



श्रीमद् बुद्धिसागरजी ग्रन्थमाळा. ग्रन्थाङ्क २२.

वयनाभूत.

रचयिता,

योगनिष्ठ मुनिमहाराज श्रीमद् बुद्धिसागरजी.

महर्षिभ अवेरी नगीनदास उपुरय'दना स्मर्त्तार्थे
तेमना सुपुत्रोनी मददथी.

प्रसि कर्ता,

श्री अध्यात्मज्ञानप्रसारक मंडळ.

चंपागली, मुंबई.

डा. लदलुबाई करमय'द दलाल.
मु'मर्ध.

आवृत्ति १ वी. प्रत १०००.

विरसंवत् २४३८.—विक्रम संवत् १९९८.

अभद्रावाद.

धी " डायमंड न्युमिडी " प्रीन्टिंग प्रेसमां
परीज देवीदास छगनबाबे छा'प्यु.

किंमत ०—१४—०.

ગુણદૃષ્ટિ, એ, મોક્ષમાર્ગની નિસ્સરણી છે.



જ્ઞાન, એ, સર્વોત્તમ લક્ષ્મી છે.

પ્રસ્તાવના.

કેટલાક સમય પૂર્વે “ વચનામૃત ” નામે એક લઘુ ગ્રન્થ શ્રીમદ્ મુનિ શ્રી બુદ્ધિસાગરજીએ રચ્યો હતો અને તે પ્રગટ થઈ ગયો છે, તે ગ્રન્થ તથા જુદા જુદા પ્રસંગે જુદા જુદા સ્થાને, તેઓશ્રીએ લખેલા અને પ્રગટ થયેલા લેખો-અમૃત વચનો-આ વચનામૃત ગ્રન્થમાં દાખલ કરી આ ગ્રન્થને શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી ગ્રન્થમાળાના ૨૨ મા ગ્રન્થ તરીકે મંડળે પ્રગટ કર્યો છે.

ગ્રન્થમાં સમાયેલા વિષયો વાંચકોને જુદો જુદો રસ પ્રાપ્ત કરાવે તેવા છે, તે સાથે ઉપયોગી અને મનનીય છે. ત્યાર બાદ અત્યંત ઉપયોગી એવા ત્રણ ગ્રન્થો કે જેની ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓ પ્રગટ થઈ છે, તે “ શુણ્યાતુરાગ ” “ શ્રાવકધર્મ સ્વરૂપ ભાગ ૧ લો ” તથા “ ભાગ બીજો ” આ ગ્રન્થ ભેગા પ્રગટ કર્યો છે.

શેઠ નગીનદાસ કપુરચંદ ઝવેરીના સુપુત્રોએ પોતાના પિતાશ્રીના સ્મરણાર્થે રૂ. ૩૦૦) ની મંડળને સહાય કરી છે, જે માટે તેઓને ધન્યવાદ ઘટે છે. કેમકે પોતાના પૂજ્યસ્નેહીઓનું સ્મરણ આવા ગ્રન્થો મારફતે રાખવું તે સર્વોત્તમ છે.

શેઠ શ્રી દાનેશ્વરી હતા, તે સાથે સરળ પ્રકૃતિવાળા હતા; તેમના વિષે લખીએ તેટલું ઓછું છે, છતાં એક નોંધના મથાળા નીચે જે કંઈ સ્મરણમાં આવ્યું તેટલું નોંધ્યું છે, જે તરફ વાંચકોનું ધ્યાન ખેંચી વિરમીએ છીએ.

ચંપાગલી, મુંબઈ.

પોસ્ટ સુદ ૧

વિરસંવત ૨૪૩૪.

}

લી.

અધ્યાત્મજ્ઞાનપ્રસારક મંડલ.

એક નોંધ.

સુરતવાળા મહુમ શેઠ નગીનદાસ કપુરચંદ ઝવેરીની જીવન રેખા.

આ ગ્રંથ એક એવા પુણ્યશાળી નરરત્નના સ્મરણાર્થે, તેમના સુપુત્રોની સહાયતાથી પ્રગટ થાય છે, કે જેના નામથી અને કાર્યોથી ભાગ્યેજ કોઈ જોન અગ્નિ હશે. તે નરરત્ન શેઠ નગીનદાસ કપુરચંદ ઝવેરીનો સુરત મધ્યે સંવત ૧૯૦૩ ના આસો વદ ૬ જન્મ થયો હતો અને સંવત ૧૯૬૪ ના માગશર વદ ૬ ના દીવસે સુરત મધ્યેજ તેમના આત્માએ આ નાશવંત શરીરનો ત્યાગ કર્યો છે, એટલે લગભગ ૬૧ વર્ષની ઉંમરે બહોળું કુટુંબ છોડી ગયા છે. તે ઉંમર દરમીયાન પોતે સુંખર્ષની અંદર વ્યાપારાર્થે ઘણો વખત રહ્યા હતા, શરીર સ્થિતિ નરમ અવાધી છેલ્લા ૧-૨ વર્ષથી સુરત સ્થાઈ રહેતા હતા. પરમ પુણ્ય મુની શ્રીમન્ મોહનલાલજી મહારાજશ્રીના પરમભક્ત હતા, તેઓશ્રીના વચન ઉપર અત્યંત શ્રદ્ધા રાખતા હતા. ત્યારબાદ શેઠ શ્રી મોતીના વ્યાપારમાં ઉત્તરોત્તર દ્રવ્ય પ્રાપ્તિ વિશેષ કરતા રહ્યા હતા. સ્વયંજે જોમ દ્રવ્ય એકઠું કરતા ગયા, તેમ હરેક શુભ કાર્યોમાં પુષ્કળ દ્રવ્ય વાપરતા રહ્યા હતા. દાનેશ્વરીમાં તેમણે જોનોમાં મોટું માન મેળવ્યું હતું. મહુમ ધર્મવીર શેઠ ધર્મચંદ ઉદેચંદ અને તેઓ જોમ બાળ મિત્રો હતા, તેમ દરેક કાર્યોમાં પણ બંને સાથેજ ઉમંગભરે ભાગ લેતા હતા, અને તેજ પ્રમાણે દ્રવ્ય પણ ખર્ચતા હતા. તે બંનેમાં ધણી ઉદારતા હતી. તેમના પગલે તેમના સુપુત્રો પણ સારી ઉદારતા રાખે છે, એટલુંજ નહીં પણ પિતાની કીર્તિને ઉદારતા વડે વધારી રહ્યા છે.

સુંખર્ષ કે સુરતમાં કોઈ એવી ટીપ નહીં હોય કે જેમાં શેઠશ્રીનું નામ અને સારી રકમ ભરેલી ન હોય, તેમજ જોનોનું એક પણ એવું ખાતું નહીં હોય કે જેમાં શેઠશ્રીની સારી મજૂ ન હોય; ઉપાશ્રયો, જીર્ણ મંદીરો, જીવ દયા, અને સાધર્મી બંધુઓના સહાય અર્થે થતી ટીપોમાં પોતે જે ઉદારતાથી રકમો ભરેલી છે, તેનો વીગતવાર આંકડો હમો મેળવી શક્યા નથી; પણ તેનો સરવાળો બહુ મોટો છે. અનુભવથી કહી શકીએ છીએ કે એક

૫

લાખ કરતાં વધુ રકમ તેવા પરચુરણ કાર્યોમાં ખર્ચાઈ છે, અને તેજ પ્રમાણે જાહેર કામોમાં પણ લગભગ એકલાખ રૂપીઆ કરતાં વધુ અર્પણ કરેલા છે. જાહેર કામોમાં હામરી યાદ પ્રમાણે નીચલા કામો છે.

૧. પાલીતાણા ખાતે સંવત ૧૯૫૬ ના દુષ્કાળ વખતે હજારો મનુષ્યોને સસ્તાભાવે અનાજ પુર પાડી ત્યાંના લોકો વચ્ચે પોતાનું નામ અમર કરી ગયા છે. તેમની કીર્તિનો રાસ ત્યાં હમેશ ગવાય છે અને જાત્રાગુઓ તે સાંભળી શેઠશ્રીના કાર્યને અનુમોદે છે. આ અવસરે તેમને આશરે રૂ. ૧૫૦૦૦) ખર્ચ થયું હતું.

૨. મુંબઈ શ્રી શાન્તિનાથજીના દેરે શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુની પ્રતિમા પધરાવી તેમાં તથા હીરાનો એક સુગટ કરાવ્યો તેમાં રૂ. ૨૦૦૦૦) થયા છે.

૩. મુંબઈ શ્રી શાન્તિનાથજીના દેરે બે આંખીલની ઓળાઓ થાય છે, તેનાં પારણાં માટે તથા જેઠ સુદ ૫ મે શ્રી સાગરસંઘનું જન્મણુ થાય છે તેના ખર્ચ માટે શેઠશ્રીએ રૂ. ૧૩૦૦૦) ની રકમ આપેલી છે.

૪. સુરત મધ્યે શ્રીમન્ મુનિશ્રીમોહનલાલજીની ઇચ્છાનુસાર એક પુસ્તક ભંડાર સ્થાપ્યો છે, તેમાં મકાન અને પુસ્તકોમાં લગભગ રૂ. ૧૫૦૦૦) ખર્ચાઈ છે.

૫. મુંબઈ મધ્યે શ્રીમન્ મુનિશ્રીમોહનલાલજી સ્મારક ફંડમાં શેઠ દેવકરણુ મુળજી પછી રૂ. ૨૫૦૧) ની રકમ તેઓ તરફથી ભરાણી છે; જે ફંડ હાલ પોણા લાખનું થયું છે.

૬. સુરત પાસે કતાર ગામે દેરાસર અને ધર્મશાળા નવીન બંધાણી છે, જેમાં પુષ્કળ દ્રવ્ય ખર્ચાઈ છે, તેમાં શેઠશ્રીનો આગેવાની ભર્યો ભાગ છે, તે સાથે પ્રતિમા બેસાડવામાં, નોકારસી કરવામાં રૂ. ૧૧૦૦૦ ખર્ચેલ છે.

૭. સં. ૧૯૬૨ માં સુરતખાતે એક જીવ દયા ફંડ સ્થાપ્યું છે, જેમાં પોતે પ્રથમ રૂ. ૫૦૦૦) ભર્યા છે અને તે ફંડ હાલ પચાસ હજાર રૂપીઆનું થયું છે; જેમાંથી જીવદયાનાં કાર્યો થાય છે.

૮. કતાર ગામ ખાતે દર વર્ષે કારતક સુદી ૧૫ મે ત્યાં જતા સંઘને તેઓ તરફથી ભાતું અપાય છે, જે માટે રૂ. ૫૦૦૦) આપેલા છે.

૯. સુરત પોંજરાપોળને રૂ. ૭૦૦૦) ની રકમની જમીન બક્ષીસ કરેલી છે.

૬

૧૦. સુરત મધે શ્રીમન્મોહનપાર્શ્વનાથના દેરે માગશ્ચર વદ. ૧૦ મે શ્રી-પાર્શ્વનાથનું જન્મ કલ્યાણક હોવાથી તે દીવસે આંગી પુજા અને સ્વામી વચ્છળ કરવા રૂ. ૫૦૦૦) ની રકમ આપેલી છે.

૧૧. સુરત ગોપીપરા મધે એક નવીન ધર્મશાળા બંધાવી છે, તેમાં રૂ. ૨૦) હજાર ખર્ચ થયા છે, તેમાં અડધી રકમ તેઓ તરફથી અપાયેલ છે.

૧૨. પાલીતાણામાં જત્રાણુઓ માટે એક ધર્મશાળા બંધાવી છે, જેમાં રૂ. ૨૦૦૦૦) ખર્ચાયા છે.

૧૩. ધર્મચંદ ઉદેચંદ જીર્ણ મંદિરોદ્ધાર દ્વંડમાં રૂ. ૨૫૦૦) આપેલા છે.

હજી જાહેર કાર્યોમાં કરેલ મદદ હમારી જાણુ બહાર રહી જાય છે, એમ હમારું માનવું છે; કેમકે તેમનાં શુભ કાર્યો હમેશાં ચાલુજ હતાં. દ્રવ્યમાં સુખી હતા તેજ પ્રમાણે પુત્રોના પરિવાર વડે પણ સુખી હતા. મોટા પરિવાર છતાં બધા સંપથી ભેગા છે, એ શેઠશ્રીની પુન્ય પ્રકૃતી કંઈ જેવી તેવી ન કહેવાય. આ અન્યના પ્રગટાર્થે રૂ. ૩૦૦) ની મદદ તેમના સુપુત્રો તરફથી મળી છે; આવા દાનેશ્વરી નરરત્નો જૈન કોમમાં હજારો જન્મે અને જૈન ધર્મની ચઢતીમાં મદદ કરતા રહે, તેમ ઈચ્છીએ છીએ.

સુંબઈ

ચંપાગલી.

}

લી.

અધ્યાત્મજ્ઞાનપ્રસારક મંડલ.

અનુક્રમણીકા

	પૃષ્ઠ.
વચનામૃત-વૈરાગ્યપદેશ	૧
રૂપવંતી નારીનાં કર્તવ્યો	૪૨
કરણી તેવી પાર ઉતરણી	૫૭
આત્માભિમુખતા સેવવી	૫૮
સ્વદેશ અને પરદેશ જ્ઞાન	૬૦
સ્વમત તરતો	૬૨
સાધુ કોન્કરન્સ	૬૮
પર્યુષણ પર્વ	૭૧
જૈનસૂત્રમાં મૂર્તિપૂજા	૮૬
લાભાલાભ	૧૦૩
અનેકાન્તવાદવિચાર	૧૦૪
આત્મા અને કર્મ	૧૧૫
ધર્મોન્નતિ	૧૧૭
જૈનોના ત્રણ ફિરકાના ઐક્યની શક્યતા	૧૧૮
જૈનધર્મની આસ્તિકતા	૧૧૯
સજ્જનમાં અને દુર્જનમાં તફાવત	૧૩૩
અદ્વૈતવાદની જ્ઞાનચર્યા	૧૩૬
ઉચ્ચભાવના	૧૪૩
સ્થાપનાચાર્યથી થતા ફાયદા	૧૪૫
જ્ઞાની શુભ અને અશુભ સંયોગોના પ્રસંગોમાં અલિપ્ત રહે છે	૧૪૮
શ્રી સત્યવિજય પન્થાસનું જીવનચરિત્ર	૧૫૪
પરોપકાર-અદ્વૈત તરવ	૧૬૦
શ્રી કર્પૂરવિજયજીનું જીવનચરિત્ર	૧૬૩
જૈન કોને કહેવો ?	૧૭૧
લક્ષ્મીવિલાસ પેલેસમાં ગાયકવાડ સમક્ષ બાપણ	૧૭૮
આત્મભાવના	૧૮૩
શ્રી સિદ્ધાયજી તીર્થેની યાત્રા	૧૮૮
ચેતનશક્તિ	૧૯૫
સદ્ગુણ દષ્ટિની ખીલવણી	૨૦૧

૮

				૫૪.
વાંસદાના રાણાને આપેલો ઉપદેશ	૨૦૫
જીર્ણુ લેખના આધારે ઐતિહાસિક વિષય	૨૧૦
જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તોનો અભ્યાસ-અવળી	૨૧૪
દ્વિતીય દર્દ ટાળી શકાય છે...	૨૧૭
સદ્ગુણોને પ્રાપ્ત કરવા જોઈએ	૨૨૪
જગત્કર્તૃત્વવાદ ચર્ચા	૨૩૧
શાન્તદશાથી દુનિયાનું અને પોતાનું ભણું કરી શકાય છે.	૨૪૪
વિચારરાશિ	૨૪૭
મનુષ્યદેહરત્નની કિંમત	૨૫૬
ધર્મનું સંક્ષિપ્ત રહસ્ય	૨૬૬
મનનીય વિચારો	૨૬૯
ગુણાતુરાગ અન્ય...	૨૭૫
આવક ધર્મ સ્વરૂપ અન્ય ભા. ૧ લો	૨૮૯
” ” ભા. ૨ જો	૩૩૬



શ્રીમન્મુનિ શ્રી બુદ્ધિસાગરજી રચિત વચનામૃત.

ૐ નમઃ

સંસારમાં મનુષ્ય જન્મ પામી આત્મિક સુખને માટે પ્રયત્ન કરવો તે અત્યુત્તમ છે. બાકી સાંસારિક સુખને સાર દરેક જીવો પ્રયત્ન કરે છે, અને કરશે. પૌદ્ગલિક સુખની વૃદ્ધિથી આત્માના ગુણોની વૃદ્ધિ થતી દેખવામાં આવતી નથી. આત્માનું સ્વરૂપ જ્યાં સુધી જાણ્યું નથી; ત્યાં સુધી હું દરેક કૃત્ય કેના ઉદ્દેશથી કરું છું તે જીવ જાણી શકતો નથી. બહિરાત્મી જીવોની ઘણીખરી પ્રવૃત્તિ પુદ્ગલને પોતાનું માની તેમાં પોતાનું હિત છે એવા ભાવવાળી હોય છે.

જ્યાં સુધી પૌદ્ગલિક પદાર્થોમાં અહીં અને મમત્ત્વ યુદ્ધિ રહે છે ત્યાં સુધી ધર્મ જાણ્યો તથા હૃદયમાં ફરસ્યો એ વિષે શું કહેવું ?

સ્ત્રી, ધન, પુત્રાદિ, પરિવારને પોતાનાં માની જીવ દુઃખી થાય છે. જે પોતે દૃઢ વિચારથી એમજ મનમાં ધારે કે હું કોઈનો નથી, કોઈ મારી વસ્તુ નથી; હું પોતે આત્મા છું, અજ છું, અવિનાશી છું, સદા શાશ્વત છું, જે જે પદાર્થોનો સંયોગ થાય છે, તે તે પદાર્થો મારા નથી, હું તે પદાર્થોથી જુદો છું. હું અનંત જ્ઞાનમય છું, અરૂપી છું, દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ નિત્ય છું, અને પર્યાયાર્થિક નયની અપેક્ષાએ જ્ઞેયના પલટવાથી હું અનિત્ય છું. આત્મા પોતાનામાં અહીં એવા દૃઢ સંકલ્પથી પ્રવૃત્તિ કરે તો અન્ય ભાવનો (રાગદ્વેષાદિકનો) ત્યાગ થઈ શકે. જે જે ઉત્તમ પુરૂષોએ પરમાત્મ પદ પ્રાપ્ત કર્યું છે, તે આજ માગેં કર્યું છે. આત્મા પોતે વૈરાગ્યભાવથી વિચારે કે, તું ચોરાશી લાખ જીવોનીમાં અનંતવાર ભટક્યો, પુણ્યયોગે મનુષ્ય શરીર પામી હવે વિચાર કે તારે શું કરવા લાયક છે. તારી શી ગતિ થશે ? હવે તું સંસારમાં કેટલાક કાળ ભમીશ ? સંસારમાં શું સાર માની રાત્રિ દિવસ પ્રવૃત્તિ કરે છે ? જેના માટે તું ભગીરથ પ્રયત્ન કરે છે, તે વસ્તુઓ ક્ષણિક છે, આ દેખાતું શરીર પણ ક્ષણિક છે. પુત્ર તારા નથી, સ્ત્રી તારી નથી. ફક્ત માંડ એવો પ્રત્યય, મોહ ભાવથી થાય છે. અજ્ઞાને ઘેરાયેલો જીવ એવો તો મુગ્ધ બની ગયો છે કે, સર્વે માંડ છે અને હું

૨

વચનામૃત.

તેનો હું એમ પુનઃ પુનઃ માને છે. શત્રુ ઉપર દ્રેષ કરે છે અને મિત્ર ઉપર પ્રીતિ કરે છે. પણ તત્ત્વથી વિચારતાં આત્માનો કોઈ શત્રુ પણ નથી અને કોઈ મિત્ર પણ નથી. પુદ્ગલદ્રવ્યચક્રી આત્મદ્રવ્ય ભિન્ન છે. પુદ્ગલ દ્રવ્યનો જડ સ્વભાવ છે અને આત્મદ્રવ્યનો ચાનાદિ સ્વભાવ છે. તત્ત્વથી વિચારતાં જડ વસ્તુ ઉપર આત્મદ્રવ્ય અહંભાવ ધારણ કરે તે કેવું અચાન ?

જે મહાત્માઓ સિદ્ધિપદ પામ્યા છે તે પુદ્ગલ ઉપરથી મમતામાલ ઉતારવાથી પામ્યા છે. અને જે જીવો ચાર ગતિમાં ભટકે છે તે પુદ્ગલ વસ્તુને “મારી માનવાથી” ભટકે છે.

સોનું, રૂપું વગેરેની વૃદ્ધિથી જે જીવો હું મોટા હું અને મારા સમાન કોઈ નથી એમ મનમાં ધારે છે તે જીવો ભૂલ કરે છે.

રાગ, દ્રેષ, અદેખાધ, મમતા, નિંદા, એ સર્વનું ઉત્પત્તિ સ્થાન પુદ્ગલ વસ્તુ છે. પુદ્ગલને પોતાનું જે બળ્યો માનતા નથી તેનો કોના ઉપર રાગ થાય ? અને કઈ વસ્તુ ઉપર દ્રેષ થાય ? પોતે મનમાં વિચારે કે હું કોના ઉપર દ્રેષ કરું ? જે વસ્તુ ઉપર દ્રેષ કરું હું તે વસ્તુ પુદ્ગલ છે કે ચૈતન્ય છે એમ વિચારતાં આત્મા, બાહ્ય પ્રવૃત્તિથી શાંત પડશે. અને તેને વિચાર થશે કે અહો સંસારમાં હું કેટલી ભૂલ કરું છું ?

શું પુત્રો માઈ બહુ કરવાના છે ? કદાપિ નહીં. કોઈ કોઈનું બહુ કરવા સમર્થ નથી. શું ત્યારે આ દેખાતું ઘર, સ્ત્રીઓ, હવેલીઓ, દુકાનો કુટુંબ પરીવાર મરતી વખતે સાથે આવશે ? કદાપિ નહીં આવે. આત્મા એકલો પરગતિમાં જશે, અને એકલો પરગતિમાં સુખ ભોગવશે. આ દેખાતી વસ્તુઓમાંથી કોઈ વસ્તુ સાથે આવનાર નથી. આ સંસાર અસાર છે. તે દિવસને હું ધન્ય માનીશ કે જ્યારે હું વૈરાગ્ય ભાવે સંસાર ત્યાગી, આત્મસ્વભાવમાં રહીશ. તે દિવસને હું ધન્ય માનીશ કે, જ્યારે આત્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિમાં માઈ ચિત્ત લાગશે. આ સંસારમાં કેવલ દુઃખનો પ્રાગમાર છે. ફક્ત એક આત્મહિત કરવું તેજ સાર છે. આત્મા હવે કેમ આગસ કરે છે ? શું સંસારમાં અમર રહેવાનો હું ? તારી પરમવમાં શી ગતિ થશે ? ચેત ચેત કાઠ્ઠ સ્પાટા વેત. તું ક્યાંથી આવ્યો અને ક્યાં જઈશ તે વિચાર. આયુષ્ય સમયે સમયે ધટે છે. ધર્મ કર ધર્મ કર.

પરમાત્મા સદૃશ અંતરાત્મા જાણે છે કે હું અરૂપી છું, અજર છું, અવિનાશી છું, અખંડ છું, અનાદિ છું. અનંતસુખમય છું, શરીર, મન, લેશ્યા, વાણી તે ચક્રી હું ભિન્ન છું. છતાં પણ અનાદિકાળથી ચેતન પરભાવયોગે ભૂલ કરે છે. ભાગ્યેજ આત્માને ભવનો બય લાગતો હશે. પૌદ્ગ-

વચનામૃત.

૩

લોક સુખમાં મગ્ન થએલો આત્મા, પોતાને ખીજના કરતાં આધક માને છે અને ધર્મ માર્ગ તરફ લક્ષ આપતો નથી. જાણે હું અમર છું એવા વિચારથી દૃઢ સંકલ્પ કરી ક્ષણિક વસ્તુઓમાં આત્મા, અજ્ઞાન ભાવે અહં-માત્ર ધારણ કરે છે. સ્ત્રી, પુત્ર, ધનાદિક પરવસ્તુઓના લેભે કરી આત્મા, ક્રોધ, માન, માયા, આદિ કષાયોની પરંપરાને વધારી કર્મથી ભારે થાય છે, શરીરમાં રહેલા આત્માનેજ પ્રશ્ન પુછે કે, હે ચેતન તને સંસાર પ્યારો લાગે છે કે મુક્તિ ? જો સંસાર પ્યારો લાગતો હોય તો તું હજી કંઈ તત્ત્વ સમજ્યો નથી એમ જણાય છે. અને જો તને મુક્તિ પામવાની ઇચ્છા હોય તો કેમ પરવસ્તુને પોતાની માની મુજાય છે ? રાગ દ્વેષાદિના નાશ થાય તેમ કેમ પ્રવૃત્તિ કરતો નથી ? જળમાં જોકે કમળ રહે છે તોપણ તે જળથી ન્યાઈ રહે છે, તેમ તારી ઇચ્છા કેમ થતી નથી ? ધડીમાં શોક કરે છે, ધડીમાં હસે છે. એમ જુદા જુદા ભાવ ધારણ કરે છે એ સર્વ બહિરાત્મપણાનું લક્ષણ છે. પરની નિંદા કરતી, અદેખાઈ કરતી, એ સર્વ બહિરાત્મભાવનું લક્ષણ છે. પરમાં મારાપણાની બુદ્ધિ થાય છે, તેનો લાગ કર, અને આત્મામાં અનંત શુણ્ણ છે, તે પોતાના છે, તેમ નિશ્ચય કર. જે જે વસ્તુઓ આંખે દેખાય છે, તે થઈ હું ન્યારો છું. એમ પુનઃ પુનઃ મનમાં ભાવનાકર હવે તેથી પણ આગળ વધી વિચાર, કે મારી કોઈ નિંદા કરે છે. અગર મને વખાણે છે, અગર માંડે કોઈ ભુંડું કરે છે, એ સર્વ આત્માને ઘટે કે પુહ્લગ્ધને ઘટે ? આત્માની નિંદા કરવાને કોઈ સમર્થ નથી. આત્માનું કોઈનાથી ભુંડું થવાનું નથી. નિંદા અગર સ્તુતિ એ શરીરની ઉપાધિ છે. સિદ્ધ પરમાત્માની કોઈ નિંદા કરો અગર સ્તુતિ કરો, પણ તેથી સિદ્ધના જીવોને નિંદા અગર સ્તુતિથી કંઈ પણ નથી. તેમ આત્મા ધારે તો તેને પણ છે. શરીરમાં વ્યાપીને રહેલો અરૂપી આત્મા, શરીર પ્રપંચનો ક્યારે ત્યાગ કરશે, અને અશરીરી ક્યારે થશે ? એ આત્મા જ્યાં સુધી પાંચ પ્રકારનાં શરીરરૂપ કેદખાનામાં વસેલો છે, ત્યાં સુધી તાત્ત્વિક સુખભૂત મુક્તિપદ કેવી રીતે મેળવી શકે ? જ્યાં સુધી શરીર છે, ત્યાં સુધી દુઃખનું દુઃખ કર્મવડે કરી શરીર અને શરીરથી પૌહ્યલિક સુખ દુઃખનો ઉપભોગ અને પાછાં તેજ શરીર, કર્મ એમ અનંતભવથી ચતું આવ્યું છે, અને હજી ક્યાં સુધી થશે ? જ્યાં સુધી આત્માએ શરીરના સોગ્ગની માફક પરવસ્તુથી મોટાઈ માની છે, ત્યાં સુધી અંતરની મોટાઈ કંડો શી રીતે પામી શકાય ? બહિરાત્મા અંતરાત્મપદ જ્યારે અનુભવે છે, ત્યારે રાગાદિક શત્રુઓ સ્વતઃ દૂર થાય છે. જેમ જેમ અંતરાત્મા, પરમાત્મપદનું ધ્યાન ધરે

વચનામૃત.

છે, તેમ તેમ આત્માને અનહદ સુખ ઉત્પન્ન થાય છે, તે પોતે જાણે છે. ખીજને કહેવું અશક્ય છે. સ્વાનુભવ પ્રમાણુ ભૂત છે. અમુક શત્રુ છે, અમુક માઈ હિત કરનાર છે; એ પ્રત્યય પણ જૂઠો છે. આત્મા સર્વે સિદ્ધ સમાન છે, બિન્ન બિન્નપણું દરેક જીવોનું દેખાય છે. તે કર્મથણી છે. કર્મ કલંક, આત્માથકી ટળતાં ઐતરાત્મા તેજ પરમાત્મા રૂપે થતાં પશ્ચાત્ કોષનું ધ્યાન કરવાની જરૂર પડતી નથી. પરમાત્મપદ એજ હિતકારી છે પરમાત્મપદ પામવા દરેક જીવો ધન્ય છે. પરમાત્માનું સ્મરણ કરે છે. પણ પરમાત્મા કોને કહેવા ? તે કેવા છે ? પરમાત્મા અને તારામાં શો ફેર છે ? પરમાત્મપણું આત્મામાં રહેલું છે કે-ખીજ ઠેકાણે ઇલાદિ વિશેષ સ્વરૂપ સમજતાં, પરમાત્મપણું આત્મામાં ભાસતાં આત્મા તેજ પરમાત્મા રૂપે થશે. શક્તિ.

હવે આત્મા સંબંધી વિવેચન કરતાં કહેવાનું કે, આત્મા તેજ પરમાત્મા રૂપે થાય તેજ આત્માની મુક્તિ જાણુરી. આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં કર્મ લાગ્યાં છે. તે પ્રદેશોથી કર્મને છૂટા પાડવા માટે શ્રી તીર્થંકર મહારાજએ ધર્મના બે પ્રકાર બતાવ્યા છે. ૧ શ્રાવક ધર્મ. ૨ સાધુ ધર્મ. શ્રાવકને બાર વ્રત પાળવાનાં હોય છે. અને સાધુ મહારાજને પંચમહાવ્રત પાળવાનાં હોય છે. એ બે પ્રકારના ધર્મ, તીર્થંકર મહારાજએ કેવળજ્ઞાનથી કથન કર્યાં છે. માટે મુક્તિ અભિલાષી જન્મજીવોને તે બે ધર્મમાંથી કોઈ પણ ધર્મ આદરવા યોગ્ય છે. કારણ કે જન્મ્યાનું ફળ વિરતિપણું છે, અને વિરતિનું ફળ કર્મની નિર્જરા છે, અને નિર્જરાનું ફળ મોક્ષ છે, એમ તીર્થંકર મહારાજ કહે છે. જે જીવો છતીશક્તિએ વિરતિપણું આદરતા નથી તેઓએ જન્મ્યાનું ફળ મેળવ્યું નથી. જે જીવોએ જૈન ધર્મને જોળખ્યો છે, ધર્મની શ્રદ્ધા કરી છે તેમને જો વિરતિપણું પ્રાપ્ત થશે નહીં તો ખીજ કોને થશે ? પુરુષાર્થપણું ફેરવે નહીં તો પછી શી રીતે કર્મને નાશ થઈ શકે ? આજસુ થઈને બેશી રહેવાથી કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી. આત્મામાં તિરોભાવે અનન્ત શક્તિ રહેલી છે. પુરુષલ્લભ્ય કરતાં પણ આત્માની શક્તિ અનન્ત છે. તે શક્તિ, ઉદ્ધોગ કરવાથી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. જેમ જેમ આત્મા આત્મસ્વભાવે રમે છે અને પરભાવનો લાગ કરે છે, તેમ તેમ કર્મોનો નાશ થાય છે અને કર્મ નાશ થતાં આત્મશક્તિ પ્રકટ થતી જશે. એ આત્મશક્તિ આત્મામાં છે. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, પણ આત્મામાં છે. જ્ઞાનાદિક ગુણો આધેય છે અને આત્મ આધાર છે. આત્માને છોડી જ્ઞાન ખીજ ઠેકાણે રહેતું નથી, કારણ કે ગુણ, ગુણિને છોડી ખીજ ઠેકાણે રહેતો નથી. આત્મામાં રહેલ જ્ઞાનગુણની એવી શક્તિ છે કે,

વચનામૃત.

૫

લોકલોકનું સ્વરૂપ સમ્યક્ રીતે જાણી શકે છે, પણ આત્મા હાલ શું કરે ? કર્મથી ઘેરાએલો છે તેથી આત્મા પોતે રાંક જેવો બની ગયો છે. દરેક આત્માઓની સ્થિતિ તો જુઓ. કેવી કેવી પુદ્ગલોની આકૃતિઓ ધારણ કરી આત્માઓ શરીરને વિષે રહ્યા છે. વસ્તુતઃ વિચારી જોતાં પુદ્ગલ સ્વરૂપ શરીરો વિનાશી છે. આત્માઓએ એવાં અનંત શરીરો ધારણ કર્યાં. ચૌદરાજ લોકમાં એવી કોઈ જગ્યા નથી કે જ્યાં આત્મા ગયા વિના રહેલો હોય. આ આત્માએ ચૌદરાજ લોકમાં રહેલા પુદ્ગલ દ્રવ્યોને આહારપણે પરિણુમાવ્યા તોપણ હજી આત્મા, પુદ્ગલ રૂપ એકંથી ખુશી થાય છે. અહો ! આત્માની કેવી સ્થિતિ ? સંસારમાં રહેલા અનંત જીવોની સાથે દરેક દરેક જીવ સાથે આત્માએ અનંત વાર સગપણ કર્યું. દુનિયામાં જેટલી જાતિ કહેવાય છે તેટલી સર્વ જાતિમાં આત્મા ઉત્પન્ન થયો, આત્મા ખટાટા રૂપે થયો, આત્મા લસણ રૂપે થયો, આત્મા ડુંગળી રૂપે થયો, આત્મા ઝાડ રૂપે થયો, આત્મા જાનવર રૂપે થયો, આત્મા જલચર રૂપે થયો. આત્મા, દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો. નરક ગતિમાં જઈ આવ્યો. ચારે ગતિમાં અનંત અનંત વાર વિચિત્ર શરીર ધારણ કરી આત્મા ભટકતો ભટકતો અત્યંત દુઃખ પામ્યો. હજી પણ ચાર ગતિના ફેરા ટળ્યા નથી તોપણ આત્મા તો ધન, સ્ત્રી, પુત્ર, ઘર, હાટ વગેરે ને પોતાનું માની બધું આત્મહિત વિસરી ગયો, તે પોતાની બૂલ હે આત્મા, તું પોતે દેહ.

આત્મા પોતે વિચારે કે, સારાં નરસાં જે કર્મ તું કરે છે તે તારે ભોગવવાં પડશે. સ્વયગડાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—**एकौ करेइ कर्म, फलमवितस्सि कउ समणु वहइ, एको जायइ मरइय, परलोय एकउ जाइ-भावार्थ:-** એકલો જીવ કર્મ કરે છે, અને તેનું ફળ પણ જીવ એકલો ભોગવે છે. એકલો ઉત્પન્ન થાય છે અને એકલો મરે છે, અને પરલોકમાં પણ એકલો જાય છે; પણ સગા સંબંધી કોઈ સાથે આવતું નથી. આત્મા, ઉદાસીન ભાવે વિચારે તો આ સંસારમાં સર્વ વસ્તુઓ વૈરાગ્યનું કારણ છે. દરેક વસ્તુથી વૈરાગ્ય થઈ શકે. કહ્યું છે કે **यथाप्रकारा यावन्तः संसारवेशहेतवः तान्त्रतस्तद्विपर्यासाः निर्वाणावेशहेतवः ॥** ભાવાર્થ, જેટલા પદાર્થો દેખવાથી સંસારની ટઢિના કારણો થાય છે તેટલાજ પદાર્થો મોક્ષ સુખ પ્રાપ્તિના કારણ બને છે. આ સંસાર, સ્વપ્નમાં દેખાએલી વસ્તુના જેવો ક્ષણિક છે. **स्वप्ने दृष्टं यथा पुंसः, क्षणमात्रं सुखायते । प्रबुद्धस्य न तत् किञ्चित्, एवं विषयजं सुखम् ॥**—ભાવાર્થ, સ્વપ્નમાં કંઈ સારી વસ્તુ દેખવામાં આવે છે તો તે જેમ જ્યાં સુધી સ્વપ્ન રહે છે ત્યાં સુધી સુખના મારે થાય છે,

૬

વચનામૃત.

તેમ આ સંસારમાં વિષયોથી થયેલું સુખ પણ થોડી વાર રહે છે, અને અંતે દુઃખજન ભોગવવું પડે છે. ખસતી ચળથી ખણવાથી આત્માને જરા સાર લાગે છે, પણ પશ્ચાત્ ખસતી વૃદ્ધિ થવાથી દુઃખ ભોગવવું પડે છે. જ્યાં જીવ, અત્યંત સુખની આશાથી રાગ કરે છે ત્યાં કોઈ વખત દ્રેષ પણ થાય છે. સંસારમાં સૌ સ્વાર્થનું સંઘ છે.

કુહા.

સ્વાસ્થીયો સંસાર ત્યાં, સુખની વ્યાંથી આશ;
સ્વાસ્થ આપ સ્વરૂપનો, કરતાં કર્મ વિનાશ. || ૧ ||

સ્ત્રી ધન માહરું માહરું, કરતો જીવ દુઃખ પાય;
મારું માહરી પાસ એમ, સમજતાં શિવ પાય. || ૨ ||

પર પુદ્ગલની આશમાં, જીવ મટકે નિશદિન;
પણ આશા વ્યું સિદ્ધશે, કર્મ ગતિ જ્યાં હીન. || ૩ ||

ચેતી શકે તો ચેત લે, જાવે ફોગટ કાલ;
મૃત્યુ માથે ગાજતું, તેનો કર તું ચ્યાલ. || ૪ ||

રાજા રંક મરી ગયા, તું પણ જાઈશ માઈ;
અંધ થઈ સંસારમાં, મોહો કરે સગાઈ. || ૫ ||

ધર્મ કર્મ એક સાર છે, તે તું હૃદયે ધાર;
આત્મસ્વભાવે સ્થીર થઈ, શાશ્વત શિવ ધર પ્યાર. || ૬ ||

આ સંસારમાં મનુષ્ય દેહે જીવ જ્યારે માતાના ઉદરમાં ઉત્પન્ન થયો, ત્યાં ગર્ભનું દુઃખ અનંત ભોગવ્યું. ઉધે મસ્તકે આ જીવ માતાના પેટમાં રહ્યો. ત્યાં બોલી પણ શકાય નહીં. વિદ્યા અને મૂત્રમાં આ જીવ લપટાઈ રહ્યો હતો, અને હાલ તે દુઃખ વિસરી ગયો. બાહ્યાવસ્થા પણ અજ્ઞાન દશામાં ગાળી. જીવ શી વસ્તુ છે ? જીવ ક્યાંથી આવ્યો અને ક્યાં જશે ? મારી સાથે શું આવશે ? તેનો વિચાર બાહ્યાવસ્થામાં થઈ શક્યો નહીં. યુવાવસ્થા જીવે પ્રાપ્ત કરી, પણ હજી તત્ત્વની વાત ઉપર જીવ લક્ષ આપતો નથી. અરે, હવે ક્યારે તત્ત્વનો વિચાર જીવ કરશે, અને એની પરભવમાં શી ગતિ થશે ? ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ તો આત્માને વારંવાર છેતરે છે. આત્મા એ, પણ આત્મા ! તું હવે વિચાર કે એ, કપાયના યોગથી તું ચાર

વચનામૃત.

૭

ગતિમાં ભટકે છે. અનાદિ કાલથી એ તારી સાથે લાગ્યા છે. એ કષાય અભવ્ય જીવ આશ્રી અનાદિ અનંતમાં ભાંગે છે. ભરી જીવ આશ્રી અનાદિ સાંત ભાંગે છે. સંસારનું ખીજ કષાય છે. કષાય રૂપ ખીજનો નાશ થતાં અવસ્થા સંસારનો નાશ થવાનો. ચાર ગતિરૂપ જે સંસાર છે તેનો કોઈ દિવસ નાશ થતો નથી પણ ચાર ગતિરૂપ સંસારમાં ભટકવાનો નાશ થાય છે એમ સમજવું. ભણીને ગણીને પણ અંતે રાગ દ્રેષાદિ નાશ થાય તેમ કરવાનું છે. શ્રી યશોવિજય મહા ઉપાધ્યાયજી કહે છે. પઢી પાર ક્યા પાવનો મિટ્યો ન મનકો ચાર, જ્યાં કોલુકે બેલકું, ઘરહી કોસ હજાર. ॥ ૧ ॥ જીનેશ્વર ભગવંતે કથન કરેલાં તત્ત્વો ગણી સદ્ગી આદરવા યોગ્ય હોય તેને આદરવાં અને ત્યાગ કરવાને યોગ્ય હોય તેનો ત્યાગ કરવો. શ્રી તીર્થંકર મહારાજને અનંત જ્ઞાને જે વસ્તુનું જેવું સ્વરૂપ ગણ્યું તેવું પ્રકાશ્યું છે. નિગોદાદિકનું સ્વરૂપ અદ્વૈત્યુદ્ધિથી યુક્તિપૂર્વક સમજવામાં આવે નહીં તોપણ શ્રદ્ધાગમ્ય તે ગણવું. ભવ્યો!! વિચારો કે, તીર્થંકર મહારાજનાં વચનો સાંભળી સમજી પ્રમાદ, નિંદા વગેરેમાં નકામો વખત ગાળીયું તો પછી ગણ્યું તે પણ નહીં ગણ્યા જેવું થશે. કાલ જે શુભ કૃત્ય કરવાનું હોય તે આજ કરી લેવું. ઘડી એકનો ભડંસો નથી. સમયે સમયે કરી આયુષ્ય ઘટું ગમ્ય છે. વખત વહી જશે. મનનું ચિંતવ્યું મનમાં રહેશે, માટે હે ચેતન! પ્રમાદરૂપ નિંદાનો ત્યાગ કરી તારૂં ભલું કરવા ઉઠ. તારૂં ભલું તારા વિના ખીજથી થવાનું નથી. આ લેખ વાંચે છે તે પહેલાં તું શું કામ કરતો હતો? સાઈ કે ખોડું? તે કામ પરભવમાં સાથે આવશે કે નહીં? એક દિવસમાં સૂર્યની પણ ત્રણ અવસ્થા થાય છે. તો તું ચેતન મનમાં વિચાર કે, તારી ઘડી પછી કેરી અવસ્થા થશે. આયુષ્યનો ભડંસો નથી. દાન, શીયલ, તપ, ભાવ, એ ચાર ભેદે કરી ધર્મ આરાધન કરી લે. વ્રજ સાર છે.

દાન, શીયલ તપ અને ભાવના એ ચાર પ્રકારે ધર્મનું સાધન કરવું તે પણ પરમાત્મપદ પામવાને માટેજ. પરમાત્મપદની આકાંક્ષા રાખી ધર્મ કૃત્ય કરવું સફળ થાય છે. કર્તિદાન, ઉચિતદાન, આ આત્માએ ઘણી વાર કર્યો પણ હજી તેનો પાર આવ્યો નથી. અને આત્મા હજી ભટકે છે તેનું કારણ પણ તેજ છે. અભયદાન અને સુપાત્ર દાન થકી આત્મા પરમાત્મપદ પામી શકે છે. અમયદાન બે પ્રકારે છે. ૧ દ્રવ્ય અમયદાન, ૨ ભાવ અમયદાન પ્રાણીઓના પ્રાણનું રક્ષણ કરવું અર્થાત્ પ્રાણીઓને મારતાં અટકાવવાં તેને દ્રવ્ય અમયદાન કહે છે. જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરાવવો, જીવોને આત્માના સ્વરૂપની સમજણ પાડવી, નવતત્ત્વ, પદ્મવ્ય, સાતનય, સમજાંગી વગેરેનું સ્વરૂપ

૨

વચનામૃત.

સમજાવવું, અને કુદેવ, કુચર અને કુધર્મની ખરાબ પ્રવૃત્તિ, જીવોને લાગેલી છે તેનો ત્યાગ કરાવવો, તેને માત્ર અમયદાન કહે છે. વળી અમયદાનના એ બેદ છે. ૧ સ્વઅમયદાન ૨ પરઅમયદાન.

પોતાનો આત્મા મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને ત્રણ યોગે કર્મ ગ્રહણ કરતો ચાર ગતિમાં ભટકે છે. તેનું કારણ ઉપરના હેતુઓ છે. મિથ્યાત્વાદિક શત્રુઓ અનાદિ કાળથી આત્માને ચાર ગતિમાં રખાડાવે છે. અને મોક્ષ જતાં અટકાવે છે. સર્વ સંસારી જીવોના તે શત્રુઓ છે. એ શત્રુઓનો ત્યાગ કરવો તે પોતાના આત્માને અમયદાન આપ્યું કહી શકાય છે. વળી ખીજ પણ યોગ્ય જીવોને આત્માનું સ્વરૂપ સમજાવવું, અને ભગ્યોને સત્ત્વોપદેશ આપવો, કે ભગ્ય જીવો તમો કર્મના યોગે ચોરાશીલાખ જીવ્યોનિમાં ભટકો છો. અને તે કર્મ બંધનું કારણ પણ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય, અને ત્રણ યોગ છે. એનો તમો ત્યાગ કરશો, અને સ્વસ્વભાવે રહેશો તો તમો પોતપોતાના આત્માઓને લાગેલાં કર્મ દૂર કરી શકશો, એમ ખીજાઓને કહેવું તે પર અમયદાન બળવું. ધર્મ ધર્મ પોકારતું સર્વ જગત ફરે છે. પણ ધર્મનો સાર વિરલા બળી શકે છે. શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજ કહે છે કે, સ્વગુણ રક્ષણા તેહ ધર્મ, સ્વગુણ વિચ્છેસણા તે અધર્મ. ભાવઅધ્યાત્મ અનુગત પ્રવૃત્તિ, તેહથી હોય સંસાર છિત્તિ ॥ ૧ ॥ આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણોનું રક્ષણ કરવું, અર્થાત્ કર્મના આચ્છાદનથી આત્માના ગુણો ઢંકાયા છે, તે જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મનો નાશ કરવો, અને પોતાના ગુણોનો કર્મથી નાશ થવા દેવો નહીં, તેનું નામ ધર્મ છે. જો કે આત્માના ગુણોનો નાશ થતો નથી, તોપણ કર્મની વર્ગણાઓવડે આત્માના ગુણો, પોતપોતાનું જે જે કાર્ય છે, તે તે બજાવી શકતા નથી. તેની અપેક્ષાએ ગુણોનો નાશ સમજવો. જેમ સૂર્યના પ્રકાશનું આચ્છાદન વાદળાં કરે છે, પણ તેથી કંઈ સૂર્યનો પ્રકાશ સર્વથા નાશ પામતો નથી. કર્મનો એવોજ સ્વભાવ છે કે તે આત્માના ગુણોનું આચ્છાદન કરે છે. દરેક આત્માઓ, કર્મના યોગે ભવમાં ભટકે છે. એ કર્મ ખીજ બળી જાય છે તો ઉપાધિ સર્વ ટળી જાય છે. એ કર્મની ઉપાધિથી જન્મ જરા મરણ વગેરે અનેક દુઃખો આત્મા પામે છે. અનંત શક્તિનો ધણી આત્મા છતાં બિચારો અહો આ શરીરમાં વસ્યો છે. કેવી વિટંબણા? કર્મની ગતિ ન્યારી છે.



વચનામૃત.

૯

દુહા.

ન્યારી કર્મ ગતિ જિહાં, ઉદ્યમથી શું થાય;
પણ ઉદ્યમ કરવા થકી, ભાવી સર્વ ગ્રહાય. ॥ ૧ ॥

ઉદ્યમ યદ્ગ કર ગ્રહી, કર્મ રિપુ કર નાશ;
નાશ કર્મ રિપુ યદા, તદા ત્રિભુવન દાસ. ॥ ૨ ॥

સ્વાયં પીયં પહેરવું, રમવું ભમવું દુઃખ;
આપો આપ વિચારતાં, હોવે શાશ્વત સુખ. ॥ ૩ ॥

બહિરાતમ ભાવે સદા, જીવ મટકે સંસાર;
અંતર આતમ પદ લહી, પામે ભવજલ પાર. ॥ ૪ ॥

જીવો સુખની આશાએ દેશ વિદેશ ગમન કરે છે, દાસપણું કરે છે, રાત્રિ દિવસ સુખની આશાએ મનમાં અનેક પ્રકારની ચિંતાઓ કરે છે, અનેક પ્રકારના વ્યાપારો કરે છે; પણ પુણ્ય યોગે સમજી શકાય તે સમજી લેવું કે, આ દુનિયામાં દૃશ્ય પદાર્થોમાં સુખ નથી પણ દૃશ્ય પદાર્થો પૌદ્ગલિક સુખનું સાધન છે. આત્મા, દૃશ્ય પદાર્થ થકી અળગો છે. દૃશ્ય પદાર્થ પૌદ્ગલિક સુખનું કારણ છે. પૌદ્ગલિક સુખ સાદિ સાંત ભાંગે છે. પૌદ્ગલિક સુખથકી આત્માને ખરી શાંતિ થતી નથી. કારણ કે પૌદ્ગલિક સુખનો અનુભવ તો આત્માએ અનંતવાર દેવલોક ત્રિગેરોમાં કર્યો પણ તે થકી આત્મા શાંતિ પામ્યો નહી. શાંતિ પદ પામવા યોગ્ય તો સહજ શુદ્ધસ્વરૂપ છે. પુણ્ય અને પાપનો સંપૂર્ણ ક્ષય થએછો તાત્ત્વિક સુખ આત્માનું પ્રકાશે છે, તાત્ત્વિક સુખ આત્માને વિષે પ્રગટ થએલું જ્ઞાદિ અનંતમે ભાંગે છે. આત્મામાં પહેલાં એ તાત્ત્વિક સુખ તિરોભાવે હતું. તેનું આવિર્ભાવે થવું, તેનેજ સુખ ઉત્પન્ન થયું એમ વ્યવહાર્ય છે. બાહ્ય પદાર્થોમાં સુખ નથી એવી દૃઢ કલ્પના આત્મામાં કરવી. બાહ્ય પદાર્થોના ઉપભોગમાં દુઃખ છે એવી દૃઢકલ્પના આત્મામાં કરવી. એ બે પ્રકારની કલ્પનાઓનું વારંવાર સ્મરણ કરવું અને એમ કરવાથી આત્માની પરમાવસ્થા પ્રવૃત્તિ થશે નહી. પ્રવૃત્તિ ત્રણ પ્રકારની છે. ૧ પુણ્ય પ્રવૃત્તિ. ૨ પાપ પ્રવૃત્તિ. ૩ પરમાર્થ સંવરપ્રવૃત્તિ. આ ત્રણ પ્રવૃત્તિમાંથી કોઈ પણ પ્રવૃત્તિ જીવ ક્ષણેક્ષણે કર્યા કરે છે, અજ્ઞાની જીવ પાપ પ્રવૃત્તિમાં મગ્ન રહે છે. હિંસા, જીક, યોરી, અગ્રહ, લોભ, માન, માયા, અદેખાઈ, ક્લેશ, મમતા, નિંદા વગેરે પાપ પ્રવૃત્તિ, જીવ અજ્ઞાનથી કરી અશુભ કર્મ રાશિ

સંચય કરી નરક નિગોદમાં દુઃખનો અનુભવ કરવા જાય છે. દાન, તપ શુભ ભાવરૂપ પ્રવૃત્તિ, જીવ કરતો છતો સારી ગતિમાં જાય છે. અને ત્યાં પુણ્યનાં ફળોમાં ભોગવી અવર ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. પુણ્ય અને પાપ પ્રવૃત્તિઓનું સ્વરૂપ એતન સમજ્યો ત્યારે તે આશ્ચર્ય પામી મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે અહો ! અહીં મેં જે પ્રકારની પ્રવૃત્તિમાંજ ભવોભવ ગાળ્યા છે. અનાદિ કાળથી એ જે પ્રવૃત્તિઓ મેં આદરી છે. હજી પણ હું તેમને વળગી રહ્યા છું. એ જે પ્રવૃત્તિઓ હેય છે. પુણ્ય અને પાપનેજ લક્ષી જે હું પ્રવૃત્તિ કરું છું. તે યોગ્ય નથી એમ કરતાં હું સંસારમાંથી છુટી શકીશ નહીં, કારણ કે એ જે પ્રવૃત્તિઓ સંસાર વૃક્ષના મૂળ સમાન છે. હવે ત્યારે એતને મનમાં ઘાંટું કે; ત્યારે એ જે પ્રવૃત્તિઓનો ત્યાગ કરી પરમાર્થપ્રવૃત્તિ કે જે ઉત્કૃષ્ટ અર્થ મોક્ષ તેના માટે પ્રવૃત્તિ કરવી તે યોગ્ય છે. તે પરમાર્થ પ્રવૃત્તિ કરતાં પહેલાં અહંકાર, મમકાર, નિંદા, આપખડાઈ, પરદોષ-કથન, સાંસારિક મોટાઈ, કંઠેશ, દુષ્ટ વચન વદવું, મનમાં માહું ચિંતવવું, અદેખાઈ, કૂકકપટ, લોભ, મોહ, ઇત્યાદિ દોષોનો ત્યાગ કરી શુદ્ધ થયા બાદ આત્મા, પરમાર્થ પ્રવૃત્તિ કરી શકે છે. વૈરાગ્ય, શમ, દ્વેષ, નિર્દોષતા, ઉદાસીનતા, બહિરાત્મભાવનો ત્યાગ, દેવ ગુરુ ધર્મેની શ્રદ્ધા, મોક્ષની ઇચ્છા, ઇત્યાદિ ગુણો પ્રાપ્ત થતાં આત્મા તે પરમાર્થ પ્રવૃત્તિરૂપ ચાકે ચઢી શુદ્ધ પરમાત્મ સ્વરૂપ પોતાનું પોતાનામાં પ્રગટાવી જન્મ મરણાદિ રોગોનો ત્યાગ કરી શાશ્વત શાન્તિપદ જે મોક્ષ તેમાં વિરાજી અનંતરત્નત્રયીનો અધિષ્ઠાતા બને છે. શાશ્વતપદનું મુખ્ય કારણ પરમાર્થ પ્રવૃત્તિ છે. વીતરાગ આગ્રા મુજબ પુણ્ય પાપ પરિહારક શુદ્ધ ચારિત્રની કરણી રૂપ પરમાર્થ પ્રવૃત્તિને પામેલા જીવો અનંતા મુક્તિમાં ગયા, જાય છે, અને જશે. ઉપાદેય તેજ છે.

આત્મતત્ત્વવિન્ મહાત્માઓએ મોક્ષતત્ત્વ ઉપાદેય બણી પરમાર્થ પ્રવૃત્તિઓ ને પરમાત્મપદ લક્ષ્યે સ્થિર સ્થાપવી. હિતાહિત બળજીનાર કૃત્યાકૃત્ય બળજીનાર આત્મા છે. ચાર ગતિમાં ફરનાર પણ આત્મા છે. ચારગતિથી છુટનાર પણ આત્મા છે. એ આત્મતત્ત્વ શુદ્ધ નિર્ભેળ થાય તેમ સાનુકૂળ ક્રિયા, દાન, તપ જપનું અવલંબન કરવું જોઈએ. આ જગતના વ્યવહારથી મનાયલા સુખના સાધનભૂત, શય્યા, પુત્ર, સ્ત્રી, ધન, ઘોડા, ગાડી, ગૃહ, મિષ્ટાન્ન વગેરે પ્રાપ્ત કરવાને જીવ પુનઃ પુનઃ ઇચ્છા કરે છે. તથાપિ સર્વને તે સર્વાંશે શા હેતુથી મળી શકતાં નથી અને મળેલ નથી તો તે શી રીતે મળે તેનો યોગ્ય વિચાર વિવેક દૃષ્ટિથી કરીને ઉપાદેય હેયપણું વિચારવું. તથા આ લોકમાં

વચનામૃત.

૧૧

સર્વને ચિરકાલ જીવવાની આશા છતાં જીવી શકાતું નથી. અને ઇચ્છા વિના મૃત્યુને સ્વીકારવું પડે છે. તો એ જીવન મરણ શાથી મળે છે અને જીવન મરણ શાથી ટળે છે. તેનો જ્ઞાનદષ્ટિથી વિચાર કરી અક્ષય સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. કોઈ વખત આત્મા શોક કરે છે. કોઈ વખત હસે છે, કોઈ વખત રૂદન કરે છે. તેનું મુખ્ય કારણ શું છે તે જાણી તેનો ત્યાગ કરવા પ્રયત્ન કરવો. આ શરીર નાનાથી મોટું કેવી રીતે થયું અને તેમાં હાનિવૃદ્ધિ કેવી રીતે થાય છે. તેનો વિચાર કરી હેયનો ત્યાગ કરી ઇષ્ટમાં પ્રવૃત્તિ કરવી. પરમ પુરુષાર્થને સાધી લેવામાં અતુક્રમ એવું આ આ મનુષ્ય શરીર પુનઃ પુનઃ પ્રાપ્ત થશે. એવો નિયમ નથી તેથી સદા દુર્લભ એવા આ મનુષ્ય શરીરને પામીને પ્રમાદ રહિતપણે પરમપદને સાધવાના નિશ્ચયવાળા થઈને યોગ્ય સાધનોને સેવવાં જોઈએ.

આ સંસારમાં અનેક જન્મ પામીને પણ જ્યારે આ સંસારના વિષય પદાર્થની પ્રત્યક્ષ આસક્તિથી મનુષ્ય મૂકાય છે, ત્યારેજ આત્મા, મુક્તાત્વના આધકારને પામે છે માટે કાલાંતરે પણ જે સેવ્યા વિના દુઃખનો અત આવાવો નથી એવાં મુક્તિ સુખનાં સાધનોને આગ્રહથી સેવવાં જોઈએ.

આ મનુષ્ય લોકમાં વસનારા ભયો! તમે આ લોકનાજ શ્રેષ્ઠ સુખની ઇચ્છાએ આયુષ્ય ગાળશો નહિ. પુનઃ પુનઃ આવી શ્રેષ્ઠ સામગ્રી પામવી મુશ્કેલ છે. હે એતન! તું મનમાં સમજ કે કોઈનું અહિત ન કરવાથી તથા ન ઇચ્છવાથી તેમજ સર્વ જીવોનું કલ્યાણ ઇચ્છવાથી આત્મા નિર્મળ થશે. તદ્દ્વારા પરસ્પરતા દેખીને ત્યાગ કરીને પોતાનું હિત સાધવાને નિર્મળ થા. હે આત્મન, નિર્મળતા અત્યંત છે. અતુમેય છે. તું અષ્ટકર્મેથી મલીન થયો છે. શુદ્ધ નિર્મળતા તો તું આત્મ સ્વભાવે રમીશ તોજ મળશે. તેજમાં પડેલી માખીની પેઠે જે પરમાત્મે રમીશ તો મલીનતા પામીશ.

કુહા.

આજ્ઞા તૃષ્ણા યોગથી, મન જ્યાં ત્યાં મટકાય;

પર આજ્ઞા તે દુઃખ છે, પણ તે નવી સમજાય. ॥ ૧ ॥

પર આજ્ઞાથી રાગ દ્વેષ, શોક હર્ષ મન થાય;

પર વસ્તુ નહિ આત્મની, સમજુનેજ જણાય. ॥ ૨ ॥

હું ન્યારો પર વસ્તુથી, શુદ્ધાનન્દ સ્વરૂપ;

સકલ સિદ્ધિ મંદારહું, શિવરમણીનો ભૂપ. ॥ ૩ ॥

૧૨

વચનામૃત.

કોની સાથે હું વહું, હણું રમું હું કેમ;
 હસતો રમતો હું નહિ, નિશ્ચયનયથી એમ. ॥ ૪ ॥
 આતમધ્યાને હું રહું, એ મુજ શુદ્ધ સ્વભાવ;
 આત્યન્તિક સુખ ડૂબજે, નિર્મલ શિવસુખ દાવ. ॥ ૫ ॥
 લક્ષ્યું હિત નહિ આત્મનું, તો તું બાલ સમાન;
 ભવમાં મટકીશ જીવડા, દુઃખી થઈ નાદાન. ॥ ૬ ॥
 જ્ઞાન ધ્યાન ચારિત્રથી, આત્મહિત થાનાર;
 બુદ્ધિ સુખ શાશ્વત લહી, પામે ભવજલ પાર. ॥ ૭ ॥

મનરૂપી માંકડું જેમણે વશ કર્યું છે, અને જેઓ આત્મતત્ત્વમાં વીતરાગ આત્મા મુજબ વ્યવહાર નિશ્ચયનયાનુસારે યથાયોગ્ય પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેઓ કર્મે કલંકનો નાશ કરી અલંકાર, પૂર્ણ, અજ, અવિનાશી, સનાતન, શાશ્વત પદ મુક્તિને પામી પૂર્ણ સુખી થાય છે. એ પડની કાને ઇચ્છા ન હોય પોતાને તથા પરને એ પડ માટે આકાંક્ષા થાઓ. અને તે મળે. એજ મહાકાંક્ષા.

મનરૂપી માંકડું જેણે વશ કર્યું, એવા મહાત્માઓ શાશ્વતપદ પામી શકે છે, કહ્યું છે કે—

મળ મરજે ઇંદિયમરણં, ઇંદિય મરણે મરંતિ કમ્માઈ;
 કમ્મ મરણેણ મુલ્લવો, તમ્હા મળમારણા ચિંતિ. ॥ ૧ ॥
 મન એવ મનુષ્યાણાં, કારણં બન્ધ મોક્ષયોઃ ।
 યત્રૈવાલિક્ષિતા કાન્તા, તત્રૈવાલિક્ષિતા સુતા. ॥ ૨ ॥

મન મારવાથી ઇંદ્રિયો મરે છે. અને ઇંદ્રિયો ન્યારે સ્વવિષયથી વિરામ પામે છે ત્યારે કર્મનો નાશ થાય છે. અને કર્મનો નાશ થતાં મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. માટેજ મહાત્માઓ મન વશમાં રાખવા ફરમાવે છે. માણસ જરા વિચાર કરે છે એટલામાં તો મન હજારો ગાઉ ફરી આવે છે. જે માણસના મનમાં સંકલ્પ ઉડતા નથી અને જે પરભાવનો ત્યાગ કરે છે, અને આત્મમાવે રમે છે, તેણે મન વશ કર્યું એમ કહી શકાય છે. પણ જ્યાં સુધી મન વિકલ્પ સંકલ્પની શ્રેણિઓથી વ્યગ્ર હોય ત્યાં સુધી મન માર્યું કહી શકાય નહીં. કહ્યું છે કે, ચિત્તમેવ હિ સંસારો, રાગાદિક્લેશવાસિતં । તથૈવ તૈર્વિનિર્મુક્તં, ભવાન્ત ઇતિ કથ્યતે ॥૧॥ રાગ દ્વેષ આદિવડે યુક્ત ચિત્ત તેજ સંસાર છે. અને તરંગાદિ

વચનામૃત.

૧૩

કેશવડે રહિત ચિત્ત તેજ ભવાંત છે. માણસ એસે છે, પણ મન તો ફર્યાળ કરે છે. શરીર થાકે છે, પણ મન થાકતું નથી. ક્ષણમાં મન ક્યાંય અને ક્ષણમાં મન ક્યાંય એમ સદા મન ભમ્યા કરે છે. જેમ જેમ મનુષ્ય તેને વશ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, તેમ તેમ અળગું તેનાથી મન થાય છે. મનરૂપ સમુદ્રનો પાર પામી શકાતો નથી. મન આકાશમાં ભમે છે. મન પાતાળમાં જાય છે. કોઇ વખત મન કોઇનું પુર કરવાના વિચારમાં હોય છે. અને કોઇ વખત લોભે કરી વ્યાસ હોય છે. કોઇ વખત કપટે મન વ્યાપેલું હોય છે. માટે શ્રી કુંથુનાથના સ્તવનમાં શ્રી આનંદધનજી મહારાજ કહે છે કે મુક્તિતળા અભિલાષી તપીયા, જ્ઞાનને ધ્યાન અભ્યાસ, વૈરીકું કંઠ પહલું ચિંતિત્વે, નાંખે અવલે પાસ હો કુંથુજિન ॥ ૧ ॥ મુક્તિના અભિલાષી પુરૂષો તપ તપે છે, જ્ઞાન અને ધ્યાનનો અભ્યાસ કરે છે. તેવા પુરૂષોને પણ મન ભમાવી દેઇ અવળી તરફ દોરી જાય છે. એવું અહો! મન વૈરી છે. મન જેણે સાધ્યું તેણે સર્વ સાધ્યું એમ કહેવામાં કંઈ વાંધો નથી. જાતે મર્કટ હોય અને તેને ખૂબ દારૂ પાયો તો છાપરે છાપરે કુદવામાં બાકી રાખે નહિ. તેમ મન રૂપી માંકડુ અને તેને આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનરૂપી દારૂ પાયો તો કર્મ બાંધવામાં બાકી રાખે નહિ. મનની ચપળતા માણસના સંગથી વિશેષ થાય છે. માટે જેના સંગથી મનમાં દુર્ધ્યાન થાય તેનો સંગ ત્યાગ કરવો, જેના સંગથી ક્રોધ થાય તેનો સંગ ત્યાગવો, જેની સંગતથી મન વિષયાભિલાષી થાય તેની સંગત વર્જવી. જેમ જેમ મનની સ્થિરતા થાય છે તેમ તેમ સહજ સમાધિ સુખ અનુભવાય છે. જેમ સંસારમાં ઘણી જંગળ તેમ મનની ચપળતા વિશેષ જાણુવી. મનની ચપળતાથી કર્મ રાશિનું ગ્રહણ થાય છે. ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, દેવ, અદેખાઇ, તૃષ્ણા આદિ દોષોનો નાશ મન મારવાથી થાય છે. યાદ રાખો કે-જેમ જેમ મન મારવામાં આવશે તેમ તેમ ક્ષમા ગુણ વૃદ્ધિ પામશે અને આત્મામાં સંતોષાદિ ગુણોનો વાસ થશે. જેણે મનને વશ કરવું હોય તેણે બાહિરની ખટપટો જેવી કે જેનાથી કંકાસ ઉત્પન્ન થાય, જેથી ક્રોધાદિની ઉત્પત્તિ થાય, તેવાં કાર્યો કરવાં નહિ. ઉપાધિથી દુઃખ છે અને ઉપાધિ ત્યાગવાથી સુખ છે. સત્પુરૂષો નિરૂપાધિ-પણું ચાહે છે. આ નિરૂપાધિગુણ પામી અનંત જીવો મુક્ત થયા. મહા વિદેહમાં સંપ્રતિ (હાલ) જાય છે અને ભવિષ્યમાં જશે. હે ભલ્યો! પરભાવનો ત્યાગ કરો. અને આત્મ સ્વરૂપમાં રમો અને મનને ક્ષણે ક્ષણે ઉપયોગ દેઇ વશ કરો. તેથી દુર્ધ્યાન ટળશે અને અનુક્રમે મુક્તિ મળશે. યવમ્ શ્રી શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ મન એ આત્માનો પ્રધાન છે. મન જે કુમારોં ચાસે છે તો આત્માને

સાતમી નરકમાં લઈ જાય છે અને તેજ મનથી આત્મા, પરમાત્મપદ પામી મુક્તિપુરીમાં જઈ વસે છે. ધણો ખરો વ્યવહાર મનોદ્વારા સંસારી જીવો કરે છે. ઘોડાના કરતાં પણ મનની ગતિ આધક છે. તારના કરતાં પણ મનનો વેગ અધિક છે. સમુદ્ર તરવો સહેલ છે. પણ મન વશ રાખવું મુશ્કેલ છે. એક ઘડીમાં મનમાં જેટલા વિચાર થાય છે તેનો પાર પણ આવતો નથી. કોઈ પણ કાર્યમાં મન ઝુંથાયુંજ રહે છે. તંદુલીયો મચ્છ, મનના અશુભ વ્યાપારથી સાતમી નરકમાં જાય છે. શરીર એક ઠેકાણે હોય છે, પણ મન તો અનેક ઠેકાણે ભ્રમતું હોય છે. અહો એ મનને સ્થિર કરવું તેજ મહાયોગ છે. મનમાં કોઈ વખત સ્ત્રીની ચિંતા થાય છે. ઉત્તરોત્તર અનેક પ્રકારની ચિંતાઓ થયા કરે છે, અને મનથી, આત્મા, કર્મરાશિ ગ્રહણ કર્યાં કરે છે. મન વચન અને કાયાના યોગમાં પણ મનોયોગ મોટો કલ્હો છે એ મન જેણે વશ કરી આત્મ સ્વરૂપમાં લક્ષ્ય રાખ્યું છે તે મહાત્માઓને પુનઃ પુનઃ નમસ્કાર થાઓ.

આ સંસારરૂપ કારાગૃહમાં કેંઈ પણ સુખ નથી. ફક્ત જીવ, તેમાં સુખથી ફસાય છે. સંસારમાં ધન, પુત્ર, પરિવારથી પોતાની મોટાઈ માનવી તે કસા-ધના ઘેર વૃદ્ધિ પામતા બોકડાની પેડે જીણવું. આ સંસારમાં કેટલાક જીવો પ્રજા રહિત હોવાથી દુઃખી થાય છે તથા કેટલાક, દુર્ગુણી સ્ત્રીઓના વચન પ્રહારોથી દુઃખી થાય છે, કેટલાક કુલક્ષણવાળા પુત્રથી દુઃખી થાય છે, કેટલાક, ધન કમાવાની ચિંતાથી અહર્નિશ સંતપ્ત રહે છે. કોઈ તો ધનવાન તથા પ્રતિષ્ઠાવાન છતાં પણ પોતાના દુષ્ટ સ્વભાવથી દ્રવ્યોનો દુરુપયોગ કરી ઉત્તર કાળમાં દુઃખરૂપ ફળને આપનાર પાપ કર્મોને રચે છે. કેટલાક તો અનેક પ્રકારના રોગોથી પીડાતા નિરર્થક જીવંતી ગાળે છે, કેટલાક ધન રક્ષણમાંજ જીવિતવ્ય ગુમાવી ચિંતામણિ રત્ન સમાન નર જન્મ હારે છે. ધનવાનો, તેમજ રાજાઓ અગ્નિ, ચોરના ભયથી સદા ચિંતા કર્યાં કરે છે. અને વિચારતાં એમ જણાય છે કે, ધનવંતો કોઈ ચિંતા રહિત નથી. એટલું તો ઠીક પણ સ્વભાવસ્થામાં તેઓ ધનના વિનાશની શંકાવાળા હોવાથી નિર્ભય હોતા નથી, તો જગૃતાવસ્થામાં ક્યાંથીજ હોય? વળી ધનવાન પુરુષો, લોભી, તૃષ્ણાવાળા, ઇર્ષ્યાવાળા તથા અભિમાની પણ હોય છે; જેથી તે દુર્ગુણો તેમને વિના અગ્નિએ બાળીને ભસ્મ કરનાર છે, તેઓ મદવડે પાપના સમુહને પણ અધિક કરે છે. તેથી પરલોકમાં પણ દુઃખના ભોક્તાજ થાય છે. કોઈ વીરલા ધનવંતો, ધનનો સન્માર્ગે સદુપયોગ કરી જીવનની સાદૃશ્યતા કરે છે. બાહિર ધનાદિ ઉપર મમત્ત્વ ભાવ હોવાથી અતિમિત્તસ્વરૂપનું ચિંતન થતું નથી, કારણ કે ધનની ચિંતા વિદ્વંસે આડી આવે છે, માટેજ ચક્રવર્તિ

વચનામૃત.

૧૫

સરખા રાજ્યો પણુ માંસારિક રૂઢિને તૃણવત ગણી શ્રમણધર્મ અંગીકાર કરીને ઉત્તમગતિ ભજનારા થયા છે. ધન પુદ્ગલરૂપ છતાં ચૈતન્ય શક્તિવાળા આત્માને પણુ લલચાવી ફસાવે છે, અને મોહાંધજીવો તેનેજ આહો સાર તરીકે માને છે, પણુ અંતે એ ધનાદિ વસ્તુ મર્યા આદ સાથે આવતી નથી. હે ચેતન ! તું કેમ તેમાં મુંઝાય છે ? બાહિર લક્ષમીથી પોતાને મોટા માનનારાઓ મોક્ષરૂપ શ્રયને પામી શકતા નથી; પણુ જેઓ આત્મામાં જ્ઞાનદર્શન ચારિત્ર રૂપ અનંત લક્ષમી માની તેને પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરે છે, તેઓ મોક્ષરૂપ શ્રયને પામી શકે છે. બાહ્યલક્ષમીની વૃદ્ધિથી જીવ અહંકારી થઈ જાય છે અને અંતરલક્ષમીની વૃદ્ધિથી જીવ અહંકાર રહીત થઈ નરૂ બને છે. અને સર્વ જીવોની સાથે કરૂણા દૃષ્ટિથી બ્રાતૃભાવ રાખે છે. બાહ્ય લક્ષમીની વૃદ્ધિ, પુણ્ય સંયોગે જે જીવો પામ્યા છે, છતાં નિરાભિમાન દશાએ દેવગુરુ ધર્મમાં વિનયવાળા હોય છે, તેમનેજ શિવ સંપદા મળે છે. લક્ષમી પામ્યા છતાં પણુ જે વીર પુરૂષો, જળ પંકજની પેડે તેનાથી ન્યારા રહીને સ્વઆત્મહિત ચૂકતા નથી, તેઓ શાશ્વતપદ પામી શકે છે. ખરેખર લક્ષમી મનને ફેરવી નાખે છે, અને જે તેના ભોક્તા ધર્મી ન હોય તો તેને કુગતિના હેતુ ભૂત તે થાય છે. આત્માથકી બાહ્યલક્ષમી બિન્ન છે. મમત્વકારિકા છે, માટે તેનો ધર્મ માર્ગે સદુપયોગ કરવો તેજ આત્મહિત માટે છે. દાન, ઉપબોગ, અને નાશ, એ ત્રણમાંની ગમે તે ગતિ લક્ષમીની થાય છે, માટે વૈરાગી જીવો તેને પોતાની કદી માનતા નથી, અને તેથી સ્વહિત સાધે છે. બાહ્ય ઉપાધિ જેમ ઓછી તેમ સમાધિ વિશેષ થાય છે. નિરુપાધિ દુશ્સામાંજ તાત્વિક સુખ છે. તત્પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. મોહસાગરને ઔદાસીન્યભાવે તરવા પ્રયત્ન કરવો, તેમજ સ્વસ્વરૂપમાં રમણુતા કરવી. પર-ભાવનો ત્યાગ કરવો. મનની ચંચળતા ત્યાગી સ્થિર મનોદ્વાર આત્મ ગુણ ચિંતવન કરવુંજોઈએ. ક્ષણે ક્ષણે આત્મા બાહ્યભાવે રમે છે કે સ્વ સ્વભાવે રમે છે ? તે ઉપયોગથી જોવું, એમ પુનઃ પુનઃ આત્મનિરીક્ષણ કરતાં, પાપકર્મોથી આત્મા, હલકો થઈ પરમાત્મસ્વરૂપધ્યાનદ્વારા ધ્વિંગ જેમ ભમરી સંગથી ભમરી રૂપે થાય છે તેમ આત્મા, પરમાત્મપદ પામી અનંત સુખનો ભોક્તા થાય છે. એજ.

દુહા.

સંસારે સુખ બિન્દુસમ, શ્રમથી ભૂલ્યા લોક;

સુખ આશાએ દુઃખ લહી, જન્મ ગમાવે ફોક. ॥ ૧ ॥

મધુ વિન્દુ દૃષ્ટાન્ત જિમ, તિમ સંસારે સુખ;

અનુભવથી જોતાં થકાં, સંસારે વહુ દુઃખ.

॥ ૨ ॥

મોહ તૃષ્ણા અભિમાનથી, સહુજન દુઃખી થાય;

ત્યાગ કરી જીવ તેહનો, અજરામર પદ પાય.

॥ ૩ ॥

આ સંસારમાં આત્મા, મોહની કેદથી અસત્ય વસ્તુને સત્ય તરીકે જાણી ભ્રમથી ભૂલ્યો થકો સાંસારિક સુખને સત્ય સુખ તરીકે જાણી મુંઝાય છે. અને સત્ય વીતરાગ કથિત તત્ત્વથી અજાગલ સ્તનવત્ સ્વ-આયુષ્ય નિરર્થક ગુમાવી અધોગતિ પ્રાપ્ત કરે છે. જીવ, સુખની આશાએ બાંધ પદાર્થોની પ્રાપ્તિ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, પણ મોહાંધ આત્મા જાણી શકતો નથી કે સુખ તો કેવળ શુદ્ધ આત્મામાં રહેલું છે. કોઈ પણ જડ પદાર્થમાં સુખ રહેતું નથી, તેમજ શરીરમાં સુખ રહેતું નથી. જો શરીરમાંજ સુખ રહેતું હોય તો મૃત શરીરમાં તેની ઉપલબ્ધિ થતી જોઈએ, પણ થતી નથી; માટે સિદ્ધ થાય છે કે સુખ એ આત્માનો ગુણ છે. સુખ ગુણ છે, અને આત્મા ગુણી છે. સુખ અનંત છે, સુખ અશ્પી છે, સુખ શાશ્વત છે, સુખ અનાદિ કાળથી આત્મામાં છે. કર્માવરણનેલીધે સંસારી જીવોને સુખ તિરોભાવે છે, અને કર્મનાશયકી સુખ આવીર્ભાવરૂપે પ્રકાશે છે, તાત્વિક સુખ આત્મામાં રહ્યું છે. અને તેની પ્રાપ્તિ અન્તરાત્મપણાથી છે. કસ્તુરીઓ મૃગ જેમ મૃગમદ-ગંધ લેવા વનમાં ભટકે છે, પણ જાણતો નથી, કે મૃગમદ તો મારી પાસે છે. તેમ આ બાહ્યાત્મા અન્ય વસ્તુઓમાં સુખ છે, એવી ભ્રાંતિથી તેને પોતાની માની મકલાય છે. અને અન્ય વસ્તુઓના નાશથી પોતાનો નાશ માને છે. હે આત્મન! શુદ્ધ પુદ્ધિથી વિચાર કે કેવળ તું માયાના પાસલામાં ફસાયો છે. અને હાલ મનુષ્ય જાતિરૂપ સામગ્રી પામી વીતરાગ ધર્મનું સેવન કરતો નથી, તો અંતે તું પશ્ચાત્તાપ કરીશ. જળ તરંગવત્ આયુષ્ય સ્થિતિ છે. સમયે સમયે આયુષ્ય ઘટતું જાય છે. વારંવાર ધર્મ સામગ્રી પામવી દુષ્કર છે. કહ્યું છે કે—

નપુણો પુણોવિ एवं, તુહસંભાવેમિ जीवसामग्निः

તારે હરિસિ કહં । પમાય મદરાગ ઉમ્મત્તો.

॥ ૧ ॥

जलपट्टिर्बिंबियतरुवर, फलेर्हिकोनाम पाविज्जतित्तिं ।

સુવિણોવલદ્ અચ્ચેણ, ઈસરોકો વિસંજાઓ

॥ ૨ ॥

સ્રોતરના જળમાં પડેલાં ઝાડોના પ્રતિબિંબથી ને જણાતા ફળથકી

વચનામૃત.

૧૭

જેમ કોઈ તૃપ્તિ પામી શકતો નથી, તેમ આત્મા પોતાનાથી અન્ય પુહગત વસ્તુઓથી સુખ પામી શકતો નથી. સુખ એવી બ્રાંતિ ફક્ત પુહગત વસ્તુમાં છે. તે અનાદિ કાળથી મિથ્યાત્વયુક્તિથી થાય છે. તે ટળ્યાથી સત્યસુખની શ્રદ્ધા થાય છે. આ જીવે ચોરાશી લાખ જીવોનિમાં અનંત-વાર અનંત શરીર ધારણ કર્યાં. આકાશના જેટલા પ્રદેશ છે, તે પ્રત્યેક આકાશ પ્રદેશે આ આત્માએ અનંતવાર જન્મ મરણ કર્યાં; પણ સંસારનો અંત આવ્યો નહિ. હજી પણ આત્મા સ્વશક્તિ ફેરવશે નહિ, તો કોણ જાણે ક્યાં સુધી સંસારસાગરમાં ભ્રમણ કરશે. સ્વભાવસ્થામાં રાજ્ય શક્તિ પામીને જેમ કોઈ ઈશ્વર (સ્વામી) બની શકતો નથી, તેમ પરવસ્તુ સંયોગથી આત્મા સ્વસુખ ભોક્તા બની શકતો નથી. ઉત્કુંડ પરભાવ સંગતિથી સ્વગ્ધાન દર્શન ચારિત્રાદિ ઋદ્ધિને હારે છે, અને જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મે રાશિ ગ્રહણ કરી ભવજળનિધિમાં ડૂબે છે. હવે હે ચેતન! મોહ નિદ્રાનો ત્યાગ કર, અને આત્મ ઉપયોગે જન્યુત થા! પ્રમાદમાં દીવસો ગાળીશ નહિ. શ્રી વીતરાગ કથિત સ્વાદ્વાદશાસનનું અવલંબન કર. વીતરાગ શાસનનું અવલંબન કરી અનંત જીવો મુક્તિ ગયા, જય છે, અને જશે. આયુષ્યનો ભરોસો નથી. વખત વહી જાય છે. આજ કાલ કરતાં વખત વીતી જાય છે. મનનું ધાર્યું મનમાં રહી જશે. સ્ત્રી, પુત્ર, ભાઈ, બેન, પિતા, ઘર, હાટ, હવેલી મૃત્યુ બાદ સાથે આવશે નહિ. સંબંધે સર્વ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થઈ છે. હે જીવ! તેમાં તું સુંઝા-ધસ નહિ. જલપંકજવત્ સંસારમાં ઔદાસીન્ય બાવે હે ચેતન! દિવસ નિર્ગમન કરીશ તો પરમાત્મપદ પામીશ. સાંસારિક રનેહ અસ્થિર છે. એક ઝાડ ઉપર બેઠેલાં પંખીઓના સમાગમ જેવો સંગાં વહાલાંનો સંબંધ છે. રામ પાંડવ જેવા શરવીર પુરુષોનાં શરીર પણ એક ત્રણ હાથ જેટલી જગ્યામાં સમાઈ ગયાં. આ સંસારમાં કોઈ અમર રહ્યો નથી, અને રહેશે નહિ. વિષય પિપાસાએ જીવો પુનઃ પુનઃ અધોગતિ ભજનારા થાય છે. ધન્ય છે તે મુનીશ્વરોને કે જેણે સાંસારિક સંબંધ ત્યાગ કરી આત્મહિત કરવા મહાવ્રતાદિ અંગીકાર કર્યા છે; અને રાગ દ્વેષ પરિપહની ફાજને હડાવતા છતાં આત્મસ્વરૂપને ધ્યાવે છે, અને આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિનું મૂળ જે કર્માટક તેનો નાશ કરે છે. બહિરાત્મપદ ત્યાગ આત્મતત્ત્વજ્ઞાનથી છે. અને આત્મતત્ત્વજ્ઞાનથી સમ્યક્ રીતે જ્ઞાનાસ્થાનું અવલંબન થાય છે. અને અંતરાત્મપદ પામી આત્મા પરમાત્મપદ સ્વરૂપ થઈ શાશ્વતપદ ભોક્તા થાય છે.

उद्यमेन हि सिद्ध्यन्ति कार्याणि न मनोरथैः ।

न हि सुप्तस्य सिंहस्य, मुखे प्रविशन्ति गजाः ॥

ઉદમથી સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે, પણ મનોરથોથી માત્ર કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી. (ઉદમ હીન સુતેલા સિંહના સુખમાં હાથીએ કંઈ પ્રવેશ કરી શકતા નથી.) ઉદમ કરવાથી અલભ્ય વસ્તુની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે. ભાતી-ભાત ઉપર આધાર મૂકી ઉદમ હીન થતું નહિ. ઉદમ એ પ્રકારનો છે. પ્રદાસ્યઉદમ ૨ અપ્રદાસ્યઉદમ. ધર્મ માર્ગમાં ઉદમ કરવો તે પ્રશસ્ય ઉદમ છે. અધર્મ માર્ગમાં ઉદમ કરવો તે અપ્રશસ્ય ઉદમ છે. જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્રાદિચુલોની પ્રાપ્તિ ઉદમથી છે. કેટલાક જીવો એમજ માની બેસે છે કે-ભવરિથિતિ પરિપક્વ થયા વિના ઉદમ કરેલો નિષ્ફલ જાય છે. એમ માની આત્માને ચારગતિ ભવભ્રમણામાં ઉતારે છે. ભવરિથિતિ પરિપક્વ થઈ છે કે નહિ તે વિશિષ્ટ જ્ઞાનવિના જાણી શકાતું નથી. માટે ઉદમ ત્યાગવો નહિ. ઉદમ એટલે પુરુષાર્થ તે વિના સુક્તિની પ્રાપ્તિ નથી. માટે ધર્મ માર્ગમાં યથાશક્તિ ઉદમ કરવો. ધર્મ, દોષત કરતાં અત્યંત અધિક છે. જે જગ્યાએ જવાથી આત્મહિત થતું ના હોય, અને ધર્મ થકી બ્રહ્મ થવાય, તે જગ્યાનો ત્યાગ કરવો. દુનિયામાં કોઈ સુખી થાય છે, કોઈ દુઃખ ભોગવે છે, તે પ્રત્યક્ષ પુણ્ય પાપનું ફલ જાણવું. કાયા અનિલ છે. ભાડાની કોટડી સમાન છે, ક્ષણ બંચુર છે. સાત ધાતુથી બનેલી છે. એની વૃદ્ધિ અને હાનિ થયા કરે છે, રોગોનો પ્રવાહ કાયાની પુંડે લાગ્યો છે. એ કાયાની એક દિવસ સ્મશાનમાં રાખ થઈ જશે અને તે રાખની માટી થઈ જતાં તેથી લોકો પોતાનાં ઘર બાંધશે. આ દુનિયામાં જેટલા મનુષ્યો જન્મ્યા તેટલા સર્વ આજ સુધી રહ્યા હોતો ત્યાલવાની જગ્યા પણ મળી શકત નહીં. પણ કાળ સર્વનું ભક્ષણ કરતો જાય છે. મનુષ્ય દરરોજ જાણે છે કે હું મોટા થતો જાઉં છું પણ જ્ઞાની જાણે છે કે દરરોજ આયુષ્ય ખુટવાથી નાનો થતો જાય છે. જેવું શરીર અંદરનું છે તેવું બાહ્ય કયું હોય તો વૈરાગ્ય થયા વિના રહે નહીં. અરણિના કાષ્ઠમાં અગ્નિ વ્યાપીને જેમ રહ્યો છે, તલમાં જેમ તેજ વ્યાપીને રહ્યું છે તેમ શરીરમાં આત્મા વ્યાપીને રહ્યો છે. કોઈ મતવાદી આત્માને અણુરૂપ માને છે, પણ તે યુક્તિ વિકલ છે. અણુરૂપ આત્મા તો રૂપી હરે છે અને આત્મા તો અરૂપી છે. તેથી તે અણુરૂપ નથી. કેટલાક મતવાદી આત્માને વ્યાપક માને છે. પણ આત્મા વ્યક્તિરૂપે કરી વ્યાપક નથી. વ્યાપક અને નિત્ય એવા આત્માને લંઘ્યમોક્ષ ધરી શકે નહિ. કારણ કે એકાંત નિત્ય આત્માને સુખ દુઃખનો ઉપભોગ ધરી શકતો નથી. યદાહુઃનિત્યસ્ય હિ લક્ષણં અપ્રવ્યુતાનુત્પન્નસ્થિરૈરૈકરૂપત્વમ તતો યદાત્મા સુખમનુભૂય સ્વકારણ-

વચનામૃત.

૧૯

કલ્પસામગ્રીવશાત્ દુઃખમુપમુંકે તદાસ્વભાવમેવાહનિત્યત્વાપત્યા
સ્થિરૈકરુપતો હાનિપ્રસક્ત પર્વં દુઃખમનુભૂય સુખં મુજાનસ્યાપિ વચ્ન-
વ્યમ્ નાશ ઉત્પત્તિ રહીત સ્થિર એક રૂપત્વ નિત્યત્વ લક્ષણ છે. ત્યારે
આત્મા સુખને ભોગવી સ્વકારણ સમુદ્ધ સામગ્રીવશે. કરી દુઃખને ભોગવે
છે, ત્યારે સ્વભાવનો ભેદ થવાથી અનિત્યત્વાપત્તિથી સ્થિરૈકરુપતા હાનિપ્ર-
સંગ પ્રાપ્ત થાય છે—એ પ્રમાણે દુઃખને ભોગવનાર આત્મામાં નિત્ય લક્ષણ
ઘટી શકતું નથી. સ્વભાવનો ભેદ થાય છે માટે કહ્યું છે કે—સ્યા. મજ્ઞર્યામ્.

નૈકાન્તવાદે સુखदुःखभोगौ न पुण्यपापे न च बंधमोक्षौ

दुर्नीति वादव्यसनासिनैवं परैर्विलुप्तं जगदप्यशेषम् ॥ ૨૭ ॥

એકાંતે આત્માને નિત્ય યા એકાંતે આત્માને અનિત્ય માનવાથી પુણ્ય,
પાપ, બંધ, મોક્ષ, ઇત્યાદિ તત્ત્વ વ્યવસ્થા ઘટતી નથી. કંઈચિત્ આત્મા
નિત્ય છે કંઈચિત્ આત્મા અનિત્ય છે. સ્યાદાદરીત્યા એ સર્વ આત્મામાં
ઘટે છે. સૂક્ષ્મ યુદ્ધિથી આત્માનિત્ય જાણવાથી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે,
દરેક તત્ત્વનું સ્વરૂપ ગીતાર્થે ગુરુગમ દ્વારા ધારવાથી શંકાઓનો નાશ થાય
છે. મનુષ્ય જન્મ પામી જેણે આત્મતત્ત્વનું સ્વરૂપ જાણ્યું નહિ, અને મોહ
માયામાં આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યું તેનું જીવંતર નિષ્ક્રાંત જાણવું. કાળના સપાટાથી
પ્રતિદિન શરીર ધસાતું જાય છે. તોપણ આશા તૃષ્ણાઓ ધસાતી નથી.
ઉલટી વૃદ્ધિ પામતી જાય છે. અંજલી જળવત્ આયુષ્ય જળ ખુટી જાય
છે. આત્મા ચેત્ત ચેત્ત. મોહમાયાનો ત્યાગ કરી આત્મસ્વરૂપનું ચિંતવન કર
નિદિધ્યાસન કર. સાંસારિક પદાર્થોના મોહથી રાત્રિ દિવસ ગદ્ગદૈતર કરી
સ્થિર ચિત્તે કરી ખેસી શકતો નથી. પણ આત્મા યાદ રાખ. “કરણી તેજી
પાર ઉતરણી” યાદશી મતિઃ તાદશી ગતિઃ વાવે તેવું લણે. આ વાક્યોથી સાર
ખેંચી ધર્મ માર્ગમાં હિત યુદ્ધિથી પ્રવૃત્તિ કરવી તેજ તત્ત્વતઃ સાર છે. યાદ
રાખ કે ધડી દિવસ પક્ષ માસ વર્ષ એમ કાલ વહેતો જતાં આયુષ્ય પૂર્ણ
થઈ જશે. મનના વિચાર મનમાં રહી જશે. હાથે તે સાથે. આત્મા તું પ્રમાદ
કરીશ નહિ. ધર્મમાર્ગે પ્રવૃત્તિ કરકે જેથી શાશ્વતપદ પામીશ.

હૃદા.

દ્રવ્ય ક્ષેત્રને કાલભાવ યોગે ધર્મે સધાય.

નિમિત્ત સેવો શુદ્ધ જેમ, કર્મ કલંક કટાય.

દ્રવ્ય ક્ષેત્ર—કાળ અને ભાવ યોગે ધર્મ સાધી શકાય છે. હે ભગ્યો! શુદ્ધ
નિમિત્ત કારણોને સેવો કે જેથી આત્માને લાગેલું કર્મરૂપ કલંક દૂર થાય.

૨૭

વચનામૃત.

સુષો યાદ રાખો કે આત્મા સારા નિમિત્ત સંયોગે ધર્મ ધ્યાન ધ્યાવે છે. હાલના વખતમાં શુદ્ધ ધ્યાનનો વિરહ છે. તોપણ ધર્મ ધ્યાન તો છે. સત્સંગ કરવો એ ધર્મ સાધન કરવામાં અત્યુત્તમ કારણ છે. જેની સંગતિથી આત્મા આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન વાળો થાય, તેની સંગતિ ત્યાગવી. જેવાં જેવાં નિમિત્ત મળે છે તેવો તેવો આત્મા થઈ જાય છે. શિલાને સૂર્યના કિરણોનો સ્પર્શ થતાં ઉષ્ણ થઈ જાય છે, અને રાત્રિએ શીત રૂપમાં શીત પુદ્ગલોનો સંયોગ થતાં શિલા ઠંડી થઈ જાય છે. તેમ આ આત્માને વૈરાગીની સંગતિ થવાથી આત્મા વૈરાગી થવા પામે છે. અને આત્માને મિથ્યાત્વીની સંગતિ થતાં મિથ્યાત્વી પણ થઈ જાય છે. નિમિત્ત કારણો પણ અત્યંત બળવાન છે.

હુહા.

સત્સંગત જે પામીએ, પ્રગટે પુણ્ય પસાય;
કારણે કારજ નીપજે, વાદળને જેમ વાય.

મોટા પુણ્યના યોગે સત્સમાગમ થાય છે. સત્પુરુષોનો સમાગમ થતાં આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવનું જ્ઞાન થાય છે પશ્ચાત્ આત્મા જાણે છે કે અહો મેં આટલો કાળ અજ્ઞાન દશામાં ગુમાવ્યો, હું પર વસ્તુમાં સુખની ભ્રાંતિ કરું છું. પણ પર વસ્તુ જે પુદ્ગલ તે મારું નથી. એ પુદ્ગલ દશ્યની સંગતિ કરવી સારી નથી. સુવર્ણ, રૂપું, હીરા, મોતી, કર્મ એ સર્વ પુદ્ગલ દ્રવ્ય છે. તે આત્મદ્રવ્ય નથી. તે તે થકી ભિન્ન છે. આત્મા પુદ્ગલ દ્રવ્યથી ભિન્ન છે. આત્મા અરૂપી છે અને પુદ્ગલ દ્રવ્ય રૂપી છે. તો રૂપી દ્રવ્ય સાથે અરૂપી જે આત્મા તેને સંગતિ કરવી ઘટતી નથી. પુદ્ગલ અને આત્માની ભિન્ન જાતિ છે. અને એ પુદ્ગલ દ્રવ્ય આત્માને શત્રુ સદશ છે. માટે શત્રુભૂત પુદ્ગલ દ્રવ્યની મિત્રાઈ, તેમાં મમતા ભાવ કયો સુઘ માણસ કરવા ધારે. એ પુદ્ગલદ્રવ્યની સાથે પ્રીતિ કરતાં દુઃખ પમાય એ નક્કી છે. કર્મરૂપ પુદ્ગલ દ્રવ્ય સંયોગે આત્મા પોતાનું બાન ભૂલી ચોરાશી લાખ જીવોનિમાં ભટકે છે. સુષોએ યાદ રાખવું કે-સત્સંગ અત્યંત હિતકારક છે. શ્રી આનંદધનજી મહારાજ કહે છે કે જેણે શાંતિ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવું હોય, તેણે શુદ્ધ આલંબન સેવાં. શુદ્ધ આલંબન આદરે, તણ અવર જાળવે; તામસી વૃત્તિ સર્વિ પરહરી, લજે સાત્વિકી શાલરે. શાંતિ ॥ ૧ ॥ દુષ્ટ જન સંગતિ પરિહરી, લજે સુગુર સંતાનરે; જોગ સામર્થ્ય ચિત્ત લાવથી, ધરે સુગતિ નિદાનરે. શાંતિ ॥ ૨ ॥ ઇત્યાદિ વાક્ય સત્સંગમ કરવા પ્રેરણા

વચનામૃત

૨૧

કરે છે, અને દુષ્ટ જનોની સંગતિ ત્યાગ કરવા કહે છે. નાટક પ્રેક્ષણ વગેરેથી આત્મા પરભાવમાં રમી પાપની રાશિ સંપાદન કરે છે, શ્રી સદ્ગુરુ સમાગમ કરવાથી આત્મા સમ્યક્ત્વ પામે છે. મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરે છે. જીવાજીવ પદાર્થનું જ્ઞાન થાય છે. એ સર્વ સદ્ગુરુ સમાગમનું ફળ છે. પ્રદેશી રાજ સરખા નાસ્તિક પણ સદ્ગુરુ સમાગમથી આસ્તિક થયા તેમ બીજાઓ પણ સદ્ગુરુ સમાગમથી સમ્યક્ત્વને પામી શકે છે. અને અનુક્રમે સંવરભાવે આત્માને ભાવી જ્ઞાન દર્શન આરિત્ર ૩૫ રત્નત્રયીના ભોક્તા થાય છે. એ સત્ સમાગમ સ્વપરને પ્રાપ્ત થાઓ.

દુહા.

ચક્રોર ચંદ્ર નિહાળીને, આનંદ પામે જેમ;

સદ્ગુરુ વાણી સુણતાં, ભવિમન આનંદ તેમ ॥ ૧ ॥

ચક્રોર પક્ષી ચંદ્રને દેખી જેમ આનંદ પામે છે, તેમ સદ્ગુરુ મહારાજનું (મુખ દેખતાં તેમજ) તેમની વાણી સાંભળતાં ભવ્ય જીવોને આનંદ થાય છે. સદ્ગુરુને દેખી જેના મનમાં હર્ષ થતો નથી, તે દુર્ભવ્યજીવો જાણુવા. શ્રી સદ્ગુરુ સ્થાવર તીર્થ કરતાં પણ અત્યુત્તમ છે. કારણ કે સ્થાવર તીર્થને ઝોળખાવનાર પણ શ્રી સદ્ગુરુ છે. શ્રી સદ્ગુરુ પુણ્ય અને પાપને ઝોળખાવે છે, દ્રવ્ય યુષ્ણ પર્ચાયતો અવમોઘ શ્રી સદ્ગુરુ કરાવે છે. નરક અને મોક્ષનું સ્વરૂપ શ્રી સદ્ગુરુ જાણાવે છે. કેટલાક જીવો પોતાની મેળે પોથીયો વાંચી અમો તત્ત્વ પામ્યા એમ માની બેસે છે. પણ યાદ રાખવું કે ગુરુગમ દ્વારા જે જ્ઞાન પ્રાપ્તિ થાય છે તે બીજી રીતે થતી નથી. જેટલી સદ્ગુરુ શ્રદ્ધા ભક્તિ ઝોછી તેટલુંજ તેને ધર્મ પ્રાપ્તિમાં અદ્યપદ્ધિ થઈ શકે છે. ધર્મ પ્રાપ્તિ ગુરુવિના થવી હર્ષભ છે. જેને ગુરુ ઉપર શ્રદ્ધા છે, તેને થોડું જાણ્યું તો પણ ઘણું જાણ્યું. થોડું ધર્મ સેવન પણ ઘણા ફળને આપશે. ગુરુ વિના સ્વચ્છંદીઓનો આત્મા ઉપરક્ષેત્ર સમાન જાણુવો. અને ગુરુપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા છે, એવા શ્રાવક યા સાધુ શિષ્યોનો આત્મા તીર્થ સદૃશ જાણુવો. સદ્ગુરુ ઉપદેશથી આત્મા પોતાનું સ્વરૂપ જાણી, જ્ઞાન, દર્શન, આરિત્ર ૩૫ સ્વધન પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરે છે. આત્મા વિચારે છે કે મેં મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગરૂપ અસત્ પ્રવૃત્તિથી ચતુર્ગતિમાં પુનઃ પુનઃ પરિભ્રમણ કર્યું. હવે પણ જો હું મિથ્યા દોરાઉશ તો સંસાર સમુદ્ર શી રીતે તરી શકીશ? આ આત્મા કામ ક્રોધાદિ શત્રુઓના વશ થશે, તો પશ્ચાત્ આર ગતિમાં પુનઃ પુનઃ ભટકશે હે જીવ તારે મોક્ષ સ્થાન પ્રાપ્ત

૨૨

વચનામૃત.

કરવાની ઇચ્છા હોય તો અનાદિકાળની મિથ્યા ટેવ ટાળ. વૈર વિરોધ તથા તે થવાના સંયોગોનો ત્યાગ કર. લડાઇ ઇંટા ઝંઘડા થાય તેમ કર નહીં. અંતરંગ રાગદ્વેષાદિ શત્રુઓનો નાશ થયા વિના મુક્તિ મળવાની નથી. હે ચેતન! તારૂં જાણું ખરૂં ક્યારે કહેવાય કે તું જ્યારે શત્રુમિત્ર ઉપર સમભાવે વર્તે તો. હે ચેતન! કોઇની સાથે તું મનમાં વૈરભાવ રાખીશ નહીં. તારૂં તારી પાસે છે. તે પામવા પ્રયત્ન કર. સર્વ જીવો સિદ્ધ સમાન છે, તારો કોઇ શત્રુ નથી. એમ ચિત્તમાં ધારણ કર. ધર્મના કૃત્યોનો નાશ થાય, તેમ આચરણ રાખ નહીં. મોટા મોટા ઘણા જીવો આલ્યા ગયા. તેની આગળ તું શા લેખામાં છે. કક્ષેશ સ્વપર થાય તેવો સંયોગોનો ત્યાગ કર. નહીંતો યાદ રાખ કે મરણ બાદ તારૂં કોઈ શરણ નથી. સાંસારિક ખટપટો ત્યાગીને જે મુનીશ્વરો પરના જીવને મન વચન અને કાયાથી અપ્રીતિ નહીં કરતાં છતાં વિચરે છે, તેમને ધન્ય છે, તેમને પુનઃ પુનઃ નમસ્કાર થાઓ. મન, વચન અને કાયાથી અન્ય જીવોને પીડા, અપ્રીતિ ઉત્પન્ન કરી હોય તો નમ્રતા લાવી હે આત્મા તું ખમાવ. જે જીવો ક્રોધ, માન, હઠ, કદાચહ, કપટ, મમતા ત્યાગી આત્મસ્વરૂપે રમે છે અને બીજાની નિંદા કરતા નથી તે, અજ્યંતર શત્રુઓને જીતી સનાતન શિવપદ પ્રાપ્ત કરે છે. તે પ્રભાણે સ્વપરને થાઓ.

આત્મ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ ન થાય, ત્યાં સુધી અનાદિ અજ્ઞાનનો નાશ થતો નથી. કહ્યું છે કે—

देहिनोऽस्मिन्यथा देहे कौमारं यौवनं जरा,

तथा देहांतरप्राप्तिं धीरिस्तत्र न मुह्यति ॥

वासंસि जीर्णानि यथा विहाय,

नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि तथा शरीराणि विहाय—

जीर्णान्यन्यानि संयाति नवानि देही ॥ ૨ ॥

જેવી રીતે દેહની બાધ્યાવસ્થા, યુવાવસ્થા અને વૃદ્ધાવસ્થા એ અવસ્થા-ત્રય નિયમાનુસાર પ્રવર્તે છે. તેમ દેહીનું પણ અન્ય દેહમાં કર્માનુસાર સંક્રમણ થાય છે. જેમ મનુષ્ય જૂનાં વસ્ત્ર કોરે મૂકી બીજાં નવાં ગ્રહણ કરે છે; તેજ પ્રભાણે દેહી જીવ પણ એક દેહને મૂકી બીજો દેહ ધારણ કરે છે. બૃહદારણ્યકમાં અન્ય વાદીઓએ કહ્યું છે કે—સ एष एष महानज आत्माऽ-जरोऽमरोमृतोमयो ब्रह्म—(આત્મા મહાન અજ, અજર, અમર, અમૃત, અમય બ્રહ્મ છે.) કડોપનિષદમાં કહ્યું છે કે—न जायते म्रियते वा विपश्चित् अजो मिथ्यः क्षाश्वतोऽयं पुराणः જે આત્મા જન્મતો કે મરતો નથી, તે અજ

વચનામૃત.

૨૩

નિત્ય શાશ્વત અને પુરાણ છે) ઇત્યાદિ વાક્યો સમીચીન નથી, કારણ કે એકાંતે કરી માનવાથી. હવે તે સંબંધી સમીક્ષા એકાંતે કરી આત્મા મહાન્ પણુ કહી શકાતો નથી કારણ કે જે મહાન્રૂપે હોય છે, તેની અલપતા થઈ શકતી નથી. અને પ્રત્યક્ષ જીવોમાં અલપત્વતા આદિ વીચિત્ર ભાસે છે. તેથી એકાંતે આત્મા મહાન્ પણુ કહી શકાય નહીં. નિશ્ચયનયે કરી જોતાં આત્મા અજ છે. તેને ઉત્પન્ન કરનાર કોઈ નથી. અહામાંથી જીવ ઉત્પન્ન થાય છે, એમ પણુ માની શકાય નહીં. કેટલાક આત્માનો બનાવનાર ઇશ્વર માને છે. પણુ તે અયુક્ત છે. કારણ કે ઇશ્વરને કંઈ જીવોને બનાવવાનું પ્રયોજન નથી. નિત્ય એવા ઇશ્વરથી જીવોત્પત્તિ થઈ શકે નહીં. જીવ કર્મયોગે અન્ય દેહોને ધારણુ કરે છે, તેની અપેક્ષાએ આત્મા જુદા જુદા શરીરાકારે ઉત્પન્ન થયો એમ કહેવાય છે. એ પ્રત્યક્ષ અનુભવ સિદ્ધ છે. અજ આપદ નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનો આધોષ કરે છે. અજર અમર અભય આ દરેક દ્રવ્યાર્થિકનયાપેક્ષયા શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ બોધે છે. અહા આ શબ્દ જ્ઞાનનો આધોષ કરે છે. જ્ઞાન થકી અતિરિક્ત આત્મા નથી. કારણ કે જ્ઞાન એ આત્માનો ગુણ છે. ગુણીને છોડી ગુણ અન્ય રહેતો નથી. જ્ઞાન ગુણથી આત્માગુણી સિદ્ધ થાય છે. આત્મા જન્મતો નથી કે મરતો નથી. આ વાક્ય પણુ એકાંતેકરી માનવામાં આવે તો ભવ બ્રમણુ હેતુબૂત છે. પ્રાણુના સંયોગ અને વિયોગેકરી પ્રલક્ષ અનુભવાતાં જન્મ મરણુને આત્મા કરતો નથી તો બીજો કોણુ કરે છે, તે બતાવો; હું જન્મ્યો, હું મરું હું આ શબ્દનું ઉચ્ચારણુ આત્મા કરે છે. માટે જ્યાં સુધી કર્મવડે કરી સંયુક્ત આત્મા છે, ત્યાંસુધી પોતે જન્મ મરણુ કરે છે, અને તે ઉપર કહેલા બે શ્લોકોથી જન્મ મરણુની સિદ્ધિ થાય છે. જ્યાં સુધી જીવને કર્મ લાગ્યાં છે, ત્યાંસુધી પોતે જન્મ મરણુ ધારણુ કરવાનોજ. સંસારી જીવોને જન્મ મરણુ ધારણુ કરવાના છે. સંસારી જીવોને જન્મ મરણુ થયા કરે છે, અને જ્યારે આત્મા કર્મ રહિત થઈ શાશ્વત પદ પામે છે, ત્યારે જન્મ અને મૃત્યુ પામતો નથી, એમ અર્થ કરવામાં આવે તો તે સત્ય છે. આમ અર્થ કયાં વિના તે વચનો અસત્ય સમજવાં જીવ એકાંતે નિત્ય પણુ નથી, કારણ કે એકાંતે નિત્ય આત્માને બંધ મોક્ષનો સદ્ભાવ ધટતો નથી. અને બંધ મોક્ષ તો આત્માને છે.—માટે નિત્યાનિત્ય આત્મા છે એમ માનવો યુક્ત છે. અને તે પ્રમાણે શ્રી સર્વજ્ઞ મહારાજ કહે છે; તે સત્ય છે. વળી કેટલાક જે માને છે તે બતાવે છે. એવેકે ચાસ્માલ્લોકાત્પ્રયાન્તિ ચન્દ્રમસ- સેવ તે સર્વે ગચ્છંતિ (જે કોઈ આ લોકમાંથી જાય છે, તે ચંદ્રમામાંજ જાય છે.)

૨૪

વચનામૃત.

આમ અસુ જીવો માને છે. તસ્માલ્લોકાત્ પુનરસ્મૈ લોકાય કર્મણે (તે લોકમાંથી તે પાછો આ લોકમાં કર્મને માટે આવે છે) આ વાક્ય ઉપરથી આત્માને કર્મ લાગે છે. આત્મા એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે ગમન કરે છે. ત્યારે આત્મા સક્રિય પણુ ઠરે છે. ત્યારે સિદ્ધ થયું કે આત્મા કર્મનો કર્તા છે અને આત્મા કર્મનો ભોક્તા છે. અને આત્મા કર્મ કરી સંશ્લેષિત થાય છે. અને આત્મા કર્મ થકી મૂકાય છે હવે તે વિષે સમીક્ષા-આત્મા મરીને ચંદ્રમામાં જતો નથી. ચંદ્રમાને લોક માનવો પણુ અસત્ય છે. લોક તો ત્રણ છે. ઉર્ધ્વલોક, અધોલોક, તીર્થ્ણ લોક; વા ચતુર્દશ રજ્જ્વાત્મક એ વિના ચંદ્રમાનેજ લોકમાં માનવો તે ખોટું છે. ફરેક મનુષ્યો મરી ચંદ્ર-મામાં જતા નથી. હવે ચંદ્ર વિષે વિચાર કરીએ. આ પ્રત્યક્ષ દેખાતું ચંદ્રનું વિમાન રતનમય છે. તેની અંદર ચંદ્ર દેવતાનો વાસ છે. તેનું શરીર સાત હાથથી વિશેષ નથી. બીજા પણુ કેટલાક દેવો ચંદ્ર વિમાનમાં છે. સારાં કર્મ કર્યા હોય તો કોઈ જીવ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે, પણુ સર્વ મરીને ત્યાં જતા નથી. જુદી જુદી ગતિમાં કર્મોત્સારે જીવો પણુ ઉત્પન્ન થાય છે માટે જીવો ચંદ્રમામાં જાય છે, એમ કહેવું અસત્ય ઠરે છે.

ધ્યાનં દુઃસ્વનિધાનમેવ તપસાં,

સંતાપમાત્રં ફલં સ્વાધ્યાયોઽપિ હિ બંધ એવ;

કુધિયાતેઽભિગ્રહાઃ કુગ્રહાઃ ॥

અશ્વઝાઘ્યા સ્વલુ દાનશીલતુલના,

તીર્થાદિયાત્રા વૃથા, સમ્યક્ત્વેન;

વિહીનમન્યદપિ યત્તત્સર્વમંતર્ગદુઃ ॥

ભાવાર્થ:—સમ્યક્ત્વ એટલે દેવગુરુ ધર્મની શ્રદ્ધા તે વિના, ધ્યાન તે દુઃખનો બંડાર છે, અને સમ્યક્ત્વ વિના તપશ્ચર્યા પણુ સંતાપ માત્ર છે. સમ્યક્ત્વ વિના સ્વાધ્યાય પણુ બંદીખાના રૂપ છે. ખરામ બુદ્ધિથી જે કંઈ અભિ-ગ્રહ ગ્રહણ કરવો તે પણુ કુગ્રહ બરોબર છે. અને સમ્યક્ત્વ વિના જ્ઞાન શિલાદિ પણુ અપ્રસંસનીય છે; સમ્યક્ત્વ રહીત થઈ અન્ય જે કંઈ કાર્ય કરવું તે ગડગુંબડ તુલ્ય છે. માટે બળજીવો ! સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ માટે સદુદ્ધમ પુનઃ પુનઃ કરો ! શ્રી જીનેશ્વર કથિત તત્ત્વ પામ્યા વિના સમ્યક્ત્વ એટલે શું તે પણુ બળજી શકાતું નથી, માટે જીનાસા મુજબ મોક્ષ ત-ત્વાભિલાષીઓએ શ્રી સ્યાદાદવાણીનો લાભ શ્રી સદ્ગુરુ દ્વારા લેવો. મનુષ્ય

વચનામૃત.

૨૫

જન્મ પામ્યા છતાં પણ વીતરાગ વચનથી પરાક્રમુખ રહેવાય તો મોટી દુર્દશા !
જે પુરુષોને જૈન ધર્મનો યથાર્થ બોધ નથી તેમને વિવેકરૂપ નયનનો પ્રાદુ-
ર્ભાવ થતો નથી. તેઓને યથાર્થ વિવેક વિના સંસાર અસાર ભાસતો નથી
અને આત્માની સુક્તિ થતી નથી. આત્મા પરમાત્મારૂપ છે, એમ દ્રઢ
સંશ્ચર વચનથી શ્રદ્ધા થતાં અન્ય સર્વ પ્રપંચ રૂપ ભાસે છે; અને અધ્યાત્મ
શાન્તિ પ્રાપ્ત કરવાળ મુશ્કેલી થાય છે. કહ્યું છે કે—

કહા.

- જાણ્યું આત્મ સ્વરૂપ જખ, તખ શિવ સુખની આશ;
આત્મ સ્વરૂપ જાણ્યા વિના, હોવે ન કર્મનો નાશ. ૧.
- આત્મસ્વરૂપના જ્ઞાનથી, એહ સંસાર અસાર;
વિષયો વિષસમ ભાસતા, ઉદાસીનતા ધાર. ૨.
- માન મોટાઇ જગતની, આખર નાવે સાથ;
પરભાવમાં રાચતું, ખાવળને જ્યુ' ખાથ. ૩.
- જગમાં જશને કારણે, ચાલે સારી ચાલ;
પણ સાથે નહીં આવશે, આત્મ સ્વરૂપ નિહાળ. ૪.
- બહોત ગર્હ થોડી રહી, ચેત ચેત છવ ચેત;
શરીર છૂટી જાવશે, કાળ ઝપાટા દેત. ૫.
- નજરે તારી દેખતાં, મૃત્યુ પામે અનેક;
આશા મોટી શું કરે, ભૂલ્યો ભાન તું છેક. ૬.
- સ્વાર્થપણું સંસારમાં, મનમાં ખૂબ વિચાર;
ધર્મે ધ્યાન ચિત્ત ધારતાં, તરીએ ભવજલ પાર. ૭.
- ચેતન ચેતો ચિત્તમાં, જાતું છે એક દિન;
મોહે મત ભૂલા પડો, થાઓ ધર્મે લીન. ૮.
- આતમ તે પરમાત્મા, તેનું ધરજો ધ્યાન;
આપો આપ વિચારતાં, વાગે જિત નિશાન. ૯.
- એકીલો તું આવીયો, એકીલો તું જાઈશ;
પરને પોતાનું કરી, અંતે પસ્તાઈશ. ૧૦.
- આજ કાલ કરતાં થકાં, દિવસ ચાલ્યા જાય;
મોહે ઘેરો આતમા, પરભવમાં દુઃખ પાય. ૧૧.
- અનેકાન્તથી આતમની, સ્વરૂપ પ્રાપ્તિ થાય;
જન્મ જરાદિક દોષ સખ, નાશ થતાં શિવ પાય. ૧૨.

૨૬

વચનામૃત.

સ્વાદ્વાદરીલા આત્મ પ્રાપ્તિ કરતાં વિકલ્પની સંકલ્પ શ્રેણીઓ નાશ પામે છે. આધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિઓ નાશ પામે છે. આત્માને સત્ અસત્ આદિ પક્ષોથી જાણુવો જોઈએ. સંસારમાંથી નિવૃત્તિ થયા બાદ આત્મગુણની પ્રવૃત્તિ થાય છે. આત્માના અનંત ગુણો આત્મતત્ત્વ નિર્મળ થવાથી આવિ-
ર્ભાવે થાય છે. સમયે સમયે આત્મોપયોગ થવો જોઈએ. હે આત્મન ! તું મોહદશાનો ત્યાગ કર. પાંચ ઇન્દ્રિયોના ત્રેવીશ વિષયોથી વિરક્ત થા. સાંસારિક સુખને કાકવિષ્ટા સમાન જાણી સચ્ચિદાનંદ આત્મ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કર. ત્રૈલોક્યના સુખ કરતાં પણ આત્માનું એક ક્ષણનું સુખ વ્યાધક છે. એ આત્મતત્ત્વ સુખ બજારમાં, ગિરિમાં, ગુફામાં નથી, કિંતુ આત્મામાં છે, અને તે જ્ઞાન ગુણે લક્ષ્ય છે. આત્મા ઉપર પ્રીતિ થતાં બાહ્ય પદાર્થો પરથી મમતા ઘટે છે, અને સમતા આત્મામાં પ્રગટે છે. રોવું, શોક, હાસ્ય, ક્રોધાદિક, એ સર્વ દોષોનો આત્મતત્ત્વજ્ઞાનથી નાશ થાય છે. હજારો પુસ્તકો વાંચો વા કળામાં કુશળ થાઓ, પણ જ્યાં સુધી આત્માને વ્યવહાર નિશ્ચયનયે જાણ્યો નથી, ત્યાં સુધી શી રીતે બવજલપાર પામી શકાય. શ્રી જીનેશ્વર મહારાજએ પ્રરૂપેલાં નવ તત્ત્વોનો સમ્યગ્નીતે અવબોધ થતાં શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે. માટે રે જીવ ! કેમ તે જાણુવા પ્રયત્ન કરેતો નથી, અરે તેં પ્રમાદ દશામાં આત્મહિત ખોયું. આત્મા સ્વરૂપયોગે જગ, જગ. પરભાવ ત્યાગ કર, સ્વસ્વભાવમાં રમણુ કર. અસ્થિર સંસારમાં જંદગીનો ભરૂંસો નથી. કેઈ ચાલ્યા કેઈ ચાલશે. હાથે તે સાથે. શું સંસારમાં દોષના ધર, હાટ, પુત્ર, પરિવાર, પોતાનાં થયાં છે ? ના, નથી થયાં. તો તારાં શી રીતે થવાનાં. શ્રદ્ધા ભક્તિથી સદ્ગુરૂ વચનામૃત હૃદયમાં ધારણુ કર ! પ્રાણુથી પણ પ્યારા શ્રી સદ્ગુરૂને મોક્ષ પ્રાપ્તિના ઉપાયોની પૃચ્છા કર. શત્રુ મિત્ર ઉપર સમભાવ ધારણુ કરીને ઉદાસીન બાવે રહે. ક્યાં ક્રોધ કરે છે ? ક્યાં માન કરે છે ? કેમ કપટ કરે છે ? કોની ઉપર મમતા કરે છે ? કોનાથી તું મોટો છે ? તેનો વિચાર કર. સર્વે આત્મા સિદ્ધ સમાન સત્તાએ છે. સર્વ જગત્ જીવ અને અજીવથી પરિપૂર્ણ છે. અનંતા જીવો છે. તેમાં તું એકલો શા હિસાબમાં છે. ચોરાશી લાખ જીવોનિમાં પુનઃ પુનઃ ભમતાં તારૂં કોઈ સ્થાન થયું નથી. તે શા કારણુથી ? આ માઈ અને આ તારૂં એ મિથ્યા ભાવથી બંધાય છે. આજકાલ સાંજ સવાર કરતાં આયુષ્ય ખૂટે છે. ક્ષણ ક્ષણમાં આત્મોપયોગ કરી જે જીવ આત્મધ્યાન કરે છે, તે પરમ પદ પામે છે, અને જે કરશે તે પણ પામશે.

અહંકર્તેત્યહંમાન મહાકૃષ્ણાહિદંશિનઃ

નાહંકર્તેતિ વિશ્વાસામૃતં પીત્વા સુખી ભવ ॥ ૧ ॥

વચનામૃત.

૨૭

હું કર્તા છું, મારા વિના બીજાથી આ કાર્ય થઈ શકે નહીં, કુંડળનું ભરણુપોષણ પણ હું કરું છું. મારાથી સર્વ જીવી શકે છે. સર્વથી મોટા હું છું, મારી શક્તિ અત્યંત છે, ઈત્યાત્મક અભિમાનરૂપ મહા કાળા સર્પથી દંસાએલ આત્મા કર્મની વર્ગણાઓ પ્રહણ કરી વિચિત્ર શરીર ધારણ કરી વિવિધ ગતિમાં સુખ દુઃખાનુભવ કરતો બદલે છે, અને તેજ આત્મા જ્યારે એમ ચિંતવે કે-હું પરવસ્તુનો કર્તા નથી. પરવસ્તુ મારી સંપત્તિ નથી, પરપૌ-દગ્ધિક વસ્તુની વૃદ્ધિથી મારી વૃદ્ધિ થતી નથી અને તેના નાશથી મારો નાશ થતો નથી. સુવર્ણ, રૂપું, રત્ન અને માણિક્યના મેરૂ પર્વત જેટલા દગ્ધાઓ મને પ્રાપ્ત થાય તોપણ તેથી હું મોટા થઈ શકું નહિ, અને તત્કારા હું સુખાનુભવ કરી શકું નહિ, આત્મા કર્મનો કર્તા અને બોક્તા પણ આત્માની અશુદ્ધ પરિણતિથી છે; ત્યાં સુધી જન્મ જરા મૃત્યુ આદિ દુઃખોથી આત્મા દુઃખી થાય છે. પણ હું કોઈ વસ્તુનો કર્તા નથી, આમ નિર્મળ શુદ્ધિ થતાં નાહું કર્તા (હું કર્તા નથી) આ વાક્ય રૂપ અમૃતનો સ્વાદ લેઈ આત્મા નિર્વિષમય બને છે. જ્યાં સુધી આત્મા હું પરવસ્તુનો કર્તા છું એમ માને છે, ત્યાં સુધી તે ભવમાં પુનઃ પુનઃ પરિબ્રમણ કરે છે. નાહું કર્તા આ વાક્યામૃત વિના બીજા અમૃતથી કદાપિ આત્મા અમરત્વ પામી શકતો નથી. આ વાક્યનો સમ્યગ અર્થ સમ્યગ દૃષ્ટિ જીવને પ્રાપ્ત થાય છે અને તેની પ્રાપ્તિ થતાં આત્માને પરવસ્તુના નાશથી શોક થતો નથી. અને તે બાહ્ય કોઈ પદાર્થની સિદ્ધિ કરે તોપણ તેને અભિમાન પ્રાપ્ત થતું નથી. કોઈ કાર્યમાં ફોટો મેળવતાં એમ વિચારે કે આ આત્મા તત્ કાર્યમાં નિમિત્તકારણ છે. આ વાક્યને જાણે છે તેની વિષયાદિમાં પણ પ્રવૃત્તિ થતી નથી. મનમાં એમ વિચારે કે એ વસ્તુનો કર્તા હું નથી તો તેનો બોક્તા કેમ બનું; એમ પુનઃ પુનઃ તેજ વાક્યનું સ્મરણ કરતાં મોહ-મદિરા પણ ઉતરી જાય છે. અને સમભાવ વહે છે. વળી કહે છે:-

આત્માનં રથિનં વિદ્ધિ શરીરં રથમેવ તુ,

બુદ્ધિં તુ સારથિં વિદ્ધિ મનઃ પ્રગ્રહમેવ ચ ॥ ૧ ॥

इन्द्रियाणि हयानाहुर्विषयांस्तेषु गोचरान्

आत्मैन्द्रियमनोयुक्तं भोक्तेत्याहुर्मनीषिणः ॥ २ ॥

ગુરૂ શિષ્ય પ્રતિ ઉપદેશ છે કે-હે શિષ્યા તું આત્માને રથનો સ્વામી જાણ, શરીરને રથ જાણ, બુદ્ધિને સારથી જાણ, મનને લગામ તુલ્ય જાણ, ઇન્દ્રિયોને ઘોડા જાણ, વિષયોને કુમાર્ગ જાણ, બુદ્ધિરૂપ સારથી ઇન્દ્રિયરૂપ ઘોડાને

૨૮

વચનામૃત.

વિષયરૂપ કુમાર્ગથી મનરૂપ લગામથી ખેંચી સાકુ વા આવકં ધર્મરૂપ માર્ગમાં આત્મારૂપ રથીને શરીરરૂપ રથ દ્વારા વહન કરાવે તો મુક્તિ નગરની પ્રાપ્તિ આત્મા જલ્દીથી કરે છે. આ શ્લોકનો સમ્યગ્દષ્ટિ યથાર્થ અર્થ જાણી શકે છે, તે સ્વાત્મહિતમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે. મન અને ઇન્દ્રિયોએ સહિત આત્મા સંસારી કહેવાય છે. પણ જ્યારે મન ઇન્દ્રિયથી પૃથક્ આત્મા થાય છે, ત્યારે તેને પરમાત્મા સિદ્ધ પુદ્ગલ કહે છે. આત્માને સત્ અસત્ નિત્ય અનિત્ય આદિ વિકલ્પોથી જાણી, શરીર મન વાણી લેશ્યાથી આત્મા પૃથક્ જાણાય, એવા આત્માને અંતરાત્મા કહે છે. જિનાના મુજબ જિનોક્તતત્ત્વ બણ્યા વિના યથાયોગ્ય અંતરાત્મત્વ પ્રાપ્ત થતું નથી, અને જિનોક્તતત્ત્વ જ્ઞાન વિના હક સમાધિથી કંઈ પણ આત્મહિત થતું નથી. અતઃ એવ અન્તરાત્મપદપ્રાપ્ત્યર્થમ્ સમ્યક્ત્વં જ્ઞાતવ્યં શરીરની પુષ્ટિ થતાં પોતાની પુષ્ટિ માને, શરીર રોગી થતાં પોતાને રોગી જાણે, શરીરનો નાશ થતાં પોતાનો નાશ જાણે, શરીરથી પૃથક્ આત્માને માને નહિ, અને તેનું જ્ઞાન પણ હોય નહીં, એવા જીવોને બહિરાત્મપણું હોય છે, તેવા બહિરાત્મિયો મિથ્યાત્મી જાણુવા. તેવા જીવો ગમે તો રંક તરીકે હોય, અગર શેઠ સાહુકાર, પ્રધાન, રાજા કે મોટા વિદ્વાન તરીકે હોય, તોપણ ચાર ગતિમાં પુનઃ પુનઃ પર્યટન કરશે. રાગ દ્વેષ, કલહ, માફ તાફે ઇત્યાદિ દોષના ધારણ કરનારાઓ બહિરાત્મી જીવો હોય છે. તેમને જન્મ જરા મૃત્યુના રોગો લાગુ રહે છે. તેવા બહિરાત્મી જીવોને રાગ દ્વેષ લાગ્યો રહે છે, અને તે જીવો સદ્ગુણનું વચન નહીં માનતાં તેમની નિંદા કરી ભારે થાય છે, અને પોતાને મોટો માને છે, તેનું ક્ષણ એજ થાય છે કે નરક નિગોદનાં દૌરવ દુઃખ ભોગવવાં પડે છે. માટે હું દર્તા આદિ અભિમાનનો ત્યાગ કરી આત્મા પોતાને શરીર, વાણી, મન, ધર, પુત્ર, અને સ્ત્રી થકી જુદો જાણી પોતાના સ્વભાવમાં રમે અને પરસ્વભાવનો ત્યાગ કરી શ્રી સદ્ગુણને સેવી આત્મહિતમાં પ્રવૃત્તિ કરે, તો અજરામરપદ પામે.

શ્લોક ॥ નાહં દેહશ્ચિદાત્મેતિ બુદ્ધિર્વિદ્યેતિ મળ્યતે અવિદ્યાસંસૃતેર્હેતુ વિંદ્યા તસ્યા નિવર્તિકા ॥૧॥ હું દેહસ્વરૂપ નથી, પણ હું શરીરમાં કર્મ સંયોગે રહ્યો છો તો પણ તે થકી ન્યારો જ્ઞાનદર્શનચારિત્ર ગુણવિશિષ્ટ છું, અનંત ગુણનો હું ભોક્તા છું, સર્વ વસ્તુનો જ્ઞાતા હું છું, આત્મ વ્યક્તિથી હું સર્વત્ર વ્યાપક નથી, હું અમૂર્ત છું. એમ શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ ધ્યાવતું તેનું નામ વિદ્યા યા જ્ઞાન છે. વ્યવહાર અને નિશ્ચયનયાનુસારે આત્મસ્વરૂપ તથા જીનોક્તતત્ત્વનો યથાયોગ્ય અવબોધ, તેનું નામ જ્ઞાન જાણવું. મતવાદીઓ

વચનામૃત.

૨૬

તેને વિદ્યા નામે આધોષે છે. હું દેહ છું, ઇત્યાત્મિકા બુદ્ધિને અવિદ્યા કહે છે. પંચભૂતથકી અતિરિક્ત આત્મા નથી. પંચભૂતથકી શરીર બન્યું છે, અને તેમાં આત્મા નથી. પંચભૂતથકી શરીર બન્યું છે, અને તેમાં ચૈતન્યશક્તિ ઉદભવે છે. શરીરનો નાશ થતાં તેનો નાશ થાય છે, એમ માનવું તે અજ્ઞાન (અવિદ્યા) છે, અને તે અજ્ઞાનથી સાંસારિક વિષયોથી નિવૃત્તિ થતી નથી. હલકી તેમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે. હું દેહમય છું, આવી બુદ્ધિ બ્યાં સુધી છે, ત્યાં સુધી પહેલું ગુણુદાણું જાણવું. તેવા જીવોની મુક્તિ થતી નથી. અલગત તેનું અજ્ઞાન સંસાર પરંપરાવૃદ્ધિ હેતુ છે. ભવભયભીરૂ ભવ્ય પ્રાણીઓએ એ અજ્ઞાનનો નાશ થવા સહયુર સંગતિ કરવી, અને શ્રી સહયુર દ્વારા અનાત્મ વસ્તુમાં થતી આત્મભ્રાંતિરૂપ અવિદ્યાનો ધ્વંસ કરવો, અને શ્રી સહયુરને આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ માટે વિનયથી અશઙ્ક ભાવે તત્ત્વ ગ્રાહક બુદ્ધિથી પ્રશ્ન પૂછવા. હે સહયુર ! આત્મા આ સંસારમાં શા હેતુથી પરિભ્રમણ કરતો નાના પ્રકારના શરીર ધારણ કરે છે. પ્રશ્નોત્તરમાં શ્રીમહયુર કૃપા લાવી શિષ્ય પ્રતિ કહે છે કે, હે શિષ્ય ! આ આત્મા શુદ્ધ સત્તાએ સિદ્ધ સમાન નિર્મળ છે, પણ અનાદિકાળથી પુદ્ગલાત્મક કર્મ સંયોગે સ્વસત્તા હારી તથા સ્વભાવ ભૂલી કર્મોદય પ્રમાણે નાના પ્રકારના શરીર ધારણ કરે છે. અને શરીરમાં વ્યાપીને આત્મા રહે છે. પુણ્ય અને પાપ પ્રકૃતિ રસવિપાકથી શાતા અશાતા ભોગવતો ઉચ્ચનીચ કૂળમાં જન્મ લેતો પર્યંત કરે છે. પંચભૂતથકી આત્મા બિન્ન છે. કોષાદિકથી આત્મા શુભાશુભ કર્મ વર્ગણાઓ ગ્રહી જડ સંયોગે જડ અને છે. કોષ મહા અનિષ્ઠ છે; કોઈ મનુષ્યનો અપરાધ થવાથી કોષ થાય છે, અને તેથી સમીપ રહેનારાં મનુષ્યોને તેમજ અન્ય મનુષ્યોને વિપસમ કઠોર વચન કોષથી કહેવાં પડે છે, લાંબા વખતની મિત્રતા પણ કોષથી ત્રુટે છે, અને શત્રુતા પ્રગટે છે. ભૂકટિ ચડેલું અને લાલ નેત્રવાળું મુખ કોષથી બનતાં બીજાઓને ત્રાસ થાય છે, કોષથી મુખમાં જે જે શબ્દો આવે તે બોલતાં જરા પણ સંકોચ થતો નથી. તેના વિકાળ મુખથી નીકળતી શબ્દ જ્વાળાથી અન્યનું હૃદય દહે છે. અગ્નિ તો અન્યને બાળી પોતે નિર્વાણ થઈ જાય છે, પરંતુ કોષ તો તીકની પેઠે કોષ સંતતિ મૂળ મજબૂત કરી પોતાના આધારનો નાશ કરતાં પોતે નાશ પામતો નથી. પોતાનું તુકશાન થવાથી અગર પોતાની નિંદા થવાથી યા પોતાનું અપમાન થવાથી કોષની ઉત્પત્તિ થાય છે; ૧ અનંતાનુબંધી, ૨ પ્રત્યાખ્યાની, ૩ અપ્રત્યાખ્યાની, અને ૪ સંજ્વલન; આ ચાર પ્રકાર કોષના છે. અનંતાનુબંધી કોષ જીવતાં પર્યંત રહે

છે. ક્રોધથી અસત્ય વદવું પડે છે, ક્રોધથી અન્ય જીવોનો નાશ થાય છે, ક્રોધથી અનંત પાપ કર્મ ગ્રહાય છે. માટે હે શિષ્ય! જે તારે કર્મ થકી રહીત થઈ સ્વસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરવી હોય તો ઉપશમભાવે આત્માને ભાવી ક્રોધ શત્રુનો નાશ કર. તે વખત એમ ચિંતવન કર કે હે આત્મા તું અન્ય ઉપર ક્રોધ કેમ કરે છે? તારૂં બગાડવા કોઈ સમર્થ નથી. તારૂં અનિષ્ટ સ્વકૃત અશુભ કર્મોદયથી થાય છે, અન્ય તેમાં નિમિત્તમાત્ર છે. ક્રોધ કરવાથી તું કર્મ ગ્રહણ કરી વિવિધ દુઃખ પામીશ, માટે આ વખતે શમભાવે ક્રોધનો ત્યાગ કરા ઉપશમ ભાવ રહેનાર જીવો સુક્તિ ગયા, જાય છે, અને જશે, માટે હે શિષ્ય! એ પ્રમાણે ક્રોધનો ત્યાગ કરી શમભાવે રહેવું, તેમાં આત્મહિત છે.

વળી સદ્ગુરુ મહારાજ શિષ્યને કહે છે કે—હે શિષ્ય રાગાદિક શત્રુઓનો વિનાશ સમ્યગ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના થતો નથી. આત્મસ્વરૂપ જાણીને સન્માર્ગે પ્રવૃત્તિ કરવાથી સ્વતઃ કર્મકલંક વિખરે છે. અજ્ઞાનાવસ્થામાં જ્ઞાનને અભાવે સંસાર વૃદ્ધિ ભૂત હેતુઓને સેવવામાં આત્માને પ્રવૃત્તિ થાય છે. યતઃ અજ્ઞાનંધો જીવો' પડિઓ મોહાઢવિપ મજ્ઞામિ નાણપહં અલહંતો કિંદુસ્સ્વજંન પાવેહ ॥ અજ્ઞાને અંધ બનેલો જીવ મોહઅટવીમાં પડ્યો છતો શું દુઃખ નથી પામતો? અલખત સર્વ દુઃખ પામે છે. અનંતકાળ અજ્ઞાનાવસ્થામાં ગયો. હજી જે સદ્ગુરુના વિનયદ્વારા જીવ સ્વરૂપનું જ્ઞાન નહીં મેળવે તો કાણુ જાણુ કયાં સુધી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરશે. માટે દેહનો સંગ ત્યાગ કરવાની તિવ્રચિંતા થઈ હોય તો હે શિષ્ય! તું સદ્ગુરુનો વિનય કરી જીવોક્તકથિત સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર. યતઃ વિણઓ સન્વગુણાણં મૂલં સંનાણદંસણાણં મુલ્લસ્સ યતે મૂલં, તેણ વિણઓ દ્વપસથ્યો ॥૧॥ વિણઓ સ્વાસણે મૂલં, વિણઓ સંજઓ મહે, વિણયાઓ વિપ્પમુક્કસ્સ કઓ ધમ્મો કઓ તવો ॥ ૨ ॥ સર્વ ગુણોનું મૂળ વિનય છે. વિનયવાન સર્વ ગુણવાન થાય છે. જ્ઞાન દર્શનની પ્રાપ્તિ પણ વિનય વિના દુર્લભ છે. મોક્ષ-માર્ગનું મૂળ વિનય છે. જેમ મૂળ વિના વૃક્ષ હોય નહીં, તેમ વિનય વિના બીજા ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય નહીં. જૈનશાસ્ત્રનું મૂળ વિનય છે. વિનય વિના પ્રાણીનો ધર્મ અને તપ ક્યાંથી હોય? અલખત આ સર્વ વાગ્યો સદ્ગુરુનો વિનય કરવો તેમ આદેશે છે. ગુરુનું વચન અંગીકાર કરવું, તેમના આદેશનો ભંગ કરવો નહીં. ભક્તિ અને બહુ માનપૂર્વક શ્રી સદ્ગુરુને સેવવા, તેમની નિંદા પ્રાણુતે પણ કરતી નહીં. સદ્ગુરુના ગુણોને પ્રશંસવા, જેની સદ્ગુરુ તરફ ભક્તિ નથી તેની દેવ તરફ ક્યાંથી હોય? શ્રી સદ્ગુરુ જંગમ તીર્થ છે. તેમના વિનયથી સાક્ષાત્ અને

વચનામૃત.

૩૧

પરંપરા એ ફળ થાય છે. યતઃ વિણયાઓ નાળં નાળાઓ દંસણ દંસણાઓ ચરણં ચરણાર્હિતો મુલ્લો મુલ્લો સુલ્લં અળાબાહં ॥ વિનયથી શ્રી સદ્ગુરુ પ્રસન્ન થાય છે, અને તેમની શિષ્ય પ્રતિ કૃપાદષ્ટિ રહે છે. તેથી તેને જ્ઞાન ખરા દિલથી આપે છે. જ્ઞાનથી પ્રાપ્તિ થતાં દર્શનની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને શ્રદ્ધાપૂર્વક દર્શનથી ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને ચારિત્રથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતાં આત્મા અનંતસુખનો મોક્તા થાય છે. માટે હે શિષ્ય ! વિનયમાં તત્પર રહેવું. અનાદિકાળથી આત્મા અને કર્મનો સંબંધ ક્ષીરનીરસંયોગવત્ થયો છે. મોહોદયે આત્મા અશુદ્ધ પરિણુતિમય થઈ કર્મ સંચય કરે છે, અને તેથી પરભાવનો કર્તા બને છે. આત્મા મોહને લીધે અહિતમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે. યતઃ અનાદિકર્મયુક્તત્વાત્ તન્મોહાત્ સંપ્રવર્તેતે અહિતેઽવ્યાત્મનઃ પ્રાયો વ્યાધિપીડિત ચિત્રવત્ ॥ ૧ ॥ અહિત કાર્યમાં આત્મા ક્ષિણ કર્મોદયથી પ્રવર્તે છે, અને તેથી પશ્ચાત્ ક્ષિણ કર્મોપાજન કરે છે. વ્યાધિ પીડિત મનુષ્ય જેમ અપથ્યને અહિત તરીકે જાણતાં પણ મોહથી અપથ્યનું ભક્ષણ કરી દુઃખરાશિને ભોગવે છે, તેમ અશુદ્ધ પરિણામ વિશિષ્ટ આત્મા અકાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરતો છતો જન્મ જરા મરણના દુઃખની પરંપરાને વધારે છે. મોહમદિરાથી જીવ સ્વસ્વરૂપ ભૂલી મૂઢ બની પરવસ્તુને પોતાની માને છે. નાચે છે, ફૂટે છે, રડે છે, પીટે છે, દેવને કુદેવ માને છે, કુદેવને દેવ માને છે, ગુરૂનો અનાદર કરે છે, ધન ધાન્યાદિકના ફક્ત સંચયથી પોતાને સુખી માને છે. પુત્ર જન્મથી હર્ષ માને છે. વળી તેજ પુત્ર મરણથી રૂઢન કરે છે. સ્ત્રીને પરણી સુખી પોતાને માને છે. પશ્ચાત્ તેના મરણથી દુઃખી બની શોક કરે છે. જડ સ્વરૂપ બાહ્ય પદાર્થોને પોતાના માની મલકાય છે. એ સર્વ મોહનો પ્રભાવ છે. બાજીગરની બાજીની પેટે આ સાંસારિક વસ્તુઓની સ્થિતિ છે તેની માયામાં મોહી અજ્ઞાની જીવ રાત્રિ દિવસ માઈ તાઈ કરતાં ફસાય છે. સર્વ જગત્ મોહથી મુંઝાયું છે. વીરલા ભવ્યાત્માઓ સ્યાદાઘ ધર્મને જાણી મોહ મહામક્ષનો પરાજય કરે છે, બાહ્ય ક્ષણિક વસ્તુઓમાં રાગદ્વેષ નહીં ધરનારા જીવો મોહને હઠાવી સ્વિષ્ટિપદ પામ્યા, પામે છે, અને પામશે. આ દૃશ્ય કાયાની માયા અસાર જાણી જે ભવ્યો આત્મહિતમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે સદ્ગતિ પ્રાપ્ત કરે છે.

યથાસુનિપુણોનિત્યઃ પરદોષેક્ષણેરતઃ તથાએન્નિપુણઃ સ્વેષુ કો નમુચ્યેત્ બન્ધનાત્ ॥ ૧ ॥ પારકા દોષ જોવામાં નિત્ય જે ચતુરાષ્ટ વાપરવામાં આવે છે. તે જો પોતાના દોષ જોવામાં વપરાય તો કોણ આ સંસાર બંધનથી મુક્ત ન થાય ? દરેક આત્માઓ પ્રતિક્ષણે મનોબ્યાપારે યુક્ત

૩૨

વચનામૃત.

હોય છે, જેવા જેવા સંયોગો જીવ પામે છે, તદનુસારે સારી યા નહારી પ્રવૃત્તિમાં પ્રવર્તે છે. અશુભ સંયોગથી જીવને ધણું ખમતું પડે છે. નિંદા, ચોરી, વ્યભિચાર, હિંસા, અને વ્યસન આદિ અશુભ સંયોગથી દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે. તેજ કારણથી સર્વજ્ઞ મહારાજ સત્સંગમનું અત્યંત ઈળ દર્શાવે છે. શ્રી સદ્ગુરના સમાગમના સમાન અન્ય સત્સંગતિ નથી. મોક્ષની પ્રાપ્તિમાં, શુણ્યની પ્રાપ્તિમાં, ધર્મની પ્રાપ્તિમાં, વિનયની પ્રાપ્તિમાં, વિવેકની પ્રાપ્તિમાં, અને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિમાં, સત્સંગમની મુખ્યતાએ જરૂર છે.

દુહા.

સ્ત્રી ધન પુત્ર કુટુંબ સર્વ, પ્રાપ્તિ તેની સહેલ:

ભાવ વિંતામણિ સારિચ્છી, સત્સંગમ મુશ્કેલ. ॥ ૧ ॥

સદ્સંગતિ સદ્ગુરુતળી, કરતાં નાશે પાપ;

ક્લેશ શોક સંતાપ સહુ, નાશે આપોઆપ. ॥ ૨ ॥

તન મન ધનથી ગુરુતળી, ભક્તિ કરો ધરી ભાવ;

ભવજલ પાર પમાડવા, શ્રી સદ્ગુરુ છે નાવ. ॥ ૩ ॥

અનાદિ ભવસંચિત પાપકર્મ પણુ શ્રી સદ્ગુરની સંગતથી ટળે છે, શ્રી સદ્ગુરની પાસે જતાં પ્રથમ તો વિનયની ઉત્પત્તિ થાય છે, અને ત્યારબાદ શ્રી ગુરના ઉપદેશામૃતથી મિથ્યાત્વ રોગ નાશ પામે છે. એક તરફ સર્વ શુણ્ય અને એક તરફ શ્રી સદ્ગુર સમાગમ છે. સદ્ગુરુ શ્રી જિનેશ્વરની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તનારા હોય છે. દેશો દેશ ભભી ચારિત્ર ધર્મને પાળે છે. જે પ્રથમ ધર્મવંત થવાની મરજી હોય તો પહેલાં શ્રી સદ્ગુરની વાણી સાંભળી તેમના ઉપર ભક્તિ પકડી રાખવી. શ્રદ્ધા અને બહુમાનથી સેવાયેલ સદ્ગુરજી મનોવાંચિત આપે છે. ગુર ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા, ભક્તિ, અને બહુમાન વિના દેવ ઉપર શ્રદ્ધા ભક્તિ યથાતથ્યરીત્યા સંભવતી નથી. શ્રી સદ્ગુર સદ્ધર્મની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. અનાદિ કાળથી ચેતન ભટક્યો પણુ હજી પાર આવ્યો નહિ તેનું કારણુ પણુ કુસંગ છે. મહા પુણ્યોદયે ગુરનો સમાગમ થાય છે, તે પામ્યા છતાં જ્યારે જીવ કોરા ધડાની પેઠે આચરણુ કરે, તેમાં પોતાનોજ દોષ છે. તત્વાતત્ત્વની સમજણુ આપનાર ગુર છે. અહો ગુરનો કેટલો ઉપકાર! તેમનો ઉપકાર કોઈ પણુ રીતે વળે તેમ નથી. યતઃ સમક્ષિત દાયક ગુરુતળો પચ્ચુવચાર ન થાય, ભવકોઢાકોઢી કરી, કરતાં કોટી ઉપાય હે જીવ! હવે સદ્ગુર વચનાનુસારે ધર્મ માર્ગે ચાલ. ધન વચથી ગુરને

વચનામૃત.

૩૩

તુલ્ય સમાન લેખીશ નહીં, અવિનયથી ગુરુનું અપમાન કરીશ નહીં. ગુરુના દેશો તરફ દષ્ટિ આપીશ નહીં. કાળી બાબુ સામું નહીં જોતાં ધોળી બાબુ સામું જોવાની ટેવ પાડ. સર્વ ગુણી વીતરાગ છે. પોતાનામાં દોષ છતાં તું પારકાં સંક્રાં સામું કેમ નિહાળે છે? હે જીવ તું આઠ કર્મથી સંયુક્ત છે. ક્યાં મોક્ષમાં પહોંચી તું ગયો છે કે અહંત્વ ધારે છે? પોતાના દોષ દેખવાની ટેવ રાખ. પારકાના દોષ દેખવા કરતાં જે પોતાના દોષ દેખે છે, તે ગુણી જાણે. સદ્ગુરુનો સમાગમ થતાં પારકા દોષ દેખવાની ટેવ ટળે છે, અને સદ્ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે. અને સદ્ગુણ પામવાથી કર્મનો નાશ થતાં સુક્તિપદની પ્રાપ્તિ થાય છે. હે ચેતન! દોષ ટાળવાની ઇચ્છા તારે હોય તો તું પોતાને પૂછ્યા કર કે આત્મા તું કોણુ છે? તારું કોણુ છે? તું ગુણી છે, કે અવગુણી છે? સ્વસ્વભાવે રમે છે કે પરભાવે રમે છે? પરભાવમાં રમે તે ગુણી શી રીતે કહેવાય? તું પરમાં પ્રવૃત્તિ શા કારણથી કરે છે? હજી હે ચેતન! તે પોતાના કેટલા ગુણો આવીર્ભાવે કર્યા છે? તું પોતાનો કાળ પ્રમાદ દશામાં ગાળે છે કે આત્મ સાધન દશામાં? હે ચેતન તારે શું કરવા યોગ્ય છે? શું પરિહરવા યોગ્ય છે? એમ શાંત ચિત્તથી પોતાના આત્માને પૂછા કરતાં સદ્ગુણી થવાની ટેવ પડશે, અને સદ્ગુણ પ્રાપ્ત થતાં શિવ સનાતનપદ આત્મા પામી અનંત સુખમય થશે.

અસારમેવ સંસારસ્વરૂપમિતિ ચેતસિ વિભાવ્ય શિવદે ઘર્મે યત્નં-કુરુત હે જનાઃ ॥ ૧ ॥ અનિત્ય-અસાર આ સંસારનું સ્વરૂપ જાણીને હે ભવ્યો! મોક્ષને આપનારા એવા સ્વાદ્વાદ ધર્મને વિષે યતન કરો. કાયિક, વાયિક અને માનસિક, પ્રયત્નદારા શ્રી સદ્ગુરુનું અવલંબન કરી ક્ષણે ક્ષણે આત્મસ્વરૂપે સ્થિર થઇ વ્યવહારનય અવલંબી નિશ્ચયનય હૃદયમાં ધારણ કરી વર્તવું એજ મનુષ્યાવતારનું કર્તવ્ય છે. કૃતકર્માનુસારે યથાયોગ્ય નિમિત્ત કારણોની પ્રાપ્તિ થાય છે. પુનઃ પુનઃ મનુષ્ય જન્મ પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે, જોત જોતામાં અંજલી જલવત આયુષ્ય ખૂટી જશે, જે દિવસ ગયો તે પાછો આવનાર નથી. કાલે કરવા ઉપર જે કાર્ય રાખ્યું હોય, તે આજ કરી લેવું. સુખ દુઃખની પ્રાપ્તિમાં બીજો તો નિમિત્ત માત્ર છે. અમુકે માફ ખરાબ કયું, એમ હે ચેતન તું મનમાં લાવીશ નહીં. યતઃ જં જેણકયં કર્મં પુણ્યમથે રૂઢ મથે વસંતેણં તં તેણ વેદ્યવર્ત્તં નિમિત્તમિત્તો પરો હોદ્દ ॥ ૧ ॥ પૂર્વભવમાં આ આ ભવમાં વસતાં જોણે જે કર્મ કર્યો છે, તે તેણે અવશ્ય ભોગવવાં પડે છે. કોઈ એવો જીવ નથી કે સંસારમાં રહ્યો છતો કર્મ થકી નહીં લેપાતો હોય. શ્રી જીનોક્ત કથિત શ્રાવક ધર્મ અને યાત્રીધર્મનું અવલંબન

૩૪

વચનામૃત.

કરવાથી જન્મ જરા મરણના દોષો ટળે છે. શ્રી સદ્ગુરૂ મહારાજની વાણી સાંભળી આવકની કરણી કરે છે તેને આવક કહે છે. યતઃ શ્રુણોતિયતિભ્યઃ સમ્યક્સમાચારી સ આવકઃ મુંચતિ શુભયોગેન કર્મશતિ સશ્રાવકઃ ॥ ૧ ॥ ધમ્મરચણસ્સજુમ્મો અશ્વહારુવંપગહસોમો લોગપિઓ અકૂરો મીરુઅસહો સુદલ્લિઓ ॥ ૧ ॥ લજ્જાલુઓ દયાલુ મજ્જથોસોમદિટ્ઠી ગુણરાગી સક્કહ-સુપસ્સજુસો સુદીહદંસી વિસેસન્નુ ॥ ૨ ॥ સુદ્ધાણ્ણો વિણીઓ કચ-ણ્ણો પરાહિયથ્થકારીય તહચેવલ્લલ્લલ્લો દગ્ગવીસગુણેહિ સંપન્નો ॥ ૩ ॥ અશ્વદ્રાદિ એકવીશ ગુણે યુક્ત આવક હોય છે. પંચમહાવ્રત ધારક બાહ્ય અભ્યંતર ગ્રંથિ રહિત શ્રી જીનારા ધારક મુનિવર્ય હોય છે. દિવિધ ધર્મા-વલંબનથી અનાદિકાળથી સંચિત કરેલાં કર્મોના નાશ થાય છે અને જ્ઞાન-દર્શન આસ્તિકાદિક ગુણોવડે યુક્ત આત્મા થાય છે. સૂર્યના પ્રકાશને રોક-નારાં વાદળ વિખરાતાં જેમ સૂર્યનો સ્વચ્છ પ્રકાશ પૃથ્વી ઉપર પડે છે, તેમ આત્માને લાગેલાં કર્મ નાશ પામવાથી આત્મા જ્ઞાન ગુણે પ્રકાશક થાય છે. કર્મોના નાશ કરનાર પણ આત્મા છે. યતઃ કમ્મકત્તા અયંજીવો કમ્મહેત્તાવિ જીવમુણેયવ્વો। અરુચી નિચ્છઅણાદ્ધો અગુરુલહુગુણ જીવાણં ॥ કર્મોના કર્તા તથા તેનો નાશકર્તા આત્મા છે. આત્મા અરૂપી છે. અનાદિ કાળથી છે. અશુર લઘુ ગુણે યુક્ત છે. કર્મ કલંક નાશ પામતાં આત્મા તેજ પરમાત્મપદ પામે છે. સ્વપરને પરમાત્મપદની પ્રાપ્તિ થાયો.

उपदेष्टुं च वक्तुं च जनः सर्वोऽपि पंडितः तदनुष्ठानकर्तव्ये मुनयो-
ऽपि न पंडिताः ॥ ૧ ॥ ઉપદેશ દેવાને માટે અને કહેવાને માટે સર્વ માણસ ડાહ્યા (પંડિત) અને છે. પણ તે પ્રમાણે વર્તણુકને માટે તો મુનિઓ પણ પંડિત નથી, કહેવું તે પ્રમાણે રહેવું એમ અને તો પશ્ચાત્ પારકા ઘેર ડાહ્યા થતાં શોભાપાત્ર થઇ શકીએ. શ્રી ચિદાનંદજી મહારાજ કહે છે કે:—કથની કથે સો કોઈ 'પણ' રહેણી અતિ દુર્લભ હોઈ; જબ રહેણીકા ઘર પાવે, તવ કહેણી લેલે આવે. इत्यादि. જે બન્યો કહેણી પ્રમાણે રહેણીમાં પ્રવર્તે છે, તે બન્યાત્માઓનાં વચનો અન્ય જનોને ત્વરિત અસર કરે છે. તેવા મહા-ત્માઓને કંઈ વિશેષ ખોલવાની જરૂર પડતી નથી. એવા પુરૂષોનું એક વચન પણ વારંવાર યાદ આવે છે. પગ તલ્લે રેલો ને પારકી વાત પડી મેલો. આ નાની કહેણીનો દરેક ઉત્તમ મનુષ્ય વારંવાર ઉપયોગ કરે છે. અનાદિ કાળથી મિથ્યા ટેવો વળગેલી છે. નિર્ગુણી માણસને જોઇ માધ્યસ્થતા ભાવવી. એકાંત સ્થાનમાં બેસી પોતાના આત્માને પોતે પૂછવું કે હે ચેતન તે! રાગદોષની મંદતા કરી કે કેમ? ગંભીર ગુણ વિષે તું પ્રયત્ન કરે છે કે નહીં? પારકાં

વચનામૃત.

૩૫

છિદ્ર દેખવાની ટેવ હજી તારામાં કાયમ છે કે નહીં? તું જે જે ગુણો વિષે ખીજને બોધ આપે છે, તે ગુણો તારામાં છે કે નહીં? ધર્મ કાર્યમાં યશ કીર્તિની વાંચ્છના તને રહે છે કે નહીં? પરને સાઈ મનાવવાની કુટેવ, હે ચેતન! તારાથી દૂર થઈ છે કે કેમ? તું આત્મા નિર્મળ અનંત શક્તિનો ધણી છતાં પુદ્ગલમાં મળ્યો છે તો તેને પોતાનું નથી એમ માને છે કે કેમ? તેં આજરોજ ધર્મ કૃત્ય શું શું કર્યું? સવારના પહોરમાં શું શું ધર્મ કૃત્ય કર્યું? બપોરે શું ધર્મ કૃત્ય કર્યું? સંધ્યાએ શું ધર્મ કૃત્ય કર્યું? તેં બાર માસમાં, ચાર માસમાં, કેટલીકવાર ગુરૂ વંદન, ગુરૂનો ઉપદેશ યા તીર્થ યાત્રાઓ કરી? બાર મહીનામાં તેં કેટલુંક ધન ધર્મ માર્ગે વાપર્યું? તું આખા દિવસમાં કેટલીકવાર જૂઠું બોલ્યો? કેટલા લોકોને હેતર્યા? આટલી જીંદગીમાં કેટલા જૂઠા દસ્તાવેજ યા ખત કર્યા? ચોવીસ કલાકમાંના કેટલા કલાક ધર્મમાં ગાળ્યા? સત્પુસ્તક કેટલીકવાર વાંચ્યાં? સત્પાત્રે પોતાના હાથે દાન આપ્યું કે નહીં? વિચારીને વચન કેટલીકવાર બોલ્યો? છત્વાદિ પ્રશ્નો પોતાના આત્માને પૂછતાં પોતાને પોતાના ગુણ દોષ તુરત માલૂમ પડશે. પોતાનામાં જે ગુણો પ્રાપ્ત થયા તે માટે હર્ષ ધરી દોષોનો ત્યાગ કરવા પ્રયત્ન કરવો. અભ્યાસ કરતાં અંતે એમ દરરોજ સરવૈયું કાઢતાં આત્માનું ધન આત્મામાં કેટલું છે, તેની સહજ સમજણ પડશે. પૈસાના લાલચુઓ પોતાની ખોટી બડાઈ હાંકે તેથી ડુલાઈ જઈ આનંદ માનવો નહીં. સંપૂર્ણ ગુણવાન હું નથી, એમ ભાવના કરતાં ગુણ તરફ લક્ષ ખેંચશે. ગુણી માણસ સર્વની પેઠે જગતમાં પ્રકાશે છે. અવગુણી રાહુની પેઠે અંખો દેખાય છે. આત્મામાં સત્તાએ અનંત ગુણ છે પણ તેની ખોજ કર્યાવિના પ્રકાશિત થતા નથી. બાહ્યધન ખોટું જાણી તેની મમતા પરિહરી આત્મામાં રહેલી અનંત ગુણરૂપ ધનની જ્યારે ચાહના થશે ત્યારે દરેક ભવ્યાત્મા તેને માટે સદ્ગુરૂ સેવન દ્વારા તે ગુણો પ્રાપ્ત કરી અનંત ઋદ્ધિના લોકતા બનશે.

- પંચાશ્રવણો ત્યાગ કર, પંચ મહાવ્રત ધાર;
- પંચ સુમતિ ત્રણ ગુપ્તિના, ધારક શ્રી અણુગાર. ૧.
- પંચ મહાવ્રત આદરી, ફરતા ગામોગામ;
- રાગ દ્વેષ જેને નહીં, તેને કરૂં પ્રણામ. ૨.
- સુનિવર સંજમ પાળતા, નિદ્રાદિક કરી ત્યાગ;
- પ્રતિબંધ નહિ કોઈનો, તે સુનિ મહા સૌભાગ્ય. ૩.
- આત્મસ્વરૂપ સમજે નહીં, ચલવે ડાકડમાલ;
- મમતા મનમાં બહુ કરે, તસ ભવ અરહટમાલ. ૪.

૩૬

વચનામૃત.

કેશ લોચ કરતો ફરે, મનમાં અતિ મકલાય;	
ભાવ લોચ યાવત નહીં, તાવત ભવ ભટકાય.	૫.
બાહ્ય પરિબ્રહ્મ ત્યાગતા, મુનિપણું માને મન;	
અભ્યંતર પરિબ્રહ્મચક્રી, વિરમ્યા નહીં તે અધન્ય.	૬.
ક્રિયા કરી નિંદા કરે, કાકવૃત્તિ મન જાસ;	
સાધુ થયા તો શું થયું, ત્રણ ભુવનના દાસ.	૭.
જપ તપ ક્રિયા અનુસરે, સત્ય નહીં ઉપદેશ;	
જિનઆણા ઉત્થાપ તો, પામે તે બહુ કલેશ.	૮.
બાહ્ય ત્યાગ દેખાડતો, મન ધરતો અભિમાન;	
કપટ કરી પર છેતરે, તે મુનિ છે નાદાન.	૯.
પરનિંદા સ્તુતિ આપની, કરતા જનની પાસ;	
તે મુનિ તથા કિમ તારશે, જસ પર પુદ્ગલ આશ.	૧૦.
ક્રોધ લોભ ભય હાસ્યનો, જેને છે પર ભાવ;	
તથા નહિ તે મુનિવરા, ભવજલમાંહિ નાવ.	૧૧.
આપ વચનને થાપતા, સત્ય વચન કરે દૂર;	
જિન વાણી સમજે નહીં, મનમાં છે બહુ કૂર.	૧૨.
ગચ્છતણી મમતા ધરે, સંઘાડાનો રાગ;	
તેહ મુનિ શું તરી શકે, રાગતણા ત્યાં ડાઘ.	૧૩.
ગાડરીયા પ્રવાહની, આચરણા ધરી ચિત્ત,	
મુનિ વેષ જે પહેરતા, તે શું? હોય પવિત્ર.	૧૪.
આત્મસ્વરૂપને ઓળખે, પર પુદ્ગલ નહીં આશ;	
તે મુનિવરને વંદીએ, તેના થઈને દાસ.	૧૫.
ચાર નિર્દોષા જાણતા, ઉત્સર્ગને અપવાદ;	
વ્યવહાર નિશ્ચય જાણતા, જાણતા સ્યાદ્વાદ.	૧૬.
નવ તત્વાદિક જાણતા, રમતા આત્મ સ્વરૂપ;	
તે મુનિવરને વંદતાં, પઠીએ નહિ ભવ કૂંપ.	૧૭.
આત્મસ્વભાવે સ્થિરતા, પર પુદ્ગલ નહિ આશ;	
તે મુનિવર નિત્ય વંદીએ, તસ વચને વિશ્વાસ.	૧૮.
બાર ભાવના ભાવતા, માધ્યસ્થાદિક ચાર;	
તે મુનિવર નિત્ય વંદીએ, તરીએ ભવજલ પાર.	૧૯.
ગામોગામે વિચરતા, એકજ નહીં જસવાસ;	
તે મુનિવર નિત્ય વંદીએ, ભાવ ધરી ઉદ્દાસ.	૨૦.

વયનામૃત.

૩૭

- વિવેક વૈરાગ્યે સદા, ધર્મ તત્ત્વ મન વાસ;
પર ચિંતા જેને નહિ, કરીએ તસ વિશ્વાસ. ૨૧.
- અનંત પુણ્યોદયથકી, સદ્ગુરુ સંગમ થાય;
પામી સદ્ગુરુ સંગતિ, ભવિ મનમાં હરખાય. ૨૨.
- કુશલ સંગતિ પરિહરિ, ભજે સુશુર સંતાન;
કુશલ કાળા નાગ સમ, નહીં કરીએ તસ માન. ૨૩.
- જ્ઞાન ધ્યાન અર્પણ કરે, સદ્ગુરુ ઉચ્ચસ્વભાવ;
તેઃસદ્ગુરુ નિત્ય સેવીએ, ભવજલમાંહિ નાવ. ૨૪.
- સદ્સંગતિ સદ્ગુરુતણી, કરતાં આત્મસ્વરૂપ;
પામી શાશ્વત સુખ લહે, થાવે સચ્ચિદ્રૂપ. ૨૫.

અમુક માણસ મારો શત્રુ છે, અમુક જન મારે ખરાબ કરનાર છે, ઇત્યાદિ વાક્યો નિમિત્ત માત્ર છે. કર્મ વિના કોઈ દુઃખ દેવા નિમિત્તભૂત થતું નથી. એ કર્મની વિચિત્ર ગતિ છે, ક્ષણમાં કર્મે રંક રાજ તરીકે બને છે. ક્ષણમાં રાજ રાજ્યથી બ્રહ્મ થઈ રંક તરીકે બને છે. ક્ષણમાં નિરોગી પણ રોગી તરીકે બને છે. એ સર્વ કર્મનો પ્રપંચ છે. કર્મ આગળ કોઈનું હાપણ ચાલતું નથી. કર્મે નજરાજને વનવાસ જવું પડ્યું. કર્મે રામને વનમાં બટકવું પડ્યું. કર્મે શ્રી મહાવીર સ્વામીને ઘેર ઉપસર્ગ સહન કરવા પડ્યા. શુભ કર્મો-દયની વખતે સારી યુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે, અને સારાં નિમિત્ત કારણોનો સંયોગ મળે છે. અશુભ કર્મનો ઉદય થાય છે, ત્યારે યુદ્ધિ વિપરીતપણાને બજે છે અને ખરાબ સંયોગની પ્રાપ્તિ થાય છે. પાપ અશુભ કર્મ છે, અને પુણ્ય શુભ કર્મ છે. શુભાશુભ કર્મે ક્ષયથી મુક્તિ છે. આ જીવે કર્મેવડે ચૈદરાજ લોકનો એકેક પ્રદેશ અનંતવાર જન્મ મરણે સ્પર્શ્યો પણ હજી તે સંસારમાં બટકે છે તેનું કારણ કર્મ છે. મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગે પુદ્ગલ પરમાણુ રંકધોતું કર્મરૂપે પરિણમન કરતો અનાદિ કાળથી પુનઃ પુનઃ ચતુર્ગતિરૂપ સંસારમાં આ જીવ પરિભ્રમણ કરે છે. હે ચેતન? હવે મનુષ્યાવતાર પામી પ્રભાદ કરીશ નહીં, અને સંસારની મોહજાળમાં ફસાઈ નરક ગમન કરીશ નહીં. વારંવાર મનુષ્ય જન્મ પામવો ફલભ છે. કોઈની સાથે સાંસારિક વસ્તુઓ ગઈ નથી અને જવાની નથી. પુત્ર, ધન, અને સ્ત્રીને દેખી તું શું મોહ કરે છે? અરે જીવ તું જરા વિચાર કે એ કદી તારૂં નથી. તારી વસ્તુ તારી પાસે છે. તેની જો ખોજ કરે તો વારંવાર જન્મ મરણ કરવું પડે નહીં. ક્ષમાજ્ઞાન વૈરાગ્યે તારૂં કંઈ હિત થવાનું નથી, તથા ફલાણું તો સારું છે, ફલાણું તો ખોટું છે, ઇત્યાદિ પરભાવમાં રમવાથી તારૂં કંઈ

હિત થવાનું નથી. તું મનમાં જાણે છે કે હું સમજું છું પણ હજી તે મિથ્યા છે, કારણ કે હજી તું સ્વાત્મહિતમાં પ્રવૃત્તિ કરતો નથી. કર્મ કલંક વડે સહિત તું છતાં હે આત્મના તારે વસવાનું સ્થાન તો તપાસ. લાંબા લાંબા વાંકા વળેલા હાડકા લોહી માંસની પેશીઓથી બનેલા શરીરમાં તારો નિવાસ છે. અશુચિના સ્થાનભૂત શરીરમાં તું રહ્યો છતાં પોતાને પવિત્ર, ધર્મ વિના શી રીતે માની શકશે? શરીર કુમિત્ર સરખું જાણી જરામાત્ર તેનો વિશ્વાસ કરીશ નહીં. રામ, પાંડવ, અને દુર્યોધન સરખા પણ શરીર મુકી ચાલ્યા ગયા તો પાણીના પરપોટા જેવું આ દેખાતું શરીર ક્યાં સુધી રહેશે? વખત ચાલ્યો જાય છે, મૃત્યુ એક દિન પ્રાપ્ત થશે. હે જીવ તારા દેખતાં હજારો જીવ ચાલ્યા ગયા, તેમ તું પણ ચાલ્યો જઈશ. મનુષ્ય ગતિમાં પરોણાગતિને ભોગવનાર જીવ કંઈ ધર્મકૃત્ય કરી લે અને સદ્ગુરુ સેવન કરી સ્યાદ્વાદ ધર્મનું સ્વરૂપ જાણી આત્માહિતમાં પ્રવૃત્તિ કર કે જેથી કર્મ કલંકનો નાશ થતાં અસંખ્યાતપ્રદેશે નિર્મલ આત્મા પરમાત્મરૂપે બની મોક્ષસ્થાનમાં સાદિ અનંતમે ભાંગે શાશ્વત સ્થિતિ કરશે.

યતો યતો નિશ્ચરતિ મનશ્ચંચલમસ્થિરં તતસ્તતો નિયમ્યૈતદાત્મન્યે-
વ વશં નયેત્ ॥

સ્વાભાવિક રીતે ચંચળ એવા મનને સ્થિર કર્યા છતાં પણ તે સ્થિર રહેતું નથી તો જ્યારે તે જે જે વિષય પ્રતિ ગમન કરે ત્યારે તેને તે તે વિષયમાંથી પાછું વાળીને આત્માને વિષેજ સ્થિર કરવા પ્રયત્ન કરવો. આ આધ્યાત્મિક પદાલિલાપિઓ સર્વ વિષયોમાં ભ્રમતા એવા મનને ખેંચીને આત્મ સ્વરૂપે સ્થિર કરે છે. જ્યાં સુધી મર્કટવત્ વૃત્તિ મનની હોય છે ત્યાં સુધી પૌદ્ગલિક સુખની લાલસા સ્વતઃ આત્માને પોતાના પ્રતિ આકર્ષે છે. આ દુનીયામાં અનેક પ્રકારના પદાર્થો છે. કેટલાક તો તેનો ઉપભોગ કરવો તેજ મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે, એમ અજ્ઞાનથી વહે છે. સાંસારિક પદાર્થોને પોતાને માટે નિર્માણ કરનાર કોઈ નથી. એ સાંસારિક પદાર્થો ક્ષણિક છે. કોઈ દિવસ પોતાના થયા નથી અને થવાના નથી. બટાટા, લસણ, અને માંસ આદિ પદાર્થો મનુષ્યના ભક્ષાર્થે બનેલાં છે. એમજ જે માની લેવામાં આવે તો મનુષ્ય સ્ત્રી વિગેરે વાધના ભક્ષાર્થે બનેલાં છે. એમ માની વાધની પાસે જઈ પોતાનું શરીર તેને અર્પણ કરવું જોઈએ, પણ તેમ કોઈ કરતા નથી તેનું કારણ સહજ સમજવામાં આવશે. એકેદ્રિય જીવથી આ-રંભીને પંચેદ્રિય જીવો પર્યંત પોતપોતાનું જીવિતવ્ય સર્વે ધૃષ્ટિ છે માટે તેમના ઉપર હિંસાની બુદ્ધિ દોડાવવી નહીં. તૃણથી તે મણિ પર્યંત પદાર્થોને સમ-

વચનામૃત.

૩૯

વૃત્તિથી જોવા જોઈએ. વાસ્તવિક સુખ આત્મામાં રહેલું છે, અને તે સુખ જ્યારે આત્મા પોતે પોતાના સ્વભાવમાં રમશે ત્યારે મળશે. એટલું તો કહેવુંજ પડશે કે સાંસારિક પદાર્થો ક્ષણિક, જડ અને અનાત્મક ભાસતાં આત્મા તે થકા દુર રહેવાનું મન કરશે અને તેના પ્રતિ વિષયાભિલાષની બુદ્ધિથી મનની મતિ થાય છે તેને આત્મા અટકાવ કરશે ત્યારે સુખી થશે. અનાદિ કાળથી આત્મા ચાર ગતિમાં બટકે છે, તેનું મુખ્ય કારણ બહિરાત્મભાવ છે. પરમાત્મ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિનાં જ્યારે સિદ્ધાંતોના કારણો મળે છે. ત્યારે આત્મા પોતે બહિરાત્મભાવનો ત્યાગ કરી અંતરાત્મત્વમાં પ્રવેશ કરે છે. પરમાત્માના ગુણોનું સ્મરણ કરતો અંતરાત્મા અને પરમાત્માનો ભેદ વિચારી પશ્ચાત્ પરમાત્મસ્વરૂપમાં તદલીન થયો છતો આત્મા ધાતી કર્મનો ક્ષય કરીને પરમાત્મપદને પામે છે. અનંત તીર્થંકર મહારાજાઓ શુક્લ ધ્યાનના યોગે પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરી શિવપદ પામ્યા, અને હાલ પણ મહાવિદેહમાં ઘણા અંતરાત્મપદ ધારી ભવ્યાત્માઓ પરમાત્માનું સ્મરણ નિદિધ્યાસન કરતાં પોતાના આત્મામાં તિરોભાવે રહેલું પરમાત્મપણું આવિર્ભાવરૂપે કરે છે. અંતરાત્મપણું પામ્યા બાદ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે. ચોથા ગુણ ઠાણાથી અંતરાત્મત્વ સ્ફુરે છે (પ્રગટે છે). બારમા ગુણઠાણા પર્યંત અંતરાત્મત્વની સ્થિતિ છે. ધાતી કર્મનો નાશ થવાથી તરમે ગુણઠાણે પરમાત્મપણું પ્રગટે છે. અંતરાત્મત્વ પ્રગટ થતાં રાગદ્વેષાદિની મંદ સ્થીતિ થાય છે. હાસ્ય રતિ અરતિ અને શોકાદિ નષ્ટ થતાં જાય છે. મનરૂપી કપિનું ચંચળ પણું દૂર થતું જાય છે. નિર્મળ સ્વચ્છ સરોવરના જલમાં જેમ ચંદ્રનું પ્રતિબિંબ સ્પષ્ટ દેખાય છે, તેમ અંતરાત્મપદ ધારી જીવને પોતાના જ્ઞાનમાં પરમાત્મપદનું સ્વરૂપ ભાસે છે. દાદાવિષ દુર કરેલા સર્પથી જેમ બીજોને ધાત થતો નથી તેમ અનેકાંતમાર્ગે અવલંબી અંતરાત્મપદ ધારી જીવોને મનરૂપ સર્પથી જરા માત્ર દુર રહેતો નથી. સ્વતઃ મનની પ્રવૃત્તિઓ બંધ થતાં આત્માના ગુણોનો આવિર્ભાવ થાય છે અને કર્મનો નાશ થતાં મોક્ષ સ્થાનમાં આત્માની પરમાત્મરૂપે સ્થિતિ થાય છે.

આયુર્વર્ષશતં નૃણાંપરિમિતં રાત્રૌ તદર્ધં ગતં તસ્યાર્ધસ્ય પરસ્ય ચાધર્મપરં ચાલત્વવૃદ્ધત્વયોઃ શેષવ્યાધિવિયોગદુઃસ્વસહિતં સેવાદિર્મિર્નીયતે ઝીઘે વારિતરંગચંચલતરે સૌખ્યંકુલઃ પ્રાણિનામ્ ॥ ૧ ॥

ધારો કે મનુષ્યના આયુષ્યનું પરિણામ સો વર્ષનું છે. તેમાંથી પચાશ વર્ષ તો રાત્રિમાં નિદ્રાથી જાય છે. તે પચાશમાંથી પણ પહેલાં સાડાબાર

૪૦

વચનામૃત.

વર્ષ બચપણમાં જાય છે, અને છેલ્લાં સાડાખાર વર્ષ ઘડપણમાં જાય છે. બાકી શેષ પચીશ વર્ષ કે જેમાં રોગ અને કુટુંબના વિયોગનું દુઃખ થાય છે. તે પચ્ચીશ વર્ષ ને મનુષ્યો ધનવાનની સેવા વિગેરેથી ગુમાવે છે. માટે પ્રાણીઓને જળના તરંગ જેવા અત્યંત અચળ જીવિત્યમાં સુખ ક્યાંથી હોય ? અલબત્ત જરામાત્ર પણ નથી. જે સુખ ભાસે છે તે ભ્રમ માત્ર છે. યતઃ અસારે સ્વલસંસારે સુખપ્રાપ્તિઃ શરીરિણાં લાલાપાનમિવાંગુષ્ઠે ચાલનાં સ્તનવિભ્રમઃ ॥ અસાર એવા આ સંસારને વિષે જીવાત્માઓને સુખની પ્રાપ્તિ સ્તનપાનાદિ ભ્રમથી અગ્રહાને ધાવે છે તેની બરાબર છે. આ સંસારને જે ભવ્યો અસાર જાણે છે તેને વિદ્યાની પેઠે સાંસારિક પ્રદાયો ઉપર અંતઃકરણથી પ્રીતિ નથી. અને ઉદાસીન વૃત્તિથી સંસારમાં પ્રવર્તે છે, અને મોહથી લેપાતા નથી. તેને આત્મતત્ત્વ વિના અન્યવસ્તુ ઉપર મોહ થતો નથી. તેની પ્રવૃત્તિ સંસારમાંથી છુટવા પ્રવર્તે છે. સાંસારિક કાર્યો રાત્રી માચીને કરતો નથી. સંડાસની પેઠે સંસારમાં સુખની આશા રાખતો નથી. સંસારમાં થતા ગાનતાન ઉપર તેનું મન ચોટતું નથી. એવા ભવ્યાત્માઓ કર્મવહ્નીને છેદન કરે છે. ઉદાસીન વૃત્તિવાળા ભવ્યાત્માઓ એક ક્ષણ પણ પ્રમાદ દશામાં ગાળતા નથી. યતઃ યાવત્ સ્વસ્થમિદં કલેવરગૃહં યાવચ્ચદુરે જરા યાવચ્ચેન્દ્રિયશક્તિરપ્રતિહતા યાવત્ ક્ષયોનાયુષઃ આત્મશ્રેયાસિ તાવદેવવિદુષા કાર્યઃ પ્રયત્નો મહાન્ પ્રોદ્ઘર્ષેભવનેતુ કૂપચ્ચનનં પ્રત્યુદયમઃ કીદૃશઃ ॥ જ્યાં સુધી આ શરીર રોગ રહીત હોય અને વ્યાધિથી વ્યાકુળ ના હોય, જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિયોની શક્તિ ક્ષીણ થઈ નહીં હોય, અને આયુષ્ય જ્યાં સુધી ક્ષીણ ન થઈ ગયું હોય. ત્યાં સુધી વિદ્યાને આત્માના કલ્યાણમાં પ્રયત્ન કરવો. કારણ કે ધર બળતું હોય તે વખતે કુવો ખોદવો એ કેવો ઉદમ કહેવાય ? અર્થાત્ જેમ ધર બળે ત્યારે કુવો ખોદવો બ્યર્થ છે, તેમ શરીર અશક્ત થાય ત્યારે આત્માના કલ્યાણ માટે પ્રયાસ કરવો બ્યર્થ છે. મનુષ્ય જન્મની સાદૃશ્યતા ક્યારે થાય કે જ્યારે સ્ત્રી ધન પુત્રાદિક ઉપર થતો મોહ નિવારી શરીરમાં રહેલા આત્માની શુદ્ધ દશા પ્રગટ થાય અને જન્મ જરા મરણના રોગો ટળે ત્યારે મનુષ્ય જન્મ પામેલો લેખે જાણવો.

મોગાં ન મુક્તા વયમેવ મુક્તાસ્તપો ન તસં વયમેવ તપ્તાઃ કાલો ન યાતો વયમેવ યઃ તાસ્તુષ્ણા ન જીર્ણા વયમેવ જીર્ણાઃ ॥૧૧॥ ભોગ તો ભોગવાયા નહીં પણ અમે કાળથી ભોગવાઈ ગયા, તપ તપાયું નહીં પણ અમેજ દુઃખથી તપાઈ ગયા, કાળ તો ન ગયો પણ અમે તો ધરડા થયા. અલબત્ત સમજવાનું

વચનામૃત.

૪૧

કે કાળ તો ન ખુટયો પણ અમારૂં આયુષ્ય ખુટી ગયું. તૃણા તો જીર્ણ ન થઈ, પણ અમેજ જીર્ણ થયા; અર્થાત્ વૃદ્ધ થઈ ગયા. તૃણા દિનપ્રતિદિન વધતી જાય છે. રાજ્ય મળવાની તૃણા, ધનની તૃણા, પુત્રની તૃણા, મોટાઈની તૃણા, આદિ તૃણાના અનેક ભેદ છે. તે તૃણા બાલ કે વૃદ્ધમાં રહેલી છે. અનેક જાતની તૃણાવડે ભળ્યો અનેક પ્રકારનાં કર્મ કર્યા કરે છે અને જરા માત્ર વિત્રાંતિ લેતા નથી તે તૃણાનો પાર કોઈ પામ્યો નથી. અને દ્રાઘ પામનાર નથી. ક્યા મનુષ્યને તૃણા નહીં હોય? અલબત્ત જે સંતોષને ધારણ કરે છે, તેને તૃણા પીડી શકતી નથી. જ્યાં તૃણા ત્યાં લોભનો વાસ છે. તૃણા મહા દુઃખકારક છે. તૃણાની જીવાની ઉતરતી નથી. કહ્યું છે કે—**વલ્લિભિર્મુખમાક્રાન્તં પલિતૈરંકિતં શિરઃ ગાત્રાણિ શિથિલાયન્તે તૃણૈકા તરુણાયતે।** મુખ ઉપર ત્વચાની કરચલીઓ પડી ગઈ, મસ્તક પળીયાંથી છવાઈ ગયું, અને પ્રત્યેક અંગ શિથિલ થઈ ગયાં; પણ આ તૃણા તો પ્રતિદિન વધતીજ જાય છે. વળી પ્રાણીઓને રાજ્યાદિ સંપત્તિનું અભિમાન કરવું તે પણ મિથ્યા છે. ક્ષણવાર પણ જે પૃથ્વીનું પાલન કર્યા વગર જે રાજ્યઓ ગયા નથી, તે પૃથ્વીનો લાભ થવામાં રાજ્યઓ અભિમાન રાખે છે. એ શું વળી તે પૃથ્વીના અંશના પણ અંશ અને એકાદ દેશ યા ગામના ઠાકોર રાજ્ય થતાં શોકને ઠેકાણે ઉલટો હર્ષ જડ રાજ્યઓને થાય છે. તેમજ જે શેઠીઆઓ પહેલાં અબ્જાધિપતિ કરોડાધિપતિ હતા અને જેઓના ઘરમાં હીરા માણેકનો પાર નહોતો, તેવા પણ શેઠીઆઓ અંતે ધનને સાથે લઈ ગયા નહીં. તેઓના જેટલી લક્ષ્મી, અધિકાર અને માન નહીં છતાં જડ જેવા જીવો લક્ષાધિપતિ અગર સહસ્રાધિપતિ થઈ શોકના બદલે હર્ષ ધારણ કરે છે. અને અજરામર જીવિતવ્યધારી જડ વસ્તુના મોહમાં પ્રેરાઈ ધર્મ માર્ગ ભુલી ભવ ભ્રમણ માર્ગમાં પ્રવેશ કરે છે. અહો! શું કર્મની ગતિ લાખોવાર યા હજારોવાર સાંભળીએ છીએ, તેમ અનુભવીએ છીએ કે આ સંસાર અસાર છે. તેમાં ધર્મ એક સાર છે. છતાં ધર્મ તરફ દૃષ્ટિ દેવાતી નથી. કોઈ, માન, માયા, અને લોભમાં અહર્નિશ જીવ ખુચી રહેલો છે, કહો કે હવે ધર્મ વિના શિવશર્મ શી રીતે મળી શકે? મોક્ષ વિના બીજે ઠેકાણે સુખ નથી. જીવ જરા વૈરાગ્ય લાવી આત્મહિતની ખાતર હવે ધર્મ માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરે કે જેથી તારૂં કલ્યાણ થાય. લક્ષ્મી ચંચળ છે, આયુષ્ય સંધ્યાના રંગ જેવું છે, આ હિત વાંચો ક્ષણ પણ ભૂલીશ નહીં અને આત્મોપયોગે રમી શ્વાશ્વતપદ પામ કરે કે જેથી તું અનંત સુખમય બને.

૪૨

વચનામૃત.

ઋતુવંતી નારીનાં કર્તવ્યો.

રાગ ગાડી.

જે ઋતુવંતી નારીરે એતો પરિહરે, બીજે વસ્ત્રે અડકે નહીં એ. ૧
 હિંડે નહિ તે નારિરે, સંધ્યા રાતિ સમ નક્ષત્ર માલા નવિ જૂવે એ. ૨
 રાત્રિ ન કરે આહારરે, પુષ્પ તે પરિહરે, આંખે અંજન નવિ કરે એ. ૩
 વળિ વિલેપન વારેરે, દંતધાવન નહીં, સ્નાન શુદ્ધિ તેને નહીં હે. ૪
 ન કરે પુષ્ટ આહારરે, દર્પણ નવિ નિરખે, ધાતુને પાત્રે નવિ જમે એ. ૫
 માટી કાષ્ટ પાષાણરે, ભાજન તેહનાં ભોજન હોય તેમાં કરે એ. ૬
 ચોથે દિન એકાંતરે, સ્નાન મજ્જન કરે, અવર પુરૂષને નવિ જુવે એ. ૭
 સુંદર કરી શણગારરે, નિજ નર નિરખંતી ગર્ભ અનુપમ ઉપજે એ. ૮
 સોલ દિવસનો કાલરે, સ્ત્રી રહે ઋતુવંતી પછે ગર્ભ ન ઉપજે એ. ૯
 ચોથ વાસરે ગર્ભરે, જે પણ ઉપજે અશુભ અદ્યતસ આઉખુ એ. ૧૦
 ષટ આઠે દસ બારરે, ચઉદસ શોલકે બાલ અનુપમ ઉપજે એ. ૧૧
 પહોર પછી મધ્યમાંહિરે, ગર્ભ ધરે સહી સમ દીવસે મૂત ઉપજે એ. ૧૨
 વિષમ દીન એકી જણરે, ભોગ તવ નવિ ભજે વીર્ય પુત્રી ઉપજે એ. ૧૩
 દીવસ નહિ સંભોગરે, ગર્ભ નિર્મલ હોવે, માર્ગ પણ તેહનો નહીં એ. ૧૪
 સ્ત્રી ઋતુવંતિ જ્યારે, બાર વર્ષ પછી પ્રસવે પંચાવન લગે એ. ૧૫
 સોલ વરસની નારિરે, પુરૂષા પંચવીશ તેહનો મુત સુંદર હોવે એ. ૧૬
 યજ્ઞો ભોગ વિલાસરે, નક્ષત્રજ રેવતી, બાલ જન્મ મુળી હોશે એ. ૧૭
 નરતું વીર્ય વિશેષ પર, તો મુત ઉપજે રક્તપણે પુત્રી કહી એ. ૧૮
 શ્રોણિત શુક સમભાગરે, તેહથી સ્ત્રી તણે બાલ નપુંસક ઉપજે એ. ૧૯

ચોપાઈ.

બાલ નપુંસક ઉપજે, શ્રોણિને શુક સમભાગ;
 ગર્ભ વિચાર અવણે, મુણી આણો મન વૈરાગ્ય. ૧.
 ગર્ભતણે વળી કહું વિચાર, ઉપજવાનો ઠામ અસાર;
 શોણિત શુકતણે સંયોગ, ઉદરે ઉપજે કરતાં ભોગ. ૨.
 રક્તમાંસ અને અંધકાર, ગર્ભતણે રહેવાનો ઠાર;
 પાયે પહીઓ પરવશ જંત, આત્મ ભોગવે દુઃખ અનંત. ૩.
 કલહ દીવસ સાત તું થયો, સાતે બુદ્ધ બુદ્ધ થઇને રહ્યા;
 માંસપિંડ મહીને અંધાય, પલ પણ ભાખે જિનરાય. ૪.
 બીજે માસે પેશી જે વળી, ત્રીજે માસે કાંધક બડો માય;
 ધરે ધમ ડાહસો ઈશ્યા, કુખે જીવ ઉપન્યા હોય છશ્યા. ૫.

વચનામૃત.

૪૩

યોથે માસે બાલક વિસ્તરે, માય તણાં અંગ મોટાં કરે;
 ડાબે સ્ત્રી જમણે નર હોય, વચ્ચે વસે નપુંસક સોય. ૬.
 પાચમે પાંચ અંકુરા જોય, બે પગના બે કરના હોય;
 મરતકનો અંકુરો એક, તિણો થાનક હોય કિશોરો વિવેક. ૭.
 પ્રાણી પિત્ત અને લોહી ધરે, દીન દીન કાયા પહોળી કરે;
 કર્મ લોગે તિહાંથી મરે, કોઈક જીવ નરકે અવતરે. ૮.
 સમમ માસે પેશી પંચાસ, શરા નાડિ હોયે સાતસે;
 નવસે નાડીને ધમણી કરે, ઉઠ કોડિ રાજી વિસ્તરે. ૯.
 સર્વ શરીર પુરૂ હોય, તિસ્યે માસ આઠમે હોય;
 જિસ્યે ઉંઘે માથે ઉદર રહે, નરકતણું દુઃખ તિહાં પણ સહે. ૧૦.
 ઉઠ કોડિ સોય તાતી કરી, મુરખિધ બહુ પરાક્રમી;
 આઠ ધણું દુઃખ તે ઇથી હોય, ગર્ભતણી વેદના સહુ કોય. ૧૧.
 મામુખિણોતોનુજ ખૂબ હોય, માયો દેતો બાલક સોય;
 એણીપરે જીવ ઉદરમાં રહે, પરવશ પરિયો કેને કહે. ૧૨.
 કોઈક કર્મ વિકટનો ધણી, ગર્ભ માંહે થાએ દેવણી;
 એક મીલિ બે ભવ કરે, ચોવીસ વર્ષ ઉદર ફરે. ૧૩.
 જઘન્ય તો અંતર્મુદ્ધુત સાર, ભગવતિ ભાખ્યાં વર્ષ બાર;
 કાયરિથતિ વર્ષ રહે ચોવીસ, માનવ ગર્ભ સખીતિ કહે ઇશ. ૧૪.
 તિર્યંચ ગર્ભ વિચારજ કહે, જઘન્ય તો અંતર્મુદ્ધુત રહે;
 ઉત્કૃષ્ટ તો રહે સમ (વર્ષ) આઠ, પછે લહે અધનથી વાટ. ૧૫.
 મેઘ તણો ગર્ભ કેતો રહે, જઘન્ય તો અંતર્મુદ્ધુત કહે;
 ઉત્કૃષ્ટ તો રહે પટ માસ, દોહીલો કહીએ ગર્ભવાસ. ૧૬.
 તે માટે કરો તત્ત્વવિચાર, જન્મતણું દુઃખ છે અપાર;
 ઉદરથકી વેદનાશોગુણી, અથવા સહસગુણી પણ મુણી. ૧૭.
 કોડિ ગુણી ઝાઝેરી જોય, જન્મતાં વેદન ભાખી સોય;
 ધણો જીવ પ્રસવતો મરે, જન્મતણું દુઃખ સહુના શિરે. ૧૮.
 કોઈક જીવને કર્મ અનંત, કાપી કાઢ્યા દીસે જંત;
 કોઈક ગલે છે ગર્ભજ થકી, ભમતાં જીવડો થાયજ દુઃખી. ૧૯.
 એવાં ગર્ભતણાં દુઃખ જાણી, ઉત્તમ નર ચેત્યા નીવોણ;
 જંબુ કુમાર ધરે અકુવાર, પરણી તે ન રહ્યા સંસાર. ૨૦.
 નેમિનાથ નવિ પરણ્યા નાર, ગર્ભતણાં દુઃખ હિયે વિચાર;
 ગર્ભતણાં દુઃખ કહ્યાં અપાર, દુખી ચેત્યો મેઘ કુમાર,
 આઠ નારિ અંતેર તણ, વીર હાથે જેણે દીક્ષા ભણ. ૨૧.

ભાષાર્થ—ઋતુવંતી સ્ત્રી નીચે મુજબ વર્તે. અન્ય વસ્ત્રને સ્પર્શ કરે નહીં, સંધ્યાએ ઋતુવંતી સ્ત્રીને હસવું ફરવું નહીં, તેમ રાત્રીને વિષે પણ સમજવું. નક્ષત્રની શ્રેણી આંખે દેખે નહીં, રાત્રીએ ભક્ષણ કરે નહીં, પુષ્પ પણ રાખે નહીં, આંખે અંજન આંજે નહીં, વિશેષતઃ તથા દંત ધાવન કરે નહીં, સ્નાન શુદ્ધિ પણ ઋતુવંતીને નિષેધ છે. ઋતુવંતી સ્ત્રી માદક પુષ્ટ આહાર ખાય તે અનુચિત છે. પુનઃ પુનઃ ઋતુવંતીને પોતાનું મુખ દર્પણમાં નિરખવું નહીં, ધાતુ પાત્રમાં ભોજન કરે નહીં; માટી, કાષ્ઠ, ચિનાઈ વાસણ વિગેરેમાં ભોજન કરવું. ચતુર્થ દિવસે સ્નાન મંજન એકાંત જગ્યાએ વિવેક પૂર્વક કરે. પશ્ચાત સુંદર શણગાર સજ્જ પોતાના પતિનું મુખ નિરખે તો સુંદર ગર્ભ દૈવયોગે ધારણ કરે. ઋતુવંતી સ્ત્રીને ગર્ભધારણ કરવાની શોળ દિવસની મર્યાદા છે, કેટલેક સ્થાને ઋતુવંતી સ્ત્રીઓ ધાતુ પાત્રમાં આહાર કરે છે, તે અનિષ્ટ છે. ચોથા દિવસે ગર્ભ ઉત્પન્ન થાય તેનું અધ્યાયુષ્ય કથું છે, ૭, આઠ, બાર અને ચૌદમા દિવસે અનુપમ બાળક દૈવયોગે ઋતુવંતી સ્ત્રી ધારણ કરનારી થાય છે. સોળ વર્ષની સ્ત્રી અને પચીસ વર્ષનો પુરુષ તે થકી જે ગર્ભ ઉત્પન્ન થાય છે, તે પરાક્રમી નીવડે છે. સાંપ્રતકાળમાં જૈનોમાં બાર બાર વર્ષની છોકરીઓ અને તેર ચૌદ વર્ષના છોકરાઓ ધર-સંસાર ચલાવે છે તેથકી જે બાળ બચ્ચાંની સંતતિ થાય છે તે મહદાલ અને સત્ત્વહીન નીવડે છે. વળી તેનાથી જે સંતતિ થાય છે તે વળી તેના કરતાં બલ્હીન, પરાક્રમહીન અને છે અને તે થકી વ્યાવહારિક યા ધાર્મિક મહાકાર્યો બની શકતાં નથી. ધણુંખરાં માઆપો પોતાના પુત્રોને લાડમાં ને લાડમાં પૂર્વાપર વિવેક શૂન્યતાથી લાકડે માંકડાની પેઠે પરણાવી બાળ-લગ્નની કુટેવને વૃદ્ધિ પમાડે છે. કેટલાક વૃદ્ધ થએલા પુરુષો સંતાનની લાલ-સાથી છોકરીના આપને પૈસા આપી વા હરેક રીતે પરણે છે, પશ્ચાત થોડા સમયમાં પરલોક પધારે છે. તે થકી પણ કન્યાવિક્રય, વૃદ્ધ વિવાહ આ બે દોષો અનેક દોષોને ઉત્પન્ન કરી જૈનોની વસ્તિના વધારાને બદલે ઘટાડો કરે છે. કાઠીયાવાડ વગેરે સ્થળે કેટલાક અજ્ઞાનો પોતાની છોકરીના પૈસા ખાય છે તે મહા અધમ કૃત્ય છે. જૈનોને આવાં કૃત્ય કરવાં અનુચિત છે. કન્યાવિક્રય સંબંધી અમોએ એક પુસ્તક બનાવ્યું છે. જે હવે થોડા વખતમાં બહાર પડ્યું. છે તે થકી સર્વ હકીકત જાણવી. ઉપરની ચોપાઈ શ્રાવક કવિ રીખવદાસ કૃત છે. સમજણ સુગમ જાણી વિશેષ વિવેચન કર્યું નથી. ક્ષણિક સાંસારિક તુચ્છ વિષય મુખની લાલસાએ આત્મહિત કૃત્ય વિસરવાં નહીં. અનંતકાળ કર્મ થોગે વિચિત્ર જન્મ ધારણ કરી ગર્ભની વેદનાઓ આ જીવે

વચનામૃત.

૪૫

સહન કરી અને હજી ક્યાં સુધી સહેશે. ગર્ભની વેદના ટળે તેમ પ્રવૃત્તિ કરવી એજ મન્યાત્માઓને યોગ્ય છે. ક્ત્યેવં. આ આત્મા ત્રણે કાળમાં વિદ્યમાન છે, શરીર પર્યાયાંતર ગ્રહણ સંચન યોગે ઉત્પન્ન થયો, મૃત્યુ પામ્યો, ઇત્યાદિ વ્યવહારે વપરાય છે. કિંતુ વસ્તુતઃ તત્સ્વરૂપ નિલ છે. આત્માની ઉત્પત્તિ તેમજ નાશ નથી. સર્વકાળ તેની અસ્તિતા છે. અનુભવ યોગે તેનું સ્વરૂપ ભાસે છે. અનુભવયોગે આત્માએ ગાએલું પદ.

(આધવજી સંદેશો કહેજો સ્થામને. એ રાગ)

- અપૂર્વ અવસર સમકિત શ્રદ્ધાએ લહી,
વૈરી વારીશ કર્મે મર્મે જંજળજો;
સાદિ અનંતિ સ્થિતિ ભાંગો એ કહો,
ટળે અનાદિ સાંતપણે દુઃખ કાળજો. અ. ૧
- દુઃખ સુખ સમભાવે વેકું હું આત્મમાં,
શત્રુ મિત્ર પુત્રાદિકપર સમચિત્તજો;
ચઉગતિ છેદક ચોથુ ગુણકાણું લહી,
દર્શન મોહની ટળતાં થાઉં પવિત્રજો. અ. ૨
- અનંત ભવકારક ક્રોધાદિક ચઉ હણી,
આતમભાવે થાઉં હું સમ સ્થિરજો;
અંતરદૃષ્ટિથી આતમને દેખતી,
ટળે અનાદિ પર પરિણતિ ભવપીરજો. અ. ૩
- આતમ અસંખ્યપ્રદેશે દૃષ્ટિ ફેંકતો,
સંયમ હેતુ પામી થાય ફકીરજો;
ખારકપાયને ટાળી શ્રેણી એ ચઢ્યો,
ધર્મ ધ્યાનના વેગે સંયત વીરજો. અ. ૪
- રોગ શોક વિયોગાદિક દૂરે ટળ્યા,
નિરોગી નિઃસ્નેહી અપ્રતિબદ્ધજો;
નિર્લેપી આકાશની પેરે સંગથી,
ક્ષપક શ્રેણી શુકલ પરિણામે લદ્ધજો. અ. ૫
- લિન્ન લિન્ન સ્વરૂપ આતમતું આળખ્યું,
દુઃખકારક ટળીયો પર પુદ્ગલ સંગજો;
આતમ અનુભવ સાગર કહોલે ચઢ્યો,
ઉછળીને સમતા ત્યાં જ્ઞાન તરંગજો. અ. ૬

- આત્મસ્વરૂપે આરોહણ ગુણ ઠાણનું,
કર્મ પ્રકૃતિ વિચિત્ર ઝરતી જાયજે;
સોહં સોહં લાગી તાળી ધ્યાનની,
તત્ત્વમસિપદ સમ્યગ્ ત્યાં અવલોચજે. અ. ૭
- ધર્માસ્તિકાયાદિક પાંચે દ્રવ્યનું,
લિખપણું મુજ આત્મ દ્રવ્યથી હોયજે;
તેના ગુણપર્યાયાદિક પણ લિખ છે,
અસ્તિપણે વસીયા સ્વદ્રવ્યમાં સોયજે. અ. ૮
- નાસ્તિકતા તેની છે આત્મ દ્રવ્યમાં,
સ્વગુણની અસ્તિતા આત્મ અનંતજે;
અસ્તિતા નાસ્તિતા સમકાલે રહી,
વાચ્યાવાચ્યપણે ભાષે ભગવંતજે. અ. ૯
- દ્રવ્ય ગુણપર્યાય સ્વરૂપની ચિંતાના,
પુદ્ગલથી ન્યારો મુજ આત્મ દ્રવ્યજે;
સ્વપર પ્રકાશક ભોગી છે નિજ ઋદ્ધિનો,
કરે પ્રવૃત્તિ તત્ત્વવિવેચક ભવ્યજે. અ. ૧૦
- કાળ અનાદિથી લાગ્યાં જે ધાતીયાં,
કર્મતણા ગુણ ઠાણે આરમે અંતજે;
કેવલ દર્શન ક્ષાયિક વીર્ય ધરી વરે,
સચોગી ગુણ સ્થાનક તેરમું કંતજે. અ. ૧૧
- દગ્ધ રજજીવત્ વેદનીયાદિક ચારનાં,
સ્થિતિનું હોવે ત્યાંહી જેટલું માનજે;
ભોગવી ચૌદમું ગુણઠાણું ઉદ્ધિંધતાં,
સિદ્ધ બુદ્ધ પરમાત્મ શ્રી ભગવાનજે. અ. ૧૨
- મનવચ્ચ કાયા કર્માશ્રકની વર્ગણા,
પુદ્ગલ સંગનો જરા નહીં સંબંધજે;
જન્મ જરા મરણાદિક સહુ દૂરે ગયું,
ગયો અપૂર્વ આત્મ કર્મ સંબંધજે. અ. ૧૩
- આવિર્ભાવે ભાસી ગુણની સંતતિ,
સહજનંદ વિચરે આત્મ ભૂપજે;
પૂર્વ પ્રયોગને ગતિ પરિણામે સિદ્ધમાં,
પહોંચ્યા ચેતન ઠળી અનાદિ દ્રૂપજે. અ. ૧૪

વચનામૃત.

૪૭

સાદિ અનંતિ સ્થિતિ આતમપદતણી,

પદ્ધતિ પરિણમતાં આતમરૂપજો;

નિરાકાર સાકાર સ્વરૂપ દો ચેતના,

ચિદાનન્દ ગુણધારક શ્રી ચિદ્રૂપજો.

અ. ૧૫

સહસ્ર જીવહા આયુષ્ય પૂરવ કોડનું,

કેવલજ્ઞાની કહેતાં ન લહે પારજો;

વ્યવહાર નિશ્ચય નય એને અવલંબતાં,

બુદ્ધિસાગર શાન્ત પદ સ્વીકારજો.

અ. ૧૬

માણસા પાસે માણેકપુરાએ રહી,

સંવત ઝોગણીશ શાઠતણી શુભ સાલજો;

વૈશાખ વદી તેરસે મધ્યાને રમ્યું,

ગાતાં ધ્યાતાં થાયે મંગલ માલજો.

અ. ૧૭

બાહ્ય સંગના ત્યાગથી સત્ય જ્ઞાસુઓને આતમરૂચિ ઉદ્ભવે છે. તેનું મનન કરતાં, સ્મરણ કરતાં, તેનેજ સત્ય માનતાં અવર વસ્તુ ઉપરથી મમતા ઉતરે છે, અને આત્મા પોતાના સ્વરૂપમાં રમે છે, અને સદ્ગુરુ શ્રદ્ધા પૃચ્છાદારા સ્વપદ અનુભવે છે, એની પ્રાપ્તિ સ્વપરને થાઓ.

સમ્યગ્ દર્શનના અભિલાષી જીવોએ પદ્ધતિનકનું ચિંતવન કરવું.

પ્રથમ સ્થાનક-આત્મા છે. ઘટ-પટ દંડાદિકનું જેમ અસ્તિત્વ છે, તેમ આત્માનું અસ્તિત્વ છે. જડત્વ યોગે ઘટપદાદિકની સિદ્ધિ થાય છે, તેમ પોતાનો પ્રકાશ કરનારી અને અન્યનો પ્રકાશ કરનારી એવી ચૈતન્ય સત્તાના પ્રત્યક્ષ ગુણ યોગે આત્માની સિદ્ધિ થાય છે. આત્માને દેહ જાણી શકવું નથી. કારણ કે દેહમાં જ્ઞાન ગુણ નથી, માટે દેહચક્રી બિન આત્માની સિદ્ધિ થાય છે. સ્પર્શ, રસ, ઘ્રાણ, ચક્ષુ અને શ્રોત ઈન્દ્રિયો આત્માને જાણી શકતી નથી. શ્વાસોશ્વાસ રૂપ પ્રાણ તે પણ આત્માને જાણતો નથી. તે સૌ એક આત્માની સત્તાથી પ્રવર્તે છે, નહીં તો જડપણે પડ્યા રહે છે. જમત સ્વપ્ન અને તિદ્રા એ ત્રણે અવસ્થામાં આત્મા વર્તેલો છતાં, તે તે અવસ્થાઓથી જુદોજ રહે છે અને તે અવસ્થા નાશ પામે છતાં પણ જેનું અસ્તિત્વ છે. અને જે તે અવસ્થાને જાણે તેજ આત્મા જાણેલો. કોઈ કોઈ જેમાં જાણવાનો સ્વભાવ નથી તે જડ, અને સદાય જે જાણવાના સ્વભાવે યુક્ત છે, તે ચેતન; એમ દરેકનો સ્વભાવ ભિન્ન ભિન્ન છે.

દુહો.

જે જેની શંકા કરે, તેહીજ પોતે આપ;

શંકાનો કરનાર તે, ચેતન ગુણ અમાપ.

૧.

આત્માની શંકા આત્મા સ્વયમેવ કરે છે, જે શંકાનો કરનાર છે, તેજ આત્મા છે. પોતાનામાં અનંત ગુણો રહેલા તે અનાદિકાળ કર્મના યોગે તિરોભાવે રહ્યા છે, તેનો અનુભવ થાય તો હસ્તામલકવત્ સર્વ જગતનો દૃષ્ટા આત્મા થાય; એ આત્માનું સ્વરૂપ ધ્યાનયોગે સત્ય બાસે છે, ત્યારે તેની ગાન-પૂર્વક શ્રદ્ધા થાય છે. પ્રતિ શરીર ભિન્ન ભિન્ન આત્માઓનું અસ્તિત્વ છે. સર્વનો એક આત્મા નથી. જે સર્વનો એક આત્મા હોય તો બીજા પુરુષને દુઃખ થતાં વા સુખ થતાં પોતાને દુઃખ સુખની લાગણી થવી જોઈએ, અને થતી તો નથી. માટે પ્રતિ શરીર ભિન્ન ભિન્ન આત્મા માનતાં અને ભિન્ન ભિન્ન કર્મ લાગેલાં માનતાં સર્વ શંકા ટળે છે, અને અનુભવમાં પણ તેમ બાસે છે. એમ પ્રથમ સ્થાનક સ્વયુદ્ધિ અનુસારે વિચારતાં આત્મસ્વરૂપ પ્રગટે છે. તેની વિચારણામાં જે આનંદ થાય છે, તે આનંદનું સુખ આત્માજી જાણે છે.

પરોપકારાય સતાં વિમૂતયઃ પરોપકારને માટેજ સત્પુરુષો તન મન અને ધનને ધારણ કરી પોતાનું જીવન સફળ કરે છે. દુનિયામાં ઉત્પન્ન થઈ કંઈ પણ આત્માહિત કર્યું નહીં, પરોપકાર કર્યો નહીં, તે મનુષ્યનું આયુષ્ય અજગલસ્તનવત્ નિષ્ફલ જાણવું. તે શું પરોપકાર કૃત્ય કર્યું? તારી સાથે તારી લક્ષ્મી ક્યાં સુધી આવશે? કુટુંબ કબીલો તારો સગો ક્યાં સુધી છે? વીજળીના ચમકારાની પેઠે ક્ષણિક આયુષ્ય વિષે શો ભરોસો, તે હે ચેતન! વિચારી જો! સમુદ્રમાં, નદીઓમાં ઉડતી લહેરીઓની દશાની પેઠે તે સંસાર સમુદ્રમાં અનેકવાર જન્મ મરણ કર્યો. વક્તા ગયા, શ્રોતા ગયા, રાગ ગયા, રંક ગયા, દુઃખી ગયા, તારી કાયા અમર રહેવાની નથી. જળમાં મીઠાને પીંગળતાં શી વાર? કોઈનાં શરીર દટાયાં, કોઈનાં મશાણુમાં બળે છે, કોઈ શરીરની રાખ થઈ ગઈ, માટીનું શરીર માટી બેગું મળી જશે, પાણી વલોયાં માખણુ નીકળશે નહીં. જન્મ્યા તેટલા અવશ્ય મરી જવાના. તારા દેખતાં તારૂં આયુષ્ય ખુટે છે. નિંદા, દ્રેષ, અદેખાઈ, મમતા માયામાં કેમ લપટાય છે? એથી તારૂં હિત નથી. તત્ત્વની બુદ્ધિથી સદ્ધર્મ ગ્રહણ કરી લે? તરવું કે યુડવું તારા સ્વાધીન છે, તારૂં હૃદય તું કેવો છે તેની સાક્ષી પુરે છે. અન્ય ગમે તેમ કહો. માટે પ્રભાદ ત્યાગી ધર્મ કર કે જેથી પરમપદમય તારા આત્મા બાસે.

શ્રી અરિહંતની પ્રતિમા ભાવઅરિહંતની બુદ્ધિથી આરાધ્ય માન્ય પૂજ્ય છે. શ્રી અરિહંત ભગવાનના ચારે નિરોધ સાપેક્ષ બુદ્ધિથી પરમાત્મપદ લક્ષ્ય સમજ આરાધ્ય છે, યતઃ જત્યયજં જાણિજ્ઞા નિલેખં નિલિખે નિરલેસં જથ્થયનહુજાણિજ્ઞા ચઙ્કયં નિલિખેતતથ ॥ ૧ ॥ જગમાં

વચનામૃત.

૪૫

જેટલા પદાર્થ છે તેના ઉપર અનેક નિક્ષેપા અવતરે છે તે સ્વયુદ્ધચતુસારે અવતારીએ. ધણા નિક્ષેપા ન જાણીએ ત્યાં ચાર નિક્ષેપા અવશ્ય ઉતારવા. શ્રી તીર્થંકર ભગવાન ઉપર ચાર નિક્ષેપા અવતરે છે. નામ અરિહંત, સ્થાપના અરિહંત, દ્રવ્યઅરિહંત અને ભાવઅરિહંત. શ્રી અરિહંત ભગવાન માતાના ઉદરે ઉપન્યા. જન્મ પામ્યા પશ્ચાત્ છપ્પન્ન દિશિ કુમારીકા સ્ત્રીકર્મ કરવા આવી. ચૌસઠ ઇંદ્ર મળી મેર શિખરપર લેઈ જઈ જન્મસ્નાત્ર કર્યું. પશ્ચાત્ અનેક ઓચ્છવ કર્યા. આરમે દિવસે નામ દીધું. ઋષભાદિક વર્ધમાન પર્યંત તે નામ અરિહંત જાણુવા તથા અરિહંત જાણી તેમની કોઈ પણ વસ્તુમાં સ્થાપના કરવી. તે સ્થાપના અરિહંત. તીર્થંકર ભગવાને ત્રીજા ભવમાં તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાજ્યું, ત્યારથી તે કેવળજ્ઞાન ના ઉપજે ત્યાં સુધીની સર્વ અવસ્થા દ્રવ્યઅરિહંતની જાણુવી. મોક્ષગમન બાદ તીર્થંકરનું કલેવર તે જાણગશરીર દ્રવ્યારિહંત. દેવલોકમાં તથા નરકમાં તીર્થંકર ભગવાનનો જે જીવ છે તે ભાવય શરીર દ્રવ્યારિહંત જાણુવા. કેવલજ્ઞાન ઉપન્યા પશ્ચાત્ અરિહંત તીર્થની સ્થાપના કરે છે દેશના દેષને બળ્યાત્માઓને પ્રતિબોધતા એવા અને ચૌસઠ ઇંદ્ર પૂજીત ચાર અતિશયે સહીત અને સમવસરજીમાં બેઠેલા તેમને ભાવઅરિહંત જાણુવા. જેટલા તીર્થંકર મહારાજાઓ સમવસરજીમાં બેસી દેશના દે છે તે સર્વ તે કાળે ભાવઅરિહંત જાણુવા. તે મહા ફલં સ્વલુ અરિહંતાણાં ભગવંતાણાં નામ ગોચસ્સ વિ સવળયાપ, એ સૂત્રના આધારવાના અનુસારે શ્રી અરિહંતનું નામ આરાધ્ય જાણું. તેમનું નામ સાંભળવાથી પણ મહાદ્વજ થાય છે તો તે નામનું સ્મરણ ધ્યાન કરવાથી આત્માહિત થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય ? આપણે નવકાર જાણીએ છીએ તોપણ પંચપરમેષ્ઠિનાં નામનેજ વાંદીએ છીએ. નવકારરૂપ પંચપરમેષ્ઠિના નામથી જૂત પ્રેત, પિશાચ, અને વિપ આદિ નષ્ટ થાય છે, માટે નામનિક્ષેપે અરિહંત આરાધ્ય માનીએ નહિ તો નવકાર જાણુવો નિષ્ફળ જાય; માટે નામનિક્ષેપો માન્ય આરાધ્ય સમજવો, તેમજ સ્થાપનાનિક્ષેપ ભગવાનની પ્રતિમા પ્રમુખ આરાધ્યપૂજ્ય છે. દેવલોકમાં જિન પ્રતિમા આગળ વિજય દેવતાએ એકસોને સાઠ નવાં નવાં કાવ્ય કરી ભાવતીર્થંકરની બુદ્ધિના આરોપ સ્થાપનામાં કરી સ્તવ્યા છે, નમુદ્યુણં કહ્યું છે. નમુદ્યુણું કહ્યાનું દ્વિ ઉત્તરાધ્યનના ઓગણત્રીસમા અધ્યયનને વિષે કહ્યું છે—થયથુદ્ધમંગલેણં મંતેજી-વે કિંજણદ્ થયથુદ્ધમંગલેણં નાણદંસણ ચરિત્ત બોહિલામંજણદ્. સ્તવ થોય મંગળથી જ્ઞાનદર્શન ચારિત્ર અને બોધિ લાભની પ્રાપ્તિ થાય છે.

વીતરાગ વચનાનુસારે અરિહંત ભગવાનની મૂર્તિ માનનીય છે.

નવકાર એ અક્ષર રૂપે પંચપરમેશ્વીની સ્થાપના છે. તે જેમ માન્ય છે, તેમ પ્રતિમા પણ માન્ય પૂજ્ય સમજવી. નવકારથી જેમ भाव અરિહંત આદિતું સ્મરણ થાય છે, તેમ જિન પ્રતિમાથી भावજનની સ્મૃતિ આવે છે. તેમના ગુણોનું સ્મરણ થાય છે, અને ચિંતવના થાય છે કે મગવાન નિરાગી હતા. અને હું રોગી છું. ભગવાનનો શત્રુ મિત્ર ઉપર સમભાવ હતો પણ મને તો રાગ દ્વેષ થાય છે. અહો હું તેમના કરતાં કેટલો હીન છું. ભગવાનને કોઈ વસ્તુ ઉપર મમત્વ भाव હતો નહીં અને મને તો વારંવાર માંડે તાંડે, અગર તમારો, આ શ્રાવક મારા, અમુક સાધુ મારા, અમુક તો ખીજના, અમુક પુત્ર મારો, ખીજો અન્યનો, આ ઘર ખીજનું, આ જાતિ મારી અને આ અન્યની એવી યુદ્ધિ થયા કરે છે તેથી હું સમયે સમયે સાત આઠ કર્મ બાંધું છું. ભગવાનનું જ્ઞાન આત્મસ્વભાવે પરિણમ્યું હતું. માંડે જ્ઞાન તો રાગદ્વેષમાં પરિણમ્યું છે. શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે:-यज्ञज्ञानमेव न भवति यस्मिन्नुदिते विभातिरागगणः तमसः कुतोऽस्तिशक्तिर्विनकर किरणाग्रतः स्थातुं ॥ તે જ્ઞાનજ નથી કે જેનો ઉદય થતાં રાગદ્વેષ વૈરીઓ પ્રાદુર્ભવે છે. અંધારાની શી શક્તિ છે કે, સૂર્યના કિરણ આગળ રહી શકે, તેમ સતજ્ઞાન થતાં રાગદ્વેષાદિ શત્રુઓ પરાભવ પામે છે. અહો ભગવાનની કેવી ક્ષમા, કેટલી સહનશીલતા. મારામાં તો તેનો અંશમાત્ર પણ જણાતો નથી. કોઈ આંધું અવળું અપમાનથી ભરેલું વચન બોલે છે તો ઉંચો નીચો થઇ જઈ છું, કોઈ માંડે બગાડે છે વા નિંદા કરે છે તો તેનો નાશ કરવા ઉંચો નીચો લાલચોળ બની જઈ છું. ભગવાને મોહ રાજને રોવરાવ્યો. તે મોહરાજા ઘડીમાં-પલકમાં મને રોવરાવે છે, અને ગાંડા જેવો કરી મૂકે છે, ભગવાને લોભરૂપ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રને તર્યો પણ હું તો આ માંડે, તાંડે, આ ઘર માંડે, આ ધન માંડે, જાણે સર્વ સાથે ના લેધ જઈ એવી યુદ્ધિથી સારમાં રાચ્યો, માચ્યો. અને સારભૂત તેને માની સંસાર સમુદ્રમાં ગોથાં ખાઈ છું. અહો ભગવાનનું ક્યાં ને હું ક્યાં-ભગવાનમાં તો અનંત કોટી સૂર્ય કરતાં પણ અધિક લોકાલોક પ્રકાશક કૌશલજ્ઞાન હતું અને મારો આત્મા તો આગીયાજનું તના પ્રકાશ જેટલું પણ જ્ઞાન ધરાવતો નથી. ભગવાન તો પોતાને ઉચ નીચ માનતા નહોતા અને હું તો ઉંચો, ખીજ નીચા. એમ જાતિ અભિમાનમાં મસ્ત બન્યો છું. ભગવાન સંસારથી અલિપ્ત હતા. અને હું તો પામર છું, અરે હું કેટલો દુર્ગુણી! ભગવાન વાયુની પેઠે અપ્રતિબદ્ધ પણે સંયમ લેઈ વિચરતા હતા અને હું તો શ્રાવકનો જાણે દાસ હોઉં. એમ બન્યો છું. ભગવાન કોઈની નિંદા કરતા નહોતા, અને

વચનામૃત.

૫૧

હું તો રાત્રી દીવસ પારકી નિંદા રૂપ વિદ્યુતે સુખમાંથી કાઢી દેડ-ચંડાળ ખાટકી કરતાં પણ ભૂંડો બનું છું. પ્રશ્નોત્તરરત્નમાલિકા નામના ગ્રંથમાં વિમલાચાર્યજીએ કહ્યું છે કે-ક: શુચિ: રિહ માનસંશુદ્ધં કાણુ પવિત્ર છે, તેના ઉત્તરમાં જણાવ્યું છે કે જેનું મન પવિત્ર છે તે ભલે ચંડાલ, યવન, આહલુ, રજપુત, અને વણિક હોય તોપણ જેનું મન દયા, ક્ષમા, સત્ય, વૈરાગ્ય, અને સમક્તિ વડે પવિત્ર છે તેજ પવિત્ર જાણવો. કંઈ નહાવા ધોવાથી પવિત્રપણું નથી. જે વીતરાગના માર્ગે ચાલે છે તે પવિત્ર છે. ભગવાનની વાણી અમૃત સમાન હતી. અને મારૂ વચન તો મોહમાયાથી ભરેલું છે, અરે મારામાં અને પ્રભુનામાં કેટલો ફેર, ભગવાનને ચોસક ઈંદ્ર, દેવતાઓ, અને રાજાઓ માનતા પૂજતા હતા તોપણ સંસારનો ત્યાગ કર્યો અને હું તો ધરનાં હાંધાં કુસ્તી કરતાં હોય તોપણ દીક્ષા લેધ શકતો નથી. મારી કેટલી દુર્દશા? ભગવાનની આંખ નિર્વિકારી હતી, મારી આંખ વિકારવાળી છે. મારી કંઈ ગતિ થશે. હું બોલું છું કંઈ અને ચાલું છું કંઈ, ભગવાન ઉપાધિથી રહીત હતા, અને હું તો ઉપાધિ સહીત છું. ભગવાને આત્મામાં સુખ દેખ્યું અને હું તો પુદ્ગલ વસ્તુમાં સુખની આશા રાખું છું, પુદ્ગલ સંબંધી સુખને ભગવાન કાગ વિષ્ટા સમ લેખતા હતા અને હું તો અમૃતસમ દેખું છું. ભગવાનની કાયા પવિત્ર અને મારી કાયા અપવિત્ર, ભગવાનની વાણી પવિત્ર અને મારૂ વચન તો સમુદ્રના પાણી સરખું છે. ભગવાનનો આત્મા પવિત્ર અને હું તો આઠ કર્મેથી વીંટાયેલો છું. ભગવાનનામાં અદેહાદ નહોતી મારામાં તો અદેહાદ નો ભંડાર છે ભગવન ચાલ્યા સવળા, ત્યારે હું તો અવળો ચાલું છું. ભગવાનને તો ચોસક ઈંદ્ર પૂજતા હતા, પણ મને તો એક ભૂત પણ પૂજતું નથી. ભગવાનની સવળી દૃષ્ટિ તો મારી અવળી દૃષ્ટિ. ભગવાનનું ચરિત્ર પવિત્ર, તો મારૂ ચરિત્ર અપવિત્ર. આ આત્મામાં અને ભગવાનમાં આકાશ અને પાતાળ જેટલો ફેર છે. મારા સર્વ ગુણો કર્મેથી અવરાયા છે. માટે હે ભગવન હું જો તારૂ સ્મરણ કરું તો તારા જેવો હું પણ થાઉં. આ પ્રમાણે જિનપ્રતિમા દેખી પ્રભુના ગુણોનું સ્મરણ કરી નિંદા રહિત થઈ સમભાવે આત્મ સ્વરૂપ ભાવું.

સ્થાપનામૂર્તિજિનપ્રતિમા જિનસારિણી શ્રી સર્વજ્ઞ પ્રણિત સ્થાવાદ સૂત્રોમાં કથી છે. ધર્મેન્ધ્યાન આલેખન પ્રતિ પ્રતિમાની ખાસ જરૂર છે. શ્રી વીતરાગની પ્રતિમાના આકારો વૈરાગ્યોદ્ભવ પ્રતિ હેતુભૂત છે, એ પ્રતિમામાં મહત્ આશ્ચર્ય છે કે-તેના એટલે પ્રતિમાના સાદૃશ્ય આકૃતિવાળા મત્સ્યોને અવલોકી અન્ય મત્સ્યો જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પામે છે. અને પૂર્વભવની યાદી

૫૨

વચનામૃત.

થતાં ધર્મ તરફ તેમની ચિત્તવૃત્તિ પ્રેરાય છે, અને અનશનવ્રત અંગીકરી પૌદ્ગલિક સુખાલય રૂપ દેવગતિ પામે છે. તો મનુષ્યો તેને દેખી આત્મ-હિત પ્રાપ્તિ કરે, એમાં શું આશ્ચર્ય ! જ્ઞાની પુરુષોને રાગનાં કારણો પણ વૈરાગ્યપણે પરિણમે છે અને અજ્ઞાનીને વૈરાગ્યનાં કારણો પણ રાગપણે પરિણમે છે. એ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે-જ્ઞાની આત્માર્થી પુરુષોને જિનપ્રતિમા સંવરની અભિવૃદ્ધિ રૂપ થાય તે સત્ય છે, તેમાં યત્કિંચિત્ સંશય નથી. આત્મસાધક મહાવંધુઓને જિનપ્રતિમા મોક્ષની પ્રાપ્તિમાં નિમિત્ત કારણરૂપે જાણવી. એ પ્રતિમાને પૂજતાં સ્તવતાં મોક્ષની પ્રાપ્તિમાં નિમિત્ત કારણપણે પરિણમે છે. અને તેથી અનંતકર્મની નિર્જરા થાય છે. યાદ રાખવું કે જે વડે અજ્ઞાની બંધાય છે તેથી જ્ઞાની છુટે છે. જ્ઞાનભાવે વીતરાગ ભગવંતના ગુણ જાણી જિનપ્રતિમાને વિષે ભાવજિનનો આરોપ કરી માનતાં પૂજતાં પરમપદ અનંતસુખાલયની પ્રાપ્તિ થાય છે. મૂતકાળે અનંતાં જીવો એ જિનપ્રતિમાના અવલંબનથી સંસાર સમુદ્ર તર્યાં (નિવૃત્તિ પદ પામ્યા) તરે છે અને મવિષ્યકાળે તરશે.

મલિનસ્ય યથાત્યન્તં, જલં વસ્ત્રસ્યશોધનં ॥

અન્તઃકરણ રત્નસ્ય, તથા શાસ્ત્રં વિદુર્બુધાઃ ॥ ૧ ॥

મલિન વસ્ત્રની શુદ્ધિ નિર્મળ જળથકી થાય છે. તેમજ અન્તઃકરણ રૂપ રત્નની શુદ્ધિ આત્મિકશાસ્ત્રાભ્યાસ મનન નિદિધ્યાસનથી થાય છે. મનના અશુભ સંકલ્પથી પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ સપ્તમનરકાયતનમાં જવાને તત્પર થયા અને તેજ મનના શુભ બળવડે પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિએ કૈવલ્યજ્ઞાન સંપદા પ્રાપ્ત કરી તે જગ પ્રસિદ્ધ છે. જે ભવ્યાત્માના મનમાં નિર્મળતા છે તો તેનો સર્વ આચાર શુદ્ધરૂપે જાણવો. જે ભવ્યાત્માના મનમાં મલીનતા છે. તેનો ઉપરનો ડાળ જોકે ઠાઠાકાવાળો સારો આચારવાળો હોય તોપણ તે આત્મિક હિતાર્થે થતો નથી-દુનિયામાં વાહ વાહને માટે ધાર્મિક કૃત્ય કરવાની જીવ લાલસા રાખે તો ફક્ત તેના સંકલ્પ જેટલુંજ ફળ મેળવી શકે છે. નિષ્કામવૃત્તિથી શુભ માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરે તો તેનું ફળ પરમાર્થરૂપ મનોબળની આત્યંતિક શક્તિ મેસ્મેરિઝમથી સિદ્ધ થાય છે. યોગાભ્યાસીઓને મનોબળથી અત્યંત શક્તિ વધે છે, અન્યોના મન ઉપર આપણા મનમાં જેવી લાગણી હોય તેવી કરી શકે છે, મેસ્મેરિઝમ જેના ઉપર કરવામાં આવે છે, તેના મનમાં આપણા મનમાં જે દૃઢ સંકલ્પ કર્યો હોય છે તે સ્ફુરી આવે છે. તે ઉપર બહુ લક્ષ્ય આપવું યોગ્ય છે. જે જે ક્રિયાઓ

વચનામૃત.

૫૩

કરવાની છે, તેમાં મનોબળનો દૃઢ સંકલ્પ કરવો યોગ્ય છે. અશુભ માર્ગે મનનો વ્યાપાર થતો અટકાવવો જોઈએ. કારણ કે તેથી અશુભ કર્મનું ગ્રહણ થાય છે. સિદ્ધચક્રનું આરાધન વા નવકારનું ધ્યાન પણ મનોબળના દૃઢ સંકલ્પથી વિશેષ ફળદાયક થાય છે. જે ભવ્યાત્માઓ મનના નબળા હોય છે તેનાથી દૃઢતાવિના ધૈર્ય ગુણ ટકી શકતો નથી. લબ્ધિયો વગેરે ઉત્પન્ન થાય છે તેમાં પણ મનોબળની મુખ્યતા છે. દેવતાનું આરાધન કરવું, મંત્ર ગણવા, અને જાપ કરવો. તેમાં પણ મનોબળની ખાસ જરૂર છે. દૃઢસંકલ્પ શ્રદ્ધાપૂર્વક કરવાથી યોગિયો વીંછીના વિષ પણ ત્રાટકથી અપહરે છે, તે મેં નજરે જોયું છે. દરેક ખામતમાં દૃઢસંકલ્પની જરૂર છે, જે તમો ખીજના ઉપર મનોબળનો ગેરઉપયોગ કરી દ્રેષ અદેખાઇ કરો તો તેનું મન પળ તમારા પ્રતિ તેવું વલણ પ્રાયશઃ ધારણ કરશે. શરીરનું ચલન સ્થિતિ પણ મનના લીધે છે, તમારા મનમાં જે દ્રેષ અને ક્રોધ થશે તો નેત્રવિકાર અને મુખવિકારને શરીર ધારણ કરશે. તમો જે શાંતિમાં-સમાધિમાં હશે તો શરીર પણ શાંત સ્થિત અવસ્થા ધારણ કરશે. મનની ચંચળતાથી શરીરની ચંચળતા ઉદ્ભવે છે. મન પોતાનો વ્યાપાર કર્યા કરે છે, માટે મનને યોગીશ્વરો પરમાત્મા સ્વરૂપનાં ચિંતનમાં લય પમાડે છે. વિજ્યા શેઠ અને વિજ્યા શેઠાણીએ ફક્ત મનોબળના દૃઢ સંકલ્પથી પ્રહયર્થવ્રત પાળ્યું હતું. આત્માનો ખરેખરો મંત્રી મન છે. આત્માનું મુક્તિ માર્ગમાં ગમન કરવા પ્રતિ મન સહાયકારી છે, હૃદયમાં નવકમલ ફળની રચનાએ નવપદ્મનું ચિત્રવત કરવું. તેમાં મનોબળની જરૂર છે. અને તેથી અંતઃકરણની શુદ્ધિ થાય છે, અને તેથી આબંધતર મનનો ત્રાટક સિદ્ધ થતાં ઇચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિ થયા વિના રહેતી નથી. આંખીલની ઓળી કરી નવપદ્મનું શ્રીપાળ રાજાએ શ્રદ્ધાપૂર્વક દૃઢસંકલ્પથી આરાધન કર્યું હતું તો અવશ્ય ફળની સિદ્ધિ થઇ હતી. તેમ હાલના વખતમાં શ્રદ્ધા અને દૃઢ સંકલ્પથી નવકારનો જાપ અને નવપદ્મનું આરાધન જે ભવ્યાત્માઓ કરે છે તે વાંચ્છિત ફળ પ્રાપ્ત કરે છે.

કુંહા.

- કુંઘ નીર સંયોગવત્, ચેતન પુદ્ગલ સંગ;
 થયો અનાદિ કાળથી, કરતાં કર્મ કુંઠંગ. ૧
- તેથી અવળી પરિણતે, કર્તા કર્મ કહાઉં;
 સવળી પરિણતિ જે હુએ, શુદ્ધ નિરંજન થાઉં. ૨

૫૪

વચનામૃત.

પુદ્ગલ ખાવું પહેરવું, પુદ્ગલ વસતિ મહેલ;
 વાસ વસી તેમાં સુધા, માની સુખની સહેલ. ૩
 રહું હવે નહિ પુદ્ગલે, જેની કુડી ચાલ;
 સંગે તેની માહરે, થવું પડ્યું બે હાલ. ૪
 મિત્ર નહીં તે માહરે, અવળો તાસ સ્વભાવ;
 પરપુદ્ગલ મમતાથકી, બનીયો એહ બનાવ. ૫

આ પ્રત્યક્ષ ઘટપટ દંડાદિ વસ્તુ ચક્રુષા વિષયગોચર થાય છે તે પૌ-
 દ્ગલિક વસ્તુ જાણવી. અને તે આત્મદ્રવ્યથી બિન્ન છે. એમ શ્રી સર્વજ્ઞ
 મહારાજ શાસ્ત્રમાં કહે છે. પુદ્ગલ સ્વરૂપ જે ધન ધાન્યાદિકમાં મારાપ-
 ણાની બુદ્ધિથી રાચતાં માચતાં આત્માના ગુણો હણાય છે. હે ચેતન ! તું
 પર વસ્તુને પોતાની માની તૃષ્ણા જાલમાં ફસાય છે. સ્વઆત્મસુખનો
 અજાણ બની વિવેક નયનશૂન્યાત્મા બની અત્રત્ર અૈહિક સુખની બ્રાંતિએ
 ભ્રમણ કરતો મનોરાજ્યની સંકલ્પ વિકલ્પ શ્રેણીએ ચઢ્યો છતો ધૂત્ર વૃન્દ
 ગ્રહણ પુરૂષ પ્રયત્નવત્ ક્ષણિક તુચ્છ સુખની લાલસાએ જડરૂપ પૃથ્વીને પો-
 તાની માની તદ્દર્થે સહસ્રશઃ જીવ ધાતક બની સ્વમહાવતામાં અન્ય બળ્યોને
 લધુ ગણી ધરવસ્તુમાં મમતાનો દઢભાવ સંકલ્પી રાત્રી દિવસ અસત આ-
 ચરણોમાં ગુમારીને હે આત્મન ! તું મનુષ્ય જન્મ હારે છે પોતાનાથી અત્યંત
 મિત્ર પૃથ્વી, ધન, અને મહેલ આદિ વસ્તુઓ કોઇની થઈ નથી અને થવાની
 નથી. અસુક વસ્તુ મારી છે એમ માનવું તે કેવલ બ્રાંતિ છે. હે જીવ ! તું
 મનમાં વિચાર કે ધરબાર, સગાંસંબંધી કોઈનાં થયાં નથી અને થવાનાં
 નથી. આ શરીર પણ તારું નથી. અનંતા તે શરીર ધારણ કર્યા અને અનંતાં
 મૂક્યાં પણ જે વસ્તુ આત્માની નથી તે આત્માની શી રીતે થાય ? હે જીવ !
 તે કોઈને મિત્ર કર્યા અને કોઈને તું શત્રુ માને છે. તે પણ તારી બ્રાંતિ છે.
 તારો કોઈ શત્રુ નથી, તારું બગાડવા કોઈ સમર્થ, નથી આત્માને સુખ
 દુઃખમાં અન્ય તો નિમિત્ત માત્ર છે. કોઈ માનાદિક કરતો તું કર્મ જાળમાં
 સપડાય છે. વળી હે ચેતન ! તું વિચાર કે, જે ધર, હાટ, મહેલ, બંધાવતાં,
 રક્ષણ કરતાં આત્માએ જરા પણ શાંતિ લીધી નહીં તે ધર હાટ મૂકી, સગાં
 સંબંધી મૂકી જીવ મરવા સમયે ટગમગ જેતો જીવવાની સહસ્રશઃ આશાઓ
 કરતો પણ પરભવમાં ચાલ્યો જાય છે. અને સાથે કોઈ પણ વસ્તુ આવતી
 નથી. જ્યાં જે વસ્તુ તે ત્યાં તે ત્યાં રહે છે. અનંતાભવ કર્યા પણ કોઈ વસ્તુ સાથે
 આવી નહીં. તો હવે ચેતન વિચાર કે તારી સાથે શું આવનાર છે ? પૌદ્-
 ગલિક વસ્તુ ઉપર શો દેખ કરવો ? કેટલીક વસ્તુઓને સંયોગ થાય છે અને

વચનામૃત.

૫૫

કેટલીક વસ્તુઓનો વિયોગ થાય છે. સગાંસંબંધીની પ્રીતિ પણ સ્વાર્થને લીધે ક્ષણિક છે. સત્ય આદેય એક આત્મતત્ત્વ છે. બાહ્ય પદાર્થોમાં મારા-પણાની બુદ્ધિ થાય છે તેનો નાશ થઇ અંતર આત્મતત્ત્વમાં મારાપણાની બુદ્ધિ થાય તો પરમાત્મપદ પામી શકાય. આત્મા અને કર્મ રૂપ પુદ્ગલ દ્રવ્યનો અનાદિ કાળથી દુગ્ધનીર સંયોગવત્ સંબંધ થયો છે. રાગ અને દ્વેષથી આત્માની અશુદ્ધ પરિણુતિ થઇ છે. તેથી સંસારમાં કર્મનો કર્તા બની પરિભ્રમણ કરે છે અને જો આત્માની સવળી પરિણુતિ થાય તો કર્મનો ક્ષય કરી પરમાત્મપદ પામે. અતીતકાળે અનંત જીવો આત્મસ્વરૂપે રમવાથી પરમાત્મપદ પામ્યા અને પામશે. મુક્તિસાધક બવ્યાત્માઓને શુદ્ધ પરિણુતિની પ્રાપ્તિ થાઓ એજ સ્વપરહિતાકાંક્ષા.

૧ નમ્રતાથી બોલો ! અંતઃકરણના ઉડા કુવામાંથી નીકળતી આ એક સહેજ બાબત છે, તેથી જે સાઈ થાય છે અને આનંદ ઉપજે છે તે અનંત સ્થિતિ બતાવી આપશે.

૨ આડાં અવળાં ફેંકેલાં તીરો ધનુષધારીએ નહિ ધારેલે ફેંકાણે વાગે છે અને જેમ તેમ બોલેલાં વચનો હૃદયને જખમી કરે છે.

૩ જીવતરનું અતિ મૂલ્યવાન અને શોભાયમાન આભૂષણરૂપ તમારા મિત્રોની પસંદગીમાં ઘણી કાળજી રાખજો. સોબત સારી કરો જેથી તમે સારા થશો.

૪ ઘાતકી મનુષ્યોના માર્ગને અનુસરો નહીં અને ખરાબ માણસને રસ્તે નાઓ નહીં તેથી દૂર રહો. તે પાસે થઇને પણ નીકળો નહીં.

૫ સારી રીતિએ મનન કર અને સત્ય માર્ગ જાણી લે, પછી આગળ વધ અને તારી શક્તિ પારખ. ઉતાવળ કર નહિ. ઉતાવળથી અને અવિચારથી કરેલા એક કૃત્યનો અવેજ ઘણા વર્ષોથી પણ પુરો પડી શકતો નથી.

૬ આરામ લે નહિ, જીવતર ઝડપથી ચાલ્યું જાય છે. મૃત્યુને શરણ પહેલાં હિમ્મતથી કાર્ય કર.

૭ જો હિમ્મત ગઈ તો પછી બધું ગયું તે કરતાં તો જન્મ ન લીધો હોય તે સાઈ.

૮ જો અન્તઃકરણ શુદ્ધ હોય અને પ્રીતિ દ્રઢ હોય તો કોઈ પણ બાબત કદી બહુ અવળી પડતી નથી.

૯ ડાહ્યા મનુષ્યો કોઈ પણ દિવસ પોતાની હાનિનો શોચ કરતા નથી. પણ પોતાને થતા નુકશાનનો ઇલાજ કેમ થાય, તેની શોધમાં આનંદથી રહે છે.

૫૬

વચનામૃત.

૧૦ જેના અંતઃકરણના કાર્યો તું જોઈ શકતો નથી, તેની ટીકા કર નહિ.

૧૧ પરાપકાર યુદ્ધિ અદેખાઈ કરતી નથી. પરાપકાર યુદ્ધિ દુઃખ સહન કરે છે.

૧૨ જે તમારી ફતેહ થાય તો તેથી તમે ગર્વિષ્ઠ થાઓ નહિ. ગર્વ એ નાશનો કર્તા છે અને કડક મીઠાન એ પડતીનો અગ્રગામી છે.

૧૩ સ્વર્ગ અને નરકનો જે વારંવાર વિચાર કરે છે તેનું મૃત્યુ અવશ્ય સુધરે છે.

૧૪ હલાહલ જાતનું ઝેર છે તેના કરતાં ક્રોધ મહાન્ વિષ છે.

૧૫ મનુષ્ય કૃત્યોમાં ભરતીઓટ થયા કરે છે. ભરતી વખતે જે લાભ લે તેનો ઉદ્ધ થાય છે. જેઓ ગદ્ગદ કરે છે તેઓની જીંદગીની સઘળી સફર ખાઓચીયાં અને દુઃખમાં પુરી થાય છે.

૧૬ જે કાર્ય કરવાનું છે, અને જેથી આત્મહિત છે, તેવા કાર્યમાં પ્રમાદ કેમ કરવો જોઈએ ?

૧૭ સમય આવ્યા વિના કાર્ય સિદ્ધિ થતી નથી, માટે સમતાની જરૂર છે.

૧૮ સમયે સમયે આત્મ સ્વરૂપનો ઉપયોગ રાખવો જોઈએ.

૧૯ સોજાની પેટે વિભાવ દશાથી પોતાને મોટો માનવો એ ક્યાં સુધી બની શકે ?

૨૦ પરમાર્થ યુદ્ધિ આભવ અને પરભવમાં હિતકારી છે.

૨૧ દરેક કાર્ય સફળ દીર્ઘ દૃષ્ટિથી અવલોકી વિવેકપૂર્વક કરવાથી વિશેષ લાભ થાય છે.

૨૨ ઉદ્યોગ અને સાહસ સદા જે પુરૂષો ધારણ કરે છે, તેને દુઃખના સામું થતાં ક્લેશ ભોગવવો પડતો નથી.

૨૩ દુનિયા દોરંગી છે, માટે સાવચેતીથી ચાલવું.

૨૪ જેને માટે અમૂલ્ય વખત રોકવો જોઈએ, તેને માટે કોઈ વીરલા વખત રોકતા હશે.

૨૫ ચિન્તવીને જે કાર્ય કરવાનું છે. તેનું ભાન કોઈકને જ હોય છે.

૨૬ કર્મના ઉપર આધાર રાખી ઉદ્યમ ત્યાગવો એ યુદ્ધિમંતને જાણતું નથી.

વચનામૃત.

૫૭

॥ ૐ ॥

કરણી તેવી પાર ઉતરણી.

આ નાની સરખી શિક્ષા વિરભરણીય નથી, એરેક વૃક્ષ વાવીને એમ આશા રાખીએ કે કરીઓ પાકશે, અને તેનું ભક્ષણ કરીશું, તો તે આશા નિરર્થક છે. વિષ ભક્ષણ કર્યા બાદ જીવવાની આશા રાખવી, તેના સરખી ॥૫ કૃત્ય કરીને સારા ફળની ઇચ્છા રાખવી તે વ્યર્થ છે. એક નાનું સરખું દૃષ્ટાંત સમજવા અર્થે કહું છું કે—કપાસનું ખીજ હોય, તેને લાક્ષારંગની બાવના દેઈ વાવીએ તો તે કપાસથી ઉત્પન્ન થનાર જીંડવામાં જે ૩ થશે, તે લાલ રંગનું થશે. કહો લાક્ષારંગની બાવના ૩માં કેવી રીતે ગઈ? તે સૂક્ષ્મ યુક્તિથી વિચાર્યા વિના સમજાતું નથી. તે દૃષ્ટાંત પ્રમાણે આ ભવ સારાં યા નરસાં જે કૃત્ય કરાય છે, તેનાં ફળ પરભવમાં ભોગવવાં પડે છે. યુક્તિમંતો આ દૃષ્ટાંત યથાર્થ સમજી શકે છે. જે કર્મ કરાય છે તે અવશ્ય ભોગવવાં પડે છે; માટે જ્ઞાની પુરૂષો ભવબ્રમણ હેતુ ભૂત પાપ કૃત્યથી દૂર રહે છે. એક પેટ પોષણને અર્થે હિંસા કરીએ, અસત્ય વચન બોલીએ, ચોરી કરીએ અને વિશ્વાસઘાતી થઈએ તો તેનું ફળ ભોગવ્યા વિના છૂટકો થતો નથી; માટે મનુષ્ય જન્મ પામી સારાં કૃત્ય કરવાં કે જેથી પરભવમાં દુઃખ ભોગવવાં પડે નહીં. દરેક મનુષ્યની પાસે ત્રણ પ્રકારનું ધન રહેલું છે. એક મનરૂપ ધન, ખીજું વચ્ચનરૂપ ધન, અને ત્રીજું કાર્યરૂપ ધન. પ્રથમ મનથી સર્વ જીવોનું શુભ વાંચ્છું. મન ચંચળ અથ્થ સમાન છે, વળી મન મર્કટ સમાન છે, તેને વશ રાખવું. મનના વિકલ્પ સંકલ્પથી થતા અનેક પ્રકારના દોષો થવા દેવા નહીં. વળી વચનથી કોઈ જીવની લાગણી દુઃખાય એવું વચન બોલવું નહીં. અમૂલ્ય વાણીને સારા માર્ગે વાપરવી, પ્રભુનું નામ વાણીથી ઉચ્ચારવું, ઉત્તમ પુરૂષોના ગુણનું જ્ઞાન કરવું, ભવ્ય જીવોને મુક્તિ માર્ગનો ઉપદેશ આપવા, કાયાથી અન્ય જીવોનું ઝૂંડ થાય, એમ કાયાને વર્તાવવી નહીં, ભવ્ય જીવોના ઉપકારાર્થે કાયાને પ્રવર્તાવવી એમ ત્રણ પ્રકારનું ધન જેની પાસે છે, તે ભીખારી શી રીતે કહેવાય? દુનિયાના વ્યવહારમાં લોકો તેને ભીખારી કહે, તેથી તેનું કંઈ ન્યૂન થતું નથી. દુનિયામાં ભીખારી લોકો પ્રતિ ગૃહસ્થ વર્ગ ધિક્કારની નજરથી જીવે છે, પણ સમજતા નથી કે ભીખારી લોકો તવંગરના ઘેર માગવા જાય છે, તે પોતાના માટે નહીં, પણ તવંગરના માટે જાય છે,

શ્લોક.

દ્વારં દ્વારમટન્તો હિ, મિશ્ત્રુકાઃ પાત્રપાણયઃ ॥

કથયન્ત્યેવ લોકાના, મદત્તફલમીદૃશમ્ ॥ ૧ ॥

કારણુકે બીખારીઓ તવંગરને એમ કહે છે-કે હે તવંગરો ! તમે પૂર્વ-ભવની કમાણીથી સારી રીતે ભોજન કરો છો, મોજશોખ મારો છો, ગાડીમાં બેસી ફરો છો, માન સન્માન પામે છો, પણ આવતા બવે આવાને આવા પૈસાદાર સુખી રહેવું હોય તો અમારી ગરીબ સ્થિતિ ઉપર નજર કરો. અમારી પાસે પૂરતાં વસ્ત્ર નથી, ખાવાને અન્ન નથી, અમે લૂખું અન્ન ખાઈ જીંદગી ગુજારીએ છીએ. પૂર્વભવમાં અમે તમારા જેવા હતા, પણ કંઠુ-સાધ કરી ગરીબ જીવોતો ઉદ્ધાર કર્યો નહીં, તેથી અમે પોતે ગરીબ થયા છીએ; માટે અમે તમને પુણ્ય કરાવવા વાસ્તે તમારે ઘેર આવ્યા છીએ, માટે અમે કહીએ છીએ કે-આપજો વાપજી ! ચારે તમે ઘઠ્ઠા મારીને કાઢી મૂકો છો. તે અમને કાઢી મુકતા નથી પણ તમે તમારા પુણ્યને કાઢી મુકો છો. જેવા અમને કાઢો છો તેવા પરભવમાં તવંગર મોકા તમને કાઢી મૂકશે. અમારી તરફ તમને દયા આવતી નથી, તેથી અમને હરકત નથી, કિંતુ પરભવમાં તમારી ઉપર દયા કોઈને આવશે નહીં. અમે અમારા પેટની દયા કરવા આવીએ છીએ એટલું સમજવાનું નથી; કિંતુ તમારા પેટની દયા ભેગી કરવા આવીએ છીએ, તે તમારાથી સમજાતું નથી. કોઈ લક્ષ્મી સાથે ગયા નથી, અને કોઈ દર્ધ જવાના નથી. માટે તમારી પાસે જે પૈસા છે તેને સારા માર્ગે વાપરો, નહીં તો પરમભવમાં નિર્ધન થવું પડશે. કેટલાક જીવો રાગને ત્યાં જન્મે છે અને કેટલાક જીવો બીખારીને ત્યાં જન્મે છે તેનું કારણ સારાં અને નકારાં કર્મ જાણવાં. અહો ! કર્મની કેવી વિચિત્ર દશા છે. ઘડીમાં કર્મ રંક બનાવે છે, કર્મો અવશ્ય સારાં નરસાં ભોગવવાં પડે છે, એમ જાણી અત્માર્થી જીવોએ પરમાર્થ કાર્યમાં જીવતર વ્યતીત કરવું, અને પરાંપકારી કૃત્યથી મનુષ્ય જન્મ સાર્થક કરવો.

આત્માભિમુખતા સેવવી.

ભવ્ય ! સદાકાળ તું પોતાના ચૈતન્ય સ્વરૂપને વિચાર કરી પરમાં ઉત્પન્ન થતી અહંવૃત્તિથી દૂર રહેવા પ્રયત્ન કર. જગત્તા જીવોનાં એક સરખાં કર્મ નથી, એક સરખા વિચાર નથી, એક સરખા આચાર નથી, એક સરખા ઉચ્ચાર નથી, એક સરખા વેષ નથી, એક સરખાં રૂપ નથી, એક સરખાં શરીર નથી, એક સરખાં મન નથી, એક સરખાં વચન નથી, જગત્તા જીવોને એક સરખાં સુખ નથી તેમ એક સરખાં દુઃખ નથી, એક સરખા રાગ દ્વેષ નથી, તેમ એક સરખી ઈચ્છા નથી. આવી બિન્નતા શું જગત્ જીવોની સદાને માટે રહેવાની કે બિન્નતાનો નાશ થવાનો ? ઉત્તરમાં કહેવાનું કે કર્મની વિચિત્રતાથી બિન્નતા પણ કર્મની હયાતી પર્યંત બિન્ન

વચનામૃત.

૫૮

રહેવાની. ત્યારે શું જગતના જીવોની એક સરખી પ્રવૃત્તિ થવાની? ઉત્તરમાં કહેવું થશે કે-ક્ષાયિક ભાવે આત્મ ગુણની પ્રાપ્તિ વિના નિજ ગુણની એક સરખી પ્રવૃત્તિ થતી નથી. એક સરખી પ્રવૃત્તિ તે પણ આત્મ ગુણનીજ મહત્વ કરવાની છે, પણ સર્વ જીવો ક્ષાયિક ભાવની પ્રાપ્તિ કરે એ પણ અશક્ય છે. સર્વ જીવો સમકિતી થઈ જાય એ પણ અનવું અશક્ય છે. ઉપ-દેશ વગેરે આત્મ ગુણોની પ્રાપ્તિમાં નિમિત્ત કારણ છે. ત્યારે શું આપણે બીજાઓને નિર્દોષ બનાવી શકીએ કે નહીં? આ પણ કથન સર્વના માટે અશક્ય છે. પ્રથમ તો પોતાના આત્માને ગુણી બનાવ્યો નથી. પોતાનો આત્મા બહિરાત્મ ભાવથી અનેક પ્રકારના વિકલ્પ સંકલ્પ તથા સદોષ આચરણોને પ્રતિદિન સેવ્યા કરે છે. સિંહની પેઠે ગર્જના કરી અનેક પ્રકારના ભાષણો આપે છે પણ અંતરમાં જોયું હોય તો મોટી પોલ હોય છે. બાહ્ય જગતના જીવોને અનેક પ્રકારની વિદ્વતા તથા ચતુરાઈ દેખાડવા આત્મા પ્રયત્ન કરે છે પણ અંતરના કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, અને મત્સરનો નાશ કરવા બીલકૂલ પ્રયત્ન કરતો નથી. દુનિયામાં મહત્તા મેળવવા તથા સ્વાર્થ સાધવા માટે જે કંઈ કરે છે તેટલું આત્માની મહત્તા તથા આત્મ ગુણોની પ્રાપ્તિ માટે કંઈ પણ પ્રયત્ન કરતો નથી. બાહ્ય કીર્તિ માટે જેટલો પ્રયત્ન કરે છે તેના અષ્ટમાંશ ભાગ પણ પોતાના આત્મ ગુણ માટે પ્રયત્ન કરતો નથી. બીજાની નિંદા કરવામાં અને અમુકની હલકાઈ કરવામાં જેટલી હુંશીઆરી જીવ ધારણ કરે છે તેનો શતાંશ પણ પોતાના દોષો જોવામાં અને અવગુણથી થતી પોતાની હલકાઈ જોવામાં પ્રયત્ન કરતો નથી. આનું કારણ અજ્ઞાન વિના અન્ય કંઈ નથી. અજ્ઞાનથીજ આવી બહિરાત્મ ભાવની પ્રવૃત્તિઓ થયા કરે છે, અજ્ઞાનથીજ જીવ પારકી પંચાતમાં પડી આત્મગુણથી બ્રહ્મ બને છે, અજ્ઞાનથીજ પોતાના આત્મામાં સુખ છે એમ સમજાવું નથી. અજ્ઞાનથીજ અન્યના દોષો જોવામાં કાગડાના જેવી દ્રષ્ટિ ધારણ કરી વારંવાર પોતાના મનને નિંદામાં પ્રવર્તાવી પોતે નિંદક બને છે. જે બહિરાત્મ અંતરાત્માનું અને પરમાત્માનું જ્ઞાન સદૃશર ઉપદેશ દ્વારા થાય તો આવી દોષ પ્રવૃત્તિઓની નિવૃત્તિ થયા વિના રહે નહીં; માટે ભવ્ય જીવે સમજવું કે, બાહ્ય વસ્તુમાં લક્ષ્ય દેવાથી-બહિરાત્માની પુષ્ટિ થાય છે. માટે ક્ષણે ક્ષણે આત્માનું સ્વરૂપ સ્મરણ કરવું. કાયા, મન, અને વાણીથી અસંખ્ય પ્રદેશી આત્મા ભેદ ધારી તેનું સેવન કરવું. આત્મા તેજ હું છું. અન્ય વસ્તુ રૂપ હું નથી એમ દ્રઢ નિશ્ચય કરી ખાતાં પીતાં, હરતાં, અને ફરતાં હરેક કાર્ય કરતાં, અંતરમાં લક્ષ્ય રહેવું. આ બાહ્ય વસ્તુઓ તે હું નથી. આત્મા તેજ હું છું તો આત્મ સમ્બુધ દૃષ્ટિ દેવી તેજ કર્તવ્ય છે એમ વિવેકથી વિચારવું.

સ્વદેશ અને પરદેશ જ્ઞાન.

આ જગતમાં સત્યજ્ઞાન મળેતો સર્વને સ્વદેશ અને પરદેશનું જ્ઞાન થાય. અનાદિકાળથી જીવો મોહ માયાથી જડભૂત આ દેખાતા દેશને પોતાનો દેશ માને છે અથવા જે દેશમાં પોતાનો અવતાર થયો હોય તેને પોતાનો દેશ માને છે. દરેક મનુષ્યો આમ જન્મ દેશને પોતાનો દેશ કહી દેશાભિમાની બને છે. હિંદુસ્તાનમાં જન્મેલા પોતાના દેશની ઉન્નતિ ચાહે છે. ઇંગ્લાંડમાં જન્મેલા પોતાના દેશની ઉન્નતિ ચાહે છે. આફ્રિકાના વતની દેશાભિમાની એમ ઇચ્છે છે કે અન્ય સર્વ દેશોને અમે વશમાં કરીએ. અમેરિકાના લોકો દેશાભિમાનથી, તન મન ધનથી દેશોન્નતિ કરવામાં તત્પર રહે છે. એમ દરેક દેશના લોકો પોતપોતાનાથી દેશની ઉન્નતિ માટે મસ્તક આપે છે, લડાઇઓ કરે છે, અન્ય દેશને પોતાના કબજામાં રાખવા અનેક પ્રકારનાં કપટો તથા અન્યાય માર્ગોનું આચરણ કરે છે. જેમ મોટો મત્સ્ય નાનાં મત્સ્યને ગળે છે તેમ બળવાન દેશાભિમાની નિર્બળ દેશવાળાને પરત્વે ગુલામ બનાવે છે. આવી સ્થિતિ અનાદિકાળથી થાય છે અને થશે. તેમાં વખત વખતની ઊંચડીની પેઠે કોઇની એક સરખી સ્થિતિ રહેતી નથી. આવા બાહ્યના માયિક દેશોમાં અહંત્વ યુદ્ધિ ધારણ કરવાથી જીવને જરા પણ સુખ થતું નથી, કારણ કે જે વસ્તુમાં સુખ નથી ત્યાંથી સુખ કેમ પ્રાપ્ત થાય? બાહ્ય કહેવાતા યુરોપ અને અમેરિકા વગેરે દેશો તે ખોટા દેશ છે. મિથ્યા યુદ્ધિથી તે દેશને પોતાના દેશ કહ્યા છે અને તેથી જીવ, દેશમત્વથી લાખો પ્રાણીઓની હિંસા કરે છે. અનેક પ્રકારનાં યુદ્ધો કરવાનું કારણ પણ બાહ્ય દેશમત્વજ છે. ગમે તેટલા ઉપાયો કરો પણ બાહ્ય દેશ પૃથ્વી વગેરે પોતાના થયા નથી અને થશે પણ નહીં. આ પૃથ્વી ઉપર લાખો રાજાઓ થઈ ગયા, લાખો મનુષ્યો થઈ ગયા પણ મરતી વખતે કોઇ પણ દેશે તેમની સાથ પગલું માત્ર પણ બંધું નહીં. જડ દેશથી સુખ ઉત્પન્ન થતું નથી. જડ દેશ તે સ્વદેશ નથી પણ પરદેશજ છે. એશિયા, યુરોપ, આફ્રિકા અને અમેરિકા વગેરે સર્વ દેશ જડ હોવાથી પરદેશ છે અને જે અર્પી આત્મ સ્વરૂપમયજ છે, અને એવો તે દેશ તો જ્ઞાનચક્ષુથી દેખાય છે. જ્ઞાનચક્ષુથી આત્મ દેશ પોતાનો લાગે છે. આવા આત્મ દેશના જ્ઞાન વિના અને તેની પ્રાપ્તિ વિના કદાપિ સુખ થયું નથી અને થશે નહીં. જે જે યોગિયો, મહાત્માઓ, અને પ્રભુ ભક્તો થઈ ગયા છે તેમણે આવો અંતરનો આત્મદેશ સેવેલો છે અને તેથી તેઓ ધ્યાન, ધારણા અને સમાધિથી પોતાના દેશમાં

વચનામૃત.

૬૧

ખેલી અનંત સુખ ભોક્તા થયા છે. બાહ્ય દેશ મમત્વથી રાગ, દ્રેષ, ક્રોધ, કપટ, લોભ, અદેખાધ, હિંસા, અન્યાય, અને યુદ્ધ, વગેરે કરી અનેક પ્રકારનાં કર્મ બાંધી દુર્ગતિ દુઃખ પામવાં પડે છે. બાહ્ય દેશ મમત્વથી જરા માત્ર પણ ઉપાધિ રહિતપણું પ્રાપ્ત થતું નથી અને ઉલટું ચિત્ત ધ્યયન રહે છે, ત્યારે તેથી ઉલટું આત્મદેશ મમત્વથી રાગ દેખાદિ સર્વ પ્રકારના દોષો ટળે છે અને આનંદ સુખનો અનુભવ થાય છે. નિરૂપાધિ દશાથી આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશમાં રમતાં અનંત સુખનો સ્વાદ પ્રાપ્ત થાય છે. સુખ ગુણ આત્મ દેશમાં રહેલો છે તે પરદેશ મમત્વથી પ્રતિભાસતો નથી. ચોરાશી લાખ જીવ્યોનિમાં દરેક જીવ અનંતવાર ભટક્યા અને ભટકશે. તેનું કારણ પરદેશમાં પોતાનો દેશ કલ્પવાથીજ. ૪

અહો ! જીવે આજ સુધી જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર ગુણમય આત્મદેશનું જ્ઞાન કર્યું નહીં તેથી અજ્ઞાનદશાથી નહીં કરવાનું તેણે કર્યું અને દુઃખપાત્ર બન્યો. હવે પોતાનો દેશ સમજીને ચેત ! તારા દેશમાં જન્મજરા અને મરણ નથી. તેથી આત્મદેશને ઉદ્દેશી ગવાય છે કે;—

નહીં પંચભૂતકા વાસા, હમારા દેશ બહુ સ્વાસા;
 હમારો દેશ જે જાણે, અનંતાં સુખ તે માણે. ૧
 અલંકાર સુખની વહે ધારા, સદા શુદ્ધબુદ્ધ નિરધારા;
 લહે દેશ તે મહારાણા, અવર સહું જાણા નાદાના. ૨
 સદા જ્યાં યોગિયો જાગે, નહિ કોઈ શબ્દને બોલે;
 નહિ જ્યાં કર્મનું નામ, અતુલ ધન શુદ્ધ કુળ તોલે. ૩
 અલક્ષ દેશી અવિનાશી, પરમપદ એજ વિશ્વાસી;
 ચલો હંસા અલક્ષ દેશે, અરૂપી આત્મના વેશે. ૪

આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશની શુદ્ધનિશ્ચયનયથી જોતાં આવી સ્થિતિ છે, તેવી સ્થિતિ જ્ઞાનાવરણીયાદિક અષ્ટકર્મ ક્ષય કરી સંપ્રાપ્ત કરવી જોઈએ. “અહો હંસા અલક્ષ દેશે” આ વાક્ય પુનઃ પુનઃ આત્મદેશનું સ્મરણ કરાવે છે, અને તે અલક્ષ દેશનું છે એમ પણ જણાવે છે. બાહ્ય દેશમાં અનંતવાર જન્મ ધારણ કર્યા પણ જરા માત્ર સુખ થતું નહીં. માટે હે નિર્ભય દેશના વાસી ! આત્મા બાહ્ય જગતમાંથી ઉપયોગ સંહરી પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં ઉપયોગ રાખજે, પોતાના આત્મદેશમાંજ વસજે,

૬૨

વચનામૃત.

ખેતાના આત્મદેશને કર્મશત્રુ હરાવીને તાબે કરજે, પોતાના આત્મદેશમાંજ જ્ઞાનદર્શન ચારિત્ર ગુણથી ખરી સ્વતંત્રતા સમજજે. પરપૌદ્ગલિક દેશ જડ અને દુઃખદાયક સમજ હવેથી તું પોતાના દેશને ભૂલીશ નહીં. સદા આત્મદેશમાં રમનારા ભવ્ય જીવો અનંત સુખને પામ્યા અને પામશે.

સ્વમત તત્ત્વો ॥

- ૧ જગત્ અનાદિ કાળથી છે.
- ૨ જન્મતને ઉત્પન્ન કોઇ કરતું નથી.
- ૩ દુનિયાનો પ્રલય થતો નથી, અને પ્રલય કરનારો કોઇ નથી.
- ૪ કર્મ, જીવોને અનાદિ કાળથી લાગ્યું છે.
- ૫ જીવોનો કર્યા કર્મ પ્રમાણે ન્યાય કરી સુખ દુઃખ આપનાર અન્ય ઈશ્વર નથી. સ્વતંત્ર કર્મના યોગેજ જીવો સુખી દુઃખી થાય છે.
- ૬ સુક્તિમાં ગએલા જીવો પાછા સંસારમાં આવતા નથી અને એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે ફરતા નથી.
- ૭ સુક્તિમાં ખીરાજમાન સિદ્ધના જીવો નિરાકાર છે, અનંત જ્ઞાની છે, અનંત સુખયુક્ત છે.
- ૮ જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રય, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ એ નવ તત્ત્વ છે. દશમું તત્ત્વ નથી.
- ૯ સુક્તિમાં ગએલા જીવો પરમાત્મા કહેવાય છે. ઈશ્વરોને મન નથી, ઈચ્છા નથી, રાગ નથી, અને દ્વેષ પણ નથી.
- ૧૦ સ્યાદાદમત પ્રમાણુ છે. સ્યાદાદમત એકાંત ગ્રાહી નથી. માટે તેનું નામ અનેકાન્તમાર્ગ કહેવાય છે.
- ૧૧ દરેક પદાર્થોમાં પોતાના ધર્મે અસ્તિત્વ રહ્યું છે, અને દરેક વસ્તુમાં પરધર્મની અપેક્ષાએ નાસ્તિત્વ રહ્યું છે, એ પ્રમાણે એક પદાર્થોમાં અસ્તિત્વ અને નાસ્તિત્વ એ બે ધર્મ રહે છે.
- ૧૨ જીવો અનાદિ કાળથી છે, તેમને ઉત્પન્ન કરનાર કોઇ નથી.
- ૧૩ જે જીવો કર્મનો સંપૂર્ણ નાશ કરે છે તે મોક્ષમાં જાય છે, અને ઈશ્વર તરીકે ઓળખાય છે. કર્મનો નાશ થયા બાદ દરેક પરમાત્મા-ઓની પદવી સરખી છે. પશ્ચાત્ કોઇ નાનું મોડું રહેતું નથી.
- ૧૪ પરમાત્મા એકાંતે સર્વ જગત વ્યાપક જે અદ્વૈતવાદીઓ સ્વીકારે છે તે સિદ્ધાંત જૈનોને માન્ય નથી. જીવાત્માઓને પરમાત્માના અંશ

વચનામૃત.

૬૩

- તરીકે અદ્વૈતવાદીઓ માને છે, તે યુક્તિવિકલ છે. જૈનો તે વાત માનતા નથી. પરમાત્માના અંશ રૂપે જીવો નથી એમ જૈનો સ્વીકારે છે.
- ૧૫ પ્રકૃતિ ૨૪ અને પુરૂષ એક સાંખ્ય સ્વીકારે છે. તે જૈનોને માન્ય નથી.
- ૧૬ જે જીવો ઇશ્વરપદને પામે છે એટલે જે જીવો મોક્ષે જાય છે, તે શરીર ધારણ કરી શકતા નથી, અને તે પ્રાણ સંસારમાં જન્મ લેતા નથી.
- ૧૭ જીનેશ્વર ભગવાને યતિ ધર્મ અને શ્રાવક ધર્મ એ બે પ્રકારનો ધર્મ કથન કર્યો છે.
- ૧૮ સ્થાવર અને ત્રસ એમ બે પ્રકારના દુનિયામાં જીવો છે.
- ૧૯ દેવલોક અને નરક, ઇત્યાદિ ભગવંતે કથન કર્યો પદાર્થો સત્ય છે.
- ૨૦ પૃથ્વી ફરતી નથી. ચંદ્ર, સૂર્ય ફરે છે, એમ માનવું શાસ્ત્રાનુસારે છે.
- ૨૧ સાતનય, સપ્તભંગી, પદ્મવ્ય, નવતત્ત્વ, અને ચાર નિક્ષેપા ઇત્યાદિ સિદ્ધાંત સર્વેશ્વર કથિત છે.
- ૨૨ રાગ અને દ્વેષ રહિત દેવ જાણવા.
- ૨૩ પંચમહાવ્રત ધારણ કરે, વીતરાગ વચનાનુસારે ચાલે અને અનેકાંત ધર્મનો ઉપદેશ આપે તે ગુરુ જાણવા.
- ૨૪ જગત્માં પડતા પ્રાણીઓને ધારી રાખે અને સદ્ગતિ આપે તે ધર્મ છે.
- ૨૫ શુદ્ધદેવ, શુદ્ધગુરુ અને શુદ્ધ ધર્મની શ્રદ્ધા તેનું નામ સમંકિત જાણવું.
- ૨૬ અનાદિ કાળથી જૈનધર્મ ચાલ્યો આજેયો છે, તેના પ્રવર્ત્તાવનાર તીર્થે-કર ભગવન્તો છે.
- ૨૭ ઐશ્વર્યધર્મમાંથી જૈનધર્મ નીકળ્યો નથી. જૈનધર્મમાંથી ઐશ્વર્યધર્મ નીકળ્યો છે. સત્ય જૈનધર્મ છે.
- ૨૮ રાગ, દ્વેષનો ત્યાગ કરવો એ હિત વચન છે.
- ૨૯ હિંસા કરવી નહિ, સત્ય વચન બોલવું, ચોરી કરવી નહિ, ન્યાયથી ધન ઉપાર્જન કરવું, દુઃખી જીવો ઉપર દયા લાવવી, શુભીના શુભ ગાવા, એ જૈનોનું કર્તવ્ય છે.
- ૩૦ ધર્મને ઢોંગ તરીકે માનનાર પુંજ વિનાનો રાસભ જાણવો.
- ૩૧ કર્મનો કર્તા આત્મા છે, અને કર્મનો ભોક્તા પણ આત્મા છે. અને કર્મનો નાશકર્તા પણ આત્મા છે.
- ૩૨ જીવ, કર્મના યોગે ચાર ગતિમાં ભટકે છે. કર્મનાશથી મુક્તિપદ પામે છે,
- ૩૩ કેટલાક કહે છે કે સર્વ જગત્ વિષ્ણુમય છે, એમ કહેવું જૈનસિદ્ધાંતથી વિરુદ્ધ છે.

૬૪

વચનામૃત.

૩૪ સંસાર અસાર છે. આત્મહિત કરવું તે સાર છે.

૩૫ સુખનો આપનાર ધર્મ છે, અને દુઃખનો આપનાર અધર્મ છે. મારાથી વીતરાગ વચન વિરૂદ્ધ જે કંઈ લખાયું હોય તેનો મિશ્ત્રામિદુઃકંડ દઈ છું. કોઈ પણ મતવાદીનું મન દુઃખવવા મેં પ્રયત્ન કર્યો નથી, પરંતુ સત્ય સમજાવવા મારો પ્રયત્ન છે. કોઈની લાગણી દુઃખવવાનો પ્રયત્ન નથી. આ લેખમાં મતિ દોષથી કોઈ ઠેકાણે સખલના ચર્ચા હોય તેની પંડીત પુરૂષોએ ક્ષમા કરવી. ભૂલ સુધારી વાંચવી. નિન્દા કરવી એ સારા માણસનું કામ નથી. સત્ય ધર્મને આદરવાથી સુકિત મળી શકે છે.

અસારમેવ સંસાર—સ્વરૂપમિતિ ચેતસિ;

વિભાવ્ય શિવદે ધર્મે, યત્નં કુરુત હે જનાઃ ॥ ૧ ॥

અનિત્ય અસાર આ સંસારનું સ્વરૂપ જાણીને હે ભગ્યો! મોક્ષને આપનારા એવા સ્યાદાદ ધર્મને વિષે યત્ન કરો. કાયિક, વાચિક, માનસિક પ્રયત્નદારા શ્રી સદ્ગુરુનું અવલંબન કરી ક્ષણે ક્ષણે આત્મ સ્વરૂપે સ્થિર થઈ વ્યવહારનય અવલંબી નિશ્ચયનય હૃદયમાં ધારણ કરી વર્તવું, એજ મનુષ્યાવતારનું કર્તવ્ય છે. કર્માતુસારે યથાયોગ્ય નિમિત્ત કારણોની પ્રાપ્તિ થાય છે. પુનઃ પુનઃ મનુષ્ય જન્મ પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે. જોતજોતામાં એજલી જલવત્ આયુષ્ય ખુટી જશે. જે દિવસ ગયો તે પાછો આવનાર નથી. કાલે કરવા ઉપર જે કાર્ય રાખ્યું હોય તે આજ કરી લેવું. સુખ દુઃખની પ્રાપ્તિમાં ખીજા તો નિમિત્ત માત્ર છે. અમુક મારો વૈરી છે, અમુકે માંડ ખરાબ કર્યું એમ હે ચેતન! તું મનમાં લાવીશ નહીં.

યતઃ જં જેણ કયં કમ્મં, પુવ્વભવે રૂપભવે વસંતેણં;

તં તેણ વેદ્ધવ્વં, નિમિત્તમિત્તો પરો હોદ્ધ ॥ ૧ ॥

પૂર્વભવમાં યા આ ભવમાં વસતાં જોણે જે કર્મ કર્યો છે, તે તેણે અવશ્ય ભોગવવાં પડે છે. કોઈ એવો જીવ નથી કે સંસારમાં રહ્યા છતાં કર્મથકી, નહીં લેપાતો હોય. શ્રી જીનોકત કથિત શ્રાવક ધર્મ અને યતિધર્મનું અવલંબન કરવાથી જન્મ જરા મરણના દોષો ટળે છે. શ્રી સદ્ગુરુ મહારાજની બાણી સાંભળી શ્રાવકની કરણી કરે છે તેને શ્રાવક કહે છે. યતઃ

જૃણોતિ યતિમ્યઃ સમ્યક્ સમાચારીં સ શ્રાવકઃ ।

મુજ્જતિ શુભયોગેન કર્મં ઇતિ સ શ્રાવકઃ ॥ ૧ ॥

પચિનામૃત.

૬૫

ધમ્મરયણસ્સજુગ્ગો, અરુહો રુવવંપગઈ સોમો;
 લોગપ્પિઓ અકૂરો, મીરુ અસદો સુદરિલ્લિવ્વો ॥ ૨ ॥
 લજ્જાલુઓ દયાલુ, મજ્જથ્થો સોમદિટ્ઠી ગુણરાગી;
 સુકહ સુપરલ્લે જુત્તો, સુદીહદંસી વિસેસન્નુ ॥ ૨ ॥
 વૃદ્ધાણુગો વિણીઓ, કયણ્ણુઓ પરહિયથ્થકારીય;
 તહ ચેવ લદ્દલલ્લો, ઇગવીસ ગુણેહિ સંપન્નો ॥ ૩ ॥

અક્ષુદ્રાદિ એકત્રીશ ગુણે યુક્ત શ્રાવક હોય છે. પંચમહાવ્રત ધારક બ્રાહ્મ, અન્યંતર ગ્રંથિ રહિત શ્રી છનાજ્ઞા ધારક મુનિવર્ય હોય છે. વિવિધ ધર્માવલંબનથી અનાદિ કાળથી સંચિત કરેલાં કર્મોના નાશ થાય છે, અને જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્રાદિક ગુણોવડે યુક્ત આત્મા થાય છે. સૂર્યના પ્રકાશને રોકનારાં વાદળ વિખરાતાં જેમ સૂર્યનો સ્વચ્છ પ્રકાશ પૃથ્વી ઉપર પડે છે, તેમ આત્માને લાગેલાં કર્મ નાશ પામવાથી આત્મા, જ્ઞાનગુણે કરી પ્રકાશક થાય છે. કર્મોના કર્તા આત્મા છે, અને કર્મોના નાશ કરનાર પણ આત્મા છે. યતઃ

કમ્મકત્તા અયં જીવો, કમહંતાવિ જીવ મુણેયવ્વો ।

અરુવી નિચ્ચ અણાઈઓ, અગુરુ લહુ ગુણ જીવાણં ॥ ૧ ॥

કર્મોના કર્તા તથા તેનો નાશ કર્તા આત્મા છે. આત્મા અરૂપી છે. અનાદિ કાળથી છે, અગુરુ લહુ ગુણે કરી યુક્ત છે. કર્મ કલંક નાશ પામતાં આત્મા તેજ પરમાત્માપદ પામે છે. સ્વપરને પરમાત્મા પદની પ્રાપ્તિ થાયો.

જં જેણ કયં કમ્મં, પુવ્વભવ્વે ઇહ ભવે વસંતેણં ।

તં તેણ વેઈઅવ્વં, નિમિત્તપિત્તો પરો હોઈ ॥ ૧ ॥

પૂર્વભવ યા આ ભવમાં વસતાં જેણે જેવાં કર્મ સંપાદન કર્યાં છે, તેવાં તેણે ભોગવવાં પડે છે. પરંતુ નિમિત્ત માત્ર છે; કારણ કે, અમુક માણસ મારો શત્રુ છે, અમુક જન મારા ખરાબ કરનાર છે, ઇલાદિ વાક્યો નિમિત્ત માત્ર છે. કર્મ વિના કોઈ દુઃખ દેવા નિમિત્તભૂત થતું નથી. એ કર્મની વિચિત્ર ગતિ છે. ક્ષણમાં કર્મે કરી રંક રાગ તરીકે બને છે. ક્ષણમાં રાગ રાગ્યથી બ્રહ્મ થઈ રંક તરીકે બને છે. ક્ષણમાં નિરોગી પણ રોગી તરીકે બને છે. એ સર્વ કર્મોના પ્રપંચ છે. કર્મ આગળ કોઈનું ઉદ્ધાપણ ચાલતું નથી. કર્મે કરી નળ રાગને વનવાસ જવું પડ્યું, કર્મે કરી રામને

૬૬

વ્યનામૃત.

વનમાં બટકવું પડ્યું, કર્મ કરી શ્રી મહાવીર સ્વામીને ઘેર ઉપસર્ગ સહન કરવાં પડ્યાં. શુભ કર્મોદયની વખતે સારી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે, અને સારાં નિમિત્ત કારણોનો સંયોગ મળે છે. અશુભ કર્મોનો ઉદય થાય છે, ત્યારે બુદ્ધિ વિપરીતપણાને બળે છે; અને ખરાબ સંયોગની પ્રાપ્તિ થાય છે. પાપ અશુભ કર્મ છે. અને પુણ્ય શુભ કર્મ છે. શુભાશુભ કર્મ ક્ષયથી મુક્તિ છે. આ જીવે કર્મ કરી ચૈત્રાજી લોકનો એક પ્રદેશ ને અનંતવાર જન્મ મરણ કરી સ્પર્શો, પણ હજી સંસારમાં બટકે છે, તેનું કારણ કર્મ છે. મિથ્યાત્વ, અવિરત્તિ, કષાય અને યોગે કરી પુણ્ય પરમાણુ સંકેતોનું કર્મ રૂપે પરિણમન કરતો અનાદિ કાળથી પુનઃ પુનઃ ચતુર્ગતિ રૂપ સંસાર માં પરિભ્રમણ કરે છે. હે ચેતન! હવે મનુષ્યાવતાર પામી પ્રભાદ કરીશ નહીં, અને સંસારની મોહજાળમાં ફસાઈ નરક ગમન કરીશ નહીં. વારંવાર મનુષ્ય જન્મ પામવો દુર્લભ છે. કાઈની સાથે સાંસારિક વસ્તુઓ ગઈ નથી. પુત્ર, ધન, અને સ્ત્રીને દેખી તું કેમ મોહ કરે છે? અરે જીવ! તું જરા વિચાર કે, એ કદી તારૂં નથી. તારી વસ્તુ તારી પાસે છે. તેની જે ખોળ કરે તો વારંવાર જન્મ મરણ કરવું પડે નહીં. ક્ષમાજ્ઞાન વૈરાગ્યે કરી તારૂં કંઈ હિત થવાનું નથી. તથા ફલાણો તો સારો છે, ફલાણો તો ખોટો છે. ઈલાદિ પરભાવમાં રમવાથી તારૂં કંઈ હિત થવાનું નથી. તું મનમાં જાણે છે કે હું સમજું છું પણ હજી તે મિથ્યા છે. કારણ કે હજી તું સ્વાત્મહિતમાં પ્રવૃત્તિ કરતો નથી. કર્મકલેષે કરી રહિત એવું હે આત્મન! તારે વસવાનું સ્થાન તો તું તપાસ. લાંબા લાંબા વાંકા વળેલા હાડકાં લોહી માંસની પેશીઓથી અનેલા શરીરમાં તારો નિવાસ છે. અશુભિતું સ્થાન જૂત શરીરમાં તું રહો છતાં પોતાનેજ પવિત્ર ધર્મે વિના શી રીતે માની શકાશે. શરીર કુમિત્ર સરખું જાણી જરા માત્ર તેનો વિશ્વાસ કરીશ નહીં. રામ, પાંડવ, અને દુર્યોધન સરખા પણ શરીર મુકી આલ્યા ગયા, તો પાણીના પરપોટા જેવું આ દે-ખાતું શરીર ક્યાં સુધી રહેશે? વખત જલ્દી જાય છે. મૃત્યુ એક દિન પ્રાપ્ત થશે. હે જીવ! તારા દેખતાં હજારો જીવ આલ્યા ગયા તેમ, તું પણ આલ્યો જઈશ. મનુષ્ય ગતિમાં પરાણુની સ્થિતિને ભોગવનાર હે જીવ! કંઈ ધર્મ કૃત્ય કરી લે !! અને સદ્ગુણ સેવન કરી સ્યાદ્વાદ ધર્મનું સ્વરૂપ જાણી આત્મહિતમાં પ્રવૃત્તિ કર; કે, જેથી કર્મ કલેકનો નાશ થતાં અસંખ્યાત પ્રવેશે કરી નિર્મલ આત્મા પરમાત્મા રૂપે બની, મોક્ષ સ્થાનમાં સ્થાદિ અનંતમા ભાગે શાશ્વત સ્થિતિ કરે.

વચનામૃત.

૧૭

દુહા.

- સુખ આશા પુદ્ગલ વિષે, બ્રાંતિ મૂઠ મન હોય;
 દુઃખ આશા પુદ્ગલ વિષે, મૂર્ખ ન જાણે કોય. ૧
 સુખ આશા પરમાં નહીં, જાણે જે હિત લાય;
 ચેતન સુખ આશા ગ્રહી, પરભાવી નહીં થાય. ૨
 સુખ દુઃખ સમજણ નહીં, સત્યાસત્ય વિવેક;
 પ્રગટ્યો નહીં જસ મન વિષે, અજ્ઞ શિરોમણિ ટેક. ૩
 બાહ્ય ધન મમતા ગ્રહી, અંતર ધન કરે ત્યાગ;
 ત્યાગ ગ્રહણ વિવેક નહીં, તેને નહીં શિવરાગ. ૪
 ધામધૂમમાં ધર્મ જ્યાં, અંતર નહીં ઉપયોગ;
 બાહ્ય દૃષ્ટિથી દેખતાં, તેજ કર્મનો ભોગ. ૫
 જેમ ચાલે તેમ ચાલતો, યશ કીર્તિની આશ;
 તેથી શિવ સુખ વેગળું, છૂટે નહીં દુઃખ પાશ. ૬
 દૃષ્ટિરાગે ધર્મ જ્યાં, માની બેઠા ભોગ;
 સત્ય ધર્મ સમજે નહીં, તસ તપ જપ છે શ્રેય. ૭
 અંધાધુંધે ધર્મ જ્યાં, જ્યાં નહિ ચુક્તિ પ્રચાર;
 તરે નહીં સંસારને, મિથ્યાત્વી નરનાર. ૮
 ચડતી પડતી સંસારની, નિશ દિન ચાલી જાય;
 તેને પોતાની ગ્રહી, ચતુર્ગતિ ભટકાય. ૯
 ચડતી પડતી નહીં આત્મની, ચેતન અચલ અનાશ;
 સમજે તે ભવ સુખ લહી, તોડે કર્મના પાશ. ૧૦
 સ્વતંત્ર પરતંત્રની, જેને નહીં શુદ્ધ બુદ્ધિ;
 સ્વતંત્રાદિક પરગ્રહી, મનમાં ગ્રહે કુબુદ્ધિ. ૧૧
 કર્મ વશ નહિ પર પ્રભુ, સ્વતંત્ર તે નિરધાર;
 સંસારી પરતંત્ર છે, સમજે છે અણગાર. ૧૨
 દુઃખ સહુ સંસારમાં, સુખ ભોગી છે સિદ્ધ;
 સમજે તે ભવિ સુખ લહે, પામે શાશ્વત રૂદ્ધિ. ૧૩
 વૈરાગે ચિત્ત વાળીને, જે કરશે શુદ્ધ ધર્મ;
 કર્મ ભર્મ હઠાવીને, પામે શાશ્વત શર્મ. ૧૪

૬૬

વચનામૃત.

સાધુ કોન્ફરન્સ.

પંચમકાળમાં પણ પરમ પવિત્ર પ્રવચન પંથ પરિપૂર્ણ પ્રકાશિત દેખાય છે. મહા પ્રભુશ્રી શ્રીમદ્મહાવીરસ્વામીનાં મહાવાક્યો મહત્વતા ધરાવે છે. જગદ્ગુરુ હેમાચાર્ય, હરિભદ્ર, હીરવીજય વગેરેના વિજયધ્વજો ઠામ ઠામ ફરક્યાજ કરે છે. આવા કીમતી અરસામાં જૈન કોન્ફરન્સ ભરવામાં ફોતેહ મળે એ સોનામાં સુગંધ મેળવ્યા બરાબર છે. જૈન શ્રાવકો દરેક કક્ષેશોને દૂર હાંકી, ધર્મનેજ વળગી પડી, ભ્રાતૃભાવ વધારી, આદર્શ શાસનને એક સામ્રાજ્યત્વ (એકત્રછત્રીરાજ્ય) કરવા પ્રયત્ન કરે છે. ત્યારે મુનિ મહારાજો આવા કાર્યને હાથપર ધરે તો શું ન કરી શકે? ખરેખર મુનિઓને આમાં પુખ્ત વિચાર કરી મંડળ એકત્ર કરવુંજ ઘટે. મુનિઓ દરેક બાબતમાં આગેવાન ગણાય છે. માટે આવા કાર્યોની આગેવાની કરવામાં વિભૂષા છે. જેમ જેમ જમાનો બદલાય છે, તેમ તેમ કાયદાઓ પણ બદલાય છે, અને તેથી આપણને વધારે શિક્ષણ મળે છે. આમાં કોઈ એ વહેમ રાખ્યા જેવું નથી, પણ પ્રેમ રાખી પૂર્ણ કરવું.

વીરવંશી નામ ધરાવી વિક્ષેપ વધારવો એ ભૂપણને ઠેકાણે દૂષણ જેવું ગણાય. આવતા માધ માસમાં શ્રીભોયણીજ સ્થળમાં કોન્ફરન્સ સંબંધી સૂચના થઈ ગઈ છે. તો તેને માટે પ્રેમ ધારણ કરી ધર્માભિમાન લાવી ઉત્સાહી થવું યોગ્ય છે. વિદ્વાન્મુનિ વર્ગ નિખાલસ મનથી અન્યોની વીનતી ધ્યાનમાં લઈ બંધ પડેલો ધર્મદ્વાર ખુલ્લો કરશે; તો પ્રાયઃ આ કાર્ય સહજ અને સરલ જેવું લાગશે. નિયમ છે કે જે કાર્ય નથી થયું, તે કાર્ય પ્રથમ અગમ્ય દેખાય છે. થયા પછી તેની એક પરિસીમા હદ બંધાઈ જાય છે. ઉપકાર વ્રત ધારણ કરશે કે, જેથી આપણા પાંચે મહાવ્રતો બળીષ્ઠ થશે. બ્યારે ત્યારે પણ તમારાથીજ થવાનું છે. બીજને કોઈ કરવા આવશે નહીં. માટે હે મુનિરાજો ! સાવધ થાઓ ! સાવધ થાઓ ! ! સાવધ થાઓ ! !

યતો યતો નિશ્ચરતિ, મનશ્ચંચલમસ્થિરં ।

તતસ્તતો નિયમ્યૈતદાત્મન્યેવ વશં નયેત્ ॥

સ્વાભાવિક રીતે અચલ એવા મનને સ્થિર કર્યા છતાં, પણ તે સ્થિર ન રહેતાં જે જે વિષય તરફ જાય, તેને વિષયોમાંથી તેને પાછું વાળીને આત્માને વિષેજ સ્થિર કરવું. સર્વ વિષયોમાંથી મનને ખેંચી એક ઠેકાણે બેસવું. સદ્વિચારોથી મન નિર્ભેજ થાય છે, ત્યારે આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્તિ માટે

વચનામૃત.

૬૫૮

લક્ષ્ય ખેંચાય છે. મનોબંધીકરણ એ મંત્ર ઇંદ્રિઓને વશ કરવામાં ઉચ્ચ સાધન છે, અને ઇંદ્રિઓને વશ કરવી એ આપણું મુખ્ય કર્તવ્ય છે, અને તેમનાથી વારંવાર ચેતતા રહેવું. કેમકે મન તથા ઇંદ્રિઓ ધણાં ચંચલ છે. એકવાર તેમને વશ કર્યા પછી પણ તેમનો વિશ્વાસ રાખવો નહીં. ચંચલતાને દાખવી તેને માટે વ્રતાદિ સાધન તરીકે ગણાય છે. સાધ્ય સાધક સાધનનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણવું જોઈએ. જે ભવ્ય અન્યોન્ય દેખાદેખી તાત્પર્ય સમજ્યા વિના કોઈ પણ કાર્યનો આરંભ કરે છે; તેઓ તેનું યથેષ્ટ ફળ પામી શકતા નથી. મનુષ્યોને ક્રોધ, દોષ, અન્યનો તિરસ્કાર, વૈર યુદ્ધિ આદિ અસેવ્ય ભાવો ઉપજવામાં હેતુ એ હોય છે; કે અમુક સારું અને અમુક खोटું. એવી મિથ્યાચુદ્ધિ તેમને બંધાઈ ગએલી હોય છે, અને તેથી કરીને પોતે જોને જોઈ માન્યું હોય છે. તેવો તેમને સહજ પ્રસંગ ઉપજતાં તેઓને ક્રોધ થઈ આવે છે. આ ક્રોધના સમયે તેઓ કોની ભક્તિ કરે છે, કોને દેવ તરીકે માને છે, મારે હૃદય શું છે, અનિષ્ટ શું છે, કર્તવ્ય શું છે એ આદિ સહવિચારોને ભૂલી જાય છે, અને ક્રોધ થતાં એક ક્ષણમાં ગુરુભક્ત યા દેવભક્ત ટળીને પિશાચ ભક્તો બને છે. બીજાઓના દોષો, દુર્ગુણો જોઈને મનુષ્ય જે તેના ઉપર ક્રોધે ભરાય છે, અથવા તેને અપ્રીતિનું પાત્ર ગણે છે. તેનું કારણ એ છે કે તે મનુષ્ય પોતાના જોવો નિર્મળ આત્મા છે, તેવું તેનું સ્વરૂપ છે. તેને જાણતો નથી. દોષીના દોષ દેખી તેના ઉપર દોષ યુદ્ધિ કરવી નહીં. જે આપણે તેના દુર્ગુણોને નાશ કરવા ધારીએ તો તેને જ્ઞાન ધન આપવું, નીતિ માર્ગ શીખવવો, પ્રેમદષ્ટિથી તેની તરફ નિહાળતાં અવશ્ય આપણે તેની ભુલો સુધારીશું. પણ તિરસ્કાર યા ક્રોધથી તપી જવાથી કંઈ ફળ થતું નથી. જેમ નિરાશ્રિત મનુષ્યોને આશ્રય આપવાથીજ શ્રીમંતની શ્રીમંતાઈ શોભે છે. તેમ સહગુણીએ દુર્ગુણીના દોષ ટાળવાના પ્રત્યયથીજ અને પોતાના સહગુણોનું ઉત્તમ ઉદાહરણ તેને આપવાથીજ તેનું સહગુણી હોવાપણું સંભવે છે. દોષીના મનુષ્યો દોષ કરે છે. તે પોતાના અજ્ઞાનથીજ કરે છે. દોષને દોષ કરીકે તમે જેમ જાણો છો; તેમ તે જાણતા હોત તો દોષ કરેજ નહીં, અને એવા તમારામાં પણ ધણા અવગુણો હશે કે જેમાં તમને ગુણ યુદ્ધિ હોવાથી તમે તેને છોડી શકતા નથી. જે ક્ષણે મનુષ્ય કદાચક્ર યુદ્ધિ રહિત દોષને દોષ તરીકે યથાર્થ સમજે છે, તે ક્ષણે અવશ્ય તે ત્યાગવા પ્રયત્ન કરે છે. દોષ પોતાનામાં છે કે નહીં તેનું નિરીક્ષણ કરવું એમ કરવાથી ગુણ થવાશે.

દ્રવ્યક્ષેત્ર ને કાળભાવ, યોગે ધર્મે સધાય;

નિમિત્ત સેવા શુદ્ધ જેમ, કર્મ કલંક કઠાય.

૭૦

વચનામૃત.

દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ યોગે ધર્મ સાધી શકાય છે. હે ભવ્યો ! શુદ્ધ નિમિત્ત કારણોને સેવા કે, જેથી આત્માને લાગેલું કર્મરૂપ કલંક દૂર થાય. સુરો યાદ રાખો કે, આત્મા સારા નિમિત્ત સંયોગે ધર્મધ્યાન ધ્યાવે છે. હાલના વખતમાં શુદ્ધ ધ્યાનનો વિરહ છે. તોપણ ધર્મ ધ્યાન તો છે. સત્સંગત કરવી, એ ધર્મ સાધન કરવામાં અત્યુત્તમ કારણ છે. જેના સંગે આત્મા, આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનથી મુક્ત થાય, તેની સંગતિ કરવી જેવાં જેવાં નિમિત્ત મળે છે, તેવો તેવો આત્મા થઈ જાય છે. શિલાને સૂર્યના કિરણોનો સ્પર્શ થતાં ઉષ્ણ થઈ જાય છે, અને રાત્રીએ શીત ઋતુમાં શીત પુદ્ગલોનો સંયોગ થતાં શિલા ઠંડી થઈ જાય છે. તેમ આ આત્માને વૈરાગીની સંગતિ થવાથી આત્મા વૈરાગ્ય પામે છે, અને આત્માને મિથ્યાત્વીની સંગતિ થતાં મિથ્યાત્વી પણ થઈ જાય છે. - નિમિત્ત કારણો પણ અત્યંત બળવાન છે.

દુહા.

સત્સંગમ જે પામીએ, પ્રગટે પુણ્ય પસાય;
કારણ કારણ નીપજે, વાદળને જેમ વાય.

મોટા પુણ્યના યોગે સત્સમાગમ થાય છે. સત્પુરુષોનો સમાગમ થતાં આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવનું જ્ઞાન થાય છે. પશ્ચાત્ આત્મા જાણે છે કે, અહો મં આટલો કાળ અજ્ઞાન દશામાં ગુમાવ્યો. હું પરવસ્તુમાં સુખની ભ્રાંતિ કરું છું. પણ પર વસ્તુ જે પુદ્ગલ તે માઈ નથી. એ પુદ્ગલ દ્રવ્યની સંગતિ કરવી સારી નથી. સુવર્ણ, રૂપું, હીરા, મોતી, અને કર્મ એ સર્વ પુદ્ગલ દ્રવ્ય છે. તે આત્મદ્રવ્ય નથી. આત્મા તે ચક્રી ભિન્ન છે. આત્મા સર્વ પ્રકારના પુદ્ગલ દ્રવ્યથી ભિન્ન છે, આત્મા અરૂપી છે, અને પુદ્ગલ દ્રવ્યરૂપી છે. તો રૂપી દ્રવ્ય સાથે અરૂપી જે આત્મા તેને સંગતિ કરવી ઘટતી નથી. પુદ્ગલની આત્માથી ભિન્ન જાતિ છે, અને એ પુદ્ગલ દ્રવ્ય આત્માને શત્રુ સદશ છે. માટે શત્રુભૂત પુદ્ગલ દ્રવ્યની મિત્રાદ્ય મમતા બાવે કયો સુઘ માણસ કરવા ધારો! એ પુદ્ગલ દ્રવ્યની સાથે પ્રીતિ કરતાં દુઃખ પમાય એ નક્કી છે. કર્મરૂપ પુદ્ગલ દ્રવ્ય સંયોગે આત્મા પોતાનું ભાન બૂલી ચોરાશી લાખ ઇવ યોનિમાં ભટકે છે. સુરોએ યાદ રાખવું કે, સત્સંગમ અત્યંત હિતકારક છે. શ્રી આનંદધનજી મહારાજ કહે છે કે, જેણે શાંતિ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવું હોય તેણે શુદ્ધ આલંબન સેવવાં.

શુદ્ધ આલંબન આદરે, તજી અવર જંબલરે;

તામસી વૃત્તિ સવિ પરિહરી, લજે સાત્વિકી શાલરે, ૧

વચનામૃત.

૭૧

દુષ્ટ જન સંગતિ પરિહરી, ભજે સુગુરુ સંતાનરે;
જોગ સામર્થ્ય ચિત્ત ભાવથી, ધરે સુગતિ નિદાનરે. ૨

ઈલાદિ વાક્ય સત્સંગમ કરવા પ્રેરણા કરે છે, અને દુષ્ટ જનોની સંગતિ ત્યાગ કરવા કહે છે. નાટક, પ્રેક્ષણ વગેરેથી આત્મા પરભાવમાં રમી પાપની રાશિ સંપાદન કરે છે. શ્રી સદ્ગુરુ સમાગમ કરવાથી આત્મા સમ્યક્ત્વ પામે છે. મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરે છે, અને જીવાજીવ પદાર્થનું જ્ઞાન થાય છે. એ સર્વ સદ્ગુરુ સમાગમનું ફળ છે. પ્રદેશી રાજા સરખા નાસ્તિક પણ સદ્ગુરુ સમાગમથી આસ્તિક થયા. તેમજ બીજાઓ પણ સદ્ગુરુ સમાગમથી સમ્યક્ત્વને પામી શકે છે, અને અનુક્રમે સંવર ભાવે આત્માને ભાવી જ્ઞાન-દર્શન ચરિત્ર રૂપ રતનત્રયીના ભોક્તા થાય છે. એ સત્ સમાગમ સ્વપરને પ્રાપ્ત થાઓ.

પર્યુષણ પર્વ.

શ્રી શાંભેન્દ્ર પાર્શ્વનાથ, સમરી હૃદય મગ્નર;
શ્રી પર્યુષણ મહાત્મ્યનું, વર્ણન કરે શ્રીકાર.

અહિંત ભગવંત શ્રીમદ્ મહાવીર દેવ, તેમનું હાલ જૈનસાસન જયવંતુ વર્તે છે. ૧ સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા આ ચતુર્વિધ સંઘ પાંચમા આરાના છેડે દુષ્પસહ સરિ થશે, ત્યાં સુધી જયવંત વિદ્યમાન રહેશે.

કલ્પસૂત્ર અને તેની વાંચના ક્યારે થઈ?

શ્રીમાન્ મહાવીર ભગવાનથી, નવસેને એંશી વર્ષ ગયે છતે, વા નવસે ત્રાણું વર્ષ ગયે છતે, શ્રી આનંદપુર નગરમાં [વડનગરમાં] ધ્રુવસેન રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને અત્યંત વલ્લભ સેનાગંજ નામે પુત્ર હતો. તે દૈવયોગે મૃત્યુ પામ્યો. રાજા અત્યંત શોકાતુર થયો. તેથી શ્રુષ્ટ મહારાજ પાસે ધર્મ-શાળામાં પણ આવી શકતો નહોતો. તે પ્રમાણે પ્રજા પણ શોક કરવા લાગી. પર્યુષણ પર્વ આસન્ન છતાં પણ વ્યવહારીયા શોક વગેરે લોકો ઉપાશ્રયમાં આવતાં અચકાતા હતા. આ પ્રમાણે ધર્મની હાનિ દેખીને ગુરુ મહારાજ ધ્રુવસેન રાજા પાસે ગયા. રાજાને કહ્યું કે રાજન્! તમે શોકાતુર થયા છો, તેથી નગરના સર્વ લોક શોકાતુર થયા છે, અને ધર્મમાં ખલેલ પડે છે. હે રાજન્! શોક કરવો યુક્ત નથી. આયુષ્ય પુરું થયા બાદ કોઈ જીવી શકતું નથી, સંસારમાં કોઈ કોઈનું નથી. કર્મના યોગે સગા સંબંધીઓ થાય છે, અને તેમનો વિયોગ પણ થાય છે. આયુષ્ય ચંચળ છે. કોઈ દ્વ-

નિયામાં અમર રહ્યા નથી અને રહેવાનો નથી. સંસારી જીવા ખીજના મરણથી હુંખી થાય છે. પણ જરા માનથી વિચારે તો માલુમ પડે કે, જેમ તે મરી ગયો તેમ તું પણ મૃત્યુ પામવાનો છે. જ્યાં સુધી કર્મ આત્માને લાગ્યાં છે, ત્યાં સુધી જન્મ મરણ, સમુદ્રના મોઝાની પેઠે થયા કરે છે. સંસાર અસાર છે. એમ કોઈ વિરલા જાણી શકે છે, અને સંસાર સ્વરૂપ અનિત્ય જાણી શોક કરવો, તેમાં શું તે મૃત્યુ પામેલો પુત્ર પાછો આવી શકે તેમ છે? ના નહીં. તો નાહક કેમ શોક કરવો જોઈએ? હે રાજન! તમે ઉપાશ્રયમાં આવો તો નવમા પૂર્વમાં આઠમા અધ્યયનથી શ્રી ભદ્ર-ખાહુ સ્વામીએ કાઢેલું કલ્પસૂત્ર મહા માંગલીક રૂપ કર્મક્ષય કરનાર છે. તે વાંચું કે જેથી તમારો શોક નાશ પામે. તે વાત રાજને ગમી, અને અંગીકાર કરી. સભા સહિત રાજ ઉપાશ્રયમાં આવ્યો. ત્યારે નવ વાચનાએ કરી અને પ્રભાવનાએ કરી કલ્પસૂત્ર ગુરૂએ સભા સમક્ષ વાંચ્યું. રાજનો શોક ગયો. તે દિવસથી સર્વ લોક સમક્ષ કલ્પસૂત્ર વાંચવાની પ્રવૃત્તિ થઈ અને તે પ્રમાણે ગુરૂ પરંપરાએ હાલ પણ તે પ્રમાણે વંચાય છે. એ વાંચવાથી સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાને કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે.

કલ્પસૂત્ર મન્ત્રમય છે, તે ઉપર એક ડોશીપુત્રની કથા.

કોઈક ડોશીનો પુત્ર વનમાં ગાયો ચારવા ગયો હતો. એક દિવસ તેને સર્પ કરડ્યો તેથી તે બેભાન થયો. તે વાત લોકોના મુખથી તેની માતાએ સાંભળી અને તે વનમાં ગઈ. ત્યાં તેણે પુત્રની બેભાન અવસ્થા જોઈ. મોહના વશથી રૂદન કરતી તે પુત્રનું વારંવાર સ્મરણ કરે છે. રે હંસ! રે પરમહંસ! આ પ્રમાણે ચાર પહોર સુધી પોકાર કર્યો. તેથી ડોશીના પુત્રને ઝેર ઉતર્યું, સાંજે થયો. સવારમાં માતા અને છોકરો બે જણ ગામમાં આવ્યાં. નગરનાં લોક આશ્ચર્યચક્રિત થયાં, અને મંત્રવાદીઓ કહેવા લાગ્યા કે! હે ડોશી! તે શો ઉપાય કર્યો કે જેથી વિષ ઉતર્યું. ડોશીએ ઉત્તર આપ્યો. હું મંત્ર જાણુતી નથી. તેમ ઔષધ પણ જાણુતી નથી. પણ મેં આખી રાત્રિએ રે હંસ! રે પરમહંસ! એમ કહી રૂદન કર્યું, તેથી ઝેર ઉતર્યું. તે સાંભળી મંત્રવાદીઓ બોલ્યા કે એ મંત્ર સત્ય છે. અક્ષર યોગે મંત્ર ઉત્પન્ન થાય છે. તેમ આ કલ્પસૂત્ર સાંભળતાં વાંચતાં ભવોભવનાં પાપ જાય છે. એવું મહા માહાત્મ્ય કલ્પસૂત્રના અક્ષરનું છે.

પર્યુપણ પર્ય મહિમા.

મંત્રમાં શ્રી પરમેષ્ઠિ મંત્ર, તીર્થમાં શ્રી શત્રુંજય તીર્થ, દાનમાં અભયદાન, ગુણમાં વિનયગુણદાન, વ્રત મધ્યે બ્રહ્મચર્યવ્રત, સંતોષ મધ્યે નિયમ, તપ-

વચનામૃત.

૭૩

શ્રવ્યાં મધ્યે ઇન્દ્રિયદમન, દર્શન મધ્યે જ્ઞેન દર્શન, શ્રી ક્ષીરમાંહે જોક્ષીર, જળ મધ્યે ગંગા નીર, પટમાં જેમ હીર, વસ્ત્રમાં ચીર, ત્રરંગમાં પંચવલ્લકિશોર, ગજ મધ્યે ઔરાવત, વનમાં નંદનવન, કાષ્ઠમાં ચંદન, તેજ મધ્યે આદિત્ય, માહસિકમાં વિક્રમાદિત્ય, ન્યાયવંતમાં શ્રીરામ, સતીમાં સીતા, શાસ્ત્રમાં સૂત્ર, ધાતું મધ્યે સુવર્ણ, જ્ઞાન મધ્યે કેવલજ્ઞાન, સુખ જેમ મોક્ષનું, તેમ પર્વ મધ્યે શ્રી પર્યુષણ પર્વ મોટામાં મોટું છે.

શ્રી પર્યુષણ પર્વ દિવસો.

શ્રી પર્યુષણ પર્વ શ્રાવણ વદી ખારસના દિવસે (તીથિનો ક્ષય હોય તો અગીઆરસના દિવસે) ખેસે છે. બાદરવા સુદી ૪ ચોથના દિવસે સંવત્સરી-પ્રતિક્રમણ, ખાર મહીનાતું પાપ આલોચવા નિમિત્તે કરવામાં આવે છે. આગલા ત્રણ દિવસોમાં કલ્પસૂત્ર કેવી રીતે વાંચવું, પર્યુષણ પર્વમાં સાધુ મહારાજે, તથા શ્રાવકોએ કેવી રીતે વર્તવું, તેનું વર્ણન કરવામાં આવે છે, અને પર્યુષણ પર્વમાં અમારીપડહ વગડાવવો એટલે કોઈ જીવને મારવો યા મારવા દેવો નહીં, તે કૃત્યનો ઉપદેશ કરવામાં આવે છે.

દશ પ્રકારે સુનીશ્ચરનો આચાર.

૧. પહેલા અને છેલ્લા તીર્થકરના સાધુને સર્વ ધવલ વસ્ત્ર, અદ્યભાર માનોપેત ચોલ પટ્ટો, સાડાચાર હાથનો કપડો, એકવૈંત ચાર અંગુલની મુહપત્તી, જીર્ણ પ્રાયવસ્ત્ર હોય, એ અચેલકકલ્પ યુક્ત હોય. ખાત્રીસ તીર્થકરના સાધુઓ ઋણુ અને પંડિત હોય છે. તેથી તે મૂલ્યવાળા પંચરંગી વસ્ત્ર રાખે માટે તેને સચેલક કહે છે.

૨. ઉદ્દેશિક કલ્પ—ખાત્રીસ તીર્થકરના વખતમાં સાધુ યા સાધ્વીના માટે કોઈ ગૃહસ્થે ભાત, પાણી, ઔષધ, વસ્ત્ર, અને પાત્ર બનાવ્યા હોય, તે જોના નિમિત્તે બનાવ્યા હોય તેજ સાધુને કલ્પે નહીં. પરંતુ ખીજ સાધુને કલ્પે, કેમકે તેને આધાકર્મીક દોષ લાગતો નથી. પણ પહેલા અને છેલ્લા શ્રી વીર ભગવાનના સાધુઓ તથા સાધ્વીઓને ખીજના માટે બનાવેલ આહાર વગેરે સર્વેને કલ્પે નહિ એટલું વિશેષ છે.

૩. જે ઉપાશ્રયનો ધણી હોય તે શય્યાતરી કહેવાય. તે ગૃહસ્થના ધરનાં વસ્ત્ર પાત્રાદિક સર્વે તીર્થકરના સાધુને વહોરવા કલ્પે નહિ. અનેક દોષો ઉત્પન્ન થાય છે માટે શય્યાતરીનો પિંડ લેવો કલ્પે નહીં.

૪. રાજપિંડ—જે મોટો જીવપતિ રાજ હોય તેના ધરનો પિંડ ખાત્રીસ તીર્થકરના સાધુઓને કલ્પે પણ પહેલા અને છેલ્લા તીર્થકરના વારાના સાધુ

૭૪

વચનામૃત.

સાધ્વીને રાજના ધરનેા આહાર કલ્પે નહીં; કારણ કે અપમાન-ખીજા મનમાં અપમંત્રલ વિગેરે દોષો ઉત્પન્ન થવાથી જૈન શાસનની લઘુતા થાય.

૫. શ્રી વીતરાજના ધર્મેને વિષે પુરૂષ પ્રધાન ધર્મ પ્રવર્તે છે, માટે સો વર્ષની સાધ્વી હોય તોપણ એક દિવસના દીક્ષિત સાધુને વાંદે એ કૃતિકર્મ કલ્પ છે.

૬. છટ્ટો વ્રત કલ્પ કહે છે. બાવીસ તીર્થકરના વારાના સાધુ તથા સાધ્વીને ચાર મહાવ્રત ૩૫ ધર્મ કહ્યો છે. ચોથું વ્રત અને પાંચમું વ્રત એક કરી માને છે. એટલે સ્ત્રીને પણ પરિગ્રહ માની પરિગ્રહમાં તેનો અંતર્ભાવ કરે છે. કારણ કે જ્યાં સ્ત્રી ત્યાં પરિગ્રહ અને જ્યાં પરિગ્રહ ત્યાં સ્ત્રી હોય છે. માટે બાવીસ તીર્થકરના સાધુને ચાર મહાવ્રત જાણવાં અને પ્રથમ તથા ચરમ તીર્થકરના સાધુ સાધ્વીને સ્ત્રી જુદી અને પરિગ્રહ પણ જુદો, માટે પંચ મહાવ્રત જાણવાં. પહેલા અને ચરમ તીર્થકરના સાધુને છઠ્ઠું રાત્રી બોજનવ્રત મૂલ ગુણમાં છે અને બાવીસ જીનના સાધુને રાત્રી બોજનવ્રત ઉત્તર ગુણમાં છે.

૭. જ્યેષ્ઠ કલ્પ—પ્રથમ અને ચરમ તીર્થકરના સાધુઓને વડી દીક્ષાથી નાના મોટાપણું ગણાય છે. અને બાવીસ તીર્થકરના સાધુઓને દીક્ષાના દિવસથીજ નાના મોટાપણું ગણાય છે. પ્રથમથીજ વિશુદ્ધ ચરિત્ર પાળે છે માટે.

૮. પતિકમણ્ણ કલ્પ—બાવીસ તીર્થકરના સાધુ જ્યારે પોતાને પાપ લાગ્યું જાણે ત્યારે પ્રતિકમણ્ણ કરે, અન્યથા ન કરે, અને પહેલા તીર્થકરના સાધુ તથા છેલ્લા તીર્થકરના સાધુઓ તો પાપ લાગે વા ન લાગે તોપણ પ્રતિદિવસ પ્રતિકમણ્ણ કરે. બાવીસ તીર્થકરના સાધુઓ દૈવસિક અને રાષ્ટ્ર એ બે પ્રતિકમણ્ણ કરે, અને પ્રથમ તથા ચરમ તીર્થકરને વારે દૈવસિકાદિક પાંચ પ્રતિકમણ્ણ કરવાનાં કહ્યાં છે.

૯. માસ કલ્પ—શ્રી બાવીસ તીર્થકરના સાધુઓ ઋજુ અને પંડિત માટે તેમને માસકલ્પ કરવાનો નિયમ નથી. જે લાભ જાણે તો એકજ ક્ષેત્રમાં ધણા કાળ સુધી રહે, અને પહેલા તથા છેલ્લા તીર્થકરના સાધુ તો એક માસ પર્યંત રહે. માત્ર ચોમાસામાં ચાર માસ પર્યંત રહે; કેમકે ખાદ્ય રહેવાથી ગૃહસ્થ સાથે પ્રતિબંધ થાય, હલકાપણું પમાય. “અતિ પરિચયાત્ અવગ્ન” એ વાક્યનો ભાવાર્થ વિચારવા લાયક છે. એક ઠેકાણે રહેવાથી દેશ વિદેશ સંબંધી જ્ઞાન ન થાય. કદાચિત્ દુર્ભિક્ષ વૃદ્ધાવસ્થાદિક રાજ્ય રહેવું પડે તોપણ વસતિપલટણું કરે. પોળ પાડો પલટાવે. ધર ઘટાવે. સંચારાની ભૂમિ પલટાવે. એમ આવથી માસ કલ્પ કરે.

વચનામૃત.

૭૬

૧૦. દશમો શ્રી પર્યુષણ કલ્પ કહે છે. પર્યુષણ પર્વ આવે ત્યારે મુનીશ્વર ત્રણ ઉપવાસ કરે તથા લોચ કરાવે, મુંડાવે અગર કેશ કતરાવે, કલ્પસૂત્ર વાંચે. પ્રથમ તો કોઈ પણ સાધુ ગૃહસ્થને કલ્પસૂત્ર સંભળાવતા નહોતા. માત્ર બાદરવા શુદ્ધિ પંચમીના દીવસે એક સાધુ મુખે વાંચતા અને બીજા સાધુ સાંભળતા. શ્રી કાલિકાચાર્યે બાદરવા શુદ્ધિ ચોથની સંવત્સરી કરી. તે સંધને પ્રમાણ થઇ. અને સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ પણ ચોથના દીવસે કરવામાં આવે છે. તેમ કલ્પસૂત્ર પણ બાદરવા શુદ્ધિ ચોથના દીવસે વંચાય છે તે પ્રમાણ છે. મુનીશ્વર મહારાજ પર્યુષણ પર્વમાં વિશેષ ધર્મમાં નિમગ્ન થાય, અને જે કર્મનો નાશ થાય તેમ વર્તે.

આ દશ કલ્પ મુનીશ્વર મહારાજના કહ્યા છે. મુનીશ્વર મહારાજનો રાગ દેખને ટાળી બંધ્ય જીવોને દેશનાવડે ઉપકાર કરે છે.

શ્રી પર્યુષણ પર્વમાં શ્રાવકોતું કૃત્ય.

શ્રી પર્યુષણ આવે છતે શ્રાવકોએ યથાશક્તિ તપ કરવું. બાર મહિનામાં મોટામાં મોટું પર્યુષણ પર્વ છે. બાર મહિનામાં ધર્મ ધ્યાન ન થાય તો પર્યુષણના દિવસોમાં તો અવશ્ય કરવું જોઈએ. ખાતું પીવું, આદિ અનાદિ કાળથી ચેતન કરે છે પણ જીવને સંતોષ થયો નહિ. માટે હે ચેતન ! તું વિચાર અને આઠ દિવસમાં તો વિરતિપણું આદર.

૧ પ્રતિક્રમણ.

પર્યુષણના દીવસોમાં દેવસિ અને રાધ એમ બે ટંકનાં પ્રતિક્રમણ કરવાં. કેટલાક લોક પ્રતિક્રમણ કરવામાં ધામધૂમ કરે છે, પણ તેમ કરવું નહિ. સવારના પહોરમાં બીજા પાપી જીવો જાગે નહિ તેમ જયણાએ ઉઠી પ્રતિક્રમણ કરવું. સંધ્યા સમયે પ્રતિક્રમણ કરતાં પણ ઉતાવળ નહીં કરતાં પ્રતિક્રમણ કરવું. પ્રતિક્રમણથી ધણું પાપ નાશ પામે છે, અને સંવર ભાવમાં રહેવાય છે. ચતુર્માસી અગર સંવચ્છરી પ્રતિક્રમણ શુદ્ધ ભાવે કરવું. ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ, આ ચાર કષાયને ટાળવા ધ્યયન કરવો. વૈરભાવ ત્યાગ કરવો. દરેક જણ સાથે ભાતુભાવ રાખવો. સંવચ્છરી પ્રતિક્રમણ કરી સર્વ જીવોને ખમાવવા. કોઈની સાથે વિરોધ રાખવો નહીં. વૈરભાવનો ત્યાગ ન કરે તો આરાધકપણું પામી શકાય નહીં. ક્રોધ કહેશે કે અમો પ્રતિક્રમણનો અર્થ સમજતા નથી તો શી રીતે પાપ દૂર ટાળીએ. પ્રત્યુત્તરમાં સમજવાનું કે શુદ્ધ ભાવે પ્રતિક્રમણ કરતાં અર્થ સમજાય નહીં

૭૬

વચનામૃત.

તોપણ યથાયોગ્ય લાભ થઇ શકે છે. પ્રતિક્રમણ કરતાં સારો ભાવ છે તેજ પાપ ક્ષયકારક છે, સમજીને જો પ્રતિક્રમણ થાય તો અત્યંત લાભ થાય. ગુર મહારાજ સમક્ષ પ્રતિક્રમણ કરવાથી વિશેષ ફાયદો થાય છે માટે દરેક શ્રાવકોએ પ્રમાદનો ત્યાગ કરી પ્રતિક્રમણનો લાભ લેવા ચુકવું નહિ; અવસર પાછો આવનાર નથી.

૨. પ્રત્યાખ્યાન (પચ્ચખાણુ.)

શ્રાવકોએ નવકારશી, પોરિશી પોરિશી, સાઠુપોરિશી, એકાસણુ; આંબીલ, ઉપવાસ, છટું, અને અઠુંમ આદિ તપ કરવો. છતિ શક્તિ ગોપવવી નહીં. નવકારશીના પચ્ચખાણુથી સો વર્ષનું નરકનું આયુષ્ય ત્રુટે છે. પોરીશીના પચ્ચખાણુથી હજાર વર્ષનું નરકનું આયુષ્ય ત્રુટે છે. સાઠુ પોરિશીના પચ્ચખાણુથી દશ હજાર વર્ષનું નરકનું આયુષ્ય ત્રુટે છે. એમ ઉત્તરોત્તર પચ્ચખાણુથી ચીકણાં કર્મ પણ નાશ પામે છે. પર્યુષણ પર્વમાં અઠુંમનો તપ કરવાથી અત્યંત લાભ થાય છે. વિષયવાસનાની શ્રેણીઓ નાશ પામે છે. શમભાવે કરી તપ કરવો. તપ કરીને ક્રોધ કરવો નહિ. અઠુંમ તપ ઉપર

નાગકેતુ દર્શાવત.

ચંદ્રકાંતા નગરીમાં વિજયસેન રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે નગરીમાં શ્રીકાંતનામા શેઠ વસતો હતો. તેની શિખી નામની સ્ત્રી હતી. તેને વૃદ્ધાવસ્થામાં ઘણું ઉપાયે પુત્રની પ્રાપ્તિ થઇ. એક દીવસ તે શેઠનું સર્વ કુટુંબ પરસ્પર વાતો કરે છે કે પર્યુષણ પર્વ આવશે ત્યારે આપણે અઠુંમનું તપ કરીશું. તે વાત સાંભળી બાળકને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેથી પૂર્વભવ દીડો ત્યારે બાળકે પણ મનમાં અઠુંમનું તપ ધાર્યું. તે દિવસથી ધાવતો નથી તે જોઇ માતા પિતા ઘણું દુઃખ ધરવા લાગ્યાં. ઘણા ઉપાય કર્યા તોપણ સ્તનપાન કર્યું નહીં. પછી તે બાળકને સુધાના યોગે મૂર્છા આવી તેથી મૃત્યુ તુલ્ય થયો. બાળકને એમ દેખી પિતાનું હૈયું ફાટી ગયું, જીવ નીકળી ગયો, અને કુટુંબ પરિવારે મળી બાળકને મુવેક્ષો જાણી ધરતીમાં ભંડાર્યો. પશ્ચાત્ત રાજાને ખબર પડી કે આપણા દેશમાં (નગરમાં) અપુત્રીઓ શ્રીકાંત શેઠ મરણ પામ્યો, માટે તેનું ધન હુંડી લાવવા રાજાએ માણસ મોકલ્યાં. માણસો શેઠને ઘેર આવ્યાં. એવામાં અઠુંમ તપના મહિમાથકી ધરણેન્દ્રનું આસન ચળ્યું ત્યારે અર્વાધિજ્ઞાને કરી સર્વ વૃતાંત જાણી ધરણેન્દ્ર ત્યાં બ્રાહ્મણ રૂપે આવ્યા અને રાજાનાં માણસોને ધન લેતાં અટકાવ્યા. રાજપુરુષોએ રાજાને ખબર આપી કે તેનું ધન કોઈ બ્રાહ્મણ આવ્યો છે

વચનામૃત.

૭૭

તે લેવા દેતો નથી. તે સાંભળી રાજ પોતે કહેવા લાગ્યો કે અપુત્રીયાનું ધન લેતાં અટકાવ કરવાનું શું કારણ છે ? ત્યારે બ્રાહ્મણ રૂપે ધરણેન્દ્રે કહ્યું, એનો પુત્ર જીવતાં ધન કેમ કરી લેશે ? રાજ બોલ્યો—પુત્ર ક્યાં છે ? ધરણેન્દ્રે સર્વના દેખતાં જીવતો બાળક પૃથ્વીમાંથી કાઢી દેખાડ્યો. ત્યારે રાજએ વિસ્મયથી પૂછ્યું “તમે કોણ છો ? આ વાત તમે શી રીતે જાણી ?” ત્યારે બ્રાહ્મણે કહ્યું “હું ધરણેન્દ્ર છું. એના અકૃમના પ્રભાવથી હું અહીં આવ્યો છું.” ધરણેન્દ્રે કહ્યું “હે રાજન, આ પુત્ર મહાપુરુષ છે. એને સ્વદેષ કર્મ બાકી છે. આજ ભવે મોક્ષ જશે. તમે એનું યત્ન કરશો. તમને પણ મહા ઉપકાર કરનાર થશે.” ધરણેન્દ્રે પોતાના ગણાને હાર બાળકને પહેરાવ્યો, અને સ્વસ્થાનકે ગયો. પશ્ચાત્ રાજએ બાળકને હાથી ઉપર બેસાડી મહા આડંબરથી તેના ઘેર આણી કહ્યું કે આ બાળકને સુખમાં રાખશો. સગાં વહાલાંએ શ્રીકાંત શેઠનું મૃત કાર્ય કરી તેનું નામ નાગકેતુ પાડ્યું. પશ્ચાત્ નાગકેતુ અષ્ટમી ચતુર્દશીનો ઉપવાસ, ચતુર્માસીનો છટું અને પર્યુષણનો અકૃમ કરવા લાગ્યો. અને જીન સેવા, સાધુ સેવા કરતો પરમ શ્રાવક થયો.

એક દીવસ રાજએ એક પુરુષને ચોરીનું જીહું કલંક ચડાવીને મારી નાંખ્યો. તે મરીને વ્યંતર થયો. તેણે ત્યાં આવી રાજને લોહી વમતો કર્યો, નગર જેવડી શિકા વિકુર્વા લોકોને ખીવરાવવા લાગ્યો. તે જોઈ નાગકેતુએ જીવદયા હેતુએ તથા ભગવંતના ચૈત્યનો વિનાશ થતો જાણી ભગવંતના પ્રાસાદ ઉપર ચઢીને પડતી શિકાને હાથે ધરી રાખી. એવી તપની શક્તિ દેખી વ્યંતર આવી પડે લાગ્યો. નાગકેતુના વચનથી રાજને પણ શાંતા કરી. ઉપદ્રવ દૂર થયો. નાગકેતુનું રાજએ સન્માન કર્યું. એક દીવસ નાગકેતુ ભગવંતની પૂજા કરતો હતો. ડુલ માહેલા તંબોળા સર્પે તેને ડંશ દીધો. શુદ્ધ ધ્યાને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. દેવતાએ રજોહરણ મુહપત્તી પ્રમુખ સાધુનો વેષ સમર્પ્યો. ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધ દેતાં છતાં અનુક્રમે મોક્ષ નગરે પહોંચ્યા. તેમ ભવ્ય જીવોએ યથાશક્તિ તપ કરવામાં પ્રવૃત્તિ કરવી. તપ કરવા ઉપર જે પુરુષો અશ્ચિ કરે છે, અને ખાવા પીવાથીજ રૂક્ત મોક્ષ મળશે એમ માનનારા જીવો મુક્તિ પામી શકતા નથી, શ્રી મહાવીર સ્વામી જાણતા હતા કે હું આ ભવમાં મોક્ષ જવાનો છું છતાં છટું અકૃમાદિ તપ-શ્ર્ચ્યા કરી કર્મનો નાશ કર્યો. તો ખીચારા પામર જીવો કુતર્ક કરી તપશ્ર્ચ્યા કરતા નથી અને કરતાને અટકાવે છે તે ભવશ્રમણ કરી અનંત દુઃખ પામશે. જિનાસ્તાને અવલંબન કરી વર્તવું તેમાંજ હિત છે. આ ઠેકાણે બાહ્ય અને અબ્યંતર બે પ્રકારના તપથી મુક્તિ મળે તેમ સમજવું.

૩. પર્યુષણ પર્વમાં જિનેશ્વરની પૂજા કરવી.

શ્રી પર્યુષણ પર્વમાં વિશેષતઃ કરી જીનેશ્વર ભગવાનની પૂજા કરવી. પૂજા જીનેશ્વરની કરતાં કર્મનાશપૂર્વક આત્મા નિર્ભળ થાય છે. સંસાર સમુદ્ર તરવાને માટે વીતરાગની પૂજા વહાણ સમાન છે. પ્રથમ તો જીવ જંતુ વિનાની જગ્યામાં નિરવધ પાણીથી સ્નાન કરવું. થોડું પાણી જેમ વપરાય તેમ વિવેક રાખવો, શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરવાં, પોતાના ધરનાં કેશર, ધૂપ, દીવો વિગેરે વાપરી પૂજા કરવાથી શુભ ભાવમાં વૃદ્ધિ થાય છે. પરમેશ્વરની પૂજા સ્થિર ચિત્તથી કરતાં અત્યંત લાભ થાય છે. ઘણા લોકો પ્રાયઃ એક પરમેશ્વરની પૂજા કરતાં ઉપરા ઉપરી પડી જવાય, તેમ પણ કરે છે. દીવા જ્ઞાનસમાં જ્યણથી મુકાય તો જીવની રક્ષા થાય. પરમેશ્વરની પૂજા કરતાં પહેરવાનાં વસ્ત્ર શુદ્ધ રાખવાં. ધીના ચઢાવા વગેરે પણ પ્રભુ પુજના બોલાવવામાં આવે છે, તેથી દેવ દ્રવ્યની વૃદ્ધિ થાય છે. પહેલી હું પુજા કરું, હું કરું એમ બોલી દેરાસરમાં કેટલાક મનુષ્યો ગરબડ કરે છે, પણ તે યુક્ત નથી. કેટલાક દેરાસરમાં બોલા બોલી કરે છે, પણ તે યુક્ત નથી. અષ્ટ-પ્રકારી, સત્તર ભેદી, એકવીશ પ્રકારી આદિ પૂજાથી આત્મા પોતે પૂજ્ય પદ પામે છે. દેરાસરમાં હાંડી, ગ્લાસ, વિગેરેને સ્વચ્છ રાખવાં. ધીનાં કોડીયાં ઉટકી સાફ કરવાં, દેવ દ્રવ્ય કેટલું છે, તેની ખચર લેવી એમ શાસ્ત્રે ફરમાવે છે. યાદ રાખો કે પર્યુષણ પર્વની ધામધૂમમાં ચોર, ગંડીયા લોક, દેરાસર વિગેરેમાં પેશી ચોરી કરી જાય છે. એમ કેટલેક ઠેકાણે બને છે. માટે ગફલત રાખવી નહીં. નાના મોટા દરેકે પ્રથમ જીનેશ્વરની પૂજા કરવી જોઈએ. પ્રથમ તો સ્નાન કરવાથી આલસ્ય દૂર થાય છે, અને પ્રભુ પૂજાથી કર્મબળ દૂર થતાં આત્મા સ્વર્ગ સિદ્ધિનાં સુખ ભોગવનારો થાય છે. માળણા પાસેથી ફૂલના હાર લેઈ તેમને પૈસા આપતાં પર્વના વિનોદમાં વાંધો ઉઠાવી ટટો કરવો નહિ, ફૂલ પણ વિધિપૂર્વક લાવેલાં લેવાં જોઈએ, વિશેષ શું ? જેમ આત્માનું હિત થાય તેમ કરવું. ભાવ પૂજા પણ વિશેષ ભાવથી કરવી તેથી શિવ સંપદા મળશે.

૪. જીનેશ્વર દર્શન.

પ્રતિક્રમણ કરી, બીજાં કાર્યમાંથી ધર્મ માર્ગમાં ચિત્ત ખેંચી, વિધિ સહિત પ્રભુ દર્શન કરવા સાર જતા શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરવાં. કોષ, માન, માયા અને લોભ આદિ દોષો ટાળી પ્રભુ દર્શન કરવા જવું. દર્શન કરવા જતાં માર્ગમાં પેશાબ વિષ્ટા વગેરેથી પગ ખરાબ થાય નહિ તેમ ચાલવું. પ્રભુનાં દર્શન નિમિત્તે જતાં રસ્તામાં રાજ્ય કથા, સ્ત્રી કથા આદિ વિકથા

વચનામૃત.

૭૫

કરવી નહિ. કીડી, મંકોડો વગેરે જીવોનો ચાલવાથી નાશ થાય નહિ તેમ ચાલવું. યથાયોગ્ય સ્થાનકે નિસ્સહી પાઠ ઉચ્ચરી, દેરાસરમાં પેશી, દેવ દર્શન કરવાં. ત્રણ પ્રદક્ષિણા દેઈ, પ્રભુ દર્શન કરી, સ્તુતિ કરી, દ્રવ્ય પૂજા ભાવ પૂજનો અનુક્રમ સાચવવો. દેરાસરમાં ચૈત્ય વંદન કરતાં જુદા જુદા એકી વખતે ચૈત્ય વંદન કરે છે તેથી કાકારોળ થાય છે, ગરબડ થઈ જાય છે. માટે તેમ થવું જોઈએ નહીં. ચૈત્યવંદન એક જણ કરે, અને બીજા સાંભળે, તેમ થાય તો સાફ ગુરૂ મહારાજ દેરાસરમાં દર્શન કરવા આવ્યા હોય છે તો કોઈ વિરલા તેમનો વિનય સાચવી શકે છે. ગુરૂ મહારાજનો યોગ દેરાસરમાં થયો હોય તો તેમની સાથે ચૈત્યવંદન કરવું. પૂર્વાચાર્યોનાં કરેલાં ચૈત્યવંદન તથા સ્તવનો કહેવાનો અભ્યાસ રાખવો. જેમ ઉદલાસથી વૃદ્ધિ થાય તેવા સ્તવનો કહેવાં. યાદ રાખો કે મનુષ્ય જન્મ વારંવાર મળતો નથી માટે પ્રભુ દર્શન કરવા જતાં આળસ્ય કરવી નહીં, જિન પ્રતિમા જિન સારિખી; આ વચન પ્રમાણે જે વર્તે છે તે સંસાર સમુદ્રનો પાર પામે છે.

૫ ગુરૂદર્શન.

ગુરૂ મહારાજ સરખા ઉપકારી કોઈ બીજા નથી. શ્રી યશોવિજયજી કહે છે કે સમકિતદાયક ગુરૂતણા પન્ચુવચાર ન થાય, ભવ કોડા કોડી કરે કરતા કોડી ઉપાય; શુદ્ધ દેવ ગુરૂ ધર્મની શ્રદ્ધા કરાવનાર શ્રી સદ્ગુરૂનો કરોડો વર્ષ પર્વત કરોડો ઉપાય કરતાં પણ ઉપકાર વાળી શકાતો નથી. ગુરૂ મહારાજ અને શ્રાવકોનામાં બહુ અંતર સમજવું કશું છે કે:—

સાવજ્ઞજોગ પરિવજ્જનાઓ, સવ્વુત્તમો જઈ ધમ્મો ॥

બીઓ સાવગધમ્મો, તઈઓ સંવિગ્ગપરકપહો ॥ ૧ ॥

જહ મેરુ સરિસવાણિ સ્વજ્ઞોય રવિયચંદતારાણં,

તહ અંતરમહંતં, જઈ ધમ્મ ગિહથ્થધમ્માણં ॥ ૨ ॥

સર્પ અને મેરુનું જેટલું અંતર, ઘડી અને પલ્લોપમનું જેટલું અંતર, જી અને હાથીનું જેટલું અંતર, તેમ ગૃહસ્થ અને સાધુ મહારાજનું પણ અંતર જાણવું. ગૃહસ્થ સર્પવના દાણા સરખો અને ગુરૂ મહારાજને મેરુ પર્વત કરતાં પણ અત્યંત મોટા જાણવા, કારણ કે શ્રાવક સાવધારંભી છે. અને મુનિરાજ નિરાંત્રી છકાયના રક્ષક છે. શ્રી ઉતરાધ્યયના પંચમા અધ્યયનમાં ખારત્રત ધારી શ્રાવક અને પંચ મહાત્રત ધારી શ્રી સદ્ગુરૂ તે બેમાં મેરુપર્વત અને સર્પવના દાણા જેટલું અંતર છે એમ કશું છે. ગૃહસ્થ લક્ષાધિપતિ—કરોડાધિપતિ હોય તોપણ રજોહરણ અને ફક્ત મુહપતિ આદિ ધારણ કરનાર ગુણવંત.

૮૦

વચનામૃત.

સહગુરૂની બરોબર થઈ શકતો નથી, ક્યાં મોક્ષને માટે થતી મુનિવરની પ્રવૃત્તિ અને ક્યાં જાણ્યા છતાં સંસારમાં પડી રહેનાર આવક? ધન્ય છે સહગુરૂને કે જોણે સંસારનો ત્યાગ કર્યો અને બ્રહ્મચર્ય વ્રત ધારણ કર્યું છે. ગુરૂ મહારાજ ઉપર પ્યાર લાવી માન ટાળી પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી વંદન કરવું, ઇચ્છામિ ખમાસ-મણો ઇત્યાદિ ખમાસણુપૂર્વક વંદન કરવું. કોઈ કહેશે કે છઠ્ઠા ગુણુ ઠાણુ વર્તતા હોય તેને મુનિરાજ કહેવા અને ગુણુઠાણું તો કોને કયું છે તે માલુમ પડી શકતું નથી તો કેવી રીતે વંદન થઈ શકે? પ્રત્યુત્તર—વ્યવહાર માર્ગે કરી મુનીશ્વર પંચ મહાવ્રત ધારી છઠ્ઠે ગુણુઠાણુ છે, એમ જાણી વંદન કરવું. આગમમાં કહ્યું છે કે:—

વવહારો વિદુઃ વલવં, જં વંદે કેવલીવિ છત્તમથ્યં ।

આહાકર્મ્મં મુંજદ, તો વવહારં પમાણં તુ ॥ ૧ ॥

વ્યવહાર પણ બળવાન છે. જે માટે છત્તમથને માલુમ પડે નહીં ત્યાં સુધી અને ના ન કહે ત્યાં સુધી છત્તમથ ગુરૂને કેવલી વંદન કરે. છત્તમથનો લાવેલો આહાર કેવલી ગ્રહણ કરે, જો કે કેવલીની દૃષ્ટિથી જેતાં નિર્દોષ આહાર મળે નહીં, પરંતુ શ્રુતમાને કરી લાવેલો છત્તમથનો આહાર ગ્રહણ કરે, માટે વ્યવહાર બળવાન જાણવો. ગુરૂ મહારાજને વંદન કરવાથી અભિ-માન ટળે છે, વિનય પ્રાપ્ત થાય છે. કેટલાક તો ફેટા વંદનથીજ ચલાવી દે છે, પણ શાસ્ત્રોક્ત વિધિ પ્રમાણે ભક્તિ અને બહુ માનપૂર્વક વંદન કરવું, તેથી ધણા ગુણુ પ્રાપ્ત થાય છે.

શુદ્ધ ભક્તિથી જે જીવો ગુરૂ મહારાજને આરાધતા નથી તે જીવો આત્મહિત કરી શકતા નથી. પ્રેમ દૃષ્ટિથી ગુરૂ મહારાજને વંદન કરવું.

૬. શ્રી સદ્ગુરૂ વ્યાખ્યાન.

શ્રી સર્વજ્ઞ મહારાજએ કથન કરેલ સ્વાદાદ ધર્મનો ઉપદેશ દેનાર ભવ્ય જીવોને સંસાર સમુદ્રથી તારવા નૌકા સમાન શ્રી સદ્ગુરૂનું વ્યાખ્યાન આઠે દીવસ એક ચિત્તથી સાંભળવું. પહેલાં ત્રણ દીવસમાં, આઠ દીવસમાં શું શું કૃત્ય આવક વર્ગે કરવું તે કહ્યું છે. વ્રત ધારણ કરેલાં સર્વેયશા રાજાની પેઠે મુકવાં નહિ. શ્રી જીનેશ્વરનાં દર્શન કરવાં. જીએ! આદ્ર કુમારને શ્રી અભયકુમારે જનપ્રતિમા દ્વારા જાતિસ્મરણમાન પ્રાપ્ત કરાવ્યું. આદિ અષ્ટાન્હિકા વ્યાખ્યાન સાંભળવાથી ધણો ફાયદો થાય છે. ગુરૂ મહારાજનો યોગ છતાં જે જીવો વ્યાખ્યાનનો લાભ લેતા નથી તે જીવો છતે ધીએ લુપ્ત ખાનાર સરખા જાણવા. શ્રી સદ્ગુરૂ વ્યાખ્યાન દ્વારા અનેક

ફાયદા થાય છે. મનમાં રહેલી શંકાઓ ટળે છે. સદ્ગુરુ સમાગમ જેવો સત્સંગ દુનિયામાં કોઈ નથી. એકેન્દ્રિય બેરેન્દ્રિય આદિ જાતિઓમાં શ્રી જીન-વાણી સાંભળી શકાતી નથી. મહાપુણ્યયોગે વીતરાગ વચનામૃત શ્રવણ કરવાનો પ્રસંગ મળ્યો છે. આજ કાલ કરતાં દિવસ ચાલ્યા જશે, માટે સાંસારિક કાર્ય અવશ્ય ત્યાગ કરી, ગુરુ સુખથી વીતરાગ વચનો સાંભળવા તત્પર થવું.

કેટલાક લોકો વ્યાખ્યાનમાં અનેક જાતિની પંચાતો લાવી વ્યાખ્યાન ડોળી નાંખે છે. તેથી તે જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે. ગુરુમહારાજનો ઉપદેશ સાંભળતાં જરા પણ ગરબડ કરવી નહીં. સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ પણ ગુરુ ઉપદેશથીજ છે. શ્રી સદ્ગુરુ ઉપદેશ વિના કરું જાણી શકાતું નથી. વ્યાખ્યાન સાંભળતી વખતે છોકરાં બેરાં ગડબડ મચાવે છે, તેથી તેમને એક તો બરાબર સમજાતું નથી અને બીજાંને અંતરાય જૂત થાય છે, માટે શાંત બાવે ગરબડ નહીં કરતાં અવશ્ય લાભ લેવો જોઈએ. વ્યાખ્યાન ડોળાઈ જાય નહીં તેવી રીતે પતાસાં વગેરેની પ્રભાવના કરવી. કેટલાક તો પતાસાં એક વાર લઈ બીજી વાર લેવાં, એમાંજ લોભાય છે, પણ તેમ કરવું નહીં. પતાસાં વગેરે પ્રભાવના લેવાની રીત મુંબઈમાં કચ્છી શ્રાવકોમાં સારી સંભળાય છે. દેવ દ્રવ્ય સંબંધી પંચાત વગેરે કેટલીક પંચાતો તો પર્યુષણમાં, વ્યાખ્યાનમાં લોકો ભેગા થાય છે ત્યાં, કાઢવામાં આવે છે. કાઢ વખત તો શ્રાવકો પરસ્પર બોલા બોલી કરી વ્યાખ્યાન ડોળાવી નાખે છે, અને બીજાંને વ્યાખ્યાન શ્રવણમાં અંતરાય કરે છે, તે રીવાજ ઠીક નથી. સુષોભા રાગ, દ્રેષ, ક્રોધ, વૈરભાવ ત્યાગી એકાગ્ર ચિત્તથી સદ્વ્યાખ્યાન સાંભળવું તેમાં આત્મહિત સમાયલું છે. એમ સમજી સદ્ગુરુ વ્યાખ્યાનનો લાભ લેવો.

૭. શ્રી પર્યુષણ પર્વમાં શ્રાવકોએ બ્રહ્મચર્ય વ્રત ધારણ કરવું.

શ્રી પર્યુષણ પર્વમાંના આઠ દિવસોમાં બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળવું. બ્રહ્મચર્ય એ જાહેરનો અર્થ સર્વતા જાણવામાં ધણું કરીને છે, તેથી ધણું વિવેચન કર્યું નથી. વ્રતોમાં બ્રહ્મચર્ય વ્રત શ્રેષ્ઠ છે. બીજાં વ્રત નદીઓ સમાન છે, અને બ્રહ્મચર્ય વ્રત સમુદ્ર સમાન છે. શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય કહે છે કે:—

મંત્ર ફળે જગ જશ વધે, દેવ કરે રે સાંનિધ્ય;

બ્રહ્મચર્ય ધરે જે નરા, તે પામે નવ નિધ. પાપ. ૧

શેઠ સુદર્શનને ટળી, શુભી સિંહાસન હોય;

ગુણ ગાવે ગગનેરે દેવતા, મહિમા શીયલનો જોધ. પાપ. ૨

મૂળ ચારિત્રવું એ બહુ, સમકિત વૃદ્ધિ નિદાન;

શીલ સલિલ ધરેજકે, તસ હોય સુજસ વખાણ. પાપ. ૩

ઇત્યાદિ અહ્યયર્થે વ્રતનો મહિમા અત્યંત છે. વિષય લાલચુ જીવ જો કે ખારે મહિમા સુધી અહ્યયર્થે વ્રત ધારણ કરી શકતો નથી, તોપણ જો આઠ દિવસ પર્યંત અહ્યયર્થવ્રત ધારણ કરે તો ઘણો લાભ પામી શકે. વિષયને વિષ સરીખા જાણી તેનો આઠ દીવસ ત્યાગ કરે; મદોન્મત્ત અવસ્થાથી જો જીવ અહ્યયર્થવ્રત ધારણ કરી શકશે નહીં તો અંતે પશ્ચાત્તાપ પામશે માટે આઠ દિવસ પર્યંત અહ્યયર્થવ્રત ધારણ કરવું તે અત્યંત હિતકારક છે.

૮. સચિત્ત વસ્તુનો ત્યાગ.

પર્યુષણ પર્વમાં સચિત્ત વસ્તુનો ત્યાગ કરવાથી અત્યંત લાભ થાય છે. પશુઓ રાત્રી દિવસ અજ્ઞાનાવસ્થાથી વનસ્પતિ વગેરેનું ભક્ષણ કરે છે. એને જ્ઞાન નથી કે વનસ્પતિ વિગેરેમાં જીવ છે. પણ આપણે તો જાણીએ છીએ કે વનસ્પતિમાં જીવ છે; તેનું ભક્ષણ કરવાથી જીવોનો નાશ થશે. એમ જાણતાં છતાં પણ જ્યારે ત્યાગ કરી શકીએ નહીં ત્યારે આપણામાં અંતે તેમાં શો અંતર કહેવાય ? કંઈ નહીં. પર્વતિથિએ પ્રાયઃ પરભવ આયુષ્ય બંધ થાય છે માટે તિથિના દિવસે સચિત્ત વસ્તુનું ભક્ષણ વર્જવું. કહ્યું છે કે:-

જીવને આયુ પરભવતણો, તિથિ દિને બંધ હોય પ્રાયરે;

તેહ ભણી એહ આરાધતાં, પ્રાણીયો સદ્ગાત જાયરે.

વિરતિ એ સુમતિ ધરી આદરે, ઇત્યાદિ. તિથિના દિવસે પાપનાં કાર્ય કરવાં નહીં. ઘણા બળ્ય જીવો તો આઠ દિવસ પર્યંત સચિત્ત વસ્તુ વાપરતા નથી. યથાશક્તિ સચિત્ત વસ્તુનો ત્યાગ કરવો.

૯. દાન.

दानं हि परमो धर्मो, दानं हि परमा क्रिया;

दानं हि परमो मार्ग, स्तस्माद्दाने मनः कुरु ॥ १ ॥

दया स्यादभयं दान, मुपकारस्तथाविधः;

सर्वोहि धर्मसंघातो, दानेन मोक्षमर्हति ॥ २ ॥

ब्रह्मचारी च पाठेन, भिक्षुश्चैव समाधिना;

वानप्रस्थः तु कष्टेन, गृही दानेन शुद्ध्यति ॥ ३ ॥

ज्ञानिनः परमार्थज्ञा, अर्हन्तो जगदीश्वराः;

व्रतकाले प्रयच्छन्ति, दानं सांवत्सरं च ते ॥ ४ ॥

गृह्णतां प्रीणनं सम्यक्, ददतां पुण्यमक्षम;

दानतुल्यस्ततो लोके, मोक्षोपायोऽस्ति नापरः ॥ ૫ ॥

વચનામૃત.

૮૩

દાન તેજ પરમ ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ છે, દાન પરમ ક્રિયા છે, દાન તેજ પરમ માર્ગ છે. માટે હે જીવ! દાન દેવામાં મન કર. અભયદાનથી દયા થાય છે, દાનથી પરાપકાર થાય છે, સર્વ ધર્મ સમુદાયનો દાનમાં અંતર્ભાવ થાય છે. જ્ઞાત્યારી પાઠ કરીને અને ગૃહસ્થી દાન કરીને શુદ્ધ થાય છે. ત્રણ જ્ઞાનને ધારણ કરનાર પરમાર્થ જ્ઞાતા શ્રી તીર્થંકર ભગવાન પણુ દીક્ષા સમયે દાન કરે છે. દાન ગ્રહણ કરનારને તો દાન તૃપ્ત કરે છે, અને સાંવત્સરિક દેનારને અક્ષયપુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. માટે દાન સમાન બીજો કોઈ ઉપાય મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવામાં નથી; એમ શાસ્ત્રકાર દાનનો મહિમા વર્ણવે છે.

દાનના પાંચ પ્રકાર છે. ૧ અભયદાન, ૨ સુપાત્રદાન, ૩ ઉચિતદાન, ૪ અનુકંપાદાન, ૫ કીર્તિદાન. અભયદાન અને સુપાત્ર દાન એ બે દાનથી મુક્તિની પ્રતીતિ થાય છે. બાકીના ત્રણ દાનથી મુક્તિની પ્રાપ્તિ નથી. કહ્યું છે કે:-ધ્વજ દાણેણ ચ કીર્તિ સા કીર્તિ મગ્ગગણમદ્ધ્વજ્ઞિમ્મિ જ્ઞા અમયદાન કીર્તિ સા કીર્તિ તિહુબ્બે સયલે ॥ કીર્તિની બુદ્ધિથી દાન દેવાથી જે કીર્તિ થાય છે તે ફક્ત યાચકના મધ્યે છે, અને અભયદાનથી થનાર કીર્તિ તો સમસ્ત ત્રણ જીવનમાં પ્રસરે છે.

સાત ક્ષેત્રે ધન વાપરવું. જે કાળમાં જે ક્ષેત્ર સીદાવું હોય તેમાં ધન ખર્ચવાથી વધારે લાભ પ્રાપ્ત છે. નવકારશી વગેરે કરી આત્મહિત કરવા પ્રયત્ન કરવો. જીવોનો નાશ પર્યુષણ પર્વમાં થતા દેવો નહીં. ધનથી વા રાજની સહાયથી કસાઈ કોકો પર્યુષણ પર્વમાં જીવ મારે નહિ તેમ કરવું. ધંખીઓને પણ કોઈ મારે નહિ તેમ કરવું. જીવોને અભયદાન આપવું તે મોટો ધર્મ છે. એક રાજાને રાણીઓ હતી તેમાંથી અણુમાનીતી રાણીએ રાજાને કહી ચોરને અભયદાન અપાવ્યું, તેથી ચોર ધણો આનંદ પામ્યો. તેમ બીજા જીવને મારતાં છોડાવવાં એ મોટું પુણ્ય છે. રાજા અને તેની રાણીઓ અને ચોર સંબંધી અધિકાર અષ્ટાન્લિકા વ્યાખ્યાનમાં આવે છે. શ્રી સદ્ગુરૂ પાસે જઈ તે શ્રવણ કરવું. અહિંસા પરમો ધર્મ: આ વાક્યને સમજી જીવ દયા ચિંતવવી. જામનગરના રાજાએ જાહેર કર્યું છે કે આખા શ્રાવણ માસમાં પર્યુષણના દિવસોમાં જામનગરના રાજામાં કોઈએ જીવ મારવો નહિ. આ હુકમના અમલ માટે પોલીસને દેખરેખ રાખવા ફરમાવ્યું છે. આ ઠરાવ બહુ અગત્યનો છે. શ્રી હીરવિજય સૂરીશ્વર મહારાજના પ્રતિબોધથી અકબર પાદશાહે પર્યુષણ પર્વ વગેરે ધણા તહેવારોમાં જીવહિંસા કરવાનો નિષેધ કર્યો છે. હરેક પ્રકારે જીવહિંસા થતી અટકાવવી તે શ્રાવણનું કર્તવ્ય છે. પુણ્ય યોગે મજેક્ષો પૈસો મૃત્યુ પશ્ચાત્ સાથે આવનાર નથી. માટે તેને ધર્મ

૮૪

વચનામૃત.

માર્ગમાં ખચ્ચે. એ પૈસા પેદા કરતાં જીવ જૂઠું ખાશે છે, હિંસા કરે છે, છળ કપટ કરે છે, અને તેથી અનંત પાપની રાશિનો સંચય કરે છે. તેને ધર્મ માર્ગમાં ખરચી આત્મહિત કરવું. આંધળા, લુલા, ગરીબ લોકોને પણ અનુકંપા યુક્તિથી ભોજન વગેરે આપવું, તે યોગ્ય છે. શ્રી સદ્ગુર મહારાજ કે જે તરણ તારણ છે તેમને વસ્ત્ર આહારાદિકથી પ્રતિલાભવાવડે મહા લાભ થાય છે. ઉત્તમ પાત્રે દાન આસનભવી જીવે આપી શકે છે. શ્રી સદ્ગુર મુનિરાજ સમાન ખીજું ઉત્તમ પાત્ર નથી, એમ દાન દેઈ અત્યંત ધર્મ લાભની પ્રાપ્તિ કરવી તેજ સુજોતું કર્તવ્ય છે.

૧૦. પ્રભાવના.

વ્યાખ્યાન ઉઠ્યા બાદ અગર પ્રતિક્રમણ ઉઠ્યા બાદ પતાસાં, નાળાં એર વગેરેની પ્રભાવના કરવી. સમાન ધર્મી ગરીબ શ્રાવક લોકોને ગુપ્તદાન આપવું જોઈએ, એ મોટી પ્રભાવના છે. કેટલાક લોકો નામંના ભૂખ્યા ખીજા લોકો પોતાની વાહ વાહ કરે, એવી રીતે ગરીબ શ્રાવક બાધઓને અન વગેરેથી આશ્રય આપે છે, પણ ગુપ્તદાન આપવું, તે અત્યુત્તમ છે. કાર્તિની યુદ્ધિ વિના જગજગદેર દાન કરવાથી પણ અત્યંત લાભ છે. શેઠ હેમાબાઈ તથા પ્રેમાબાઈ વગેરેએ પોતાના સમાન ધર્મીબાધઓને ધંધા વેપારમાં તથા વિધવાઓને ધણી મદદ આપી છે, તે પણ પ્રભાવના છે. માટે યથાશક્તિ પ્રભાવના કરવી.

૧૧. આંગી પૂજા, અઠાઈ મહોત્સવ.

દરેક દેરાસરે જીનેશ્વરની આંગી રચાવવી, પૂજાઓ ભણાવવી; ધણે-ખરે ઠેકાણે પૂજાઓ ભણાવવામાં આવે છે પણ પૂજામાં શો ભાવાર્થ છે તે કોઈ જાણતું નથી. પણ સમજવું કે-પૂજના અર્થ વગેરેની સમજણ પૂર્વક પૂજાઓ ભણાવવાથી મનમાં અત્યંત આનંદ થાય છે. યથાશક્તિ જીનેશ્વરના દેરાસરે મહોત્સવ કરવા.

૧૨. વિધિપૂર્વક શ્રી સદ્ગુર પાસે કલ્પસૂત્ર સાંભળવું.

શાસ્ત્રમાં કહેલી વિધિપૂર્વક સદ્ગુર પાસે કલ્પસૂત્ર સાંભળવું. કલ્પસૂત્રનો આરંભ અમાવાસ્યાથી શરૂ થાય છે. કલ્પસૂત્રની પોથી ગુરમહારાજ પાસેથી માગીને પોતાને ઘેર લાવવી. રાત્રિ જગરણ કરવું. પ્રભાતે નગરનાં લોક ઓલાવી કુંવારા બાળકને હાથી ઉપર બેસાડી તેના હાથમાં થાળ આપી તે થાળમાં પુસ્તક મુકી ગાજતે વાજતે પુસ્તક પાછું ગુરમહારાજને આપીએ. પશ્ચાત્ ગુરજ વાંચના આપે તે વિનયપૂર્વક સાંભળવી. ગુરના સમુખ

વચનામૃત.

૮૫

શ્રીફળ મુકવું તથા સ્વસ્તિક તંદુલનો કરવો. આ કલ્પસૂત્ર પાપ નિવારક છે. મનોવાંચિત પૂરનાર છે. માટે જે ભવ્યજીવ પ્રમાદ, નિદ્રા અને વિકથા પરહરી સાંભળે, વાંચે તે પ્રાણી આઠ ભવમાં શાશ્વતપદ પામે છે. કહ્યું છે કે:-

एगचित्ता जिणगासासर्णमि पभावणा पूजपरायणाजे ।

तिसत्तवारं निसुणंति कर्णं, भवण्णवं गोअम ते तरंति ॥

ત્રણવાર વા સાતવાર એકાગ્રચિત્તથી શ્રદ્ધા ભક્તિપૂર્વક જે જીવો કલ્પસૂત્ર સાંભળે છે તે સંસાર સમુદ્રને તરે છે.

ગામડા વગેરે જે ઠેકાણે સાધુ ન હોય ત્યાંના શ્રાવકોએ જ્યાં મુનિ-રાજનો યોગ મળે ત્યાં જઈ પ્રમાદ લાગી કલ્પસૂત્ર સાંભળવું. શ્રીજીવાભિ-ગમ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે પર્યુષણ પર્વ આવે છે તે વખતે દેવતાના ઇંદ્રો પણ નંદીશ્વર દ્વીપને વિષે જઈ આકૃષ્ટ મહોત્સવ કરે છે તેમ અત્ર પણ કરવો.

૧૩. આરંભત્યાગ.

જે વ્યાપારમાં અગર કાર્ય કરવામાં, કરાવવામાં ત્રસ તથા રથાવર જીવોનો નાશ થાય તેવા આરંભના કાર્યોનો ત્યાગ કરવો. લીંપવું, ભઠ્ઠીઓ કરવી, ધર ચણાવવાં, આદિ આરંભ કાર્યોનો ત્યાગ કરવો. એ આરંભથી થતું પાપ પરભવમાં આત્માને ભોગવવું પડશે અને શૈરવ વેદનાઓ પ્રાપ્ત થશે. તે વખતે અત્યંત દુઃખ થશે માટે લોભનો ત્યાગ કરી, સંતોષ ધારણ કરી, ધર્મના દિવસોમાં ઉત્તમ જોનો આરંભ કરેજ નહીં અને ખીજ પાસે શક્તિ મુજબ કરાવે નહીં. મોટી તિથિના દિવસે તો હિસા કાર્ય નિષેધ અર્થે પાખીઓ પાળવામાં આવે છે. સમજ્યા છતાં પણ જો તે પ્રમાણે વર્તવામાં નહીં આવે તો તેનું દ્રવ્ય અંતે પોતાને ભોગવવું પડશે.

૧૪. ચૈત્ય પરિપાટી.

ભાદરવા શુદ્ધ ચોથના દીવસે કલ્પસૂત્ર મૂળ-આરસાસૂત્ર એકાગ્ર ચિત્તથી શ્રદ્ધાપૂર્વક સાંભળવું. આરસાસૂત્ર પૂર્ણ વાંચી રહ્યા બાદ આડંબર સહિત વાજતે ગાજતે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાર્ષ્ય ચતુર્વિધ સંઘે દર્શનની ઉન્નતિ માટે દરેક દેરાસરે પ્રભુનાં વિધિપૂર્વક દર્શન કરવાં.

૧૫. ક્ષમાપના.

ભાદરવા શુદ્ધ ચોથના દિવસે સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કર્યા બાદ વૈર વિરોધ ટાળી, ફરીથી વૈર, વિરોધ નહીં કરવા નિમિત્તે પરસ્પર ખમાવવું. મૃગાવતીએ જેમ ચંદન બાળાને ક્ષમાપના કરી તથા ઉદાધી રાજા અને ચંદ્રપ્રધોતન રાજાએ જેમ વૈર ક્લેશ ટાળી, પરસ્પર ક્ષમાપના કરી, તદ્વત

૮૬

વચનામૃત.

મોક્ષાભિલાષીઓએ પરસ્પર ખમવું અને ખમાવવું. પરંતુ સુચો ! યાદ રાખજો-
કુંભારના મિચ્છામિદુક્રંડ પેઠે નહિ થાય હો ! !

૧૬. અગત્યની સૂચના.

પર્યુષણ પર્વ દિવસો સર્વે દિવસ કરતાં અત્યુત્તમ છે તો તે દિવસમાં નાના અને મોટાઓએ, છોકરા અને છોકરીઓએ બાજી રમવી નહીં જો-
ઈએ, કચ્છાંએ રમવું નહીં જોઈએ, જુગાર પત્તાં વગેરેથી રમવું નહીં.
ધર્મના દિવસોમાં ધર્મનું સાધન કરવું જોઈએ. આઠ દિવસમાં ક્લેશ કરવો
નહીં, કડવું વચન બોલવું નહીં, ક્ષમા કરતી.

૧૭. સાધર્મ્ય વાત્સલ્ય.

ભાદરવા સુદી પાંચમના દિવસે સાધર્મ્ય વાત્સલ્ય કરવું, જૈન યાત્ર-
કોને દાન આપવું, એમ જે બધો સમ્યક્વિધિએ કરી પર્યુષણ પર્વનું ભાવ-
પૂર્વક આરાધન કરનારા છે તે જીવો કર્માઞ્ઠક દૂર કરી શાશ્વતપદ પામ્યા અને
પામશે. ધર્મારાધન પૂર્વક પરમાત્મપદ સ્વપરને પ્રાપ્ત થાઓ એજ મહાકાંક્ષા

જૈનસૂત્રમાં મૂર્તિ પૂજા.

શ્લોક.

પક્ષપાતો ન મે વીરે, ન દ્વેષઃ કપિલાદિષુ;

યુક્તિમદ્વચનં યસ્ય, તસ્ય કાર્યઃ પરિગ્રહઃ ॥ ૧ ॥

મને વીરપ્રભુ ઉપર પક્ષપાત નથી તેમ કપિલશાસ્ત્ર-અન્ય બૌદ્ધશાસ્ત્ર
વગેરે ઉપર દ્વેષ નથી. કિંતુ મારે તો જેનું વચન યુક્તિવાળું-સર્વગત દર્શાવ છે
તેનો મરિ અંગીકાર છે.-શ્રી હરિમદ્ સૂરિ.

હવે મૂળ ઉદ્દેશ મથાળાથી વાંચતાં માધુમ પડશે કે જૈન સૂત્રમાં
મૂર્તિ પૂજા એટલે જૈન સૂત્રોમાં શ્રી તીર્થંકર ભગવતોની પ્રતિમાનું પૂજન
સ્તવન કહ્યું છે કે કેમ તે અત્રે દર્શાવવાનું છે.

દુનિયામાં અનેક પ્રકારના મતભેદો છે અને તે પ્રવાહની અપેક્ષાએ
અનાદિ કાળથી ચાલ્યા કરે છે, અને અનેક રૂપાંતરને પામે છે તોપણ તે
સર્વનો સમાવેશ ત્રણસો ત્રેસઠ પાખંડીઓના મતોમાં થાય છે. જુઓ સૂત્રગડાંગ
સૂત્ર વગેરે. હવે ચારે તે ત્રણસો ત્રેસઠ પાખંડીઓ શાથી કહેવાય છે તેના
ઉત્તરમાં શ્રી વીર પ્રભુ જણાવે છે. એકાંત મતથી તે પાખંડપણાને પામે
છે. જેમ ક્રિયાવાદી, જ્ઞાનવાદી, વિનયવાદી વગેરે એક એક પક્ષને માન-
નારા જાણવા.

વચનામૃત.

૮૭

આજીથી દૃષ્ટિ દેતાં મૂર્તિપૂજ સંબંધી અન્ય એકાંતબાદીઓમાં મતિ મતિના અનુસારે ભેદ ચાલ્યા કરે છે. હિંદુઓ અને મુસલમાન એ એમાં હિંદુઓ પોતપોતાના દેવની મૂર્તિ કરી પૂજે છે—માને છે. ત્યારે મુસલમાનો કહે છે કે ખુદા નિરંજન નિરાકાર હે. ઇસલિયે ઉસકી મૂર્તિ નહીં હો સકતી હે. ત્યારે હિંદુઓ પૈકી વેદાંતી વગેરે કહે છે કે અમારે ઇશ્વર અનેક પ્રકારનાં શરીરને ધારણ કરે છે. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ્વર એ ઇશ્વર પરમાત્માના અંશ છે. પરમાત્મા અણુઅણુમાં વ્યાપી રહ્યા છે. માટે આખું જગત પરમાત્મા સ્વરૂપ દસ્યમાન મૂર્તિરૂપ છે. માટે તેમના અંશરૂપ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, અને મહેશ્વરની મૂર્તિ કરી માનવા પૂજવાથી અને પરમાત્માની મૂર્તિદ્વારા ભક્તિ કરવાથી પરમાત્મા પ્રસન્ન રહે છે કારણ કે જગતનો કર્તા હતો પરમાત્મા છે.

ત્યારે હવે જૈનના પરમ પવિત્ર શ્રી વીરપ્રભુનાં વચનો શું કહે છે તે તપાસીએ—શ્રી વીરપ્રભુ એમ કહે છે કે—મુસલમાનો જે ખુદાનું સ્વરૂપ માને છે તે સત્ય નથી, તેમ તેમનાં શાસ્ત્ર મિથ્યાત્વથી અસમંજસ છે ત્યારે વેદાંત વિષે બોલતાં પણ તે વેદાંત વચનને પણ એકાંતપણાથી મિથ્યાત્વરૂપ કહે છે. મિથ્યાજ્ઞાન છે માટે, જુઓ સૂયગડાંગસૂત્ર.

ત્યારે હવે મુસલમાનો અને હિંદુઓથી જૈનો જુદા છે કે કેમ ? ઉત્તરમાં કહેવું પડશે કે, હા જુદા છે. જો એમ સમજો છો તો મુસલમાનો અને હિંદુઓ મૂર્તિપૂજ વગેરે ધર્મોધપણાથી ધર્મની ભિન્નતાથી પરસ્પર લડી મરે ત્યારે જૈનો કોના ધર્મને તથા કોના બોલવાને સ્વીકારે ? ઉત્તરમાં કહેવું પડશે કે જૈનોને તે બાબતમાં પેસવાનું નથી. સર્વ નયાંશે પરિપૂર્ણ શ્રી વીર પ્રભુના વચન પ્રમાણે તેમને તો ચાલવું જોઈએ.

શ્રી વીરપ્રભુ એમ કહે છે કે, જે નયાંશે જે વચન સત્ય હોય તે ન્યાંશની અપેક્ષાએ તે વચન સત્ય છે. જો સાત નયોનું જ્ઞાન કરો તો આ બાબત સહેલાઈથી સમજી શકશો.

હવે મૂર્તિપૂજને હિંદુઓ માને છે, ત્યારે આપણા વીર પ્રભુ મૂર્તિપૂજ સંબંધી જે કાંઈ કહે છે, તે જોવાનું છે. ભલે આખી દુનિયા પોતપોતાની મરજીમાં આવે તેમ માને પણ આપણે તો વીરપ્રભુનો કહેલો ધર્મ સત્ય સ્વીકારીએ છીએ, અને તેજ સત્ય છે. તે વીર પ્રભુ પ્રભુજ છે. તેજ રામ-દ્રોપથી રહિત છે, તેજ સર્વજ છે; એમ અંતઃકરણથી માનીએ છીએ. તો તેમના શાસ્ત્ર ઉપર ન્યાય મેળવવા વિશ્વાસ રાખો, અને શાસ્ત્ર તપાસો. કાળદોષના પ્રભાવથી શ્રી વીરપ્રભુના જૈન ધર્મમાં મત ભેદ પડ્યા છે. શ્રે-

તાંબર અને ઢિંગંબર. વળી શ્વેતાંબરમાં પણ પ્રતિમા વગેરેના કેટલાક બેઠથી મૂર્તિપૂજક શ્વેતાંબર અને સ્થાનકવાસી એમ બે બેઠ છે. શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક હજારો વર્ષથી છે. તેમાંથી હાલ કેટલાક સ્થાનકવાસી મતભેદના લીધે મૂર્તિપૂજન સ્વીકારતા નથી.

તે પૈકીના એટલે જે મૂર્તિપૂજન સ્વીકારતા નથી, તેમાંના એક જૈન હિતેચ્છુ માસિક પત્રના આધિપતિએ મૂર્તિપૂજન સંબંધી કંઈ નવું અનવાળું ક્યું છે, તો પ્રથમ તે સંબંધીનું નિરાકરણ કરીએ.

જૈન હિતેચ્છુ પ્રિય ભાઈ લખે છે કે—જ્યારે હું મહાનિશીથનું પાંચમું અધ્યયન વાંચુ છું ત્યારે દીવા જેવો પ્રકાશ પડે છે. જેઓ મૂર્તિપૂજના શંકામાં ફસાય છે તેને ચેતવવા માટે આ મારો પ્રયાસ છે. અને તેઓ લખે છે કે “મહાનિશીથ સૂત્ર ૩૨ માંનું એક નહિ પણ ૪૫ માંનું એક છે તેથી તે બે પક્ષવાળાને સંમત છે.” તેમાં હું ઢીઆ જૈન લોકાને ખુશ થવા જેવો એક સુંદર પ્રસંગ વર્ણવેલો જોવામાં આવે છે.

જવાબ—પ્રિય જૈન હિતેચ્છુ ભાઈ, જ્યારે તમે ગુરૂગમ અને માધ્યસ્થ્ય દૃષ્ટિથી મહાનિશીથનું પાંચમું અધ્યયન વાંચો ત્યારે દીવા જેવો પ્રકાશ પડવાના ઠેકાણે સર્પના જેવો પ્રકાશ કેમ પડે નહિ? મૂર્તિપૂજના શંકામાં ફસાય છે, તેને ચેતવવા તમારો પ્રયાસ છે, એમ તમે પોતે બંને માની લો, પણ સૂત્રગ્રાન્થ તરફ દૃષ્ટિ ફેંકો—પોતાને ઇષ્ટ ત્યાં યુક્તિ ખેંચવી તેના કરતાં જ્યાં સત્ય છે ત્યાં ત્યાં યુક્તિ લઈ જવી યોગ્ય છે. નહીં તો કહેવત છે:—

जं जस्स पियं तं तस्स सुंदरं, रुपगुण विप्पमुक्कंपि;

मूत्तुण रयणाहारं, हरेण सप्पो कओ कंठे ॥ ૧ ॥

૪૫ અને ગુણથી રહિત હોય તોપણ જેને જે પ્રિય હોય તેના મનમાં તે સુંદર લાગે છે. જેમ મહાદેવે રત્નનો હાર મુકી કંકમાં સર્પ ધાડ્યો, તેમ રત્નનો હાર અને સર્પમાં કેટલો ફેર? પણ મનની વાત છે, તેમ મનમાં આવે તે માનવું. તેમ હોય તો ત્યાં કોઈનો ઉપાય નથી. પણ તમે જ્યારે મહાનિશીથ સૂત્રની શાખ આપો છો, અને તેથી હવે ઇષ્ટ વિષય સિદ્ધ કરવા માગો છો ત્યારે જુઓ, અધ્યયન વાંચો, કરો ખુલાસો, કમલપ્રભ આચાર્યનું દષ્ટાંત ગ્રહણ કરો.

શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ શ્રી વીરપ્રભુને પૃચ્છા કરી કે હે પ્રભો, કોઈ જીવ સિદ્ધાંતના વચન વિપરીત પ્રશ્ને એટલે ઉત્સૂત્ર બાપણ કરે તો તે શું ફળ પામે?

વચનામૃત.

૮૯

ત્યારે વીરપ્રભુ કહે છે કે:-

મહાનિશીથ સૂત્રપાઠ-ગોયમા જેણં કેડ કહિવિ કયાઈ પમાય
 દોસઓ અસઈ કોહેણં વા માણેણં વા માયાएवा લોહેણં વા રામેણં
 વા દોસેણં વા ભયેણં વા હાસેણં વા મોહેણં વા અન્નાણદોસેણ વા પ-
 વચણસ્સણં અન્નયરે ઠાણે વડમેત્તેણંપિ અણગારં અસમાચારી પરુવ-
 માણેવા અણુમન્નેમાણે વા પવચણમાસાएज्जा સેણં બોહિંપિણો નાપાવેજ્જા
 કિંમણં પુણં આચરિયં પયં લહેજ્જા સે ભયવં કિં અભવે મિચ્છાદિદ્દી
 આચરિए ભવેજ્જા ગોયમા एध्यचणं इंगाल मदगाइ नाए.

ભાવાર્થ:-જે કોઈ કયારે પણ પ્રમાદથી, અતિશય ક્રોધથી વા માનથી, માયાથી, લોભથી, રાગથી, દ્વેષથી, ભયથી, હાસ્યથી, મોહથી, અજ્ઞાન દોષથી, પ્રવચનને વિપરીતપણે વચનમાત્રથી પણ પ્રરૂપે અથવા તે કાર્યને બહુ જાણે તો તે પ્રવચન સિદ્ધાંતની આશાતના કરે, અને તે સમકિત પણ ન પામે. ત્યારે જૈતમ સ્વામી પૂછે છે કે, તેવો જીવ આચાર્યપદ શું પામે? અભવ્ય વા મિથ્યાત્વદષ્ટિ જીવ આચાર્યપદ પામે? ત્યારે વીરપ્રભુ કહે છે કે, ઇંગાલમદક આચાર્યનો અત્ર ન્યાય સમજ લેવો. મિથ્યાદષ્ટિ જીવ પણ આચાર્યપદ પામે. વીરપ્રભુ કહે છે કે, જે કોઈ સાધુનો ધર્મ મૂકી અગ્નિકાયનો આરંભ કરે, કરાવે, અનુમોદે, તેમ બ્રહ્મચર્ય જે કોઈ સાધુ સાધી ખંડે, ખંડાવે, અનુમોદે તો તે અભિનિવેશિત મિથ્યાદષ્ટિ જાણુવાં. ત્યારે જૈતમ કહે છે કે, જે કોઈ આચાર્ય વિપરીત એટલે ઉત્સુક પ્રરૂપણા કરે તો તે શું ફળ પામે? ત્યારે વીરપ્રભુ કહે છે કે, હે જૈતમ! સાવધાચાર્ય જે ફળ પામ્યો તે ફળ પામે. સાવધાચાર્યનો વૃત્તાંત પૂછતાં તેનો વૃત્તાંત નીચે પ્રમાણે કહ્યો:-

આ ચોવીશીની પહેલાં અનંતકાળે અનંતી ચોવીશીમાં જેવો હું છું તેવાજ સાત હાથ શરીર માનવાળા ધર્મસિરિ નામના ચોવીશમા તીર્થંકર થયા. તેમના તીર્થમાં સાત અછેરાં થયાં. શ્રી ધર્મસિરિ તીર્થંકર સુક્તિ પામ્યા પછી કેટલેક કાળે-પાઠ-અસંજયાળ સક્કાર કારવણનામછેરમે વિહિઓ અસંયતિથી પૂજા સત્કાર કરવાતું આશ્રય ઉત્પન્ન થયું. લોકો અજ્ઞાનથી અસંયતિને માનવા લાગ્યા.

જે સાધુનો આચાર પાળે નહિ તેને અસંયતિ કહે છે. વળી તે અસંયતિ હાલના કેટલાક નહિ સમજનાર પરિગ્રહારંભી એવા ગોરજીઓની પેડે પોતાનો એટલે સાધુનો વેષ ધારીને પ્રભુ પૂજવાનો અધિકાર નથી તેમ છતાં

૯૦

વચનામૃત.

પ્રભુની પ્રતિમાની પોતે પૂજ કરે, પોતે દેરાસર કરાવે તે અસંયતિ જાણવા. તેમ દેરાસર કરવાનો સાધુનો આધકાર નથી. શ્રાવક દેરાસર કરાવે. શ્રાવક પ્રભુની પૂજ કરે. કારણ કે શ્રાવક ગૃહસ્થારંભી છે. માટે તેણે પૂજ કરવી. એમ સૂત્રમાં આશ છે. સાધુમુનિરાજ રજોહરણ મુહપતિને ધારણ કરી શ્રાવકની પેઠે પોતે દ્રવ્યસ્તવરૂપે પ્રભુની પૂજ કરે નહિ. તેમ દેરાસરમાં વસે નહિ. કારણ કે, દેરાસરમાં વસવાથી પ્રભુની પ્રતિમાની આશ્વાતના થાય છે. પોતે હાથે સાધુ દેરાસર સમરાવે નહિ. પરિશ્રદ્ધ ધન ધાન્ય વગેરે સાધુ રાખે નહિ. તેથી વિપરીતપણે વતે તે અસંયતિ જાણવા. ત્યારે તે વખતે અસંયતિ ઉત્પન્ન થયા. તે દેરાસર કરાવવા લાગ્યા અને પોતે પૂજ કરવા લાગ્યા. શ્રાવક પાસેથી ધન ચાચી પોતે પૈસા રાખે, દેરાસરમાં પોતાની માલકી રાખે અને વળી શું કરે તે કહે છે. મહાનિશીથ પત્ર ૪૯ પાઠ.

સકસકિઙ્મમાત્તિણ ચેઙ્ગાલમે કારવિઙ્ગં તે ચેવ દુરંતત્તયંત લક્ષણાહ માહ મેહિં આસાઙ્ગ-સંચેવ ચેઙ્ગાલમે માસિઙ્ગ ગોવિઙ્ગં ચ બલવીરીય પુરિસકાર પરક્કમં સંતેબલં સંતેવીરીણ સંતે પુરિસકાર પરક્કમે ચઙ્ગણં ઝગ્ગાભિગ્ગહે इत्यादि.

પોતાની મતિએ પોતે પૈસા રાખી જાતે દેરાસર એટલે જીનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમાનું સ્થાન કરાવી, તે ભુંડા લક્ષણના ધણી માંહોમાંહે વાંચ્યા કરી મમતા ભાવથી પોતાના માનીને રહે અને સાધુના ધર્મમાં વર્તવું, બળ પરાક્રમ ફારવવું તે મુદ્દે.

આ ઠેકાણે **ચેઙ્ગાલમે** એટલે જીન દેરાસર એવો અર્થ જૈન હિતેચ્છુ પત્રના અધિપતિ તરફથી બહાર પડ્યો છે, માટે સત્યાર્થ કરવા માટે તેમનો ઉપકાર માનવામાં આવે છે. કારણકે ચેઘ્યાલય એ શબ્દનો અર્થ પક્ષપાત દષ્ટિથી જ્ઞાન વગેરે કરવામાં આવતો હોતો તેનો તો હવે પોતાની મેળે નિષેધ થઈ ગયો. અને ચેઘ્યાલય શબ્દના ખરા રહ અર્થને સમજવા લાગ્યા. આશા છે કે આગળ ઉપર માગધી ભાષાના શબ્દોનું જ્ઞાન થતાં સત્ય તે સત્ય તરીકે પ્રકાશશે, અને કદાપિ ચેઘ્યાલય એ શબ્દનો અર્થ દેરાસર ન માનો તો પોતાનું બોલવું પોતાના મુખમાં પાછું પેસવા જવો ન્યાય થાય. કેમકે ચેઘ્યાલય શબ્દથી મૂર્તિપૂજનો અસંયતિનો દાખલો આપી નિષેધ કરવાનું તમો ધારો છો, તેથી ગમે તે રીતે પણ ચેઘ્ય ચેઘ્યાલય શબ્દનો અર્થ જીનમંદિર દેરાસર તમોએ ગ્રહણ કર્યો છે, અને તેવો અર્થ જો તે ભાઈ નહિ ગ્રહણ કરે તો મૂર્તિપૂજકોના સામો આક્ષેપ શી રીતે કરી શકે? બહા ઠીક ગમે તેમ કહો, સત્ય અર્થ કદી

વચનામૃત.

૯૧

છાનો રહેતો નથી. કદાપિ એમ સમજે કે મૂર્તિપૂજક પક્ષ ચેષ્ઠાલય જિજ્ઞ પડિમાનો જે અર્થ ગ્રહણ કરે છે તે અમને ઠીક લાગતો નથી. એમ જો સામા પક્ષ તરફથી કહેવામાં આવે તો તેનો જવાબ કે કાશીના પંડિતો કે જે જૈનોના ભેદથી અજાણ છે તેમને પૂછી જુઓ. તેઓ માગધી ભાષાના શબ્દોનો સારી રીતે અર્થ કરી શકશે. તેમ તેના કરતાં પણ જર્મનીમાં, યુરોપમાં હજારો જૈન ગ્રંથો છે. અને વળી જર્મનીમાં જૈનસૂત્રના જાણુ હર્મન જેકાખી વિગેરે વિદ્વાનો છે. તેમણે આપણા સૂત્રોનાં ભાષાંતર પણ કર્યા છે. તેઓ માગધી ભાષાના જાણુકાર છે. બસા બન્ને પક્ષ તરફથી પત્ર લખી ખુલાસો તો મંગાવો. સત્ય તરી આવશે અને મત કદાચદ દૂર થશે, અને જૈનોમાં સંપ થશે.

હવે મૂળ વિષય ઉપર આવીએ—ને અસંયતિઓ જનપ્રતિમાની પૂજા કરવા લાગ્યા. તીર્થંકરના વચનનો અનાદર કર્યો. હવે જૌતમ સ્વામી શ્રી વીરપ્રભુને કહે છે કે:-

સે મયંવં જેણં કેહ સાહુ વા સાહુણી વા નિર્ગંથે અળગારે દવ્વથ્થયં કુજ્જાસેણં કિમાલવેજ્જા.

હે ભગવન્! નિર્ગંથ નામ જેણે બાહ્ય અને અબ્યંતરથી ગ્રંથો છોડી એવા અને જેણે ઘર છોડ્યું એવા અણુગારીભૂત સાધુ વા સાધ્વી યથાને દવ્વથ્થયં એટલે દ્રવ્યસ્તવ-અષ્ટ પ્રકારી પૂજા વગેરે શ્રાવકની પેઠે કરે, તેને કિંમાલવેજ્જા એટલે કેવા કહેવા. આ ઠેકાણે જૈન હિતેચ્છુ પત્રના અધિપતિએ “દ્રવ્યપૂજા કરે અથવા પ્રરૂપે એવા સાધુને કેવા કહેવા.” અહીં તેમણે પ્રરૂપે એમ મૂળમાં નથી છતાં લખીને ભૂલ કરી છે.

પ્રશ્ન—શું ભૂલ કરી છે ?

ઉત્તર—દ્રવ્યસ્તવ સાધુ વા સાધ્વી કરે નહિ પણ શ્રાવકને દ્રવ્યસ્તવ કેવી રીતે કરવો તે સૂત્રના અનુસારે કહે-ઉપદેશ આપે તેમાં દોષ નથી. જો દ્રવ્યસ્તવનો ઉપદેશ આપવો નહિ એમ સાધુને કહેવું હોત તો નિર્ગંથે અળગારે દવ્વથ્થયં કુજ્જાસેણં કિ માલાવેજ્જા આટલો પાઠ કહેતજ નહિ. અણુગાર સાધુ પોતે દ્રવ્યપૂજા કરે તો તેને કેવો કહેવો એટલોજ પાઠ છે. તેથી સાધુ વ્યપૂજા શ્રાવક કેવી રીતે કરે તેનો ઉપદેશ આપે એમાં દોષ નથી. અત્ર જૈન હિતેચ્છુ પત્રના અધિપતિએ દ્રવ્યપૂજા પ્રરૂપે તો તેને કેવા કહેવા એટલા શબ્દ આ મહાનિશીથ સૂત્ર વિરૂદ્ધ લખ્યા છે. તેઓ વિચારશે તો સમજશે. હવે સાધુ વા સાધ્વી દ્રવ્યપૂજા જેમ શ્રાવક કરે છે તેની પેઠે

૯૨

વચનામૃત.

કરે તો તેને કેવા કહેવા ? તેનો ઉત્તર ગૌતમસ્વામીને શ્રી વીરપ્રભુ આપે છે તે પાઠ:—

ગોયમા જેણં કેડ સાહુ વાં સાહુણી વા નિર્ગંથે અળગારે દવ્વ-
ધ્યયં કુજ્જા સેણં અજયણ્ણવા અસંજવણ્ણવા દેવભોણ વા દેવચ્છેણે ઇવા
જાવણં ઉમમ્મ પણ્ણવા દુરુજ્જિય સીલેણ્ણવા કુસીલેણ્ણવા સચ્છંદાચારિણ
ઈવા આલાવેજ્જા.

હે ગૌતમ ! જે કોઈ નિર્ગંથ અણુગાર સાધુ વા સાધ્વી શ્રાવક જેમ
જીન પ્રતિમાની દૂષ, દોષ અને ફૂલથી દ્રવ્યપૂજા કરે તેમ પોતે કરે (દ્રવ્યપૂજાનો
આધિકાર શ્રાવકની આગળ પ્રશ્ન તેમાં દોષ નથી) તો તે અચલાવંત કહીએ—
અસંયતિ કહીએ. દેવભોઈ કહીએ. દેવના પૂજારા કહીએ. ઉન્માર્ગે પડેલા
એવા જાણુવા. વળી તે પોતાના આચાર છોડેલા એવા જાણુવા—કુશીલ જાણુવા.
વળી તેમને સ્વચ્છંદાચારી જાણુવા.

હે ગૌતમ ! તેવા અસંયતિરૂપ કુલિંગીઓનો તે વખતમાં ઘણો પ્રચાર
થઈ ગયો. ઘણા અસંયતિઓ થઈ ગયા.

તેવામાં ત્યાં શુદ્ધ આચાર પ્રમાણે ચાલનારા કમલપ્રભ નામના આ-
ચાર્ય વિચરતા હતા તે મહા વૈરાગી, લાગી, તપસ્વી, સંસારના ભયથી ખીતા-
શુદ્ધ પ્રશ્નણ કરનાર હતા. પ્રભુના વચનથી વિરુદ્ધ વર્તતા નહોતા. તે કમલ-
પ્રભ આચાર્ય ચારિત્રમાં જરા પણ દોષ લગાડતા નહોતા. ઘણા શિષ્યના
પરિવારે પરિવરેલા એવા તે જેમ સર્વજ્ઞ પ્રશ્નણ કરે તેમ તેમના વચનના
અનુસારે સૂત્ર અને સૂત્રના અર્થ પ્રશ્નતા હતા. વળી કમલપ્રભ આચાર્ય
કેવા હતા તે કહે છે.—

વવગય રાગદોસ મોહમિચ્છત્તમમીકારાહંકારો સવ્વથ્થ અપહિ
વદ્ધો કિં બહુણા સવ્વગુણગણાહિં ઠિય સરીરો અણેગ ગામાગર નગર
પુર સ્થેડ કવડ મંડવ દોણમુહાઈં સંનિવેસ વિસેસેસુ અણેગેસુ ભવ્વ સ-
ત્તાણં સંસારચાર વિમોક્ખવણિં સધમ્મ કહે પરિવ્વકહિતો વિહરિસુ.

ભાવાર્થ:—ગયેલા છે રાગ દોષ તે જેના, વળી મોહ, મિથ્યાત્વ, મમતા,
અહંકાર તેનો પણ જેણે ઉપશમ વા ક્ષયોપશમભાવે નાશ કર્યો છે, એવા
કમલપ્રભ આચાર્ય અપ્રતિબદ્ધ એવા અને સર્વગુણોના સમૃદ્ધ સરખા તે
અનેક ગ્રામ, નગર, પુર, ખેડ, કવડ, મંડપ, દ્રોણમુખ, ખંદર, સંનિવેશ
વગેરે ઠેકાણે વિહાર કરતા અનેક ભવ્ય જીવોને ધર્મ કથાથી પ્રતિબોધ દેતા

વચનામૃત.

૯૩

વિચરે છે. ભાગ્યવંત એવા તે કમલપ્રભ આચાર્ય વિહાર કરતા કરતા ન્યાં સાધુવેશ ધારી અસંયતિઓ રહે છે ત્યાં આવ્યા. તે વેષધારીઓ મોટા તપસ્વી જાણીને તેની ભક્તિ, વંદન અને સન્માન કરવા લાગ્યા. કમલપ્રભ આચાર્ય પણ ત્યાં સુખે બેસી તે વેષધારીઓની આગળ કથા કહી. કમલપ્રભ આચાર્ય વિદ્વાન હતા. તેથી સાધુનો વેષ ધરનાર આ કુલિંગીઓ પ્રભુની પૂજા કરે છે, તેમ સાધુના આચારથી બ્રહ્મ છે એવું જાણ્યું. પરિચયથી ગુણ અને દોષની માલુમ પડે છે. કમલપ્રભ આચાર્ય ઉપદેશ આપી ત્યાંથી જવા લાગ્યા ત્યારે તે અસંયતિઓ બોલ્યા.

આલાવો—ભયવં જહ્નુમં ચિઠ્ઠિ યગવાસરત્તિયં ચાઝમાસિયં પઝ વિયંતોળં મેથ્થ દ્વિતિયે ચેઝઆલોગે ભવંતિ નૂળં તુજ્ઞાણં મીદ્ધં કીરઝ મણ્ણમહ અમ્હાણં ઇહેવ ચાઝમાસિયં.

ભાવાર્થ—હે ભગવાન કમલપ્રભાચાર્ય? જો તમે વર્ષાઋતુનું ચોમાસું અહીં કરો તો બહુ સારું. અમે તમારી પાસે વિનંતિ કરીએ છીએ કે, તમારું ચોમાસું થનાથી અમારાથી કેટલાંએક દેરાસર થશે.

કમલપ્રભાચાર્ય વિચારવા લાગ્યા કે, આ બ્રહ્મચારી લોકો પ્રથમ તો સાધુના માર્ગથી બ્રહ્મ છે, પોતે દ્રવ્ય પૂજા કરે છે, દેરાસર કરાવે છે, અને વળી કહે છે કે તમો રહો તો વળી કેટલાંક દેરાસર નવાં થાય. શુદ્ધસ્થ શ્રાવક વર્ગ જો દેરાસર કરાવે તથા પ્રભુ પૂજા કરે તો તે જીનારા વિરૂદ્ધ નથી. પણ જોમાં તે બાબત ખીલકુલ દેરાસર કરવાનો તથા દ્રવ્ય પૂજા કરવાનો અધિકાર સાધુને નથી. માટે હું તેમના કાર્યમાં કેમ મારી મરજી દેખાડું? તેમ વળી હું તેમનું વચન પ્રમાણ કરું? બ્રહ્મચારી દેવભોધ અસંયતિના કાર્યોને હું મન થકી સારાં જાણું નહિ, તેવાં કાર્યોને વચનથી સારાં કહું નહિ, તો પછી તેઓ પોતે જ્યારે એમ કહે કે દેરાસર તમારા રહેવાથી અમારા વડે થશે, એ વાત કેમ અંગીકાર કરું, એમ વિચારી જવાબ આપ્યો કે તથા ચ તત્પાઠ:

મો મો પિયવણ્ણ જહ્નિવિ જિણાલયે તહાવિસાવજ્જમિણં ણાહં વાયા મિત્તેણંમેયં આયરિજ્ઞા એવં ચ સમયસારપરં તથ્થ જહા ઠિયં અવિવરીય ણિસં કંમમાણં તેસિં મિચ્છદિઠીહિં લિંગિણં સાહુવેસધારિણં મક્કે ગોયમા આસકલિયં તિથ્થયર નામ કમ્મ ગોયમા તેણં કુવલયપ્પમેણં એગમવાવસેસી કઝમ્ભવોયહિં

૯૪

વચનામૃત.

ભો ભો પ્રિય ! જો કે જીનેશ્વરનાં દેરાસર છે તોપણ તે મુનિરાજને ખનાવવાં તે સાવધ એટલે આરંભનું કારણ છે અને તે તમે કરો છો તો તે તમારા કાર્યને વચનથી પણ હું આચરું નહિ, કારણ કે, સાધુને આરંભનાં કાર્ય આચરવાનો પ્રભુએ નિષેધ કર્યો છે, તો તમારાં કાર્યને વચનથી પણ ભલાં કેમ કહું. એમ સિદ્ધાંતનું સારશ્રુત યથાર્થ જેમ છે તેમ અવિપરીત-પણે શંકારહિતપણે, તે મિથ્યાદૃષ્ટિ સાધુ વેશ ધરનારાઓની મધ્યે જીનાગ્રા-પૂર્વક વચન કહેતાં, હે જાતમ ! તે કમલપ્રભ આચાર્ય તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપ-ર્જન કર્યું. એકાવતારી એવું તીર્થંકર નામ કર્મ, અહીં નીડરપણે બોલતાં કમલપ્રભાચાર્યે બાંધ્યું. કિંચિત્ પણ તે અસંયતિયોના બ્રહ્માચારને વખાણ્યો નહિ, અને વચનથી તમે સાધુ થઇને દેરાસર કરાવો છો તે સાચું કરો છો એમ કહું નહિ. પણ તમે બોલું કરો છો. તમારે સાધુનો વેશ ધારણ કરીને દેરાસર ખનાવવાનું કામ કરવું યોગ્ય નથી, તથા તમે શ્રાવકની પેઠે ધૂપદી-પથી પૂજા કરો છો તે તમારા સાધુના આચારથી વિરુદ્ધ છે, તેમ સ્પષ્ટ જણાવી દીધું. શ્રી મહાનિશીથમાં જણાવ્યું છે કે-શ્રાવક ધૂપદીપ વગેરેથી દ્રવ્યપૂજા કરે અને સાધુ ભાવ પૂજા કરે તેનો મહાનિશીથ સૂત્રમાં દાખલો.

ગાહા મહા નિશીથ સૂત્ર.

ભાવેણ હોઈ પદમા, દઢ્વેણ હોઈ જિણપૂયા ॥

પદમા જર્ણવ દુન્નિચિ, ગિહીણ પદમિચ્છિયપસથ્યા ॥૧॥

જીનેશ્વરની પૂજાના બે બેદ છે. જીનેશ્વરની ભાવપૂજા અને બીજી દ્રવ્ય પૂજા. પ્રથમ જીનેશ્વરની ભાવપૂજામાં સાધુ અને શ્રાવક એ બે અધિકારી છે અને બીજી દ્રવ્યપૂજામાં ગૃહસ્થ શ્રાવકોનોજ અધિકાર છે. અને આરંભી એવો ગૃહસ્થ દેરાસર કરાવે, દ્રવ્ય પૂજા કરે, તેમાં પણ પ્રશસ્તભાવે કર્મેની નિર્જરા કરે છે. દ્રવ્ય પૂજામાં તો શ્રાવકોનોજ અધિકાર છે. સિદ્ધાંતમાં કહું છે કે-કેવલં દ્રવ્યપૂજાયાં શ્રાવકોઽધિકૃતો જિનૈઃ શ્રી તીર્થંકરોએ દ્રવ્ય પૂજામાં તો કેવલ શ્રાવકોનોજ અધિકાર છે, એમ કહું છે. આમ કમલપ્રભા-ચાર્યે સત્ય પ્રશ્નણા કરી તેવામાં ત્યાં ધણા મિથ્યાદૃષ્ટિ અસંયતિયો ભેગા થયા. પોતાનાથી હડહડતું વિરુદ્ધ કમલપ્રભ આચાર્યનું બોલવું સાંભળી, પર-સ્પર તેઓએ વિચાર કરી અને માંહેમાંહે તાલી દેઇને કમલપ્રભાચાર્યનું નામ સાવધાચાર્ય આપ્યું. તોપણ કમલપ્રભ આચાર્યે જરા માત્ર પણ ક્રોધ કર્યો નહિ. કમલપ્રભ આચાર્યે ત્યાંથી વિહાર કરી ગયા.

વચનામૃત.

૯૫

હવે તે વેષધારીઓને પરસ્પર વાદ થયો. કોઈ કહે કે સાધુ વેષધારીને આવાં કાર્ય કરવાં યોગ્ય નથી. કોઈ કહે કે યોગ્ય છે. તે માટે બે મત પડ્યા. તેનો દેસલો મૂકવા માટે કમલપ્રભ આચાર્યને તેડાવવાનો બહુમતે નિશ્ચય કર્યો. સાવધાચાર્ય સાત માસનો વિકાર કરી ત્યાં આવ્યા. સર્વ વેષધારીઓના દેખતાં સભામાં એક વેષધારી સાધ્વી આવી અને તેણીએ સાવધાચાર્યના પગને નમસ્કાર વંદન કરતાં પોતાના મસ્તકનો સ્પર્શ કરાવ્યો. તે સર્વે પ્રત્યક્ષપણે ત્યાં દેખ્યું. પશ્ચાત્ કમલપ્રભાચાર્યે સભાને વિષે મહાનિશ્ચયનું પાંચમું અધ્યયન કહેવા માંડ્યું તેમાં સ્પષ્ટ આવ્યું કે—

આલાવો.

ગાદા.

જથ્થથીકરફરિસં, અંતરિય કારણં વિઝપન્ને;

અરહાવિ કરેજ્જં સયં, તં ગચ્છં મુલગુણ મોક્કં. ?

વસ્ત્રને આંતરે, કારણે એટલે પેચોટી પ્રમુખ રોગાદિક ઉત્પન્ન થયે છે, પણ સ્ત્રીનો કર સ્પર્શ. તીર્થંકર પણ બે તે પોતે કરે તોપણ ગચ્છ મુલગુણ રહિત થાય. આચાર્ય આ ગાથાનો અર્થ કહેતાં અચકાયા, કારણ કે તેમના પગમાં વેષધારીણી સાધ્વીએ મસ્તક મૂક્યું હતું અને તે સર્વે દેખ્યું હતું, તેથી બે તે સાચો અર્થ કહેવા સાવધાચાર્ય નામ પાડ્યું હતું અને હવે તો કોણ બળે શું નામ આપે. ગાથાનો અર્થ સત્ય પ્રરૂપવા સંબંધી ઘણાં વચનો પ્રભુનાં યાદ આવ્યાં વિચારમાં પડ્યા, તેવામાં વેષધારીઓએ કહ્યું કે, એ ગાથાનો સત્ય અર્થ કહે. શું કંઈ નવું અદ્વંપદ જોડી કાઢવા યુથાયો છે. તને મોટા જાણીને બોલાવ્યો તે આટલા માટે કે ? એમ અનેક વચનો કહી ગભરાવ્યો. સત્ય કહેવા ઘણાંએ વિચાર કર્યો. કુલિંગી સાધ્વીએ મસ્તકથી મારો પગ સ્પર્શ્યો તેમાંથી શી રીતે બચવું ? આ ટેકાણે કંઈ કારણ પણ નથી કે તેનું ઓઢું આપી અપવાદ આપી લખી જાઉં. તેમ વિચાર કરે છે તેવામાં પાછા તે વેષધારીઓએ શોર કરી મૂક્યો. પ્રમાણિક વિદ્વાન જાણીને સર્વ સંધે તને બોલાવ્યો છે અને કેમ ગાથાનો અર્થ કરતાં વિચારના વમનમાં યુથાયો છે. અને માન અને મિથ્યા-વથી પ્રેરાયેલાએ જવાબ આપ્યો કે—

મણિયં ચ સાવજ્ઞાયાહિણં જહાણં ઉવસગં વવાણ્હિ આગમો.
લિઓ તુમેણયાણહેયં ઇંતો મિચ્છત્તં.

૯૬

વચનામૃત.

શું તમે નથી જાણતા કે ઉત્સર્ગ અને અપવાદપૂર્વક જીનાગમ સ્થિતિ છે. એકાંતે મિથ્યાત્વ છે.

સાધ્વીએ મને સ્પર્શ કર્યો તે અપવાદ માર્ગે છે, એમ કહી ઉત્સૂત ભાષણ કર્યું, તેથી અનંત સંસારની વૃદ્ધિ કરી પોતાને જે જીનો સ્પર્શ થયો હતો તેથી પોતાની હેલના થાય તે કારણથી સત્ય અર્થે ઉપરની ગાથાનો કલ્પો નહીં, તેથી ઉત્સૂત ભાષ્યું. અને તેથી અનંત સંસાર વધાર્યો.

જેન હિતેચ્છુ પત્રના અધિપતિએ આ ઠેકાણે લખ્યું છે કે આ વચનથી પેલા મૂર્તિપૂજકોને નાશી છૂટવાનું મળ્યું.

આ જવાબમાં પ્રિયભાઈ! સમજો કે તે મૂર્તિને પૂજનારા તો અસંયતિ હતા તેથી તે વચન હાલના સમયમાં પ્રભુ પ્રતિમાની પૂજા કરનાર શ્રાવક વર્ગને લાગુ પડતું નથી તેમજ તે સંબંધી ઉપદેશ આપનાર મુનિ વર્ગને આ વચન લાગુ પડતું નથી અને તેથી મૂર્તિપૂજનું ખંડન થઈ શકતું નથી.

મુખ્ય સ્વાભાવિક ઉત્સૂત ભાષણ તો સાવધાચાર્યે પોતાને માટે કર્યું. સાધુ વેષધારી અસંયતિઓને પોતાના કદાચહમતની પુષ્ટિ તેમાં થઈ હોય તો તે જાણે.

હે જાતમ! તે આચાર્ય કાળાનુભાવે કાળ પામી વાણવ્યંતર દેવ થયા. ત્યાંથી ચરી પ્રતિવાસુદેવના પુરોહિતની વિધવા પુત્રીની કુખે અવતર્યો. વિધવા પુત્રી ત્યાંથી નાહી. ચંડાળના વાડામાં તે મોટેા થયો. ત્યાં પાપ સેવી સાતમી નરકે તેત્રીસ સાગરોપમના આઉખે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી અંતરદ્વિપમાં જન્મ્યો. ત્યાંથી મરી ભેંસાપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી મરી મનુષ્ય થયો. ત્યાંથી વાસુદેવપણે સાવધાચાર્યનો જન્મ થયો. ત્યાંથી મરી સાતમી નરકે ગયો, ત્યાંથી મરી ગજકર્પા નામે મનુષ્ય જાતિમાં ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી મરી સાતમી નરકે ગયો. ત્યાંથી ચ્યરી તિર્યચની ગતિમાં ભેંસાપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી મરી બાળ વિધવા વ્યભિચારીણી બ્રાહ્મણીની બેડીના પેટે ઉત્પન્ન થયો. તે વિધવા બ્રાહ્મણીએ ગર્ભ પાડવા ચૂંટેા ખાધાં. એને બહાર નીકળ્યો, સાતસે વર્ષ બે માસ અને ચાર દિવસ જીતે મરી ગયો અને વાણવ્યંતરમાં ઉત્પન્ન્યો. અને ત્યાંથી ચરી મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી મરી સાતમી નર્કમાં ગયો, ત્યાંથી ચ્યરી ધાણીના બળદપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં ધણું દુઃખ પામ્યો. ત્યાં ઓગણત્રીસ વર્ષનું આયુષ્ય પામી મનુષ્યપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં ગર્ભમાં બહુ દુઃખ સહ્યું. વળી બાહર જન્મીને પણ ધણી વેદના ભોગવી. એમ તેણે મનુષ્ય જન્મ નિષ્કળ ગ્રામ્યો. એ પ્રમાણે હે જાતમ!

વચનામૃત.

૯૭

તે સાવધાચાર્યેનો જીવ ચૌદરાજ લોકને આંતરા રહિતપણે ફરસીતે અનંત-
કાળે પશ્ચિમ મહા વિદેહ ક્ષેત્રમાં મનુષ્યપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં ભાગ્યવશાત્
તીર્થંકરનાં વચન સાંભળવા ગયો. ઉપદેશ સાંભળી પ્રતિબોધ પામ્યો, દીક્ષા
અંગીકાર કરી, અને મુક્તિપદ સાવધાચાર્યેનો જીવ પામ્યો. **एवंतं गोयमा**
सावज्ज्ञायारिणणाविद्यं वीरप्रभु ગૌતમને કહે છે કે હે ગૌતમ તે પ્રમાણે
સાવધાચાર્યે દુઃખની પરંપરા સહી. ત્યારે ગૌતમ કહે છે કે.—

आलावो पत्र ६०.

महानिशीथः—से भयवं किं तेण सावज्ज्ञायारिणं मेहुणमासेवियं गोय-
मासे वियाहोवियं णोआसवियं से भयवं केण अठेणएवं वुच्चइ गोयमा जं
ताए अज्झा एतं कालं उत्तमंगेण पाए फरिसिए फरिसिज्झमाणो याणो
तेणं आउबिउ संचरिए एएण अठेणं गोयमा एवं वुच्चइ.

સેભયવં તિથ્થયરનામકમ્મગોયં આસકલિયં ઇમભવાવસે સીકઓ
આસીભવોયહિતા કિમેયમણંતસંસારો હિંદળંતિ ગોયમા નિયય પમાયદોસેળં

ગૌતમ કહે છે કે—હે વીરપ્રભો ! શું તે સાવધાચાર્યે મૈથુન સેવ્યું
હતું. પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ ! તેણે સેવ્યું અને અસેવ્યું એમ બેક કહીયે.
હે ભગવન ! શા માટે એમ કહો છો. હે ગૌતમ ! તે સાવધાચાર્યે પોતાના
પગને મસ્તકથી સ્પર્શતી એવી સાધ્વીને દેખી પગ અચ્ચી લીધા નહિં માટે
એવું કહીયે; હે વીરપ્રભો ! તેણે તીર્થંકર નામ કર્મ નીપજાવ્યું અને એક
ભવશેષ સંસાર સમુદ્ર કર્યો, ત્યારે કેમ અનંત સંસાર પરિભ્રમણ કર્યો. ઉત્ત-
રમાં સમજ કે હે ગૌતમ ! પોતાના પ્રમાદ દોષ વડે કરીને અનંત સંસાર
વધાર્યો. બ્રહ્મચર્યાદિ વ્રતોમાં એકાંતપણું છતાં ઉત્સર્ગ અને અપવાદની પ્ર-
પણાથી પ્રમાદ દોષ વધાર્યો. ઉપયોગી જાણુવા યોગ્ય અમે કેટલાક આલાવા
લખ્યા છે. એ પ્રમાણે કમલપ્રભાચાર્યેનું ચરિત્ર સંપૂર્ણ થયું. સાધુઓને
દ્રવ્ય પૂજા તથા દેરાસર કરવાનો અધિકાર નથી તેની આ અધ્યયનથી
સિદ્ધતા થઈ. પણ શ્રાવક વર્ગ પ્રભુ પ્રતિમાની પૂજા કરે, દ્રવ્ય પૂજા કરે,
ભાવ પૂજા કરે, ત્રિધિ પ્રમાણે દેરાસર બંધાવે એમ સ્પષ્ટ થયું. પણ ખંડન
થયું નહિં.—**सत्यमेव जयते** આ લેખ મધ્યસ્થ દૃષ્ટિથી વિચારી જુઓ.

સં. ૧૭૦૦ ની સાલમાં થઈ ગયેલા અને જેણે કાશીમાં ચોરાશી
સભાઓ જીતીને ન્યાય વિશ્વારંધ પદ પ્રાપ્ત કર્યું છે અને જેણે સો ગ્રંથ

૫૮

વચનામૃત.

ખનાબ્યા છે એવા મહાજ્ઞાની શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય પણ ચૈત્યની પૂજા કરનાર સાધુને નિષેધે છે. દાખલો તેમનું રચેલું સ્તવન.

ચૈત્ય પૂજા કરત સંયત, દેવ મોઝ કહ્યો;

શુભ મને માર્ગ નાશિ, મહા નિશિથે લહ્યો. દેવ. ૮

જુઓ તેઓ પણ આજ મહાનિશીથના સૂત્રનો દાખલો આપે છે. શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય તપાગચ્છીય હતા. પ્રતિમાને માનનારા હતા. તેથી સમજવું કે-શુરગમપૂર્વક જો તે સૂત્રનો અર્થ ધારવામાં આવે તો ભૂલ થાય નહિ. મહાનિશીથમાં ઉપર પ્રમાણે વર્ણવેલાં અસંયતિ કુલિંગીઓ પ્રતિમાની પૂજા વિગેરે કરતા હતા તેનો નિષેધ કર્યો છે. ખૂબ વિચારી જોજો, સૂત્રના અર્થ ઘણા ગંભીર છે. જે પક્ષકારોએ પરસ્પર રાગદ્વેષની ચર્ચામાં ઉતરવું નહિ. મધ્યસ્થ દૃષ્ટિથી તથા મધ્યસ્થ લખાણથી શંકા સમાધાન કરવા પ્રયત્ન કરવો.

સત્ય જાણીને પણ દષ્ટિરાગથી અસત્ય કહેવું નહીં. ટીકાકારો અને ચૂર્ણીકારો એવા મહાજ્ઞાની આચાર્યો તથા દશવૈકલિક સૂત્રના રચનાર એવા જ્ઞાની મહા આચાર્યો તે હાલના સાધુઓ કરતાં મહાજ્ઞાની હતા. ભવભીર હતા. મહા સમર્થ હતા. તેઓનાં વચનો આપણે દષ્ટિરાગમાં તણાઈને માનીએ નહિ તો તેમાં આપણી મતિનો દોષ છે. અહો દષ્ટિરાગનું રાજ્ય સર્વત્ર પ્રસરાયું છે. કહ્યું છે કે—

શ્લોક.

કામરાગસ્નેહરાગા, વિષત્કરનિવારણૌ;

દષ્ટિરાગસ્તુ પાપીયાન્ દુરુચ્છેદઃ સતામપિ. ૧

કામરાગ અને સ્નેહરાગ તો થોડાથી નિવારણ થાય છે અને પાપી એવો દષ્ટિરાગ તો સત્પુરુષોને દુઃખે કરી ઉચ્છેદવા લાયક છે. સમભાવ રાખો, શાંત થાઓ, સત્યને સત્ય સમજો. આપણું કલ્યાણ આપણી પાસે છે. વીતરાગ એવા તીર્થંકરે રાગ દ્વેષથી રહિત થવા ઉપદેશ આપ્યો છે. તો તેજ રાગદ્વેષ વીતરાગના બંડોમાંજ વાસ કરે ત્યારે આપણું ક્યાંથી હિત થાય ? કહ્યું છે કે—

રાગ દ્વેષ કે ત્યાગ વિન, મુક્તિકો પદ નાહિ;

કોટી કોટી જપ તપ કરે, સવે અકારજ થાઈ.

ભાવાર્થ:—રાગદ્વેષનો ત્યાગ થયા વિના મુક્તિપદ નથી. કરોડો નામે વાર ક્રિયા કરવામાં આવે, જપ કરવામાં આવે અને તપ કરવામાં આવે

વચનામૃત.

૫૯૮

તોપણુ તે નિષ્કળ, જાણુવું. માટે સત્ય સ્વરૂપ સમજી તેની શ્રદ્ધા કરવી અને કોઈ જીવના ઉપર દ્વેષ કરવો નહિ. આજ નિમિત્ત કારણો જે કોષ ભાવ વિના સંવે છે તેને ફળની પ્રાપ્તિ થતી નથી એમ સમજીને જે જે ધર્મ કૃત્ય ભાવથી કરવામાં આવે છે તે સફળ થાય છે.

પ્રશ્ન—અન્ય સૂત્રમાં કોષએ જીવ પ્રતિમાની પૂજા કરી એવો આલાવો છે.

ઉત્તર—હા, આલાવો છે અને તે નીચે મુજબ.

તણં સા દોવડ રાયવરકના જેનેવ મજ્જણઘરે તેનેવ ઉવાગચ્છડ્ઠ
 ઉવા-મજ્જણઘરં અણુપવિસડ્ઠ અણુ-ળ્હાયા કયવલિકમ્મા કયકોઉઅ
 મંગલપાયછિત્તા સુદ્ધપાવેસાઈં મંગલાઈં વથ્થાઈં પવર પરિહિઆ મ-
 જ્જણ ઘરાઓ પહિનિસ્વમડ્ઠ પહિ-જેનેવ જિણઘરે તેનેવ ઉપાગચ્છડ્ઠ
 ઉવા-જિણ ઘરં અણુપવિસડ્ઠ જિણપહિમાણં આલેણ પનામં કરેડ્ઠ લોમ
 હથ્થગં ગિન્હડ્ઠ ગિન્હડ્ઠિત્તા જિણપહિમાઓ પમજ્જેડ્ઠપત્તાર સુરભિણા ગંધો-
 દણં ળ્હાવેડ્ઠિતા સુરાભિણ ગંધકા સાડ્ઠિણ ગત્તાઈં લુહેડ્ઠિતા સુરસેહિં ગંધેહિ
 મલ્હેહિઅ અચ્ચેડ્ઠ જહા સૂરિયામ્મો જિણ પહિમાઓ અચ્ચેડ્ઠિતા તહેવ મ્મણિ
 અવ્વં જાવ ધૂવં દહડ્ઠિત્તાડ્ઠ વામં જાણું અંચહત્તા દાહિણં જાણું અંચડ્ઠિત્તાર
 દાહિણં જાણું ધરણિઅલંસિ કહુત્તિ સુત્તો બુદ્ધાણં ધરણિઅલંસિ
 નિસિહત્તા ઇસિંપચ્ચુન્નમડ્ઠ કરંયલ જાવકહુડ્ઠુ એવં વયાસી નમુથ્થુણં
 અરહંતાણં મ્મગવંતાણં જાવ સંપત્તાણં વંદડ્ઠ નમંસહ જિણઘરાનુ પહિનિસ્વ-
 મડ્ઠ જેનેવ અંતેઉરે તેનેવ ઉવાગચ્છડ્ઠ.

તે રાજવર કન્યા દ્રૌપદીએ મર્દન (સ્નાન) ગૃહમાં સ્નાન કર્યું અને
 ત્યાંથી નિકળીને જીનેશ્વરના મંદીરમાં પ્રવેશ કર્યો અને શ્રી જિન પ્રતિમાને
 દેખી પ્રણામ કર્યા અને મોર પીછી લઈને તેવડે પ્રભુને પ્રમાર્જન કર્યું.
 ત્યાર બાદ સુગંધી જળવડે પ્રભુને અભિષેક કર્યો, પછી પ્રભુને ગંધકાસ્ય
 વસ્ત્રથી અંગ લુહણું કર્યું અને સારા સુગંધી બરાસ કેસરાદિ દ્રવ્યથી પ્રભુ-
 ના અંગે વિલેપન કર્યું અને તે જોમ સૂરયામ દેવતાએ પૂજા કરી છે
 તેવી રીતે અત્રે સર્વ જાણી લેવું. વળી તે દ્રૌપદી ધૂપ પૂજા કરે અને તે
 પ્રમાણે દ્રવ્ય પૂજા કર્યા બાદ ભાવ પૂજા કરે છત્યાદિ સર્વ અધિકાર જાણી
 લેવો. મૂર્તિ પૂજા સંબંધીના સૂત્રોમાં અન્ય પાડો છે પણ વિસ્તારના ભયથી
 તે આલાવા અત્ર લખ્યા નથી.

૧૦૦

વચનામૃત.

ઉપરનો લેખ સત્ય સમજવા લખ્યો છે. જેને આલેખ રૂએ નહિ તેણે લેખક ઉપર અશુભ ચિંતવન કરવું નહિ. જેને રૂએ તેને પોતાના હિતમાં પ્રવર્તવું. પરસ્પર પક્ષોમાં વૈરયુદ્ધિ વૃદ્ધિ પામે છે તેનો નાશ કરવો નોંધએ. શ્રી વીરપ્રભુનાં વચન એવાં છે કે, તે હૃદયમાં ધાર્યાથી સર્વથા રાગ દ્વેષનો ક્ષય થઈ જાય છે.

મૂર્તિપૂજની જેને શ્રદ્ધા થઈ છે તે ભવ્યજનોએ મૂર્તિપૂજનનું ખરૂં રહસ્ય સમજવું અને મૂર્તિમાં પ્રભુનો આરોપ કરી તે જેવા ગુણી હતા તેવા ગુણી થવું. સમજણની ફેરફારથી લોકો મૂર્તિનો નિષેધ કરે છે. તેમણે પોતાના પ્રભુની મૂર્તિ છે તેમ સમજી, નિંદા ઉત્સવ ભાષણથી અટકવું. જે આ લેખ જરા શાંત મનથી પુનઃ પુનઃ વિચારશે. તે તમારો અંતર વિચાર તમને સત્ય માગે દોરશે. એજ હિત શિક્ષા.

૧. જે કાર્ય કરવાનું છે અને તેથી આત્મહિત છે તે તે કાર્યમાં પ્રમાદ કેમ કરવો.
૨. સમય આવ્યા વિના કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી માટે સમતાની જરૂર છે.
૩. સમયે સમયે આત્મસ્વરૂપનો ઉપયોગ રાખવો જોઈએ.
૪. સોઝાની પેઠે વિભાવ દશાથી પોતાને મોટા માનવો એ ક્યાં સુધી ?
૫. પરમાર્થ યુદ્ધિ આ ભવ અને પરભવમાં હિતકારી છે.
૬. દરેક કાર્ય સૂક્ષ્મદષ્ટિથી અવલોકી વિવેકપૂર્વક કરવાથી વિશેષ લાભ થાય છે.
૭. ઉદ્યોગ અને સાહસ સદા જે પુરૂષો ધારણ કરે છે તેને દુઃખની સામું થતાં ક્લેશ ભોગવવો પડતો નથી.
૮. દુનિયા દોરંગી છે માટે સાવચેતથી ચાલવું.
૯. જેને માટે અમૂલ્ય વખત રોકવો જોઈએ તેને માટે કોઈ વીરલા અમૂલ્ય વખત રોકતા હશે.
૧૦. ચિન્તવીને જે કાર્ય કરવાનું હોય છે તેનું બાન કોઈકનેજ હોય છે.
૧૧. કર્મના ઉપર આધાર રાખી ઉદ્યમ ત્યાગવો એ યુદ્ધિમંતને હાજનું નથી.

જિણધમ્મો મુલ્લપલો, સાસયમુલ્લો જિણેહિં પન્નતો

નરસુરસુહાઈ, અણસગયાઈ, અહકિસિ પલાલવ્વ ॥ ૧ ॥

શ્વળમંગુરે સરીરે, મણુયભવે અમ્મપડલ સારિથ્યે;

સાર ઇતિયમિત્તં, જં કીરઈ સોહણો ધમ્મો ॥ ૨ ॥

વચનામૃત.

૧૦૧

અવલોકતાં અવલોકતાં ક્ષણિક એવા મનુષ્ય શરીરની સાર્થકતા વીતરાગ કથિત સ્થાલાઠઠ ધર્મનું અવલંબન કરવાથી છે એમ સિદ્ધ થાય છે. શાશ્વત સુખાનિલાષી આત્માને વૈરાગ્યભાવે ક્ષણે ક્ષણે આત્મોપયોગે રમવાની આવશ્યકતા છે. શરીરમાં રહેલા હે આત્મન! તું અનંતવાર ચોરાશી લાખ જીવોતિમાં બહિરાત્મભાવે ભટક્યો, હવે મનુષ્ય જન્મ પામી પ્રભાદે કરી કેમ સત્યતત્ત્વની પ્રાપ્તિ શુભાવે છે? જે શરીરમાં તું રહ્યો છે તે તારૂં ક્યાં સુધી? જેના ઉપર તું મમતા રાખે છે તે ધન તારૂં ક્યાં સુધી? પરમાત્મા સિદ્ધની સાથે તારે કેવો સંબંધ? મોહદશાથી પુત્રાદિક સાથે કેવો સંબંધ? પુરુષથી બનેલું શરીર તે થકી આત્મા તું ભિન્ન છે. પુદ્ગલનો ગુણ જડ છે ત્યારે તું ચેતન છે. અને સુખ દુઃખને જાણી શકે છે. પુદ્ગલના સ્કંધોથી બનેલું શરીર ક્ષણિક વિનાશી છે, ત્યારે હે આત્મન! તું ત્રણે કાળમાં અવિનાશી છે. પુદ્ગલ જ્યારે રૂપી છે, ત્યારે તું આત્મા અરૂપી છે. તેમ છતાં તું પોતાને રૂપી માની ઠગાય છે, હે આત્મન! તું જાતિ રહિત છે, લિંગરહિત છે. તારૂં નામ અમુક વા અમુક એમ નથી તેમ છતાં પણ તું તેની સંજ્ઞાથી જાગૃત થાય છે કીર્તિ અને અપયશનો ધુમાડો આત્માનો નથી. અજ્ઞાનભાવે આત્મામાં ઉદ્ભવે છે. મિથ્યા ભ્રાંતિથી આત્માની કેવી દુર્દશા! તે હજી ટળી નથી. તે ક્યારે ટળશે અને સત્યજ્ઞાનનો પ્રકાશ આવીર્માવે ક્યારે થશે. આખા દિવસનું આત્માનું કાર્ય દેખીએ તો પ્રાયશ પુદ્ગલનું ચુંથવું. જડરૂપ પુરુષને ધન માની તેના નાશે દુઃખી થવું, રોવું, શોક કરવો, ક્રોધાદિકમય આત્માનું થઈ જવું ઇત્યાદિ છે, એમ અનન્ત કાલચક્ર વ્યતીત થયો, પણ પુદ્ગલથી આત્મા ભિન્ન થયો નહીં, સ્વરૂપનો મોક્તા થયો નહીં અવરને સત્ય માની પોતાનામાં રહેલું અનંત ગુણ સ્વરૂપ ધન શુભાચું. અહો! કેવી દુર્દશા! પુદ્ગલના સંગી આત્માઓને ઉચ્ચ આદિ શબ્દનો પ્રયોગ કરવો તે નિરર્થક છે. હે પુદ્ગલસંગી આત્મન! જ્યાં સુધી તું પુદ્ગલને પોતાનું માને છે ત્યાં સુધી રાગદ્વેષ ક્યાંથી ઘટે? જે બારે આત્મિક સુખમી અ-ભિલાષા હોય તો આકાશની પેઠે નિઃસંગી થા. વાયુની પેઠે અપ્રતિબદ્ધ ભાવે સંસારમાં વિચર! આત્મામાં સ્થિત અનંત અસ્તિધર્મની ખોળકર, બાહ્યદૃષ્ટિને ત્યાગી અંતર્દૃષ્ટિથી તારૂં સત્ય સ્વરૂપ નિહાળ! હાલ તે પ્રભાણે વર્તવાની તને સાનુકુલતા છે. પ્રભાદે કરી નૃજન્મ શુભાવીશ નહીં. અશ્વંદ પૂર્ણ સ્વપર પ્રકાશક જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રમય આત્મા છે. પુદ્ગલમાં રહેલો પણ પુદ્ગલથી ન્યારો આત્મા છે, અને હું ન્યારો છું, ય મારું નથી.

૧૦૨

વચનામૃત.

હું આત્મા છું તે પણ આત્મા જ્ઞાન ગુણે કરી જાણે છે, છતાં મોઢે કરી આત્મા પરભાવે રમી કર્મ બાંધી **ચતુર્ગતિ** ભટકે છે. હવે હે આત્મન! તું ચેત! અને સત્યતત્ત્વનો અવખોધ કર!! સંસારની સાથે તારે કશો સંબંધ નથી. અનાદિકાલથી આત્માની સાથે લાગેલું કર્મ ટળશે ત્યારે **મુક્તિ** મળશે. અને તેને માટે દરેક ભવ્યાત્માઓની પ્રવૃત્તિ છે. તે સાફલ્યતાને પામે. **इत्येवं श्री शान्तिः शान्तिः शान्तिः आत्मसाधक भक्तोना उदयभां वचनामृतनो प्रवाह वडो.**

જૈનોએ નામ પ્રમાણે ગુણુ ધારણુ કરવાના છે, અને રાગદ્વેષને છતવાના છે. તેવી જૈન પ્રજા પરસ્પર એક બીજા પ્રતિ સલાહસંપથી વર્તતી નથી એ પંચમકાળનો પ્રભાવ છે. તોપણ ભવ્યાત્માઓએ સમજવું કે—જેટલી જૈન પ્રજા છે તે શ્રી વીરપ્રભુના ધર્મને માનનારી છે. શ્રાવકો પૈકીમાં ગુજરાતમાં વાસ કરે તે ગુજરાતી કહેવાય છે અને કચ્છમાં વાસ કરે તે કચ્છી કહેવાય છે. તેઓ બે શ્રી પરમાત્માના પુત્રો છે. દરેક મનુષ્ય અત્તાનવશાત્ ભુલને પાત્ર છે. કોઈ ગૃહસ્થે ધર્મનું કાંઈ કાર્ય કર્યું હોય તો તેમાં કાંઈ બીજાને વિચાર ધારણુ કરનારને વિરૂદ્ધ લાગે, તેમાં છાપાદારાએ એકબીજાના દોષ જણાવવા તે યુક્ત નથી; તેમ છતાં જાણો કે કોઈ ભાઈએ કદાપિ ભૂલ કરી હોય તોપણ પરસ્પર વૈર વિરોધની લાગણી વધે અને **कुसंपनी** વૃદ્ધિ થતાં ધર્મમાં ધક્કો લાગે એ મહા ભૂલના સામું જોવું જોઈએ. **क्षमा** ધારણુ કરી ગંભીરતા ધરતી એ અમૂલ્ય ધર્મની દ્રરજ છે. ધારો કે કચ્છી ભાઈઓએ સંધ કાઢ્યો હોય અને તેમણે કોઈને કાર્યવશાત્ માન આપ્યું હોય તો તે બાબતમાં મગજ મગજની વિચાર શક્તિ પ્રમાણે સાઈં ખોદું કહેવાય, તેમાં છાપા દારાએ એક બીજાના કાર્યો તરફ આક્ષેપ કર્યો હોય તોપણ **समभाव** ધારણુ કરી વિચારીએ તો આપણા ધરતી ભૂલ આપણે પોતાને સમજવાની છે. બીજાના ઉપર બીજાએ આક્ષેપ કર્યો તેથી કોઈની આગર જતી રહેતી નથી. જેણે જેવા હેતુથી આત્માના હિતને માટે સંધ કાઢ્યો તેને તે પ્રમાણે ફળ મળ્યું અને મનુષ્ય જન્મની સફળતા કરી, તો તે બાબતમાં સમજવાનું કે આપણાથી કંઈ વિરૂદ્ધ લખાયું હોય તે સમજી સહન કરવું, પણ આખી જૈન પ્રજામાં બે ફાંટા પડી જાય તેવા વિરોધ માર્ગને અવલંબવો નહિ, એ ભાગ્યવાન પુરૂષનું લક્ષણ છે. જે કાર્યમાં બે મત પડ્યા તો તે બાબતમાં ન્યાય અન્યાયનો ઇન્સાફ સર્વજ્ઞ કરી શકે. આપણો જૈન વર્ગ નાનો છે. તો તેમાં **कुसंप** થાય અને બેતી લડાઈમાં ત્રીજો ફાવે એમ

વચનામૃત.

૧૦૩

થાય તો આપણે શ્રી સિદ્ધાચલજીમાં વિરાજમાન શ્રી આદીશ્વર પ્રભુની આજ્ઞા પાળવામાં અજ્ઞાની અપરાધી બનીએ; એમ કહેવામાં વિરક્તતા જણાતી નથી. અલ્પકાળ જીવવું તેમાં નાનો સરખો વિરોધ આગળ જતાં મોટા રૂપને ધારણ કરે અને તેથી પ્રાણીઓ કર્મ બંધન કરે અને જૈન ધર્મને ધક્કો પડે એ માટે જૈન ગૃહસ્થોએ દીર્ઘ દષ્ટિથી સમજ સમભાવે વર્તવું. આપણે અજ્ઞાની છીએ તેથી આમ કરીએ છીએ મોટા તેજ જાણુએ કે જે ગૃહસ્થે ક્ષમા ધારણ કરી. આ વિષય અતિ ડંડો છે. સંઘ વિગેરે કાદનાર કચ્છી ભાઇઓએ અને યુજરાતી ભાઇઓએ સમજવું જોઇએ. બે આંખો સરખી જાણુતી. મારા વ્હાણા જૈન ગૃહસ્થો આ બાબતનો તાત્પર્યથી સમજ શકશે. અને એક બીજાના પ્રતિ વિરક્ત પગલાં નહિ ભરે એમ ધારી વિનમ્ર સંજ્ઞા કરશે. इत्येवं श्री शान्तिः शान्तिः शान्तिः

લાભાલાભ.

લાભાલાભે સુખેદુઃખે, જીવિતેમરણે તથા;

સ્તુતિનિન્દાવિધાને ચ, સાધવઃ સમચેતસઃ ?

ભાવાર્થ:—લાભ અને અલાભ તેમ જીવિતવ્ય અને મરણ તેમજ સ્તુતિ અને નિન્દા એને વિષે સાધુઓ સમચિત્તવાળા હોય છે.

કોઈ પણ વસ્તુનો લાભ મળે તોપણ મુનિવર્ય રતિને ધારણ કરતાં નથી. મનમાં એમ જાણે છે કે: શાતા વેદનીયતા યોગે મળતા જે લાભો તે વસ્તુતઃ જોતાં આત્માથી ભિન્ન છે, તેમાં મારું કશું કંઈ નથી, એ ઈષ્ટ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિરૂપ લાભ મળતાં પણ સમભાવધારી મુનીશ્વર હૃદયમાં ખુશી થતા નથી. તેમ ઈષ્ટ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિનો અલાભ થતાં પણ મુનિવર્ય નાખુશી થતા નથી. સુવિહિત ક્ષમાશ્રમણ મનમાં વિચારે કે મારી શાશ્વત આત્મિક લક્ષ્મી વિના બાહ્ય વસ્તુઓના લાભમાં વા તેના અલાભમાં ખુશી વા નાખુશી કેમ થવું જોઈએ? શ્રી વીતરાગ પ્રભુ એમ કહે છે કે: આ જીવને ચોરાશી લાભ જીવ્યોની પરિભ્રમણ કરતાં જડ વસ્તુઓની અનેક. ૧૨ પ્રાપ્તિ થઈ પણ તેમાં આત્માનું કંઈ વળ્યું નહિ. જે જે ભવમાં જીવને જે જે ઈષ્ટ વા અનિષ્ટ વસ્તુઓના સંયોગ થાય છે તે તે ક્ષણિક છે. અક્ષયત તે અન્ય ભવમાં સાથે આવતા નથી. ફેગટ જીવ તે વસ્તુઓમાં અહં મમત્વ ભાવ ધારણ કરી પોતાની બુલથી ભવમાં નાના દેહ ધારણ કરી ભટકે છે. પર વસ્તુમાં થતા લાભ અને અલાભની બુદ્ધિ ખોટી છે,

૧૦૪

વચનામૃત.

અને તેનું કારણ અજ્ઞાન છે. અજ્ઞાનથી જીવ, જડ વસ્તુઓથી પોતાને ભિન્ન ધારતો નથી અને ધન, ધાન્ય, પુત્ર, સ્ત્રી, ઘર અને હવેલાં આદિ વસ્તુઓમાં મમત્વ યુદ્ધિ કલ્પી જડકર્મને ગ્રહણ કરી પોતેજ કર્મને કર્તા બને છે. આમ અનંતિવાર પરવસ્તુમાં લાભ અને અલાભ યુદ્ધિ ધારણ કરી, રત્તિ અને અરતિને વશ પડી, વિકલ્પ સંકલ્પના યોગે સ્વભાન ભૂલી, પરવસ્તુ જે કર્મ તેને આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશે સમયે સમયે ગ્રહણ કરતો બહિરાત્મ ભાવને પામ્યો. માટે આમ હૃદયમાં સ્વપરનો વિવેક ધારણ કરી લાભ અને અલાભમાં પણ આત્માર્થી સમભાવને ધારણ કરે છે. શરીર ક્ષણિક છે. આયુષ્ય ક્ષણિક છે, દેખાતી વસ્તુઓ કે જે અંતે પોતાની અનંત કાળથી થઈ નથી, અને થવાની નથી તેનાથી શો લાભ માનવો વા અલાભ માનવો ? વા તેથી ખુશીપણું અથવા નાખુશીપણું કેમ માનવું જોઈએ ? આમ પ્રત્યેક ક્ષણે ઉત્તમ ભાવના યુક્ત થયેલા મુનિવર્યો લાભ અને અજ્ઞાનની ઉપાધિથી અંતરમાં દૂર રહી નિરૂપાધિ યુક્ત થઈ સંતોષને ધારણ કરતા ઈંદ્ર, ચંદ્ર, નાગેંદ્ર, અને ચક્રવર્તિના સુખ કરતાં પણ અધિક આત્મ સુખનો અનુભવ લે છે. એવા મુનીશ્વર મહારાજને પત્થર, રત્ન, રાજ્ય અને રંકમાં સમયુદ્ધિ પ્રવર્તે છે. અહો ! એવા મુનિવર્યોની ઉત્તમતા અહો ! તેમની સમતા એવીજ સમભાવ યુદ્ધિ આત્માર્થી જીવોને પ્રાપ્ત થાય છે. અને તેવી સમભાવ બુદ્ધિની પ્રાપ્તિ થાઓ **પવમાકાઙ્ક્ષા.**

અનેકાન્તવાદ વિચાર.

હજારો લોકો સૂર્યને દેખી આ સૂર્ય છે એમ સમજે છે. તેમાં કેટલાક સૂર્યને ફરતો માને છે. કેટલાક સૂર્યને સ્થિર માને છે. કેટલાક સાત ઘોડાએ કરી યુક્ત સૂર્યને માને છે. પણ હજારો લોકોને યથાતથ્ય એક સરખું જ્ઞાન થતું નથી પણ મતિ અનુસારે ફેરફાર યુક્ત જ્ઞાન થાય છે તેમ શુદ્ધિ ધર્મ. નું સ્વરૂપ જાણતાં મતિ જ્ઞાનના તારતમ્યપણાથકી આત્મ સ્વરૂપને સ્યાદાદ-શૈલીયે સમજતાં સર્વેને એક સરખું સ્વરૂપ સમજતું નથી.

એકજ મેઘનું પાણી જેમ જુદે જુદે સ્થાને પડ્યું હતું. ઉપાધિ ભેદથી અન્ય પરિણામને પામે છે. તેમ જ્ઞાનીઓનો ઉપદેશ રૂપી મેઘ મનુષ્ય મનુષ્ય પ્રત્યે જુદા જુદા પરિણામને પામે છે. એ ઉપાધિનો ભેદ સમજવો.

મહા અધાર રાત્રિમાં જેમ દેખવું છે તેમ પંચમકાલ રૂપી રાત્રિમાં જૈન ધર્મે તરવનું સ્વરૂપ ઓળખવું હલેલ છે, કડછી જેમ ભાજનમાં રહે-

તી છતી રસનો સ્વાદ જાણી શકતી નથી તેમ અજ્ઞાનીઓ કંડહી સમાન હોવાથી જ્ઞાનીઓ પાસે રહ્યા છતાં શુદ્ધ આત્મ બોધ પામી શકતા નથી.

લંપટી પુરૂષો સ્ત્રીના અધરમાં અમૃત માને છે, કેટલાક નાગ લોકમાં અમૃત માને છે, કેટલાક દેવલોકમાં અમૃત માને છે, પણ તે ખીચારા ખરા અમૃતને ઝોળખી શકતા નથી. જેમ કસ્તુરીઓ મૃગ દૂડીમાં કસ્તુરી રહ્યા છતાં ચારે દિશામાં તેની વાસના બ્રમથી ભરે છે, પણ પોતાની પાસે છે એમ જાણી શકતો નથી, તેમ અજ્ઞાનીઓ ખરું સુખ પોતાની પાસે છે તે જાણતા નથી અને ઉલટા ખીજ વસ્તુમાં ખરા સુખના બ્રમથી ભમ્યા કરે છે. આંખે કમળો થએલો માણસ જેમ સર્વ વસ્તુને પીળી દેખે છે, તેમ મોહરૂપી કમળાએ કરી માણસ અસાર સંસારને સારજૂત જાણે છે, તથા અહિતકારીને પણ હિતકારી સમજે છે. સંસારમાં કોણ પદાર્થ શાશ્વત છે કે જેને ગ્રહણ કરીએ? અલખત સમજવાનું કે આત્મા વિના ખીજ કોઈ પણ પદાર્થની સુખ માનવું તે બ્રમ છે. સુખ ક્યાં છે, તેનો વિચાર કરતાં સમજાય છે કે આત્મા વિના કોઈ પણ વસ્તુમાં સુખ નથી. ખીજ વસ્તુઓ ઉપાધિજૂત છે. ખીજ વસ્તુઓનો સંયોગ થવાથી આત્મા મનદારા વિકલ્પ દશા અનુભવે છે, અને કર્મનો સમુહ આત્મા ગ્રહણ કરે છે. આત્મા અ-રૂપી વસ્તુ છે, પ્રતિ શરીર બિન્ન બિન્ન છે. પણ પુદ્ગલ સંયોગે લોલીજૂત થવાથી આપ-સ્વરૂપ ભૂલી ગયો છે અને પરભાવ જે પર વસ્તુ તેને પોતાની માની બેઠો છે. જ્ઞાની પુરૂષો પોતાનું સ્વરૂપ ધ્યાનદારાએ નીરખી તેમાં લીન રહે છે. અને કર્મ વસ્તુ ટાળવા ઉદ્યમ કરે છે. આપ સ્વરૂપમાં રમતાં કર્મજનલ નાશ પામે છે. અને સંસારમાં પરિબ્રમણ કરવાનું ખીજજૂત જે કર્મ તેનો આત્માથી વિયોગ થાય છે.

કોઈક અપેક્ષાએ કર્મ વસ્તુમાં શત્રુપણું કંઈ ભાસતું નથી, કારણ કે તે કંઈ કર્મરૂપ પુદ્ગલ સમજતું નથી કે હું તેને દુઃખી કહું વા સુખી કહું. જેમ લાકડી વા પકવાન તે શું કોઈના ઉપર રાગદ્વેષ કરે છે. ના નથી કરતાં? તો તે પ્રમાણે કર્મ આત્મા ઉપર રાગ વા દેષને કરતું નથી. લાકડી વા પકવાનને જે ગ્રહણ કરી તેનો જેવો ઉપયોગ કરે તેવું ફળ આપે, તે પ્રમાણે શુભાશુભ કર્મ પુદ્ગલને જે ગ્રહણ કરે તે પ્રમાણે તેના સંયોગથી સુખ દુઃખ જણાય છે. આત્માના ગુણોનું આગ્રહન થવું અને પરપુદ્ગલનું આત્મા સાથે મળવું તેનું નામ દુઃખ; અને કર્મ થકી આત્માનું જુદા પડવું તેનું નામ સુખ સમજવું. બાકીનું સુખ તે દુઃખ સમજવું. જેમ જેમ સંસારમાં જીવ બહુ માન માને છે તેમ તેમ તે માનને સ્મરણ કરતાં બુડે છે.

૧૦૬

વચનામૃત.

સંસારમાં સ્ત્રી ધનનો સંગ કરતા છતાં આત્માના સ્વરૂપની વિચારણા કરતી અને સ્ત્રી વગેરેમાં રાગ ધારણ કરવો તે સ્મશાનીઓ વૈરાગ્ય સમજવો. વેશ્યાનો ધંધો કર્યા છતાં જેમ સતીપણાનું ડોળ શોભે નહિ તેમ સંસારમાં ગૃહસ્થાવાસ રહી જ્ઞાનીને વૈરાગીપણાનો ડોળ શોભી શકતા નથી.

સંસાર ત્યાગ કરી નીકળેલા અજ્ઞાની પુરૂષો પણ જ્ઞાની થઈ નિરૂપાધિ દ્વારા મોક્ષ માર્ગ મેળવી શકે છે. તેમ તેવી રીતે સંસારમાં રહ્યા છતાં જ્ઞાની-પુરૂષો મોક્ષ સામાન્ય દ્વારાએ મેળવી શકતા નથી. કારણ કે સ્ત્રી ધન અને પુત્રની ઉપાધિ થી જ્ઞાનીનું મન ફેરવી શકતી નથી? હા અલગત ફેરવી શકે છે. જ્ઞાની થઈ ગૃહસ્થાવાસમાં પડી રહ્યા છે તે આત્માનું સ્વરૂપ જાણ્યાં છતાં પણ ઉદ્ધમ કરી શકતા નથી. તો ગળીયા બળદ સરખા જાણવા.

અક્ષવિના આંધળો માણસ જેમ દેખી શકતો નથી તેમ સમ્યક્ જ્ઞાન વિના તત્ત્વ સ્વરૂપ જાણી શકાતું નથી. જે પુરૂષો જ્ઞાન દ્વારાએ આત્મ સ્વરૂપ જાણીને ક્રિયાનો આદર કરતા નથી તે પાંગલા (હુલા) જાણવા. તે પણ આત્મહિત યથાયોગ્ય કરી શકતા નથી. મુક્તિ તો જ્ઞાન અને ક્રિયા બે વડે કરીને છે. માટે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે-જ્ઞાન ક્રિયાભ્યાં મોક્ષઃ જ્ઞાન અને ક્રિયા વડે મોક્ષ છે. એકાંત વાદી તત્ત્વ પામી શકતા નથી. એકાંત તત્ત્વની શ્રદ્ધા એ કુશ્રદ્ધા છે અને તેથી સંસારમાં ભટકવાનું થાય છે. વ્યવહારનય અને નિશ્ચયનય એ બે નયથી મુક્તિ છે પણ એકાંતનયે તત્ત્વ સિદ્ધિ નથી. પણ જ્ઞાન અને ક્રિયાનું લક્ષણ જાણી સ્વીકારપૂર્વક મુક્તિ છે. જૈન ધર્મે ક્રિયા વિનાની જે અન્ય ધર્મની આશ્રવ ક્રિયા તેને ક્રિયા તરીકે માનવી તે અજ્ઞાન છે, સત્ સમાગમ તથા સદ્ગુરુ સંગમ દ્રવ્યક્ષેત્ર-કાળ-ભાવના અનુસારે પ્રાપ્ત થાય છે. દ્રવ્યક્ષેત્ર કાળ ભાવ જાણી શકે નહીં, અને ઉપનીત, અપનીત, અપનીત ઉપનીત તથા ઉપનીત અપનીત ભાષાના જ્ઞાન વિના ઉપદેશક પદને યોગ્ય થવું હર્લભ છે. તોપણ જમાનાના અનુસારે સમજણ અનુસારે ઉપદેશ દેવો. ઉપદેશની ભિન્નતાને લીધે મહામતાંતર વધતા જાય છે. માટે શુદ્ધ ઉપદેશકની હર્લભતા સંસારમાં છે. પ્રાણીઓ હઠ કદાચહના ભર્યા શુદ્ધ વસ્તુને પણ અશુદ્ધ વસ્તુ તરીકે કહે છે. માટે હે ભગ્ય, જીવ જરા મનમાં વિચાર કરકે જીભ પામ્યાનું ફળ એ છે કે શુદ્ધ ઉપદેશક થવું. જ્ઞાનવડે જૈન શાશન છે, એમ કહીએ તોપણ ચાલી શકે; કારણ કે તીર્થંકર મહારાજે ઉપદેશ આપ્યો તે પણ જ્ઞાન થકીજ આપ્યો, અને લોકોએ સંસાર ત્યાગ કર્યો તે પણ જ્ઞાન થકી, માટે જ્ઞાની પુરૂષોનું બહુ માન કરવું. અને તેમની વૈયાવચ્ચ કરવી તે શિવસુખ દાયક છે. શ્રી યજ્ઞાવલ્ક્યજી ઉપાધ્યાય કહે છે કે:-

વચનામૃત.

૧૦૭

જ્ઞાન વિના વ્યવહારકે, કહો ખનાવત નાચ;
રત્ન કહો શો કાચકું, અંત કાચ સો કાચ.
વળી કહું છે કે:-

क्रिया शून्यं च यत् ज्ञानं, ज्ञान शून्या च या क्रिया ।

एतयोरंतरं ज्ञेयं, भानुखद्योतयोरिव ॥

સારાંશ એ છે કે જ્ઞાન વિના એકલી ક્રિયા ખદોતના જેવી છે અને ક્રિયાવિના જ્ઞાન છે તે સૂર્યસમાન છે પણ તેથી ક્રિયામાં મંદ પરિણામ નહીં રાખતાં ક્રિયાપૂર્વક જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવો અને જ્ઞાનપૂર્વક ક્રિયાની આચરણ કરી આત્મહિત ચિંતવવું.

જેવી રીતે આત્માનું કદ્યાણુ થાય તેવાં કારણો મેળવવાં જોઈએ. એ મુખ્ય માર્ગ છે, યાદ રાખવું જોઈએ કે જૈન ધર્મ વિના બીજા ધર્મ પરિપૂર્ણ આત્મહિત કર્તા નથી. આત્મહિતકારી એક જૈન ધર્મ છે. જૈન ધર્મને ઉપમા આપવાની આશા રાખતી તે ખોટી કહીએ તોપણ આમે એમ સમજવું. જ્ઞાની પુરૂષ શ્વાસોશ્વાસમાં કોડી વર્ષનાં કરેલાં કર્મોનો નાશ કરે છે. અને અજ્ઞાની કરોડ વર્ષ સુધી પણ તપ કરતાં તેટલાં કર્મોનો નાશ કરી શકતો નથી. મતલબ કે કર્મનું સ્વરૂપ સમજ્યાવિના કર્મોનો નાશ શી રીતે થઈ શકશે? જૈન ધર્મરૂપી ધરના આધારભૂત-સ્તંભસમાન જ્ઞાન છે. જે જ્ઞાનરૂપ સ્તંભનો નાશ થાય તો જૈન ધર્મરૂપી ધર પડી જાય. માટે જ્ઞાન તે તો અમૃત સમાન છે. કોડી વર્ષનો સંયમ પર્યાય પણ જ્ઞાનવડે વહી જાય છે. જ્ઞાન એ આત્માનો મુખ્ય ગુણ છે. જ્ઞાન વડેજ આત્મા ઓળખી શકાય છે. ક્રિયા કરતી તેને પણ બતાવનાર જ્ઞાન છે. જ્ઞાન એ આ જગતમાં સેવનીય વસ્તુ છે.

જેને જ્ઞાનનો ખપ છે તે જ્ઞાનીનું બહુ માન કરે છે. જ્ઞાનીના વચન અમૃત તુલ્ય જાણવા. અજ્ઞાની જે મિત્ર હોય તો તે ચાર ગતિમાં ભટકાવનારો થાય છે. જ્ઞાની કડવાં વચન કદાપિ શીખામણુ દ્વારાએ કહે તો પણ તે ઔષધની પેઠે કર્મ રોગને હરે છે. જ્ઞાનીએ શિવમુખ પામ્યું પણ અજ્ઞાની શી રીતે પામી શકે? રત્નત્રયીમાં પણ જ્ઞાનગુણ પ્રથમ કહેલ છે. યતઃ જ્ઞાનદર્શનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ મહત્ કહેવાય છે તે પણ જ્ઞાન ગુણને અનુસરીને છે. જગતમાં ભ્રમવાનું મુખ્ય કારણ અજ્ઞાન છે. જ્ઞાન તણુ ભુવનને પ્રકાશ કરવામાં સૂર્યસમાન છે. કયો પદાર્થ એવો છે કે જ્ઞાન થઈ નથી જણાતો. સર્વે પદાર્થ જ્ઞાનદ્વારા પ્રકાશે છે. જેમ જેમ કર્મોપાધિ દૂર થાય છે. તેમ તેમ જ્ઞાન સ્પષ્ટ છે.

૧૦૮

વચનામૃત.

આપણે અહિંદ્રિષ્ટી અવલોકન કરીએ છે તેવી જ રીતે અંતઃ દ્રિષ્ટી અવલોકન કરીએ તો આત્માના ગુણોનો ઉદય થશે અને તેવા અભ્યાસમાં જેમ આપણે આગળ વધીશું, તેમ તેમ આપણું મન પ્રકૃષ્ટિત રહેશે અને મન પુષ્ટ થશે. પુષ્ટ થવું તેને જ સમજવું કે જેમાં મનને વિકલ્પ સંકલ્પની ભળ ગુંથવી પડે નહીં, મન જેટલું અહિરના કામમાં રોકાય છે તેટલું જ ને અંતર દ્રિષ્ટી આત્માના ગુણોના ચિંતનમાં રોકાય તો સહેજસાજ કંઈ અદ્ભુત રસ પ્રાપ્ત થશે. જ્ઞાની પુરુષો જેટલું જાણે છે તેટલું લખી શકતા નથી. જેમ જેમ આપણે આત્માના નિહિધ્યાસનમાં રોકાઈએ છીએ તેમ તેમ આપણે નવીન આનંદ મેળવતા જઈએ છીએ. અને તે આનંદ દેવતાના સુખ કરતાં અતિ અધિક છે. સ્ત્રીના વિલાસથી લંપટી પુરુષો જે આનંદ માને છે તે કેવળ આનંદ કહી શકાય નહીં. પણ આનંદ તો એવો છે કે નિત્ય-સ્થિતિ યુક્ત છે. આત્માના ગુણોવડે જે આનંદ થાય છે તે કેવલી ભગવંત જાણી શકે છે.

આપણે નાટક જોઈ તેમાં ગુલ્લાન થઈ જઈએ છીએ અને અધિક આનંદ માનીએ છીએ તો તેના કરતાં સ્વસત્તાએ રહ્યા જે ગુણો તેના સમૂહને નીરખતાં અનંતો કાલ વહી જાય તેમાં શું નવાઈ છે ? ના કંઈ નવાઈ નથી. નવાઈ તો એટલી જ લાગે છે કે માણસ સુખની આશાએ ભ્રમિત જ્ઞાને કરી જડ વસ્તુમાં આત્મ સુખનો સ્વાદ લેવા ઈચ્છે છે પણ કોઈકાગે મળી શકવાનો નથી.

સંસારરૂપી વૃક્ષના ખીજ ભૂત રાગ અને દ્વેષ છે. તેનાથકી શરીરની ઉત્પત્તિ છે. જડ વસ્તુનો સંયોગ આત્માની સાથે કરાવનાર રાગ અને દ્વેષ છે. તે એ મહા દુઃખદાયક છે. એ રાગ દેવરૂપ ભ્રમણાવડે આત્મા નવા નવા પરમાણુથી બનેલા કર્મ સંકલ્પોને ગ્રહણ કરે છે, પણ આત્મા પોતાનું સ્વરૂપ ધ્યાન દ્વારાએ વિચારે છે, ત્યારે કર્મ જે આત્માની સાથે લાગે છે તેનો વેપાર બંધ પડે છે. અંતર જ્ઞાન સ્વતઃ ઉદ્ભવે છે અને મનોવૃત્તિ નિશ્ચળ થતી જાય છે. મનોવૃત્તિદ્વારા પુદ્ગલ સંકલ્પો જે સંયય આત્માને લાગે છે તે બંધ પડે છે. તે મન પણ પરમાણુના સમુહથી બનેલી વર્ગણા રૂપે છે, તે વર્ગણા અતિ સૂક્ષ્મ છે. તેથી સ્થૂળ ચક્ષુથી દેખવી અગમ્ય છે. પણ જ્ઞાન ચક્ષુનો ઉદ્ભવ થતાં તેનો આભાસ થાય છે ; અને વિશિષ્ટ જ્ઞાનથી તે મનનું યથાસ્થિત સ્વરૂપ માણુમ પડે છે. આત્માની સાથે મનનો નિકટ સંબંધ છે. જે તેને વશમાં રાખી સારા પાયાપર લગાવીએ તો પુદ્ગલરૂપ જે કર્મ તેના દૂરીકરણમાં સામેલ થાય છે. પણ જે તેને વશમાં

વચનામૃત.

૧૦૯

નહીં રાખીએ તો કર્મની વૃદ્ધિમાં સામેલ થાય છે. આ આખા શરીરનો અધિષ્ઠાતા ઉપરી આત્મા છે. અને આખું શરીર આયુષ્યમર્યાદા પર્યંત આત્માના તાબામાં રહે છે. પછી તે શરીરનો આત્મા જેવો ઉપયોગ કરવો હોય તેવો કરે. જે તે શરીરને વશમાં રાખી મનરૂપી પ્રધાનદ્વારા આત્મા પોતાના સ્વરૂપની શોધમાં દીવસ ગાળે તો અંતે નિઃશરીરી થાય. અને તેમ કરે નહીં અને શરીર તથા મનને મોકળું મુકે તો અંતે નીચ શરીર ધારણુ કરે અને તે શરીરદ્વારા સુખ દુઃખનો ભોક્તા થાય તેમાં નવાઈ નથી.

લડાઈના મેદાનમાં લાખો સુમટાને જીતનારા ધણા છે. પણ સંસારરૂપી મેદાનમાં મનને જીતનારા વિરલા છે. જેણે મનનો વ્યાપાર ત્યાગ કર્યો તેણે સર્વ કર્યું. મનનો વ્યાપાર બંધ પડતાં નિઃવિકલ્પ દશા જગશે અને સ્વાદ્વાદ રીતે ધ્યાનાદિકની સ્ફૂર્તિદ્વારા આયોઆપ સ્વચ્છે કરી મુક્ત આત્મા થશે. આત્મા અખંડાનંદમય લોકાલોક ગાયક વસ્તુ છે. આત્માના સ્વરૂપનું જાણુ થતાં સર્વનું જાણુ થયું એમ સમજવું જોઈએ. આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશ છે. અકેકા પ્રદેશમાં અનંત જ્ઞાન છે એમ જ્ઞાની મહારાજ કહે છે. આત્મા અરૂપી છતાં રૂપી એવા પુદ્ગલ દ્રવ્યની સાથે સંયોગ પામ્યો છે. તે રજ સુવર્ણ સંયોગવત્ અનાદિકાલની તેની તેનીજ સ્થિતિ છે, એમ જ્ઞાની મહારાજ કહે છે. તીર્થંકર મહારાજ સર્વ જ્ઞાની હતા, અને સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ એવું સ્વરૂપ પદ્મદ્રવ્યનું બતાવ્યું છે કે કોઈ અશ્રદ્ધાવાનથી સમજવું મુશ્કેલ છે. જ્યારે સ્વતઃ સ્વતઃ ઉદ્યોગ, આત્મ સ્વરૂપ પ્રતિ કરવામાં આવશે ત્યારે કર્મ દળનો નાશ થશે અને સંપૂર્ણ કર્મજળ નાશ પામી કે પોતાના સ્વરૂપે આત્મા થઈ રહેશે. મનુષ્ય જાત જેટલી પરવસ્તુમાં ઉદ્યોગ કરે છે અને મોહ ધરાવે છે તેટલો ઉદ્યોગ પોતાના બણી કરે તો અવસ્ય આત્મસિદ્ધિ ઓળખી શકે. પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે પરવસ્તુ ઉપરથી મોહ જ્યારે ઉતરશે ત્યારેજ આત્માની પ્રાપ્તિ થશે. આત્માને ઓળખાવનાર જ્ઞાન છે. અહો મહાત્માનો કેટલો ઉપગાર કે જેણે આત્મસિદ્ધિના ગ્રંથો રચ્યા તે શું વિચારવા લાયક નથી ? મહાત્માઓ જે થયા તે શું સાંસારિક સુખના ભોક્તા નહોતા. હા અલ્પજ્ઞતા હતા. પણ સાંસારિક સુખ નિર્જીવ તુચ્છ દારણુ લાગ્યું કે તુરંત તેનાથી પાછા ફર્યા. જ્ઞાનીઓના રસ્તાને અનુસરી જે આત્માના સ્વરૂપ તરફ ધ્યાન ખેંચે છે તેને શું કંઈ બાકી રહે છે ? ના તેને કંઈ બાકી રહેતું નથી. આત્માના સ્વરૂપની ઓળખાણ કરી તેમાં લીન થવું તે શ્રેષ્ઠ છે, પણ મોહ માયા પાછી વગગવા આવશે તેના સામું જીવે નહીં તો ઠીક. મોહ માયા એ સંસાર વૃક્ષનું ખીજ

૧૧૦

વચનામૃત.

છે અને પ્રાણીને પોતાની રિદ્ધિ મેળવતાં અકચણ કરે છે. જેને સંસારમાં મોહ છે. ગચ્છની વા સંધાડાની મમતા છે. એલાએડીઓની મમતા છે, પોતાની બકાઈ દેખાડવાની આકાંક્ષા છે. તેનું ચારિત્ર પાણીના રેલામાં તણાઈ ગયું જાયું. સાધુ થયા બાદ પૂજવાની, મનાવાની જે આકાંક્ષા તે ચારિત્રરૂપ કલ્પવૃક્ષના મૂળને બાળવામાં દાવાનળ સરખી જાયી. રાગદ્વેષ જે કે થોડા દેખાતા હોય, બહારથી શાંત આકાર જણાય, વા કપટકળા થોડી આવડતી હોય વા કોઈ કહે તેમ હા હા બણે અને જગતમાં બોળા એવા નામથી પ્રખ્યાત ગણાય, તોપણ જે આત્માનું સ્વરૂપ જણ્યું નથી તો તેનું સર્વ ધૂળમાં ગયું, એટલે આત્માનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટાદ રીતે જણ્યું નથી તે કષ્ટ કરે. ક્રિયા-તપ-જપ જે કરે તે સર્વ તેનું ફળ શૂન્ય જાયું. કારણ કે કોધી હોય વા રીસાળ હોય તોપણ જે જ્ઞાને કરી સ્પષ્ટાદ રીતે આત્મસ્વરૂપ ઓળખતા હોય તેવા ગુરૂ મહારાજનો સંગ કરવો તે આત્માને પ્રાંતે હિતકારક છે.

શંકા: એમ માનશો નહીં કે દુનીયામાં જેની કીર્તિ ગવાણી હોય તેની પાસે ધર્મ છે. દુનીયામાં કોઈ એવો માણસ નથી કે જેની કીર્તિ અને અપકીર્તિ તે એ ગવાયા વિના રહી હોય. માટે ભવ્યજીવો જે આત્માનું હિત ઇચ્છતા હોય તો વિનયપૂર્વક તનમન અને ધનના અર્પણપૂર્વક જ્ઞાનીઓનો વિનય કરશો તો અવસ્ય કલ્યાણ થશે. આત્માનું ઓળખાણ કરતાં કોધ, માન, માયા, અને મોહ દૂર રહે છે. અને વિકલ્પ અને સંકલ્પરૂપ જે વિચારો તે પણ વિલય થાય છે. ફક્ત સોડહં સોડહં એવી રીતે આત્માની પ્રતીતિ થયા કરે છે અને અખંડ આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે. તે રસ એવી જાતનો છે કે જેણે અનુભવ્યો હોય તે જ જાણે. તેમ તીર્થંકર મહારાજ પણ સાધ્ય આત્મસ્વરૂપ લક્ષી દેશના આપે છે અને બીજાં જે જે બતાવ્યું છે તે પણ આત્માના ઉપકારક કારણ માટે છે. માઈ તાઈ એ સર્વ પણ આત્માનું સ્વરૂપ ઓળખાયું નથી ત્યાં સુધી છે. દુનીયામાં જેટલાં પુસ્તકો છે તે પણ આત્માના જ્ઞાનથકી રચાયેલાં છે. જ્ઞાન એ આત્માનો ગુણ છે સર્વ ગુણોમાં મુખ્ય સત્તા ભોગવે છે. વેદાંતી તો જ્ઞાન સ્વરૂપ જ આત્મા માને છે. એટલે જ્ઞાન થકી આત્મા કંઈ જુદી વસ્તુ નથી. પણ જ્ઞાન તેજ આત્મા, એમજ છે તે કહે છે. પણ તે પણ ભૂલ ભરેલ છે. જ્યારે જ્ઞાનને જ આત્મા એમ કહેવો ત્યારે એકલો જ્ઞાન શબ્દ કેમ નહીં કહેવો. જ્ઞાન એ ગુણ છે તે આત્મામાં ભાસે છે. જ્ઞાન એ આધેય છે અને આત્મા એ અધિકરણ છે. તેમનો બિન્નાબિન્ન સંયંધ સ્પષ્ટાદવાદી કહે છે તે પ્રમાણ છે. નૈયાયિક-

વચનામૃત.

૧૧૧

આત્મા અને જ્ઞાન જુદાં જુદાં માને છે અને કહે છે કે “જ્ઞાનાધિકરણ-
માત્રા” આત્મા અને જ્ઞાનનો ભેદ સંબંધ સ્વીકારે છે. પણ ભેદ અને
અભેદ એ એ સંબંધ સ્વીકારતો નથી, તેથી તે પણ અમાન્ય
છે. માન્ય સ્યાદાદ મત છે, શાસ્ત્રમાં પણ પ્રાચીન જૈન મત જ સિદ્ધ
થાય છે અને વેદની ત્યારબાદ ઉત્પત્તિ થઈ છે. બ્રાહ્મણો પણ જૈન મતમાંથી
ઉત્પન્ન થયા છે. તેમ સાંખ્યો પણ તથા જૈમીની વૈશેષિક એ સર્વ જૈન-
માંથી ઉત્પન્ન થયા છે. જો કે એ મત હાલ આવે છે, પણ જ્ઞાનદૃષ્ટિથી
પક્ષપાત કર્યા વગર યુક્તિથી તત્ત્વોની પરીક્ષા કરીએ તો જૈનનાં જ તત્ત્વો
તત્ત્વ તરીકે બાસે છે, અને સંપૂર્ણ સત્તા ધરાવે છે. વેદાંતી આખી દુનિયાના
જીવોનો એક આત્મા માને છે અને સર્વ જીવ પરમાત્માના અંશ તરીકે
કહે છે, તે પણ માન્યતા પરિપૂર્ણ સત્ય નથી. સર્વ જીવોની ઐક્યાપત્તિ થવાથી
એક જીવના મોક્ષ થકી સર્વ જીવોનો મોક્ષ થવો જોઈએ, એ મોટું દ્વંષણ
આવે છે. વળી સર્વ જીવો જો પરમેશ્વરના અંશ તરીકે માનીએ તો અંશ
તરીકે થવાનું શું કારણ તે પણ જણાતું નથી.

વળી દરેક પરમાત્માના અંશે જ્યારે પ્રલયકાળ આવે છે, ત્યારે
તેમના મત પ્રમાણે તે વિરાટ સ્વરૂપમાં રહે છે, ત્યારે તે બધા બેગા થઈ
ગયા ત્યારે તેમને કેવો સંબંધ થઈ ગયો. પરમાત્માના અંશે જ્યારે સર્વ
પરમાત્મારૂપે થઈ જવાના, ત્યારે આ દુનિયામાં કોણ રહેવાનું તે પણ વિચા-
રવા લાયક છે. એમ સર્વે રીતે જોતાં અદ્વૈતમત એક પક્ષી ઠરે છે.

મહાભારત શાંતિ પર્વ.

શ્લોક.

શ્રૂયતાં ધર્મસર્વસ્વં, શ્રુત્વા ચૈવાવધાર્યતાં ॥

આત્મનઃ પ્રતિકૂલાનિ, પરેષાં ન સમાચરેત્ ॥ ૧ ॥

બન્ધો સર્વ ધર્મનું રહસ્ય સાંભળો, શ્રવણ કરી નિશ્ચય કરો કે આત્માને
પ્રતિકૂળ લાગે તેનું આચરણ અન્ય જીવો પ્રતિ આચરવું નહિ. સર્વ જીવોનું
બહુ ધમ્મજો. તમારી પેઠે સર્વ જીવ સુખ વાંછે છે. માટે અન્ય જીવોને દુઃખી
કરો નહિ. સર્વ જીવો પ્રતિ દયા દૃષ્ટિથી દેખો. કોઇનો પ્રાણ નાશ કરો નહિ.
દયા એજ વેદનો સાર છે. દયા એજ મહાયત્ત છે કહ્યું છે કે:-

શ્લોક.

સર્વે વેદા ન તત્ કુર્યુઃ સર્વે યજ્ઞાશ્ચ ભારત ॥

સર્વે તીર્થાભિવેકાશ્ચ, યત્ કુર્યાત્પ્રાણિનાં દયા ॥ ૧ ॥

૧૧૨

વચનામૃત.

વળી કહું છે કે—

શ્લોક.

માતૃવત્ પરદારાણિ, પરદ્રવ્યાણિ લોષ્ટવત્ ॥

આત્મવત્ સર્વભૂતાનિ, યઃ પશ્યતિ સ પશ્યતિ ॥ ૧ ॥

જે ભવ્યો પરસ્ત્રીને માતાની નજરથી દેખે છે, અને પર દ્રવ્યને લોષ્ટ યુક્તિથી દેખે છે અને સર્વ જીવોને આત્મ યુક્તિથી દેખે છે, તેજ ખરા દેખનાર સમજવા.

શ્લોક.

યથા મમ પ્રિયાઃ પ્રાણાઃ તથાન્યસ્યાપિ દેહિનઃ ॥

ઇતિ મત્વા ન કર્તવ્યો, ઘોરઃ પ્રાણિવધો બુદ્ધૈઃ ॥ ૧ ॥

જેમ મને મારા પ્રાણ વહાલા છે તેમ અન્ય જીવોને પણ પોતાના પ્રાણ વહાલા છે, એ પ્રમાણે માની ભયંકર પ્રાણિ વધ કદી કરવો નહિ. અન્ય પ્રાણિયોને દુઃખ આપનાર પ્રથમ પોતે દુઃખી થાય છે. આ જીવ ચોરાશી લાખ જીવોનીમાં હિંસા કરતો પુનઃ પુનઃ પરિભ્રમણ કરે છે.

શ્લોક.

કંટકેનાપિ વિદ્ધસ્ય, મહતી વેદના ભવેત્ ॥

ચક્રકુન્તાદિયષ્ટ્યાદ્યૈ માર્યમાણસ્ય કિં પુનઃ ॥ ૧ ॥

કાંટાવડે વીંધાયલાને પણ મોટી વેદના થાય છે, તો ચક્ર કુંતા, તરવાર છરીથી જનવરોનાં ધડ કાપી નાંખતાં તેમને કેટલી વેદના થતી હશે ? અલખત અનંત વેદના થાય તેમાં અનુભવજ પ્રમાણ છે—

શ્લોક.

ઉચ્ચતં શસ્ત્રમાલોક્ય વિષાદભયવિહ્વાલાઃ ॥

જીવા કંપન્તિ સંત્રસ્તાઃ નાસ્તિ મૃત્યુસમં ભયં ॥ ૧ ॥

યૂપં છિત્ત્વા પશુન્ હત્વા, કૃત્વા રુધિર કર્દમમ્ ॥

યદ્યેવં ગમ્યતે સ્વર્ગે, નરકે કેન ચ ગમ્યતે ॥ ૨ ॥

યૂપને છેદી, પશુઓને હણી અને રુધિરનો કાચડ કરીને જે સ્વર્ગમાં જવાનું હોય તો નરકમાં કોણ જાય ? ॥૨॥ કારણ કે પાપને કરનાર જીવો સ્વર્ગમાં જાય એ પ્રત્યક્ષ વિરુદ્ધ છે. અને દુનિયાથી પણ વિરુદ્ધ છે ? કળિયુગમાં વૈષ્ણવ શાસ્ત્રોમાં યજ્ઞનો નિષેધ કર્યો છે, તેને કોણ ગણકારે છે ? જ્યાં દયા

વચનામૃત.

૧૧૩

નથી ત્યાં ધર્મ નથી. કેટલાક લોકો એમ માને છે કે યજ્ઞથી દેવતા પ્રસન્ન થાય છે, એ વાત ખોટી છે. દેવતા કંઈ માંસ ખાતા નથી. માંસ અપવિત્ર છે તેને દેવતા ખાય નહિ, પણ પાપી રાક્ષસ જીવે ખાય છે. ઉલ્લૂં પાપ કરનારના ઉપર દેવતાઓ ક્રોધાયમાન થાય છે. થોડાં વર્ષો ઉપર સિદ્ધપુર ગામમાં એક બ્રાહ્મણે યજ્ઞ કર્યો હતો અને એમાં જીવના બકરાને હોમ્યો હતો. એનું પરિણામ એ આવ્યું કે—બ્રાહ્મણનું આખું ઘર નાશ પામ્યું, ખોતે ધરધણી મૂરી ગયો. પાપ કરવાથી કદી સાફ થતું નથી. ઉમ્ર પાપ આ જીવગાનીમાં પણ ફળ આપે છે. હિંદુસ્થાનમાં પ્રથમ જીવતી હિંસા થોડી થતી હતી, હાલ વિશેષ થાય છે. તે તેથી દેશની પાયમાલી, દુકાળ, રોગ વગેરેની પીડા વિશેષ દેખવામાં આવે છે. માટે દરેક દયા ધર્મની લાગણી ધરાવનાર ધર્મ વીરોએ આ દુનિયામાં મનુષ્ય જન્મ પામી, દયા લાગણી વધારવી અને ધર્મનાં કૃત્ય કરવાં અને તેથી મનુષ્ય જન્મ સફળ કરવો.

ગાથા.

જો સમો સન્નભૂણસુ, તસેસુ થાવેસુ ય ॥

તસસ સામાઈયં હોઈ, એ એ કેવલિ માસિયં ॥ ૧ ॥

જે બળ્ય તસ અને સ્થારમાં સર્વ ભૂતમાં સમભાવવાળો છે. અને કોઈના ઉપર રાગ દેષ કરતો નથી તેને સામાયિક કહે છે. અને તે કેવળજ્ઞાની પ્રરૂપિત મુદ્રાલેખ ત્રિકાળમાં વિજય પતાકા પ્રાપ્ત કરે છે. અને તે માટે મુનીશ્વરો સામાયિક અંગીકૃત કરી પરમ પદ સાધવા પ્રયત્ન કરે છે. મુનિ-વર્યો સદા નિરૂપાધિપદ સેવન કરે છે અને વીતરાગ ભાગવંતના સ્પાદાદ ધર્મના વાહક ધર્મ ધુરંધર પદવીમાં પ્રથમતાને પામે છે. જળી ક્ષમાશ્રમણ કેવા છે તે કહે છે.—

શ્લોક.

સંતોષમુલ્લશ્યાયાં, સદ્વિવેકપરાવૃતાઃ ॥

સ્વપંતિ યે મહાત્મનઃ શેરતે તે નિરાકુલાઃ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ:—સંતોષ રૂપ સુખશ્યામાં સદ્વિવેકરૂપ આદર પાથરીને જે બળ્ય મહાત્માઓ શયન કરે છે, તે નિરાકુલતાએ સુવે છે. સંતોષની પ્રાપ્તિ જ્ઞાન વિના થતી નથી. પરિગ્રહની મૂર્છા-તૃષ્ણા જ્યાં સુધી હોય છે ત્યાં સુધી મન અસ્થિર રહે છે અને શાંત થતું નથી. લોભી પુરૂષ સદા સંકલ્પ-વિકલ્પ યુક્ત હોય છે. અનાદિ કાળથી લોભ જીવને લાગ્યો હોય છે. આર

૧૧૪

વચનામૃત.

ગતિમાં પડેલા આ જીવે અનંતવાર લોભ કર્યો, પરવસ્તુને મમતાના યોગે ઝડપી કરવા આ જીવે કાંઈ બાકી રાખ્યું નથી, અને અગ્નિમાં કાષ્ટ નાખ્યાથી ઉગ્રી અગ્નિની વૃદ્ધિ થાય છે, તેમ અનેક ભવમાં લોભ પ્રકૃતિ જે પુદ્ગલ રૂપ છે તેનું સેવન કર્યું અને વળી આ ભવમાં પણ લોભ કર્યાથી, જીવ ! વિચાર કે લોભ કોઈ પણ રીતે શાંત થશે ? ના નહિ થાય. શું એ મન છે સારે તે લોભથી જીવને કાંઈ ફાયદો છે ? ના કિંચિત્ પણ નથી. શું ઇચ્છાની વૃદ્ધિ કરવાથી ધન વિશેષ મળી પણ શકશે ? કદી નહીં. જે પ્રમાણે કર્મ બાંધ્યું છે તેટલુંજ મળે છે. ઉગ્રી ઇચ્છા કરવાથી કર્મબંધ થાય છે અને થવાનું હોય છે તે પ્રમાણે થાય છે. જ્ઞાતા વા અજ્ઞાતા વેદનીય કર્મના ઉદયે આ જીવે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, અને ભાવથી જે જે નિમિત્તથી ભોગવવાનું પૂર્વ ભવમાં કર્મદ્વારા નક્કી કર્યું છે, તે તે પ્રમાણે દ્રવ્ય ક્ષેત્રકાળ ભાવથી નિમિત્તાદિક યોગે આત્માને સાનુકૂળ વા પ્રતિકૂળ સાધનો પામી સુખ દુઃખ ભોગવવું પડે છે. તો જીવે સન્મતિદ્વારા વિચારવું કે તું સુખને માટે કેમ રાગ વા દ્વેષાદિ સેવી નવીન કર્મની વર્ગણાઓ આત્માના પ્રદેશોની સાથે બાંધે છે ? શ્રી ચરમ તીર્થંકર વીર પ્રમુને પણ અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ નિમિત્ત દ્વારા જ્ઞાતા અને અજ્ઞાતા વેદનીય કર્મ ભોગવવાં પડ્યાં છે. માટે જીવ ઇચ્છાની જાળમાં ગુંથાઈ શકે નહિ. ઇચ્છા આકાશ સમાન અનંત છે, કોઈ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રનો પાર પામી શકે પણ લોભરૂપ સમુદ્રનો કોઈ પાર પામી શકતું નથી.

લોભ યોગે અનેક ઉપાયો કરી અને જીવની હિંસા કરી જીવ લક્ષ્મી-ધન મેળવે છે, તોપણ અંતે ધન પોતાનું થયું નથી, અને થવાનું નથી. ઉપાઈત કર્મ પરભવમાં અવશ્ય જીવને ભોગવવાં પડશે. તું કરોડાધિપતિ વા લક્ષાધિપતિ કહેવાય પણ આંખ મીંચ્યા પછી શું કંઈ સાથે આવશે ? કંઈ નહિ. લોભથી રક રામપાત્રનો પણ ત્યાગ કરી શકતો નથી. તેમ ધનાઢ્ય કંઈ સાથે લેઈ મરી શકતો નથી. આ દુનિયામાં માત્ર નામ કીર્તિની લાલચે લોભાવિષ્ટ જીવ, આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનવશીભૂત થાય છે.

સાધુ મહાત્માઓ ધનની મૂર્છાનો ત્યાગ કરી સંતોષ ધારણ કરે છે તેમને ધન્ય છે. વળી તે મુનીશ્વરો સંસારમાં આત્મિક ધન વિના કંઈ સાર ગણતા નથી. સંસારની મિથ્યા નદીને વલોવતાં કોઈને સાર આવ્યો નથી અને આવનાર પણ નથી. ભવ્ય પુરૂષો તો લક્ષ્મી પામીને સાત ક્ષેત્રમાં ખરચી નાંખે છે. કારણ કે સુપાત્રમાં વ્યય કરવો તેજ લક્ષ્મીની સાક્ષ્યતા છે. કિંતુ મમ્મણ્ય શેઠ વા સાગર શેઠની પેઠે લોભાંધ થવાથી કર્મશક્તિ ઝડપી

વંચનામૃત.

૧૧૫

કરી અધોગતિ પામી દુઃખ પરંપરા અનુભવે છે. જે વસ્તુમાં કંઈ સુખ નથી અને જે દુઃખનો હેતુ છે, એવા ધનને આત્મજ્ઞાની મુનિવર્યો તૃણવત ગણે છે. અલખત તેવા મહાત્માઓ દીંદ્ર, ચંદ્ર, અને નાગેંદ્રના સુખોની પદ્ધતિને પણ તૃણવત ગણી અભિલાષ માત્ર કરતા નથી. એવા નિરપૃહ જીવો સંતોષતાને પામી એક પુદ્ગલ પરમાણુને પણ મમતાથી ચડણ કરવા ઇચ્છતા નથી. એવા મુનિવર્યો સંતોષ રૂપ શય્યામાં સહન કરે છે, અને સત્યવિવેક રૂપ પટની ઓઢણી ઓઢે છે. તેથી તે નિર્ભય છે, શાંતિમય છે. એવા મુનિવર્યો નિરાકુલ છે, અને અનંત સુખના અનુભવી છે. એવી દશાથી અનેક જીવોએ મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કર્યું અને અનેક કરશે. બાહ્ય ઉપાધિમાં સુખનો લેશ નથી. અને સત્ય તત્ત્વ રૂપ આત્મ ધર્મની પ્રાપ્તિથી મોક્ષ છે, વ્યહાર અને નિશ્ચયનયદ્વારા સ્યાદાદ ધર્મ આરાધક મુનિવર્યો મુક્તપદ પામે છે. એજ બળ્યાત્માઓનું લક્ષ્ય પદ છે.

આત્મા અને કર્મ

અનેક પ્રકારનાં કર્મોનો, જ્ઞાનીએ આઠ કર્મમાં સમાવેશ કર્યો છે, આઠ કર્મમાં ચાર કર્મ ધાતીઆં છે અને ચાર અધાતીઆં કર્મ છે. જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય, અને અંતરાય, એ ચાર કર્મોએ આત્માના ચાર મોટા ગુણ આચ્છાદન કર્યા છે. જ્ઞાનાવરણીય કર્મે જ્ઞાન ગુણ આચ્છાદન કર્યો છે અને દર્શનાવરણીય કર્મે અનંત દર્શન ગુણ આચ્છાદન કર્યો છે. મોહનીય કર્મના બે ભેદ છે:—દર્શન મોહનીય અને ચારિત્ર મોહનીય. દર્શન મોહનીય અને અનન્તાનુબન્ધી કષાયનો સર્વથા ક્ષય થવાથી ક્ષાયિક સમક્રિતની ઉત્પત્તિ થાય છે. ચારિત્ર મોહનીયનો સર્વથા પ્રકારે ક્ષય થવાથી ક્ષાયિક ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે. મોહનીય કર્મમાં ઉપશમ ભાવ, ક્ષયોપશમ ભાવ અને ક્ષાયિક એ ત્રણ ભાવ લાભે છે. અંતરાય કર્મનો ક્ષય થવાથી અનંત વીર્યની પ્રાપ્તિ આત્માને થાય છે. આ ચાર ધાતીકર્મના યોગે અનંતવાર સંસારમાં આત્માએ પરિભ્રમણ કર્યું, અને જ્યાં સુધી તે કર્મ છે ત્યાં સુધી સંસારમાં પરિભ્રમણ થયા કરશે. આ સ્થાને પ્રશ્ન થશે કે કર્મ તો જડ છે, અને આત્મા તો ચેતન છે. કર્મ કંઈ બળવાન નથી તો તેનાથી આત્માના ગુણોનો ધાત શી રીતે ચર્ધ શકે? તેના ઉત્તરમાં સમજવાનું કે આત્મા જ્યારે રાગ દ્વેષરૂપવિભાવ દશામાં પરિણમે છે, ત્યારે જડરૂપ પુદ્ગલ દ્રવ્યના સંક્રોધને આકર્ષી અષ્ટ કર્મ રૂપે

૧૧૬

વચનામૃત.

પરિણામે છે. હવે એ કર્મ ૩૫ પરિણામેલાં પુદ્ગલ સ્કંધોમાં એવો સ્વભાવ હોય છે કે તેનાથી જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્યાદિ આત્માના ગુણોનું આ-
 ઝાદન થાય છે. જેમ લોહ ચુંબકમાં સોયને આકર્ષવાની શક્તિ સ્વભાવે રહેલી છે, તેમ રાગ દ્રેષ યોગે પૌદ્ગલિક દળીયાં આકર્ષવાની શક્તિ આ-
 ત્મામાં સમયે સમયે વર્તે છે. હવે રાગ દ્રેષ અજ્ઞાન ૩૫ વિભાવદશાથી જેમ જેમ, જે જે સમયે, આત્મા છુટે છે, તેમ તેમ તે તે સમયે, સ્વભાવ દશામાં રમતો આત્મા અનંત કર્મ દળીયાંને અસંખ્ય પ્રદેશોથી ખેરવે છે. જ્યારે વિભાવ દશમાં પુદ્ગલ દ્રવ્યની સાથે આત્મા પરિણમે છે, ત્યારે સ્વ-
 સાવ દશામાં રમતો આત્મા પુદ્ગલ દ્રવ્યથી છુટો પડે છે. જે જે અંશે આત્મા વિભાવ દશાથી છુટે છે, તે તે અંશે આત્મા સ્વધર્મ પ્રાપ્તિ કરે છે. મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનના ક્ષયોપશમભાવે આત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપનું ચિંતન કરતો સ્થિરતા યોગે અનુભવ દશા પામી, મોક્ષ સુખ સદશ સુખનો ઘટમાં અનુ-
 ભવ કરે છે. જે પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો એ ચાર વ્રાતિ કર્મનો ક્ષય કરી શકાય છે. કોઈ એમ કહેશે કે મોહનીય આદિ ધાતી કર્મનો જે ઉદય આવે છે તે ભોગવ્યા વિના છુટકો નથી. મોહનીય કર્મનો ઉદય કોઈનાથી જતાયો નથી માટે જેમ બનવાનું હશે તેમ બનશે એમ કોઈ કહે તેને સમજવાનું કે, ઉદયથી ધાતી કર્મનો ક્ષય થાય છે, પણ અધાતી કર્મનો ક્ષય થતો નથી. દેશેણ્યા પૂર્વકોટિ વર્ષ પર્યંત તેરમા ગુણુઠાણે કેવલીને રહેવું પડે છે, તેનું કારણ અધાતી કર્મનો વિપાકોદય ભોગવવા માટે. ધાતી કર્મનો નાશ કરવા ઉદય કરવો જોઈએ. કોઈને શ્લોક મુખે કરતાં વાર થાય છે. પણ જેમ જેમ ઉદય કરે છે તેમ તેમ શ્લોક દરરોજ વિશેષ મુખે કરે છે અને જેમ જેમ વિદ્યાભ્યાસનો ઉદય કરે છે તેમ તેમ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ થાય છે. તેમ દર્શનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ પણ સમજવો. મોહનીય કર્મનો ક્ષય પણ ઉદયથી થાય છે. મોહનીય કર્મના ફળ ૩૫ ઔદયિક ભાવને ભોગવતો પણ આત્મા રાગદ્રેષથી ભિન્નપણે વર્તતો કર્મ ગ્રહણ કરતો નથી. ઔદયિક ભાવને ભોગવતો એવો આત્મા વિભાવ દશામાં પરિણમે તો કર્મને ગ્રહણ કરે છે. તેમ શાતા વા અશાતા વેદનીયના ઔદયિક ભાવને ભોગવતો પણ જીવ તેમાં રાગદ્રેષ ૩૫ પરિણમે નહિં તો કર્મનો ગ્રહણ કરતો બનતો નથી. પ્રથમ તો એવો અભ્યાસ કરવો કે આત્મા આત્મપ્રેમી બની બાહ્ય જગતની મોટાઈ, કીર્તિ, અપમાન વિગેરેની વાસના છોડી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, અને ભાવથી ચાર ધાતી કર્મનો ક્ષય કરે. અંતે જ્ઞાનીના વચન પ્રમાણે સદ્ગુરુ સંગે સ્વસ્વરૂપને વેદતો આત્મા ધાતી કર્મનો

વચનામૃત.

૧૧૭

ક્ષય કરી અને અધાતી કર્મનો પણ નાશ કરી મુક્તિપદ પામે છે તે માર્ગે અતીત કાળે અનંત જીવો મુક્તિ ગયા અને અનંત જશે.

ધર્મોન્નતિ.

જગત્માં સર્વ પ્રકારની ઉન્નતિ કરતાં ધર્મોન્નતિ શ્રેષ્ઠ છે. ધર્મોન્નતિથી અનેક જીવોનું કલ્યાણ થાય છે. તત્ત્વજ્ઞાન અને યોગજ્ઞાન વિના ધર્મોન્નતિ થઈ શકતી નથી. ધર્મોન્નતિ વિના મનુષ્યોના હૃદયબળ ખીસી શકતાં નથી. દેવતા સમાન પરાક્રમ કરવું હોય તો હૃદયબળ ખીસવું જોઈએ. સર્વ જીવોના આત્માને પોતા સમાન લેખી સર્વના ભક્ષા માટે સ્વાત્મિક શક્તિયોને આપનાર મહાત્માઓ સત્વર ધર્મોન્નતિ કરી શકે છે. આખી દુનિયાના ભક્ષામાં જેઓ પોતાનું બહુ સમજે છે તેઓ આ માર્ગને પુરસ્કૃત કરવા પ્રયત્ન કરે છે. ગમે તે ભાષામાં, ગમે તે દશામાં આત્માનું સ્વરૂપ સમજાવ્યાથી દરેક જીવો પોતાના સમાન ખીજ આત્માઓને ગણી ધર્મોન્નતિ કરી શકે છે અને મનવડે પણ અન્યનું ખરાબ કરવા પ્રયત્ન કરતા નથી. આત્માની જ્ઞાનાદિ અનંત શક્તિયોને ખીલવવાના ગુપ્ત સિદ્ધાન્તોનું ગુરુઓ શિષ્યોને જ્ઞાન આપે છે અને જગત્માં સર્વના ભક્ષા માટે પ્રયત્ન કરે છે. ધર્મ એટલા શબ્દ ઉપર લાખો પુસ્તકો રચાયાં છે, અને હજી રચાય છે. સર્વ પુસ્તકોનો સાર એ છે કે આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણો પ્રાપ્ત કરવા ગમે તે રીતે પ્રયત્ન કરવો. ધર્મ સમજાય તો સહેલ છે. જગત્ના જીવોને ખરા ધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ હોય તેનાં લક્ષણ નીચે મુજબ છે.

- ૧ જગત્ના સર્વ જીવોનું રક્ષણ કરવા પ્રયત્ન કરે છે. પોતાના આત્મા સમાન સર્વ જીવોને ગણે છે.
- ૨ બાહ્ય જડ સ્થૂલ પદાર્થોમાં નહીં મુંઝાતાં તે આત્માની અંદર રહેલા ગુણોને શોધે છે.
- ૩ જગત્ના જીવોનું બહુ કરવા તે ભાવ, ધ્યાને ધારે છે.
- ૪ પ્રત્યેક જીવોની દિવ્ય જ્ઞાનચક્ષુ ખીલવવા ઉપદેશ આપે છે.
- ૫ મનની સમાનતા જાળવીને તે બાહ્ય ધર્મનાં કાર્યો કરે છે.
- ૬ સર્વ જીવોને ધર્મના રસિક બનાવવા પ્રયત્ન કરે છે.
- ૭ આત્મામાં રહેલી પરમાત્મતાને મેળવવા ધ્યાન-સમાધિ કરે છે અને મનની ધમ્મજાઓને ત્યજે છે.
- ૮ જ્યાં ત્યાં ગુણાનુરાગ દષ્ટિ ધારણ કરે છે, જ્યાં ત્યાં સહજીવોની ભાવના કરે છે, અને દુર્ગુણોને ટાળે છે.

૧૧૮

વચનામૃત.

- ૯ આત્માની દૃષ્ટિ ખીલવાથી તેના મુખ ઉપર આનંદની ઝાંખી છવાય છે, ઉદાસીનતાનો નાશ કરે છે.
- ૧૦ શ્રી વીર પરમાત્માના તત્ત્વો ફેલાવવા તે સક્ષમ અને સ્થૂલ શક્તિયોનો ઉપયોગ કરે છે.
- ૧૧ દરેક પદાર્થોનો સક્ષમ અનુભવ કરી આત્માના આનંદમાં મગ્ન રહે છે.
- ૧૨ સ્વપરના ભક્ષા માટે ક્રિયા યોગી બને છે. અને જ્ઞાનયોગી થઈ અન્નાનો નાશ કરે છે.
- ૧૩ શ્રી સર્વજ્ઞનાં તત્ત્વોપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખે છે. કોઈના બુરામાં તે ઉભો રહેતો નથી.
- ૧૪ બાહ્યનાં કાર્યો કરતાં છતાં તે અન્તરમાં સુરતા રાખે છે.
- ૧૫ મહાશય ગંભીર સદ્ગુરુના ગંભીર ઉચ્ચ આશયને સમજવા યોગ્યતાની પ્રાપ્તિ ઇચ્છે છે.
- ૧૬ દરરોજ ઉચ્ચ થવાની ભાવના કરે છે. પરમાત્મ પદજ તેનું સાધ્ય-લક્ષ્ય બિંદુ કલ્પાય છે.

આવી ઉત્તમ એષ્ટાંગોને તે ધારણ કરે છે. ધર્મોન્નતિ ઉન્નતિ કરવાને માટે પોતાના તન મનનો ભોગ આપે છે. કીર્તિ યા કોઈ પણ પ્રકારની બાહ્ય મોટાઈને લેઈ તે કશું કરતો નથી. પણ ક્ષુદ્ર વાસનાનો ત્યાગ કરી સર્વના ભક્ષા માટે ધર્મ કાર્યો કરે છે. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની આરાધન કરે છે. ધર્મપરિષદમાં સત્યતત્ત્વને પ્રકાશે છે. રાગદ્વેષનો ક્ષય કરવા પ્રયત્ન કરે છે. દુર્જનોનાં હૃદય પણ દયાના જગથી તે શુદ્ધ કરે છે. ધર્મોન્નતિના વ્યવહાર હેતુઓને જમાના અનુસારે સેવે છે. ધર્મના ફેલાવાથી પાછો હકતો નથી. હજારો વિદ્વોને છોટે છે. લોકોના કહેવા પર લક્ષ રાખતો નથી. સદાકાળ ધર્મોન્નતિમાં સકલ જીવનને ગાળી પરમાત્મ દશા પ્રાપ્ત કરે છે.

જૈનોના ત્રણ ફિરકાના એકબીની શક્યતા.

ડીસેમ્બર તા. ૧૦ સને ૧૯૧૦ ના સાંજવર્તમાનમાં જૈનમાં નવીન પંથની શંકા અને તેનું સમાધાન એ નામનો એક લેખક વાંચી કંઈક નવું અનુભવ્યું છે. ધણા લોકો તરફથી એ લેખનો જવાબ આપવાના પત્રો ઉપર પત્રો આવવાથી છેવટે જણાવવું પડે છે કે એ લેખમાં કંઈ અમારા લેખના વિચારોનું સમાધાન થયેલું જોવામાં આવતું નથી. અનેક જવાબોની પંચાતમાં પડતાની ઇચ્છા પણ નથી. લેખકે સારી ભાષામાં લેખ લખ્યો છે પણ તે કોણ છે

વચનામૃત.

૧૧૯

તે જણાવે તો તેની યોગ્યતા પિછાણી ઉત્તર આપી શકાય. નવીન પંથની પ્રવૃત્તિનાં અનુમાનોનું નિરાકરણ જો તેઓ તપાસીને કરે તો વિશેષ ઉચિત મળાય. પણ શીઠ્ઠાઓ પણ, જો જેટલી મળતી આવતી હોય તેટલામાં ઐક્ય કરીને રહે તો આનન્દની વાત છે. જે જે આવતોમાં વિરોધ આવતો હોય તે તે આવતોમાં પણ જાણી જોઇને કલેશની ઉદારણા કરવી યોગ્ય નથી. એમ અમારા ઐક્યના વિચારો છે. પણ તેનો અર્થ એવો ન કરવો કે સિદ્ધાંતો વિરૂદ્ધ નવીન પંથની પ્રવૃત્તિ તથા તત્ત્વ વિરૂદ્ધ પ્રશ્નણાને પણ સત્ય માની લેઈ ઐક્ય કરવાના હિમાયતી થઇ જવું. હાલમાં તો પંથોની-મઝ્છોની તકરારો સમાવવાની જરૂર છે. તેમાં જ્યારે લેખકનો ઉત્સાહ છે ત્યારે તેઓ આ આવતનો અનુભવ કરશે તો માલુમ પડશે કે નવીન વેષ-નવીન ક્રિયા એજ પંથનો મૂળ હેતુ છે. વિચારોની વિશાલતા રાખવી, ભાતુભાવ વધારવો, સંપીને રહેવું તે તો સર્વેને માન્ય છે. પણ સિદ્ધાંતો વિરૂદ્ધ આચરણા-મૂલો હોય તે તો સુધારવી જોઇએ. જેનામાં જે જે અંશે ગુણો છે તેઓને તે તે અંશે અમે યોગ્ય માનીએ છીએ. લેખકનો સંપભાવ પ્રશસ્ત છે, પણ નવીન પંથની ચતી જાંખી પુષ્ટિની પ્રવૃત્તિ ઠીક નથી. કલેશની ચર્ચાઓનું સમાધાન રૂપમાં લાવી શકાય માટે લેખકે રૂપમાં મળવું. ધર્મધર્મા નહિ કરતાં પરના ભક્તમાં જે પ્રવૃત્તિ કરે છે તેને ધન્ય છે. હાલમાં હું વિહાર, અને ઉપદેશમાં ગુંથાયલો છું, સદ્ગુણો માટે આત્મધ્યાનમાં રહેવું. સમમાવ રાખવો.

જૈનધર્મની આસ્તિકતા.

જે ધર્મનો પાયો આસ્તિકતા ઉપર રચાયલો છે. તે ધર્મના સ્વીકારથી મનુષ્યો ખરા સુખની કુંચી પ્રાપ્ત કરે છે. મન, વાણી અને શરીરને કેળવી આત્માની શુદ્ધ દશા પ્રાપ્ત કરી અનંત સુખ પ્રાપ્ત કરવું એજ ખરા ધર્મની ખૂબી છે. આત્માનું ખરૂં સ્વરૂપ જે ધર્મમાં યથાર્થ જણાય તે ધર્મનો સ્વીકાર મનુષ્યો કરી શકે છે. જૈન ધર્મમાં આત્મજ્ઞાન સંબંધી ઘણું કહેવામાં આવ્યું છે.

દીલગીરીની વાત છે કે કેટલાક અસુજનો જૈનધર્મને નાસ્તિક ધર્મ કહે છે. પણ તેવાઓ ઉપર કશુંભાવ લાવવો જોઇએ.

ખરો આસ્તિક કેણુ ?—જે પરમેશ્વરને માને, પુણ્યને માને, પાપને માને, બંધને માને, મોક્ષને માને, સ્વર્ગને માને, નરકને માને, દેવતાઓને

૧૨૦

વચનામૃત.

માને, પુનર્જન્મ માને, દયા, ભક્તિ, શ્રદ્ધા, પરાપકાર આદિ ગુણોને માને, દેવ ગુરૂ અને ધર્મને માને, જ્ઞાન, ક્રિયા અને ભક્તિમાર્ગ માને, તે આસ્તિક કહેવાય છે. ગૃહસ્થધર્મ માને, સાધુધર્મ માને, તપ, જપ અને તીર્થયાત્રા માને, મૂર્તિ માને, રાજ્યભક્તિ માને, યોગ માને, યજ્ઞ માને, દાન માને, ઇત્યાદિ માનનાર આસ્તિક કહેવાય છે. જૈનો ઉપરના કહેલા સર્વ સિદ્ધાંતો માને છે. અનેક તીર્થંકરો થયા અને થશે તે સર્વ, ઉપરના સિદ્ધાંતો બોધ આપે છે; તેથી જૈનો ખરા આસ્તિક છે એમ માનવબાંધવો જાણી શકશે.

જેઓએ અષ્ટપ્રકારનાં કર્મ ક્ષય કર્યાં છે તેઓ સિદ્ધયુક્ત પરમાત્મા કહેવાય છે. જેઓએ તીર્થંકર નામ કર્મ બાંધ્યું હોય છે અને ધનધાતિક ચાર કર્મોનો ક્ષય કરી અનંત કેવળજ્ઞાન, અનંત કેવલદર્શન, અનંત ક્ષાયિક ચારિત્ર ઉપાર્જન કર્યું હોય છે; તે તીર્થંકર (અરિહંત) કહેવાય છે. અને તે સમવસરણુમાં એસી દેવતા મનુષ્યો વગેરેને બોધ આપી ચતુર્વિંશ સંઘ રૂપ તીર્થની સ્થાપના કરે છે. જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ; એ નવ તત્ત્વનો બોધ આપે છે. ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને જીવાસ્તિકાય એ પંચ દ્રવ્યાસ્તિકાયનું, દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયથી સ્વરૂપ સમજાવે છે. ઉપચારથી કાળદ્રવ્યનું સ્વરૂપ સમજાવે છે. એ ષડ્દ્રવ્યોનું જગત અનેહું કહેવામાં આવે છે. અનાદિકાળથી આત્મા અને કર્મનો સંબંધ બતાવે છે. અનંત જીવે છે—એક ઇન્દ્રિયવાળા, બે ઇન્દ્રિયવાળા, ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા, ચાર ઇન્દ્રિયવાળા અને પંચેન્દ્રિય જીવોના દેવતા, મનુષ્ય, તિર્થંકર અને નારકી એ ચાર ભેદ છે. ઉર્ધ્વલોક, અધોલોક, અને તિર્થલોકનું સ્વરૂપ બતાવે છે. હિંસાનો ત્યાગ, જીહ્વાનો ત્યાગ, ચોરીનો ત્યાગ, મૈથુનનો ત્યાગ અને ધનનો ત્યાગ આ પ્રમાણે સર્વથા પ્રકારે પાંચ આશ્રવના ત્યાગ રૂપ પંચ મહાવ્રત સાધુનાં બતાવે છે. અને રાત્રીભોજન ત્યાગ રૂપ જીર્ણ વ્રત કહે છે. દેશથી હિંસાનો ત્યાગ, જીહ્વાનો ત્યાગ, પારકી સ્ત્રીનો ત્યાગ, પરિગ્રહ પરિભાણ, દિશાનું પરિભાણ, ભોગોપભોગ વિરમણ, અનર્થદંડ વિરમણ, સામાયકવ્રત, દેશાવગાશિક, પૌષધવ્રત અને અતિથિસંવિભાગ વિરમણ; એ ગૃહસ્થ શ્રાવકનાં ચાર વ્રત બતાવે છે. દાન, શીયળ, તપ, અને ભાવના. એ ચાર પ્રકારનો સામાન્ય ધર્મ બતાવે છે. મૈત્રી, પ્રમોદ, માધ્યસ્થ અને કરુણા આ ચાર પ્રકારની ભાવના સર્વ જીવોએ ધારણ કરવી એવો બોધ આપે છે.

પુદ્ગલ પરમાણુઓના જથ્થા ભેગા થઇ આઠ પ્રકારનાં દ્રવ્યકર્મ અને છે અને તે આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશોની સાથે ક્ષીરનીર પેડે પરિણમે છે.

વચનામૃત.

૧૨૧

અષ્ટ પ્રકારનું દ્રવ્યકર્મ ગ્રહણ કરનાર આત્મા છે. રાગ અને દ્વેષથી મલીન થએલ આત્મામાં દ્રવ્યકર્મ ગ્રહણ કરવાની શક્તિ રહેલી છે તેથી તે અષ્ટ પ્રકારનાં કર્મ ગ્રહણ છે. પાપ અને પુણ્ય પરમાણુઓ રૂપ પુદ્ગલ દ્રવ્યોના નૃથાનાં બનેલાં છે. અશુભ પરમાણુઓના નૃથાથી પાપ બનેલું છે, અને શુભ પરમાણુઓના નૃથાથી પુણ્ય બનેલું છે. અશુભરાગ અને અશુભદ્વેષથી પાપકર્મની વર્ગણાઓને આત્મા ગ્રહણ કરે છે. શુભ રાગ અને શુભદ્વેષથી પુણ્યકર્મની વર્ગણાઓને આત્મા ગ્રહણ કરે છે. પાપની વર્ગણાઓમાં અશુભ વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શ રહ્યા હોય છે અને પુણ્યની વર્ગણાઓમાં શુભ વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શ રહ્યા હોય છે.

પુણ્ય કર્મનો ભોગ ભોગવવાનાં મુખ્ય સ્થાન દેવલોક, અને મનુષ્યભવ છે. પાપ કર્મનો ભોગ ભોગવવાનાં મુખ્ય સ્થાન નરક અને તિર્યચની ગતિ છે. જાણતાએ તો ચારે ગતિના જીવોમાં પુણ્ય અને પાપ કહ્યું છે. પુણ્ય અને પાપ આવવાના હેતુઓને આશ્રવ કહેવામાં આવે છે. રાગ અને દ્વેષ આદિથી પુણ્ય અને પાપ આવે છે માટે તેને આશ્રવ કહેવામાં આવે છે. વસ્તુતઃ વિચારીએ તો પુણ્ય અને પાપ અને તેના હેતુઓને આશ્રવ કહેવામાં આવે છે. અષ્ટકર્મ આશ્રવ છે. આત્માની સાથે કર્મનું બંધાવું તેને બંધ કહે છે. અષ્ટકર્મનો બંધ રોકવાના હેતુઓ-જેવા કે સાધુ ધર્મ, શ્રાવક ધર્મ, સમિતિ, શુભિ, ભાવના, ચારિત્ર વગેરેને સંચર કહે છે. પૂર્વ બાંધેલાં કર્મને ખેરવવાના (ટાળવાના) હેતુઓ, જેવા કે બાર પ્રકારની તપશ્ચર્યા વગેરેને નિર્જરા કહે છે. અષ્ટ પ્રકારના કર્મોથી આત્માનું છટકું તેને મોક્ષ કહે છે. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય, આનંદ વગેરે ગુણોને ધારણ કરનારને જીવ (આત્મા) કહે છે. જે જડ છે-જ્ઞાનગુણથી સર્વથા શૂન્ય છે એવા જડ પદાર્થોને અજીવ તત્ત્વ કહે છે. ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને કાલ; એ પાંચ દ્રવ્યોના અજીવ તત્ત્વમાં સમાવેશ થાય છે. પુણ્ય, પાપ અને બંધ તત્ત્વનો પણ પુદ્ગલાસ્તિકાયમાં સમાવેશ થાય છે. બંધ તત્ત્વનો અપેક્ષાએ પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં સમાવેશ થાય છે. રાગ અને દ્વેષને ભાવકર્મ કહે છે. આત્માઓ અનંત છે. અનંત જીવો અષ્ટ પ્રકારનાં કર્મ ખપાવીને મુક્તિ સ્થાનમાં જઈ સિદ્ધયુક્ત પરમાત્મા થયા. જે જીવો મુક્તિ ગયા નથી તેને સંસારી જીવો કહે છે. નવ તત્ત્વોનો ૫૬ દ્રવ્યમાં સમાવેશ થાય છે. ૫૬ દ્રવ્યનું વિશેષ સ્વરૂપ જોવું હોય તો (મારો બનાવેલો) ૧૬ દ્રવ્ય વિચાર ગ્રંથ જોવો.

૧૨૨

વચનામૃત.

ઉપર પ્રમાણે આત્માના ગુણોનું લક્ષણ બતાવ્યું. આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશોને અનંત કર્મોની વર્ગણાઓ લાગી છે. કોઈ કહેશે કે જ્યારે તે અનાદિ કાળથી લાગી છે ત્યારે તે છૂટી શી રીતે પડી શકે ? તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે ખાણમાં સુવર્ણ અને રત્ન બે બેમાં બેઠાં હોય છે તે જેમ પ્રયોગથી જુદાં પડે છે, ક્ષીર અને નીર બેમાં મળી ગયેલાં હોય છે તે પાણી તે હંસની ચાંચથી જુદાં પાડી શકાય છે; તેમ આત્મા અને કર્મોનો અનાદિ કાળથી મેળાપ છે, તે પાણી તે બિન થઈ શકે છે. વસ્તુતઃ આત્માઓ અશ્પી છે તે પાણી તે કર્મોના સંબંધથી વ્યવહારવડે અનાદિ કાળથી રૂપી કહેવાય છે. જ્યારે કર્મોના સર્વથા નાશ કરે છે ત્યારે તે સત્તા અને વ્યક્તિથી અશ્પી કહેવાય છે. કર્મોના યોગે આત્માની સાથે પાંચ પ્રકારના શરીરોના સંબંધ થાય છે. ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ્ અને કાર્મણ. આ પાંચ પ્રકારના શરીરનું અત્યંત સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ જોવું હોય તો પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર તથા તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાંથી જોવું. સાત ધાતુ વગેરેનું સ્થૂલ ઔદારિક શરીર બનેલું હોય છે. મનુષ્યો અને પશુ પંખી વગેરે તિર્યચોને ઔદારિક શરીર પ્રત્યક્ષ દેખવામાં આવે છે. સુખ અને દુઃખના ભોગને ભોગવવાનું મુખ્યતાએ આ શરીરથી હોય છે. જ્યાન, યોગ આદિ ગુણથી મનુષ્યોને તથા તિર્યચોને વૈક્રિય શરીરની પ્રાપ્તિ થાય છે. અષ્ટકર્મના વિકારથી બનેલું કાર્મણ, અને આહારની પચન ક્રિયા કરનાર તૈજસ્ એ બે શરીરો દેવતા, મનુષ્ય, અને નારકીના જીવોને અવશ્ય હોય છે. દેવતા અને નારકીના જીવોને તેજ ભવમાં ઉત્પન્ન થનાર વૈક્રિય શરીર હોય છે. આહારક લબ્ધિવાળા ચતુર્દશ પૂર્વધરો આહારક શરીર બનાવી શકે છે.

મનુષ્યો મરીને ખીજો અવતાર ધારણ કરે છે તે મરતાની સાથે તૈજસ્ અને કાર્મણ શરીર કે જે બે સૂક્ષ્મ છે તેને પરભવમાં જીવ સાથે લેઈ જાય છે, તેથી ત્યાં તે બે શરીરના યોગે જેવાં જેવાં કર્મ કર્યાં હોય તેવાં તેવાં તે તે ભવ યોગ્ય નવાં સ્થૂળ, ઔદારિક અને વૈક્રિય શરીરને પ્રાપ્ત કરે છે. જેવા જેવા શુભ યા અશુભ પરિણામના વિચારો કરવામાં આવે છે તે તે પ્રમાણે પુણ્ય અને પાપ કર્મોની વર્ગણાઓ ગ્રહણ કરવામાં આવે છે; અને તે પુણ્ય અને પાપકર્મો આખા જીવનમાં જેટલું પ્રાપ્ત કર્યું હોય છે તેટલું સર્વ કાર્મણ શરીરમાં સત્તાએ-પ્રકૃતિરૂપે પડી રહી પરભવ સાથે આવે છે, અને તે અમુક અમુક કામે ઉદયમાં આવી સુખ અને દુઃખના હેતુઓપૂર્વક સુખ અને દુઃખનો ભોગ આત્માને આપે છે. જેમ વડના ખીજમાંથી આખું મોટું વડનું ઝાડ પ્રગટે છે તેમ કાર્મણ શરીરમાં રહેલી

વચનામૃત.

૧૨૩

કર્મની પ્રકૃતિયો કે જે સક્ષમ છે તેના યોગે દરેક ગતિમાં મોટાં દિવ્ય સ્થૂળ શરીરો પ્રગટી નીકળે છે. જેવાં જેવાં કર્મો કર્યા હોય છે તેવાં તેવાં કર્મ બંધાઈ કાર્મણુ શરીરની સાથે પરભવમાં આવે છે. એવો સિદ્ધાંત હોવાથી મનુષ્યોએ પાપકર્મથી દૂર રહેવું જોઈએ. પુણ્ય અને પાપનો સર્વથા પ્રકારે ક્ષય થાય છે ત્યારે મુક્તિ થાય છે. પુણ્ય અને પાપના યોગે સારાં ખોટાં શરીરો આત્માને ધારણ કરવાં પડે છે, તેમજ ઉચ્ચ વા નીચ અવતાર ધારણ કરવા પડે છે.

અશુભ રાગનો નાશ કરવો હોય તો શુભરાગથી કરવો. અશુભ દ્વેષનો નાશ કરવો હોય તો શુભ દ્વેષથી કરવો. શુભ દ્વેષનો નાશ કરવો હોય તો કેવલ આત્માનો શુદ્ધોપયોગ ધારણ કરવો. રાગ અને દ્વેષના સંસ્કારોનો કંઈ એકદમ નાશ થતો નથી. આત્માનું સ્વરૂપ પરિપૂર્ણ સમન્વય, અને જ્ઞાનધ્યાનમાં જીવન ગાળવામાં આવે તો રાગ અને દ્વેષનો નાશ થાય છે. પ્રારબ્ધ કર્મના યોગે સંસારમાં જે જે વસ્તુઓ મળી હોય તેમાં સંતોષ માની હર્ષ વા શોક કરવો નહિ. જડ વસ્તુઓ જે ક્ષણિક છે, ધડીમાં જેનો નાશ થવાનો છે, અનેક રૂપાંતરો જેનાં થયાં કરે છે એવી જાણની વસ્તુઓમાં મહારાપણાની યુદ્ધિ ધારણ કરવી નહિ. પ્રારબ્ધાનુસારે જે લક્ષ્મી પોતાને મળી હોય તેના ઉપરથી મમતા ઉતારીને હજારો જીવોના જન્મમાં તેનો સદુપયોગ કરવો. મનમાં થતા અશુદ્ધ વિચારો જેવા કે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, કામ, ક્લેશ, નિંદા, અનેવિશ્વાસઘાત વગેરેનો નાશ કરવો. વાણી સત્ય, અને પ્રિય બોલવી. કાયાથી જીવની હિંસા કરવી નહિ, કરાવવી નહિ, અને જે કરતા હોય તેની પ્રશંસા કરવી નહિ. સર્વ પ્રકારના કર્મોનો ક્ષય કરવા માટે સંયમ માર્ગની આરાધના કરવી. ઇત્યાદિ હેતુઓથી સકળ કર્મોનો ક્ષય થાય છે. ઇત્યાદિ તત્ત્વોના ઉપદેશ કેવલજ્ઞાની શ્રી તીર્થંકર મહારાજ છે. શ્રી તીર્થંકરને, જીવન્મુક્ત પરમાત્મા અપેક્ષાએ કહેવામાં આવે છે. જે સાધુ થઈને પંચ મહાવ્રત પાળે છે, ખેતાલીશ દોષ રહિત આહાર ગ્રહણ કરે છે અને પાંચ માંડલીના દોષોને ટાળે છે; તીર્થંકરની વાણી અનુસાર દેશના આપે છે, તેને ગુરૂ કહે છે. સાધુઓ અને સાધ્વીઓનો ગુરૂ-પદમાં સમાવેશ થાય છે.

મોક્ષને માટે સમ્યક્ જ્ઞાન અને સમ્યક્ ક્રિયાની આવશ્યકતા છે. સર્વજે જેવું પદાર્થનું સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કર્યું છે તે પ્રમાણે સર્વનય સાપેક્ષ પદાર્થોનું સ્વરૂપ જાણવું તેને સમ્યક્ જ્ઞાન કહે છે. જ્ઞાનના પંચ પ્રકાર છે—મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃ પર્યવજ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાન. તેમાં મતિજ્ઞાન

૧૨૪

વચનામૃત.

અને શ્રુતજ્ઞાન, પરોક્ષ પ્રમાણ છે, અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવ જ્ઞાન છે તે દેશથી પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે. કેવલજ્ઞાન છે તે સર્વથી પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે. પાંચ ઇન્દ્રિયો અને મનની સહાયથી ઉત્પન્ન થનારને મતિજ્ઞાન કહે છે. જિનવાણી સાંભળીને જે જ્ઞાન થાય છે તેને શ્રુતજ્ઞાન કહે છે. સાક્ષાત્ આત્માના પ્રદેશોની અને ઇન્દ્રિયોની સહાય વિના જે જે રૂપી પદાર્થો જેવા હોય તેવા જણાય તેને અવધિજ્ઞાન કહે છે. સંસારી પંચેન્દ્રિય જીવોના મનમાં જે જે ચિંતવ્યું હોય તે તે સાક્ષાત્ આત્માના પ્રદેશોથી જાણવામાં આવે તેને મનઃપર્યવ જ્ઞાન કહે છે. સર્વ પ્રકારનાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો ક્ષય થવાથી લોક અને અલોકનો સાક્ષાત્કાર થાય છે તેને કેવલજ્ઞાન કહે છે. કેવલજ્ઞાન આવ્યું કદી જતું નથી. કેવલજ્ઞાન પામ્યા બાદ અધાતીકર્મનો ક્ષય કરી કેવલજ્ઞાની પરમાત્મપદ પામે છે. શ્રી વીતરાગનો કહેલો ધર્મ મુક્તિમાર્ગનો હેતુભૂત હોવાથી, સદાકાલ તેનું આરાધન કરવું. જિન પ્રતિમા વડે જિનના ગુણોનું સ્મરણ પૂજન કરી જિનમાં રહેલા ગુણો આપણા આત્મામાં પ્રકટાવવા જોઈએ. ગુણીના ગુણોને, તેની વાણીદારા, તેની છબીદારા, બહુમાન પ્રશંસાથી લેવા જોઈએ. મૂર્તિને પૂજનારા જોનો કંઈ જડના પૂજકો નથી, પણ મૂર્તિમાં પરમાત્માનો બાવ કદાપી પરમાત્માની પૂજા કરી પરમાત્માના અમૂલ્ય ગુણોને સ્મરે છે અને તે ગુણોને હૃદયમાં ધારણ કરે છે. પુસ્તકોમાં લખેલા અક્ષરો તે જડ છે, તોપણ તે અક્ષરો દ્વારા વાચ્ય પદાર્થોનું સ્મરણ કરી, સત્ય તત્ત્વનો વિવેક કરીએ છીએ. તેવી રીતે પરમાત્માની મૂર્તિદ્વારા પરમાત્માનું સ્મરણ કરી તેમના ગુણોને લેવા જોઈએ; એમ અસલ સનાતન જૈન સિદ્ધાંતમાં મૂર્તિ પૂજા પ્રતિપાદન કરી છે. કેવલજ્ઞાની સાકાર હતા માટે તેમની મૂર્તિની પૂજા સિદ્ધ થાય છે. હાલમાં વિકટોરીયા રાણી વગેરેના બાવલાને લોકો માન આપે છે તેનું કારણ ફક્ત ગુણોજ છે. અસલ તેમ પરમાત્માની મૂર્તિદ્વારા સદ્ગુણો લેવાનો રીવાજ આલ્યો આવે છે.

પરમાત્મ પદ પ્રાપ્ત કરવા માટે સદાયરણો રૂપ જે ચારિત્ર છે તે આવશ્યક સમજ તેની ક્રિયા કરવી જોઈએ. પરમાત્માએ શુદ્ધ ક્રિયાથી કર્મોનો ક્ષય થાય છે એમ જણાવ્યું છે. ઇર્ષ્યા, રાગ, દ્રેષ, મનની ચંચલતા, મોહ, મમતા, પાંખડ, કૃપણતા, હિંસા, જૂઠું, વ્યભિચાર આદિની અશુદ્ધ ક્રિયાઓ છે; તેનો ત્યાગ કરી ઉત્તમ સદ્ગુણોની જે જે માર્ગે પ્રાપ્તિ થાય તે તે શુદ્ધ ક્રિયાનો આદર કરવો જોઈએ.

આ પ્રમાણે ઇશ્વરાદિને માનનાર જોનો દુર્ગુણરૂપ પશુઓનો જ્ઞાનરૂપ અગ્નિમાં હોમ કરી સમ યજ્ઞ કરે છે. અથવા ઉત્તમ સદ્ગુણોને ધારણ કર-

વચનામૃત.

૧૨૫

નાર ગુરૂ જનોની પૂજા કરવી તે પણ યજ્ઞ કહેવાય છે-તેવો યજ્ઞ જૈનો કરે છે. માટે જૈનો ઉત્તમ સિદ્ધાંતના માનનાર હોવાથી પરમ આસ્તિક હરે છે.

કેટલાક ઇશ્વરને જગત્તો કર્તા હતાં માને છે. આત્માઓના બનાવનાર પણ ઇશ્વર છે. આવી માન્યતા જૈનોને કબુલ નથી. કારણ કે, રાગદ્વેષ રહિત એવા જે ઇશ્વરને જૈનો માને છે તે ઇશ્વર, કદી જગત્ રચવાની જાનબાંધ પડતા નથી. બાકી આત્મરૂપ ઇશ્વર જે શરીરરૂપ જગત્તો કર્તા કર્મના યોગે છે અને શરીર રૂપ જગત્તો હતાં પણ છે, શરીર સૃષ્ટિ-કર્મ સૃષ્ટિનો કર્તા આત્મારૂપ ઇશ્વર છે, પણ તે સંસારી અવસ્થામાં, અશુદ્ધ પરિણુતિના યોગે કર્મરૂપ સૃષ્ટિનો કર્તા અને હતાં જાણવો. આવી રીતે જગત્કર્તૃત્વ તો અપેક્ષાએ આત્માને ઇશ્વર કહી જૈનો સ્વીકારે છે. તે વિના કર્મરહિત શુદ્ધ પરમાત્મામાં જગત્ કર્તૃત્વ, જૈનો માનતા નથી. કેટલાક અદ્વૈતવાદી વેદાન્તિયો પણ જગત્તો કર્તા ઇશ્વર માનતા નથી. કારણ કે બ્રહ્મ કેવલ સત્ય છે અને માયા અસત્ છે. તો અસત્ જગત્તો કર્તા બ્રહ્મ માનવું તે વંધ્યાપુત્રવત્ અસત્ હરે છે. આર્યસમાજીઓ પણ વેદના આધારે કહે છે કે, આત્માઓ તથા કર્મનો બનાવનાર ઇશ્વર નથી. આત્માઓ અનાદિકાળના છે. જ્યારે તે આત્માઓનો બનાવનાર ઇશ્વર વેદના આધારે આર્યસમાજીઓએ માન્યો નહીં, ત્યારે જૈનો પણ જગત્ના બનાવનાર તરીકે આગમના આધારે ઇશ્વરને માને નહિ તે શાસ્ત્રપ્રમાણ ને યુક્તિયુક્ત જ છે. વેદને માનનાર આર્યસમાજીઓ પૃથ્વી, જલ, આદિ પરમાણુઓને નિત્ય માને છે, પરમાણુઓનો બનાવનાર ઇશ્વર માનતા નથી. ત્યારે જૈનો પણ પુદ્ગલ પરમાણુઓનો બનાવનાર ઇશ્વર માનતા નથી. આર્યસમાજીઓ વેદનું પ્રમાણ આપી કહે છે કે, જીવોને, કર્મો કર્મ પ્રમાણે સુખ દુઃખનો ન્યાય આપનારા ઇશ્વર છે, ત્યારે જૈનો કહે છે કે, જીવોને, જે જે કર્મ કર્યા હોય છે તેનું ફળ જીવોએ કરેલાં કર્મ પોતાની મેજેજ આપે છે. ઇશ્વરની ન્યાયશક્તિ કલ્પવાની જરૂર તેમાં રહેતી નથી. અગ્નિમાં ઉષ્ણતા આપવાની શક્તિ જેમ છે, જલમાં શીતતા આપવાની શક્તિ જેમ છે, અગ્નિ હાથમાં ઝાલીએ તો અગ્નિ બાળે છે, એ ઉષ્ણતા ગુણમાંજ બાળવાની સ્વયં શક્તિ છે, કંઈ ઇશ્વર ત્યાં ન્યાય કરવા આવતો નથી; તેમ પુણ્ય અને પાપ કર્મોમાંજ સુખ અને દુઃખ આપવાની શક્તિ છે. ત્યાં ઇશ્વરની પ્રેરણા તથા ન્યાય શક્તિ કલ્પવાની જરૂર પડતી નથી. જેમ આર્યસમાજીઓ પણ ઉપર જણાવેલી બાબતોનો કર્તા ઇશ્વરને માનતા નથી, તેમ જૈનો પણ આત્માઓ તથા પરમાણુઓથી બનેલાં કર્મ

૧૨૬

વચનામૃત.

આદિનો કર્તા ઇશ્વરને સ્વીકારતા નથી. જે વસ્તુ, નિત્ય, અનાદિ કાળની હેય છે, તેનો કર્તા ઇશ્વર કરી શકતો નથી; એમ વેદના આધારે બ્યારે આર્યસમાજીઓ મુક્તકંઠે કહે છે ત્યારે જગતનો બનાવનાર ઇશ્વર નથી એમ જે જોનો કહે તો તેમાં સંપૂર્ણ સત્યતાજ સિદ્ધ દરે છે.

વેદધર્મવાળા અમુક અમુક બાબતોમાં ઇશ્વરની કર્તૃત્વશક્તિ સ્વીકારે છે, અને જોનો તે અમુક હેતુઓથી સ્વીકારતા નથી. પરમાણુઓને ભેગા કરનાર અને તેનો અમુક પદાર્થ બનાવનાર ઇશ્વર છે. ત્યારે જોનો કહે છે કે પરમાણુઓમાં અમુક સંયોગોમાં ભેગા મળી અમુક આકારરૂપે બનવાની શક્તિ રહી છે. તદ્દાવત માત્ર આટલો છે. સાયન્સ વિદ્યા પણ પદાર્થોમાં ભેગા મળવાની તથા વિખરવાની શક્તિ છે એમ સ્વીકારે છે. આ બાબત વિશેષ મનન કરવા યોગ્ય છે.

હવે આત્મા સંબંધીનો વિચાર કરીએ. સનાતન વેદાન્તિયો આત્માને સર્વત્ર વ્યાપક માને છે. આત્મા સર્વત્ર વ્યાપક છે એવો સિદ્ધાન્ત શંકરમતનો છે. રામાનુજ આચાર્ય આત્માને પરમાણુરૂપ સદૃશ સ્વીકારે છે, અને આત્માને સર્વત્ર વ્યાપક માનનારની દલીલો તોડી નાંખે છે. શંકરમતવાળા આત્માને અણુ માનનારની દલીલો તોડી નાંખે છે. શંકરમતવાળા સર્વ જીવોનો એક આત્મા બ્રહ્મરૂપ સ્વીકારે છે, ત્યારે રામાનુજ મતવાળા અણુરૂપ બિન્ન બિન્ન આત્માઓને સ્વીકારે છે, અને દલીલો વેદાન્ત સૂત્રના આધારે બતાવે છે. આર્યસમાજીઓ આત્માઓને બિન્ન બિન્ન સ્વીકારે છે. સર્વ જીવોનો એક આત્મા સ્વીકારતા નથી. અને તેથી અદ્વૈતવાદના સર્વત્ર વ્યાપક બ્રહ્મને દલીલોથી તોડવા યુક્તિયો આપે છે. આર્ય સમાજીઓ સર્વત્ર વ્યાપક બિન્ન બિન્ન આત્માને માને છે.

જોનો સિદ્ધાન્તાનુસાર દલીલોપૂર્વક આત્માઓને બિન્ન બિન્ન માને છે. વ્યક્તિની અપેક્ષાએ સર્વ આત્માઓ બિન્ન બિન્ન છે. સંગ્રહનયની અપેક્ષાએ સર્વ આત્માઓની એકસરખી સત્તા હોવાથી સર્વ આત્માઓનું એકત્વપણું માને છે. અમુક અમુક અપેક્ષાઓને લેઈ સર્વનો એક આત્મા અને સર્વનો બિન્નબિન્ન આત્મા સ્વીકારતાં તકરારનું સ્થાન રહેતું નથી, એકજ મનુષ્ય પુત્રની અપેક્ષાએ પિતા, અને પોતાના પિતાની અપેક્ષાએ પુત્ર એમ બે ધર્મ સહિત કહેવાય છે. તેમ આત્માઓ પણ સત્તાથી એક, અને વ્યક્તિથી બિન્ન બિન્ન સ્વીકારવામાં આવે તો તે અપેક્ષાએ સંઘટે છે. શ્રી રામાનુજ અણુરૂપ આત્મા માને છે અને શંકરાચાર્યજી વ્યાપક બ્રહ્મ માને છે. ત્યારે જોનો આત્માને વ્યાપક પણ માને છે અને અવ્યાપક પણ

વચનામૃત.

૧૨૭

માને છે. કેવલજ્ઞાનમાં લોકલોક બાસે છે તેની અપેક્ષાએ સર્વત્ર વ્યાપક આત્મા માનવામાં આવે છે, અને સૂક્ષ્મ શરીરમાં પણ અસંખ્યાત પ્રદેશથી વ્યાપીને રહે છે માટે આણુ જેટલો અર્થાત્ ધણો સૂક્ષ્મ પણ આત્મા આ અપેક્ષાએ માનવામાં આવે છે. વ્યાપક અને આણુવાદમાં જૈનો અપેક્ષાથી બંને પણ સ્વીકારતા હોવાથી ખંડનમંડન કરતા નથી. અપેક્ષા સમજીને વ્યાપક માને વા આણુરૂપ માને તો સ્પષ્ટાદ યથાયોગ્ય ધટે છે. જ્યારે આત્મા કેવલીસમુદ્ધવાત કરે છે ત્યાં લોકલોકશમાં સર્વત્ર આત્માના પ્રદેશો વ્યાપે છે, તે વ્યક્તિની અપેક્ષાએ અમુક કાળમાં આત્મા વ્યાપક ગણાય છે. શાંકર અને રામાનુજવાળાઓ વ્યાપક અને આણુવાદમાં જુદા પડે છે, ત્યારે જૈનો એના સિદ્ધાંતને અમુક નયોની અપેક્ષાએ માનતા હોવાથી બંનેના વાદને પોતાના દર્શનમાં ઉતારે છે. શુદ્ધાદૈતવાદિઓ આત્માને માને છે અને તે આત્મા તે કદી પરમાત્મા થાય નહિ. પરમાત્મા વિષ્ણુ છે અને આત્માઓ સદા-કાલ પરમાત્માના સેવક રહેવાના છે એમ સ્વીકારે છે. જૈનો અમુક અપેક્ષાએ, એટલે જ્યાં સુધી આત્માની પરમાત્મ દશા થઇ નથી ત્યાં સુધી બહિરાત્મા વા અન્તરાત્મા તે પરમાત્માના સેવકો કહેવાય છે, એમ માને છે. પણ આત્માની સંપૂર્ણ શક્તિયોનો વિકાસ થતાં તે પરમાત્મા કહેવાય છે. આર્યસમાજીઓ, શાંકરમતવાળાઓ તથા સાંખ્યો તથા રામાનુજઆચાર્ય આત્મા પુનર્જન્મ ધારણ કરે છે, તેમ માને છે; ત્યારે જૈનો તથા બૌદ્ધો પણ આત્મા પુનર્જન્મ ધારણ કરે છે તેમ માને છે. ફક્ત ખ્રીસ્તિયો, ચાર્વાકો અને મુસલમાનો આત્માનો પુનર્જન્મ સ્વીકારતા નથી.

અદૈતવાદિઓ આત્માને નિત્ય સ્વીકારે છે. રામાનુજ શુદ્ધાદૈત, વિશિષ્ટાદૈત, તેમજ આર્યસમાજીઓ પણ આત્માનું નિત્યપણું સ્વીકારે છે. બૌદ્ધો આત્માને ક્ષણે ક્ષણે નવા તરીકે ઉત્પન્ન થનાર માની અનિત્યવાદ સ્વીકારે છે. જૈનો આત્માને દ્રવ્યાર્થિકનયની અપેક્ષાએ નિત્ય માને છે અને પર્યાયાર્થિકનયની અપેક્ષાએ અનિત્ય માને છે. યજુર્વેદમાં સંહિતા ભાગમાં કહ્યું છે કે તદ્વેજતે તન્ન વજ્જતે-તે આત્મા કંપે છે. અને તે આત્મા કંપાયમાન થતો નથી. મૂળ દ્રવ્યરૂપે નિત્ય છે. તેથી તેની અપેક્ષાએ કંપાયમાન થતો નથી, અને પર્યાયાર્થિકનયની અપેક્ષાએ શરીર આદિ પર્યાયો ફરે છે તેની અપેક્ષાએ કંપાયમાન થાય છે. દ્રવ્યરૂપે નિત્ય હોવાથી કંપાયમાન થતો નથી, અને પર્યાય રૂપે શરીર વગેરેથી અનિત્ય હોવાથી-અનિત્ય છે તેથી કંપાયમાન થાય છે. આમ અપેક્ષાએ જૈનો નિત્ય અને અનિત્યવાદ સ્વીકારે છે. મધ્યસ્થ દૃષ્ટિમંતો વિચારશે તો આમ અપેક્ષાએ યોગ્ય સમજાશે. જ જ

૧૨૮

વચનામૃત.

વાદિયો આત્માને નિત્ય માને છે તેના મત પ્રમાણે આત્મા નિત્ય હોવાથી તે કાર્યરૂપ નથી. તેથી તે અનાદિકાળનો સિદ્ધ કરે છે. સારાંશ કે નિત્ય એવા જે આપણે આત્માઓ છીએ તેના બનાવનાર ઈશ્વર નથી; એમ આપણા સિદ્ધાંત અનુસારે સમજી શકાય છે. આત્માઓના બનાવનાર ઈશ્વર નથી એમ જૈનો પણ માને છે. જોદ્ધો પણ ઈશ્વરમાં જગત્કર્તૃત્વ સ્વીકારતા નથી. આત્માઓ વગેરેની બાબતમાં ઈશ્વરકર્તૃત્વ નથી એમ સમાલોચનાથી કેટલીક બાબતોથી સમજી શકાશે. ખ્રીસ્તિયો અને મુસલમાનો જીવોના બનાવનાર ઈશ્વરને માને છે.

આત્માને પુનર્જન્મ માન્યા વિના પુણ્ય અને પાપનો તે ભોક્તા થઈ શકતો નથી. જેઓનો ધર્મ પુનર્જન્મના સિદ્ધાંત ઉપર રચાયો છે તેઓના ધર્મવાળાઓ પાપથી ડરતા રહે છે અને સદાચારમાં લક્ષ રાખ્યા કરે છે. પુનર્જન્મનો સિદ્ધાંત માન્યા વિના આ ભવમાં શુભકાર્ય કરવાં, અને અશુભ કાર્ય કરવાં નહિ એવી દૃઢ ભાવના રહી શકતી નથી. હિંદુઓ પ્રારબ્ધ, સંચિત અને ક્રિયમાણ એ ત્રણ પ્રકારનાં કર્મ માને છે. જૈનો અષ્ટ પ્રકારનાં કર્મ માને છે તે ઉપર જણાવવામાં આવ્યું છે. આત્મા અને કર્મ અને પુનર્જન્મના સિદ્ધાંતને માનનારા આસ્તિક ગણાય છે. આત્મા અને કર્મનું સ્વરૂપ પરિપૂર્ણ સમજવામાં આવે તો આત્માના તરફ લક્ષ લાગે છે. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, સુખ, વીર્ય આદિ અનંત ગુણમય આત્મા છે. જેમ કર્મનાં આવરણ પસતાં જાય છે તેમ તેમ આત્માના ગુણો ખીલતા જાય છે. રાગદેષ, અજ્ઞાન, હિંસા આદિ પાપના હેતુઓનો નાશ કરવાથી આત્માની ઉચ્ચ દશા થતી જાય છે. આ જ્ઞાનવડે આત્મા, કર્મનો પડદો ચીરી નાંખી લોકલોકનો પ્રકાશ કરનાર થાય છે. અનંત સુખ પ્રાપ્ત કરે છે. જન્મ જરા અને મરણનાં દુઃખોનો નાશ કરે છે. પરમાત્મા સિદ્ધ કહેવાય છે. આવી દશા પ્રાપ્ત કરવા માટે કેટલાક કનક કામનીનો ત્યાગ કરી સાધુવ્રત પાળે છે, પરિપૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય પાળે છે, રાગ અને દેષને જીતવા પ્રયત્ન કરે છે; યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન, અને સમાધિ એ અષ્ટાંગ યોગનો આદર કરે છે. જૈનોમાં આ અષ્ટાંગ યોગનો વિશેષ પરિચય છે. સાધુ અને સાધ્વીઓ યથાશક્તિએ આ અષ્ટાંગ યોગને ધારણ કરે છે. ગૃહસ્થો તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી ગૃહસ્થાવાસમાં રહી નીતિથી ધન પ્રાપ્ત કરે છે. સદા આચારોની શુદ્ધિ પાળ્યા કરે છે. સારાં વ્રતો અંગીકાર કરે છે. બ્યાવહારિક તથા ધાર્મિક કેળવણીની નીતિની શુદ્ધિ કરી આત્મગુણો ખીલવે છે.

મુક્તિ.—ગૃહસ્થો અને સાધુઓનું અંતિમ લક્ષ્ય મુક્તિ સ્થાન છે.

વચનામૃત.

૧૨૯

મુક્તિના સંબંધમાં દરેક ધર્મવાળાઓની જુદી જુદી માન્યતા છે. કેવલાદૈતવાદિયો (શાંકરમતાનુયાયિઓ) પણ પ્રકારના કર્મ ક્ષયથી મુક્તિ સ્વીકારે છે. પણ તે આકાશની પેઠે સર્વત્ર વ્યાપકપણું મુક્તાત્માનું સ્વીકારે છે. વૃત્તિનો ક્ષય અને બ્રહ્મ સ્વરૂપમય થઈ જવું એજ મુક્તિ છે, એમ અદૈતવેદાન્તિયો સ્વીકારે છે. બ્રહ્મની પેઠે મુક્તપણું પણ સર્વત્ર છે. કેટલાક સાયુજ્ય અને નિરાયુજ્ય એવી બે પ્રકારની વેદાન્તિયો મુક્તિ સ્વીકારે છે. રામાનુજ આચાર્ય પણ ગુણથી રહિતપણું તે ૩૫ મુક્તિ સ્વીકારે છે. ન ચ સ પુનરાવર્તેતે યદ્ગત્વા ન નિર્વર્તન્તે તદ્દામ પરમં મમ-મુક્તિમાં ગએલા જીવ પાછા આવતા નથી. જ્યાં ગયા બાદ પાછું ફરતું નથી તે મોક્ષધામ મહાઈ છે. આવી આ શ્લોકના ચરણના આધારે કેટલાક વેદાન્તિયોની માન્યતા છે. આર્ય સમાજીઓ કહે છે કે, મુક્તિમાં અમુક કાળની મર્યાદા સુધી જીવો રહીને પાછા સંસારમાં આવે છે. સાંભળવા પ્રમાણે સ્વામીજી દયાનંદ સરસ્વતીજીએ પૂર્વે એમ છપાવ્યું હતું કે, જીવો મુક્તિમાં ગયા બાદ પાછા આવતા નથી. પાછળથી મુક્તિમાંથી પાછા આવે છે એમ છપાવ્યું છે. સત્ય જ્ઞાની જાણે. સ્વામિનારાયણવાળાઓ વિષ્ણુ ભગવાનની પાસે અક્ષરધામમાં રહેવું તેને મુક્તિ માને છે. શુદ્ધદૈત (શ્રી વલ્લભ સંપ્રદાયવાળાઓ) ગોલોકમાં જઈ શ્રી વિષ્ણુ ભગવાનની પાસે રહેવું તેને મુક્તિ માને છે. થીઓસોફીસ્ટમાંના પણ કેટલાક લોકો અમુક સ્થાનમાં અમુક વખત સુધી રહેવું તેને મુક્તિ માને છે, અને મુક્તિમાંથી આત્માઓ પાછા સંસારમાં અવતાર ધારણ કરી, અન્ય મલીન આત્માઓને સુધારે છે. સારાંશ કે તેઓની માનેલી મુક્તિમાંથી તેમાંના કેટલાકના મત પ્રમાણે જીવો પાછા સંસારમાં આવે છે. મુસલમાનો અમુક સ્થાનમાં રહેવું તેને મુક્તિ માને છે. ખ્રીસ્તિયો પણ તે પ્રમાણે મુક્તિમાં અમુક વખત સ્વીકારે છે. બૌદ્ધો સંપૂર્ણ વાસનાના ક્ષયને મુક્તિ સ્વીકારે છે. બૌદ્ધોએ મુક્તિનું સ્થાન કલ્પ્યું નથી.

જૈનો સંપૂર્ણ અષ્ટકર્મના ક્ષયથી મુક્તિદશા સ્વીકારે છે, લોકના અંતે સિદ્ધશિલાની ઉપર મુક્તિસ્થાન છે. અષ્ટકર્મથી જે મહાત્માઓ મૂકાય છે તે તુર્ત એક સમયમાં મુક્તિસ્થાનમાં જાય છે. ત્યાં અનંત કેવલજ્ઞાન, કેવલ દર્શન, અનંત સુખ, અને અનંત વીર્ય-શક્તિથી સદાકાલ ગિરાજે છે. મુક્ત દશામાં સિદ્ધ, બુદ્ધ, પરમાત્મા કહેવાય છે. સમયે સમયે અનંત સુખ ભોગવે છે. સિદ્ધ-મુક્ત થએલા આત્માઓ મુક્તિમાંથી કદી પાછા આવતા નથી. તેઓને કર્મના અભાવે જન્મ, જરા અને મરણ નથી. બહેણું બીજ જેમ બીજીવાર ઉગી નીકળતું નથી, તેમ જેઓએ કર્મને

૧૩૦

વચનામૃત.

ખાલી ભરમ કર્યો છે એવા મુક્તિના જીવો કદી સંસારમાં પાછા આવતા નથી. કોઈ કહેશે કે સંસારી જીવોને દુઃખમાંથી બચાવવા પાછા આવે છે, આ પણ ફલીલ યોગ્ય નથી. કારણકે જેણે સંપૂર્ણ કર્મોનો ક્ષય કર્યો છે તેને કર્મ વિના અવતાર ધારણ કરવો પડતો નથી. દુઃખી જીવોને બચાવવા માટે સંસારમાં રહેલા ધણા મહાત્માઓ ઉપદેશ આપે છે. પરમાત્મારૂપ થએલાઓને આવવાની કશી જરૂર પડતી નથી. મુક્તિમાં અનંત આત્માઓ પરમાત્મ રૂપે બની અનંત સુખ ભોગવે છે. અનંત જ્ઞાનવડે સર્વ પદાર્થોને જાણે-દેખે છે.

કેટલાક દુઃખનો અત્યંત અભાવ તેનેજ મુક્તિ માને છે. કેટલાક કહે છે કે મુક્તિમાં જ્ઞાન રહેતું નથી. જોનો કહે છે કે દુઃખના અત્યંત અભાવ પૂર્વક મુક્તિમાં અનંત સુખ શુભ પ્રગટી નીકળે છે. ચિત્ત અને આનન્દ ગુણ આત્માનો છે, માટે આત્મા ચિદાનન્દ કહેવાય છે. મુક્તિમાં અનંત જ્ઞાન છે. જ્ઞાન વિનાની જડ મુક્તિને કોણ ધરે? કોષ ધરે નહીં. જોનો જ્ઞાન અને અનંત આનંદ મુક્તિમાં માને છે. અને આત્મા તેજ સદાકાલ પરમાત્મરૂપે થાય છે એમ સ્વીકારે છે. સિદ્ધાત્માઓ સર્વે અરૂપી એટલે પરમાણુથી ભિન્ન અસંખ્યાત પ્રદેશી અત્યંત સૂક્ષ્મ હોય છે. તે એક ઠેકાણે અનંત ભેગા રહે છે, તોપણ એક બીજાને હરકત થતી નથી. કારણકે તે આકાશ પેડે અરૂપી છે. સંસારમાં અનંત અનંત જીવો છે. મુક્તિમાં ગયાથી સંસારમાં રહેલા જીવો છોડે આવતો નથી. મુક્તિમાં જવાના ઉપાયો જ્ઞાન, દર્શન, અને ચારિત્ર છે. જ્ઞાનદર્શનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ તત્વાર્થ સૂત્રમાં કહ્યું છે. શ્વેતાંબરો અને દિગંબરો જોનો કેટલાક ક્રિયા વગેરેના ભેદો વિના, આત્મા, કર્મ, મુક્તિ, નવ તત્ત્વ, ૫૬ દ્રવ્ય, અને ધ્વજર આદિની માન્યતામાં સિદ્ધાંત તત્ત્વ તરીકે એક સરખી માન્યતા ધરાવે છે. આ પ્રમાણે મુક્તિ બાબતમાં જોનોની માન્યતા જણાવી.

જગત્કર્તૃત્વ તરીકે ભિન્નમાન્યતાના દેવો—વૈષ્ણવ મતવાળા વિષ્ણુને જગત્કર્તા તરીકે માને છે. બ્રહ્માને માનનારા બ્રહ્માને જગત્ બનાવનાર તરીકે માને છે. શિવમતવાળા મહાદેવને જગત્તા બનાવનાર તરીકે સ્વીકારે છે. દેવી ભગવતવાળાઓ શક્તિને જગત્ કરનારી માને છે. ખ્રી. સ્તિયો પોતાના ધ્વજરને જગત્કર્તા તરીકે માને છે. મુસલમાનો ખુદાને માને છે. કોષ કુકતને માને છે. આર્ય સમાજીઓ ઉપરના મતવાળાઓ જેવી રીતે માને છે તેવા આકારવાળા દેવોને જગત્કર્તા તરીકે કયું કરતા નથી, ઉલટું બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહાદેવ, અને દેવી વગેરેનું ખંડન કરે છે. આર્ય સમાજીઓ

વચનામૃત.

૧૩૧

સૂર્યને વિષ્ણુ કહે છે. મેઘ સહિત વિદ્યુતને મહાદેવ કહે છે. વાયુને બ્રહ્મા કહે છે. કેટલાક યોગને માનનારાઓ પૂરક પ્રાણુયામને બ્રહ્મા કહે છે. કુંભક પ્રાણુયામને વિષ્ણુ કહે છે. રેચક પ્રાણુયામને મહાદેવ કહે છે. અને આત્મશક્તિને દેવી કહે છે. જૈનો જ્ઞાન, દર્શન, આચિન, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, અને મહેશ્વર કહે છે. અથવા આત્મા સંપૂર્ણ જ્ઞાનને ધારણ કરી સર્વજ્ઞ બને તો તે બ્રહ્મા કહેવાય છે. સંપૂર્ણ ગુણોને સ્થિર કરે ત્યારે આત્માજ વિષ્ણુ કહેવાય છે, અને અનંત કર્મની વર્મણાનો જ્યારે સર્વથા નાશ કરે ત્યારે તે મહાદેવ કહેવાય છે. એક આત્માનેજ ગુણોની અપેક્ષાએ અનેક નામથી યોદ્ધાવવામાં આવે તો તેમાં કોઈ જાતનો દોષ નથી. જગત્ અનાદિકાળથી દ્રવ્યાધિક નયની અપેક્ષાએ છે. માટે જગતનો બનાવનાર કોઈ ઈશ્વર નથી એમ જૈનો સ્વીકારે છે, તેમ ઐશ્વર્ય તથા કેટલાક અદ્વૈતવાદિ વેદાન્તિયો પણ સ્વીકારે છે. વૈશેષિક દર્શનયાળા પણ પૃથ્વી આદિના પરમાણુઓને નિત્ય માને છે અને તે પરમાણુઓ રૂપ જગતનો બનાવર ઈશ્વર નથી એમ સ્વીકારે છે. આર્ય-સમાજીઓ સૂર્ય, મેઘ, અને વાયુ વગેરેને જગતના પોષક માની ઉપચારથી કર્તા તરીકે માને છે, એવું ઔપચારિક કર્તાપણું તો જૈનો પણ સ્વીકારે છે. પણ વસ્તુતઃ સત્યકર્તાપણું એવા સૂર્યાદિમાં માનતા નથી. ઈશ્વર પરમાત્મા તો ઉપચારથી પણ કર્તા તરીકે સિદ્ધ થતા નથી. સાંખ્યો કહે છે કે પ્રકૃતિઃ કર્ત્રી પુરુષસ્તુ પુષ્કરપલ્લાદાવત્ નિર્લેપઃ પ્રકૃતિ (કર્મ) કર્તા તરીકે છે. પુરુષ-ઈશ્વર (આત્મા) તો નિર્લેપ છે. કોઈ વસ્તુનો કર્તા સિદ્ધ થતો નથી. જૈનો પણ પરમાત્માને અકર્તા માને છે. રાગદ્વેષ રહિત પરમાત્માને જગત બનાવવાનું કંઈ પણ પ્રયોજન નથી. જૈનોના સિદ્ધાંત પ્રમાણે સર્વ પ્રકારની ખટખટ રહિત પરમાત્મા છે. ઇત્યાદિ ઉપર જણાવવામાં આવ્યું છે.

ઉપસંહાર—જૈનો ઉપર પ્રમાણે સિદ્ધાંતોને સ્વીકારી મુક્તિમાં જવા ઇચ્છે છે તેથી તે પરમઆસ્તિક ગણાય છે. જૈનો આ પ્રમાણે પોતાના સિદ્ધાંતોને માને છે અને અન્યદર્શનોને પણ અમુક નયની અપેક્ષાએ માનીને તેનું ગ્રહણ કરે છે. અમુક એકેક નયને માની દર્શનો ઉમાં થયાં છે. પણ તેમાંથી (નયોની સાપેક્ષતાથી) સત્ય ખેંચી લેવું. જે ભાગ અસત્ય લાગે તેની ઉપેક્ષા કરવી. સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવો. કોઈ ધર્મ ઉપર દ્વેષ ધારણ કરવો નહિ. ૫૬ દર્શન જિન અંગ બણી જે-જિન દર્શન ૩૫ પુરુષનાં સાંખ્ય, વૈશેષિક, મીમાંસક, અને ઐશ્વર્ય વગેરે દર્શનો અંગ છે. અંગોને અંગ ૩૫ માની તેમાંથી સાર ખેંચવો. અન્ય દર્શનોને સાપેક્ષનયવાદ સમજવી સ્પષ્ટાદ દર્શનની ખૂબી સમજાવવી. વિતંડાવાદ કરીને ધર્મની મારામારી કરવાથી રાગ

૧૩૨

વચનામૃત.

દેવની વૃદ્ધિ થાય છે. હિંદુસ્થાનમાં રહેલા હિંદુઓ વગેરે બાંધવોને જૈન તત્ત્વ સમજાવવા જૈનોએ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જો તેઓ જૈનતત્ત્વને સમજશે તો જૈન ધર્મની નિંદા કરશે નહિ. તેમજ એકેક નયોથી પરસ્પર કંઠેશ પણ કરશે નહિ. ભારતધર્મમંડળ નામના પુસ્તકમાં લખેલું છે કે એક વખત જૈનોની સંખ્યા આર્યાવર્તે વગેરેમાં ચાલીશ કરોડ મનુષ્યોની હતી. જૈનોમાં જૈન તત્ત્વ જાણવાનું જ્ઞાન પ્રતિદિન ઘટવાથી હાલ આશરે ચક્રદલાખ મનુષ્યોની સર્વ જૈનોની સંખ્યા ગણાય છે. પહેલાં ચારે વર્ણ જૈન ધર્મ પાળતી હતી.

ચોવીશ તીર્થંકરો તો ક્ષત્રિય (રજપુતો) હતા. છેલ્લા તીર્થંકર શ્રી મહાવીરસ્વામી કે જેનું નિર્વાણ થયાં આજ ૨૪૩૭ વર્ષ થયાં છે, તેઓના અગ્રાર પાટવી શિષ્ય ગણધરો બ્રાહ્મણ હતા. મહાવીરસ્વામીના વખતમાં જાતમયુક્ત થયો હતો. તેણે યુક્ત ધર્મનું સ્થાપન કર્યું હતું. શ્રી મહાવીરસ્વામીના નિર્વાણ વખતે અઢાર દેશના રાજાઓએ હાજરી આપી હતી. જાતમસ્વામીને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હતું. કોણિક, શ્રેણિક, ચેટક, પ્રયોતન, પ્રસન્નચંદ્ર વગેરે રાજાઓ એમહાવીરસ્વામીના પરમ ભક્ત હતા. પશ્ચાત્તંદ, સંપ્રતિ, વનરાજ, કુમારપાલ અને વસ્તુપાલ વગેરે જૈન રાજાઓના વખતમાં જૈન ધર્મનો ફેલાવો વિશેષ થયો હતો. નાત જાતના ભેદ વિના સર્વ લોકો જૈન ધર્મ પાળતા હતા. આરંકુમાર જેવા મુસલમાન અને મેતાર્ય મુનિ જેવા ચંડાલ કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા પણ જૈન ધર્મ પ્રાણી મુક્તિ પદ પ્રાપ્ત થયા છે. તે વખતમાં જૈનોની વિશાલ દૃષ્ટિ હતી. શંકરાચાર્ય જેવાના વખતમાં પણ જૈનો શાસ્ત્રાર્થમાં સામા ટકી રહ્યા અને જૈન ધર્મનો ફેલાવો કરવા લાગ્યા. અન્ય ધર્મવાળાઓની રાજસભા સમક્ષ શાસ્ત્રાર્થ કરી જૈન ધર્મનો ફેલાવો કરવા લાગ્યા. જે લોકો યજુમાં પણોએને હોમતા હતા, તેઓએ પણ બોધ આપી, જ્ઞાન-ધ્યાનરૂપ યજુમાં દોર્ધા અને જૈન ધર્મ પ્રમાડ્યો. હાલના જૈનો જો તે પ્રમાણે વિજ્ઞાન દૃષ્ટિ ધારણ કરી આર્યસમાજોની પેઠે પોતાના ધર્મનો ફેલાવો કરે તો ઉદય કરવામાં તેઓના પૂર્વજોના પગલે ચાલ્યા કહેવાય. જ્ઞાન, ધન, અને સત્તામાં જે પ્રજા આગળ પડે છે તે પોતાના ધર્મનો વિશેષ ફેલાવો કરી શકે છે. જૈનોમાં પણ આવી આત્મિક સત્તા પ્રગટ થશે તો તેઓ હારિદ્રાષ્ટમાં આગળ પડતા ગણાશે. કોઈ ધર્મના ઉપર દેશ કરવો નહિ. અન્ય ધર્મ પાળનારા ઉપર પણ ઉપકારો કરવા. અન્ય ધર્મીઓના આત્માને પણ પોતાના આત્મા સમાન લેખી તેઓ ઉપર મૈત્રી ભાવના ધારણ કરવી. જે જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હોય તેવું જ્ઞાન આપણા માનવ બાંધવોને આપવું. અન્ય ધર્મીઓના આત્માને પણ

ધાર્મિક કેળવણી આપી ઉચ્ચદક્ષા કરવી. તેમના ભક્ષામાં ભાગ લેવો. આવી ઉત્તમ દષ્ટિને જૈનોએ સદાકાળ ધારણ કરવી. પુરુષો અને સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવી. મીશનરીઓની પેઠે અન્ય ધર્મીઓને વિદ્યાના દાનની મદદ કરી, ખ્રીસ્તિયધર્મમાં જતા બચાવવા અને જૈનધર્મનું જ્ઞાન આપવું. આવી ઉત્તમતાથી અન્ય ધર્મીઓને, જૈનધર્મ જાણીને તે સ્વીકારવાની રૂચિ થશે.

જે લોકો આત્મા માનતા નથી, પુનર્જન્મ માનતા નથી, ઈશ્વર, પુણ્ય, અને પાપ માનના નથી; તે જડવાદીઓ અથવા ચાર્વાકો કહેવાય છે. તેઓને આસ્તિક બનાવવા આત્મતત્ત્વનું જ્ઞાન આપવું. તેવાં પુસ્તકો આપવાં. અને તેવા નાસ્તિકોની નાસ્તિકતા ટાળવા સદાકાળ પ્રયત્ન કરવો.

ઉપર પ્રમાણે જૈનોની આસ્તિકતાનાં તત્ત્વો સમગ્ર આત્માની ઉન્નતિ કરવા પ્રયત્ન કરવો. દુર્ગુણોને ટાળવા. સદ્ગુણોને લેવા. સદ્ગુણોના ધારકોની સેવા કરવી. જગતમાં પુરુષો અને સ્ત્રીઓ શારીરિક, માનસિક અને વાચિક સ્થિતિનો સુધારો કરી આધ્યાત્મિકદક્ષાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરો. સર્વ પ્રકારના દુઃખોથી મુક્ત થઈ સત્ય સુખને પ્રાપ્ત કરો. **ए ज लेखकनी शुभाशीः छे.**

સજ્જનમાં અને દુર્જનમાં તફાવત.

સજ્જનો સમુદ્ર, પૃથ્વી, નદી, સૂર્ય, ચંદ્રની પેઠે સહેજે બીજાઓને ઉપકાર કરે છે ત્યારે દુર્જનો કંટક વૃક્ષ-હલાહલ વિષ અને સર્પની પેઠે બીજાઓને દુઃખના દેનાર થાય છે. સજ્જનો જ્યારે બીજાઓમાં ગુણ દૃષ્ટિથી ગુણ દેખે છે, ત્યારે દુર્જનો અવગુણ દૃષ્ટિના યોગે બીજાઓમાં છતાં અને અછતાં દોષો દેખે છે-બીજાનું ભુંડું કરવા આજી ચઢાવે છે. સજ્જનો જ્યારે ઉપકાર કરવા તૈયાર રહે છે, ત્યારે દુર્જનો ઉપકાર કરનારનું પણ ભુંડું કરવા તૈયાર હોય છે. સજ્જનો સ્વભાવે દયાળુ હોય છે ત્યારે દુર્જનો સ્વભાવે બીજાના પ્રાણનો ઘાત કરનારા હોય છે. સજ્જનો જ્યારે દુનિયાની ધોળી બાજુ તરફ લક્ષ રાખે છે, ત્યારે દુર્જનો ગુરુ, માતા-પિતા, પાઠક આદિ ઉપકારી જનોની પણ કાળી બાજુ ઉપર લક્ષ આપે છે. સજ્જનો બીજાઓના ગુણોની સ્તુતિ કરે છે, દુર્જનો બીજાઓના ગુણોને પણ અવગુણોમાં ફેરવી નાખીને નિન્દા કરે છે. સજ્જનો જ્યારે મનુષ્યોને દયાળુ, ગુણી, પરાંપકારી, ન્યાયી, સત્યવક્તા કે ધર્માચાર્ય બનાવવા પ્રયત્ન કરે છે, ત્યારે દુર્જનો અન્ય મનુષ્યોને હિંસક, નિંદક, ગુણ ઉપર અવગુણ કરનાર, નાસ્તિક, જુકા, પ્રપંચી, ધૂર્ત, કે પાપી બનાવવા પ્રયત્ન કરે છે. સજ્જનો કલ્પવૃક્ષ સમાન છે, ત્યારે

૧૩૪

વચનામૃત.

દુર્જનો આવળીયાના વૃક્ષ સમાન છે. સજ્જનો ખીખના દુઃખે દુઃખી થાય છે, ત્યારે દુર્જનો ખીખના દુઃખે હર્ષિત થાય છે. સજ્જનો અન્ય જનોની ઉન્નતિ દેખી ખુશ થાય છે, અને પ્રમોદભાવનામાં આનંદ માને છે. ત્યારે દુર્જનો અન્ય જનોની ઉન્નતિ દેખીને યા સાંભળીને તેઓની અપકીર્તિ થાય તેવા ઉપાયો કરવા મંડી જાય છે. અને મનમાં દાવાનળની પેઠે બળ્યા કરે છે. સજ્જનો સર્વે ઉપર પ્રેમ ધારણ કરે છે, ત્યારે દુર્જનો દ્વેષ ધારણ કરે છે. સજ્જનો હિત શિક્ષાને અમૃત સમાન માને છે, ત્યારે દુર્જનો હિત શિક્ષા દેનારનું પણ ભુંડું ઇચ્છે છે. સજ્જનો સાગરની પેઠે ગંભીર રહે છે. ત્યારે દુર્જનો હુદ્ર યુદ્ધિ ધારણ કરે છે. સજ્જનો કપટ-કળાને કેળવતા નથી, ત્યારે દુર્જનો કપટકળા કેળવવામાં મોટી પંડિતાઇ ને હોંશીયારી માને છે. સજ્જનો ઉપરથી અને અંદરથી નિર્ભય હોય છે, ત્યારે દુર્જનો અંદરથી કપટ વિષ ભરેલા હોય છે. સજ્જનોના હૃદયમાં વિદ્યા અમૃતરૂપે પરિણામ પામે છે, ત્યારે દુર્જનોના હૃદયમાં વિષ રૂપે વિદ્યા પરિણમે છે. સજ્જનો ખીખઓનું ભહું કરવા પ્રયત્ન કરે છે, ત્યારે દુર્જનો અનેક પ્રકારે ખીખઓનું યુરું કરવા પ્રયત્ન કરે છે. સજ્જનો ખીખઓની કુમતિનો નાશ કરવા ઉપદેશ આપે છે, ત્યારે દુર્જનો ખીખઓને કુમતિની વૃદ્ધિનો ઉપદેશ આપે છે. સજ્જનોનાં હૃદય હંસની પેઠે ઉજ્જવળ હોય છે, ત્યારે દુર્જનોનાં હૃદય કાળા અંજનની પેઠે કાળાં હોય છે. સજ્જનો કાવા-દાવાના પ્રપંચોથી દૂર રહે છે, ત્યારે દુર્જનો સદાકાળ કાવાદાવા રચવામાં પોતાનું જીવન ગાળે છે. સજ્જનોના મુખમાં અને હૃદયમાં પણ મધુરતા હોય છે, ત્યારે દુર્જનોના હૃદયમાં વિષ અને વાણીમાં મધુરતા હોય છે. સજ્જનો ધર્મને પ્રાણની પેઠે ધારણ કરે છે, ત્યારે દુર્જનો ધર્મને ઢોંગ તરીકે માને છે. સજ્જનો સદાકાળ અન્ય જીવોને મદદ આપે છે, ત્યારે દુર્જનો તેથી વિપરીતપણે પ્રવર્તિ અન્યનું ખરાબ ઇચ્છે છે. સજ્જનોની સત્તાથી અન્યજીવોનાં દુઃખો દૂર ટળે છે, ત્યારે દુર્જનોની મહત્તા તથા સત્તાથી અન્યજીવોને દુઃખની પરંપરા પ્રાપ્ત થાય છે. સજ્જનો પાપીઓને ધર્મી બનાવે છે ત્યારે દુર્જનોના સમાગમમાં આવેલા જીવો અધર્મી બની જાય છે. સજ્જનો અનેક સદ્ગુણો પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરે છે, ત્યારે દુર્જનો અનેક દુર્ગુણો પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરે છે. સજ્જનોની દૃષ્ટિમાં રાગ પના અભાવે નિર્મળતા હોય છે ત્યારે દુર્જનોની દૃષ્ટિમાં રાગ અને દ્વેષના યોગે મલીનતા હોય છે. સજ્જનોની વૃત્તિ પરમાત્મા તરફ વળે છે, ત્યારે દુર્જનોની દૃષ્ટિ મોહમાયામાં પ્રવર્તે છે. સજ્જનોની દૃષ્ટિથી જગતનું કલ્યાણ

વચનામૃત.

૧૩૫

થાય છે, ત્યારે દુર્જનોની દૃષ્ટિ જ્યાં જ્યાં પડે છે ત્યાં અપમંગળ કરે છે. સજ્જનો દેવ સમાન છે અને દુર્જનો દૈત્ય-રાક્ષસ સમાન છે. સજ્જનોની સંગતિ લાભ કરનાર થાય છે, ત્યારે દુર્જનોની સંગતિ દુઃખ કરનારી થાય છે, માટે સજ્જનોની સદાકાળ સંગતિ કરવી. ૐ શાન્તિઃ દમશ્ચ.

આ જગતમાં માનવો સુંદર રૂપ, મીઠા શબ્દો, મીઠા રસ, મનોહર સુગંધ અને સ્પર્શના સુખમાં મોહ પામી ભવજાળમાં ફસી પડે છે. વાસના ધણી શોખ અને ઉપદ્રવનું મૂળ છે.

એવો એક સમય છે કે તે પ્રાપ્ત થયા બાદ કોઈની સાથે કોઈનો મેળાપ થતો નથી, કોઈ પાછું આવતું નથી. સર્વ ઉપર પતનકાળ ફિયાવતે છે. મૃત્યુ સર્વને વશ કરે છે. પરંતુ કોઈ મૃત્યુને વશ કરી શકતું નથી. આત્મશાનિયો મૃત્યુને જીતે છે.

સંસારમાં માયાના સંગથી ઉદ્ભવેલી વિચિત્ર વાસનાઓથી જીવ સ્વસ્વરૂપ બૂલી માયાના પાશમાં મૃગવત્ ફસાયો, અને જરાવસ્થા આવી તોપણ કંઈ એતી શકતો નથી. અહો ! જીવની કેટલી અજ્ઞાનતા ! મનમાં જરા વિચારો કે, આ દેહ અત્યારે ગમે તેવો રૂપાળો અને સુંદર લાગે છે, પણ તે કાળે કરીને બળરહીત તથા વિરૂપ તો થવાનોજ. અત્યારે આ બધી ઉપાધિનું મારે હવે શું પ્રયોજન છે ? જ્યારે અંતે જરા આવવાની છે, ત્યારે ક્ષણિક વસ્તુ ઉપર પ્રેમ કરવો નકામો છે.

અજ્ઞાની મનુષ્ય, સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, અને ઘરને મમતાથી પોતાનાં માને છે. પણ અંતે તો સર્વને છોડી વિનાશ પામવાનોજ. એ કેટલી ધોર આપત્તિ !

મનુષ્ય પોતાના દેહનું ગમે તેટલું જતન કરે, તોપણ અંતે તેના દેહની રાખ થવાનીજ.

જીઓ, વિચારો, ધારો પણ જ્યાં સુધી આત્માને દેખ્યો નથી, વિચાર્યો નથી, ધાર્યો નથી, ત્યાં સુધી મનુષ્ય જન્મની સાક્ષ્યતા થતી નથી.

આત્માજ આત્માનો નિયંત્રા છે.

ખીજ સઘળા મનુષ્યો ઉપર જ્ય મેળવનાર કરતાં આત્મા ઉપર જ્ય મેળવનાર ખરેખર વિજયી છે.

માનસિક પાપનો ત્યાગ કર અને તારા મનથી સદૃશ્યથી જીવન ગાળ.

જે મનુષ્ય ક્રોધ કરવાના પ્રસંગે ક્રોધ કરે છે, તે પાપી છે.

આપણને ધિક્કારનારને નહિ ધિક્કારીને આપણે સુખમાં રહીએ છીએ.

જે અન્યને મારે છે તેને માર ખાવો પડશે, જે ખીજ તરફ ધૃષ્ટિ અતાવે છે, તે ખીજ તરફથી ધૃષ્ટિજ નેશે.

૧૩૬

વચનામૃત.

તેણે ગાળ દીધી, મારી નિંદા કરી, મને માર્યો, મને હરાવ્યો, આવા વિચાર મનમાં રાખનારાઓના ધિક્કારનો કોઈ દીવસ અંત આવશે નહીં કારણ કે—કદાપિ પણ ધિક્કાર ધિક્કારથી અટકતો નથી. ધિક્કાર પ્રેમથીજ નાશ પામે છે. આ એક પુરાણો ઉત્તમ નિયમ છે. જે મનુષ્ય પવિત્ર વિચારથી બોલે છે, અથવા વર્તે છે તો મનુષ્યની સાથેજ જતી તેની છાયાની પેઠે સુખ તેને અનુસરે છે.

સઘડા મનુષ્ય શિક્ષાથી કંપે છે, સઘડા મનુષ્ય મૃત્યુથી ઘીહે છે, યાદ રાखો કે તમે પણ તેના સરસાજ છો, અને તેડલા માટે કોઈ પ્રાણીનો વધ કરતા નહિ. અને કરાવતા પણ નહિ.

ધર્મશાસ્ત્રો કહે છે કે—દરેક પ્રાણિ તરફ દયાલુ અને પરોપકારી થા, જગત્માં શાંતિ ફેલાવ, આજ સિદ્ધાંતનું રહસ્ય મને સદ્ગુરુપ આપ્યું.

અદ્વૈતવાદની જ્ઞાનચર્ચા.

વાદી—અમો એક બ્રહ્મને માનીએ છીએ. માયા આળપંપાળ છે અને બ્રહ્મ તો સચ્ચિદાનંદ એકજ શુદ્ધસ્વરૂપ છે.

પ્રતિવાદી—હે અદ્વૈતવાદિનું!!! આ તમારો પક્ષ આકાશકુસુમવત્—અસત્ય ઠરે છે. પ્રથમ તો અમો તમોને પૂછીએ છીએ કે માયા બ્રહ્મથી ભિન્ન છે કે અભિન્ન? જે કહેશે કે માયા બ્રહ્મ થકી ભિન્ન છે તો પૂછીએ છીએ કે તે માયા જડ છે કે ચૈતન્ય—કહેશે કે જડ છે તો તે નિત્ય છે કે અનિત્ય? જે કહેશે કે માયા બ્રહ્મથકી ભિન્ન છે તથા નિત્ય છે તો અદ્વૈતમતના મૂળને તે તમારો આરિતનો સિદ્ધાંત આળીને બરમ કરી નાખશે. કારણ કે બ્રહ્મથી ભિન્ન વસ્તુ માયા ઠરી તે પાછી નિત્ય તો તમારા મુખે તમોએજ દ્વૈતમત સ્થાપન કર્યો, અને અદ્વૈતવાદ મૂળથીજ અસિદ્ધ ઠર્યો. કહેશે કે માયા જડ છે અને અનિત્ય છે તો દ્વૈતતા સિદ્ધ થઈ કારણ કે અનિત્યવસ્તુ કાર્યે રૂપ છે. તો માયા અનિત્ય હોવાથી કાર્યે રૂપ ઠરી અને કાર્ય કારણથી પેદા થાય છે તો પછી માયારૂપ કાર્યનું ઉપાદાન શું છે તે કહેવું નેહ્યે. જે કહેશે તો માયાનું ઉપાદાન કારણ છે તો પરિગ્રાહિતાર્થ પક્ષસ્યવિરામામાવરૂપ અનવસ્થા દ્વષણ પ્રાપ્ત થશે. વળી જે માયાનું કારણ બ્રહ્મ માનશે તો સર્વ કંઈ બ્રહ્મજ બનશે. અને માયાથી બ્રહ્મ કદાપિ જુદું થવાનું નહિ. કદાપિ તમો માયાને ચૈતન્ય માનશે તો પૂર્વ કહેલાં દ્વષણો તમારા અદ્વૈતવાદમાં આવી ઉભાં થશે. વળી જે તમો

વચનામૃત.

૧૩૭

કહેશે કે માયા બ્રહ્મ થકી અભિન્ન છે. તો તે બ્રહ્મજ કહેવું જોઈએ, પણ માયા એક જુદી છે એમ કહો તો પોતાના મુખને સ્વયં બંધ કરવું પડશે.

વાદી—માયા છે તે તો એક જુદા પ્રકારની છે અને આંખે દેખાય છે તે તો સર્વ પ્રપંચ છે.

પ્રતિવાદી—બહુ સારું મહેરબાન ! તમે માયાને જુદા પ્રકારની માનો છો તે જુદો પ્રકાર કોનાથકી જાણવો ? તમે કહેશે કે બ્રહ્મથકી માયાનો જુદો પ્રકાર છે તો અમે કહીએ છીએ કે સ્વભાવ ભિન્ન ભિન્ન હોવાને લીધે જુદા જુદા પ્રકાર માનવા પડે છે, તો બ્રહ્મથી માયાનો સ્વભાવ જુદોજ ઠર્યો. માયાનો સ્વભાવ જડ છે અને બ્રહ્મનો સ્વભાવ જ્ઞાનવિશિષ્ટ છે, તો તે બ્રહ્મ અને માયા બે વસ્તુઓ સિદ્ધ ઠરી. જેમ અજવાળું અને અંધારું બે જુદી વસ્તુઓ છે તેમ સમજવું. એમ બે વસ્તુઓ સિદ્ધ ઠરી તો અદ્વૈતવાદરૂપ ભ્રમ દૂર થઈ ગયો. વળી અમે તમોને પૂછીએ છીએ કે માયા સત્ છે કે અસત્ ? જે તમે સત્ કહેશે તો બે તત્ત્વની સિદ્ધિ થઈ અને જે અસત્ કહેશે તો આ જગતમાં કોઈ સુખી, કોઈ દુઃખી, કોઈ રોગી, કોઈ શોકી, કોઈ રાજા, કોઈ રંક ઇત્યાદિ પ્રપંચ ક્યાંથી થયો તે કહેવું જોઈએ. વળી અસત્ એ અમાવરૂપ છે. અભાવ ચાર પ્રકારનો છે—પ્રાગભાવ ૧, પ્રધ્વંસાભાવ ૨, અન્યોન્યાભાવ ૩, અત્યન્તાભાવ ૪, એ ચાર અભાવમાંથી કયા અભાવરૂપ માયા છે તે કહેવું જોઈએ. જે અત્યન્તાભાવરૂપ માયા છે એમ કહો તો તે ખીલકુલ દેખાવી જોઈએ નહીં. જેમ ઘટાત્યન્તાભાવ ખીલકુલ જણાતો નથી તેમ માયાનો અત્યન્તાભાવ હોય તો તે દેખાવી જોઈએ નહીં. પણ ઘટ, પટ, વંડ, ચક્ર એ સર્વ તમે માયારૂપ માન્યાં છે તે આંખે દેખાય છે માટે માયાને તમારાથી અસત્ કહેવાશે નહીં. આકાશ કુસુમ અસત્ હોવાથી તે જણાતું નથી, તેમ માયા પણ અસત્ હોય તો જણાવી જોઈએ નહીં—અતઃ માયાને અસત્ કહેવી તે તે વંધ્યાપુત્ર જેવું છે. બ્રહ્મ અને માયા એ બે પદાર્થ સ્વતઃ સિદ્ધ છે.

વાદી—અમારા શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે કે:-

एक एव हि भूतात्मा भूते भूते व्यवस्थितः ॥

एकधा बहुधा चैव, दृश्यते जलचंद्रवत् ॥ ૧ ॥

સર્વ પ્રાણીઓનો એકજ આત્મા છે તે દરેક ભૂતને વિષે રહેશે છે. તે એકજ છતાં બહુ પ્રકારે દેખાય છે; જેમ એક ચંદ્ર છતાં જળમાં બહુ દેખાય છે તેમ જાણી લેવું.

પ્રતિવાદી—તમોએ આપેલ દૃષ્ટાંત યુક્તિને પણ સહન કરી શકતું નથી. સર્વ પ્રાણીઓનો જો એક આત્મા માનીએ તો એકને સુખ થયે છતે બીજાને પણ સુખ થવું જોઈએ. એકના દુઃખે બીજાને દુઃખ તથા એકને મુક્તિ પ્રાપ્ત થયે છતે પણ મુક્તિ મળવી જોઈએ. પણ એમ તો થતું નથી. માટે સર્વ જીવનો એક આત્મા કહી શકાય નહીં, તથા આત્મા એક છે અને બીજા જીવો તેના અંશ તરીકે છે. જો એમ કહેતા હોતો તે પણ ઠીક પાયા પર નથી. કારણ કે પારાની પેડે આત્માના કણીઆ-એટલે જુદા જુદા અંશ થવાનું તેમાં કંઈ કારણ છેજ નહીં. અને આત્માના અંશ કદાપિ કાળે બનેજ નહીં. વળી તમારા દૃષ્ટાંતની એક રીતે ખામી દર્શાવું છું. એક ચંદ્રનાં પ્રતિબિંબ પાણીમાં પડી શકે એ સ્વાભાવિક છે. કારણ ચંદ્ર રૂપી છે, રૂપીનું પ્રતિબિંબ પડી શકે પણ આત્મા તો અરૂપી છે. અરૂપી આત્માનું પ્રતિબિંબ-જીવાત્મા હોઈ શકે નહીં. વળી આત્માનું પ્રતિબિંબ કયા દર્પણરૂપ પદાર્થમાં પડે છે ? કહેશો કે માયામાં. તો માયા નામનો પદાર્થ બીજો ઉભો થાય છે ત્યાં ભિન્નતા પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યાં ભિન્નતા ત્યાં અદૈત-અભિન્નતા સંભવેજ નહિ. આકાશ અરૂપી હોવાથી તેનું પ્રતિબિંબ જેમ પડતું નથી તેમ આત્મા અરૂપી હોવાથી તેનું પ્રતિબિંબ પડવું અસંભવિત છે. માટે જળમાં ચંદ્રનું પ્રતિબિંબ સંબંધીનું તમારું દૃષ્ટાંત નિરર્થકજ છે. આત્મા પ્રતિ શરીર ભિન્નજ છે. આત્મા ત્રણ પ્રકારના છે. ૧ પરમાત્મા, ૨ અંતરાત્મા, ૩ બહિરાત્મા. વિશેષ અંશેમાં જોઈ લેવું. વળી અમો કહીએ છીએ કે મનુષ્યનું પ્રતિબિંબ છાંયડા તરીકે પડે છે. તે છાયારૂપ પ્રતિબિંબ મનુષ્યથી ભિન્ન છે કે અભિન્ન ? જો કહેશો કે ભિન્ન છે તો તે જડ છે કે ચેતન છે ? જો જડ કહો તો એમ કંઈ કે મનુષ્યાકાર ચેતનનું-પ્રતિબિંબ છાંયડા તરીકે પૃથ્વી ઉપર પડ્યું. તે છાંયડો ભિન્ન અને જડ કયો, તો મનુષ્યાકાર ચેતન વસ્તુનો શુણ્ણ છાંયડામાં આવ્યો નહીં, તેમ તમારો બિંબ પ્રતિબિંબ ભાવ, ફક્ત પરમાત્માના શુણ્ણ વિનાનો થઈ પડશે અને કંઈ નહીં તેવો થઈ જવાનો. જેમ દર્પણમાં પડેલ છાયામાં મુખનું પ્રતિબિંબ મુખ રૂપે ભાસે છે તે મુખ રૂપ પ્રતિબિંબ હજારો ઉપાય કરે પણ અસલ મુખનો જે શુણ્ણ તેને પામે નહીં. તેમ પરમાત્માના પ્રતિબિંબ તરીકે જીવાત્માઓને માનનાર મતવાદીઓ કદાપિ કાળે પરમાત્મા સ્વરૂપ થવાના નહીં. અને તેમની કષ્ટ ક્રિયા યાન, ધ્યાન, ભસ્મીભૂત દ્રવ્ય વિનાનાં થવાનાં, એ મહાદોષ પ્રગટ થાય છે. વળી અમો પૂછીએછીએ કે પરમાત્માના અંશભૂત જીવાત્માઓ એકાન્ત થકી નિત્ય પરમાત્માથી ભિન્ન છે કે અભિન્ન ? જો કહેશો કે પરમા.

વચનામૃત.

૧૩૯

ત્રાથી જીવાત્માઓ એકાન્તથકી નિત્ય ભિન્ન છે, તો જીવાત્માઓ કદા-
પિકાળે પરમાત્મારૂપ થવાના નહીં અને પરમાત્માથકી સદાય ભિન્ન
રહેવાના. એ મોટું દૂષણ તમારા સિદ્ધાંતમાં આવે છે. વળી જો તમે
કહેશો કે પરમાત્માથી અંશભૂત જીવાત્માઓ એકાન્તથકી નિત્ય અભિન્ન
છે, તો સર્વ કંઈ પરમાત્મા બની ગયું! રાગી-દ્રેષી પણ પરમાત્મા બની ગયો!
અગ્નિ પણ પરમાત્મા, તેમ હરકોઈ પણ પરમાત્મા, રોગી પણ પરમાત્મા,
સ્ત્રી પણ પરમાત્મા, સર્પ પણ પરમાત્મા, એમ થવાથી પરમાત્માને આવાં
ભયંકર દૂષણો લાગે છે. અને સર્વ કોઈ પરમાત્મા બની ગયું તો ધર્મ કર-
વાની શી જરૂર તમારા મત પ્રમાણે છે? સુખી પણ પરમાત્મા ને દુઃખી
પણ પરમાત્મા. કદાપિકાળે જીવથી દુઃખ દૂર જવાનું નહીં તેમ અગ્નિ પણ
જીવથી દૂર જવાનું નહીં યતઃ સર્વે પરમાત્મસ્વરૂપત્વાત્. હવે બીજી રીતે
અદૈતમત પરીક્ષાનો વિચાર આરંભીએ છીએ.

सर्वप्राणिनां एक एव हि आत्मा स्यात्तर्हि संसारिणां मुक्तत्वा-
पत्तिः । मुक्तानां संसारित्वापत्तिश्च सुखिनां दुःखित्वापत्तिः ॥
दुःखिनां सुखित्वापत्तिः भविष्यति कुतः एक एव आत्मत्वात् एक एव
आत्मा सर्वप्राणिनां स्वीकर्तुं न शक्यते एकस्य आत्मनः स्वीकारे
जगदनुभवाविरोधापत्ति रीति एकात्मा.स्वीकर्तुं न शक्यते ॥

સર્વ પ્રાણીઓનો એક આત્મા સંભવતો નથી એ વાત સિદ્ધ થઈ.
વળી હે મતવાદિન! ત્હે ચંદ્રનાં બિંબ અને એથી જળમાં પડતાં પ્રતિબિંબ
અનેક ભાસે છે તે દષ્ટાંત આપ્યું. પણ તે દષ્ટાંત ખોટું ઠરે છે. કારણ
કે ચંદ્રને ચંદ્રનાં પ્રતિબિંબ જળમાં પડેલ છે. તેનો ભેદ છે. જો બિંબ
અને પ્રતિબિંબનો ભેદ માનીએ નહિ તો દર્પણમાં પડેલા પ્રતિબિંબનો
નાશ થયે છતે ચંદ્રનો પણ નાશ થવો જોઈએ. પણ તે નાશ થતો નથી.
માટે બિંબ અને પ્રતિબિંબનો ભેદ છે. આ ચંદ્રનું પ્રતિબિંબ છે. આ અનુ-
ભવમાં ચંદ્રનો ભેદ પતિબિંબમાં ભાસે છે. માટે બિંબ અને પ્રતિબિંબ એક
કહેવાય નહિ. જ્યારે બિંબ અને પ્રતિબિંબ ભિન્ન થયાં ત્યારે એક ચંદ્ર અ-
નેક પ્રકારનો ભાસે છે એમ કહેવાય નહીં, કારણ કે ચંદ્રમાં એકત્વ રહેલું
છે અને અનેકત્વનો ચંદ્રમાં બાધ છે. માટે એક ચંદ્ર અનેક પ્રકારનો ભાસે
છે એમ કહેવું અસલ છે. તેવી રીતે એક આત્માના પ્રતિબિંબ તરીકે અ-
નેક જીવાત્માઓ માનો છો તે કહેવાય નહીં. કારણ કે બિંબભૂત એકાત્મા અને
તેના પ્રતિબિંબ તરીકે અનેક જીવાત્માઓ છે, તેનો પરસ્પર ભેદ છે. માટે

૧૪૦

વચનામૃત.

એકાત્મા એજ અનેક જીવાત્મા તરીકે કહેવાય નહીં. કહાવિત્ તમે બિંમ્બ અને પ્રતિબિંમ્બને એક કહે તો દર્પણમાં પડેલું એવું ચંદ્રનું પ્રતિબિંમ્બ તેનો નાશ થયે છો ચંદ્રનો પણ નાશ થશે. કુતઃ ચિન્મયપ્રતિચિન્મયોઃ પેક્વત્વાત્. પણ ચંદ્રનો નાશ થતો નથી. તેની રીતે પ્રતિબિંમ્બ તરીકે જે જીવાત્માઓ છે તેનો થાશ થયે છો બિંમ્બ સ્વરૂપ જે એક આત્મા તમે માનો છો તેનો પણ નાશ થઈ જશે. પુનઃ ચિન્મયસ્વરૂપસ્ય આત્મનઃ પ્રતિચિન્મયસ્વરૂપજીવાત્મના સહ પેક્વત્વાત્. વળી સર્વ પ્રાણીઓનો જે તમે એક આત્મા કહેશો તો એક કાલાવચ્છેદન કોઈ સુખી હોય છે, કોઈ દુઃખી હોય છે, તેમ થવું જોઈએ નહીં; કેમકે સર્વેનો એક આત્મા હોવાના લીધે, કેવળ બધાને સુખ થવું વા કેવળ બધાને દુઃખ થવું જોઈએ. પણ એમ થતું નથી, અને એક કાલાવચ્છેદન કોઈ સુખી બાસે છે અને કોઈ દુઃખી બાસે છે. માટે સર્વ પ્રાણીઓનો એક આત્મા કહેવાય નહીં. આત્માઓ અનેક છે તે વાત સિદ્ધ ઠરી. ખીજું આત્મા એક માનશો તો પામર તે મુક્ત તથા મુક્ત તે પામર થઈ જશે. તો મુક્ત-પામરનો જે બિન્ન વ્યવહાર થાય છે તેની અનુપત્તિ થશે. માટે આત્મા એક મનાય નહીં. પ્રતિ શરીર બિન્ન બિન્ન આત્મા અનંત છે એક નથી. તીર્થંકર મહારાજ કે જે સર્વજ્ઞ છે તેમનું કથન સસ ઠર્યું. શ્રી તીર્થંકર મહારાજ અનંતરાત્રી હતા તેમણે કહેલાં શાસ્ત્ર સસ છે. પરમાત્માના પ્રતિબિંબરૂપે જીવાત્માઓ કહી શકાય નહિ. કણ્યા અનેક આત્મા સ્ત્રીકારે છે, આર્યસમાજીઓ પણ અનેક આત્મા સ્ત્રીકારે છે.

અદ્વૈત—સર્વ જીવાત્માઓ બ્રહ્મ સ્વરૂપમય છે, પણ સ્થૂલદષ્ટિથી જીવાત્માઓ અનેક બાસે છે પણ તે બ્રમ છે. જ્યારે તમારો બ્રમ બાગી જશે ત્યારે બ્રહ્મથી અતિરિક્ત કોઈ પણ બાસશે નહીં.

પ્રતિવાદી—વાહરે વાહ! એ તમારાં વાક્યો કેમ કરી સસ ઠરશે! કહ્યું છે કે:—

મર્ણિલુઠતુ પાદાગ્રે, કાચઃ શિરસિ ધાર્યતામ્ ॥

પરીક્ષકકરપ્રાપ્તઃ કાચઃ કાચો મર્ણિર્મણિઃ ॥૧॥

તે પર એક અદ્વૈતવાદીની કથા છે તે સાંભળો. એક બ્રાહ્મણીને કોઈ ગૃહસ્થે પોતાના ત્યાં રસોઈ કરવા બોલાવી. જેમ જેમ રસોઈ કરતી જાય તેમ તેમ એક એક પદાર્થ ચાખતી જાય, પછી ઘર માલીકે બપુનું કે આ બ્રાહ્મણી મારી રસોઈ બૂઝી (એંકી) કરે છે, માટે તેણે તેણીને કહ્યું કે હે બાધ! ત્હેં શા માટે મારી રસોઈ ઉચ્છિષ્ટ કરી! ત્યારે બ્રાહ્મણી બોલી કે બાધ બીતાજીમાં કહ્યું છે કે:—

વચનામૃત.

૧૪૧

અહં વૈશ્વાનરો ભૂત્વા પ્રાણિનાં દેહમાશ્રિતઃ ॥

પ્રાણાપાનસમાયુક્તઃ પચામ્યન્નં ચતુર્વિધમ્ ॥૧॥

શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન કહે છે કે, સર્વ પ્રાણી માત્રના દેહોમાં હુંજ વૈશ્વા-
નર નામનો અગ્નિ થઈને પ્રાણઅપાનથી સમાયુક્ત થયો છોતો ચતુર્વિધ
અનાજને પચાવું છું. માટે હે ભાઈ! જે રસોઈ મેં પહેલેથી ચાખી એ વૈશ્વા-
નર૨૩ ભગવાનને થાળ તરીકે પહોંચી. પેસો ગૃહસ્થ પણ પાકો ઘેટ જેવો
હતો. તેણે ધગધગતું એક અંખાડીયું લેધ તુરત પેલી ઐરીને ચાંપી દીધું.
ઐરી બોલી કે આમ કેમ મને ખાજો છો? ત્યારે તે બોલ્યો કે ગીતાજીમાં કહ્યું
છે કે આત્મા તો અગ્નિથી બળતોજ નથી. ૨.

નૈનં છિન્દન્તિ શસ્ત્રાણિ, નૈનં દહતિ પાવકઃ ॥

ન ચૈનં ક્લેદયત્યાપો, ન શોષયતિ મારુતઃ ॥ ૧ ॥

આત્માને શસ્ત્ર છેદી શકતું નથી, અને અગ્નિ ખાળી શકતો નથી, જળ
આદ્ર શકતું નથી, તેમ વાયુ શોષણ પણ કરી શકતો નથી. તે તો સદૈવ
નિરંજન છે. માટે હે બાઈ! તારા આત્માને શું થઈ ગયું?

તે ઐરી સમજી ગઈ-કપ્પલ વાત કરી લીધી, તેમ હે અદ્વૈતવાદિન! તમારા
મત પ્રમાણે આત્મા જે નિરંજન છે તેને બ્રમ થાયજ કેમ? નજીક આવ્ય.
તમે તો ત્રિકાલ અવિદ્યા અખાધત આત્માને માનો છો. સૃષ્ટિ પહેલાં એક
બ્રહ્મ હતું તેમ ઉપનિષદમાં સ્પષ્ટ લખ્યું છે. સદૈવ સૌમ્ય રૂદ્રમય આસીત્
હે સૌમ્ય! આ સૃષ્ટિ પહેલાં એક સત-બ્રહ્મજ હતું. ત્યારે સૃષ્ટિ પહેલાં બ્રહ્મ
હોય ત્યારે એ બ્રહ્મમાંથી જીવાત્મા એ થાય કેમ? કહેશો કે અવિદ્યા-
અજ્ઞાન (બ્રમ) લાગવાથી તો ભાઈ! તમારા કહેવાપર અનેક દૂષણ ખડાં
થાય છે. કારણ કે સત-બ્રહ્મને અવિદ્યા લાગીને તેજ જીવ રૂપે થયો તો
હવે ધ્યાન, ભજન, જ્ઞાન એ સર્વ તમે સ્વસ્વરૂપ પામવા બ્રહ્મ થવા કરો
છો તે નિરર્થક જશે. કારણ બ્રહ્મ હતા તે જીવ થયા તો પાછા બ્રહ્મ થશો
તો જીવ થવાનો સંભવ થાય છે. પાછાં જન્મ મરણ તો ભોગવવાં પડશે.
ત્યારે પછી દેવલોકમાં અને મોક્ષમાં ફેર તો રહોજ નહિ. અને તમારી
ગીતાજીનાં વચન તમારે ખોટાં કરવાં પડશે. આત્મા તો મુક્તિ પામીને પાછો
ફેર નહિ તેજ તમારા ભગવાન કહે છે કે મારું ધામ.

યદ્ ગત્વા ન નિવર્તન્તે તદ્દામ પરમં મમ.

માટે તમારું કહેવું અસત્ય છે. વળી જગત્ અને પરમાત્મા એક
માનતાં જગત્ મિથ્યા ગણતાં બ્રહ્મ પણ મિથ્યાજ થશે. અને જીવ.

૧૪૨

વચનામૃત.

તને નિત્ય કહેશેા તો જગત મિથ્યા પ જોડું કરતાં તમારાં પ્રમાણ નાશ પામશે માટે જે ઉભય બંને સત્ય માનશેા તો દ્વૈતાપત્તિ દુષ્ણ લાગુ પડશે. સર્વદા તમારે માટે તો રજગુપાશ છે. માટે તમારા મત પ્રમાણે બ્રહ્મ નિત્ય અગર અનિત્ય માની શકાતુંજ નથી. તથા માયાને અનિર્વાચ્ય માનશેા તો (અનાદ્યવિદ્યા અનિર્વાચ્યા કારણોપાધિક્ષયતે.) તેનો અર્થ એક રીતે કહી નહિ શકાય તેવી એમ છે તો માયાનો વ્યવહારજ નહિ થાય. અનેકાન્ત મત રીતે સત્, અસત્, ઉભયથા માનવી પડશે તોજ વ્યવહાર થશે.

અદ્વૈતવાદી—ગંગાના ત્રિંદુઓ જેમ ગંગાથી ઉછળી પાછા તેમાંજ સમાય છે તેમ બ્રહ્મમાંથી અનેક જીવ પ્રકટે છે ને તેમાં સમાર્પ જાય છે.

પ્રતિવાદી—અરે બાઈ! વિચારો તો ખરા. ગંગાથી ગંગાના ત્રિંદુઓ અભિન્ન હોય તો તે ગંગાથી ભિન્ન થાયજ નહીં. માટે એ દૃષ્ટાંત પણ કલ્પિત અસત્ય છે. બ્રહ્મ અરૂપી—નિરાકાર છે માટે તેમાંથી જળકણ પેડે અનેક જીવો નિકળે છે અને તેમાં સમાર્પ જાય છે એમ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ પણ કહેવાતું નથી. બ્રહ્મથી અનેક જીવો નિકળી પાછા તેમાં લય થઈ જાય છે એમ કહો તો સુખ દુઃખના અનુભવની અનુપપત્તિ થશે. કારણ કે તમારા મત પ્રમાણે બ્રહ્મને સુખ દુઃખ નથી એ વિરોધ આવે છે. માટે પ્રતિશરીર ભિન્ન ભિન્ન આત્મા સ્વીકારવા જોઈએ. ગંગાનું પાણી અને ગંગાના જળ કણ એ પ્રત્યક્ષ વસ્તુ છે અને બ્રહ્મ પ્રત્યક્ષ ન હોવાથી તે દૃષ્ટાંત પણ આપતું જોડું છે. જળના કણ જળથી ઉપજે છે. પાછા જળમાંજ લય પામે છે. તે દૃષ્ટાંતમાં સમજવાતું કે તે એ અનિત્ય છે. તેમ અહીં બ્રહ્મથી ઉત્પન્ન થયેલા જીવાત્માઓને તમે નિત્ય વા અનિત્ય માનો છો? નિત્યની ઉત્પત્તિ થાય નહીં, નિત્ય વસ્તુ કાર્યરૂપે સંભવે નહીં, એમ નૈયાયિકો કહે છે. અને બ્રહ્મથી ઉત્પન્ન થયેલા જીવાત્માઓને અનિત્ય કહેશેા તો જીવથી અભિન્ન બ્રહ્મ—તે અનિત્ય કરશે. માટે બ્રહ્મમાંથી ઉપજતા જીવો તેમાં લય પામે છે એ વાત અસિદ્ધ ઠરી.

વાદી—અમારી ઉપનિષદોમાં તથા શંકર સ્વામિના ગાદિસ્થ પરંપરા શિષ્ય માધવ, શંકરવિજયના ત્રીજા પ્રકરણમાં લખે છે કે પરમાત્મા જગદુપાદાનકારણમિતિ. પરમાત્માજ જગતનું ઉપાદાન કારણ છે. જગતમાં જે કંઈ છે તે સર્વ પરમાત્મા રૂપ છે.

પ્રતિવાદી—એ પણ કહેવું બાજબી નથી. જ્યારે જગતરૂપ પરમાત્મા છે ત્યારે કોઈ પાપી નથી, કોઈ ધર્મી નથી, કોઈ સુખી નથી, કોઈ દુઃખી નથી, સ્વર્ગ—નર્ક—સાધુ કે ચોર કોઈજ નથી. ચંડાળ જેવા બ્રાહ્મણ, સ્ત્રી

જેવી માતા, ગદ્દા જેવો બાપ, રાગી સમાન ત્યાગી કરશે; કારણુ સર્વ જગત પરમાત્મા છે—અખંડ એકરસ રૂપે છે તો ત્યાં બેદન શો ?

અદ્વૈતવાદી—અમારા અદ્વૈતમતના આધારાર્થ શંકરાચાર્ય સ્વામિ છે તેમણે સર્વ મતોનું ખંડન કરી શંકરમત—અદ્વૈતમત સ્થાપ્યો છે. તેનું ખંડન કરનાર કોણ છે ? જુઓ તે પર શંકર દ્વિવિજયમાં લખેલું છે તેમાં જોઈ તથા બૈદ્ધ સર્વેનો પરાજય શંકરે કર્યો દર્શાવ્યો છે.

પ્રતિવાદી—એ વાત તદ્દન ગલત છે. શંકર દ્વિવિજય કલ્પિત છે તે હમણાં સિદ્ધ થઇ ચૂક્યું છે. તે પર હાલમાંજ બહાર પાડવામાં આવ્યું છે કે, જોઈ સાધુ કપાળમાં નિલક કરતા નથી ને તે ગ્રંથમાં ‘ સાધુ તિલક કરીને સામો આવી શંકરાચાર્ય જોડે વાદ કરવામાં આવ્યો. લખ્યું છે તે વાત તદ્દન જૂઠી છે. શંકરાચાર્યના અદ્વૈતવાદનું શ્રી રામાનુજચાર્ય, શ્રી વલ્લભાચાર્ય, શ્રી માધ્વાચાર્ય તથા નિંબાર્કચાર્ય, અને આર્યસમાજએ ખંડન કરી, તે અદ્વૈતમતને નિર્મૂલ કરી નાંખ્યો હોવાથી હજી તે ઉભો થવા પામ્યો નથી. કારણુ તે તે સંપ્રદાયોનું ખંડન કર્યું છે. માટે તમારો અદ્વૈતમત સિદ્ધ થઇ શક્યો નહિ હોવાથી તે અસિદ્ધ છે અને સર્વદા અમારો જોઈ ધર્મે સિદ્ધ સત્ય ઠરે છે. સંગ્રહનયની અપેક્ષાએ ઉઠેલા અદ્વૈતવાદનો જોઈ દર્શનમાં સમાવેશ થાય છે. પણ એકાન્ત સંગ્રહનય માન્યાથી મિથ્યાત્વ ગણાય છે. અમારા શ્રી યશોવિજય ઉપાધ્યાય તથા શ્રી હેમાચાર્ય વિગેરેએ અદ્વૈતનું ખંડન કરી જોઈ વિજય દર્શાવ્યો છે. માટે બાહ્ય સમજી સત્ય માર્ગે વળો અને આત્માનું કલ્યાણ કરો.

ઉચ્ચભાવના.

આત્મા ઉચ્ચભાવનાથી પરમાત્મા થાય છે. હું અધમ છું, શક્તિહીન છું, પાપીમાં પાપી છું, દુષ્ટ છું, વ્યભિચારી છું, એવી નીચભાવના કદી ન બાવવી જોઈએ. અન્ય પ્રતિ પણ આવી નીચભાવના કદી મનમાં ન લાવવી જોઈએ. હું પાપી છું, એમ વિચારવાના કરતાં હું પાપ ટાળવા સમર્થ છું, હું પાપથી ભિન્ન છું, પાપને દૂર કરી શકું, આવી ઉચ્ચ ભાવનાથી થોડા દિવસમાં પાપની વૃત્તિઓ નાશ પામે છે. હું દુષ્ટ છું, એવું આત્મામાં દુષ્ટતાનું આગ ન ચઢાવવું જોઈએ. વસ્તુતઃ આત્મા દુષ્ટ નથી. કર્મજન દુષ્ટ છે, અને તે કર્મનો આરોપ આત્મા ઉપર કર્યો, દુનિયાની સર્વ વસ્તુનો આરોપ આત્મા ઉપર કર્યો, તેથી તો આત્મા બંધાયો છે. માટે હું દુષ્ટ નથી, દુષ્ટ કર્મને હરવા સમર્થ છું. અનેક જીવોએ દુષ્ટકર્મનો નાશ કર્યો. હું દુષ્ટ નથી

૧૪૪

વચનામૃત.

અને કોઇ આત્માને દુષ્ટ ધારતો નથી. આવી ઉચ્ચ ભાવનાથી હૃદયમાં આત્મ અને શૌર્યાન ઉત્પન્ન થતું નથી, મૈત્રીભાવનાની વૃદ્ધિ થાય છે, અને આત્મા પોતાનું નિર્દોષ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરે છે. હું વ્યભિચારી નથી. વસ્તુતઃ નિશ્ચયથી અન્ય પણ વ્યભિચારી નથી. આવી શુદ્ધ નિશ્ચયનયની ઉચ્ચભાવનાથી વ્યવહાર દૃષ્ટિથી જોતાં જે જે દોષો લાગ્યા હોય છે, તે ટળી જાય છે. આ વાક્યને અજ્ઞાતી જીવો એટલે ખાત્રી થશે. અન્ય પણ વસ્તુતઃ વ્યભિચારી નથી, આવી શુદ્ધનયભાવનાથી વ્યભિચારીઓપર થતો દ્રેષ અટકશે, અને પોતાના હૃદયમાં દ્રેષ ન જાગવાથી હૃદય નિર્મળ રહેશે. આવી ભાવના સન્તજન પામી શકે છે. બાળજીવો તેમાં પ્રવેશ કરી શક્તા નથી, એમ કહેવાય તો પણ નક્કી ખાત્રી રાખશો કે ઉચ્ચભાવના ભાવવાનું સામર્થ્ય સર્વમાં રહ્યું છે. હું કર્મના વશ નરહી શકું. કર્મનાશ કરવાનું સામર્થ્ય મારામાં રહેલું છે. આત્માની શક્તિ હું પ્રગટાવી શકું. કર્મ કરે તે થાય એવો કોઇ અપેક્ષાએ નિયમ છે. આત્મા કર્મનો નાશ સહજમાં કરી શકે છે. નહારાં કર્મ ટાળીને સારાં કર્મ કરવાનું સામર્થ્ય પણ મારામાં રહ્યું છે. ધનાદિકના અભાવે હું ગરીબ છું, એમ ભલે લોક કહે, પણ આત્માના ગુણો તો આત્મામાં રહેલા છે, તેની અપેક્ષાએ હું ગરીબ નથી. સર્વ મનુષ્યો પરમાત્મા થઇ શકે. આત્મામાં પરમાત્મપણું રહ્યું છે. નહારી વૃત્તિઓની ભાવનાથી આત્મા નીચ થઇ શકે છે; અને પરમાત્મા છું, અનન્ત શક્તિમય છું છતાંદિ ઉચ્ચવૃત્તિઓની ભાવનાથી આત્મા પરમાત્મા થઇ શકે છે. શુભાશુભ અવતારો પણ શુભાશુભ વૃત્તિઓનું પરિણામ છે, માટે ક્ષણે ક્ષણે ઉચ્ચભાવના ધારવી. વસ્તુતઃ આત્મા અસંખ્ય પ્રદેશમય નિર્મળ છે, તો તેને નીચ ચિંતવવાનો શો હક ? આત્માનું ખરું સ્વરૂપ મૂકીને તેમાં કાળતું આજ ચઢાવીને આત્માને તેવો ભાવ્યાથી કર્મની વૃદ્ધિ થાય છે. ઉચ્ચભાવનાની અપેક્ષાએ ઉચ્ચભાવના તમને અવશ્ય ઉચ્ચ કરશે. ધરની અંદર દીવો હોય, કોઇ ધરને ઉચ્ચ કહે, નીચ કહે, નાનું કહે, મોટું કહે, તેથી દીવો તેવો થઇ શકતો નથી. તેનીજ રીતે શરીરરૂપ ધરની અંદર રહેલ આત્મા દીપક સમાન છે. શરીરને કોઇ ગમે તે કહે તેથી આત્મા હું એમ છું, એવી નીચભાવના ભાવવી નહીં, દુનીયા મને જે જે કહે છે તે હું નથી, એમ ઉચ્ચ ભાવના ભાવવી. દુનિયાના વ્યવહાર વિચારોની લજ્જ-ભય અને ક્ષતિ વગેરેને દૂર મૂકી, આત્માની પરમાત્મસત્તા વિચારવી. ભાવના જેવી તેહુંજ ફળ ધારો. આનંદની વાનગી ઉચ્ચભાવનાથી મળશે.

વચનામૃત.

૧૪૫

શ્રી સ્થાપનાચાર્યથી થતા ફાયદા.

સાધુ અને સાધ્વી દરેક સ્થાપનાચાર્ય રાખે છે. ગુરૂ વિરહમિ ઠવણા ગુરૂના વિરહમાં સ્થાપનાચાર્ય રાખવા જોઈએ. ચંદનકની જાતિ સમુદ્રમાં થાય છે. હાલ એકાદની પાસેથી નીકળે છે. ચંદનકના આવર્ત એ પ્રકારના હોય છે. વામઆવર્ત અને દક્ષિણાવર્ત; તેમાં વામાવર્તવાળા તો ઘણા દેખવામાં આવે છે. દક્ષિણાવર્તવાળાનો મહિમા ઘણો બતાવ્યો છે અને તે ક્વચિત્ મળી આવે છે. વામાવર્તચંદનક મેળવી મુનિવર્ગ તેને પ્રતિષ્ઠામાં મૂકે છે. સ્થાપનાચાર્યની મંત્રથી પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવે છે. અને તેથી તેની અંદર સ્થાપના યુક્તિના રહસ્યનો ચમત્કાર રહે છે. સ્થાપનાચાર્ય રાખવાની પરંપરા ઘણી જૂની છે. અનુયોગદ્વારસૂત્રના મૂળપાઠથી સ્થાપનાચાર્ય રાખવાની સિદ્ધિ થાય છે. માટીના પૂતળામાં દ્રોણની યુદ્ધિ દ્રઢ ધારણ કરી દ્રોણની તન્મયપણે પૂજા કરનાર ભિક્ષુને જેમ વિદ્યાની સિદ્ધિ થઈ તેમ શ્રી સદ્ગુરૂની ચંદન આદિમાં સ્થાપના કરી ધર્મક્રિયા કરવાથી પણ તેવા પ્રકારનું ઉત્તમફળ થઈ શકે છે. અને તે સંબંધી પૂર્વાચાર્યોમાં ભદ્રબાહુ સ્વામીએ સ્થાપના કુલક કલ્પ બતાવ્યો છે. તેમાં સાડે વિવેચન કર્યું છે. તેમજ એકસોને આઠ ગ્રંથ બતાવનાર પ્રમાણુવક્તા શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજીએ સ્થાપનાની સમ્પ્રદાય રચી છે. તે નીચે મુજબ છે.

સમ્પ્રદાય.

પૂર્વ નવમાથી ઉધરી, જિમ ભાખે શ્રી ભદ્રબાહુરે.

થાપના કલ્પ અમે કહ્યું, તિમ સાંભળજો સવિસાહુરે, તિમ.

પરમગુરૂ વચણુડે ચિત્ત દીજે રે, મન તો શિવ સુરેલતા ફલ દીજે રે. ૧૬.

લાલ વરણુ જેહ થાપના, માંહે રેખા શામ તે જોઈ રે.

આયુજ્ઞાન બહુ સુખ દિયે, તેતો નીલકંઠ સમ હોય. તિમ. ૨.

પિત્તવરણુ જે થાપના, માંહે દીસે બિંદુ તે શ્વેતરે:

તેહ પખાલી પાછયે, સવિરોગ વિલયનો હેતરે. સ. ૩.

શ્વેત વરણુ જે થાપના, માંહે પીતમ્બિંદુ તસ હોય રે;

નયન રોગ છાંટે ટળે, પીતાં ટળે શૂળ શરીર રે. પી. ૪.

નીલ વરણુ જે થાપના, માંહે પીતમ્બિંદુ તે સારરે;

તેહ પખાલી પાછયે, હોય અહિવિષનો ઉતારરે. હોય. ૫.

૧૪૬

વચનામૃત.

ટળે વિશુચિકા રોગ જે, ધૃતલાભ દિયે ધૃતવન્નરે;
 રક્ત વરણ પાસે રહ્યા, મોહે માનવી કેરાં મન્નરે. મોહ. ૬.
 શુદ્ધ શ્વેત જે થાપના, મોહે દિસે રાતી રેખરે;
 દંડ થકી વિષ ઉતરે, વળી સિજે કાર્ય અશેષરે. વા. ૭.
 અર્ધરક્ત જે થાપના, વળી અર્ધરક્ત પરિપુષ્ટરે;
 તેહ પખાલી છાંટિયે, હરે આંધરે.ગને કુષ્ટરે. હ. ૮.
 જંબુ વર્ણ જે થાપના, મોહે સર્વ વર્ણના બિંદુરે;
 સર્વ સિદ્ધિ તેહથી હોવે, મોહે નરનારીના વૃન્દરે. મો. ૯.
 જાતિ પુષ્પ સમ થાપના, સુતવંશ વધારે તેહરે;
 મયુષ્પિચ્છ થાપના, વાંછિત દિયે નવિ સંદેહરે. વાં. ૧૦.
 સિદ્ધિ કરે ભય અપહરે, પારદ સમ બિંદુ તે શ્યામરે;
 મૂષક સમ જે થાપના, તે ટાળે અહિવિષ ઠામરે. તે. ૧૧.
 એક આવર્તે બળ દીયે, બિહુ આવર્તે સુખ ભંગરે;
 ત્રિહુ આવર્તે માન ઘે, ચિહુ આવર્તે નાહ રંગરે. ચિ. ૧૨.
 પચ આવર્તે ભય હરે, છ આવર્તે ઘે રોગરે;
 સાત આવર્તે સુખ કરે, વળી ટાળે સઘળા રોગરે. વ. ૧૩.
 વિષમાવર્તે સુખ ભલું, સમ આવર્તે ફળાહીનરે;
 ધર્મનાશ હોય એહથી, એમ ભાખે તત્ત્વ પ્રવીણરે. ધર્મ. ૧૪.
 જેહ વસ્તુમાં થાપીએ, દક્ષિણ આવર્તે તેહરે;
 તે અમુટ સઘળું હોયે, કહે વાચક જશ ગુણ ગેહરે. કહે. ૧૫.

શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી નવમાપૂર્વમાંથી ઉદ્ધરીને સ્થાપનાનું માહાત્મ્ય કહે
 છે. શ્રીભદ્રબાહુ સ્વામી શ્રુતકેવલી છે. અને તેમનાં વચન પ્રામાણિક ગણાય
 છે. સ્થાપના જો લાલવર્ણવાળી હોય છે તો તે બહુ સુખ આપે છે. લાલ-
 વર્ણુ સ્થાપનામાં શ્યામરેખાઓ હોય છે, તો તે આયુષ્ય જ્ઞાન અને બહુ
 સુખ દેનારી થાય છે. પીળાવર્ણુની સ્થાપના હોય અને તેની અંદર શ્વેત-
 બિંદુ હોય છે એની સ્થાપનાનો જળથી પખાલ કરી પાવામાં આવે છે તો
 પૂર્વ રોગનો નાશ કરનારી થાય છે. શ્વેત એટલે ઘોળા વર્ણુવાળી સ્થાપના
 હોય છે અને તેમાં પીળા બિંદુઓ હોય છે તો તે સ્થાપનાના જળછંટકા-
 વથી ચક્ષુના રોગ ટળે છે, સારી ચક્ષુઓ બને છે; અને તેનો પખાલ કરી
 પીતાં શ્ણ વિગેરે રોગો પણ ટળે છે. નીલવર્ણુવાળી સ્થાપના હોય અને તેની
 અંદર પીળા બિંદુઓ પડ્યા હોય છે તો તેની સ્થાપનાને પખાલી પીવાથી
 સર્પ વિષનો નાશ થાય છે. ધૃત વર્ણુવાળી સ્થાપનાથી ધી વજેરેનો લાભ થાય

વચનામૃત.

૧૪૭

છે. લાઘવર્ણુ માળી સ્થાપનાથી મનુષ્યોનાં મન મોહ પામે છે એવો, સ્થાપનામાં શુભ્ય રહ્યો છે. શુદ્ધ શ્વત સ્થાપનામાં રાતી રેખા હોય છે તો તેનાથી સર્પે ડંખ વિષ ઉતરે છે અને સંપૂર્ણ કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે. અર્ધરક્તસ્થાપના પખાલી જળ જે આંખે છાંટવામાં આવે છે તો આંખના રોગો નાશ પામે છે અને તેથી કોઢરોગનો પણ નાશ થાય છે. જાંબુઆના વર્ણુવાળી સ્થાપના હોય અને તેની અંદર સર્વ પ્રકારના ઝિંદુઓ હોય છે તો સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે. અને તેવી સ્થાપના જેની પાસે હોય છે તેના ઉપર સર્વનો મોહ થાય છે. સર્વ લોક વશ થાય છે. જાઈનાં પુષ્પ સમાન સ્થાપના હોય છે તો તે સુતવંશની વૃદ્ધિ કરે છે. અને મયુરના પિચ્છ સમાન સ્થાપના હોય છે તે વાંચ્છિત ફળને આપે છે, એમાં જરામાત્ર પણ સંદેહ નથી. જે સ્થાપના પારદસમાન હોય છે અને તેની અંદર કાળાં ઝિંદુઓ પડેલાં હોય છે તે સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ કરે છે અને ભયનો નાશ કરે છે. જે સ્થાપના મૂષકસમાન હોય છે તે સર્પનાં વિષ ટાળે છે. એક આવર્તની સ્થાપના રાખવાથી બળની પુષ્ટિ થાય છે, બે આવર્તથી સુખનો ભંગ થાય છે. ત્રણ આવર્તવાળા સ્થાપનાચાર્યથી માન વધે છે અને ચાર આવર્તથી રંગ રહેતો નથી. પાંચ આવર્તવાળા સ્થાપનાચાર્ય ભયનો નાશ કરે છે. છ આવર્તવાળા સ્થાપનાચાર્ય રોગ થવામાં નિમિત્ત કારણરૂપે થાય છે. સાત આવર્તથી સુખ મળે છે અને સઘળા રોગ ટાળે છે. એક, ત્રણ, પાંચ, સાત આદિ આવર્ત વિષમ આવર્ત કહેવાય છે, વિષમાવર્ત સ્થાપનાચાર્યથી અત્યંત સુખ થાય છે. સમ આવર્ત બે, ચાર, છ, આઠ આદિ કહેવાય છે તેથી ફળની હીનતા થાય છે. દક્ષિણાવર્ત સ્થાપનાચાર્ય તો કોઈક ઠેકાણે હોય છે તે સ્થાપનાચાર્ય જે વસ્તુમાં સ્થાપન કરવામાં આવે છે તે વસ્તુ અખૂટ થાય છે એમ શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય કહે છે. સ્થાપનાચાર્યને ગુરૂ તરીકે માનવામાં આવે છે, અને એવી ગુરૂબુદ્ધિથી સ્થાપનાચાર્ય સમક્ષ સર્વ ક્રિયાઓ થઈ શકે છે. સ્થાપનાચાર્યની સમક્ષ કરેલી ક્રિયાઓ પ્રતિમાની પેઠે આત્મસમ્બુધ કરી શકે છે. સ્થાપનાચાર્યનો મુખ્ય ઉદ્દેશ જાણવામાં આવે તો પ્રમત દશાથી આત્માનો બચાવ કરી શકાય છે. સ્થાપનાચાર્યમાં પૂજ્ય બુદ્ધિ હોવાથી લાભનીજ પ્રાપ્તિ થાય છે. જે લોકોએ સ્થાપનાચાર્ય સમક્ષ ક્રિયા કરી ધર્મનો લાભ લીધો છે, તેઓ સ્થાપનાચાર્યનું મહત્વ જાણી શકે છે. સ્થાપનાચાર્યથી લાભ થવાનો સંભવ છે, પણ હાનિ થવાનો સંભવ નથી. સ્થાપનાચાર્યથી હૃદયની શુદ્ધિ થાય છે. સ્થાપનાચાર્યના મુખ્ય ઉદ્દેશથી જન્ય જીવોને સ્થાપનાચાર્યથી જ્ઞેમ્ય એવો લાભ મળી શકે નહીં એ સ્વાભાવિક છે. સ્થાપનાચાર્યનું જ્ઞાન લેઈ જે લોકો સ્થાપના-

(૧૪૮)

વચનામૃત.

આર્યને માને છે તે ઉત્તરોત્તર ઉત્તિ માર્ગમાં પ્રવેશ કરે છે, શ્રદ્ધાળુ જીવે સ્થાપનાઆર્ય દ્વારા ભક્તિ માર્ગમાં પ્રવેશ કરે છે, સકળ ક્રિયાનું મૂળ શ્રદ્ધા છે. શ્રદ્ધાથી મન ધર્મક્રિયામાં સંશયરહિતપણે પ્રવેશ કરે છે. સ્થાપનાઆર્યથી વિશેષ અન્ય ક્ષાયદાઓ પણ થાય છે. સ્થાપનાઆર્ય નિમિત્ત કારણ છે, ઉપાદાન કારણની શુદ્ધિ થવામાં સ્થાપનાઆર્યરૂપ નિમિત્ત કારણની જરૂરીયાત છે. સાધુઓ અને સાધ્વીઓ સવારમાં અને ત્રણ વાગ્યાના આશરે એમ બે વખત સ્થાપનાઆર્યની પ્રતિષ્ઠા કરે છે, તેથી જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રની શુદ્ધતા થાય છે, સ્થાપનાઆર્યથી સંબંધી વિશેષ હકીકત ગુરુ ગમથી જાણવી જોઈએ. શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

જ્ઞાની શુભ અને અશુભ સંયોગોના પ્રસંગોમાં અલિસ રહે છે.

સર્વ જીવોને પુણ્ય અને પાપના ઉદયથી સાતકૂળ અને પ્રતિકૂળ સંયોગોનો પ્રસંગ થાય છે. શુભસંયોગોમાં આત્મા શુભમનોદ્રવ્યકારણથી હર્ષ ધારણ કરે છે. અને અશુભ સંયોગોમાં અશુભમનોદ્રવ્યકારણથી ખેદ ચિંતા ધારણ કરે છે. સાતકૂળ સંયોગોમાં આત્મા રાગ કરે છે અને પ્રતિકૂળ સંયોગોમાં આત્મા દ્વેષ ધારણ કરે છે. આવી રાગ અને દ્વેષની દશામાં આસક્ત રહેનાર આત્મા ઉચ્ચજીવન કરી શકતો નથી. નવતત્ત્વોનું તથા ૫૬ દ્રવ્યનું જ્ઞાન સહેલાઈથી થઈ શકે છે, નવતત્ત્વની શ્રદ્ધા થઈ શકે છે, પણ રાગદ્વેષને જીતવાની આત્મશક્તિ કોઈ વિરલા ધારણ કરે છે. રાગદ્વેષને જીતવા તેજ ચારિત્રકોટી કહેવાય છે. ચારિત્રકોટી પ્રાપ્ત કરવાથી અનંતાનંદ થાય છે. સદ્વર્તનનો પણ ચારિત્રમાં સમાવેશ થાય છે. રાગ અને દ્વેષ જિતવાથી જિનેશ્વરો પૂજ્ય ગણાયા છે. આપણે પણ તે સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ.

સુખ દુઃખમાં સમભાવ.

સુખ દુઃખ વાદળ છાયા પેરે ક્ષણમા આવે જાય—આ વાક્યનો પરમાર્થ એ છે કે બાહ્યસુખ અને દુઃખ સદાકાળ રહેતાં નથી. ધડીમાં સુખ થાય છે અને ધડીમાં દુઃખ થાય છે, ધડીમાં કીર્તિ થાય છે, ધડીમાં અપકીર્તિ થાય છે, ધડીમાં લક્ષ્મી મળે છે ત્યારે બીજી ધડીમાં નાશ પામે છે, પુત્રજન્મે છે ત્યારે સુખ થાય છે અને પુત્ર મરવાથી દુઃખ થાય છે. આવી રીતે સુખના અને દુઃખના હેતુઓથી મનમાં સુખ અને દુઃખ પ્રગટે છે, આ ઉપરથી નિશ્ચય સમગ્રાય છે કે સુખ અને દુઃખના હેતુઓની મનમાં સારી અને ખોટી અસર થાય છે અને તેથી સુખ દુઃખ થાય છે. મનમાં સારી

વચનામૃત.

૧૪૯

અગર ખોટી અસર ન થાય તો સમભાવની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે. જ્ઞાનિ પુરૂષો મનમાં જ્ઞાનખગથી સારી અગર ખોટી અસર થવા દેતા નથી. આત્મજ્ઞાનના ઉપશોગથી વિવેકદષ્ટિ સત્યમાર્ગનેજ દેખાડે છે. જ્ઞાનીપુરૂષના કોઈ ગુણ ગાય છે તોપણ તેમને કંઈ સાર લાગતું નથી, કારણકે તે સમજે છે કે ગુણ ગાવાથી અન્યને લાભ મળે છે એમાં માફ કંઈ જતું આવતું નથી. તેમજ કોઈ નિંદા કરે, આજ ચઢાવે, છાપામાં અસત્ય છપાવે; તોપણ સમજે છે કે, અન્યકૃત નિંદાથી માફ કંઈ જતું આવતું નથી. જે જીવ નિંદા કરે છે, લખે છે, છપાવે છે, તેને પોતાના કૃત્યનું ફળ ભોગવતું પડે છે તેથી ઉલટા જ્ઞાનિ પુરૂષો નિંદકના ઉપર પણ દયાની દષ્ટિથી જુએ છે, આવી

વિવેક દષ્ટિથી જ્ઞાનિપુરૂષો દુઃખનો સમયપણ ઉત્સવ સમાન ગણે છે. જાયામાં સર્વે જીવો શાંતિથી રહે છે પણ તાપના કરતાં દુઃખની પ્રસંગમાં શાંતિ રહેવી મુશ્કેલ છે. સુખમાં ચિત્ત શાંતિમાં વેળામાં જ્ઞાની રહે એ બનવા યોગ્ય છે પણ દુઃખમાં ચિત્ત શાંતિ વિશેષતઃ સા- રહેવી મુશ્કેલ છે. જ્ઞાનિપુરૂષો સુખના પ્રસંગ કરતાં દુઃખ- વધાન રહે છે. ના કાળમાં વિશેષતઃ આત્મદશામાં જગત્ રહી ધૈર્યધારણ કરી સમભાવ રાખે છે. ખરાખ સંયોગોના વચ્ચમાં જ્ઞાની

ઉભો રહી અન્તરથી નિર્લેપ રહે છે. નહિ બડકનારા ઘોડા તથા વૃષભો રણમેદાનમાં તોપોના અત્રાજ્ઞેથી બડકતા નથી. તેમ જ્ઞાનિ પુરૂષ પણ દુઃખના સમયમાં ગભરાતો નથી. જ્ઞાની સમભાવથી અજ્ઞાતાના ઉદયોની પેલીપાર જાય છે, દુઃખના સમયમાં તે વિશેષતઃ આત્મદશામાં જગત્ રહે છે, તેના સુખની પ્રસન્નતા એક સરખી કાયમ રહે છે. જ્ઞાની એમ સમજે છે કે બાહ્યના સુખ દુઃખના સંયોગોમાં મારાપણું કંઈ નથી. અહંવૃત્તિની બા- વનાનો નાશ કરવો. પુનઃ પુનઃ તે મનમાં આત્મભાવના જારી રાખી તેના દૃઢસંસ્કારો રાખે છે, દુઃખના પ્રસંગમાં જ્ઞાની વિશેષતઃ વૈરાગી-ત્યાગી બને છે; કારણકે બ્યારે રોગ, શોક, વિયોગ, અપકીર્તિ, અને અલાભ વગેરે કુસંયોગો દેખે છે ત્યારે તે લડવૈયાની પેઠે ધૈર્ય ધારણ કરે છે અને તેને સમભાવથી ભાગીને જીતી લે છે. તેના મનમાં બાહ્યના શુભાશુભ સંયોગો અસર કરી શકતા નથી. દુઃખના સમયમાં જ્ઞાનિના આત્માનું જ્ઞાન રક્ષણ કરે છે અને નવાં કર્મ બાંધવા દેતું નથી. બાહ્યદષ્ટિવાળાજીવો જ્ઞાનિને દુઃખ પડતું દેખે છે પણ જ્ઞાની તો તેને હીસાખમાં ગણતો નથી. સુખના સંયોગો કરતાં દરેક પ્રાણીને દુઃખના સંયોગો જીંદગીમાં વિશેષ હોય છે. સારા વિચારો કરતાં દરેક પ્રાણી નહારા વિચારો ધણા કરે છે, આ સર્વનું કારણ મન છે. મન બંને સ્થિતિમાં અજાગું રહે તો સમભાવ ચારિત્રથી સાક્ષાત્ આનંદનો ભોક્તા

૧૫૦

વચનામૃત.

આત્મા બને છે, આત્મજ્ઞાન અને ચારિત્રની અનંતશ-
 જ્ઞાની પુરૂષ દુઃખ- ક્ષિત્રી આત્મા ચિંતા શોક વગેરેને ક્ષણનાં જીતી લે છે.
 માં પણ આત્માના આવા સત્પુરૂષો જલપંકજવત્ સંસારથી ન્યારા રહી
 આનંદ ભોગવે છે. શકે છે. જ્ઞાની પુરૂષ ભિક્ષા માગે છે પણ તે અન્તરથી
 માગતો નથી. કારણ કે તે શરીરના નિભાવ માટે ભિક્ષા
 માગે છે પણ આત્માના આનંદ માટે ભિક્ષા માગતો નથી. જ્ઞાની પુરૂષની કોઈ
 મસ્કરી લખે, છપાવે તોપણ તેની તેને અસર થતી નથી. જ્ઞાની શરીરથી
 રોગી હોય તોપણ અન્તરથી તે નિરોગી રહી આત્માનંદ ભોગવે છે. ઘર
 બળી જાય તોપણ તેના મનમાં જરામાત્ર શોકની અસર થતી નથી. જ્ઞાનિ-
 મુનિવર્યનું કોઈ માન કરે તોપણ તેને હર્ષ થતો નથી, કોઈ અપમાન કરે તો
 પણ તેને શોક થતો નથી. જ્ઞાનિને પ્રમાદાવસ્થામાં સુખ દુઃખના સંયોગો
 જીતવા કઠીન લાગે છે પણ જ્ઞાનની પરિપક્વઃ અવસ્થા થતાં બાહ્ય શુભાશુભ
 સંયોગોને જીતી આત્માનંદ ભોગવે છે. જ્ઞાની પોતાના આત્માવિના અન્યત્ર
 અહંમત્વ યુદ્ધિ ધારણ કરતો નથી. ગજસુકુમાર અને મેતાર્થ મુનિના શરીરે
 મહા પીડા થઈ તોપણ આત્મસ્વરૂપમાં લીન હતા તેથી તેમને શરીરની પીડા
 અસર કરી શકી નહિ. કોઈ મનુષ્યને કાંટો વાગ્યો હોય છે ત્યારે તેનો કાંટો
 કાઢનાર પુરૂષ કાંટો વાગનારને કાંટો કાઢતાં દુઃખ ન થાય તે માટે કહે છે કે,
 હે બાઈ અમુક ઝાડ ઉપર જે શું થાય છે. ત્યારે તેનું ચિત્ત દ્રવ્ય પદાર્થની
 સાથે લીન થાય છે કે પેલો કાંટો કાઢનાર કાંટો કાઢે છે છતાં તેને વેદના માલુમ
 પડતી નથી અને દુઃખ ઝોહું થાય છે. તેવી રીતે જ્ઞાની પુરૂષ આત્મસ્વરૂપમાં
 લીન એવો થઈ જાય છે કે તેને બાહ્યનાં દુઃખ પડે છે, વેડે છે; છતાં અન્તરથી
 ભિન્ન રહે છે અને તે આત્મ સ્વરૂપમાં લીન થએલો હોવાથી આત્મસુખની ખુ-
 મારીમાં હોય છે. યોગિ જ્ઞાનીને કોઈ અલ્પ સામર્થ્યવાળા કહે, લખે, છપાવે તોપણ
 યોગિ જ્ઞાનિ પુરૂષને તેની કંઈ અસર થાય નહિ. જ્ઞાનીને તથા યોગિને કોઈ
 મૂર્ખ કહે તો તેથી તે મૂર્ખ બની જતા નથી, જ્ઞાનીને કોઈ જ્ઞાની કહે તેથી
 કંઈ જ્ઞાનિને વિશેષ લાગતું નથી. આ પ્રમાણે જ્ઞાની પુરૂષ ચારિત્ર અંગી-
 કાર કરી રાગદ્વેષના વિકારોને જીતે છે અને જીતવા પ્રયત્ન કરે છે, કોઈ
 વખત પાછો પડે છે તોપણ પુનઃ ચારિત્રની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરે
 છે. અને કરે છેજ.

પરમાં ઈષ્ટપણું અને અનિષ્ટપણું માનવાથી રાગદ્વેષ થાય છે.

આત્માના સ્વરૂપવિનાની સર્વ ભાવનાઓ પદાર્થોપર છે તેમાં ઈષ્ટપણું
 અને અપ્રાપ્ત પદાર્થોમાં અનિષ્ટપણું માનવાથી અનુક્રમે રાગદ્વેષ ઉત્પન્ન થાય

વચનામૃત.

૧૫૧

છે. જ્ઞાનીને પરવસ્તુમાં ઇષ્ટ અને અનિષ્ટબુદ્ધિ રહેતી નથી તેથી તેને પર-
વસ્તુઓ એક સરખી સમાન ભાસે છે. પરવસ્તુમાં શત્રુ અને મિત્રપણાની
બુદ્ધિ રહેતી નથી વસ્તુતઃ પરવસ્તુ તે આત્માની નથી. આત્મા સર્વથી ભિન્ન છે.
સમ્યક્જ્ઞાનન્દ સ્વરૂપમય છે, આત્માજ ખરાબ વિચારોથી દુઃખી થાય છે.
અને શુભ વિચારોથી સુખી થાય છે. આત્માજ અજ્ઞાનથી પરવસ્તુમાં ઇષ્ટા-
નિષ્ટપણું કલ્પે છે અને આત્માજ જ્ઞાન અને ચારિત્ર્યમળથી પરવસ્તુમાં
ઇષ્ટાનિષ્ટપણું કલ્પતો નથી, જ્ઞાની સન્તપુરૂષોને મોહક પદાર્થો જોઈલી મો-
હની અસર કરી શકતા નથી. તેના કરતાં અજ્ઞાનીઓને અનંત ગણી
મોહની અસર કરે છે. જ્ઞાની જ્ઞાનમગન રહેરે પાપ મેલ સખધાય,
ઉદાસીન કરણી કરેરે, હર્ષ શોક નવિહોય. જ્ઞાની જ્ઞાનમાં સદાકાળ
મગ્ન રહી પાપ મેલને ધોઈ નાંખે છે, પ્રારબ્ધ કર્મના યોગે કાયાદિક ક્રિયાઓ
કરે છે પણ તેમાં હર્ષ શોક ધારણ કરતો નથી. આવી જ્ઞાનીની દશા પ્રાપ્ત
કરવા યોગ્ય છે. ધર્મધુરંધર, ધર્મશાસ્ત્ર યોજક, તથા
આચાર્ય ઉપાધ્યા- પ્રરૂપક વ્રતપાલક આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુઓ વિ-
ય અને સાધુઓ શેષતઃ તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસી હોય છે. સર્વ ગૃહસ્થના
જ્ઞાનદશાથી નિ- કરતાં જ્ઞાન ચારિત્ર આનંદ આદિ સદ્ગુણો પ્રાપ્ત કરે
લેંપ રહી શકે છે. છે તેથી તેઓ બવ્યજનોના સંબંધમાં આવે છે, છતાં
અન્તરથી ન્યારા રહી ઉપકાર કરી શકે છે, આવા

આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુઓ જ્ઞાનદશાથી આશ્રવના એટલે કર્મના હેતુ-
ઓને પણ કર્મ નાશ થાય તેવા રૂપે પરિણામાવે છે. જનસંસર્ગ શિક્ષણ
આહારાદિક ક્રિયાઓ કરે છે છતાં જ્ઞાનદશાથી નિર્લેપ રહી શકે છે.

ગૃહસ્થો કરતાં આચાર્ય વગેરે વિશેષતઃ સમભાવની સ્થિતિ જ્ઞાનદશાથી
જાળેરી શકે છે અને ઉપાધિના સંયોગોમાં પણ નિરૂપાધિદશા અન્તરથી
ભોગવે છે. આત્મજ્ઞાન પામેલા આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, અને મુનિવરની વિ-
શેષતઃ જ્ઞાન અને ચારિત્ર દશા રહી શકે છે. તેજ કારણથી પરમાત્મા સર્વેસુ
શ્રી વીરભગવાને આચાર્યનેજ પોતાના ધર્મ શાસનના ઉપરી બનાવ્યા છે
અને ગૃહસ્થને બક્ત બનાવ્યા છે. ગૃહસ્થો પણ જ્ઞાનદશા પામી દેશ થકી
ચારિત્રની ખારવત રૂપ દશા પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને કર્મનો નાશ કરવા
પ્રયત્ન કરે છે. સાધુમાર્ગ અને ગૃહસ્થના બે માર્ગ શ્રીવીરભગવાને કેવલ-
જ્ઞાનથી પાડ્યા છે તે યથાયોગ્ય આત્મોત્તતિના માર્ગ છે. જેને જેવી યોગ્યતા
હોય તેવા માર્ગમાં તે રહી શકે છે.

જ્ઞાનીની દશા પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

આત્મજ્ઞાનથી જ્ઞાનીની દશા પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. આત્મા અનંત

૧૫૨

વચનામૃત.

શક્તિનો ધણી છે. તેનાથી સર્વ બની શકે છે. જે વસ્તુને ઉદ્દેશી પ્રયત્ન કરે છે તેને તે પ્રાપ્ત કરી શકે છે. જ્ઞાન એ આત્માનો મૂળ ગુણ છે. ત્યારે તેને પોતે પ્રગટાવી શકે એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી. આત્મજ્ઞાનમાં રમણુતા કરવાથી પ્રતિદિન જ્ઞાનાવરણીયકર્મનો ક્ષયોપશમ વૃદ્ધિ પામે છે. અધ્યાત્મજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવાથી આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે અને અનેકાંત જિનાગમ જ્ઞાન માટે સદ્ગુરુની જરૂર છે. સામગ્રીની પ્રાપ્તિ થતાં આત્મજ્ઞાનરૂપ કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે. સાધુઓના સમાગમથી જ્ઞાનિની દશા પ્રાપ્ત થાય છે. જ્ઞાનિની દશા માટે પૂર્ણ શ્રદ્ધા, પ્રેમ ભક્તિ અને સત્સમાગમની આવશ્યકતા શાસ્ત્રમાં સ્વીકારેલી છે, તેથી ભવ્ય પુરૂષો તેજ માર્ગે વળી આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી આનંદજીવન ક્ષણે ક્ષણે ગાળે છે. આત્મજ્ઞાનિ પુરૂષોની અનુમાનથી યુદ્ધિઅનુસાર પરીક્ષા થઈ શકે છે. પોતાની મેળે શાસ્ત્ર વાંચતાં જે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતી નથી તેની પ્રાપ્તિ સંતસાધુઓના સમાગમથી ક્ષણમાં થાય છે.

મનુષ્યજન્મમાં સારમાં સાર બાહ્ય સુખ દુઃખમાં

સમભાવ દશા.

જૈન સિદ્ધાંતનો ગુરુગમ દ્વારા પૂર્ણ અભ્યાસ કરવાથી તત્ત્વજ્ઞાનીપણું પ્રાપ્ત થાય છે. ઇગ્નીશ વગેરે ભાષા જ્ઞાનથી કંઈ તત્ત્વજ્ઞાન વા આત્મજ્ઞાન થતું નથી માટે જિનાગમ વાંચી સાંભળી અધિકાર પ્રમાણે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી અંતે આત્માની સમભાવ દશા સારા ખોટા પ્રસંગોમાં જાળવવી. પુત્ર, શિષ્ય, ધન, કીર્તિ, સત્તા, અને વૈભવ આદિથી આત્માનું વસ્તુતઃ કંઈ હિત થતું નથી. આત્મજ્ઞાન પામી આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવમાં રહેવું એજ જીવનનો સાર છે. શ્રી વીર ભગવાન કે જેમને ગૃહસ્થાવાસમાં ચોસઠ ઇન્દ્રો પૂજતા તેમણે સમભાવ ચારિત્ર પ્રાપ્ત કર્યું. શ્રી વીર પ્રભુ પોતાને કોઈ પૂજે, અને કીર્તિ કરે તો બાહ્ય સુખમાં આત્મત્વ માનતા નહોતા, અનેક પ્રકારના ઉપસર્ગ થતાં, આત્માનો સમભાવ સ્વભાવ છોડતા નહિ, આવી આત્મદશા પ્રાપ્ત કરી સર્વજ્ઞ થઈ સિદ્ધ પરમાત્મા થયા. તેમણે અનેક ભવથી આરંભેલી આત્મજ્ઞાન દશાને સત્તાવીસમા ભવમાં પૂર્ણ કરી. અર્થાત્ સર્વજ્ઞ થયા. આપણે પણ પ્રભુના પગલે ચાલી આત્મજ્ઞાન અને સમભાવ દશાને માટે ક્ષણે ક્ષણે ભાવના કરવી. આત્મજાળથી થએલી દૃઢ આત્મભાવના અંતે સમભાવની કાઠીનો અનંત આનંદ પ્રાપ્ત કરાવે છે. શાળાના વિભાગોની પેઠે આવી આત્મજ્ઞાનની સમભાવ દશામાં હળવે હળવે પ્રવેશ થાય છે, પ્રમાદ દશાથી પાછું પડવું થાય છે અને અપ્રમત્ત દશાથી ચઢવું થાય છે. સર્વ મનુષ્યો આમ સ્વરૂપ બિંદુરૂપ લક્ષ્યને એકાગ્રરૂપ બાળ્યથી વિધવા પ્રયત્ન કરે છે. તેમાં કેટલાક પાસ થાય છે અને કેટલાક નપાસ

વચનામૃત.

૧૫૩

થાય છે પણ તેથી હિંમત હારવી નહિ. પ્રતિદિન આત્મજ્ઞાનથી સમભાવ દશા પ્રાપ્ત કરવા અભ્યાસમાં જોડાવું. આવી ક્રિયા કરનાર શુકલ પક્ષીયો છે અને આવી ક્રિયામાં નહિં જોડાનાર કૃષ્ણ પક્ષીયો છે. સમભાવના મહેલ ઉપર ચઢવા માટે એક લાખ પગથીયાંની કલ્પના કરો. કોઈ પાંચમા પગથીયે છે, કોઈ હજારમા, કોઈ દશ હજારમા અને કોઈ લાખમા પગથીયે છે, કોઈ સમભાવના મહેલમાં છે, કોઈ પગથીયે ચઢે છે, અને ચઢીને પડે છે, આગળના પગથીયે ચઢેલા નીચલા પગથીયે રહેનારની નિંદા કરે છે, અને નીચ ગણે છે. નીચા પગથીયાવાળા આગળના પગથીયા ઉપર ચઢેલા ને ઉચ્ચ ગણે છે, વસ્તુતઃ જ્યારથી જગ્યા ત્યારથી ચઢનાર સર્વ પગથીયા ઉપર છે માટે પડતાની નિંદા નહિ કરતાં પગથીયાથી પડતા આત્માઓને ટેકો આપી આગળ ચઢાવવા જોઈએ, પણ પડનારની નિંદા-હેલના કરવી નહિ. દ્રવ્ય ક્યા કરતાં આત્માની આવી ભાવક્યામાં અનંત ગુણ પરોપકાર સમાયો છે. આત્મજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી સમભાવ રૂપ મહેલના પગથીયા ઉપર પગ મૂકનારે ચઢતાં ચઢતાં ઇષ્ટાનિષ્ટ સંયોગ રૂપ બે દિશાઓમાં લક્ષ્ય દેવું નહિ. આગળને આગળ ચાલ્યા જવું તે માટે કહે છે કે,

સ્વસ્થ ચિત્તે ચાલવું ત્યાં, મોહધાટી બેઢવી;

ધાટ અવધટ ઉતરીને, આત્મસત્તા વેઢવી.

અવડા જગીનેરે જોગીસંગે, ચાલજે નિજ દેશમાં. અવડા. ૧

ચિત્ત નિજ ઉપયોગમાંહિ, રાત્રી દીવસ ચાલજે;

પામી ત્રેમે દેશ તહારો, નિજસ્વરૂપે મહાલજે. અવડા. ૨

સારી આલમ કેખજે તું, જ્યોતિ જ્યોત મિલાવજે;

ભૂલી જગતું ભાન વાલહમ, તારી ધ્રુવની પાવજે. અવડા. ૩

અલખ અરૂપિ આતમા તું, જોડીલાને જગાડજે;

પુદ્ગિસાગર તરણા પાછળ, ભાનુને તું ભાળજે. અવડા. ૪

સમભાવ અથવા આત્મસ્વરૂપ મૂળ ધર્મેદશામાં અનુભવજ્ઞાનરૂપ યોગિની સાથે સ્વસ્થ ચિત્તે ચાલવું છે, મોહધાટી બેઢીને અવધટધાટ, વક્રધાટ ઉતરવાનો છે. આત્મસ્વરૂપમાં રમી આત્મસ્વરૂપ વેઢવાનું છે. હે આત્મનૃ! પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવનો ઉપયોગ રાખી રાત્રી દીવસ ચાલજે; સર્વજ્ઞ થઈ સર્વ જગતનો જ્ઞાતા દશ થા, સિદ્ધસ્થાનમાં સિદ્ધાની સાથે સિદ્ધતાનો સંબંધ કરજે. અજ્ઞાન ભાવે જગતનું જે ભાન થાય છે તેને ક્ષાયિકજ્ઞાન પામી ભૂલી જ જ, અર્થાત્ દૂર રહેલા ધ્રુવના તારાની પેઠે અખંડ સ્થિર સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરજે. અલક્ષ્ય, અને અસ્વરૂપ એવા હે આત્મનૃ! તું તારા સન્નિવિષ આત્માઓને

૧૫૪

વચનામૃત.

સમભાવરૂપ શિવ મહેલના પગથીયાઓ ઉપર ચઢવા માટે જગાડજે. તર-
ણાની પાછળ સૂર્ય રહ્યો હોય તેમ અજ્ઞાનરૂપ તરણું તેનાથી આત્મરૂપ સૂર્ય
આગ્રહિત થએલો છે તેને. હે ભવ્ય ! અજ્ઞાનરૂપ તરણું દૂર કરી પ્રાપ્ત કરજે,
આત્મજ્ઞાનથી ત્હાં દર્શન થતાં સારા ખોટા સંયોગોથી ત્હાં કંઈ બગડનાર
નથી, ત્હારા મૂળ સ્વરૂપમાં રહેવાની સ્થિતિ મેળવી શકીશ, આત્મશક્તિનો
વિશ્વાસ રાખ, સારા અને ખોટા સંયોગોમાં સમભાવ રાખવાની ટેવ પાડજે
તેથી તું જીવનમુક્ત થઈ અનંત આનંદનો ભોક્તા થઈશ.

તપાગચ્છ વિજય શાસ્ત્રામાં અગ્રગણ્ય સંવેગી

શ્રી સત્યવિજય પંન્યાસનું જીવન ચરિત્ર.

મહાત્મા પુરૂષોત્તમ ચરિત્રથી અનેક પ્રકારનું જ્ઞાન થાય છે અને તેમના
સદ્વર્તનનો લાભ પણ વાચકવૃન્દને થાય છે. પંડિત શ્રી જિનહર્ષ મુનિરાજે
શ્રી સત્યવિજયજીનું નિર્વાણ બનાવ્યું છે તેના આધારે આ લેખ લખ-
વામાં આવે છે.

શ્રી સત્યવિજયજીનો જન્મ દેશ માળવા હતો. સપાદલક્ષના નામ તે
દેશ ઝોળખાય છે. માળવામાં લાડલું નામનું ગામ
દેશ ગામ, અને હતું. તે સમયમાં ત્યાં વ્યાપાર સારો ચાલતો હતો.

જન્મ.

ગૃહસ્થ વણિક લોકો વસતા હતા. ત્યાં એક વીરચંદ
નામે શેઠ વસતા હતા. તેમનું દુગડ ગોત્ર હતું. તેમના

આચાર વિચાર સારા હતા. અને તેમની જ્ઞેન ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા સારી હતી.
તેમની માતૃશ્રી વીરમદે હતાં. તેમનામાં અનેક સદ્ગુણોએ વાસ કર્યો હતો.
પત્નીના ધર્મોનું સારી પેઠે પાલન કરતાં હતાં. સર્વની સાથે પ્રેમથી સંભા-
વણુ કરતાં હતાં. સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા, જીર્ણોદ્ધાર, જ્ઞાન અને

સાત ક્ષેત્રમાં દાન આપવા ઉપર સારી રૂચિ હતી. વ્યાપાર-
રથી આજીવિકા કરીને સંતોષમાં જીવન નિર્જનન
કરતાં હતાં. અનુક્રમે દેવગૃહ ધર્મની આરાધના કરતાં

તેમને એક ભાગ્યવંત પુત્ર થયો. તેનું નામ શિવરાજ નામ પાડ્યું. બાલક પુત્ર

શિવરાજ પુત્ર

જન્મ.

મુનિનો સત્સ-

માગમ.

ઉપર મા આપનો અત્યંત પ્રેમ થયો તેનાં લક્ષણ
સારાં હતાં. ધર્મ ઉપર પ્રેમ સહેજે થવા લાગ્યો. ધર્મ
ક્રિયાઓમાં વિશેષતઃ રૂચિ થવા લાગી. એક દિવસ
ત્યાં એક મુનીશ્વર પધાર્યા તેમના દર્શનથી શિવરા-
જના હૃદયનાં ધર્મની ઉડી અસર થઈ. કહ્યું છે કે:-

વચનામૃત.

૧૫૫

શ્લોક

સાધૂનાં દર્શનં પુણ્યં, તીર્થભૂતા હિ સાધવઃ

તીર્થઃ ફલતિ કાલેન સઘઃ સાધુસમાગમઃ ॥ ૧ ॥

સાધુઓના દર્શનથી પુણ્ય થાય છે. સાધુઓ જન્મ તીર્થ રૂપ છે, સ્થાવર તીર્થની સેવા તો પરભવમાં ફળ આપે છે અને સાધુઓનો સમાગમ તો ત્વરિત ફળ આપે છે. મુનિના ઉપદેશની અસર શિવરાજના હૃદયમાં વિદ્યુત ધવ થઈ. વૈરાગ્યે હૃદયમાં વાસ કર્યો. સાંસારિક પદાર્થોની ક્ષણિકતા સ્પષ્ટ ભાસવા લાગી. માતા પિતા, અને સગાં બહાલાં એક ભવનાં સંબંધી છે, પરભવમાં કોઈ સાથે આવનાર નથી. શરીરો વારંવાર વસ્ત્રોની પેઠે બદલાતાં પડે છે એમ નિશ્ચય થયો. સંસારમાં વાસ અનાદિકાળથી કર્યો, પણ સંસારનો પાર આવ્યો નહીં. ધર્મ છે તે જ સાર છે. સાધુ માર્ગ આદરવાથી સુક્તિ મળે છે એમ નિશ્ચય થયો. માતા અને પિતાની પાસે આવી દીક્ષા લેવાની રજા માગી. જનની અને જનકે પુત્રને અનેક

જનની જનકને પ્રકારે સમજાવ્યો પણ શિવરાજનો દીક્ષા લેવાનો દીક્ષા માટે પ્રાર્થના. નિશ્ચય દઢજ રહ્યો. માતાએ પરણાવવા ઘણો આગ્રહ કર્યો. સાધુનાં વ્રત પાલવાં કઠીણુ છે, મોહનો પરાજય કરવો મુશ્કેલ છે, સંસારમાં રહી ધર્મ કરવાની કોશીશ કરી. પણ સર્વ પ્રાપ્તિ-ચિક કોશીશો વ્યર્થ થઈ, માતા અને પિતાએ અંતે અશ્રુપૂર્ણનયને દીક્ષા લેવાની રજા આપી અને કહ્યું કે હે શિવરાજ પુત્ર ! તું માયાપતું કહ્યું માનતો હોય તો અમારી સમ્મતિતઃ કુંડામાં દીક્ષા લેતો બહુ સાર. શિવરાજને પૂર્વે સાધુ મળ્યા હતા તેના પ્રતાપથી તેમને જ્ઞાન થયું હતું તેથી કહ્યું કે કુંડા ગચ્છના આચાર્યને તેડાવશો નહિ કારણ કે હું તેમની પાસે દીક્ષા લેનાર નથી.

સુવિહિત અને શુદ્ધ સમાચારી જેમાં છે અને જેમાં જનરાજની ભૂતિ માનવામાં આવે છે એવા વીર ભગવાનની અવિચ્છિન્ન પદપરંપરામાં આવેલા સુવિહિત મુનિ ગુરૂની પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરવાનો છું, તે માટે હે માતા આજ્ઞા આપો. શિવરાજની બુદ્ધિ તપગચ્છમાં દીક્ષા લેવાની હતી. માતાએ પુત્રનું મન સ્થિર નેષ્ટ શ્રી વિજયસિંહ સૂરીન્દ્રને તેડાવવા વિચાર કર્યો. વીરચંદ્રની સલાહ લેઈ, ગામના શ્રાવક સંઘને પુછી, ગચ્છપતિ સરિને આ-

શ્રી વિજયસિંહ નંદથી તેડાવવા વિનય કરી. સુરિરાજ પણ લાભનું કારણ જાણી વિહાર કરતા પ્રવેશમહોત્સવપૂર્વક ત્યાં આવ્યા. સંઘમાં આનંદ થયો. હજારો મનુષ્યો મૂરિને તેડાવવા વિ-
શસિ,આવાગમન. ધર્મ દેશના સાંભળી નિશ્ચંક મનવાળાં થઈ ધર્મ સાધન કરવા લાગ્યાં, કુંડા મતની શ્રદ્ધાવાળાઓ પણ

૧૫૬

વચનામૃત.

પૂર્વની ખરી શ્રદ્ધામાં જોડાઈ મૂર્તિને માનવા લાગ્યા. દીક્ષા મહોત્સવની તૈયારીઓ થવા લાગી. અષ્ટાન્હિકા મહોત્સવ શરૂ દીક્ષા મહોત્સવ. થયો. શ્રી વિજયસિંહ સૂરીશ્વરે શિવરાજને ક્ષણિક પદાર્થોનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું. હે ભવ્ય શિવરાજ, અનંતભવ પરિભ્રમણ કરતાં મહા પુણ્યયોગે સત્ય તત્ત્વનું માન થાય છે. આત્મામાં અનંત સુખ ભર્યું છે છતાં જીવ મોહથી જડ વસ્તુમાં સુખની બ્રાંતિથી રાગે માગે છે, સ્યાદાદ દર્શનપૂર્વક આત્માનું ગુરૂને ઉપદેશ. સ્વરૂપ જ્ઞાનદર્શન આરિત્રરૂપ છે. પૃથ્વ્યમાં રમણુતા કરવાથી પુદ્ગલ સંગથી છૂટાય છે. શ્રી વીતરાગ પ્ર-

ભુના ઉપદેશ પ્રમાણે કર્મથી છૂટવાને સાધુમાર્ગ શ્રેષ્ઠ છે; કારણ કે સાધુ થવાથી આશ્રવનો લાગ થાય છે. આત્મા બાહ્ય વસ્તુઓને પોતાની નથી માનતો હ્યારે તે વખતે નિર્મમત્વ બાવવાળો થાય છે, છકાયના જીવોની દયા પણ આરિત્ર લેવાથી બને છે. તે ભવમાં મુક્તિ પામનાર તથા ત્રણ જ્ઞાન સહિત એવા તીર્થંકરો પણ આરિત્ર અંગીકાર કરે છે. ઇત્યાદિ ઉપદેશ સાંભળી શિવરાજ કહેવા લાગ્યા કે હે ગુરૂરાજ! મહેને આ અસાર સંસારમાંથી તારો-સહગુરૂવિના જગત્માં દોષ તારનાર નથી, આ-

શિવરાજની પ્રાર્થના. પતુંજ મહેને શરણ થાઓ. કૃપા કરીને દીક્ષા આપી મુક્તિમાર્ગ સમ્મુખ કરો. આ પ્રમાણે વિનંતિ કરી ઘેર આવ્યા. સાત આઠ વરઘોડા કહાડ્યા, સર્વ ગામ જમાડ્યું, સ્નાન કરી વસ્ત્ર આભૂષણ પહેરી ઘોડા ઉપર શિવરાજ ચઢ્યા, અનેક પ્રકારનાં વાજિત્ર વાગવા લાગ્યાં, વરઘોડો ગાજતે વાજતે ગુરૂ પાસે આવ્યો, માતાની ચક્ષુ-માંથી અશ્રુની ધારા વહેવા લાગી. માતાએ ગુરૂને કહ્યું કે હે ગુરૂરાજ! આપની દેશનાથી મને તથા મારા પતિ તથા પુત્રને ધર્મે ઉપર પૂર્ણ રાગ થયો છે. મારા પુત્ર રત્નને હું આપને સોંપું છું. મારા હૃદયનો હાર છે, મારો પ્રાણ છે, તેને આપશ્રી પુત્રની પેઠે સાચવશો. આપના જોળામાં અર્પો

દીક્ષા.

છે માટે એને મીઠી વાણીથી હિતશિક્ષા આપશો. ન્હાના બાળક ઉપર કદી રીસ કરશો નહીં. એની બાલ્યાવસ્થા છે માટે તપ કરવાની ઉચ્ચત્તિ નિવારજો. અને સારી રીતે સારસંભાર કરશો. મારા પુત્રના અવગુણ તરફ દષ્ટિ કરશો નહીં. થોડું કહેવામાં ધણું સમજી લેશો. ચૈદ વર્ષની ઉમરે શુભ વાર તથા વેળામાં શ્રી વિજયસિંહ સૂરિએ શિવરાજને દિક્ષા

સત્યવિજય.

આપી સત્યવિજય નામ પાડ્યું. સાધુના વેષે ન્હાના મુનિવર્ય વૈરાગ્યની મૂર્તિ જાણે સાક્ષાત્ હોય નહિ !

વચનામૃત.

૧૫૭

તેમ શોભવા લાગ્યા—ગુરુમુખે જ્ઞાન શિખવા લાગ્યા. વ્યાકરણ, શાસ્ત્ર તથા ન્યાય શાસ્ત્ર, સૂત્રો, ટીકાઓ, ચૂર્ણ, ભાષ્ય, અને નિર્ણયિત, અભ્યાસ. આદિનો સારી પેઠે અભ્યાસ કરવા લાગ્યા. ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયા કરવા લાગ્યા, પંચમહાવ્રત સારી પેઠે પાળવા લાગ્યા. પંચમ આરાતના યતિયો પ્રમાદી થવા લાગ્યા. મૂળવ્રતમાં પણ દોષ લગાડવા લાગ્યા ત્યારે સત્યવિજયજીના મનમાં વિચાર થયો.

શ્રી વિજયસિંહ આચાર્યજીના શિષ્ય સત્યવિજયજીએ ક્રિયોદ્ધાર કર્યો.

કુહા-મૂલ નિર્વાણ ગ્રન્થ.

શ્રી આચારજ પૂછીને, કંઈ ક્રિયા ઉદ્ધાર;
 નિજ આત્મ સાધન કરું, બહુને હોય ઉપકાર;
 શ્રી ગુરુ ચરણ નમી કરી, કરજોડી તિવારોરે;
 અનુમતિ જો મુજને દીધો, તો કંઈ ક્રિયા ઉદ્ધારોરે. ૧
 કાલ પ્રમાણે ખપ કરે, દોષી હલ કર્મ દલેવારે;
 તપ કંઈ આળસ મુકીને, માનવ ભવનો ફલ લેવારે. ૨
 ગુણવંત ગુરુ ઇચ્છિપરે કહે, ચોગ્ય જાણીને સુવિચારોરે;
 જિમ સુખ થાયે તિમ કરો, નિજ સફલ કરો અવતારોરે. ૩
 ધર્મમાર્ગ દીપાવવા, પાંગરીયા મુનિ એકાકીરે;
 વિચરે ભારંડની પરે, શુદ્ધ સંયમસુ દિલ છાકીરે. ૪

એક દીવસ શ્રી સત્યવિજયજીએ શ્રી વિજયસિંહસરિને કહ્યું કે આપની આજ્ઞા હોય તો હું ક્રિયોદ્ધાર કરું. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ પ્રમાણે સંયમ પાળું. શ્રી આચાર્યે કહ્યું કે—જેમ સુખ થાય તેમ કરો (જહા સુખખં દેવાણુ ધિપયા) પોતાનો અવતાર સફળ કરો. આ પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે ધર્મમાર્ગ દીપાવવા શ્રી સત્યવિજયજીએ એકાકીપણે વિહાર કર્યો અને ઉદેપુરમાં આવી ચોમાસું કર્યું. ધણા લોકોને પ્રતિબોધ આપી ધર્મમાં સ્થિર કર્યા. છઠું છટુંતું ઉગ્રતપ કરવા લાગ્યા, મેવાડમાં વિચરીને મારવાડ દેશમાં વિહાર કર્યો. મારવાડ દેશમાં ધણા લોકોને જૈન ધર્મમાં સ્થિર કર્યા. મેડતા ગામમાં કે જ્યાં શ્રી આનંદધનજી પણ પ્રસંગે રહેતા હતા અને જ્યાં તેમની દેરી છે ત્યાં આવી ચોમાસું કર્યું. ત્યાંથી વિહાર કરતા કરતા અનેક ભવ્યજીવોને પ્રતિબોધતા નાગોરમાં આવી ચોમાસું કર્યું. ત્યાં અનેક મનુષ્યોને ધર્મ પમાડી વિહાર કરતા જોધપુરમાં આવી

૧૫૮

વચનામૃત.

ચોમાસું કર્યું. એમ વિહાર કરતા કરતા સોજત ગામમાં પધાર્યા. શ્રી વિજય-
 સિંહસરિની પદપર વિરાજિત શ્રી વિજયપ્રભસરિએ
 સં. ૧૭૨૯ સો- સોજત ગામમાં સં. ૧૭૨૯ ની સાલમાં સત્યવિજય-
 જત ગામમાં જીને પન્યાસપદ આપ્યું. ત્યાંથી વિહાર કરતાં સાદડી
 પન્યાસપદ. ગામમાં આવ્યા. ત્યાં આવી એક ચોમાસું કર્યું, ત્યાંથી
 વિચરતા અનુક્રમે ગુજરાત દેશમાં આવ્યા. પાટણમાં
 આવતાં સંધના આગ્રહે ત્યાં રહ્યા. ત્યાંથી અમદાવાદ આવી ચાતુર્માસી કરી.
 અમદાવાદમાં ઘણો મહિમા થયો. સર્વ ગચ્છમાં મહાપુરૂષ શ્રી સત્યવિજયજી
 છે એવી ખ્યાતિ થઈ! ત્યાંથી પાટણ પધાર્યા. શ્રાવક તથા શ્રાવિકા શ્રી
 સત્યવિજયજી પન્યાસના મુખથી વ્યાખ્યાન સાંભળવા લાગ્યાં. વૃદ્ધાવસ્થા
 થવાથી પાટણમાં ઘણાં ચોમાસાં કર્યાં, તેમના સાધુ તરીકે કેટલાક શિષ્ય
 પણ થયા. શ્રી સત્યવિજયજી પન્યાસની ઉંમર ખ્યાસી વર્ષની થઈ. અમદા-
 વાદના સોમકરણ શાહના પુત્ર સૂર્યદ શાહ વ્યાપાર માટે પાટણમાં આવ્યા
 હતા, તે શ્રી સત્યવિજય પન્યાસને પ્રતિદિન વાંદી ધર્મોપદેશ સાંભળતા હતા.
 એક દિવસ પન્યાસજીને મંદવાડ થયો, ચાર પાંચ દિવસ મંદવાડ રહ્યા.
 પણ શ્રી સત્યવિજયજી ધર્મધ્યાનમાં લીન થયા, સમભાવે વેદના સહી ચ-
 ઉસરણુ પચનો આદિ સારી રીતે ગણવા લાગ્યા. અત્યાવસ્થા જાણી ઘણાં
 સ્ત્રી પુરૂષો વાંદવા આવવા લાગ્યાં. રૂપિયાદિક નાણાવડે પન્યાસના નિર્મળ
 નવચંગનું નરનારીઓ પૂજન કરવા લાગી. નિર્વાણ ગ્રંથમાં રૂપિયાદિક નાણાંથી
 નવ અંગે પૂજા કરી એમ લખ્યું છે. ઘણા લોકોએ વ્રત પ્રત્યાખ્યાન કર્યાં.
 પોશ શુદ્ધી પારસે સિદ્ધયોગ અને શનિવાર હતો ત્યારે પન્યાસજીએ દેહત્યાગ
 કર્યો. સૂર્યદ શાહે તે પ્રસંગે બંદીવાનોને છોડાવ્યા,
 પોશ શુદ્ધી ૧૨ અનુપમ માંડવી રચીને તેમાં પન્યાસજીના શરીરને પધ-
 સ્વર્ગગમન. રાવ્યું. પ્રાતઃકાલમાં માંડવી કાઢી. આગળ સૂર્યદ
 શાહ હતા. હાકેમના સિપાઇઓને પણ સાથે ગરબડ
 મટાડવા લીધા. “જય જય નંદા જય જય લાદા” શબ્દ બોલતો સંઘ
 માંડવી સાથે ચાલવા લાગ્યો. શ્રાવક શ્રાવિકાઓ સોના રૂપાનાં ફળ ઉછાળવા
 લાગ્યાં. વાડીમાં શરીર પધરાવ્યું, રૂડા સ્થાનકે ચિતા રચી અગરતગર ચંદન,
 ધૂતાદિકથી શરીર પ્રજ્વળવ્યું, અને ત્યાં અનુપમ ધૂભ (સ્તૂપ) બનાવ્યો, જે ધૂભ
 દેખતાં ઘણા મનુષ્યોને તેમના જીવન ચરિત્રની યાદી આવે છે. અને તેમના
 સદ્ગુણો તરફ દૃષ્ટિ જાય છે. ગુણીના ગુણ ગાવતાં તે ગુણો સત્તામાં પોતા-
 નામાં રહ્યા છે તે પ્રગટ થાય છે. શ્રી વિજયસિંહ સરિના એ અતેવાસી

વચનામૃત.

૧૫૯

સારાંશ.

શિષ્ય હતા, તેમનું જીવન નિર્મળ ચારિત્રી સફળ થયું. તેમનું નામ સંવેગી વિજયશ્યાખાના મુનિવરોમાં આઘ પુરૂષ તરીકે અમર થયું. તેમના શિષ્ય કપૂરવિજય થયા. શિથિલાચારમાં પડી ન રહેતાં નિર્મળ આચારને ધારણ કર્યો. તેનો ધડો હાલ લેવા યોગ્ય છે. અપ્રમત્તદશાથી તેઓ ધણું કરી શક્યા, તેમની વૈરાગ્ય દશા હૃદયમાં ધારણ કરવા યોગ્ય છે. ચૌદ વર્ષની ઉમરે દીક્ષા લીધી. સર્વ આયુષ્ય બ્રહ્મસી વર્ષનું હતું, તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે તેમણે અડસઠ વર્ષ પર્યંત સંયમ માર્ગનું પરિપાલન કર્યું. શ્રી વિજયસિંહ સુરિએ કઈ સાલમાં દીક્ષા આપી તે નિર્વાણ ગ્રંથ ઉપરથી સિદ્ધ થતું નથી. પણ ૧૭૨૯ ની સાલમાં પન્થાસપદ લીધું તે વખતમાં વિજયપ્રભ સુરીન્દર હતા. આરે સિદ્ધ થાય છે કે ૧૭૨૯ ની સાલ પહેલાં દીક્ષા લીધી હોય. દીક્ષાની સાલ અને મૃત્યુની સાલનો અન્યરસા વગેરેથી નિર્ણય કરવાનો બાકી રહે છે. આચાર્યોની પરંપરામાં ચારિત્ર માર્ગમાં સાધુઓ શિથિલ થાય છે ત્યારે ક્રિયોદ્ધાર થાય છે. શ્રી સત્યવિજયજીના પહેલાં શ્રી આનંદવિમલસુરિએ પણ ક્રિયોદ્ધાર કર્યો હતો. શ્રી સત્યવિજય નિર્વાણ જોતાં તેમણે ક્રિયોદ્ધાર કર્યો તે વાત સાખીત થાય છે. સત્તરની સાલમાં ૧૭૩૮ કે ૩૯ સુધી શ્રી વિનયવિજયજી વિદ્યમાન હતા. તે પણ પન્થાસના સમકાલીન હતા. પણ વિનયવિજયજી ઉપાધ્યાયે ક્રિયોદ્ધાર કર્યો નથી. એમ તેમના ગ્રંથોથી જણાઈ આવે છે. શ્રી સત્યવિજયજીના સમકાલીન શ્રી યશોવિજયજી થયા. તે શ્રી ઉપાધ્યાયજીએ ૧૭૪૫ ની સાલમાં ઉભોઈ સ્વર્ગગમન કર્યું. તેમણે પણ ક્રિયોદ્ધાર સંબંધી કંઈ હકીકત જણાવી હોય એમ જણાતું નથી. પણ પન્થાસજીએ ક્રિયોદ્ધાર કર્યો એ વાત તો નિવવાદ સિદ્ધ થાય છે. તેમની ક્રિયોદ્ધારની ઇચ્છા તેમના સમકાલીન પંડિતોને માન્ય હતી કે નહિ તેનો નિર્ણય કરવો હજી બાકી રહે છે. સંવેગી માર્ગમાં શ્રી સત્યવિજયજી પ્રથમ થયા. તેમનાથી શિથિલાચાર નાશ પામ્યો. તે પણ આજ્ઞા તો આચાર્યની માનતા હતા. શ્રી સત્યવિજયજી પણ વિજયસિંહ સુરિ બાદ વિજયપ્રભ સુરિની આજ્ઞામાં હતા.

નિર્વાણના કર્તા શ્રી જિનહર્ષ મહા વિકાન્ હતા. નિર્વાણ ગ્રંથની સાલ.
 સત્યવિજય ગુરૂ ગાવતાંએ, થાએ હર્ષ અપાર;
 કર્યો ગુરૂએ સદાએ, શ્રી સંધને જયકાર. ૧
 સત્તર છપ્પત્ર વતસરે એ, મહા શુદ્ધી દસમી પ્રમાણ;
 નિર્વાણ પન્થાસનો એ થયો, જિન હર્ષ સુજાણ. ૨

૧૬૦

વચનામૃત.

સત્તરસે છપનના માધ શુદ્ધ દશમીના દીવસે જિનહર્ષ પંડિતે સત્યવિજય નિર્વાણ બનાવ્યું. જિનહર્ષ પણ પન્યાસના સમકાલીન છે. સત્યવિજયને ગુર કહી બોલાવે છે તેથી તે પણ તેમના રાગી સિદ્ધ થાય છે. પૂર્ણ રાગ વિના નિર્વાણ કેમ બનાવે.

શ્રી સત્યવિજયજીના ચારિત્રની વિશેષ હકીકત જાણવા માટે આગળ પાછળના અથોની તથા રાસોની જરૂર છે. તેમણે સાધારણ જિનસ્તવનમાં બનાવ્યું છે તે અમદાવાદમાં ડહેલાના ઉપાશ્રયમાં છે. તે વિના પન્યાસજીએ ગુર્જર ભાષામાં અગર સંસ્કૃત ભાષામાં અંથ બનાવ્યો હોય એમ જણાતું નથી. તપાગચ્છ સંવેગી વિજયની શાખામાં ક્રિયોદ્ધાર કરનાર પ્રથમ આ પુરૂષ છે. એમ સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે. ખરતર, અંચળ વગેરે અન્ય ગચ્છમાં સત્યવિજયજીની પેઠે ક્રિયોદ્ધાર થયો એમ વાંચવામાં આવ્યું નથી. તેનું કારણ વિચારવા યોગ્ય છે. શ્રી સત્યવિજયજી પન્યાસના શિષ્યોના જીવનચરિત્રો યોગ્ય લાગશે તો યથા રચિમતિ નવરાશ પ્રસંગે લખવામાં આવશે.

પરોપકાર (અદ્ભૂત તત્ત્વ.)

પરોપકારાય સતાં વિભૂતયઃ

પરોપકાર માટે સત્ પુરૂષોની વિભૂતિયો છે.

અન્યના ઉપર ઉપકાર કરવાથી આત્મા ક્ષણે ક્ષણે ઉચ્ચ કોટિપર ચઢતો જાય છે. મેઘ ટુછિની પેઠે ઉત્તમ પુરૂષો પરોપકાર કરે છે. પરોપકાર કરવામાં જે જે વસ્તુઓ વાપરવામાં આવે છે તે પાછી મળે છે. મનુષ્યના જીવનમાં પરોપકારજ મોટો ધર્મ છે. જે જે પ્રાતઃસ્મરણીય ઉત્તમ પુરૂષો થઇ ગયા છે તે સર્વ પરોપકાર ગુણુના લીધેજ. ભવ્યો! સમજશે કે, પરોપકાર વિના તમાઈ શરીર ઉલું રહી શકે નહીં. તમાઈ શરીર અન્યના પરોપકારના લીધેજ ઉલું છે. પરસ્પરોગ્રહઃ જીવાનાં આ ઉત્તમ સૂત્ર સૂચવે છે કે, જીવોને પરસ્પર ઉપકાર છે. એક બીજાની સહાય વિના ચાલે તેમ નથી. મનુષ્ય બાહ્યાવસ્થામાં માતાપિતા પરોપકારથી ઉછરે છે પશ્ચાત્, વિદ્યાગુર, કલાગુર, ધર્મગુર આદિના પરોપકારમાં દબાએલો છે. મનુષ્ય અત્રાદિનું સેવન કરે છે, પણ જો તે અત્રાદિક ન હોય તો તેનું ગુજરાન શી રીતે ચાલી શકે ? કપાસ ન હોત તો વસ્ત્ર શાનાં પહેરત, આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, દરેક આત્માને અન્યના આશ્રયની જરૂર છે, રાજાને પ્રજાના આશ્રયની જરૂર

વચનામૃત.

૧૬૧

છે. પ્રજ્ઞને રાજના આશ્રયની જરૂર છે. ગૃહસ્થને ત્યાગિના આશ્રયની જરૂર છે. તેમજ ત્યાગિને ગૃહસ્થની અપેક્ષા આહારાદિક માટે રાખવી પડે છે. આમ ઉપકારની સાંકળમાં જગત સંકલિત થયું છે. ગમે તે સ્થિતિમાં ગમે તેના ગમે તેવા ઉપકારો થએલા હોય છે, થાય છે અને થશે. આ ન્યાયથી મનુષ્યોએ ઉપકાર પ્રતિ લક્ષ રાખવું જોઈએ. ચંડકૌશિક સર્પને પ્રતિબોધવાની શ્રી મહાવીર તીર્થકરને શી જરૂર હતી? વિચારતાં માલુમ પડશે કે ફક્ત ઉપકાર દષ્ટિજ. સર્વ કૃત્યમાં, સર્વ ધનમાં, અને સર્વ તીર્થમાં ઉપકાર સમાન કોષ્ટ નથી. ઘણા મનુષ્યો સામો બદલો લેવાની બુદ્ધિ રાખી ઉપકાર કરે છે. આવા ઉપકારથી અધઃપતન થાય છે, કારણ કે કોષ્ટએ ઉપકારનો બદલો સામો ન વાળ્યો તો ઉલટો તેના ઉપર કોષ્ટ થાય છે, અને પશ્ચાત્તાપ થાય છે. માટે નિષ્કામબુદ્ધિથી ઉપકાર કરવો જોઈએ, નિષ્કામબુદ્ધિથી કરેલ ઉપકાર અનંત ઘણું ફળ આપે છે. ઉપકાર કરતાં કદી વિદ્વ આપે તોપણ પાછા ફરવું નહિ. જે મનુષ્યો કીર્તિની ઇચ્છાથી ઉપકાર કરે છે તેને ફક્ત કીર્તિજ મળે છે, પણ ઉત્તમ ફળ મળી શકતું નથી. પ્રત્યેક આત્માને ઉચ્ચ કોટી પર મૂકવો તેનું નામ પરોપકાર છે, ફરેક આત્મામાં અનંત સુખનો પ્રકાશ કરવામાં જે જે વિદ્વો (અપાયો) છે તેનો નાશ કરવા સહાય કરવી તે પરોપકાર જાણવો. સદ્ગુણી જીવ તો ગુણવાન છે એટલે તેનું શું બહું કરી શકાય. પણ જે દુર્ગુણી છે તેના દુર્ગુણોનો નાશ કરવો તેજ ખરેખર પરોપકાર છે. પોતાના કરતાં અલ્પશક્તિવાળા જીવોનું રક્ષણ કરવું, તેમના પર દયા કરવી, તેમનાં દુઃખ દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવો, તેજ ખરેખર પરોપકાર છે. કોષ્ટ પણ પ્રાણીને સંકટમાંથી બચાવવું, તેની કીર્તિનું રક્ષણ કરવું, તેના હૃદયમાં રહેલી દુર્બુદ્ધિનો નાશ કરવો તેજ પરોપકારનું સદ્વર્તન જાણવું. ઉત્તમ પુરૂષો પરોપકાર કરતાં કંટાળતા નથી. પરોપકાર એ ઉત્તમમાં ઉત્તમ આવશ્યક કર્તવ્ય છે. પરોપકાર વિના મનુષ્યને મનુષ્યમાં ગણવો કે કેમ તે વિચારવા યોગ્ય છે. શ્રી તીર્થકરો પણ ગૃહાવાસમાં દીક્ષા લેતી વખતે એક કરોડ સાઠ લાખ સોનૈયાનું પ્રતિદિન સાંવસરિક દાન આપે છે. પોતાના ઘેર ભિક્ષુક માગવા આવે છે તે ઉપરથી શિખવાનું કે જો આ ભવમાં દાનાદિકથી પરોપકાર નહિ કરવામાં આવે તો પરભવમાં નીચ અવતાર આવશે. પરોપકાર પોતાના આત્માના હિત માટે કરવાની જરૂર છે. કારણ કે, આપનાર જે આપે છે તેના બદલામાં તે વિશેષ પ્રાપ્ત કરે છે, પરોપકારી મનુષ્ય ઉચ્ચ જીવન સહેજે કરે છે, નદી, સમુદ્ર, અને મેઘ વગેરે ઉપકારના દર્શાતરૂપ છે. મનુષ્ય ક્ષણે ક્ષણે ઉપકાર કરી શકે. દરરોજ ઉપકાર

૧૬૨

વચનામૃત.

કરવાની ટેવ પાડવી જોઈએ, પ્રથમ ન્હાના ન્હાના ઉપકાર કરતાં શીખવું જોઈએ, ઉપકાર કરવાની ટેવ પાડવાથી પશ્ચાત્ સહેજે ઉપકાર કરવાનું વલણ થાય છે. પ્રત્યેક મનુષ્યને અન્ન, વસ્ત્ર, દવા, અને જ્ઞાન આદિથી ઉપકાર કરવો જોઈએ. જે મહાત્માઓએ પોતાનું જીવન ઉપકારમાં જ હોમ્યું છે તેના નામની દીવાલીઓ હાલ પ્રવર્તે છે અને જ્યાં ત્યાં તેમના અક્ષર દેહ જીવતા દેખાય છે. ખરેખર ઉપકારીજ પૂજ્ય ગણાય છે. શ્રી સિદ્ધ ભગવાનને પરમેશ્વિમાં પ્રથમ ન ગણ્યા અને અરિહંતને ગણ્યા તેનું કારણ પણ એ છે કે અરિહંતે જીવોના જ્ઞાનચક્ષુ ઉઘાડી સિદ્ધને બતાવ્યા છે. માટે ઉપકારની અપેક્ષાએ તે પ્રથમ પૂજ્ય છે. ઉપકાર કરનારનાં દેહ પૂજ્ય છે. તેની જન્મ-ભૂમિ પૂજ્ય છે. ઉપકારીના શરીરની રાખ પણ પૂજ્ય છે. જગતમાં ઉપકારીજ પૂજ્ય છે. જે મનુષ્યો સ્વાર્થોદ્ધ અને અન્યના ઉપર ઉપકાર કરતા નથી તે અંતે બહુ પશ્ચાત્તાપ પામે છે. તેમનું જીવન ઉચ્ચ થતું નથી. તીર્થ-કરો કેવળજ્ઞાન પામીને પણ જગતના જીવોને તારવા માટે ઉપદેશ આપે છે. અહો કેવી તેમની ઉપકારદષ્ટિ! ઉપકારદષ્ટિવાળો પુરૂષ મનના શુભ વિચારથી ઉચ્ચ સુખમય જીવન કરે છે. મનનાં પાપોને તે ધોઈ નાંખે છે. મનની ઉન્નવલતા કરે છે. મનને સદ્ગુણોથી વાસિત કરી ઉત્તમ પરમાત્મ દશા સન્મુખ કરી અન્યના માટે દષ્ટાંતભૂત થાય છે. જ્યારે મનુષ્યના હૃદયમાં પરોપકાર કરવાની વૃત્તિ આવે છે ત્યારે અન્ય ગુણો પણ સ્વયમેવ આવે છે. પરોપકારી પુરૂષ કલ્પવૃક્ષાદિથી પણ અધિક છે. અન્યના દુર્ગુણોનો નાશ કરવો હોય તો ફક્ત સદ્ગુણદષ્ટિ ધારણ કરી પરોપકારજ કરો. પરોપકારી સર્વ વર્ણમાં શ્રેષ્ઠતા ભોગવે છે. સ્વાર્થના માટે તો આખું જગત સડે છે પણ જે પરોપકાર તરફ લક્ષ રાખે છે તેને ધન્ય છે. પરોપકારીનું ક્ષણ ક્ષણનું જીવન જે જાય છે તેનું મૂલ્ય થઈ શકતું નથી. મનુષ્યથી અન્યના ભલામાં જે જે કરવામાં આવે છે તે પરોપકારમાં સમાઈ જાય છે. આ સારો છે અને આ ખોટો છે એમ પરોપકાર કરતી વખતે જોવાનું નથી. ખોટા મનુષ્યને પણ સારો કરવો એ પરોપકાર છે, તો ખોટાને ખરાબ જાણી તેનું બહું ન કરવું તે પરોપકાર શી રીતે ગણાય? કોઈના ઉપર ઉપકાર કરવામાં આવ્યો હશે અને કોઈ વખત ઉપકાર કરનાર અધમ સ્થિતિમાં આવ્યો હશે તો તે મનુષ્યો ગમે તે વખતમાં સહાય કરી ઉચ્ચ કરશે. આંખાનું ફળ વાળ્યાથી કેરીજ મળશે, સાંડું કરવાથી અંતે શુભ ફળ મળશે. ઉપકારનું ફળ દોષરૂપ કોઈ બાબતમાં આવે તો તેથી પશ્ચાત્તાપ કરશો નહિ. ગુણના ભાઈ દોષ. દુનિયામાં કેટલાક પુરૂષો ઉપકાર કરનારના સામા થાય છે, તેથી કંઈ ઉપકારનું ફળ

વચનામૃત.

૧૬૩

નષ્ટ થતું નથી. ઉપકારતું ફળ તો પરભવમાં મળ્યા વિના રહેતું નથી. કેટલાક જીવો ઉપકાર કરતાં કંઈ વિદ્ય આપે છે તો ઉપકાર સામું જોતા નથી. ઉત્તમ પુરુષો પ્રાણીને પણ ઉપકાર કરી છૂટે છે. મન, વાણી, કાયા, ધન, અને સત્તાથી પરતું બહું કરવું તેમાંજ શ્રેષ્ઠત્વ સ્વીકારે છે. ગાડી, વાડી, લાડી, તાડી, અને મોજમજમાં મશગુલ થઈ જે પરતું બહું કરતા નથી, અને પરતું બહું કરવા ક્યા પણ જરા લાવતા નથી એવા જીવોની અધમ સ્થિતિ જોઈ તેમના ઉપર કષ્ટ આપે છે. તે જીવોનું કાઈ પણ રીતે બહું થાઓ. તેમનો આત્મા શુભ સંસ્કારથી વાસિત થઈ પરોપકારમાં જોડાઓ, ઉત્તરોત્તર ધર્મ-દાનાદિક ઉત્તમ પરોપકારની શક્તિયો પ્રાપ્ત થાઓ.

શ્રી સંવેગી સત્યવિજય પન્યાસના શિષ્ય મુનિ શ્રી કપૂરવિજયજીનું જીવનચરિત્ર.

જંબુદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં ગુજર્જરદેશ છે. ગુજર્જરદેશમાં જૈનધર્મની પ્રવૃત્તિ વિશેષતઃ દેખાય છે. અન્ય દેશો કરતાં ગુજર્જરદેશ પાટણ. જર્જરદેશમાં જૈનધર્મના સાધુઓ વિશેષતઃ સંપ્રતિ વિચરે છે. જિનમંદિર શ્રેણિથી ગુજર્જરદેશ સુખું શોભી રહ્યો છે, ગુજર્જરદેશમાં પાટણનગર છે. વનરાજ્યાવડાએ અણહિલ ભરવાડના નામથી સં. ૮૦૨ ની સાલમાં અણહિલપાટણ વસાવ્યું છે, ત્યાં જૈનધર્મી કુમારપાળ રાજા તથા હેમચંદ્રસૂરિ થયા છે. સત્તરસેની સાલમાં વર્ણન કરનાર કવિ ત્યાં એકસોને આઠ પ્રૌઢજિન પ્રાસાદ હતાં એમ કહે છે. પંચાસરા પાર્શ્વનાથ ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ વગેરે પ્રસિદ્ધ મંદિરો છે. ત્યાંના શ્રાદ્ધવર્ષો સત્તર પ્રકારની પૂજા પૂર્ણ ભક્તિથી જિનરાજની કરે છે અને ત્યાં સુપાત્રમાં દાન અર્પતા વાચકવર્ગની આશાઓ પૂર્ણ કરનારા ગૃહસ્થો ત્યાં વસતા હતા. અરેખર પાટણ પુણ્યતું સ્થળ લેખાય છે. પાટણની પાસે નજીક વાગરોડ ગામ છે. રાજાની પાસે જેમ યુવરાજ શોભે તેમ પાટણનગરની પાસે વાગરોડ ગામ શોભે છે. ત્યાં સર્વ શ્રેષ્ઠિવર્થ શિ-
જન્મ ગામ વા- રોમણી ભીમજીશાહ વસતા હતા, તે પોરવાડ વંશના
ગરોડ. હતા. તેમને રાજ્યવર્ગ પણ માન આપતા હતા.
ભીમજી શેઠની કુળવંતી સવીરા નામની સ્ત્રી હતી,
સાંસારિક સુખ ભોગવતાં એક પુત્ર થયો. આરમા દીવસે તેનું નામ કહા-
નજી પાડ્યું. આદ્યાવસ્થામાં કહાનજીનાં જનની જનક મૃત્યુ પામ્યાં, સ્વારે

૧૬૪

વચનામૃત.

કહાનજી પુત્ર. કહાનજી પાટણ કુવાને ત્યાં રહેવા ગયા, ત્યાં વ્યાવહારિક નિધાનો અભ્યાસ કર્યો.

કહાનજીની વય ચતુર્દશ વર્ષની થઈ ત્યારે તે સમયે તેમને સદ્ગુરનો સમાગમ થયો. કહાનજી અવસર પામી સદ્ગુર પાસે **સદ્ગુર સમાગમ.** ગયો. યથોચિતસ્થાને બેઠો. શ્રી સદ્ગુર પણ યોગ્ય જાણી ઉપદેશ આપવા લાગ્યા. હે ભવ્યજીવ ! ચોરાશી લક્ષ જીવોના પરિભ્રમણ કરતાં મનુષ્ય જન્મની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે. એકેન્દ્રિયા-દિક અવતારમાં જરા માત્ર પણ સુખ નથી. મનુષ્ય-

સદ્ગુરનો ઉપદેશ. પણું પામ્યા છતાં આર્યદેશમાં જન્મ પામવો દુર્લભ છે, તેમાં પણ ઉત્તમ કૃણ પામવું દુર્લભ છે. ઉત્તમ કુળમાં ઉપન્યા છતાં પણ નિરોગત્વ પામવું દુર્લભ છે. તેમાં પણ પંચેન્દ્રિય પદ્ધતા પામવી પણ દુર્લભ છે. તેમાં સદ્ગુરનો સંયોગ થવો દુર્લભ છે. સદ્ગુરનો સંયોગ થતાં પણ સિદ્ધાંતનું સાંભળવું દુર્લભ છે. કારણ કે સદ્ગુરની વાણી સાંભળતાં તેરકાડીયા વિદ્ધ કરે છે. સિદ્ધાંત શ્રવણ કર્યા બાદ તત્ત્વોની શ્રદ્ધા થવી દુર્લભ છે. વીતરાગ કથિત તત્ત્વની શ્રદ્ધા થતાં પણ વિરતિપણું પામવું દુર્લભ છે. કંચન કામિનીના મોહે જીવ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે. જડ વસ્તુ ઉપરથી મોહ ઉતર્યા વિના કર્મનો નાશ થતો નથી. મનુષ્ય ધારે તો સંસાર સમુદ્રની પેલી પાર ઉતરી શકે છે. આયુષ્ય ક્ષણે ક્ષણે નાશ પામે છે. માટે જ્યાં સુધી શરીરાદિક સામગ્રીની સગવડતા છે ત્યાં સુધી આત્માની પરમાત્મ દશા પ્રગટાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ઇત્યાદિ સદ્ગુરની દેશના સાંભળી કહાનજીના મનમાં વૈરાગ્ય પ્રગટયો, અને

દીક્ષાની તીવ્રેચ્છા. સંસાર વિષ સમાન ભાસવા લાગ્યો. મૃત્યુ બાદ કોઈ સાથે આવનાર નથી, ત્યારે શા માટે સંસારની વસ્તુઓ માટે આયુષ્ય નિષ્ફળ ગાળવું ? ખરેખર અસાર સંસારનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. આ પ્રમાણે વિચારીને ગુરને કહેવા લાગ્યા કે હે ગુરજી ! હવે મને દીક્ષા આપી કૃતાર્થ કરો. શ્રી સદ્ગુર કહેવા લાગ્યા કે-હે ભવ્ય ! સંયમ પાળવું મહા દુર્લભ છે. યુવાવસ્થામાં કામને જીતવો એ કંઈ સામાન્ય કાર્ય નથી. શ્રી સદ્ગુરની તરવારની ધાર પ્રમાણે આજ્ઞાઓ પાળવી જોઈએ. સર્વ શરીરાદિકની પ્રવૃત્તિ ચતનાથી કરવી જોઈએ. અનેક પ્રકારના પરિસહ સહન કરવા પડે છે. માટે હે ભવ્ય ! દીક્ષા પરિપૂર્ણ વૈરાગ્ય કરીને લેવી જોઈએ. દીક્ષા લીધાં બાદ સદ્ગાળ ચારિત્રમાં સ્થિર રહેવું જોઈએ. સ્વચ્છંદ મતિનો ત્યાગ કરવો પડશે. જે તમારે સંયમની તીવ્રેચ્છા હોય તો સ્વજનની અનુમતિ લે-

વચનામૃત.

૧૬૫

ધને દીક્ષા અંગીકાર કરો. કહાનજી આ પ્રમાણે ગુરૂની વાણી સાંભળી ઘેર આવ્યા. સ્વજનને સર્વ વાત કહી અને સંસારની અસારતા જણાવી દીક્ષાનો ભાવ જણાવ્યો. અનેક પ્રકારના દૃષ્ટાંતથી સ્વજનને બોધ કર્યો, અને અનુ-

મતિ લેઇ ગુરૂની પાસે આવ્યા, ગુરૂએ પણ યોગ્ય જાણી દીક્ષા. કપૂરવિજય- ચતુર્વિધ સંઘની સમક્ષ સં. ૧૭૨૦ સત્તરસેવીસના યજ્ઞ નામ પાડ્યું. માગશર સુદીમાં વિધિપૂર્વક દીક્ષા આપી, વાસખેષ કરી કપૂરવિજયજી નામ પાડ્યું.

શ્રી કપૂરવિજયજી મહારાજ પંચમહાવ્રતનું સમ્યગ્રીતે પાલન કરવા લાગ્યા. ગુરૂસાથે પાટણથી અન્યત્ર વિહાર કર્યો. ગુરૂની પાસે આવશ્યક આદિક સત્રોનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા. શ્રી વિજયપ્રભસરિની આરાધી પન્યાસપદ યોગ્ય સમયે ગ્રહણ કર્યું. સંવત્ ૧૭૫૭ ના પોષ માસમાં તેમના ગુરૂ સત્યવિજય પન્યાસનું નિર્વાણ થયું. તેમના પદધર શ્રી કપૂરવિજયજી થયા. વઢીયાર, મારવાડ, ગુજરાત, સોરઠ, રાજનગર, (અમદાવાદ), રાધનપુર, સાચોર, સાદ્દી, શોજત, વડનગર, વિગેરે સ્થળે યોમાસાં કર્યા. તેમના વૃદ્ધિવિજયગણિ તથા ક્ષમાવિજય પન્યાસ એમ બે શિષ્યો થયા. વૃદ્ધાવસ્થામાં પાટણમાં યોમાસાં થયાં અને ત્યાં ઉપધાન માલારોપણ અને બિંબ પ્રતિષ્ઠા વિગેરે અનેક કૃત્યો કરાવ્યાં. સંવત્ ૧૭૭૫ ના શ્રાવણ કૃષ્ણપક્ષ ચતુર્દશી ભદ્રેવાર પુણ્યેનિજ્ય મૂહૂર્તમાં શ્રી કપૂરવિજયજીનું સ્વર્ગગમન થયું. ભક્ત શ્રાવક તથા શ્રાવિકાઓએ નવખંડ માંડવી તૈયાર કરી અને તેમાં ઉક્ત મુનિવરના શરીરને પધરાવ્યું. સંઘ ગાજતે વાજતે ચૌટા વચ્ચો વચ્ચ થઇ નિકળ્યો. સોના અને રૂપાનાણું પુષ્કળ ઉછાળ્યું. જય જય નન્દા જય જયભદ્રાનો આઘોષ થવા લાગ્યો. ગામની બહાર દાહકસ્થળે શિમિકા ઉતારી. અને ચંદન વગેરેનાં કાષ્ઠી શરીરને અગ્નિ સંસ્કાર કર્યો.

એશ્વર્યમની પાસે ત્રીજી તેમની થઇ. ઉક્ત મુનિમહારાજ સ્વભાવે શાન્ત હતા. તેમની પાટે ક્ષમાવિજયજી બિરાજ્યા. આ મુનિરાજે કોઇ પુસ્તક બનાવ્યું હોય તેમ જણાતું નથી. આગમસાર ગ્રંથના કરનાર મુનિ દેવચંદજી તથા કપૂરવિજયજીને ઘણો સંબંધ હતો. તેમનું ચરિત્ર, સંવત્ ૧૭૭૯ ની સાલમાં વડનગરમાં યોમાસું કરી, વિજયાદશમી શનિવારને દિવસે પંડિત જીનવિજયજીએ રચ્યું છે. સર્વ મળીને કપૂરવિજયજીનો દિક્ષા પર્યાય ૫૫ વર્ષનો હતો. પૂર્વના મુનિઓ વિશેષ આયુષ્યવાળા હતા. હાલના મુનિઓએ આવા ઉત્તમ મુનિવરોનું અનુકરણ કરવું જોઇએ.

૧૬૬

વચનામૃત.

અમદાવાદવાઝા શા. અમૃતલાલ કેશવલાલનું મૃત્યુ.

શા. અમૃતલાલ કેશવલાલ અમદાવાદ નિશાપોળના રહીશ એક ઓશ-વાળ જૈનયુવક હતા, તે અધ્યાત્મ મંડળના સભાસદ હતા. તેમના આપના આપ વાડીલાલભાઈ હાલ હયાત છે. ભાઈ અમૃતલાલે સં. ૧૯૬૫ ના કારતક શુદ્ધ બાર-સના રોજ સાંજે શરીરનો ત્યાગ કર્યો, તે પહેલાં હું તેમની પાસે ગયો હતો. તે સમયે તેમને બાન હતું. આત્મિક ઉપદેશ સંભળાવ્યો. તેની શ્રદ્ધા બહુ સારી હતી. ચાર શરણુ કરાવ્યાં. જ્ઞાન પૂર્ણવ્યું. આત્મામાંજ લક્ષ રાખવું. દુનિયાની સર્વ વસ્તુઓમાં મમત્વભાવ રાખવો નહીં. આત્મા વિના સર્વ પરવસ્તુઓ છે. જે જે વેદના થાય છે તે તે ભોગવ્યા વિના છૂટકો નથી. અંતે તેના મુખમાંથી છેલ્લા શબ્દો નીકળ્યા “આત્મા વિના કોઈ વસ્તુ મ્હારી નથી. ધર્મ તેજ સાર છે. સર્વ જીવોને હું ખમાવું છું.” આટલું કહ્યા બાદ હું ઉપાશ્રયે આવ્યો. પશ્ચાત્ તેમનું અંતે મૃત્યુ થયું.

ભાઈ અમૃતલાલને આલ્યાવસ્થાથી મ્હારો સમાગમ હતો. જૈનધર્મપર તેની પૂર્ણ શ્રદ્ધા હતી. પ્રભુપૂજા, સામાયક, અને પ્રતિક્રમણ, વગેરે ક્રિયાઓ ધર્મની કરતો હતો. વ્યાખ્યાન સાંભળતો હતો. સ્વભાવે શાંત હતો. કોઈ કદી થતો હતો તો પાછળથી પશ્ચાત્તાપ કરતો હતો, જૈનધર્મ વિના અન્ય દેવાદિકમાં તે મિથ્યાત્વ માનતો હતો. જૈનધર્મ સંબંધી અત્યંત રાગ હતો. જૈનધર્મનાં ભાષણોમાં ભાગ લેતો હતો અને ભાષણો પણ આપતો હતો. આ શિષ્ય ખરેખર આત્મગુણની અભિલાષાવાળો હતો. દયા-દાન, અને પરોપ-કાર, આદિ સદ્ગુણો કેટલાક અંશે ત્હેનામાં સારી રીતે ખીલ્યા હતા. કોઈ કોઈ પ્રસંગે તે મ્હારા ઉપર પત્ર લખતો હતો. ત્હેના પત્ર ઉપરથી તેની ધર્મ પ્રતિ કેટલી તીવ્ર જિજ્ઞાસા હતી. તે વાંચકો જાણશે અને તેથી તેઓ ધર્મ માર્ગે વળશે એમ જાણી તેના પત્રો તથા પ્રત્યુત્તર પત્રો અત્ર એક બે ટાંકવામાં આવે છે.

મુ. રીદરોલ.

પરમપૂજ્ય ગુરુ મહારાજ શ્રી બુદ્ધિસાગરજી વગેરે. યોગ્ય શ્રી અમ-દાવાદથી લેખક સેવક અમૃત કેશવલાલની ૧૦૦૮ વાર વંદના સ્વીકારશોભ. વિ. આપનો પ્રથમતો બોધમય પત્ર વાંચ્યો. આનંદ પામ્યો. ધર્મસાધન સં-બંધી આપે વિશેષે કરી લખ્યું પણ હું બહુ ઉપાધિકારક વ્યાપારાદિકમાં મુ-થાયો છું, ખરેખર સંસારમાં આવી ઉપાધિ પહેલાં હું દેખતો નહતો. ખરે-ખર સંસારમાં રહી ધર્મ સાધન બરાબર થતું નથી તેથીજ તીર્થકરોએ

વચનામૃત.

૧૬૭

સંસારનો ત્યાગ કર્યો છે. સાંસારિક ઉપાધિ છોડવા વારંવાર મનમાં વિચારો પ્રગટે છે પણ હું શું કરું. સંયોગો પ્રતિકૂળ લાગે છે. મહારા મન પ્રમાણે ધર્મનું આરાધન થતું નથી તોપણ સામાયકની આપે પ્રતિજ્ઞા આપી છે તેથી ધર્મનાં કેટલાંક તત્ત્વો વાંચું છું, મનન કરું છું, પ્રભુપૂજા કરું છું; પણ વારંવાર આજીવિકા અર્થે થતા વ્યાપારોની ચિંતા ઘેરી લે છે. આપના બોધપત્રથી ધણી શાંતિ રહે છે, અને રાગનો નાશ થાય છે. માટે પત્ર લખતા રહેશો. મારી સ્થિતિના આપ જાણકાર છો. તેથી ઉપદેશ વડે કંઈ પણ ધર્મનો ઉપકાર કરશો.

લિ. આપનો બાળ અમૃત.

પ્રત્યુત્તર.

શ્રી. રીદરોલ. લિ. બુદ્ધિસાગર.

શ્રી અમદાવાદ તત્ત્વ જ્ઞાસુ શ્રાવક શા. અમૃતલાલ કેશવલાલ યોગ્ય ધર્મ લાભ. વિશેષ, તમારા પત્રથી તમારી કેટલીક આંતરિક જ્ઞાસા જાણી. બાહ્ય ઉપાધિના સંયોગોમાં આત્મત્વ બુદ્ધિ ન માનતાં આત્મામાંજ આત્મત્વ બુદ્ધિ સ્વીકારવી જોઈએ. વ્યાપારાદિ પ્રસંગે પણ વિશેષતઃ તેમાં નકામા વિકલ્પ સંકલ્પ કરવા ન જોઈએ. બાહ્ય વ્યાપારાદિને માટે જેટલી કાળજી છે તેના કરતાં અનંત ધણી કાળજી ધર્મ વ્યાપાર માટે રાખવાની જરૂર છે. પરબવ જાતાં બાહ્ય ઠાઠમાઠની સર્વ ઉપાધિ કંઈ પણ સાથે આવનાર નથી. જેનું કાળજી ઠેકાણે ન હોય તે મૂર્ખ ગણેડો જેમ સિંહના સપાટામાં આવી ગયો તેમ કાળરૂપ સિંહના સપાટામાં આવે છે. બાહ્યની ઉપાધિ ખોટી છે એમ તીર્થંકરોએ જણાવ્યું છે અને તેઓએ પણ તેનો સાગ કરી આત્મધ્યાન કર્યું હતું. તેમનાથી વિશેષ પુરાવાની જરૂર જણાતી નથી. બબ્બ જ્ઞાસુ ! પર વસ્તુમાં પોતાનાપણું કંઈજ નથી. શા માટે પર-વસ્તુને પોતાની માનવી જોઈએ ? શ્રી તીર્થંકરોએ કહેલો જૈન ધર્મ અમૂલ્ય ચિંતામણિ રત્ન કરતાં પણ અધિક છે. તેનું આરાધન જો નહિ કરવામાં આવે તો અંતે માખીની પેટે હાથ ધસવા પડશે. જૈન ધર્મ વિના અન્ય ધર્મમાં આવી રીતે સ્પષ્ટ સત્ય સ્વરૂપ સમજાવ્યું નથી. જૈન ધર્મનો મુખ્ય ઉદ્દેશ અલકર્મનો નાશ કરીને આત્માની પરમાત્મ સ્થિતિ કરવી તેજ છે. અનંત દુઃખની પરંપરાનો ત્યાગ કરાવી અનંત સુખ પ્રાપ્ત કરાવતું એજ મુખ્ય ઉદ્દેશ છે. તે ક્યારે આદર્યો ગણાય કે જ્યારે આત્મા, વીતરાગનાં વચન નક્કી માની લે. હાડોહાડ, શ્રી વીતરાગનાં વાક્ય સોંસરોં વ્યાપે, ત્યારેજ કંઈક ધર્મ માર્ગ તરફ વળવાનો વખત આવે. જ્ઞાન અને શ્રદ્ધા

૧૬૮

વચનામૃત.

વિનાની જે ઉપરની ગાડરીયા પ્રવાહના જેવી ધર્મ પ્રવૃત્તિ છે તેથી કંઈ ગુણસ્થાનકનાં પગથીયાંપર ત્વરિત ચઢી શકાતું નથી. માટે વિશેષતઃ ગુરુ સમુખ વા તેમના અભાવે પરોક્ષમાં પણ ધર્મનાં પુસ્તકો વાંચી મનન કરી હૃદયમાં ઉતારશે.

જે જે અંશે તમારી ધર્મ ભાવના છે તે તે અંશે તમે ધર્મીજ છો પણ મનુષ્ય જીવન ક્ષણિક છે માટે ધર્મના દૃઢ સંસ્કારો એવા તો પાડવા જોઈએ કે પરભવમાં અતાયાસે ધર્મ ઉપરજ રૂચિ થાય. જે લોકોને અત્રે ધર્મ ઉપર રૂચિ થાય તેમને પરભવમાં ધર્મના ઉપર રૂચિ સહેજે થતી નથી જે લોકો અત્રે સાધુઓ ઉપર અરૂચિ ધરાવે છે સાધુઓને હલકા ગણે છે તેમના એવા અશુભ સંસ્કારોને લીધે પરભવમાં સાધુ ઉપર સહેજે પ્રેમ થતો નથી. તેથી ધર્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી. તેમજ સાધુઓને હલકા ગણવાના સંસ્કારો પરભવમાં ઉદય આવવાથી સાધુપણું લેઈ શકાતું નથી. ધર્મ સંબંધી જે જે કારણો ઉપર આત્મા અરૂચિ ધારણ કરે છે તે તે વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ પરભવમાં સહેજે થતી નથી. કેટલાક એમ માને છે કે હાલમાં સાધુઓમાં સંપ નથી. સાધુઓ થઈને પણ મન મુંડાવતા નથી. માટે હાલના કાળમાં ઘરમાં રહીને ધર્મનું સાધન કરવું જોઈએ. આવાં વાક્યો બોલનાર ચોવીસ તીર્થંકરની આશાતના કરે છે. પ્રથમથીજ ભગવાન કહે છે કે પંચમા આરામાં પંચ વિષલેખાં થવાનાં, તેમાં લોકોની ધર્મ બુદ્ધિ ન્યૂન થવાની, અને ઝોછી ભાવના થવાની એમ ભગવાને સૂત્રમાં કહ્યું છે. એકરીશ હજાર વર્ષ પર્વત સાધુસાધ્વીઓ આરાધક થવાનો, તો આજથીજ આવા ખરાબ વિચાર કરવાથી તેના સંસ્કારો હૃદયમાં ખરાબ બીજની પેઠે વાવવાથી અંતે ફળ પણ ખરાબ આવશે એમાં જરા માત્ર પણ સંશય નથી. જૈનતા સર્વ સાધુઓ કંઈ એવા હોતા નથી. તેમાં પણ પાંચ આંગળીઓની પેઠે તરત-મતા ઘણી છે. માટે આત્મજ્ઞાની ગીતાર્થ સદ્ગુરુના વચનોપર વિશ્વાસ રાખી ગાડરીયા પ્રવાહમાં તણાતા લોકોની કહેણીપરથી સાધુ વર્ગ તરફ અરૂચિ ધારણ કરતી નહીં. ઉપાધિ રહિત સાધુ વર્ગ જે કંઈ આત્મહિત કરી શકે છે તે ગૃહસ્થાવાસમાં શી રીતે બની શકે. આ વાક્ય જે અનુભવીઓ છે તેને યથાર્થ સમજશે. અરુ લોકો ગાડરીયા પ્રવાહને લીધે સમ્યગ્ધર્મને પણ અસમ્યક્પણે બળે તેથી સમ્યગ્ધર્મના કોઈ પણ હેતુઓ તરફ કદી પણ અરૂચિ ધારણ કરતી નહીં. ધર્મના પ્રત્યેક હેતુઓનું સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી અવલોકન કરતાં એમ લાગે છે કે અસંખ્યયોગે મુક્તિ થઈ શકે છે હે ભગ્ય ! સાંસારિક સત્તાના લક્ષ્મીના અને ત્રિધાના અગ્રગણોને દેખી ધાર્મિક મહત્તા

વચનામૃત.

૧૬૯

તરફ અરચિ ધારણ કરીશ નહિ. ધર્મઆરાધક જીવ, બાહ્યની સંપત્તિ સત્તા રહિત હોય તોપણ તે મહાન્ છે. કેવલી ભગવાનની દૃષ્ટિમાં તે મોટામાં મોટા છે. બાહ્ય લક્ષ્મી અને સત્તાની ઉપાધિથી પુષ્ટ બનેલા જીવો તો કેવલી ભગવાનની દૃષ્ટિમાં કસાઇના ધરના બકરાની પેઠે ક્યાપાત્ર દેખાય છે. કેવલીભગવાનની દૃષ્ટિમાં જે સત્ય છે તેજ સત્યનો હું તો શ્વાસોશ્વાસ ઉપાસક છું. તે વિના અન્યની ત્રણ કાળમાં ધૃષ્ટિ નથી. હાલમાં તો જિનાગમોના આધારે કેવલીની દૃષ્ટિનો નિર્ણય થાય છે અને તેથી જિનાગમોની પૂર્ણ શ્રદ્ધા કરતી જોઈએ. જે જીવો શંકાવાળા છે તેઓ જે જ્ઞાનિગીતાર્થ ગુરુ સમુખ સત્સંગોના પ્રશ્ન કરે તો તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે કેટલુંક સમજી શકે. પોતાની સ્થૂલયુક્તિના લીધે કંઈક સૂક્ષ્મ તત્ત્વ ન સમજાય તો તે સંબંધી વધુ પ્રયાસ કરવો, પોતાની યુક્તિનો વાંક કાઢવો. પણ જિનાગમોમાં તો પૂર્ણ શ્રદ્ધાની બાવનાથી પરભવમાં સમકિતની પ્રાપ્તિ સહેજે થાય છે. જ્ઞાનિગીતાર્થ ગુરુનાં ચરણકમળ સેવીને ધર્મની વિશેષતઃ આરાધના કરતી જોઈએ. ધર્મના જે જે હેતુઓ છે તે તે તદ્દપેક્ષાએ સત્ય છે. ધર્મના કોઈ પણ હેતુઓનું કોઈ પણ કાળે ખંડન કરવું નહિ. સર્વ જીવો પોતપોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે તરતમ યોગે હેતુઓને અંગીકાર કરે છે. વ્યાવહારિક ધર્મ હેતુઓને જે જે જીવો આદરે છે તે તે અંશે તે જીવો તરીકે જાય છે. ધર્મ હેતુઓની ખૂબી બતાવીને બાળ જીવોને ધર્મમાં સ્થિર કરવા. ગુરુઓ અનેકાંતદેશના આપે છે. વ્યવહાર માર્ગમાં વર્તન રાખી મનમાં આત્માનું ધ્યાન ધરવું. જે જે અંશે તું જૈનતત્ત્વનું જ્ઞાન કરીશ તે તે અંશે ધ્યાન કરી શકીશ, કારણ કે જ્ઞાનવિના ધ્યાન હોતું નથી. સદૃશ્યોનું વિશેષતઃ વાંચન રાખજે, પ્રભુપૂજા આદિ ધર્મ ક્રિયાની રચિને વધારી ઉપાદાન ધર્મ પ્રકટ કરવા ઉદ્યમ કરજે. નાસ્તિક મિત્રોની સંગતિથી ભગવાનના એક વચન પર પણ અશ્રદ્ધા ધારણ કરીશ નહીં. કેવલીભગવાનના કરતાં કોઈ તેવું સત્ય પ્રરૂપનાર નથી. માટે મતાંતરોની ઘટાટોપરિચિતિ દેખી સ્વધર્મથી ભ્રષ્ટ થવું નહીં. જૈન ધર્મની શ્રદ્ધા ચોક્કસજીવના રંગ જેવી હૃદયમાં ધારણ કરજે. જે જે શંકાઓ થાય તે પુછીને નિર્ણય કરજે. ઉપાધિ માર્ગમાંથી છૂટવાની તીવ્રેચ્છા રાખજે. દુઃખ અને સુખમાં સમભાવ રાખજે. દુનિયાના બોલવા ઉપર લક્ષ આપીશ નહિ. પરભવમાં અંતે ધર્મજ સાથે આવશે. આયુષ્યનો ભરોસો નથી. અંતે તો શરીર છોડવું પડશે ત્યારે શા માટે અમરપણું ક્ષપવું જોઈએ? મહાઈ તહાઈ પરિહરીને આત્મામાંજ આત્મભાવના રાખજે. દરેક કાર્યો કરતી વખતે પણ અંતરથી ધર્મની

૧૭૦

વચનામૃત.

બાવના રાખજે. ધર્મનું જીવન ગાળવા પ્રતિદિન ઉદ્યમ કરજે. વિશેષ શું. ધર્મ વિના અન્યમાં કંઈ નથી? સાધ્યબિંદુ આત્માની પરમાત્મ દશાજ કલ્પજે. બળન સંગ્રહ વાંચી કંઈક વિશેષ ઉડો ઉતરી નિવૃત્તિ તરફ લક્ષ રાખજે.

પત્ર બીજો.

મુ. મેહસાણા. લિ. મુનિ જુહિસાગર.

શ્રી અમદાવાદ તત્ત્વ જિજ્ઞાસુ શ્રાવક બાઈ શા. અમૃતલાલ કેશવલાલ યોગ્ય ધર્મલાભ. વિશેષ તમારો પત્ર આવ્યો તે પહોંચ્યો. વાંચી ખીના જાણી. જેનધર્મનાં તત્ત્વોની અપૂર્વ ખૂબીયો વિચારતાં મારુમ પડે છે એમ વાંચી ખુશ થાઉં છું. જેમ જેમ શ્રી મહાવીરનાં તત્ત્વોને વાંચશો, મનન કરશો, તેમ તેમ વિશેષ વિશેષ અનુભવ થયા કરશે. જે કર્મકથાદિ સૂક્ષ્મકથોનો અભ્યાસ કરવા માંડશો તો મહાવીર સ્વામી સર્વજ્ઞ હતા, એમના વિના આવું કર્મનું સૂક્ષ્મસ્વરૂપ કોઈ બતાવી શકે નહિ. એમ એમ અવલોકતાં પરિપૂર્ણ નિશ્ચય રૂચિ પ્રગટે અને તેથી આત્મા નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ પામે. આત્માની અપૂર્વ શક્તિયોનું કર્મોવરણ યોગે આચ્છાદન થયું છે. જેમ જેમ કર્મોવરણ ખસે છે ત્યારે તે તે પ્રકારની લબ્ધિયો પ્રગટ થાય છે. એમાં શું આશ્ચર્ય છે? આત્મમાં જે શુણ્ણ છે તે સર્વ પ્રગટ થાય છે. અસત્પદાર્થની ઉત્પત્તિ થતી નથી. આત્માના અનંત જ્ઞાનાદિ શુણ્ણો પ્રાપ્ત કરવા ચાટે જડ-વસ્તુમાંથી ચિત્તવૃત્તિ પાછી ખેંચી લેઈ આત્મસમ્બુખતા બળવી જોઈએ. અનંત જ્ઞાનાદિ શુણ્ણોની પ્રાપ્તિથીજ પરમાત્મદશા કહેવાય છે. જ્યારે ત્યારે પણ પરમાત્મદશા પ્રાપ્ત કર્યા વિના મુક્તિ નથી તો, હવે કેમ પ્રમાદ કરવો જોઈએ? હે બબ્બ! સર્વસંગ ત્યાગ દશારૂપ ઉત્તમ ચારિત્રની કોટીમાં પ્રવેશ કરવા કંઈ પણ કર્યા વિના છૂટકો નથી. પ્રમાદમાં ને પ્રમાદમાં આયુષ્ય મયું તો અંતે કંઈ પણ સાથે આવનાર નથી અને પરબવમાં ખરાબ અવતાર આવશે. હજી ચેતવાનો સમય છે. જ્યાં સુધી શ્વાસોશ્વાસ વહે છે ત્યાં સુધી તમે આત્માને ઉચ્ચ બનાવી શકશો. પશ્ચાત્ તમારા હાથમાં કંઈ નથી. જેટલું ચેતાય તેટલું ચેતી લ્યો. સંયોગ તેનો બિયોગ છે. જે જે દૃશ્ય વસ્તુઓને દેખી ખુશ થાઓ છો તેનાથી તમારે જુદું પડતું પડશે. જડવસ્તુઓ ત્રણ કાળમાં કોઈની થઈ નથી અને થવાની નથી. આજીવિકા માટે પણ સંકોચ વૃત્તિથી ઉદર નિર્વાહ કરી આત્માર્થી પુરૂષો બાહ્યમાં વિશેષ પ્રવૃત્તિ કરતા નથી. કંઈ વસ્તુનો લોભ! કંઈ વસ્તુનો મમત્વભાવ! ! ! ખરેખર તત્ત્વને વિચારે તો ક્ષણિક વસ્તુઓનો સ્વમત્ત અસત્ સંબંધ લાગે છે, તેમાં જ્ઞાની કેમ બંધાય? અલબત્ત બંધાય નહીં. પાપના કાર્યોમાંથી ચિત્ત-

વચનામૃત.

૧૭૧

વૃત્તિ વિરભાવાથી આશ્રવ (કર્મ) ના હેતુઓથી આત્મા બંધાતો નથી. વિશેષ શું કહેવું લખવું. સમ્યક્દષ્ટિનો ક્ષણે ક્ષણે ઉપયોગ રાખી પરવસ્તુને પોતાની નહીં માનો. અને પરવસ્તુની પ્રીતિ હરશે તો આત્મામાં પ્રીતિ લાગશે. વૈરાગ્ય, ત્યાગ, ભક્તિ, વિનય, અને પ્રત્યાખ્યાન આદિથી આત્માની ઉચ્ચદશા કરવા સદાકાળ અંતરથી પ્રવૃત્તિ કરીશ તો તુંજ તકારા આત્માનો મિત્ર થશે, તારક થશે, ખરેખર અંતરમાં સુખ છે, બાહ્યમાં દુઃખ છે. અંતરના ઉપયોગમાં રહેા.

જૈન કોને કહેવો ?

જનની આત્મા પાળનારને જૈન કહે છે. તીર્થંકરનાં કહેલાં તત્ત્વ ઉપર જેને શ્રદ્ધા નથી તે જૈન નથી. કેટલાક જૈન એવુંએ નામ ધરાવે છે પણ જૈન ધર્મની શ્રદ્ધાથી વિમુખ હોય છે. કપોલ કલ્પિત ધર્મમાં દાખલ થાય છે, તેવા જૈનો ફક્ત નામનાજ સમજવા તીર્થંકરનાં કહેલાં તત્ત્વને જાણી તેની જે શ્રદ્ધા કરે છે, ભગવાનની આત્મા પ્રમાણે ચાલે છે, તેજ ખરેખરે જૈન છે. જૈન કુળમાં જન્મ થયો પણ જૈન ધર્મનું જ્ઞાન કર્યું નહિ તો તે માતાને પેટે આવીને ખરેખર મનુષ્ય જન્મ હારે છે. જે જૈનો ઓધથી જૈન ધર્મ અમારો છે એમ માની જિનાગમેનું શ્રવણ કરતા નથી તેવા જોળા જૈનોને અન્ય વિદ્વાનો ભરમાવી શકે છે, માટે જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનું શ્રવણ કરવું જોઈએ. કેટલાક જૈન ધર્મના લેખ લખે પણ મનમાં જૈન ધર્મની શ્રદ્ધા ન હોય તો તેવા કપટી નામધારી જૈનોથી જૈન ધર્મની શી રીતે ઉન્નતિ થાય ? હાલના સમયમાં ઈંગ્લીશ ભાષાના અભ્યાસીઓ કેટલાક જૈન ધર્મ જાણતા નથી, તેથી નાસ્તિકોના સપાટામાં આવી જાય છે. હાલમાં દરેક ધર્મવાળાઓ પોતપોતાનાં તત્ત્વોનો પ્રકાશ કરવા લાગ્યા છે ત્યારે તેવા સમયમાં ધનના લોલુપી ધર્મને વેચી ખાનારા કેટલાક જૈનો ફક્ત ઉંધ્યા કરે છે. જૈન વકીલ થયા પણ જૈન ધર્મનું જ્ઞાન ન મેળવ્યું તો તેવા વકીલપણથી જૈનપણું શી રીતે ધટે ? સી. આઈ. ઇ. ના ઇલિકાળ મળ્યા પણ જૈન તત્ત્વનું જ્ઞાન થયું નહિ તેમજ શ્રદ્ધા ન થઈ તો સી. આઈ. ઇ. નો ઇલિકાળ ધારવાથી શું થયું ? ત્રણ ચાર મીલોના માલીક થયા પણ જૈન તત્ત્વનું જ્ઞાન ન મેળવ્યું અને જૈન ધર્મની શ્રદ્ધા ન થઈ તો તેવા જૈનોથી જૈન ધર્મની અને પોતાની ઉન્નતિ શી રીતે થવાની ? માસ્તર થયા, ગ્રેજ્યુએટ થયા પણ જૈન તત્ત્વજ્ઞાન ન મેળવ્યું તો તેવા માસ્તરોથી જૈન ધર્મની શી રીતે ઉન્નતિ થવાની ? નવકારશીના લાડવા જમવા છે પણ જૈન ધર્મની શ્રદ્ધા

૧૭૨

વચનામૃત.

તો મનમાં નથી, એવા પેટભર જૈનોના જન્મથી પણ શું ? જૈન તત્ત્વનું જ્ઞાન તથા શ્રદ્ધા થવાથી જૈન ધર્મની ઉત્પત્તિ થાય છે. આત્માની ઉત્પત્તિ કરતી હોય તો પ્રથમ જૈન તત્ત્વનું જ્ઞાન કરવું જોઈએ. ગુરૂઓની પાસે જૈન તત્ત્વનું જ્ઞાન કરવું જોઈએ. અન્યમતવાળાઓ જેવા કે આર્ય સમાજીઓ વગેરે પોતાનો ધર્મ વધારવા અનેક પ્રકારના પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે સત્ય ધર્મના ઝુંડા તળે રહેનાર જૈનો ખીલકુલ જૈન ધર્મનું જ્ઞાન કરે નહિ અને જૈન ધર્મની ઉત્પત્તિ કરવા પ્રયત્ન કરે નહીં તે કેટલું શરમ ભરેલું છે ?

પહેલાં જૈનિયો એમ યુમો પાડતા હતા કે જૈન ધર્મનાં પુસ્તકો છપાવ્યાં નથી તેથી અમે શું વાંચીએ ? શું પુછીએ ? પણ હવે જૈનોનાં પુસ્તક હજારો છપાવેલાં મળે છે, છતાં પુછતાં માલુમ પડે છે કે કોઈ ભાગ્યેજ એક બે પુસ્તક વાંચીને સમજતા હશે. નાટક ચેટકનાં પુસ્તક પ્રેમથી વાંચે છે. હોટલમાં અભક્ષ્ય ભક્ષણ કરે છે ! કિંતુ ધર્મનું પુસ્તક ખરીદવા વાંચવા કંઈ પણ જોઈએ તે પ્રમાણમાં વધારો થતો નથી. હવે કંઈ જૈન ધર્મ જે સમજે છે તેના મનમાં જગત્તિ આવી છે. તે પણ કદીના ઉભરાની પેઠે સમજાય છે. હાલમાં જૈન તત્ત્વજ્ઞાન માટે જૈનશાળાઓ દ્વારા શિક્ષણ અપાય છે પણ તે આપનારા ગુરૂઓ નહિ હોવાથી તે ભાડુતી જ્ઞાન ધરાવતી હૃદયમાં અસર કરી શકતું નથી. જે માસ્તર જૈન ધર્મી હોય છે તો કંઈ છોકરાઓ જૈન ધર્મની શ્રદ્ધાવાળા થાય છે. જૈન કોન્ફરન્સ પણ જૈન ધર્મની ઉત્પત્તિ માટે પ્રયત્ન કરે છે પણ જોઈએ તેવી પ્રારંભ સ્થિતિ દેખાતી નથી.

જૈન ધર્મની કોન્ફરન્સ ભરવામાં આવે છે પણ જૈન તત્ત્વજ્ઞાન શું છે તે સંબંધી તો કંઈ કહેવામાં આવતું નથી. જૈવ શ્રાવકો ભેગા થાય છે અને કહે છે કે અમે જૈન ધર્મનો વાવટો ફરકાવીએ. તેમનો ઉત્સાહ સારો છે, પણ પોતેજ ઉન્નતિના અગ્રણી હોવાથી અન્યની ઉન્નતિ શી રીતે કરી શકે ? પરમ પ્રભુ વીતરાગતા નામની જય બોલાવી જ્યાં શ્રાવકો જૂતાં ખૂટ પહેરી સંઘ તરીકે કહેવાતી કોન્ફરન્સમાં પ્રારંભમાંજ અવિનયનું ઉદ્ભવ પ્રગળું દેખાડે તેઓ આગળ ઉપર શું કરી શકે ? મોટાં મોટાં ખર્ચ કરવાં, જય જિતેન્દ્રિતા ટેકાણે હીપ હીપ હુરેરના પોકારો પાડવા, રાત્રીમાં ચા પાર્ટીઓ કરવી, અને અન્ય ધર્મીઓને દેખાડવું કે જૈનો ફક્ત ઉપરથીજ સર્વ આચારોને માનનારા છે; આવી તેમની સ્થિતિના લીધે જૈન ધર્મની શી રીતે ઉત્પત્તિ થાય ? કોન્ફરન્સ કંઈ નથી કરતી એમ તો કહેવાય જ નહીં. તેના પ્રતાપે જૈનોમાં કંઈ સારી જગત્તિ આવી છે પણ જૈન તત્ત્વજ્ઞાન માટે જોઈએ તેવો પ્રયાસ થવો જોઈએ. કોન્ફરન્સનો પ્રયુષ

વચનામૃત.

૧૭૩

જૈન ધર્મનો પરિપૂર્ણ જ્ઞાતા થઈ શકે કે જેથી જૈન તત્ત્વ જ્ઞાનનો ફલાવો થાય પણ આતો તેથી ઉલટું દેખાય છે. અનેકાન્ત તત્ત્વ શું છે એનું સ્વરૂપ સમજે નહીં એવા પૈસાના માલીકોથી શું ત્રણ કાળમાં જૈનની ઉન્નતિ થઈ શકે ? કેટલાક કહે છે કે ખારીસ્ટર વા કોઈ ઇંગ્લીશ વિશેષ જાણે તેને કોન્ફરન્સનો પ્રમુખ કરવો જોઈએ. પણ સમજવાનું કે જે ખારીસ્ટરો જૈન ધર્મનું જ્ઞાન પામ્યા નથી, જૈન ધર્મપર શ્રદ્ધા નથી. જેમનો આચાર ધર્મથી ઉલટો છે, વજીલો પણ તેવા હોય તે જૈન ધર્મની ઉન્નતિના માટે પ્રમુખપદ શી રીતે શોભાવી શકે ? આત્મભોગી મનુષ્યો ધર્મનો ઉદ્ધાર કરી શકે છે. જે જે ધર્મમાં મહાત્માઓ થયા છે તેની પાસે કંઈ સત્તા કે લક્ષ્મી નહોતી, પણ ત્યાગ, વૈરાગ્ય અને આત્મભોગથી હજારો મનુષ્યોને ધર્મના રસ્તે વાળી શક્યા. સત્તા વા લક્ષ્મીવાળાઓનો અનાદર કરવો એવું તો કંઈ કહેવાનું કે સમજવાનું નથી. કિંતુ જેની જેની યોગ્યતા હોય તેજ કાર્યને માટે તે લાયક થઈ શકે છે. કોન્ફરન્સના મંડપ ઉપર ચઢી બાપણુ આપનારે પ્રથમ તો જૈનધર્મનું સારી રીતે જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ. સાત વ્યસનથી દૂર રહેવું જોઈએ, માન અને કીર્તિનો અધ્યાસ દૂર કરવો જોઈએ. જે જે બાપણુ આપવાં તે જૈન ધર્મની રીતીએ આપવાં જોઈએ, જૈનધર્મની પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ, કહેણી પ્રમાણે રહેણી રાખવી જોઈએ. આ પ્રમાણે બાપણુકારો ખરા જીગરથી પ્રયત્ન કરે તો કોન્ફરન્સની સ્પર્ધાની પેઠે પ્રતિદિન વૃદ્ધિ થતી જાય. કોઈની તોડી તૂટે નહિ. કોન્ફરન્સમાં હજારો રૂપિયાનાં ખેડકોમાં ખર્ચ થાય છે તે શા માટે કરવાં જોઈએ ? પ્રથમના જૈનો દરેક તીર્થના ઠેકાણે વા સંઘયાત્રામાં વા ગામમાં પણ એક ઝાઝમ અને ગાદીના ખર્ચે ઠાઠ વિના હજારો ભોગ થઈ શકતા હતા. હાલ તો સાહેબની ખુરશી પ્રમાણે ખુરશી જોઈએ. પણ સાહેબના જેવા ક્યાં ગુણ છે ? ધોતીયાં પહેરનારને શું ભોંયપર ખેસતાં હરકત આવે છે ? નકામો કેમ પૈસો ખર્ચવો જોઈએ ? ઠાલી દમામ કેમ રાખવો જોઈએ ? જૈન ધર્મના સાધુઓ ગુરુઓ કેવી સ્થિતિમાં છે. વિહાર કરે છે ત્યારે સર્વસામાન પોતે ઉચકે છે તેથી શું તે હીન થઈ ગયા ? પોતાના ગુરુઓનું આટલું વર્તન ધ્યાનમાં રાખી જૈનશ્રાવકો માનદશા બૂલી કોન્ફરન્સ ભરે તો અન્યને અનુકરણીય થઈ પડે. અન્યકોમ જેમ કરે તેમ કરવું જોઈએ. આવી વિચારશક્તિ વિનાની અનુકરણીય ટેવ પશ્ચાત્તાપ પાત્ર બનાવે છે. અને અંતે સદાકાળ એક સરખી સ્થિતિમાં રહેવાનું નથી. આર્યસમાજીઓ તેમજ થીઓસોફીસ્ટો પોતાના ધર્મને વધારવા અનેક પ્રકારના પ્રયત્ન કરે છે. ત્યારે જૈનો કેમ ઉદ્યતા હશે ?

૧૭૪

વચનમૃત.

પહેલાં જૈનોની રીતિને અન્યલોક અનુસરતા હતા. હાલ વિપરીત દેખવામાં આવે છે. પણ જૂઠ્યા ત્યાંથી ફરીથી ગણો. તમારો વિજય તમારા હાથમાં છે. બાહ્યાવસ્થામાંથી તમારા છોકરાઓને જૈનશુરો પાસે જ્ઞાન અપાવો, કોન્ફરન્સની દિશા જુદા રૂપમાં મૂકવી જોઈએ. લાખો રૂપૈયા નકામા ખર્ચાય છે તે ન ખર્ચતાં જૈનધર્મના જ્ઞાન માટે તેનો વ્યય કરો. જૈનધર્મનું પોતે જ્ઞાન સંપાદન કરો. જૈનધર્મ સંબંધી ભાષણ આપવું હોય તો પ્રથમ જૈનધર્મનું જ્ઞાન સંપાદન કરો. જૈનધર્મ સંબંધી લેખ વા પુસ્તકો લખવાં હોય તો જૈનધર્મનાં પુસ્તકો વાંચો. સર્વ પોતાના અધિકાર પ્રમાણે ધર્મમાં પ્રયત્ન કરો. તમો જૈનધર્મને બરાબર સમજશો તો તમારા રૂંદે રૂંદે ધર્માભિમાન પ્રગટશે અને તેથી સર્વ ધર્મ પત્રોની આગળ વધી જૈનધર્મનો વાવટો ફરકાવશો. પોને જૈનતત્ત્વ શું છે તે સૂક્ષ્મપણે જાણુતા નથી તો અન્યની શી રીતે ઉન્નતિ કરવાના હતા? આજે કંઈ લખવામાં આવે છે તે શિખામણરૂપ છે. તેમાં કોઈની લાગણી દુઃખાવાનો હેતુ નથી. શ્રીમંત સરકાર સચાશ્રય ગાયકવાડનું વચન સંભારો. તે કહે છે કે જૈનો પોતાના ધર્મ માટે બરાબર લક્ષ રાખતા નથી. પોતાના ધર્મના જૂના લેખો તથા પ્રાચીન શાસ્ત્રોનો ઉદ્ધાર કરવો જોઈએ, જૈન ધર્મ પાળનારાઓ વધે તેવા ઉપાયો લેવા જોઈએ. જૈન ધર્મ પાળનારા વધારે થાય તેવા ઉપાયો યોજવામાં આવશે તો તેથી ધર્મની લાગણી લેખે આવશે, કોન્ફરન્સ વા મંડળો વા અન્ય કોષ્ટકો સભાઓ હાલ છે અને જે જે કંઈ ધાર્મિક કાર્યો જે જે અંશે કરે છે તે તે અંશે તે ધન્યવાદને પાત્ર છે. પણ જૈન તત્ત્વનું જ્ઞાન પોતે કરે તો અન્યને જૈનતત્ત્વ સારી રીતે સમજી શકે. જૈન વિદ્યાર્થીઓને ઇંગ્લીશ ભણવામાં સહાયભૂત જૈન ઓર્ડિંગો કેટલેક ટેકાણે થઈ છે પણ ત્યાં જૈનતત્ત્વનું જ્ઞાન સારી રીતે આપવામાં આવે છે એવું સંતોષકારક પરિણામ દેખવામાં આવતું નથી. તેનું કારણ એ છે કે તેના આગેવાનો જૈનતત્ત્વજ્ઞાનથી પ્રાયઃ પરિપૂર્ણ કેળવાયલા નથી, વ્યાવહારિક કેળવણીથી કેળવાયલા કરતાં ધાર્મિક કેળવણીથી કેળવાયલા જૈનો, ધર્મની ઉન્નતિ માટે સારું કાર્ય કરી શકે. ધાર્મિકજ્ઞાન પુરેપુરું પામ્યા વિના ઇંગ્લીશ કેળવણી ફક્ત લેખ કેળવાયલા બન્યા હોય તે ધર્મમાં શું સમજી શકે? ધાર્મિક તત્ત્વજ્ઞાન વિના સર્વ પ્રકારની વિદ્યા આ ભવપર્યંત સુખકારી છે. શ્રી વીરપ્રભુનાં કહેલાં તત્ત્વ જાણે ત્યારે જ ખરેખરો જૈન કહેવાય. ખરેખર એક જૈનથી જેટલી જૈન ધર્મની ઉન્નતિ થાય છે તેટલી નામધારી હજારો જૈનોથી કંઈ પણ થતું નથી. કેટલાક શેડીયા તો પ્રભુની

વમનામૃત.

૧૭૫

કોઇ દીવસ પૂજા કરવી અને પર્યુષણમાં એક દિવસ સભાને કચરી વચમાં આવીને વ્યાખ્યાન વ્યવહાર સાચવે છે. એવા જ્યાં આગેવાન ગણુતા હોય એવી કોમની ઉત્તિ સ્વપ્નમાં પણ શી રીતે થઇ શકે? જ્ઞાની પુરૂષ એક પણ સારો પણ હજારોનું ટાળું થું કરી શકે? ધણુ શેડીયાઓ ફક્ત પોતાની વાહવાહને માટે કંઇ ખર્ચે. પણ જ્યાં સુધી જૈનતત્ત્વજ્ઞાન જાણી આત્માનું હિત કર્યું નથી ત્યાં સુધી તે જૈનોનતિ શી રીતે કરી શકે? જે વર્ગમાં સાધુઓ વ્યવહારક્રિયાના ગચ્છના બેદોની લડાલડીમાં પોતાનું જીવન પૂર્ણ કરે અને શેડીઆઓની વાહવાહ ગાતા હોય તેવાઓથી જૈનોની શી ઉત્તિ થાય? અન્યધર્મના કેવા કેવા બેદો છે. તેના કરતાં જૈનતત્ત્વ અમુક અંશે ઉત્તમ છે એવું તત્ત્વ જે ન જાણુતા હોય તેવા સાધુઓ ભલે સામાન્ય કથાઓ વાંચી બાલરંજન કરે, પણ તેઓથી જૈનતત્ત્વનો ફેલાવો થઇ શકવાનો નથી. જ્યારે શ્રીમહાવીરદેવે કહેલાં નવ તત્ત્વ વર્ગેની ધેરોધેર ચર્ચા થવા માંડશે અને કર્મઞ્ચ આદિ સૂક્ષ્મ ગ્રંથોની ચર્ચા થઇ રહેશે. જૈનતત્ત્વના ગ્રંથો સંબંધી મોટી મોટી સભાઓ ભરી વ્યાખ્યાન વાંચવામાં આવશે, અન્ય પન્થવાળાઓને પણ જૈનતત્ત્વજ્ઞાન સમજાવવામાં આવશે ત્યારે ખરા જૈનો પ્રગટી નીકળશે. જૈનતત્ત્વજ્ઞાનનો શાસ્ત્રધારે વિધિપુરઃસર ફેલાવો કરનારા તીર્થંકર પદવી પ્રાપ્ત કરે છે, જ્યારે જાપાનની પેઠે કેળવાયેલો વર્ગ મોહભાયા ત્યાગી, આત્મભોગી બની, ધાર્મિક જ્ઞાન લેઈ, અને સાધુ થઇ ઉપદેશ દેવા પ્રયત્ન કરશે ત્યારે જૈનતત્ત્વનો ફેલાવો થશે. મહાવીરના પગને ચાલનાર જૈનો ક્યારે કહેવાશે કે જ્યારે તે રાત્રી દીવસ મહાવીરના સિદ્ધાંતોનું શ્રવણુ મનન કર્યા કરશે.

જૈન ધર્મના ઉદ્ધારકો જ્યારે ત્યારે પણ યુગપ્રધાન તરીકે સાધુઓ થવાના છે. યુગપ્રધાનો સાધુના વેષે થયા અને થશે. માટે કેળવાયેલો વર્ગ મોહનો ત્યાગ કરી સાધુવત અંગીકાર કરે તો ધણુ લોકોને પ્રતિભોધ આપી જૈન કરી શકે. વાતો લાંબી લાંબી કરવી છે, બજુગાં કુંકવાં છે પણ કરવાનું કંઇ નથી એવી સ્થિતિવાળો મનુષ્ય પોતાનું વા અન્યનું બહું કરી શકતો નથી. જમાનાને અનુસરી જૈન ધર્મ વિન્યવંત રહે તે માટે ચાંપતા ઉપાયો લેવાની જરૂર છે. હાલ કેટલેક અંશે જૈનવર્ગ જાગ્રત થયો છે પણ હજી અરાબર જાગ્રત થયો નથી. બાલ્યાવસ્થામાંથી દરેકને જૈનધર્મનું જ્ઞાન આપવાની ખાસ આવશ્યકતા છે, રણસેત્રમાં મરણીયો થઇ લડે તે જ્યલક્ષ્મી વરે છે તેની પેઠે પૂર્વાચાર્યો પ્રયત્ન કરતા હતા. તેવી રીતે હાલ પણ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે. શ્રાવક કરતાં સાધુ અનંતગણુ આત્મહિત કરી શકે છે. ભગવતી-

૧૭૬

વચનામૃત.

સૂત્રમાં કહેલું છે કે, શ્રીજૈનશાસન શ્રી સાધુઓથી રહેવાનું છે, સાધુઓજ જગતના ઉદ્ધારક છે. ગૃહસ્થવર્ગે તો સદાકાળ ભક્તજ રહે છે, કેટલાક ધર્મમાં ગૃહસ્થ ગુરૂઓ હોય છે પણ જૈનધર્મમાં તો સાધુઓજ ગુરૂઓ હોઈ શકે છે. શ્રીવીરપ્રભુના સૂત્રોના અનુસારે જૈન કહેવાય છે. શ્રીવીરપ્રભુનાં સૂત્રોથી જેની શ્રદ્ધા વિરૂદ્ધ હોય એવાથી જૈનોત્તતિ થઈ શકતી નથી. જૈનો ! જો તમે તમારા ધર્મની ઝહોજલાલી કરવા ધારતા હો તો અવશ્ય જૈન-તત્ત્વની કેળવણી લેશો. જૈનોની ઉન્નતિના નીચે પ્રમાણે ઉપાયો મ્હારી પુદ્ધિમાં. ભાસે છે તેનો અન્યને બોધ થવા માટે અત્ર જણાવવામાં આવે છે.

૧. જૈનધર્મના પ્રાચીન ગ્રંથોને લખાવીને તથા છપાવીને ઉદ્ધાર કરવો જોઈએ.

૨. કાશીની જૈનસંસ્કૃત પાઠશાળાની પેઠે મોટી ચાર જૈનસંસ્કૃત પાઠશાળાઓ થવી જોઈએ. તેમજ અમદાવાદની જૈન બોર્ડીંગ જેની બોર્ડીંગો ધર્મની કેળવણી શુભ અપાય તેવી થવી જોઈએ.

૩. આખા હિંદુસ્તાનમાં વસતા જૈનોને વ્યવહારિક કેળવણીની સાથે એકક્રમથી એકભાષામાં જૈન તત્ત્વજ્ઞાન મળવું જોઈએ, અને તે માટે પુસ્તકો તથા જૈન શિક્ષકો તૈયાર કરવા જોઈએ.

૪. પ્રાચીન જૈનશિલાલેખો અને પ્રાચીન જૈનધર્મને સાબીત કરનારા અનેક પુરાવાનો સંગ્રહ કરી એનું પુસ્તક રચવું જોઈએ.

૫. આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો, સાધુઓ અને સાધ્વીઓની ઉન્નતિ માટે તેમની વૈયાવચ્ચ થવી જોઈએ. તેમને બજાવવામાં ધનનો વ્યય કરવો જોઈએ.

૬. જમાનાના અનુસારે જૈનપુસ્તકો કેટલાંક નવાં રચાવાં જોઈએ.

૭. જૈનધર્મનો ફેલાવો કેવી રીતે કરવો તેના વિચાર માટે એક સાધુઓનું મંડળ ભરાવું જોઈએ અને તેમની આજ્ઞાનુસારે શ્રાવકોએ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ.

૮. જૈનતત્ત્વોસંબંધી અન્ય ધર્મોઓ આક્ષેપ કરે તે માટે વાદિ-મંડલ સ્થાપવું જોઈએ કે તે પ્રસંગે પ્રસંગે આક્ષેપના જવાબ આપવું રહે.

૯. જૈન યોગજ્ઞાન, અને મંત્રજ્ઞાન, વગેરેના અભ્યાસકો સાધુઓ થઈ શકે એવા ઉપાયો ધડવા જોઈએ.

૧૦. ધાર્મિક કેળવણી લેનારને અમુક અમુક જાતની ડીઝીઓ આપવી જોઈએ.

૧૧. અન્યધર્મ પાળનારાઓને જૈનધર્મી બનાવવા માટે ઉપાયો લેવા જોઈએ. અને તે સંબંધીઓનું એક મોટું મંડલ સ્થાપવું જોઈએ.

વચનામૃત.

૧૭૭

૧૨. સાત ક્ષેત્રમાંથી હાલ કયા ક્ષેત્રને વધારે ઉત્તેજન આપવું તે સંબંધીનો નિર્ણય કરવો જોઈએ.

૧૩. જૈનધર્મીઓની સંખ્યા વધે છે કે ઘટે છે, તથા જૈનધર્મનો ઉપદેશ કેવી રીતે આપવો તે સંબંધી વાર્ષિક સભા ભેગી કરવાની જરૂર છે, જૈનધર્મની ધુસરીના ધરનાર આચાર્યોએ તથા ઉપાધ્યાયોએ તથા સાધુઓએ જ્યાં ત્યાં વિચરી ઉપદેશ દેવો, અને તેમાં કયા ગામમાં કયા સાધુની જરૂર છે તેની યોગાસા પહેલાં નિમણૂક કરવી જોઈએ.

૧૪. જૈનધર્મીઓની સંખ્યા વધારવા માટે અન્ય જે જે ઉપાયો ધ્યાનમાં આવે તે ચોજવા જોઈએ, અને ગરીબ જૈનોને મદદ કરવી જોઈએ છતાંદિ ઉપાયો ધ્યાનમાં આવે છે. આ સંબંધી કેટલુંક કાર્ય કોન્ફરન્સ તરફથી આરંભાયું છે પણ શ્રાવકના વર્ગમાં શ્રાવકો માટે આગેવાનો છે તે જો જૈનધર્મનું જ્ઞાન લે તો તેમની દૃષ્ટિમાં ફેરફાર થાય, અને કંઈ વિચાર કરી શકે. જૈનધર્મના આગેવાનો તે ખરેખર આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુઓજ છે. જૈનધર્મ પાળનાર પૈસાદાર વર્ગ તો ભક્ત વર્ગ ગણાય છે. તે તો શ્રાવકના યોગ્ય કાર્યમાં આગેવાન ગણાય. વ્યવહારથી અને નિશ્ચયથી જે ઉત્તમ કાર્ય કરે છે તે જૈન કહેવાય છે માટે જો આ લેખ વાંચવાથી લાગણી થાય તો ચેતો ! ચેતો ! જૈનતત્ત્વજ્ઞાન થયા વિના સમક્ષિત થવાનું નથી. માટે સર્વ પ્રકારના અધ્યાસો ટાળીને જૈનધર્મનું જ્ઞાન સંપાદન કરો. જૈનતત્ત્વજ્ઞાન પામી સ્વ અને પરનું હિત તમે કરી શકશો. સંકુચિત દૃષ્ટિ ત્યાગીને વિસ્તૃત દૃષ્ટિ કરવાની જરૂર છે. જૈનધર્મની ઉન્નતિ માટે માસિક, પાક્ષિક અને સાપ્તાહિકની પણ જરૂર છે, પણ પત્રના પ્રગટ કર્તાઓ સત્યગ્રાહી તથા જૈનતત્ત્વજ્ઞ હોવા જોઈએ. જૈનધર્મ સંબંધી પત્રના કાઢનારાઓ કેટલાક આજીવિકા માટે ધંધો લેઈ ખેડેલા હોય છે તેથી ગમે તેની વાહ વાહ ગાઈ ઉદ્દરપૂર્તિ કરે છે. કેટલાક તો જૈનતત્ત્વજ્ઞાન શું છે તેનો બરાબર વિચાર કરી શકતા નથી. અને જૈનતત્ત્વના પરિપૂર્ણ અભ્યાસના અભાવે આડું અવળું લખાણ કરી સારાને ખોડું કહે છે અને ખોટાને સત્ય કહે છે, પરસ્પર કોમમાં લડાઈ કરાવે છે. માટે જૈનધર્મ સંબંધી પત્ર કાઢનારા પ્રથમ તો જૈનતત્ત્વજ્ઞાની, સત્યવક્તા, પ્રમાણિક, સમયજ્ઞ, જૈનધર્માભિમાની, પ્રતિક્રમણ કરનાર અને જૈનધર્મની ક્રિયાઓમાં શ્રદ્ધાવાળા હોવા જોઈએ. કહેણી જેવી રહેણી રાખનારા રહેવા જોઈએ. આ પ્રમાણે ચારે તરફથી જૈનતત્ત્વજ્ઞાન ફેલાવવાનાં સાધનો જો થશે તો અલ્પ સમયમાં જૈનધર્મનો ફેલાવો થશે. આવી પૂર્વેક્ત જણાવેલી વ્યાખ્યા પ્રમાણે જે ચાલે છે તે ખરેખર જૈનો જણવા. એવા જૈનો પ્રગટ થાઓ.

૧૭૮

વચનામૃત.

શ્રીમંત મહારાજા ગાયકવાડ સરકારની રુબરુ લક્ષ્મી- વિલાસ પેલેસમાં આપેલું ભાષણ.

(આત્મજ્ઞાન, સમાનભાવ, કેળવણી, દુર્ગુણોનો ત્યાગ, સંપ, રાજ્ય પ્રજાના ધર્મ, નીતિ, બાળકો અને વૃદ્ધોનો અટકાવ, ધાર્મિક ઉન્નતિ, સાધુધર્મ, આચાર, ધર્મશુદ્ધિ ધણું કરી શકે.)
વિક્સરન, તત્ત્વ જ્ઞાસુ મહારાજ સાહેબ તથા સભ્યજનો,

આજે શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના આમંત્રણથી “ આત્મોન્નતિ ” સંબંધી મહારા વિચાર જણાવું છું.

આત્માની ઉન્નતિને ‘ આત્મોન્નતિ ’ કહે છે. જ્ઞાની પુરૂષો આત્માની શોધ કરે છે. આત્મા શરીરની અંદર રહ્યો છે, અને તે સૂર્યની પેઠે સર્વ પદાર્થોનો પ્રકાશ કરે છે. આત્મા અનાદિ કાળથી છે, અને તે પ્રતિ શરીર બિન્ન બિન્ન છે. અનંત આત્મા શ્રી તીર્થંકરોએ કહેલા છે. તેમજ આત્મા સંબંધી વેદાંત, મીમાંસા, જૈમિનેય, સાંખ્ય, અને વૈશેષિક વગેરે દર્શનો વિવેચન કરે છે. આત્માની ઉન્નતિ જ્ઞાન અને શુભ આચારથી થઈ શકે છે, અને નહારા વિચારો તથા નહારા આચારોથી અવનતિ થાય છે. આત્માની નાસ્તિકતા જડવાદીઓ કહે છે અને તેઓ પૃથ્વી તત્ત્વ, જળ તત્ત્વ, વાયુ તત્ત્વ, અગ્નિ તત્ત્વ, અને આકાશ તત્ત્વ, એ પંચભૂતના સંયોગે ચૈતન્ય માને છે; પણ પંચભૂત થઈ આત્મા બિન્ન છે એમ હાલ જડવાદીઓમાં પણ કેટલાક માનતા થયા છે. અને ઇંગ્લેન્ડ અમેરિકા વગેરે દેશોમાં પણ ચૈતન્યવાદ પ્રસર્યો છે. પંચભૂત થઈ આત્મા બિન્ન છે એમ કેવળજ્ઞાનથી સર્વજ્ઞોએ કહેલું છે અને તે સિદ્ધાંતોથી સિદ્ધ થાય છે. આવો સિદ્ધાંત છેલ્લા તીર્થંકર શ્રીમહાવીર સ્વામી કે જે આજથી ૨૪૩૫ વર્ષ પર વિદ્યમાન હતા તેમણે કહેલો છે અને તેમના પહેલાં અઢીસો વર્ષ ઉપર શ્રીપાર્શ્વનાથ તીર્થંકર થયા હતા તેમણે પણ કહેલો છે અને તેમના પહેલાં શ્રી નેમિનાથ ભગવાન અને તેમના પહેલાં શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામી અને એમ પાછળ જતાં છેવટ પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવ સ્વામી થયા. તેઓએ પણ કેવળજ્ઞાનથી એક સરખો ઉપદેશ કહ્યો છે. યુરોપ, અમેરિકા વગેરે દેશોમાં હાલ સુધી લોકો જડવાદને માનતા હતા પણ ‘ મેસમેરીઝમ ’, ભૂતાવાહન ’ ક્રિયાથી તે લોકો જડથી ચૈતન્ય તત્ત્વ બિન્ન છે એમ સ્વીકારવા લાગ્યા અને હાલ ચૈતન્ય તત્ત્વનો સિદ્ધાંત વિશેષતઃ સ્ત્રી પ્રસરતો જાય છે. જ્ઞાન દર્શન, અને ચારિત્ર વગેરે ગુણો આત્મામાં રહેલા

વચનામૃત.

૧૭૯

છે અને તે કર્માવરણો દૂર થતાં ખીલે છે. ખીજા પ્રાણીઓના આત્મા કરતાં મનુષ્યનો આત્મા ઉચ્ચ ગણાય છે, કેમકે તેની શક્તિઓ એકેન્દ્રિયાદિ જીવો કરતાં વિશેષ ખીલેલી છે. માટે ઉત્તમ સામગ્રી પામી ઉન્નતિ કરવા વિશેષતઃ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આવો પ્રયત્ન સાધવા માટે બે રસ્તા છે. ગૃહસ્થ ધર્મ અને સાધુ ધર્મ. ગૃહસ્થીઓએ ગૃહવાસમાં રહીને એક ખીજાને સમાનભાવથી જોવા જોઈએ. કેટલાક જીવો પુણ્યથી સુખી દેખાય છે, અને કેટલાક પાપથી દુઃખી દેખાય છે પણ આત્મતત્ત્વ તો સર્વમાં એક સરખું રહેલું છે. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, અને શૂદ્ર, વગેરે જાતિઓ જોકે વ્યવહારથી પડેલી છે, તોપણ આત્મદષ્ટિથી જોતાં સર્વ મનુષ્યોના શરીરમાં આત્મતત્ત્વ એક સરખું વ્યાપી રહેલું છે. દરેક વર્ણુ જો આત્માની ઉન્નતિ કરવી હોય તો, નીચ ભાવના દૂર કરવી જોઈએ, અને ઉચ્ચ ભાવના રાખવી જોઈએ. આત્મદષ્ટિથી જોતાં સર્વ જીવ ઉપર સમાન ભાવના રાખવી જોઈએ, કારણકે, આત્મા નિરંજન, નિરાકાર અને જ્યોતિ સ્વરૂપ છે. કર્મના યોગથી દરેકની જુદી જુદી સ્થિતિ થયેલી છે તોપણ આત્મસત્તા તો દરેક જીવોમાં એક સરખી રહેલી છે. ગૃહસ્થો સર્વ જીવોને એક સરખા માનીને ધાર્મિક અને વ્યાવહારિક કેળવણી આપીને મનુષ્યોની ઉન્નતિ કરવા ધારે તો ઉન્નતિ થઈ શકે. કેળવણી વિના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની સમજણ પડતી નથી, ઉન્નતિના ઉપાયો સુજતા નથી, આર્થિકસ્થિતિ પેદા કરવામાં પણ કેળવણી વિના ઉન્નતિ થઈ શકતી નથી, તેમ વ્યવહારના દરેક કાર્યોમાં કેળવણી ઉપયોગી છે. જપાન કે જે દેશ ૪૦ વર્ષ પહેલાં કંઈજ હિસાબમાં નહોતો તેણે કેળવણી લીધી, ને રશીયા જેવા મોટા રાજ્યપર જીત મેળવી. શ્રી ગાયકવાડ સરકારે પોતાના રાજ્યમાં ફરજિયાત કેળવણી દાખલ કરી તે માટે તે નામદારને ધન્યવાદ ધટે છે. તાળીઓ, કુટુંબનું, ગામનું, દેશનું, ને સર્વનું બહું કરવાની ઇચ્છાવાળાએ કુસંપનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. ચોરી, વિશ્વાસઘાત અને વ્યભિચાર વગેરે દુર્ગુણોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. રંક હોય કે રાજા હોય તોપણ આવા સદ્ગુણો વિના ઉન્નતિ થઈ શકે નહિ. સંસ્કૃત, ગુજરાતી અને ઇંગ્લીશ વગેરે ભાષા બધી અનેક ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરવામાં આવે તો પણ મનને કેળવી નીતિમાન નહિ થવાય ત્યાં સુધી ઉન્નતિ થવાની નથી. ધર્મવિના નીતિની ઉત્પત્તિ થઈ શકતી નથી અને નીતિ વિનાની કેળવણી લુપ્ત છે. સદ્ગુણોથી આત્માની ઉન્નતિ થઈ શકે છે એમ તીર્થંકરો કહે છે. દરેક ધર્મવાળાઓ ખંડન મંડનમાં નહિ ઉતરતાં આવા સદ્ગુણો ધારણ કરે તો આત્માની ઉન્નતિ થવામાં કંઈ હરકત જણાતી નથી. આત્મોન્નતિ કરવામાં શુભ ગ્રહણ કરવાની દષ્ટિ રા-

૧૮૦

વચનામૃત.

ખવી જોઇએ. અને દરેક પરસ્પરના ગુણો ગ્રહણ કરવા જોઇએ. ગુણ ગ્રહણ કરવાની દૃષ્ટિથી સર્વ ધર્મોમાંથી સાર ખેંચી શકાય છે. સમભાવથી આત્માની ઉન્નતિ થઇ શકે છે. યુદ્ધ હોય, શ્વેતાંબર હોય, દિગંબર હોય, વેદાંતી હોય વા મુસલમાન હોય પણ જો સમભાવ આવે ને રાગદ્વેષ ટળે તો તેની મુક્તિ થઇ શકે છે. હિંદની અવનતિ ધર્મના અગડાથી થઈ છે. માટે બિન્ન બિન્ન ધર્મીઓએ પણ સંપીને વર્તવું જોઇએ. ખીજામાં રહેલા સારા સદ્ગુણો લેવા જોઇએ. જો સંપીને વર્તવામાં આવે તો કલેશ, ઇર્ષ્યા અને મારામારી દૂર થાય. શરીરના દરેક અંગો સંપીને વર્તે છે તો સુખી રહે છે પણ પરસ્પર કુસંપ કરી રહે તો શરીર નબી શકે નહીં. આ દૃષ્ટાંતથી સંપીને રહેવાનો ફાયદો આપણને માલમ પડે છે. દરેક ધર્મના ધર્મચુરઓ સાપેક્ષ યુદ્ધિ રાખી વર્તે તો ધર્મના અગડાઓ દૂર થઇ શકે અને તેથી ગૃહસ્થોમાં સંપ થઇ શકે. આવી સાપેક્ષ યુદ્ધિ શ્રીમહાવીરસ્વામીએ સ્વાદ્વાદ રૂપે પ્રરૂપી છે. શ્રી મહાવીર સ્વામીના વખતમાં કેટલાક મતવાળા આત્મા માનતા હતા. સારે યોદ્ધા કે જે તે વખતે ઉત્પન્ન થયા હતા તે આત્માને ક્ષણિક એટલે અનિત્ય માનતા હતા. આ એ દર્શનોવાળા વચ્ચે મતભેદ કુસંપ વર્તેતો હતો. તે વખતે શ્રી મહાવીર સ્વામીએ કેવળજ્ઞાનથી દરેકના મતની નયનોની અપેક્ષાએ સચતા સમજાવી હતી. તેવીજ રીતે હાલના જમાનામાં અપેક્ષા સમજાવવામાં આવે તો ધર્મના અગડાઓ કમી થઈ દેશોન્નતિ-ધર્મોન્નતિ થાય. જુના મતવાળાઓ કેળવાએલાઓને ધિક્કારે છે, અને કેળવાએલાઓ જુના મતવાળાને ધિક્કારે છે. આમ એક ખીજાની વચ્ચે કલેશ થાય તો કોઈ પણ પ્રકારની ઉન્નતિ થઇ શકે નહીં, માટે બન્ને વિચારવાળાઓ પરસ્પર એક ખીજાનું સત્ય ગ્રહણ કરે તો બન્નેની ઉન્નતિ થઇ શકે, તેમજ વ્યવહારમાં ઉન્નતિ ક્રમમાં જોડાતાં પ્રજાએ રાજાની આજ્ઞા પાળવી જોઇએ, તેમ રાજાએ પણ પ્રજાના વિચારોને માન આપવું જોઇએ. આમ રાજા પ્રજા પરસ્પર સંપથી વર્તે તો શીઘ્ર ઉન્નતિ થઇ શકે. દોષ દૃષ્ટિનો આત્મોન્નતિ કરવા માટે નાશ કરવો જોઇએ. જેમ માતા પોતાના નાના બાળકનું મળ ધોઇને સાફ કરે છે તેમ ગુણી પુરૂષોએ અન્ય જનોના દોષોનો માતૃદૃષ્ટિથી નાશ કરવો જોઇએ. યોગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે શુદ્ધ વિચારોથી મનુષ્ય શુદ્ધ થઇ શકે છે અને અશુદ્ધ વિચારોથી મનુષ્ય અશુદ્ધ થઇ શકે છે. માટે જ્યાં સ્વાંથી શુદ્ધ વિચારો ગ્રહણ કરવા જોઇએ. નીતિ શાસ્ત્રમાં વર્ણવેલા ગુણો બિન્ન બિન્ન દેશવાળા ધારણ કરે અને પાપની વૃત્તિઓને દૂર કરે તો તેઓની ઉન્નતિ થઇ શકે. બ્રહ્મચર્યનું રક્ષણ કરવામાં આવે તો તે પણ ઉન્નતિનું મોટું સાધન છે. તેને માટે

વયનામૃત.

૧૮૧

નાની વયનાં લગ્ન બંધ થવાં જોઈએ. કન્યા ને વરની ઉમરમાં તફાવત હોવો જોઈએ. કુમારપાળ રાજના રાસમાં પુરૂષની પ્રાયઃ૨૫ અને સ્ત્રીની ૧૬ વર્ષની ઉમર પાણિ અહણુ માટે કહેલી છે. તેવી રીતના લગ્નથી પ્રજા ઉત્પન્ન થાય તે ધણીજ બળવાન થવાનો સંભવ છે અને બળવાન પ્રજા અનેક પ્રકારની ઉન્નતિ સારી રીતે કરી શકે. માટે નાની ઉમરનાં લગ્ન અટકાવવાં જોઈએ તેમજ વૃદ્ધ ઉમરના પુરૂષો લગ્ન કરે છે, તેથી કેટલાક પ્રસંગે અનીતિ અને તેથી નકારી પ્રજા ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ છે માટે તેનો પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ. સ્ત્રી વર્ગને સારી સંસ્કારવાળા કેળવણી આપવી જોઈએ. તેથી પણ ઉન્નતિનો માર્ગ સરળ થાય છે, કારણ કે માતા શુદ્ધ હોવાથી પ્રજા પણ સારી થઈ શકે. જમાનાને અનુસરી હુનર કળા, અને વેપાર વગેરેથી પોતાની ઉન્નતિ કરવા ધારે તો દરેક મનુષ્ય કરી શકે, એવો ગૃહસ્થનો વ્યવહાર ધર્મ છે.

ધાર્મિક ઉન્નતિ.

હવે ધાર્મિક ઉન્નતિ સંબંધી હું કહું છું.

દરેક મનુષ્યે હૃદયમાંથી ક્રોધ, લોભ, મોહ, મત્સર, અને કામ વગેરે દુર્ગુણોને દૂર કરવા જોઈએ. બહારથી ટીલાં ટપકાં કરવામાં આવે પણ અંતરમાં જે સદ્ગુણ ન હોય તો પોતાના આત્માની ઉન્નતિ શી રીતે થઈ શકે ? શ્રી મહાવીર સ્વામીની આજ્ઞા છે કે મનુષ્યો સદ્ગુણોથી સુક્તિ મેળવી શકે છે. નીચ જાતી વા ઉચ્ચ આદિ ભેદોની મારામારીમાં નહિ પડતાં સરળતા ધારણ કરીને એટલે રાગદ્વેષને તજીને આર્યપણું ધારણ કરે છે તે સુક્તિ મેળવી શકે છે. દુર્ગુણોના ત્યાગ કરવામાં તથા સદ્ગુણો મેળવવામાં દુઃખ પડે તોપણ તેથી પાછું હટવું જોઈએ નહીં. શ્રી મહાવીર સ્વામીએ આત્મોન્નતિ કરવા માટે અપાર દુઃખ સહન કરી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું. તેમના દૃષ્ટાંતથી હું સર્વને સદ્ગુણો મેળવતાં કદાપિ દુઃખ વેઠવું પડે તોપણ તેથી પાછા નહીં હટતાં સદ્ગુણો પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવાનો આગ્રહ કરું છું. મનથી પુણ્ય અને પાપ બંધાય છે, માટે મનને વશકરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. વિદ્વાન થઈ અનેક પ્રકારના ભાષણ આપવામાં આવે વા અમુક પંથો સંબંધી શ્રદ્ધા કરવામાં આવે તોપણ દયા, ક્ષમા, વિવેક, સહનશીલતા, વૈરાગ્ય, અને ધ્યાન આદિ ગુણોવિના આત્માની પરમાત્મ અવસ્થા થતી નથી. અમુક પંથવાળાને ત્યાં સુક્તિ રજસ્થર આપેલી છે એમ નથી, પણ સર્વ મતવાળા જે સમ્યક્ત્વપૂર્વક આવા સદ્ગુણો ધારણ કરી લાગેલા કમોનો નાશ કરે તો સુક્તિ મેળવી શકે. અંથો હોય તોપણ ઉપર કહેલા

૧૮૨

વચનામૃત.

સદ્ગુણો પ્રાપ્ત કરવામાં નહીં આવે ત્યાં સુધી મુક્તિ થઇ શકશે નહીં. સુખથી રામ રામ કહેવામાં આવે અથવા અધ્યા અધ્યા કહેવામાં આવે, હરિ હરિ કહેવામાં આવે અને અરિહંત કહેવામાં આવે, પણ જ્યાં સુધી મનને વશ કરી સદ્ગુણો મેળવી જ્ઞાન ધ્યાનથી અંતઃકરણ શુદ્ધ કરી કર્મો ખપાવવામાં આવશે નહીં, ત્યાં સુધી આત્મોન્નતિ થઇ મુક્તિ મળી શકશે નહીં. જીંદગી ધણી અમૂલ્ય છે, તેથી જીંદગીનો એક શ્વાસોશ્વાસ પણ નકામો કાઢવો જોઈએ નહીં. મેં તમારા આગળ વિચારો દર્શાવ્યા છે. તેનો સારાસાર વિચાર કરી તેમાંથી જે સારા વિચારો તમોને લાગે તે ગ્રહણ કરશો; નહિ તો મ્હારો ને તમારો બન્નેનો વખત નકામો જશે માટે જીંદગીનો સદુપયોગ કરશો.

સાધુ વિષે.

શ્રી મહાવીર સ્વામીએ સાધુ અને સાધ્વી એ બે વર્ગની સ્થાપના કરી છે. જીવની હિંસા કરવી નહિ, જીહું બોલવું નહિ, ચોરી કરવી નહિ, બ્રહ્મચર્ય પાળવું, પૈસો વગેરે કોઇ જાતનું ધન રાખવું નહિ, અને રાત્રે ખાવું નહિ. આવી છ મહાપ્રતિજ્ઞા પાળવાની તેમણે આજ્ઞા કરી છે, તેમજ તેઓએ સ્વશાસ્ત્ર અને પરશાસ્ત્રનું જ્ઞાન મેળવી દેશ, કાળ ઓળખી ગામો-ગામ ફરી સર્વ ગૃહસ્થોને ઉપદેશ આપી તેમના આત્માની ઉન્નતિ કરવી એમ ફરમાવ્યું છે. સાધુ મહારાજઓ, પુરૂષો તથા સ્ત્રીઓને યોગ્ય વખતે ઉપદેશ આપે છે. સાધ્વીઓ જા વર્ગને ઉપદેશ આપી શકે છે. વિધવા સ્ત્રી વગેરેને પોતાના તથા પરના ઉપકારને માટે આવો સાધ્વી માર્ગ ગ્રહણ કરવો બહુ લાભકારી છે. હાલમાં જૈનોના શ્વેતાંબર સાધુ ૨૫૦ તથા સાધ્વી ૧૨૦૦ ના આશરે છે. સ્થાનકવાશીઓમાં સાધુ તથા સાધ્વીની સંખ્યા વિશેષ છે, પણ તેઓમાં સંસ્કૃત અભ્યાસી થોડા છે. તેઓ સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ કરે તો ધણું કરી શકે. કેળવણીના પ્રતાપે સાધુ તથા સાધ્વીઓ દેશકાળને ઓળખવા લાગ્યા છે, અને તેઓ ઉન્નતિના ક્રમમાં જોડાયા છે. દેશકાળને અનુસરી ભાષણો પણ આપે છે; તેથી મ્હારા વિચાર પ્રમાણે ભવિષ્યમાં થોડાં વર્ષમાં ઉન્નતિ થશે. આખા દેશની અંદર ગુરુઓયકી જે ઉન્નતિ થાય છે તે રાજાઓથી પણ થતી નથી. ગુરુ નિઃસ્વાર્થિ થઇ સર્વ જીવોપર દયા રાખનાર હોય છે. સત્ય બોલવાથી તેમના વચનપર વિશ્વાસ આવે છે. ચોરી નથી કરતા તેથી તે પ્રામાણિક ગણાય છે. બ્રહ્મચર્ય પાળવાથી શરીર તેદુરસ્ત રહે છે, અને તેથી સારા વિચારો કરી શકે છે. પૈસો પાસે નહિ રાખવાથી નિઃસ્પૃહી બની સત્ય કહી શકે છે અને વિષયી થઇ શકતા નથી.

શ્રીજી ધર્મના લગભગ ૫૬૦૦૦૦૦ સાધુઓની સંખ્યા હિંદુસ્તાનમાં છે

વચનામૃત.

૧૮૩

એમ વસ્તિપત્રક ઉપરથી સાંભળવામાં આવ્યું છે. તેઓ જે શાસ્ત્રજ્ઞાન મેળવી સદાચાર ધારણ કરી સદ્બોધ આપે તો હિંદુસ્થાનની ઉન્નતિ જલ્દી થાય.

જે પ્રમાણે સાધુઓ સેવકોને સુધારવાને પ્રયત્ન કરે છે તે પ્રમાણે જો સેવકોએ પણ પોતાના ગુરુઓમાં કાંઈ ખામી માણુમ પડે તો તે સુધારવા પ્રયત્ન કરવો જ જોઈએ. સાધુઓએ માલમશાલા ખાઈને મોહમગ્નમાં પડી રહેવાનું નથી, પણ ભક્તોની આત્મોન્નતિ કરવા સાપેક્ષથી ઉપદેશ કરવો જોઈએ.

મેં મારા જે વિચાર ઉપર મુજબ દર્શાવ્યા છે તેમાંથી જે યોગ્ય લાગે તે ગ્રહણ કરશો.

ઉપરના આશયનું મુનિશ્રીનું ભાષણ પુરૂં થયા પછી શ્રીમંત મહારાજની આજ્ઞાનુસાર વડોદરા ટ્રેનીંગ કોલેજના પ્રીન્સીપાલ રા. નંદનાથ કેદારનાથ દીક્ષિતે આભાર માનતાં જણાવ્યું કે મુનિ મહારાજના ઉપદેશથી શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ ધણાજ પ્રસન્ન થયા છે અને મહારાજશ્રીએ જે તત્ત્વ નીતિમય ધર્મ અને જન સમાજની સેવા વગેરે ઉપયોગી ગાખત વિષે કહ્યું છે તે ખાસ મનન કરવા લાયક છે. ફરીથી હું તેમનો શ્રીમંત તરફથી આભાર માનું છું.

“આત્મભાવના.”

નાળં ચ દંસળં ચેવ, ચરિત્તં ચ તવો તહા ॥

વીરિઅં ઉવઓગોઅ, ઇઅં જીવસ્સ લલ્લલ્લળં ॥ ૧ ॥

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય અને ઉપયોગ છે લક્ષણ તે જોનું તેને આત્મા કહે છે. અરૂપી, અકષાયી, અયોગી, અનંતજ્ઞાની, ચૈતન્યમય અનન્ત શક્તિમાન આત્મા છે.

યથા નૈર્મલ્યશક્તીનાં, યથા રત્નાન્ન ભિન્નતા ॥

જ્ઞાનદર્શનચારિત્ર, લક્ષણાનાં તથાત્મનઃ ॥ ૨ ॥

જેમ રત્નોની નિર્ભેજ કાન્તિ, રત્નથકી ભિન્ન નથી; તેમ આત્માને વિષે રહેલાં એવાં જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર, તે આત્મા થકી ભિન્ન નથી. જે યોગી પુરૂષોએ આત્માના સુખને અનુભવ્યું છે તેઓ ઈદ્ર અને નરેન્દ્રના સુખને તુલ્ય માત્ર ગણે છે “અધ્યાત્મસાર” નામના ગ્રંથમાં શ્રીમન્મહોપાધ્યાય શ્રીય-શાવિન્યજીએ કહ્યું છે કે—

૧૮૪

વચનામૃત.

કાંતાધરસુધાસ્વાદા, ઘૂનાં યજ્ઞાયતે સુખં ।

વિંદુઃ પાર્શ્વે તદધ્યાત્મશાસ્ત્રાસ્વાદસુખોદયઃ ॥ ૩ ॥

યુવાન પુરૂષોને સ્ત્રીઓના ઓહના યુગ્મન થકી જે સુખ ઉત્પન્ન થાય છે તે સુખ, અધ્યાત્મ શાસ્ત્રને વિષે તક્ષીન થયેલા એવા જે પુરૂષો, તેના સુખરૂપી સમુદ્રની આગળ બિંદુ માત્ર છે.

વળી કહ્યું છે કે—

અધ્યાત્મશાસ્ત્રસંભૂત, સંતોષ સુખશાલિનઃ ॥

ગણયંતિ ન રાજાનં, ન શ્રીદં નાપિ વાસવમ્ ॥ ૪ ॥

અધ્યાત્મશાસ્ત્ર થકી ઉત્પન્ન થયેલો જે સંતોષ તેના સુખને વિષે મગ્ન થયેલા પુરૂષો, તે રાજાને, કુબેર નામનો જે દેવતા તેને, તથા ઇંદ્રને પણ હિસાબમાં ગણ્યતા નથી. અર્થાત્, વર્તમાન, ભૂત અને ભવિષ્ય એ ત્રણ કાળના ઇંદ્રા સહિત ત્રણ ભુવનના પ્રાણીઓનું સુખ એકઠું કરીએ, તે સુખ આત્માનું જે સુખ, તેની બરોબરી કરી શકતું નથી. અર્થાત્ આત્માનું સુખ આત્યંતિક છે. આત્માનું સુખ નિલ છે. તેનો કોઈ પણ વખતે નાશ થવાનો નથી. જેને પોતાના આત્માના સ્વરૂપની ઓળખાણ નથી, તેઓ પરમાત્માના સ્વરૂપને ઓળખી શકતા નથી; માટે આત્માના સ્વરૂપને જાણવાના જીજ્ઞાસુઓએ પ્રથમ સ્વરૂપને ઓળખવાને માટે તત્ત્વનો નિશ્ચય કરવો જોઈએ. જેણે આત્માનું સ્વરૂપ જાણ્યું નથી, તેની પોતાના આત્મામાં સ્થિતિ નથી તેથી તે શરીર અને શરીરમાં વ્યાપિ રહેલો એવો જે આત્મા, તેને જીવો સમજી શકતો નથી. જ્યાં સુધી દેહ અને આત્મા જીવો છે એવું સમજી શકતો નથી, ત્યાં સુધી આત્માના સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થતી નથી. તે માટે મુમુક્ષોએ પહેલાંજ વિવેકથી રૂઢી રીતે આત્માનો નિશ્ચય કરવો જોઈએ.

હવે આત્માનાં સ્વરૂપ ત્રણ પ્રકારે વર્ણવે છે:—સર્વને વિષે વ્યાપી રહેલો એવો આત્મા જીવો જીવો ત્રણ વિકલ્પો વડે (૧ બહિર્, ૨ અન્તર, અને ૩ પરમ. એમ ત્રણ બેદે) કહેવામાં આવશે. યથા અધ્યાત્મ ગીતા—બાહિર—અંતર પરમ એ આત્મ પરિણતી ત્રીન.

હવે બહિરાત્માનું સ્વરૂપ કહે છે:—દેહાદિક આત્મ ભ્રમ, બહિરાત્મ બહુદિન, દેહ, વાણી, મનને વિષે જે જે આત્મ પ્રાંતિથી આત્મબુદ્ધિ થાય તે, મોહનિદ્રામાં પડીને દોરાતો ચેતન, બહિરાત્મા કહેવાય છે. તે શરીરવાણી અને મનનેજ આત્મા માનનારા પ્રાણીઓ કદી પણ સંસારનો પાર પામી શકતા નથી. અને જ્યાં સુધી બહિરાત્મ બુદ્ધિ છે, ત્યાં સુધી તપ જપ ક્રિયા અનુષ્ઠાન યથાયોગ્ય ફળને આપી શકતા નથી.

વચનામૃત.

૧૮૫

હવે અન્તર આત્માનું સ્વરૂપ કહે છે. ઉપર કહેલી શરીરાદિ બાહિરથી વસ્તુઓ છોડીને જે પોતાનાજ આત્મામાં આત્મયુક્તિ ધારે તેને અંતરાત્મા કહે છે.

હવે પરમાત્માનું સ્વરૂપ કહે છે; શરીર અને કર્માદિના લેપવિના હોવાથી નિર્લેપી; શરીરાદિકનો સંગ નહિ હોવાથી અસંગી; ભાવ કર્મ રહિત હોવાથી પરમ શુદ્ધ; સિદ્ધિ પદને પામેલા હોવાથી નિષ્પન્ન; અવ્યાબાધ સુખી હોવાથી આનંદમય; વિકલ્પ સંકલ્પ રહિત હોવાથી નિર્વિકલ્પ; અનંતજ્ઞાન, અનંત દર્શન, અને અનંત ચારિત્ર, તથા અનંત વીર્યરૂપી લક્ષ્મી પામવાથી જે સિદ્ધ થયા તેજ પરમાત્મા કહેવાય છે.

ત્યારે હવે પરમાત્માનું સ્વરૂપ ઝોળખવાને માટે શું શું કરવું જોઈએ ? તે કહે છે. આ શરીર, વાણી, અને મન તે હું નથી. સ્ત્રી, ધન, કુટુંબ, અને પુત્ર વિગેરે મારાં નથી; અને હું તેમનો નથી. પાંચ ઇન્દ્રિયોથી ભોગવાતા જે વિષયો તે મારા નથી, કારણ કે બાહિરના વિષયોમાં હું અને માઈ એવી યુક્તિ કરાવનાર રાગ અને દ્વેષ છે. અને જે જે અંશે આત્મામાંથી રાગદ્વેષ છુટા પડશે, તે તે અંશે આત્મા સ્થિરતા અનુભવતો જશે. અને તે એટલે સુધીકે અગાઉ કોઈ પણ દિવસે નહિ અનુભવેલી એવી શાંતિ, પોતાનામાંજ અનુભવશે. એવી શાંતિ અને સ્થિરતા અનુભવતાં, આત્મામાંજ અંતર આત્મા જણાય છે અને એ અંતર આત્મા બાહિર વિષયોથી દૂર થઈ, પરમાત્માની સમ્મુખ થઈ, તેનું દર્શન કરવાને યોગ્ય થાય છે. માટે જેને પરમાત્માનાં દર્શનની વા પરમાત્મ પદની જ્ઞાસા હોય તેને આ ઉપાય કામે લગાડવાની હું પ્રાર્થના કરું છું. શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી પણ કહે છે કે—“પ્રીતિ અનંતિ પરથકી, જે તોડેહો તે જોડે એહ; પરમ પુરૂષથી રાગતા, એકત્વતા હો દાખી ગુણુ જેહ.” અનાદિ કાળથી શરીર, વાણી અને મન, અને તેમના જે વિષયો, તે પરવસ્તુ છે, માટે તમે તેની સાથે પ્રીતિ તોડો એટલે પરમાત્માની સાથે પ્રીતિ થવાને તમારી યોગ્યતા આવશે. અને યોગ્યતા થઈ, પછી જો પરમાત્માની સાથે રાગ કરશો તો ગુણુના ધરરૂપ તમે પોતે પરમાત્મા થઈ જશો.

આ અનાદિ કાળથી અવિદ્યાના અવ્યાસમાં પડેલો મૂઠ, પોતાનું શરીર તેજ આત્મા માનવા રૂપ પહેલી ભૂલ કર્યા પછી, તે ભૂલોની પરંપરામાં પડતો જાય છે. તે આવી રીતે જો તે શરીર દેવતાનું હોયતો પોતાને દેવતા માને, માણસનું હોયતો માણસ માને, પણ પંખીનું હોય તો પણ પંખી એમ જાણે, નારકીમાં હોય તો હું નારકી છું એમ માને. આમ શરીરના પર્યાયરૂપ મનુષ્યાદિ “તે, હું” એમ માનતો ચાલ્યો જાય છે. અર્થાત્ ભવો-ભવમાં બંટકતો ફરે છે.

૧૮૬

વચનમૃત.

જડનાવિષે આત્મયુદ્ધિવાળા મિથ્યાદષ્ટિઓએ આત્માને છોડી, ખીજા વિકલ્પો, દ્રવ્યાત્મમયી શરીરાદિને વિષેજ મુઝાઈ રહી, આ બિચારા આખા વિશ્વને અરે ! ઠગી લીધું છે. પછી પોતાથી ભિન્ન એવા પુત્ર, સ્ત્રી, આદિને પોતાનાંજ માને છે. આ શરીર આત્માથી ભિન્ન છે તો પશુ, પુત્ર, સ્ત્રી, અને ધન, એ તો આત્મા થકી અત્યંત ભિન્ન થયાં. તે છતાં અનાદિકાળથી અવિદ્યાના તાવની ઝુમમાં ને ઝુમમાં હમેશાં એમજ બકી રહ્યો છે કે તે મારાં છે. પછી તે મૂઠ, શરીર પાતળું હોય તો પોતાને પાતળો માને છે, સ્થૂલ હોય તો પોતાને સ્થૂલ માને છે. શરીરમાં આત્મા એવું જે દઢ જ્ઞાન, તે દેહધારી-ઓને શરીર સાથેજ રહેવા દે છે. અર્થાત્ ભવોભવમાં બટકાવે છે અને “આત્મામાં આત્મા” એવો બોધ, તે દેહધારીઓને શરીરાદિકથી છોડવી, મોક્ષ પ્રાપ્તિ કરાવે છે. અહીં બહિરાત્મ ભાવ છોડી અંતરાત્મા થવાની બ-લામણુ કરે છે. દેહને વિષેજ આત્મભાવ, તેજ સંસાર સ્થાપિતનું ખીજ છે. માટે ઇન્દ્રિયોને બાહિર ન જવા દેઈ, અંતઃ પ્રવેશ કરવો અને પછી અંતઃપ્ર-વેશ સહેજ થતાં અંતર આત્મા થવાય.

હવે અંતર આત્માવાળો જીવ પોતાની પૂર્વની બાહ્ય વૃત્તિને સંભારી બેઠ કરે છે. ઇન્દ્રિયદ્વારવડે મારા આત્મ તત્ત્વમાંથી ખસી જઈ, આ ઇન્દ્રિયોથી જણાતા વિષયોમાં અરે હું ફસાઈ પડ્યો હતો અને તેજ વિષયોને અત્યાર સુધી અવલંબીને રહેલો હોવાથી ઇન્દ્રિયોથી જણાતો એવો તે હું નહિ, એવું મને સમ્યક્ પ્રકારે ખરેખર હમણું સુધી જણાયું નહિ.

આમ અંતરાત્મા થયા પછી પરમાત્માના પદની કુંચી દેખાડે છે. આ ઉપર કહેલા બાહ્ય વિકલ્પો છોડી દેઈ મનમાં પણ આવતા વિકલ્પોને છોડી દેવા એટલે હું સુખી, દુઃખી ઇત્યાદિ સંપળા વિકલ્પોનો ત્યાગ કરવો. કેવલ અંતર આત્મા થઈ પરમાત્માની ભાવના કરવી, અને ભાવના કરતાં કરતાં અંતર આત્માને પણ છોડી દેવો; આવો અભ્યાસ કરતાં કરતાં પણ થોડાજ વખતમાં આત્માનું સ્વરૂપ પોતામાં પ્રતિ બાસે છે.

આ જે જે કંઈ દેખાય છે તે તે આત્માથી જુદું છે; અને જે જે કંઈ દેખાય છે તે તે ઇન્દ્રિય ગોચર છે, અને હું તો ઇન્દ્રિઓને અગોચર છું. જ્ઞાનવાન છું. એટલે દેખાઈ એવો નથી; ત્યારે મારાથી જુદા એવા જડ સાથે કેમ બોલું. પરમાં હવે બાહિર વિકલ્પો તજી અંતર વિકલ્પો તજવાને બતાવે છે.

મને કોઈ બોધ કરી શકે, અથવા હું કોઈને બોધ કરું કે હું આવો છું, એ તો માત્ર બ્રાન્તિ છે. કારણ કે હું નિર્વિકલ્પ હોવાથી એવી કોઈ

વચનામૃત.

૧૮૭

કલ્પનાથી ગ્રહણ થઇ શકું નહિ. હવે નિર્વિકલ્પ હોવા છતાં આત્મ સ્વરૂપ દેખાડવા પ્રયત્ન કરે છે. જે પોતે જ્ઞાન, દર્શન, આરિત્રનેજ ગ્રહણ કરી રહ્યા છે અને પોતાથી જીદા એવા જડ પદાર્થોને ગ્રહણ કરતો નથી તેજ જ્ઞાની નિર્વિકલ્પ હું છું. નર નારી ને નાન્યતર હું નથી તેમ એક, બે કે બહુ હું નથી. કારણ કે વેદ અને સંખ્યા એ તો દેહને છે. આત્મ સ્વરૂપ જાણનાર ને રાગદ્વેષ ક્ષીણ હોવાથી કોઇ શત્રુ મિત્ર હોતા નથી.

આજ સુધી માફ જે જે પૂર્વે આચરણ હતું, તે સધળું, આજે તત્ત્વ જાણ્યા પછી, હવે મને સ્વપ્રવત્ત અગર ઇંદ્રજલ સદૃશ બાસે છે.

આત્માને પરવસ્તુના સંબંધથી બંધ છે, બંધ કર્મનો પડે છે; અને તે કર્મ આઠ છે. તે નીચે મુજબ, ૧ જ્ઞાનાવરણીય, ૨ દર્શનાવરણીય, ૩ વેદનીય, ૪ મોહનીય, ૫ આયુ, ૬ નામ, ૭ ગોત્ર અને ૮ અંતરાય. એ આઠ કર્મની પ્રકૃતિઓ ૧૫૮ છે. તે કર્મનો પ્રતિબંધ, સ્થિતિબંધ, અનુભાગબંધ, અને પ્રદેશબંધ એ ચાર પ્રકારે પરવસ્તુના સંબંધથી બંધ પડે છે. અને પરવસ્તુના ભેદના અભ્યાસથી મોક્ષ છે. બંધનનું કારણ પરવસ્તુમાં આત્મ બ્રાન્તિ છે અને મોક્ષનું કારણ સ્વવસ્તુમાં સ્વપણું અને પરવસ્તુમાં પરપણું જાણવું, માનવું અને આચરવું એજ છે.

હવે આત્માનો આમ અનુભવ થયા પછી તેનીજ વારંવાર ભાવના કરવાથી થતા ફલને દેખાડે છે. આ પ્રમાણે જ્ઞાન દર્શનમય, આત્માનો અનુભવ થયા પછી “સોહ, સોહ, તેજ હું તેજ હું” એવો વગર અટકે અભ્યાસ કરતાં તે શુદ્ધ ચૈતન્યમય આત્માની એવી દૃઢ વાસના થાય છે કે—જેથી આત્મા પરમાત્માની સ્થિતિને પામે છે આત્મ વિભ્રમથી ઉત્પન્ન થએલું દુઃખ આત્મજ્ઞાનથીજ નાશ પામે છે. પણ જેને આત્મજ્ઞાન નથી તેવા પુરૂષો તપથી પણ તે દુઃખનો નાશ કરી શકતા નથી.

અજ્ઞાની આત્માને સ્ત્રી, પુરૂષ અને નપુંસક વેદવાલો જાણે છે; અને જ્ઞાની જ્ઞાન દર્શનમય જાણે છે શરીરે પહેરેલું લુગડું જાડું, ફાટેલું હોય, લાલ હોય, પીલું હોય, અને પાતળું હોય તેથી કાંઈ શરીર જાડું પાતળું કહેવાય નહિ.

આ હાલતું ચાલતું એવું જે જગત્, તે મેરૂ સરખું સ્થિર જેને લાગે તેમજ મન, વચન, અને કાયાની ક્રિયા વગેરે જેને ભિન્ન લાગે છે તેજ આનંદમય મોક્ષ પામે છે. આત્મ સ્વરૂપની ઝોળખાણ કરનારાએ પરસંગ ત્યાગ કરવો. તેને માટે કહે છે; “હોવત મન, તન, ચપલતા, જન કે સંગ નિમિત્ત; જનસંગી હોવે નહિ તે તે મુનિ જગ મિત્ત” મન, શરીર અને વા-

૧૮૮

વચનામૃત.

છીની ચપલતા તે માણસના સંસર્ગથી થાય છે. માટે જ્ઞાની પુરૂષે ચપલતાનું ખીજ એવો જે મનુષ્યનો સંસર્ગ, તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

જેને આત્માનો નિશ્ચય થાય છે તેને પહેલાં આ જગત ઉન્મત્ત જેવું લાગે છે; પરંતુ આત્મદર્શનની દૃઢ વાસના થયા પછી તે જગત પથરની પેઢે બાસે છે.

આ શરીરાદિથી આત્મા જુદો છે એવું માત્ર બોલવાથી કે સાંભળવાથીજ બંધન મુકાઈ મોક્ષ પામતો નથી, પરંતુ જ્યારે ભેદ જ્ઞાનના અન્યાસથી આત્માનો નિશ્ચય થાય છે, ત્યારેજ મોક્ષ પામે છે.

આ શરીરથી જુદો એવા આત્માની, આત્મા વિષે એવી દૃઢ વાસના કરવી કે-તે સ્વપ્નમાં પણ હું શરીરી છું, કે પોતાને ફરીથી અંગ સંગતિ ન થઈ જાય.

જાતિ અને લિંગ એ બે દેહને આશ્રયી રહ્યાં છે. અને એ દેહ તે જ સંસાર છે, માટે જાતિ અને લિંગનો, પરમાર્થ દૃષ્ટિવાળાએ આગ્રહ કરવો નહિ. જેમ ચેલ ભ્રમરના સંગથી ભમરી થાય છે, જેમ વાટ દીવાને પામી પોતે પણ દિવારૂપે બની જાય છે, તેમ આત્મા પોતાથી ભિન્ન એવા સિદ્ધ ભગવાનની આરાધના કરતાં પોતે પણ સિદ્ધ થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે વાણીથી નહિ વર્ણન કરી શકાય એવા પરમાત્માની ભાવના કરતાં કરતાં આત્મા પોતે જ પરમાત્મા રૂપ બને છે અર્થાત્ મોક્ષ લક્ષ્મીને પામે છે.

સિદ્ધ ક્ષેત્ર.

શ્રી સિદ્ધાયલ તીર્થની યાત્રા.

શત્રુંજય સમો તીર્થ નહિ, રૂપલ સમો નહિ દેવ;

ગૌતમ સરખા ગુરૂ નહિ, વળી વળી વંદુ તેહ.

નિમિત્તરૂપે ગણતાં પ્રત્યેક તીર્થોનું સેવન યદિ આત્માના ગુણોના પ્રકાશ માટે થાય તો તે અત્યંત ઉપકારી છે. શાસ્ત્રમાં બે પ્રકારનાં તીર્થ કહ્યાં છે. જંગમ તીર્થ અને સ્થાવર તીર્થ. પ્રથમ જંગમ તીર્થ તે સાધુ સાધ્વી અને કેવલી વગેરે. સ્થાવર તીર્થ જડ હોય છે. પણ તે ચૈતન્ય શક્તિ ખીલવવા નિમિત્ત રૂપે ઉપકારી હોય છે. જ્યાં જ્યાં તીર્થકરોનાં, સામાન્ય કેવલીઓનાં અને સાધુઓનાં નિર્વાણાદિ થયાં હોય તે તીર્થ ગણાય છે. આવાં સ્થાવર તીર્થો પર્વત તરીકે ધણાં છે. તેમાંનું સિદ્ધાયલ ઉત્તમ તીર્થ ગણાય છે. સિદ્ધાયલ ઉપર અનેક જીવો મુક્તિ પામ્યા, તેથી ત્યાં જવું જોઈએ. સર્વ જાય છે માટે આપણે પણ જવું એમ ગાડરીયા પ્રવાહથી જનારા જ્ઞાનશૂન્ય જીવો

વચનામૃત.

૧૮૯

સ્થાવર તીર્થોની સેવનાથી વિશેષ ફળ મેળવી શકતા નથી. સ્થાવર તીર્થને પૂજવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ એ છે કે આત્માના સદ્ગુણો પ્રાપ્ત કરવા. સિદ્ધાચલ ઉપર ઘણા જીવો મુક્તિ પામ્યા ત્યાં તેમના આત્માની સાથે લાગેલાં શુભ પુદ્ગલો ખચ્ચીં હોય તેનો સ્પર્શ થવાથી શ્રદ્ધાળુ પુરૂષની યુદ્ધિ પ્રાયઃ સુધરે છે. તેમજ ત્યાં જ જીવો મુક્તિ ગયા હોય તે તે જીવોનાં ચરિત્ર સહેજે સ્મરણમાં જ્ઞાનિયોને આવે છે તેથી જ્ઞાનિ પુરૂષો આત્માના ગુણો પ્રતિ ઉપયોગ રાખે છે. સિદ્ધાચલ બે પ્રકારે છે. ૧ દ્રવ્ય સિદ્ધાચલ અને બીજો ભાવ સિદ્ધાચલ; તેમાં દ્રવ્ય સિદ્ધાચલ પર્વત છે. જ્ઞાનિયોના પવિત્ર સ્પર્શથી પવિત્ર થએલા હુંગર છે. અને ભાવતીર્થ આત્મા છે. દ્રવ્યતીર્થ સાપેક્ષાએ કારણ છે અને તે આત્માથી ભિન્ન છે. દ્રવ્ય સિદ્ધાચલ પર્વતથી આત્મા તથા મોક્ષ ભિન્ન છે. દ્રવ્ય સિદ્ધાચલ પર્વતમાં કંઈ ચૈતન્ય ગુણ નથી વા તે કંઈ વિનંતિનો અર્થ સમજી શકતો નથી પણ તેની પાસ જઈ સ્પર્શ કરી ત્યાં મુક્તિ ગએલા જીવોના ગુણોનું સ્મરણ કરવું તેજ ફલપ્રદ છે. દ્રવ્ય સિદ્ધાચલ પર્વતને એમ કહેવામાં આવે કે ‘તું મારાં પાપનો નાશકર. વા તું મુક્તિ આપ.’ આમ કહેવું તે ભગવાનના સ્થાપના નિષ્કેપાની અપેક્ષા વિના તો અયોગ્ય છે. નિમિત્તરૂપ સિદ્ધાચલ પર્વતને સેવવાના મુખ્ય ઉદ્દેશો ખરેખરા જ્યાં સુધી સમજવામાં આવ્યા નથી ત્યાં સુધી જ્ઞાનવિના ગ્રંથી ભેદ થઈ શકે નહીં. સિદ્ધાચલ પર્વતનો નિમિત્તરૂપ અપૂર્વ મહિમા શાસ્ત્રમાં કહ્યો છે, તે જ્ઞાનિયોને માટે છે. અને શ્રદ્ધાળુઓને માટે છે. આત્માર્થિ જ્ઞાનિયોજ એ વાક્યને આચારમાં મૂકી તેનું ફળ આસ્વાદી શકે છે. ઇશ્વર કર્તા વાદ્યો જેમ ઇશ્વરને તારવા માટે વિનંતિ કરે છે તેમ અજ્ઞ જ્ઞેનો સિદ્ધાચલ પર્વતની તેવીજ રીતે અપેક્ષા સમજ્યા વિના વિનંતી કરે છે તેથી શું તેમને સિદ્ધાચલ પર્વત તારી શકે ? સિદ્ધાચલ પર્વતની યાત્રા કરવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ આત્માના ગુણો ખીલવવા માટે છે. ત્યારે હવે પ્રશ્ન થશે કે દ્રવ્ય સિદ્ધાચલ જે પર્વતરૂપ છે તેની યાત્રા પ્રત્યેક જીવે શી રીતે કરવી. તેના ઉત્તરમાં કહેવાશે કે ભગ્ય જીવોએ પ્રથમતો સિદ્ધાચલના સ્પર્શનથી શું મળે છે તથા ત્યાં જઈ શું કરવું. સિદ્ધાચલ પર્વતની શું વિચારવું, શું યોગવું, આત્માને લાગતાં કર્મ કેવી યાત્રા કેવી રીતે રીતે અટકાવવાં તેનું જ્ઞાન લેવું જોઈએ, જ્ઞાન વિના કરવી. ગાહરીયા પ્રવાહમાં તણાતાં અનંત કાળ ગયો માટે સમ્યગ્જ્ઞાન કરવું જોઈએ. શ્રી ઉપદેશ રતનાકરમાં મુનિ સુંદર સ્મરિ મહારાજે લખ્યું છે કે:—

૧૯૦

વચનામૃત.

પાણ અર્ગતં દેડલ, જિળપાડિમાડ કારિયાઈ જીવેળ, અસમંજસવિત્તિણ, નહુ સિદ્ધો દંસળ લગોવિ ॥ ૧ ॥

પ્રાયઃ આ જીવે અનંત દેરાસરો બનાવ્યાં તેમ અનેક જિનપ્રતિમાઓ બરાવી તોપણ અસમંજસ વૃત્તિથી દર્શનનો લેશમાત્ર પણ સિદ્ધ્યો નહિ. આ ગાથાનો અર્થ બરાબર વિચારો. આત્માનું સમ્યગ્જ્ઞાન થયા વિના અસમંજસવૃત્તિ ટળતી નથી, માટે ભવ્ય જીવોએ આત્માનું સમ્યગ્જ્ઞાન કરી નિમિત્ત સિદ્ધાયલની સેવના કરી જોઇએ, સિદ્ધાયત્ર પર્વતની અત્રનો સુખ્યતાએ સેવના છે. પણ સમજવું કે સેવનનો, મિત્ર મિત્ર સ્થળે મિત્ર મિત્ર અર્થ થાય છે, જ્યાં જે અર્થ ઘટે તે અર્થ લેવો.

આવકો અને શ્રાવિકાઓએ સિદ્ધાયલ પર્વતની યાત્રાએ જતાં વિચાર કરવો કે અન્ય સ્થળે કહેલું પાપ, તીર્થેથી સેવનાથી છૂટે પણ ત્યાં ફક્ત જવા માત્રથી નહિ. પણ ત્યાં જઈ શુભ આચારો તથા વિચારોથી છૂટે છે એમ ખૂબ લક્ષમાં રાખવું. સિદ્ધાયત્ર જઈ કોઈ જીવ સાથે કપટ કરવું નહિ. કોઈની સાથે કલેશ કરવો નહિ. કોઈની સાથે કામના વિચારો કરવા નહિ. દેશ જાતિના વિચારોને પરિહરવા. સાધુ અગર સાધ્વીઓની નિંદા કરવી નહિ. પ્રતિદિન સદ્ગુણ પાસે સદુપદેશ શ્રવણ કરવો. નકામા બેસી રહેવું નહિ. જ્ઞાનચર્યામાં જીવન ગાળવું. વૈરાગ્યનાં પુસ્તકો વાંચવાં. અસત્ય બોલવું નહિ. ઇત્યાદિ ગુણોને અવશ્ય ધારણ કરવા જોઇએ. ડુંગર ઉપર ચઢતાં હળવે હળવે ચાલવું જોઇએ. ચાલતાં નકામી કુચલી કરવી જોઇએ નહિ. બનેતો મૌન રહી ગમન કરવું તેજ યોગ્ય છે. બને તો પગે ચાલીનેજ જવું જોઇએ. ડુંગર ઉપર જતાં જિન મંદિરો આવતાં સ્થિરતાથી આત્મા અને જિનરૂપની સમતાના વિચારો કરવા. જીનના જે દોષો ગયા, તેમાંથી હાલ પોતાનામાં કેટલાં છે તેનો વિચાર કરવો. એકાંત સ્થળમાં બાર ભાવનાના વિચારો કરવા, જીનપ્રતિમાની પાસે જઈ દુર્ગુણોના નાશ માટે પ્રતિજ્ઞા કરવી, સાચું બોલવાની પ્રતિજ્ઞા કરવી જોઇએ, પાપના વ્યાપારો ત્યાગ કરવા માટે પ્રતિજ્ઞા કરવી જોઇએ. જીનસ્વરૂપ થઈ જીનનું આરાધન કરવા સ્થિર ઉપયોગથી ધ્યાન કરવું. ધર્મધર્મા કરવી નહિ, દ્રવ્ય અને ભાવથી પ્રાણાયામ કરવા. દોષોનો નાશ થાય તેમ વિચાર કરવો. મનમાં વિચારવું કે મહારામાં કયા કયા દોષો છે તેનો કેવી રીતે નાશ કરવો તે માટે યોગ્ય ધ્યાન કરી દોષોનો સર્વથા નાશ થાય તે માટે શુભ ધ્યાન ધરવું. આત્માના ઉપયોગમાં રહેવું આત્માના ઉપયોગે પૂજા કરે. હાલતાં ચાલતાં અને બેસતાં પરમાત્માના સ્વરૂપનો વિચાર કરવો. કોઈનું દીલ દુઃખાય તેમ મન, વચન અને કાયાનું વર્તન કરવું

વચનામૃત.

૧૯૧

નહિ, સાધુ અને સાધ્વીઓની યથાયોગ્ય ભક્તિ કરવી. આત્માનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરવામાં ધનનો વ્યય યોગ્યતા પ્રમાણે કરવો. શુક્રપાઠની ટેવ ત્યાગીને છ આવશ્યકનું સ્વરૂપ આચારમાં મૂકવું. યોગ્ય સહયુગની સેવાદારા જ્ઞાનમાં રમણતા કરવી; ઇત્યાદિ શ્રાવક શ્રાવિકાઓએ યોગ્ય વિધિ હૃદયમાં ધારવી જોઈએ.

સાધુ અને સાધ્વીઓએ યાત્રાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ હૃદયમાં ધારવો જોઈએ.

જીવ્હાને વશમાં રાખી વિકાર થાય એવા પદાર્થો સાધુ સાધ્વીઓ- ત્યાગવા જોઈએ શ્રુતજ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય તેવી રીતે એ કેવી રીતે પ્રવર્તવું જોઈએ. આત્માના પરિણામ ક્ષણે ક્ષણે વૃદ્ધિ સિદ્ધાચલની યાત્રા પામે તેવી શુભ ભાવનાઓ ભાવવી જોઈએ, આહાર કરવી. પાણી ક્ષેતાં દોષ લગાડવા નહિ. સંયમ નાશ થાય તેવી રીતે તીર્થસ્થાનમાં પડી રહેવું જોઈએ નહીં.

સાધુ અને સાધ્વીઓએ પરસ્પર લડવું નહિ, એક બીજાની નિંદા કરવી નહિ. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના વિચારો કરવા નહિ. નાત જાતની પંચાતમાં પડવું નહિ. સાધુ અને સાધ્વીઓએ પોતાના માટે આહાર કરાવવો નહિ. કરતાને અનુમોદવો નહિ. સાધુઓએ સ્ત્રીઓનો રાગ થાય તેવી રીતે પરિચય કરવો નહિ. નવવિધ બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિ સચવાય તેવા મકાનમાં ઉતરવું જોઈએ. પર્વત ઉપર ચઢતાં સારા વિચારો કરવા. પ્રતિ- માની આગળ આત્મભાવના કરવી વા પરમાત્મા અને આત્મામાં શો ભેદ છે તેનો વિચાર કરવો. દ્રવ્ય પૂજનમાં શ્રાવકોને આદેશ આપવો નહિ. ધુપ કર વિશેષન કર-આમ પઠ-આમ અત્તર પુષ્પ ચઢાવ, આ ઠેકાણે સુધારો. આભાગ સજ્જ કરાવો. અમુકને રજા આપો. આરતી ઉતારો, મંગલદીવો ઉતારો, દેરાસર કરાવો, કિલ્લો કરાવો અને અરજીઓ કરો. ઇત્યાદિ આદેશ વચનો વધવાં નહિ. કારણ કે તેવી રીતે બોલવાથી સાધુ અને સાધ્વીઓને દોષ લાગે છે. સાધુ અને સાધ્વીઓએ જીનમુદ્રાનું સ્વરૂપ પોતાના આત્મામાં ઉતારવું જોઈએ. ગૃહ- સ્થાની સાથે કલેશ કરવો નહીં. ગૃહસ્થના કાર્યમાં પડવું નહિ. શ્રાવકના કામમાં માથું મારવું નહિ. તીર્થના સ્થાનમાં ગૃહિ થાય તેવી રીતે રહેવું નહિ. ધન- સંગ્રહ, વસ્ત્રસંગ્રહ, અને પાત્ર સંગ્રહ વગેરેનો સંગ્રહ મમતાથી કરવો નહીં. સ્ત્રીઓનો સંબંધ થાય તેવી ધર્મશાળામાં રહેવું નહિ. બે વખત સમજાય તેવી રીતે આવશ્યકની કરણી કરવી, જ્ઞાનધ્યાનમાં વિશેષતઃ ઉદય કરવો. મ્હાર અને ત્હાર કરવું નહિ. આત્મજ્ઞાનમાં સત્પુરૂષોની ઉપાસના કરવી. દ્રવ્યતીર્થ કરતાં ભાવતીર્થનું વિશેષપણું ઇત્યાદિ સહવર્તન રાખી સાધુ અને સાધ્વીઓ જો સિદ્ધાચલની યાત્રા કરે છે તો યાત્રાનું ફળ બેસે છે. યશાવિજયજી ઉ-

૧૯૨

વચનામૃત.

પાધ્યાય કહે છે કે ધામધુમે ધમાધમ ચલી જ્ઞાનમારગ રહ્યો દૂરરે; આવી રીતે જો ગાડરીયા પ્રવાહની ધામધુમથી યાત્રા કરવામાં આવે તો ત્રણ કાલમાં મુક્તિ થનાર નથી. સ્થાવર તીર્થની પૂજ્યતા જંગમ તીર્થથીજ થએલી છે. જંગમ તીર્થવિના સ્થાવર તીર્થની પૂજ્યતા ત્રણ કાલમાં નથી. ત્યારે હવે વિચારશો કે સ્થાવર તીર્થ મહાત્માઓના સ્મરણ માટે, ધ્યાન માટે, અને નિરૂપાધિ દશા માટે ઉપયોગી છે. ધ્યાન, સ્મરણ, સત્પુરૂષ-સમાગમ, અને નિરૂપાધિદશા માટે જો સ્થાવરતીર્થોનું સેવન કરવામાં આવે તો ખરેખર તેથી અત્યંત લાભ છે. તે વિના વ્રત ચડવા ઉતરવાથી તો જ્ઞાન શૂન્યતાએ ડોળી ઉપાડનારની પેઠે જીવન નિષ્ફળ જાય. સ્થાવર સિદ્ધાચલ તીર્થ છે તે આત્માને નિમિત્તપણે પરિણમે છે માટે તે દ્રવ્યતીર્થ સાપેક્ષબુદ્ધિથી સાધ્યદષ્ટિએ તેની ઉપાસના ઉપયોગી છે. પણ ઉપાસના કારણે જ શીનેજ તે દ્વંદ્વદાયક છે એમ લક્ષમાં રાખવું. ભાવસિદ્ધાચલ આત્મા છે. સિદ્ધ અને અચલ આત્મા નિશ્ચયનયથી છે. રાગ અને

દ્વેષરૂપ શત્રુનો જય કરનાર આત્મા છે. પણ આત્મા ભાવ સિદ્ધાચલ શત્રુજય કહેવાય છે. અસંખ્ય પ્રદેશરૂપ ક્ષેત્રમાંજ આત્મા છે. સિદ્ધપણું છે માટે આત્મ સિદ્ધ ક્ષેત્ર કહેવાય છે. ગિરિ (પર્વતની) પેઠે સ્થિર એવો આત્મા પોતાના

શુદ્ધ સ્વરૂપથી ખીરાજ છે માટે આત્મા ગિરિરાજ કહેવાય છે. દ્રવ્ય અને સ્થાવર નિમિત્ત તીર્થો સર્વ આત્માને ઉદ્દેશી થયાં છે માટે નિશ્ચયનયથી આત્મા તીર્થ નાયક ગણાય છે. મેર પર્વતની પેઠે આત્મા પણ ક્ષાયિકભાવે સ્થિર છે માટે નિશ્ચયનયથી આત્મા સાન્નિધિગિરિ ગણાય છે.

સર્વ તીર્થોનો રાજા આત્માજ હોવાથી તે તીર્થરાજ ગણાય છે. એકેકું ડગલું ભરે, ગિરિસમુખ ઉજમાલ, કોડી સહસ્ર ભવનાં કર્યો, પાપ, ખપે તકાલ. આ દુહાનો અર્થ દ્રવ્ય તીર્થમાં ધરી શકે છે તેવી રીતે ભાવ સિદ્ધાચલરૂપ આત્મામાં પણ ધરી શકે છે. ક્ષણે ક્ષણે આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં ઉપયોગરૂપ ડગલું ભરવાથી કોડીભવનાં કરેલાં પાપનો શુદ્ધ સંવરભાવે નાશ થાય છે. ભાવશત્રુજય આત્મા સમાન કોઈ તીર્થ નથી. છઠ્ઠ અઠ્ઠમાદિક કરીને સાતવાર વા બેવાર આદિ શુદ્ધોપયોગના ધ્યાને આત્મા સિદ્ધાચલની યાત્રા (સ્વરૂપમાં પ્રવેશ) કરવામાં આવે તો તે જીવ મુક્તિ અવશ્ય પામે, તેમાં સંદેહ નથી. આત્મારૂપ ભાવસિદ્ધાચલની શુદ્ધોપયોગ રમણતાની અપેક્ષાએ નવાહુંવાર યાત્રા કરવામાં આવે તો અવશ્ય જીવ ત્રીજા ભવમાં મુક્તિ જાય. દ્રવ્ય સિદ્ધાચલ અને ભાવસિદ્ધાચલનો કારણ

વચનામૃત.

૧૯૩

કાર્યભાવ છે, તેથી જ્ઞાતીને અપેક્ષાએ નિમિત્ત અને ઉપાદાન રૂપ તીર્થ સમજતાં વિવાદ રહેતો નથી. અજ્ઞાની પણ સમાન આત્મા છે તેથી અપેક્ષા સમજ્યાવિના લડી મરે છે. ચાર હત્યારા પાતકી તે પણ એ ગિરિજા ભાવે જીનવર ભેટતાં મુક્તિ વધુ સુખ પામ્ય. આ વ્યાખ્યા પણ ભાવ-સિદ્ધાચલરૂપ આત્મામાં ઘટે છે.

સ્થાવર તીર્થ નિશ્ચય તું છે, ત્રસ પ્રાણી તુજ દર્શ કરેરી.

સ્થાવર તીર્થ પોતે કૌતુક, દર્શન તેહતું રૂપ વરેરી.

શ્રી સિદ્ધાચલ નયણે નિરખી, સિદ્ધાચલ મુજરૂપ લલુંરી. શ્રી. ૧

પાપી અભવી દુરભવી પ્રાણી, દર્શન સ્પર્શન કબુ ન કરેરી.

શ્રી સિદ્ધાચલ નયણે નિરખી, ભવપાથોધિ ભવ્યતરેરી. શ્રી. ૨

તીર્થ તીર્થ કરતો જગ ભટક્યો, પણ નહિ આતમ શાન્ત થયોરી.

સહજનનનન્દ્યે તીરથ કરસે, ભવદાવાનલ દૂર ગયોરી. શ્રી. ૩

દ્રવ્યભાવથી તીરથ સમજી, પૂજે ધ્યાવો ધ્યાન ધરીરી.

સિદ્ધાચલ આદીશ્વર પૂજી, બુદ્ધિસાગર શાન્તિ વરીરી. શ્રી. ૪

ક્રિયાદિ વચનો દ્રવ્ય સિદ્ધાચલ અને ભાવ સિદ્ધાચલને પણ સિદ્ધ કરે

છે. નિશ્ચયથી સ્થિર રહેનાર સિદ્ધ પરમાત્મા છે. તેનાં જો ત્રસ પ્રાણી દર્શન

કરે તો પોતે પણ સ્થિર થઈ જાય છે. અર્થાત્ મુક્તિ સ્થાનમાં સ્થિર થાય

માટે કૌતુક એ છે કે સ્થાવર તીર્થનાં દર્શન કરતાં ત્રસ પણ સ્થિર

થાય. દર્શન તેહતું રૂપ વરેરી એ વાક્ય જણાવે છે કે એમાં શું કૌતુક

છે, સિદ્ધપરમાત્મા સ્થિર છે માટે સ્થિરનાં દર્શન કરતાં આત્મા પણ

ક્ષાયિકભાવ પામી સ્થિર થાય છે. પાપી, અભવી, અને દુરભવી જીવો દર્શન

મોહનીયનો નાશ કરી શકતો નથી, અભવી જીવો તો કદાપિકાળે દર્શન

મોહનીયનો નાશ કરી શકતો નથી. તેથી તે જીવો આત્માનું દર્શન કરી

શક્તા નથી અને જે ભવ્ય જીવ હોય છે તે દર્શન મોહનીયનો નાશ કરી

આત્મરૂપ સિદ્ધાચલનું દર્શન નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ કરે છે અને સંસાર

રૂપ સમુદ્ર તરી જાય છે. ઉપાદાન આત્મતીર્થને ઝોળખ્યા વિના બાહ્યમાં

ઉપાદાન તીર્થની બુદ્ધિથી ભટકતાં આત્મા કદી શાન્ત થયો નહીં, પણ જેમાં

સહજ (નેચરલ) આનંદ રહ્યો છે, એવા ભાવ સિદ્ધાચલ આત્માને

દેખતાં જડ વસ્તુમાંથી સુખની બુદ્ધિ જતાં અને આત્મામાંજ સહજનંદની

બુદ્ધિ થતાં, સંસાર દાવાનલ દૂર ગયો. અર્થાત્ તેથી આત્મા ભિન્ન થયો.

દ્રવ્યથી સિદ્ધાચલ તીર્થ પર્વતરૂપ અને ભાવથી આત્મારૂપ સિદ્ધાચલ

તીર્થ સમજીને હે ભવ્યજીવો ! તમે આદીશ્વરનું સેવન કરો. દ્રવ્યથી આદીશ્વર

૧૯૪

વચનામૃત.

ભગવાનની સ્થાપના અને ભાવથી જ્યારે સમકિત જીવ પામે ત્યારે સમ-કિતની અપેક્ષાએ આત્માની ધૃશ્વિરતાની આદિ કહેવાય છે માટે નિશ્ચયનયથી આત્માજ આદીશ્વર હશે. એમ દ્રવ્ય કારણ અને ભાવ કાર્ય સાપેક્ષાએ આદીશ્વરની ભાવ પૂજા કરતાં પરમશાંતિ ભવ્યજીવોએ મેળવી છે અને તે અનંત કેવલ જ્ઞાનરૂપ સાગરના સ્થાનભૂત થયા. તેમ જે જીવો દ્રવ્ય અને ભાવ સિદ્ધાચ્છની સમજીને યાત્રા કરે છે તે પણ પરમશાંતિ પામી જન્મ જરા અને મરણનો નાશ કરે છે અને કરશે.

દ્રવ્ય અને ભાવથી સિદ્ધાચ્છ-શત્રુંજય સમજવા માટે પ્રથમ સમ્ય-ગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ. સમ્યગ્જ્ઞાનથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે; દ્રવ્ય સિદ્ધાચ્છ તીર્થમાં ભાવસિદ્ધાચ્છની ખુદ્ધિ રાખવી તે મિથ્યાત્વ છે અને ભાવસિદ્ધાચ્છમાં દ્રવ્યસિદ્ધાચ્છની ખુદ્ધિ રાખવી તે મિથ્યાત્વ છે. નિમિત્ત તે ઉપાદાન તીર્થ થતું નથી અને ઉપાદાન તે નિમિત્ત થતું નથી. નિમિત્ત તીર્થ સિદ્ધાચ્છ પર્વતની યાત્રાનો લાભ જ્ઞાનિને આત્મધ્યાનમાં આવશ્યક છે. સિદ્ધાચ્છની યાત્રા પાપનો નાશ કરે છે આત્મસમ્મુખ દૃષ્ટિ રાખીને જે જીવો યાત્રા કરે છે તે જીવો પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરે છે. દ્રવ્યતીર્થ અનેક છે અને ભાવતીર્થ આત્મા છે. આત્માની પરમાત્મદશા કરવી તેજ સાધ્યદૃષ્ટિએ ભાવતીર્થની પ્રરૂપણા કંઈ દ્રવ્ય તીર્થના નાશ માટે નથી તેમ દ્રવ્યતીર્થની પ્રરૂપણા કંઈ ભાવતીર્થના નાશ માટે નથી. વિશેષાવશ્યકમાં તીર્થ શબ્દ વડે શ્રુતજ્ઞાનનું ગ્રહણ કર્યું છે. તેમજ તેના આધાર ભૂત સાધુ,

સાધ્વી, શ્રાવક અને આવિકાનું પણ ગ્રહણ થાય છે.
તીર્થ એટલે શ્રુત તીર્થના ગમે તેટલા ભેદ પાડો તોપણ તેનો નિમિત્ત અને જ્ઞાન; ઉપાદાન એ જે તીર્થોમાં સમાવેશ થાય છે. ૧ નામ

તીર્થ ૨ સ્થાપના તીર્થ ૩ દ્રવ્યતીર્થ ૪ અને ભાવતીર્થ તેમજ સાતનયથી તીર્થનું સ્વરૂપ જાણીને આદરવું વા નિષ્કેપાથી સિદ્ધાચ્છનું સ્વરૂપ સમજવું અને સાધ્યદૃષ્ટિ રાખી દર્શન મોહનીયાદિ પ્રકૃ-તિનો નાશ થાય તેમ પ્રવૃત્તિ કરવી. રામદ્રેષનો જે જે રીતે નાશ થાય તે તે રીતે તીર્થની સેવના કરવી. ભવ્યજીવો ! તમે દ્રવ્ય અને ભાવતીર્થને જ્ઞાન-પૂર્વક સમજી પરમાત્મદશાની સાધ્યતાએ આત્મસ્વરૂપમાં ઉતરી સહ-જનંદની ખુમારી પ્રાપ્ત કરો. શ્રીસિદ્ધાચ્છ પર્વતનો મહિમા આગમોમાં તથા શત્રુંજય માહાત્મ્યમાં કહેા છે. તે સત્ય છે તેની શ્રદ્ધા કરવી. સિદ્ધાચ્છમિ-રિની યાત્રા કરવાથી આત્મા પરમાત્મપદ પામે છે.

વચનામૃત.

૧૯૫

ચેતનશક્તિ.

પ્રભુ' શ્રી અરિહંત, જીનેશ્વર મંગલકારી,
મહિમા અપરંપાર, જગતમાં જે ઉપકારી,
બ્રહ્મા વિષ્ણુ શિવ શંકર મહાદેવ વિભુ છે,
શબ્દાતીત પણ શબ્દ વાચ્ય જગમાંહિ પ્રભુ છે.
પરામાં પ્રતિભાસતા ઝટ, વૈષ્ણવીથી વર્ણવું.

ભિન્નાભિન્ન સ્વરૂપનું હું જ્ઞાન પામું અભિનવું. ૧

પ્રારંભેલા કાર્યમાં વિદ્ય ન આવે, અને તે સંપૂર્ણ થાય, તે હેતુથી પ્રારંભમાં મંગલાચરણ રૂપે જીનેશ્વર દેવની અન્યકર્તા સ્તુતિ કરે છે, તે જીનેશ્વર દેવ અર્હંત ભગવાનનું નામ જ મંગલ સૂચક છે. તે કલ્યાણકારી પ્રભુનો મહિમા-માહાત્મ્ય અદ્ભૂત છે. તેમનું સામર્થ્ય કોઇના કળ્યામાં આવે તેમ નથી. તેઓનું વર્તન સર્વથા પરને ઉપકાર કરનારું જ હતું. એવા મહાત્માઓનો જન્મ હમેશાં પરાંપકાર વાસ્તેજ હોય છે. તે ભગવાનને જીદાં જીદાં નામ આપવામાં આવેલાં છે, પણ વસ્તુતઃ તે સર્વ નામ જીનેશ્વર દેવને લાગુ પડે છે. પોતાના જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર રૂપ સર્વે ગુણોને પ્રકટ કરનારા હોવાથી તે બ્રહ્મા (વિધાતા) છે; અથવા બ્રહ્મ-પરમતત્ત્વનું જેમણે સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવ્યું છે, તે બ્રહ્મા કહેવાય. કેવળ જ્ઞાનના બળ વડે તે આ જગતના સર્વ જ્ઞેય પદાર્થોને જાણે છે તે વિષ્ણુ છે. તે પરમ કલ્યાણ સ્વરૂપ છે, માટે શિવ નામથી સ્તવાય છે. ત્રણ ભુવનનું કલ્યાણ કરવાથી તે શંકર છે. સ્વં શંકરોઽસિ મુવનત્રયશંકરત્વાત્ ॥ રાગ અને દ્વેષરૂપ બે મોટા દુર્ભય મલ્લોને તે પ્રભુએ જીત્યા છે, માટે તે મહાદેવ કહેવાય છે. અને તે પોતાના જ્ઞાનવડે સર્વવ્યાપી હોવાથી વિભુપદને યોગ્ય થયા છે. આવી રીતે તેમના અનેક ગુણો અને કર્મો વડે જીદાં જીદાં નામથી તેમની સ્તુતિ થવા છતાં તે એકજ છે. તે વળી શબ્દાતીત છે. તે પ્રભુ શબ્દની પેલી પાર છે; એટલે શબ્દથી તેમનું વર્ણન થઇ શકે તેમ નથી.

વાણીથી પર કયમ કરી તેનું વર્ણન કરશે વાણી ?

કેવળ શબ્દની પેલીપાર છે એટલું જ નહિ પણ તે પ્રભુ મનનો પણ વિષય નથી. ચત્તો વાચો નિવર્તન્તે અપ્રાપ્ય મનસા સહ ત્યાં વાણી અને મન પણ પહોંચી શકતાં નથી, પણ પાછાં ફરે છે. જો કે આ રીતે તે પ્રભુ શબ્દ મનની પેલી પાર છે, છતાં શબ્દ વાચ્ય છે. આપણો આ જગતનો વ્યવહાર શબ્દ વડેજ થાય છે, માટે શબ્દ વડે તેમનું જેટલું વર્ણન થઇ શકે તેટલું કરવા અન્યકર્તાની અભિલાષા છે.

૧૯૬

વચનામૃત.

જે કે આપણા હાલના જ્ઞાન પ્રમાણે આપણને એક જ પ્રકારની વાણીના ઉપયોગનું જ્ઞાન છે, છતાં યોગીઓ જણાવે છે કે વાણી ચાર પ્રકારની છે. તેનાં નામ=પરા, પશ્યન્તી, મધ્યમા અને વૈખરી છે.

વૈખરી વાણીમાં નિરંતર રમનારા આપણને આ બાબતો સ્વપ્ન તુલ્ય લાગે છે, પણ તે બાબતનો જેઓએ અભ્યાસ કર્યો છે તેવા પુરૂષોને આ બાબતનું જ્ઞાન હસ્તામલકવત છે. આત્મસ્વરૂપનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન પરા વાણીનો ઉપયોગ થનારી અવસ્થામાં થઈ શકે છે. અન્ય કર્તા પણ પરાવાણીમાં પ્રતિભાસતા જણાતા પદાર્થોને આ વૈખરી વાણી દ્વારા પ્રકટ કરવાને અભિલષે છે. જે ઉચ્ચ અનુભવો યોગની જુદી જુદી સ્થિતિમાં થાય તે આ વૈખરી વાણી દ્વારા કદાપિ પણ સંપૂર્ણ રીતે દર્શાવી શકાય નહિ, કારણ કે તે અનુભવો દર્શાવવાને આ વૈખરી વાણીમાં પુરતા શબ્દો નથી. છતાં પણ અન્યકર્તા લોકોના ઉપર ઉપકાર કરવાને તે સ્વરૂપની ઝાંખી વૈખરી વાણી દ્વારા કરાવવા પ્રત્યનશીલ થાય છે. આમ કરવાને એક બીજો પણ હેતુ સમાયલો છે, તે હેતુ આત્મા અને જડ વસ્તુ વચ્ચેના ભેદનું જ્ઞાન પામવાનો છે. કારણ કે તે સ્વપર ભેદનું જ્ઞાન થતાં બીજી કોઈ પણ વસ્તુની જરૂર રહેતી નથી.

નિજરૂપા નિજ વસ્તુ હિ, પરરૂપા પરવસ્ત.

જેણે જાણ્યો પેચ એ, તેણે જાણ્યું સમસ્ત.

માટે આત્મા અને જડ પદાર્થોને કેવા પ્રકારનો સંબંધ છે, તેનું જ્ઞાન પમાય તે માટે અને આત્માની-ચૈતન્યની શક્તિ કેટલી છે, તેનો ખ્યાલ આપવા માટે આ અન્ય લખવાની પ્રવૃત્તિ થઈ લાગે છે.

મૂલ.

અનેક ભાષા શબ્દ નામથી તું કહેવાતો.

પણ નહિ શબ્દ સ્વરૂપ શબ્દથી લિખ પમાતો.

ભાષા પુદ્ગલ સ્કન્ધ તેહથી અરૂપ ભાસે

અચિન્ત્ય ચૈતન શક્તિ ચૈતના સર્વે પ્રકાશે.

શબ્દ સંજ્ઞા જ્ઞાન હેતુ છે, શ્રુત સંજ્ઞા દેવતા.

‘જુઓ બ’લી લીવી લગવતી’ જોગીઓ બહુ સેવતા.

આત્મા એક છે, છતાં તેને જુદા જુદા ધર્મવાળા જુદાં જુદાં નામ આપે છે. જુદી જુદી ભાષાઓમાં તેનાં વિવિધ નામ આપણી દૃષ્ટિએ પડે છે; તે સર્વ શબ્દો એકઠા કરીએ, છતાં આત્મતત્ત્વનું જ્ઞાન તે શબ્દોથી

વચનામૃત.

૧૯૭

યથ શકે નહિ. કારણ કે આત્મા શબ્દ સ્વરૂપી નથી. જે શબ્દ સ્વરૂપી હોય તેનો ખ્યાલ શબ્દ દ્વારા પામી શકાય, પણ આત્માતો શબ્દથી ભિન્ન છે, માટે શબ્દ દ્વારા તેનું જ્ઞાન આપણે મેળવી શકીએ નહિ.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે તે શબ્દાતીત છે. ભાષા પરમાણુસ્કંધરૂપથી બનેલી હોય છે, તે પરમાણુઓ પણ પુદ્ગલના-જડ પદાર્થના બનેલા છે. તેથીજ અન્યકર્તા લખે છે કે ભાષા એ પુદ્ગલના સ્કંધરૂપ છે, અને પુદ્ગલ રૂપી છે. તેથી ભાષા પણ રૂપી છે, અને આત્મા તો કેવળ અરૂપી છે, તેથી તે આત્મા ભાષાના પુદ્ગલથી ભિન્ન છે. શબ્દ જડ છે અને રૂપી છે, આત્મા ચેતન છે અને અરૂપી છે, તેથી આત્મા શબ્દોની પેલીપાર રહેલો છે. તે આત્માની-ચેતનની શક્તિ એની છે કે જેનું આપણે પરિપૂર્ણ ચિન્તન કરી શકીએ નહિ. આપણી બુદ્ધિથી તે ચેતનનું સામર્થ્ય કદંપી શકાય તેમ નથી. યોગીઓ ધ્યાનમાં મગ્ન થાય છે, ત્યારે પણ તે ચેતન શક્તિના સામર્થ્યની કાંઈક ઝાંખી કરી શકે છે, પણ તેનું ખરૂં સામર્થ્ય તો તેઓનાથી પણ કેવલજ્ઞાનવિના અજ્ઞાન રહે છે. સર્વ સ્થલે ચેતનાને આવિર્ભાવ કરનાર-પ્રકાશ કરનાર તે ચૈતન્ય શક્તિ છે, આ જગતમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે તે સર્વનું કારણ તે ચેતના છે.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે આત્મા શબ્દની પેલીપાર છે, એ બાબતનો સત્ય છે, પણ આ જગતમાં જ્ઞાન મેળવવાનો મુખ્ય આધાર શબ્દો છે. આ જગતનો સંઘળો વ્યવહાર શબ્દથી ચાલે છે. તે શબ્દો અક્ષરો મારફતે લખવામાં આવે કે કેવળ મુખથી બોલવામાં આવે, પણ શબ્દો વિના કાંઈ પણ વ્યાપાર એક ક્ષણવાર પણ ચાલતો નથી. માટે તે શબ્દો જ્ઞાનના હેતુ છે. પ્રાચીન મહાત્માઓ મુનિયો પોતાને થયેલા આત્મિક અનુભવનો લાભ બીજા મનુષ્યોને મળે તે માટે પુસ્તકો લખતા ગયા છે; અને હાલ પણ અનેક ગ્રંથો રચાય છે, લખાય છે, અને પ્રકટ થાય છે. આ સર્વ જ્ઞાન આપવાનાં સાધનો છે. પુસ્તકો પણ શબ્દનાં બનેલાં છે. માટે શબ્દ એ જ્ઞાન પામવાનું અને આપવાનું ઉત્તમોત્તમ સાધન છે. શ્રુતજ્ઞાનને દેવીની ઉપમા આપવામાં આવેલી છે. વાગ્દેવી, સરસ્વતી એ સર્વ શ્રુતદેવીના અપર પર્વાયો છે. જેટલા અક્ષરો છે, જેટલી લીપીઓ છે તે સર્વ દ્રવ્ય શ્રુત જ્ઞાન અપેક્ષાએ કહી શકાય છે. સામાન્ય રીતે ધર્મશાસ્ત્રોને શ્રુત જ્ઞાનનું નામ આપવામાં આવેલું છે. પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે આપણે શ્રુતદેવીની સ્તુતિ કરીએ છીએ. અને “ગમો બંમિલિવિપ બંભીલિપિ-બ્રાહ્મી લિપિને નમસ્કાર થાઓ, એવો પાઠ ભગવતી સૂત્રમાં છે; તે પણ

૧૯૮

વચનામૃત.

શ્રુત દેવતાની સ્તુતિ કરવાને બોધ આપે છે. અને યોગી પુરુષોનું જ્ઞાન પ્રાપ્તિ નિમિત્તે વિવિધ પ્રકારે તે સરસ્વતી દેવીનું ધ્યાન કરવાથી હૃદય નિર્મળ થાય છે, અને હૃદય નિર્મળ થતાં આત્મજ્યોતિનો પ્રકાશ થાય છે. અને સહજમાં જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે; માટે ગ્રન્થકર્તા પ્રથમ શ્લોકમાં અરિહંત ભગવાનને નમસ્કાર કરી બીજા શ્લોકમાં સરસ્વતી દેવી-શ્રુતદેવીની સ્તુતિ કરે છે.

॥ મૂલ. ॥

હંસગામિની સરસ્વતી, ઘટ ઘટમાં વ્યાપી,
પરા પશ્યંતી ધ્યાને, મનમાં મુનિએ થાપી,
અન્તરમાં ઉદ્યોત, સદા તેનાથી થાવે,
શબ્દ સૃષ્ટિનું બીજ, યોગીના મનમાં ભાવે,
આદ્ય શક્તિ બ્રહ્મની છે, જગતમાં જયજય કરી,
બુદ્ધિસાગર બીજ મંત્રે, સરસ્વતી ઘટમાં વરી.

સરસ્વતી દેવીનું લૌકિક વાહન હંસ ગણાય છે, માટે તેને અત્રે હંસ ગામિની કહેવામાં આવેલી છે. હંસ એટલે આત્મા, તેને પ્રાપ્ત થનારી વાણી તેને હંસ ગામિની કહે છે. હંસનો અર્થ આત્મા પણ થાય છે તે અપેક્ષાએ હંસપદ-આત્મપદ પ્રાપ્ત કરી આપનારી તે સરસ્વતી દેવી છે. તે સરસ્વતી દેવીરૂપ શ્રુતજ્ઞાન ઘટઘટમાં-દરેક પુરુષના હૃદયમાં વ્યાપી રહેલું છે. તે આત્માની જ્ઞાન ઋદ્ધિને યોગી લોકો પરાધ્યાન અથવા પશ્યન્તીનું ધ્યાન કરતાં મનમાં સ્થાપન કરે છે. તે જ્ઞાનઋદ્ધિવડે હૃદયમાં સદા પ્રકાશ થાય છે. અંધારામાં જોવાને દીપક સાધન છે, ચંદ્ર પણ સાધન છે, ચંદ્ર કરતાં પણ સૂર્ય એ વિશેષ ઉત્તમ સાધન છે. પણ જો દીપક, ચંદ્ર, સૂર્ય વગેરે સાધનો હોય, પણ ચક્ષુ ન હોય તો માણસ શું કરી શકે અથવા શું દેખી શકે? માટે ચક્ષુ એ જ્ઞાન મેળવવાનું સાઈ સાધન છે. પણ માણસને ચક્ષુ હોય, છતાં તેનું મન ભ્રમિત હોય તો વસ્તુ પાસે છતાં તે જોઈ શકે નહિ. ચક્ષુ કે શ્રોત્ર અથવા બીજી કોઈ પણ ઈન્દ્રિય દ્વારા જે અનુભવ થાય, તેનું જ્ઞાન થવાને મન કારણ છે. પણ તે મન પણ જડ છે, તેને પ્રકાશનાર આત્માનું જ્ઞાન સ્વરૂપ છે. જે આત્માનું જ્ઞાનસ્વરૂપ ન હોય તો કેવળ જડમન પણ શું કરી શકે? માટે તે આત્માની જ્ઞાન શક્તિવડે હૃદયમાં પ્રકાશ થાય છે, અને સર્વ વસ્તુઓનું જ્ઞાન આપણને થાય છે. જગતમાં જેટલા શબ્દો છે,

વચનામૃત.

૧૯૯

જેટલા અક્ષરો છે, જેટલી લિપિઓ છે, તે સર્વનું બીજ જ્ઞાનશક્તિ છે; અને તેથી તે જ્ઞાનશક્તિ યોગીઓને બહુ રૂચે છે. કારણ કે યોગીઓનો પરમ ઉદ્દેશ આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનો હોય છે. તો પછી આત્માની તે જ્ઞાનશક્તિ ઉપર તેમની રૂચિ થાય એ સ્વાભાવિક છે અને જેની જ્ઞાન તરફ રૂચિ થાય તે ખરી રીતે યોગ માર્ગનો અધિકારી છે. ભક્તે ને તે આજ્ઞાની પુરૂષ હંકારો માર્ગનો આશ્રય કરે, પણ જેને સહજ સમાધિ અથવા રાજયોગ કહે છે, તેને વાસ્તે જ્ઞાનસિવાય એક પણ પગથું ભરી શકાય તેમ નથી. જ્ઞાનઋદ્ધિ તે પરમાત્માની પ્રથમ શક્તિ છે. આત્માનાં બધાં સ્વરૂપોમાં જ્ઞાનસ્વરૂપ ઉત્કૃષ્ટ છે; તે જ્ઞાનશક્તિજ આ જગતમાં જ્યવંતી વર્તે છે. સર્વ ધર્મોનો અથવા આત્મધર્મનો ખરો ઉદ્દેશજ આત્માનું અવરાધ ગયેલું જ્ઞાન પ્રકટ કરવાનો છે; અને ધર્મશાસ્ત્રોએ પ્રતિપાદન કરેલા માર્ગો પણ તે આવરણ દૂર કરવાને વાસ્તે છે.

આ હૃદયમાં લખેલો બીજ મંત્ર ઓંકાર અથવા પ્રણવાક્ષર છે. આત્મામાં રહેલી જ્ઞાનઋદ્ધિ જે હાલ તિરોહિત છે, તેને પ્રકટ કરવાને સર્વ પુરૂષોએ ઉદ્યમ કરવો જોઈએ. ઉદ્યમથી સર્વ બાબતો સિદ્ધ થાય છે. તો આ કામ પણ અવશ્ય સિદ્ધ થશે. સતત ઉદ્યમની અને તે સાથે તે બાબતને યોગ્ય સાધનો મેળવવાની જરૂર છે. યોગ્ય સાધનો અને ઉદ્યમનો સમાગમ થતાં સર્વ દુષ્કર કાર્યો સુકર થઈ જાય છે.

મૂલ.

ચેતનની શક્તિ છે, સરસ્વતી શ્રુત વાણી,
ક્ષયોપશમના ભાવે જ્ઞાનીની શક્તિ જ્ઞાણી.
ત્રણભુવન પ્રખ્યાત સદા સુખસાગર દેતી,
જ્ઞાતા જ્ઞેય વિચાર સારમાં લલખદ રહેતી.
શ્રુતવાણીને સેવીએ દિલ અનુભવ સુખડાં આપતી,
બુદ્ધિસાગર સરસ્વતી ઝટ બ્રાંતિ દુઃખડાં કાપતી. ૩

શ્રુત વાણીરૂપી સરસ્વતી એ ચેતનની-આત્માની શક્તિ છે. સર્વ પ્રકારની જ્ઞાનઋદ્ધિ એ આત્માની સ્વાભાવિક શક્તિ છે. આપણને જે કંઈ જ્ઞાન થાય છે તે સર્વ આત્મામાં રહેલી જ્ઞાનશક્તિને લીધે થાય છે. પ્રકાશ એ જેમ સૂર્યનો સ્વાભાવિક ધર્મ છે, તેમ જ્ઞાન એ પણ આત્માનો સ્વાભાવિક ધર્મ છે પણ જ્ઞાનને આવરણ કરનાર જ્ઞાનાવરણીય કર્મથી તેની જ્ઞાનઋદ્ધિ આચ્છાદિત થયેલી છે. જેવી રીતે તેજસ્વી સૂર્યના પ્રકાશને પ્રકટ થવામાં

૨૦૦

વચનામૃત.

વાદળાં વિદ્નરૂપ નીવડે છે, તેમ આ કર્મ પુદ્ગલો આત્માના જ્ઞાનપ્રકાશને પ્રકટ કરવામાં બાધ કરે છે. પણ વાદળ નાશ પામતાં સૂર્ય દેખાય છે, તેમ આ જ્ઞાનને આવરણ કરનારાં કર્મ પુદ્ગલોનો ક્ષયોપશમ થતાં આત્માનું અવરાયેલું જ્ઞાન પ્રકાશમાં આવે છે, અને તેના બળ વડેજ માણસ આ જગત્તા પદાર્થોનું જ્ઞાન મેળવી શકે છે. જેમ જેમ તે કર્મ પુદ્ગલોનો વધારે ક્ષયોપશમ, તેમ તેમ વિશેષ જ્ઞાન પ્રકટનું જાય છે. અને જ્યારે જ્ઞાનને આવરણ કરનારાં સર્વ કર્મ પુદ્ગલો ક્ષય પામે છે, ત્યારે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. માટે જ્ઞાનીની શક્તિનો આધાર કર્મના ક્ષયોપશમ ઉપર રહેલો છે. જ્ઞાનીની શક્તિઓ સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ, તેમજ ઉર્ધ્વતા અધઃ અને તીર્ઘ્નાં લોકમાં સુવિદિત છે. તેમને જણાવવાને ઢોલ વગાડવાની જરૂર પડતી નથી. તેઓ પોતાની મેળેજ પ્રકાશ પામે છે, અને તે જ્ઞાનવડે મનુષ્ય નિરંતર સુખસાગરમાં ન્હાય છે. જ્ઞાની પુરૂષ નિરંતર આનંદમાં રહે છે. અજ્ઞાન એજ દુઃખનું કારણ છે. તે જ્ઞાનીની શક્તિ નિરંતર ઉત્તમ પ્રકારના વિચાર કરવામાં મગ્ન રહે છે. જાણનાર કોણ અને જાણવા યોગ્ય પદાર્થ શું છે, એટલે ચેતન અને જડનો વિચાર કરવામાંજ જ્ઞાનીની શક્તિ વપરાય છે. પ્રારબ્ધ કર્મવશાત્ આવી પડેલાં કાર્યો જ્ઞાની પણ કરે, છતાં તેનું સાધ્યગિન્દુ નિરંતર ચેતન અને જડનો વિવેક કરી ચેતનની સાથે પોતાની એકતા કરવાનું છે તે એકતા તો છે, પણ તેને અનુભવવામાં તે નિરંતર મગ્નો રહે છે.

કોઇ પણ પ્રકારનું જ્ઞાન તે શ્રુતજ્ઞાન એવો સામાન્ય અર્થ થાય છે. પણ ધર્મ તે શબ્દ સુખ્યત્વે કરીને ધર્મશાસ્ત્રોને લાગુ પડે છે, તે ધર્મશાસ્ત્રોમાં લખેલી વાણીનું નિરંતર સેવન કરવું, હૃદયમાં તેનું રટન કરવું, અને તે વાણીમાં વર્ણવેલા બોધ પ્રમાણે આચરણ રાખવાં. જ્ઞાની પુરૂષોએ તે વાણીમાં પોતાનો અનુભવ દર્શાવ્યો છે. માટે તેનું મનન આપણને અનુભવ રૂપ સુખ આપે છે. અનુભવીએને કેવું સુખ થતું હશે, તેનો તે અનુભવ લીધા વિના, શાસ્ત્રવચનને લીધે, આપણને સહજમાં ખ્યાલ આવે છે. તે શ્રુતવાણીરૂપી સરસ્વતી સર્વ પ્રકારની બ્રાન્તિ—સંશયો છેદી નાંખી વસ્તુનું યથાર્થ સ્વરૂપ આપણી સમ્મુખ રજી કરે છે; અને અજ્ઞાન એજ ઉપર જાણાવ્યા પ્રમાણે દુઃખનું કારણ હોવાથી અજ્ઞાન દૂર થતાં દુઃખ પણ દૂર નાશે છે, એમ ગ્રન્થ કર્તા ખુદ્ધા શબ્દોમાં જણાવે છે.

આત્મ શક્તિની સેવા સુખડાં સહુ કરનારી,
આત્મશક્તિની સેવા દુઃખડાં સહુ હરનારી,

આત્મશક્તિનો વ્યક્તિભાવ યોગાદ્યક સાધે,
આત્મ શક્તિનો વ્યક્તિભાવ છે ગુરૂ આરાધે,
આત્મ શક્તિની આગળે, સહુ દેવતા પાણી ભરે;
બુદ્ધિસાગર આત્મ વ્યક્તિ પામતાં સંપદ વરે.

૪

આત્માની શક્તિ અનંત છે. કોઈથી તે કહી શકાય તેમ નથી. તે શક્તિનો અનુભવ કરનારા પણ શબ્દોમાં સંપૂર્ણપણે તે કહી શક્યા નથી, અને કદાપિ ભવિષ્યમાં પણ કોઈ તે કહી શકવા સમર્થ થશે નહિ. તે શક્તિ અપરિમિત છે, અને મનુષ્યવાચ્યા તે દર્શાવવાને પુરતું બળ ધરાવતી નથી. તે આત્માની શક્તિની જે ઉપાસના કરવામાં આવે તો તે ઉપાસના સર્વ પ્રકારના સુખ આપે છે. આત્મા સ્વભાવેજ આનંદમય હોવાથી, તેની શક્તિની ઉપાસના આપણને આનંદ-પરમ સુખ પ્રાપ્ત કરાવી આપે, તેમાં આશ્ચર્ય શું ! તે તો સ્વાભાવિક ક્રિયા છે, અને ખરું સુખ દુઃખરહિત હોવાથી, તેજ ઉપાસના સર્વ પ્રકારના દુઃખોનો સંહાર કરે છે. આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ રૂપ ત્રિવિધતાપ આત્મ શક્તિની ઉપાસનાથી સહેજ ટળે છે; અને પરમશાંતિ અને આનંદનો અનુભવ થાય છે. પણ હવે જે ઉપાસનાથી આવો અકથ્ય લાભ તેના બંડોને મળે છે, તે ઉપાસના શી રીતે કરવી તે પ્રશ્ન વાચકના મનમાં ખડો થાય એ સ્વાભાવિક છે, તો તેનો ખુલાસો અન્ધકારજ આપે છે. આત્મશક્તિ જે હાલ તિરોહિત અપ્રકટ છે, તેને પ્રકટ કરવાનો ઉત્તમોત્તમ માર્ગ યોગ અને તેના આઠ અંગ છે; અને તેની સાથે સહગુરૂની ભક્તિ એ પણ ઉત્તમ સાધન છે. યોગના આઠ અંગ અને ગુરૂભક્તિ આત્મોપાસનાના પ્રબળ અને ઉત્કૃષ્ટ સાધનો છે. શ્રુતવાણીનું આરાધન ગુરૂથી થાય છે, અને ગુરૂની આરાધનાથી શ્રુત-જ્ઞાન પ્રકટ થાય છે, તેથી આત્મા પોતાની શક્તિઓ પ્રકટ કરી શકે છે.

સદ્ગુણ દાષ્ટિની સ્વીલચળી.

સહગુણદાષ્ટિ જેમ જેમ ખીલે છે તેમ તેમ દોષદાષ્ટિનો પરિહાર થતો જાય છે. સહગુણ દાષ્ટિની ટેવ પાડવાથી પ્રત્યેક આત્માઓની ધોળા બાજુ દેખાય છે. પરમાં પરમાણુ સમાન પણ જે સહગુણ હોય છે તો સહગુણદાષ્ટિ ધારકના મનમાં પર્વત સમાન ભાસે છે. પણ પંખીમાં પણ કેટલાક સહગુણ દેખવામાં આવે છે, ત્યારે મનુષ્યજન્મમાં કેમ સહગુણો ન હોય ? અલબત્ત મનુષ્યોમાં સહગુણો હોય છે. કિંતુ મનુષ્યો વિપરીત દાષ્ટિથી દેખે છે તેથી

૨૦૨

વચનામૃત.

ગુણો પણ દુર્ગુણોરૂપ બાસે છે. અમુક જૂઠો છે, અમુક વિશ્વાસઘાતી છે, અમુક સાધુ ઢોંગી છે, આવી નકામી કુલ્લવી કરવાથી સામા મનુષ્ય જેવા પોતાને કંઈ પણ શુભ ફળ પ્રાપ્ત થતું નથી. ત્યારે શ્વામાટે મનુષ્યોની કાળા બાજુ તરફ દેખવું જોઈએ? મમે તે ધર્મનો મનુષ્ય હોય, મમે તે દેશનો મનુષ્ય હોય તોપણ તેનામાં રહેલા સદ્ગુણો તરફ દેખવું જોઈએ. તમે અન્યના ગુણોનેજ દેખશો, અને દોષોનો પ્રકાશ ન કરશો તો અન્ય પણ તમારા સદ્ગુણો પ્રતિ દૃષ્ટિ દેશે. “જેવા આઘાત તેવા પ્રત્યાઘાત” આ નિયમ સકલ વિશ્વમાં વ્યાપી રહેલો અતુલ્યમાં આવે છે. કોઈનું તમે અશુભ ચિંતવતા હશો ત્યારે સામે મનુષ્ય પણ તમારું અશુભ ચિંતવશેજ. તમે કોઈને સદ્ગુણ દૃષ્ટિથી દેખશો ત્યારે તે પણ દેખશે. સદ્ગુણદૃષ્ટિથી દેખવાથી બે ફાયદા મળે છે. પ્રથમ ફરેકના સદ્ગુણોજ દૃષ્ટિમાં આવે છે, દ્વિતીયલાભ એ છે કે અમની નિંદા થતી નથી અને તેથી વેરઝેરની પરંપરા વૃદ્ધિ પામતી નથી.

જ્યાં સુધી જગતના સર્વ જીવો પરમાત્મા સમાન છે, એવી દૃષ્ટિથી તમે વર્તતા નથી ત્યાં સુધી તમને કોઈ પરમાત્મદૃષ્ટિથી દેખવાનું નથી. જ્યાં સુધી તમે અન્ય મનુષ્યોને નીચ બાવનાથી દેખો છો તાવત તમેને અન્ય મનુષ્યો નીચ દૃષ્ટિથી દેખશે એમાં કંઈ પણ આશ્ચર્ય નથી. તમારામાં રહેલા સદ્ગુણોને સર્વ લોક જાણે એવી તમારા હૃદયમાં ધૃષ્ટા છે, પણ જ્યાં સુધી તમે અન્યના સદ્ગુણોને ગાતા નથી ત્યાં સુધી તમારા સદ્ગુણોની અસર અન્ય ઉપર થવાની નથી. જ્યાં સુધી તમે સર્વના દૂષણો કાઢી પોતે દોષરહિત બનવા ઈચ્છો છો ત્યાં સુધી જગતના જીવો પણ તમારામાં અનેક દૂષણો કાઢી તમને ખરાબ દૃષ્ટિથી જાવના. તમને કોઈ નીચ દોષદૃષ્ટિથી જુએ તે માટે અન્યને તમે સદ્ગુણ દૃષ્ટિથી જુઓ. એમ કરવાના કરતાં ઉત્તમ સરલ ઉચ્ચ ધર્મ એ છે કે પ્રત્યેક આત્માને સંગ્રહનયસત્તાથી સિદ્ધ સમાન બાવો, પ્રત્યેક આત્મામાં જે કંઈ સદ્ગુણો હોય તેનું સ્મરણ કરો, પોતાના આત્માને પણ સદ્ગુણ દૃષ્ટિથી દેખો, જે જે સત્તાએ આત્મામાં ગુણો રહેલા છે તે ગુણોનું સ્વરૂપ વિચારતાં, ગાતાં તમે તે ગુણોને પ્રગટ કરી શકશો. આત્માને જે ઉચ્ચ બાવથી દેખશો, આત્માને દેવ માનશો, આત્મામાં સર્વ છે એમ શ્રદ્ધાથી સંતોષ ધારશો તો તમે ઉચ્ચ પદને પ્રાપ્ત કરી શકશો. તમારા આત્મામાં જે જે સદ્ગુણો ખીલ્યા હોય તેને વિશેષતઃ ખીલવવા પ્રયત્ન કરો. સ્વઆત્માને સિદ્ધસમાન દૃષ્ટિથી દેખશો તો આત્મામાં અનંત ગુણ ખીલશે. આત્મા પોતાને સદ્ગુણ દૃષ્ટિ દેખે તો પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પોતાના ઉપયોગમાં રાખી શકે અને તેથી શુદ્ધ સ્વકાર્યને પ્રગટાવી શકે અને તેના યોગે અંતે પરમાત્મા બને.

વચનામૃત.

૨૪૩

મનુષ્યો એમ સમજે છે કે અમે અન્યના દૂષણો જોઈએ છીએ, અને વહીએ છીએ, તેમ તેમ અમારૂં જોરવ વૃદ્ધિ પામે છે પણ આ તેમની ભૂલ છે, કારણ કે અનાદિકાળથી દોષદષ્ટિ વડે દેખવાથી આત્મા ઉચ્ચ થઈ શક્યો નથી. જે જે દુર્ગુણોનું હૃદયમાં ચિંતન થાય છે, તેનાથી મનોવર્ગણા ખરાબ બને છે. માટે અશુભ વિચાર કરવાને જરા માત્ર પણ પ્રયત્ન કરવો યોગ્ય નથી.

જે મનુષ્યો અન્યના દૂષણો સદાકાળ દેખે છે અને તદ્દ્વારા નિંદા કરે છે તેઓનો આત્મા ખરેખર પ્રેમ, ક્ષમા, અને કારુણ્યભાવના વિચારથી હજારો ગાઉ દૂર રહે છે. પોતાનામાં જેમ ક્રોધાદિક દોષો રહેલા છે, તેની નિંદા કોઈ કરે તો આપણા મનની કંઈક લાગણી દુઃખાય છે. તે પ્રમાણે અન્યની નિંદા કરતાં અન્યની પણ લાગણી દુઃખાય છે. કેટલાક એમ કહે છે કે અન્યના દોષોને પ્રગટ કરવાથી દુનિયામાં તે હલકો પડે છે તેથી તે દોષોનો ત્યાગ કરે છે. આમ પણ કહેવું ખરેખર જૂઠું છે. ‘ખાડો ખોદે તે પડે’ એ ન્યાયથી વિચારતાં માલુમ પડે છે કે અન્યને હલકો પાડતાં પોતાને હલકાઇપણું પ્રાપ્ત થાય છે. અન્યના દોષો ઉઘાડા પાડતાં પોતાના દોષો પણ સામે ઉઘાડે છે. પરિણામ એ આવે છે કે અંતે એક બીજને તેઓ શત્રુ યુદ્ધિથી દેખે છે. પરસ્પર એક બીજને મારી નાખવા વિચારો ચલાવે છે. માટે અન્યમાં અનેક દોષો હોય પણ તેની નિંદા કરતી નહીં. શ્રી વીરમજી સર્વજ્ઞ હતા. લાખો મનુષ્યોમાં લાખો દોષો રહેલા એક કાળમાં જાણના હતા, પણ કોઈ વખત કોઈને કહ્યું નથી કે તારામાં આવા ખરાબ દુર્ગુણો છે. ઉપદેશ પણ એવી શૈલીથી આપતા હતા કે સર્વ મનુષ્યો પોતાના સદ્-ગુણોને ઝોળખી શકે.

કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં, કોઈ પણ કાળમાં દોષદષ્ટિથી આત્માની ઉન્નતિ થઈ નથી અને યવાની નથી. દોષદષ્ટિથી દેખનારા પુરૂષો સમ્યક્વર્તનને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. આત્માને ખરેખર દોષદષ્ટિ શ્રાપ સમાન છે. આત્માની નીચદશામાં દોષદષ્ટિએ જેટલું ખરાબ કર્યું છે તેટલું કોઈએ ખરાબ કર્યું નથી. આત્માની ઉચ્ચ દશાદૃષ્ટ વસિતો નાશ કરવા માટે દોષદષ્ટિ એ કટાર સમાન છે.

હે દોષદષ્ટિ! તું નીચ છે તોપણ હું તને ક્ષમાથી કહું છું કે હવે તું મહારા આત્મામાંથી દૂર થા. હે દોષદષ્ટિ! હું તારા ઉપર ક્રોધ કરતો નથી તેમ રાગ પણ કરતો નથી, તારાથી હું આત્મા બિન્ન છું, એમ હું દૃઢ સંકલ્પથી સ્વીકારું છું, સર્વ જીવોનું હવે હું સદૃશ્ય દષ્ટિથી બહુ

૨૪૪

વચનામૃત.

કરીશ. માનવ બંધુઓમાં અનેક પ્રકારના ગુણો છે પણ તે સહગુણ દષ્ટિ વિના અધારામાં પડ્યા હતા. હવે તે સર્વ દેખાય છે. મનુષ્યવર્ગ એકદમ કંઈ સર્વગુણી બની શકતો નથી. ધીમે ધીમે સર્વમાં તરતમયોગે ગુણો ખીસે છે. કોઈ વખત લેખક, શ્રાતા અને વાચકોના આત્માઓ પણ એવી સ્થિતિમાં હશે કે તે જો દુર્ગુણોનું સાક્ષાત્રૂપ દેખાય તો શું મનમાં વિચારે! ! ! ઉત્તમ મહાત્માઓની કૃપાથી અભ્યાસના બળયોગે દુર્ગુણોનો નાશ થતો જાય છે. પરબવમાં જો દોષોનું આસક્તિ પૂર્વક સેવન કરવામાં આવ્યું છે, તે દોષો હાલ પણ અન્ય ગુણ ખીલ્યા છતાં જતા નથી. કેટલીક વખત પાછા શાંત થઈને હૃદયને વિકારી બનાવે છે, કેટલીક વખત મનમાં કામ ક્રોધાદિક દુર્ગુણો ઉત્પન્ન થઈને એવું અકૃત્ય કરાવે છે કે પશુના કરતાં પણ નીચકોટીનો આત્મા ગણાય. ક્ષણમાં જ્ઞાન અને વૈરાગ્યની જાગૃતિ થતાં નહીં પુર જેમ ઉતરે છે વા વીંછીનું વિષ જેમ ઉતરે છે, તેમ કામાદિક વિકારો પણ ઉતરે છે અર્થાત્ નાશ પામે છે. મોટા મોટા ત્યાગી અને યોગિયોના મનમાં પણ અનેક વિષય વિકારોરૂપ દોષો પ્રગટે છે. પણ પુનઃ અભ્યાસના બળથી તે શમે છે. દોષોનાં વેગ કરતાં અભ્યાસખળ અલ્પ હોય તો દોષોનું જોર વધે છે અને ત્યાગી વૈરાગીની પ્રતિજ્ઞાની પણ ધૂળધાણી કરી દે છે. આથી શોકોના જાણવામાં આવતાં કહે છે કે, ‘તપસી ગયા લપસી.’ પણ મનુષ્યો વિચાર કરશે તો માલમ પડશે કે જો તમે તેના ઠેકાણે હો તો તમે દોષોના વેગમાં કેવી રીતે તણાઓ છો તે માલુમ પડી શકે. બંધુઓ! વિચારશો તો માલુમ પડશે કે પ્રત્યેક મનુષ્યો આત્માના સહજ આનંદના ભોગ માટે દુર્ગુણોનો નાશ કરવા સંકલ્પ ભૂમિરણમાં ઉભા રહી લડવૈયાની પેઠે ઉભા રહી યુદ્ધ કરે છે. કોઈ વખત જીતે છે, કોઈ વખત હારે છે. હારવાથી તે દોષ-પાત્ર નિંદવા લાયક ઠરતા નથી. પાછળ તેના તે મનુષ્યો દોષોનું જોર જોઈને થતાં કર્મરાજની સાથે યુદ્ધ કરવાના. કર્મરાજની સાથે લડતાં જ હારે તેની તો ઉલટી જાણનીઝ સ્ત્રીઓની પેઠે સારવાર કરવી જોઈએ—તેમને મદદ કરવી જોઈએ. પણ ‘પડ્યા ઉપર પાડું’ની પેઠે તેમની નિંદા કરવાથી તમે કંઈ પણ ફાયદો પ્રાપ્ત કરી શકશો નહિ.

દાખલા તરીકે—સમજો કે કોઈ મનુષ્યે દારૂ પીવાની પ્રતિજ્ઞા કરી કે હું હવે દારૂપાન નહિ કરું. કેટલાક વખત સુધી દારૂપાન તેણે કર્યું નહિ. કોઈ વખત મોહનું જોર વિશેષ થવાથી તેણે દારૂપાન કરનારાઓ કહેવા લાગ્યા કે આરે તે પચ્ચખાણ ભાંજ્યાં માટે તું મોટા પાપી બન્યો. બંધુઓ! વિચારો કે, ખેતે તો દારૂથી જરા માત્ર હઠયા નથી. દારૂપાન ખુબ કરે છે. પેલા

પુરૂષે પ્રતિષ્ઠા ભાગી તેથી ઉલટા દાર પીનારા જે સર્વ હતા તેથી પણ વધારે ખરાબ થઇ ગયો. દાર પીનારાઓએ તેને પોતાની યાત્રિ બહાર કર્યો.

આવી રીતે જ્યાં દોષીનો ઉદ્ધાર કરવા કરતાં તેનું વિશેષતઃ પુરૂ કરવું એવી દોષદષ્ટિ હોય છે ત્યાં જગતનું બધું શી રીતે થઇ શકે? જે આત્મા, પોતે દોષદષ્ટિનો ત્યાગ કરે છે અને સદ્ગુણદષ્ટિ ધારણ કરે છે તે પોતે તરી શકે છે અને અન્યને પણ તારી શકે છે. સદ્ગુણ દષ્ટિથી દેખનાર સ્વ અને પરજીવોની દયા પાળી શકે છે, સર્વથા તે સર્વ પાપનો નાશ કરી શકે છે. સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરી મોક્ષપદ મેળવી શકે છે. સદ્ગુણ દષ્ટિથી દેખનાર સૂર્યની પેઠે જ્યાં ત્યાં પ્રકાશ કરી જગદુદ્ધારક અને છે. જે જે મહાત્માઓ થઇ ગયા, થાય છે અને થશે તે સર્વ સદ્ગુણ દષ્ટિધારક સમજવા.

જ્યારે ત્હમારામાં સદ્ગુણ દષ્ટિની વૃત્તિ ખીણે ત્યારે ત્હમારે જાણવું કે, હવે હું આત્મ સમુખ જઇ શકીશ અને પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરી શકીશ. કોઇ પણ પુરૂષ વા સ્ત્રીની વાત ચાલતાં અમુકમાં દુર્ગુણ છે એવી વાણી બોલશો નહિ. ફક્ત તમને સદ્ગુણ જે જે દેખાય તે કહેશો. સદ્ગુણ દષ્ટિને પ્રેમથી ધ્વંષજો. હજારો સંકટ આવતાં છતાં પણ સદ્ગુણ દષ્ટિ છોડશો નહિ. તમારી નિંદા સાંભળો વા તમારૂં કોઇ ખરાબ કરે, સંકટમાં આવી પડે તોપણ કોઇના અવગુણ દોષોને પ્રગટ કરશો નહીં. ફક્ત તે સંમયે એક પણ ગુણ હોય તે કહેશો-સ્મરશો. પ્રથમ તો તમને ઠીક પડશે નહીં, અરુચિ થશે, અન્યનું દૂષણ પ્રગટ કરવું-લુચ્ચાના પ્રતિ લુચ્ચા થવું એ ન્યાય. ઠીક લાગશે. પણ અંતે સદ્ગુણ દષ્ટિને આગ્રહપૂર્વક સેવન કરશો તો માલુમ પડશે કે જે કાંઇ આનંદ છે તે ખરેખર સદ્ગુણ દષ્ટિમાં છે. આવી સદ્ગુણ દષ્ટિ સર્વ મનુષ્યો પ્રાપ્ત કરો.

હુમસમાં વાંસદાના રાણાને આપેલો ઉપદેશ.

જે વિક્રાનો જૈનોનાં શાસ્ત્ર વાંચે છે તેઓને નિષ્પક્ષપાત દષ્ટિના યોગે માલુમ પડે છે કે જૈન ધર્મ સર્વ ધર્મ કરતાં પ્રાચીન છે. જૈન ધર્મ અનાદિકાળનો છે એમ તેના અભ્યાસકોને માલુમ પડ્યા વિના રહેશે નહિ. સર્વ દુર્ગુણોનો નાશ કરી આત્માના સર્વ સદ્ગુણો પ્રગટાવવા તેજ જૈન ધર્મનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે. જૈન ધર્મ એમજ કહે છે કે હે ભવ્ય જીવો! સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરીને મુક્તિપદ પ્રાપ્ત કરો. જૈન ધર્મમાં કર્મનું જેવું સ્કન્ધ સ્વરૂપ છે

૨૦૬

વચનમૃત.

તેવું કોઈ પણ અન્ય ધર્મમાં નથી. અષ્ટાદશ દોષરહિત દેવ, પંચ મહાવ્રત ધારી સુગુર, અને દયા આદિ ગુણથી યુક્ત ધર્મ. આ ત્રણ તત્ત્વનું બહુ સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ છે. જેમ જેમ એ ત્રણ તત્ત્વનો વિશેષ વિચાર કરવામાં આવે છે તેમ તેમ નવો નવો અનુભવ પ્રાપ્ત થતો જાય છે. જૈન દર્શનમાં દયાનું સ્વરૂપ જેવું બતાવ્યું છે તેવું અન્યત્ર દેખવામાં આવતું નથી. યજ્ઞ યાગાદિકમાં પશુઓનો વધ કરી ધર્મ માનરાઓને જૈન ધર્મ શીખામણ આપીને કહે છે કે યજ્ઞાદિકમાં પશુ હોમવાથી કોઈ પણ જાતનો ફાયદો થતો નથી. જે યજ્ઞમાં હોમેલાં પશુઓ સ્વર્ગે જતાં હોય તો તમારા પુત્રોને કેમ હોમતા નથી ? દયાના આચારો અને વિચારોમાં હાલના સમયમાં પણ જૈન અગ્રગણ્ય પદ ભોગવે છે. જૈન ધર્મ એમ કહે છે કે પરમાત્માઓ અનંત છે. જે જે જીવો કર્મનો નાશ કરે છે તે તે પરમાત્માઓ થાય છે. આત્મા તેજ પરમાત્મા થાય છે, પણ તે પરમાત્મા જગતનો બનાવનાર નથી. જગત બનાવવાનું ઇશ્વરને કંઈ પણ પ્રયોજન નથી. રાગ દોષરહિત પરમાત્મા છે, તે જે જગત બનાવવાની ઉપાધિમાં પડે તો તેનું ઇશ્વરપણું આશ્ચર્ય જાય. જે જે આત્માઓ કર્મનો નાશ કરીને પરમાત્મા થાય છે તે મુક્તિમાં જાય છે, ત્યાંથી તે કોઈ વખત પાછા આવતા નથી. જેને કર્મ લાગ્યાં છે તેજ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે. કર્મરહિત થએલા પરમાત્મા સંસારમાં અવતરતા નથી. ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને વા સાધુ થઈને અનંત સુખમય એવું પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરવાનું છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેનારે બાર વ્રત અંગીકાર કરવાં જોઈએ, એમ જૈન ધર્મ જણાવે છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં રાજ, શેઠ અને વ્યાપારી વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. રાજાએ પોતાની રૈયતનું પાલન કરવું જોઈએ, પ્રજાને ન્યાય આપવો જોઈએ, પોતાના પુત્ર સમાન પ્રજાને ગણવી જોઈએ, એમ જૈન ધર્મ જણાવે છે. રાજાએ હાજી હા કરનારા સ્વાર્થી મંત્રીઓને ન રાખવા જોઈએ, સ્વાર્થી અને મંત્રી કારભારીઓ રાજાઓ તથા રૈયતનું બહું કરી શક્તા નથી. જે અન્યનું બહું કરી શકતો નથી તે પોતાનું પણ શી રીતે બહું કરી શકે ? પ્રધાનોએ રાજાઓને સત્ય માર્ગ બતાવવો જોઈએ. પ્રથમના સમયમાં રાજાઓ સાધુઓનો ધર્મોપદેશ સાંભળતા હતા તેથી ધર્મમાં કુશળ થતા હતા. રાજા ધર્મી હોવાથી પ્રજા ઉપર પણ સારી છાપ પડતી હતી. સાધુઓ કંચન અને ઝીના ત્યાગી હોવાથી તેમજ સાંસારીક સ્વાર્થ નહિ હોવાથી રાજાઓને સત્ય શિક્ષા આપતા હતા તેની અસર પણ રાજાઓને સારી થતી હતી. હાલ તો રાજાઓની પાસે ધણા ભાગે સજ્જન પુરો હોતા નથી તેથી તેઓની મતિ સુધરતી નથી.

વચનામૃત.

૨૦૭

માંસ અને દારૂપાન કરવાથી આત્મા પાપકર્મથી મક્કિન બને છે. જૈનધર્મ દરમિયાને છે કે જે રાજાઓ માંસભક્ષણ અને દારૂપાન કરતા નથી તેઓ પ્રજાને પણ સુધારી શકે છે. દારૂપાનમાં મસ્ત બની ગએલા ઠાકોરો, રાજાઓ પોતાની બુદ્ધિને સુધારી શકતા નથી. જે જે જૈનધર્મી, સૂર્યવંશી વા ચંદ્રવંશી વા ગમે તે વંશના સંપ્રતિનૃપ અને કુમારપાળ વગેરે રાજાઓ થઈ ગયા તેઓએ પોતાની બુદ્ધિ સુધારીને પ્રજાની ઉન્નતિ સારી રીતે કરેલી છે. રાજા, ઠાકોર, શેઠ વા બાદશાહ ગમે તે હોય પણ જે પોતાનાં આચરણ ઉત્તમ રાખી શકતો નથી, તે કોઈ પણ રીતે જગતનું કલ્યાણ કરવા સમર્થ થતો નથી. જે જે પુરૂષો આચાર વિચારથી ઉત્તમ રહે છે તેજ જગતમાં અન્ય ઉપર સારી અસર કરી શકે છે. હિંદુસ્તાનના મનુષ્યો આર્ય ગણાય છે તેનું કારણ એ છે કે હિંદુસ્તાનમાં શ્રીતીર્થંકરો અને મોટા મોટા મુનિવરો ઉત્પન્ન થયા છે. હાલ આર્ય દેશના મનુષ્યો આર્યના ગુણો છોડીને હિંસા, દારૂપાન, નાસ્તિકતા વગેરે અનાર્યોના દોષોને અંગીકાર કરે છે ત્યારે હવે આ આર્યોને અનાર્ય કેમ ન કહી શકાય ? પાશ્ચિમાત્મ યુરોપ વગેરે દેશના રહેવાશીઓ માંસાહાર અને દારૂપાનનો લાગ કરવા લાગ્યા છે ત્યારે આર્યો ઉલટા અનાર્ય થતા જાય છે. પરદેશીઓમાં જે જે સુસંપ, પ્રેમ, ભાતુભાવ, ઉદયમ વગેરે ગુણો છે તેનું અહણ કરવું જોઈએ. પણ તેવા ગુણોનું અનુકરણ ન કરતાં તેમના જેવો વેશ પહેરવો, ખ્રીસ્તી થઈ જવું, તેમનાં સર્વ આચરણ સારાં છે એમ અંધપણથી માની પોતાના ધર્મના આચારો અને વિચારોને જે દેશવટો આપે છે તેઓ અનેકધા પાપકર્મ અહણ કરે છે.

હિંદુસ્તાન ધર્મને માટે પ્રખ્યાત છે. હિંદુસ્તાનમાં જૈન ધર્મ દયાની લાગણીથી પૂર્વે અત્યંત શાંતિ પાથરી હતી અને હાલ પણ પાથરે છે. જૈન સાધુઓ ગામેગામ ફરીને કોઈ જીવોને મારવા નહિ એવો દયાનો ઉપદેશ આપે છે. જે મનુષ્ય કીડી અને પશુ પંખીઓને મારવા માટે તૈયાર થાય છે તે મનુષ્યોને પણ મારી નાખે તેમાં શું આશ્ચર્ય ! જૈન ધર્મ પાળનારાઓમાં આવી ઉત્તમ દશા હોવાને લીધે તેઓ દેશ પરદેશના મનુષ્યોમાં પશુ પંખી વગેરે પ્રાણી માત્રમાં ભેદ રાખ્યા સિવાય દયાની લાગણીથી સર્વ જીવોનું બહું વાંચે છે. જ્યારે આવી દયા હોય છે ત્યારે રાજવિરુદ્ધ પ્રજા કેમ ચાલી શકે ? રાજા અને પ્રજા એક બીજાનું યુરૂ કેમ કરી શકે ? ખરેખર જૈન ધર્મ, મત્તા સર્વ મનુષ્યો માટે છે. જૈન ધર્મમાં ન્યાત જાતનો ભેદ નથી. નીતિના સર્વ ગુણોનો સમાવેશ જૈન ધર્મમાં થાય છે. હિંદુ ધર્મમાં પણ તુલસીદાસ વગેરે ભક્તો દયાને માટે ઉચ્ચ વિચારો ધરાવે છે અને કહે છે કે-

૨૦૮

વચનામૃત.

દયા ધર્મકો મૂલ હે, પાપ મૂલ અભિમાન;

તુલસી દયા ન છોડીએ, જળ લગ ઘટમે' પ્રાણ. ૧

વ્યાસ ઋષિ પણ દયાને માટે ભગવદ્ગીતામાં અપેક્ષાએ સારા વિચારો જણાવે છે. ભાગવતમાં પણ યજ્ઞ યાગાદિકમાં પશુઓ હોમવાનો નિષેધ કર્યો છે. કેટલાક રાજાઓ, અને ઠાકોરો વગેરે દશરાના દિવસે બકરાં અને પાડાનો નાશ કરે છે. પાડાઓને મારવાથી કોઈ પણ જાતનો લાભ થતો નથી. જીવોની હિંસા કરવાથી ઉલટું અપમંગળ થાય છે. દેવીઓ પાડા વગેરેના કોહીને ખાતી નથી. દેવીને જો પાડા ખાવા હોય તો વગડામાં ધણા હોય છે ત્યારે ત્યાં કેમ ખાઈ જતી નથી ? ખરેખર આ ખોટો રીવાજ છે. જૈન શ્વેતાંબર કોન્દર-સના પ્રયાસથી ધણા રાજાઓએ દશરાના દિવસે થતી હિંસા અટકાવી છે. વાંસદાના રાણાએ પણ કેટલાક પાડા મારવાનો નિષેધ કર્યો છે. માટે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે. આશા છે કે એક પણ પાડાનો ભોગ થતો અટકશે.

મનુષ્યો જેમ જેમ સત્ત્વધર્મના સિદ્ધાંતો વાંચે છે, સાંભળે છે, ત્યારે તેમના મનમાંથી બ્હેમના વિચારો નીકળી જાય છે. જૈન ધર્મ પુણ્ય અને પાપનું સ્વરૂપ સારી રીતે જણાવે છે, તેમજ પુનર્જન્મના સિદ્ધાંત પરિપૂર્ણ માને છે તેથી જૈન ધર્મ ઉત્તમ ધર્મ ગણાય છે. જૈન ધર્મનું સ્વરૂપ કહેનારા સર્વજ્ઞ તીર્થંકરો હતા તેથી જૈન ધર્મ ઉત્તમ કહેવાય છે તે સ્વાભાવિક છે.

જે જે તીર્થંકરો થયા તે સર્વ ક્ષત્રિય વંશમાં જન્મેલા ઉત્તમ રાજપુત્રો હતા, તેથી ક્ષત્રિય વર્ણનો જૈનધર્મ કહેવાય છે. હાલના સમયમાં ક્ષત્રિય અસલ પોતાના બાપ દાદાનો જૈનધર્મ તજીને અન્ય ધર્મ પાળે છે અને વળી જૈન ધર્મ ઉપર તિરસ્કાર બતાવે છે તે કેટલું શોચનીય છે ! ? ? જૈન ધર્મ રાજધર્મ છે તેની ખરી ખુખીઓ તેના પૂર્ણ અભ્યાસીઓ જાણે છે. દયાના જેવો ઉત્તમ સિદ્ધાંત જૈન ધર્મમાં ઉત્તમ છે તેના લીધે સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે.

સર્વ ધર્મનો સમાવેશ દયામાં થાય છે. દયા એ સર્વ પ્રાણીઓનો ધર્મ છે. અને દયાધર્મ તે જૈનધર્મનો મુખ્ય સિદ્ધાંત છે, માટે રાજાઓએ દયા ઉપર ખૂબ ધ્યાન આપવું જોઈએ. હે રાજા ! જો તમે સર્વ જીવોની દયા કરશો તો આ બધાં પણ સુખી થશે. દયાના પ્રતાપથી દેવતાઓ તમારી સહાય કરશે. દયાનો બદલો મળ્યા શિવાય રહેનાર નથી.

જગતની ઉત્તતિ ધાર્મિક કેલવણીથી થાય છે, આપણા કોકો પોતાનો ધર્મ બરાબર જાણતા નથી. તેથી તેઓ ખ્રીસ્તિ પાઠરીઓના ઉપદેશથી

વચનામૃત.

૨૦૯

મિથ્યા ધર્મમાં સપડાઇ જાય છે. બાહ્યાવસ્થાથી ધાર્મિક કેળવણી આપવામાં આવે તો સદ્ગુણોથી મનુષ્યો ઉચ્ચ બની શકે. આપણા ધર્મગુરુઓ જે દયા આદિ સદ્ગુણોને ગામોગામ ફરી ઉપદેશ આપે તો દેશમાં થતાં મારા-મારી, ક્લેશ, અને વૈર વગેરેનો જડમૂળથી નાશ થઈ જાય. જે દેશમાં ધર્મનો જુસ્સો નથી તે દેશમાં અંતે શાન્તિ રહેતી નથી. ધર્મભેદના લીધે દરેક ધર્મના આચાર્યોએ મોટા ક્લેશ ન કરવા જોઈએ. જે ધર્મની વૃદ્ધિ તરવારના ધાથી થઈ છે તે ધર્મનો વહેલો અસ્ત થનાર છે, જે ધર્મમાં શાંતિના સિદ્ધાંતો બરપુર છે તેજ અંતે સ્થાયી રહેશે. હિંદુસ્તાનના વિદ્યાર્થીઓને ધાર્મિક કેળવણી આપવામાં આવે તો તેઓનાં મન શાંત થાય. ગૃહસ્થાશ્રમમાં વા સાધુ અવસ્થામાં રહીને આત્માના સદ્ગુણો ખીલવવા જોઈએ. જગતમાં બહુ કરનારનું બહુ થાય છે. અને યુદ્ધ કરનારનું યુદ્ધ થાય છે. હિંદુસ્તાનમાં જે જે રાજ્યો સદ્ગુણી થયા, ધર્મિ થયા, તેઓને સર્વ લોકો ધન્યવાદ આપે છે. મનુષ્યની જીંદગી ક્ષણિક છે. રાજ્યઋદ્ધિ અસ્થિર છે, અંતે પરભવ જતાં પુણ્ય અને પાપ સાથે આવે છે.

સારા વિચારનો બદલો સારો મળે છે અને નકારા વિચારનો બદલો નકારો મળે છે. મનુષ્યોએ આવતા ભવમાં સુખને માટે ધર્મ કરવો જોઈએ. ધર્મનો જુસ્સો જેના હૃદયમાં નથી તે મનુષ્ય કદી દુનિઆનું બહુ કરી શકનાર નથી. રાજ્યો કરતાં મહાત્માઓ, સાધુઓ જગતમાં વિશેષ પૂજ્ય ગણાય છે. તેનું કારણ એ છે કે તેઓ ધર્મમાંજ પોતાનું જીવન ગાળે છે, તેથીજ તેઓ રાજના પણ રાજ્યો કહેવાય છે. નાસ્તિકના વિચારોથી કેટલાક વ્યસનોમાં મગ્ન થઈ લક્ષ્મીનો તથા તનનો ધુમાડો કરે છે. તેવા મનુષ્યોના જન્મથી દુનિયાને કંઈ પણ ફાયદો થતો નથી. દુનિયામાં જન્મીને જેણે મનુષ્યોના તથા પ્રાણીઓના બલા માટે તન, મન અને ધનથી ઉદ્ધમ કર્યો છે, તેનો જન્મ ખરેખર સફળ છે. મનુષ્ય પોતાના નિર્મળ સંદાયરણ વિના બોલીને કરી શકતો નથી. યોગિયો બોલ્યા વિના પણ હજારો મનુષ્યોને બોધ આપે છે અને સારાં આચરણવિના વક્તાઓ નાટકીયાની પેઠે અસર કરી શકતા નથી. જે સાધુ પોતે કંચન અને સ્ત્રીનો ત્યાગ કરે છે તેજ ખરેખર સાધુ કહેવાય છે. તેમજ ગૃહસ્થ પણ દયા, દાન, પ્રભુ ભક્તિ, અને બોધશ્રવણ વગેરે સદ્ગુણો ધારણ કરે તો ખરો ગૃહસ્થ કહેવાય છે. ગૃહસ્થે ગૃહસ્થના ધર્મ પ્રમાણે વર્તવું અને ત્યાગીઓએ ત્યાગીના ધર્મ પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ. આત્માના કલ્યાણ માટે સદ્ગુરુઓનું સેવન કરવું જોઈએ. રામચરિત્ર અને પાંડવ ચરિત્ર પણ સારા અને ખોટા પુરુષોના વિભાસ દેખાડે છે. ધર્મનાં

૨૧૦

વચનામૃત.

પુસ્તક વાંચી સદ્ગુણોને પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરશે અને દુર્ગુણોનો નાશ કરવા પ્રયત્ન કરશે તો ખરું ક્ષત્રિયપણું પ્રકટ થશે-વીરપણું પ્રકટ થશે. ખરેખર તેજ ધર્મ યોદ્ધા છે કે જીજ્ઞે કર્મોનો નાશ કર્યો.

જીર્ણ લેખના આધારે ઐતિહાસિક વિષય.

શ્રી વીરથી ૨૯૧ વર્ષે સંપ્રતિ રાજ્ય થયો તેણે જિનપ્રાસાદ અનેક કરાવ્યા.
શ્રી વીરથી ૪૫૩ વર્ષે ગર્દભ બિહ્ન રાજ્યનો શિર છેદ કરનાર કાલિકાચાર્ય થયા.
શ્રી વીરથી ૪૭૦ વર્ષે વિક્રમાદિત્ય રાજ્ય થયો. તે સમયમાં સિદ્ધસેન દિવાકર,
કલ્યાણ મંદિર, સમ્મતિતર્ક વગેરેના કર્તા થયા.

વિ. સં. ૧૦૮ પૌષધશાળાની સ્થાપના થઇ.

વિ. ૫૮૫ યાકિનીસૂતુ હરિભદ્રસૂરિયે ૧૪૪૪ ગ્રંથ બનાવ્યા.

વિ. સં. ૮૦૦ બપ્પભટ્ટ સૂરિનો જન્મ. ૮૫૦ સ્વર્ગ. તેમણે આમ રાજ્યને પ્રતિબોધ્યો.

વિ. ૧૦૧ શ્રીવજ્ર સ્વામી સહાયથી જીવડશાએ શત્રુજયનો ઉદ્ધાર કર્યો.

વિ. ૧૪૩૯ નાણાવટી ગોઈદે તારંગામાં અજિત બિંબ સ્થાપના કરી.

વિ. ૧૦૧૧ સત્યપુરમાં મહમદગીજની સુલતાનના ઉપસર્ગથી વીરપ્રભુ બિંબ ચલિત થયું.

વિ. ૧૦૮૮ વિમલવસહી સ્થાપન. પિત્તલમય બિંબ સ્થાપના.

વિ. ૧૨૭૩ લૂણિગવસહિક સુવટા બિંબ સ્થાપના.

વિ. ૮૦૨ વનરાજે પાટણની સ્થાપના સૂરિમંત્રથી શિલગુણી સૂરિપાસે કરાવી.

વિ. ૧૧૮૬ શ્રીદેવસૂરિના વચનથી સિદ્ધરાજે આદિનાથ પ્રાસાદ ૯૫ આંગુલ પ્રમાણ પ્રતિમા સ્થાપના.

વિ. ૧૧૬૬ હેમચંદ્રનું સૂરિપદ. ૧૧૯૯ કુમારપાળ ગાદીએ બેઠા.

વિ. ૧૧૯૮ સિદ્ધરાજે સિદ્ધપુરમાં રૂદ્રમાલ કરાવ્યો.

વિ. ૧૧૯૯ ફલોધીમાં પ્રાસાદ બિંબની સ્થાપના. પાઠાંતરે બારસેને ચાર વર્ષે.

વિ. ૧૨૯૮ વસ્તુપાળ સ્વર્ગગમન પશ્ચાત્ દશ વર્ષે તેજપાળ સ્વર્ગગમન.

વિ. સં. ૫૨૩ કાલિકાચાર્યે ચોથનું પર્યુષણપર્વ કર્યું.

વિ. ૧૧૫૯ પૂર્ણિમા પક્ષની સ્થાપના.

વિ. ૧૨૫૦ આગમ પક્ષની સ્થાપના.

વચનામૃત.

૨૧૧

- વિ. ૧૧૬૯ આંચલિયામતની આંપાનેશમાં સ્થાપના. પાઠાંતરે ૧૨૧૪.
 વિ. ૧૨૨૬ સાધ્વપૂર્ણિમા પક્ષની સ્થાપના.
 વિ. ૧૧૦૯ ભરાવક્ષી તીર્થ સ્થાપના.
 વિ. ૧૨૮૫ શ્રીતપાગચ્છની સ્થાપના થઇ-જગચ્ચંદ્ર સૂરિને તપા એવું બિ-
 રદ મળ્યું.

- શ્રીવીરથી ૬૦૯ વર્ષે દિગંખર મતની ઉત્પત્તિ થઇ.
 વિ. ૧૦૨૯ ભોજ રાજના સમયમાં ધનપાલ થયો.
 વિ. ૧૦૮૦ શ્રી જવાલીઆમાં શ્રી બુદ્ધિસાગર સૂરિએ બુદ્ધિસાગર વ્યાકરણ
 બનાવ્યું.
 વિ. ૧૩૭૭ માં ગુજરાતમાં દુકાળ પડ્યો. બીમાશાહે દાન દીધું.
 વિ. ૧૩૩૨ દેદાપુત્ર પેથડ અને તેના પુત્રે ઝાંઝણે શત્રુંજય અને ગિરનારમાં
 એકધ્વજનું આરોપણ કર્યું.
 વિ. ૧૧૮૪ સિદ્ધરાજના પ્રધાન સજને પાંચ કરોડ બહોતેર લાખ દ્રવ્યથી શ્રી
 ગિરનાર ઉપર પ્રાસાદ કરાવ્યો.
 વિ. ૧૩૫૬ કર્ણધેલાના પ્રધાન માધવે ગુર્જર દેશમાં બાદશાહની સેનાનો
 પ્રવેશ કરાવ્યો-પાટણમાં.
 સં. ૧૪૯૯ અખાત્રીજ દિવસે રાણપુરમાં દેર થયું.
 સં. ૧૧૮૧ પોસ સુદી દશમે કલોધી પાર્થનાથ પ્રગટ્યા.
 વિ. ૯૨૭ શ્રી વિજયપુર ગામ અજમેરના વિશળદેવે વસાવ્યું.
 વિ. ૧૩૨૭ વર્ષે માળવામાં દેવેન્દ્ર સૂરિએ સ્વર્ગગમન કર્યું.
 પ્રાયઃ સંવત ૧૩૦૦ ની સાલમાં વિજયપુરમાં વિદ્યાનંદ સૂરિએ વિદ્યાનંદ
 વ્યાકરણ બનાવ્યું.

શ્રીસિદ્ધરાજના સમયમાં હેમચંદ્રે સિદ્ધહેમ વ્યાકરણ બનાવ્યું.

- સં. ૧૪૯૯ શ્રી સોમસુંદર સૂરિ દેવલોક પામ્યા.
 સં. ૧૪૭૮ વડનગરમાં મુનિસુંદર સૂરિનું સૂરિપદ શા. દેવરાજે ધામધૂમથી
 કર્યું. તેમણે પોતાના ગુરુપર ૧૦૮ હાથનો વિશ્વસિ પત્ર લખ્યો.
 ૧૫૦૩ માં દેવલોક ગયા.
 સં. ૧૫૦૮ જિનપ્રતિમા ઉત્થાપકલુંપકમત નીકળ્યો.
 સં. ૧૪૯૬ લક્ષ્મીસાગરને પંડિત પદ. કેટલાક પંડિત પદને પન્યાસપદવી પણ
 કહે છે, કેટલાક પન્યાસ પદને પ્રજ્ઞાંશ પદવી પણ કહે છે,
 પન્યાસ પદવી ક્યારથી શરૂ થઇ તેની પૂર્ણ શોધ થવાની જ-

૨૧૨

વચનામૃત.

૩૨ છે. પંડિત પદ્મીજ જો પન્થાસપદ્મી તરીકે ઠરતી હોય તો તે પત્તરમાં સૈકાથી શરૂ થઈ છે એમ પદ્મવલીઓના આધારે કહી શકાય છે. તે પહેલાં જણાતી નથી.

સં. ૧૫૦૧ શ્રીહેમવિમલ સૂરિએ ક્રિયાનો ઉદ્ધાર કર્યો.

સં. ૧૫૬૨ વા ૬૬ ના લગભગ કડુઆમત નીકળ્યો. તેણે સાધુ ગ્રંથની ઉત્થાપના કરી.

સં. ૧૫૭૦ ની સાલમાં હુંકામતમાંથી ખીજો મત નીકળ્યો.

સં. ૧૫૭૨ ની સાલમાં નાગોરી તપામાંહિથી ઉપાધ્યાય પાર્શ્વચંદ્રે પાયચંદ મત કાઢ્યો.

સં. ૧૫૮૨ માં આણંદવિમળ સૂરિએ ક્રિયાદ્ધાર કર્યો. સૂરિ વડનગરમાં ગયા, ત્યાં અઠમના પારણે, નાગરણે રાખતો પિંડ વહેરાવ્યો તે વહોર્યો, અને પાણીમાં અડવાલી પી ગયા. પાછો અઠમ કર્યો તેથી નાગર લોક વગેરે પણ તેમના પ્રભાવથી જૈન થયા. સં-૧૫૮૬ ચૈત્ર સુદી ૭ સ્વર્ગમન અમદાવાદમાં.

શ્રી વિજયદાન સૂરિના ઉપદેશથી ગંધારીયા શાહરામજી અને અમદાવાદ-વાસી સંઘવી કુંવરજી પ્રમુખે સિદ્ધાચળમાં ચોમુખ અષ્ટાપદાદિક દેહેરાં બનાવ્યાં સં. ૧૬૧૦ માં સિરોહીમાં હીરવિજયજીને સૂરિપદ મળ્યું.

સં. ૧૬૪૯ શ્રી હીરવિજય સૂરિના કહેવાથી અમદાવાદમાં ધર્મસાગર ઉપાધ્યાયે પાંચ બોલનો મિચ્છામિ દુક્કં દીધો.

સં. ૧૬૫૨ વર્ષે ગામ ઉનામાં બાદરવા શુદી એકાદશીના દીવસે શ્રી હીરવિજય સૂરિ સ્વર્ગે પધાર્યો. શ્રી હીરવિજય સૂરિના વખતમાં રાજસૂરગચ્છ નીકળ્યો.

૧૬૪૬ પોસ શુદી ૧૩ વાર શુક્ર શ્રી પાટણમાં શ્રીહીરવિજય સૂરિએ બાર બોલની પ્રરૂપણા કરી.

(૧) પરપક્ષીને કોષએ આકર વચન ન કહેવું. (૨) પરપક્ષીકૃત ધર્મ કાર્યે સર્વેયાં વખાણવા લાયક નથી એમ કોષએ ન કહેવું. (૩) તપાગચ્છ નાયકને પુછ્યા વિના કોષએ નથી પ્રરૂપણા કરવી નહીં. (૪) દિગંબરી ચૈત્ય, કેવલ શ્રાવક પ્રતિષ્ઠિત ચૈત્ય, દ્રવ્યલિંગીને દ્રવ્યે બનેલાં ચૈત્ય એ ત્રણ ચૈત્યવિના ખીજ સધળા ચૈત્ય વાંદવા—પૂજવા યોગ્ય જાણુવા. એ વાતની શંકા ન કરવી. (૫) નવકારશી કરતાં સગાંના સંબંધે કદાચિત્ પરપક્ષીને જખાડતાં સાધર્મ્ય વ્રાતસંઘ્ય ફેરક ન થાય. (૬) શાસ્ત્રોક્ત સાત નિન્હવ સર્વ વિસંવાદીને નિન્હવ, એક એ ટાળી ખીજ કોષને નિન્હવ ન કહેવા.

વચનામૃત.

૨૧૩

(૭) પરપક્ષી સાથે ચર્ચા ઉઠીરણા ન કરવી. પરપક્ષી કોઈ ઉઠીરણા કરે તો શાસ્ત્રાધારે ઉત્તર દેવો પણ કંઈક વધે તેમ ન કરવું. (૮) શ્રી વિજયદાન સૂરિએ બહુ જન સમક્ષ વિસનગરમાં ઉત્સવ કુદાલ ગ્રંથ અને તેમાંનો અર્થ કોઈ અન્ય ગ્રંથોમાં આપ્યો હોય તે અપ્રમાણુ જાણવો. (૯) સ્વપક્ષી યોગ્યતા અભાવે પરપક્ષી સાથે યાત્રા કરતાં યાત્રા ફાક ન થાય. (૧૦) પૂર્વાચાર્યના વખતમાં પરપક્ષી કૃત સ્તોત્ર સ્તુતિયો વગેરે કહેવાતી હોય તેની કોઈએ નિવારણ કરવી નહીં.

સં. ૧૬૭૨ માં વિજયસેન સૂરિ સ્વર્ગે ગયા.

શ્રી વિજયદેવ સૂરિના વખતમાં અણસૂર ગચ્છ નીકળ્યો. તેમના વખતમાં રાજસાગરજીએ શાંતિદાસ શેઠને માટે મંત્રારાધના કરી અને તેના પ્રતાપથી શાંતિદાસ શેઠ બાદશાહના માનવંતા થયા. શાંતિદાસ શેઠે અમદાવાદમાં વિજયદેવસૂરિનું ચોમાસું કરાવ્યું અને ચોમાસાને પારણે સૂરિજીને શાંતિદાસ શેઠે વિનંતિ કરી કે રાજસાગરને ઉપાધ્યાય પદવી આપો. સૂરિએ નકારો કર્યો તેથી ધણો વાદ થયો ત્યારે શાંતિદાસે પોતાના હાથે વાસખેપ નાખીને રાજસાગરને આચાર્ય પદવી આપી. ત્યારથી સાગરગચ્છ નીકળ્યો. સંવત ૧૬૮૦ લગભગમાં શાંતિદાસ શેઠે અમદાવાદમાં સાગરગચ્છનો ઉપાગ્રય બનાવ્યો. ખંભાત, વડોદરા, સુરત, ડભોઈ, સાણંદ, પાટણ વગેરે ધણે ઠેકાણે સાગરગચ્છના ઉપાશ્રમ જોવામાં આવે છે.

સં. ૧૬૮૨ વિજયદેવ સૂરિએ પોતાની પાટે શ્રી વિજયસિંહ સૂરિને થાપ્યા. સંવેગી પટ્ટાવલીના આધારે તે વખતમાં થનાર પન્યાસ સત્યવિજયજી મેદપાટ દેશના છે એમ નીકળે છે. પણુ યતિવર્ગની પટ્ટાવલીના આધારે તે ગંધારના શાંતિદાસ શ્રાવક હતા અને તેમણે દીક્ષા લીધી એમ જોવામાં આવે છે. શ્રી વિજયસિંહ સૂરિ ૧૭૦૯ માં કાળ ધર્મ પામ્યા. શ્રી વિજયસિંહ સૂરિ અને વિજયપ્રભ સૂરિના વખતમાં યશોવિજયજી તથા શ્રીવિનયવિજયજી વિદ્યમાન હતા. યતિની પટ્ટાવલી જોતાં શ્રી યશોવિજયજીએ કાથીયાં કર્યાં હતાં પણ પાછળથી ત્યાં ગયાં હતાં એમ જણાઈ આવે છે. વિજયપ્રભ સૂરિને શ્રી સત્યવિજય ગણીએ ન વાંદ્યા અને સામા પડી કાથીયાં વસ્ત્ર ધારણ કર્યાં એમ યતિની બૃહત્ પટ્ટાવલીમાં જોવામાં આવે છે, પણુ તે ઉપર સત્યવિજયજીનું નિર્વાણ જોતાં નિશ્ચય રહેતો નથી. સત્યવિજયજીના નિર્વાણમાં યશોવિજયજી સંબંધી કંઈ પણ પીતવસ્ત્ર કર્યાં એમ જણાવ્યું નથી.

વિ. ૧૭૨૦ ની સાલમાં શ્રી સત્યવિજયજીના નિર્વાણ આધારે તેઓ શ્રીએ ક્રિયોદ્ધાર કર્યો એમ જણાય છે. વિજયપ્રભ સૂરિ રાંદેર ગામમાં

૨૧૪

વચનામૃત.

આત્મા. સંધના આગ્રહથી યશોવિજય ગણીને કાથીયાં ઉતરાવી ઉપાધ્યાય પદવી આપી ગચ્છમાં લીધા. તેમજ વિનયવિજયજી સાગર ગચ્છમાં ગયા હતા. તેમને પણ ઉપાધ્યાય પદવી આપી ગચ્છમાં લીધા એમ યતિની પટ્ટાવલીમાં લખ્યું છે, પણ તે વિચારવા યોગ્ય છે. કોઇ પ્રમાણિક ગ્રંથોમાં હજી તે બાબતનું કંઈ જોવામાં આવતું નથી. દસમત સ્તવનમાં મેંતો મત કરી પડતોરે મુકયો એવું વાક્ય આવે છે પણ આ બાબતનો હજી કોઈ રીતે નિર્ણય થાય તેવા પુરાવા મળતા નથી. શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયે પીતવસ્ત્ર ધારણ કર્યો હતાં કે કેમ તેનો કોઇ વિદ્વાન મુનિવર ખુલાસો કરશે અને સત્ય બહાર લાવશે તો અન્યથા પડશે. આ સંબંધમાં ઘણી ચર્ચા થઇ શકે તેમ છે, પણ બંને તરફનું પૂર્ણ જોયા વિના મત આપી શકાય તેમ નથી.

વિજયપ્રભ સરિના વખતમાં નયવિમળે પોતાનો મત સ્થાપવા સરિપદ પોતે ધરાવીને વિમલમત કાઢ્યો. આ વાત પણ યતિની પટ્ટાવલીમાં છે. ખરું છે તે હજી તપાસતું જોઇએ, કારણ કે નયવિમળસરિ મહા વિદ્વાન હતા, તેમનું નિર્વાણ સંબંધીનું વર્ણન હાથમાં આવે તો સત્ય તારવી શકાય.

આ વૃદ્ધ પટ્ટાવલી ૧૮૮૧ ની સાલમાં લખાઇ છે, તે સમયના આચાર્યોની હકીકતો ઘણીખરી બહાર આવવાથી સત્ય જણાશે.

જૈન ધર્મના સિદ્ધાન્તોનો અભ્યાસ તથા તેઓનું શ્રવણ.

શ્રી સર્વજ્ઞ મહાવીરસ્વામી કથિત ધર્મની આરાધના કરવાથી ભવ્યજીવો આત્માની પરમાત્મદશા પ્રાપ્ત કરે છે. જૈન ધર્મની આરાધના કરવા માટે શ્રી વીર પ્રભુના કહેલા સિદ્ધાંતોનું શ્રવણ કરવું જોઇએ. મનુષ્યો શ્રી વીર પ્રભુનાં તત્ત્વો સાંભળે તો તેમના હૃદયમાં એક જાતનો નવીન વિચાર પેદા થાય. કેટલાક જૈન શ્રાવકના કુળમાં ઉત્પન્ન થઇને પણ જૈન સિદ્ધાંતોનું શ્રવણ કરતા નથી તેથી તેઓની આસ્તિકતા વધતી નથી. જે મનુષ્યો શ્રીવીર પ્રભુનાં કથિત તત્ત્વો સાંભળે છે તેઓ શ્રીવીર પ્રભુની સર્વજ્ઞતા તથા ઉત્તમતા સંબંધી પૂજ્ય અભિપ્રાય બાંધી શકે છે. જે લોકો તીર્થંકરોની નિન્દા કરે છે અને જૈન ધર્મ સંબંધી શ્રદ્ધા રાખતા નથી તેઓ જો જૈન સિદ્ધાંતોનું શ્રવણ કરે તો ખરેખર તેઓના હૃદયમાં સારી અસર થઈ શકે. જૈન ધર્મતત્ત્વોને બરાબર સમજવામાં આવે તો મનુષ્યોના હૃદયમાં

જ્ઞાનનો પ્રકાશ જાગત થાય. જૈન ધર્મ અપૂર્વ અને અનાદિ કાળથી ચાલતો આવેલો એવો ધર્મ છે. અનેક તીર્થંકરો ભૂતકાળમાં થયા અને થશે, તે સર્વે જૈન ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે. જેઓ જૈન ધર્મનાં તત્ત્વોનો ગુરૂગમ-પૂર્વક અભ્યાસ કરે છે તેઓ જૈન ધર્મની ઉત્તમતા સંબંધી મુકત કંડે આ-ધોષ કરે છે. હાલમાં જૈન સાધુઓમાં વિદ્યાનો ફલાવો થતો જાય છે. ધણા સાધુઓ સૂત્રો વાંચી શ્રાવકાને સંભળાવે છે પણ દિલગીરીની વાત છે કે લોકો સિદ્ધાંત શ્રવણનો બરાબર લાભ લેતા નથી. જો સિદ્ધાંતનું શ્રવણ કરવામાં આવે તો મનુષ્યોનું જીવન ઉચ્ચ થયા વિના રહે નહીં.

જ્યારે યુરોપ વગેરે દેશોમાં જૈન ધર્મ તત્ત્વોનો તે તે દેશના પ્રોફેસરો અભ્યાસ કરે છે, અનેક પ્રકારની ચર્ચા ચલાવે છે ત્યારે આપણા જૈન બાંધવો જૈન સિદ્ધાંતોનું બરાબર શ્રવણ પણ કરી શકતા નથી. ગુરૂની પાસે જૈન સિદ્ધાંતોનું શ્રવણ કરવાથી ગુરૂગમપૂર્વક જૈન તત્ત્વજ્ઞાન મળવાથી, આત્માની પરિણતિ સુધરે છે-મલીન વિચારોનો નાશ થાય છે અને જૈન ધર્મની શ્રદ્ધા પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામે છે.

હાલના વખતમાં પિસ્તાલીશ આગમો છે. આગમો એ રતનનાં ભંડાર છે, તત્ત્વજ્ઞાનના ખજાના છે. તેમાંથી જેટલાં અને તેટલાં આગમોનું શ્રવણ કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આ દુઃખમ કાળમાં જિનાગમનો આધાર છે. સુવિહિત પૂર્વાચાર્યોના ગ્રંથોનું પણ શ્રવણ કરવાથી શ્રુતજ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય છે. જે લોકો નાટક વગેરેમાં જમ ફક્ત એક ઘડીના આનંદની ખાતર ન-કામો વખત ગુમાવે છે અને જૈન ધર્મતત્ત્વોનું શ્રવણ કરવાને જોઈએ તેટલો સમય ગાળતા નથી. તેઓએ સમજવું જોઈએ કે, આ ભવમાં અને પરભ-વમાં જિનાગમનું શ્રવણ તેજ હિતકારી છે. મારા આત્માનો ઉદ્ધાર તેથીજ થવાનો છે, એમ ખાસ લક્ષમાં રાખવું જોઈએ.

સાધુ અને સાધ્વીઓએ જિનાગ્રા વિાધપૂર્વક સૂત્રોનું વાચન કરવું જોઈએ અને શ્રાવકોએ જિનાગ્રા વિાધપૂર્વક શ્રવણ કરવું જોઈએ. સિદ્ધા-ન્તોના વાચનમાં મન લાગવાથી મન ખીજે ઠેકાણે પરિભ્રમણ કરતું નથી. સિદ્ધાન્તોનું વાચન કરતાં આર્તધ્યાન અને શૈદ્રધ્યાનનો નાશ થાય છે અને ધર્મધ્યાનની વૃદ્ધિ થાય છે. સાધુઓ અને સાધ્વીઓ જેમ જેમ સિદ્ધાન્તોના વાચનમાં લીન બને છે તેમ તેમ નવું નવું શ્રુતજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, અને દુનિ-યાની ખટપટને ભૂલી જાય છે, તેમજ ચરિત્રમાં પણ સ્થિર થાય છે, મનમાં શુભ અધ્યવસાયની ધારા વૃદ્ધિ પામતી જાય છે, ચાર પ્રકારની વિકથાનો પણ નાશ થાય છે. સાધુઓ અને સાધ્વીઓને સિદ્ધાન્ત વાચન શ્રવણનું

૨૧૬

વચનામૃત.

મોટું આલંબન છે. સિદ્ધાન્તના વાચનથી અનેક પ્રકારની શંકાઓનો નાશ થાય છે અને અન્ય લોકોને બોધ આપવામાં સુગમતા થાય છે. સિદ્ધાન્ત વાણી રૂપ ગંગા નદીમાં સ્નાન કરવાથી અનંત ભવની કર્મરૂપ મલિનતાનો નાશ થાય છે. પ્રથમના સમયમાં જૈન સિદ્ધાન્તોનું શ્રવણ વાચન સારી રીતે ચાલતું હતું તેથી તે વખતમાં જૈન ધર્મનો ફેલાવો સારી રીતે થયો હતો. હાલમાં સુભાષ્યે પુસ્તકો છપાઈને ઘણાં બહાર પડે છે પણ જોઈએ તે પ્રમાણમાં વાંચન શ્રવણ થતું નથી. બાળજીવોને રૂચિ થાય એવાં કથાનાં પુસ્તકો પણ ઘણાં છપાઈને બહાર પડ્યાં છે, અને હજી ઘણાં બહાર પડતાં જાય છે. સુરુ જૈનોએ પુસ્તકોને રખડતાં મૂકી તેઓની કોઈ પણ રીતે આશાતના કરવી નહીં. કારણ કે પુસ્તકોની આશાતના કરવાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધાય છે.

જૈનાગમોનું રહસ્ય બાણ્યાવિના ખરા જૈન થવાતું નથી. જે ખરા જૈનો છે તે જૈનાગમોનું પ્રભુની પેઠે માન કરે છે. જૈનાગમો ઉપર પરમ પ્રેમ-ભક્તિ ઉત્પન્ન થયા વિના હૃદયમાં જ્ઞાનનો ખરો પ્રકાશ પડી શકતો નથી. જૈનાગમોનું શ્રવણ કરનારાં ભવ્ય જીવોને ધન્યવાદ ઘટે છે. અનંત ભવપરિ-ભ્રમણ કરતાં કોઈ વખત જિનવાણી શ્રવણનો લાભ પ્રાપ્ત થાય છે. જૈનાગમોને સાંભળતાં ધર્મની શ્રદ્ધા થાય છે અને જૈન ધર્મની શ્રદ્ધા થયા બાદ ચારિત્રની પ્રાપ્ત થાય છે.

જૈનાગમોમાં સર્વ પ્રકારનું જ્ઞાન છે. જેને જેટલી યુદ્ધિ હોય છે તે પ્રમાણે તે ગ્રહણ કરી શકે છે. ગુરુગમનપૂર્વક પુસ્તકો સાંભળવાથી ઘણા ફાયદાઓ થાય છે. સૂત્રો પર લખાયેલી ટીકાઓ, ચૂર્ણિ વગેરેના આધારે મૂળ સૂત્રોના આશય સારી રીતે સમજાય છે પૂર્વાચાર્યોના ગ્રંથોના અનુસારે મૂળ સૂત્રોનો અર્થ બરાબર સમજી શકાય છે.

ગુરુઓ શિષ્યોને યોગ્યતાના અનુસારે સૂત્રોનું જ્ઞાન આપે છે. આ સંબંધમાં ઘણું શુભ રહસ્ય છે. અમુક અવસ્થા થતાં શિષ્યોની યુદ્ધિનો વિકાશ થતાં અમુક સૂત્ર શિખવવામાં આવે છે, તેનો જો અનુભવ કરવામાં આવે તો સત્ય ભાસ્યા વિના રહે નહિ. જ્ઞાનપૂર્વક યોગાદિની ક્રિયા કરવાથી બહુ ફાયદો થાય છે. સૂત્રોને શુદ્ધ કરી સારા કાગળો ઉપર લખાવવામાં વા યોગ્ય લાગે તે છપાવવામાં આવે તો ભવિષ્યના મનુષ્યોને ઘણો લાભ મળી શકે અને સૂત્રોનું સંરક્ષણ પણ થાય.

હાલમાં જ્ઞાનનો જમાનો વધતો જાય છે તેથી જૈન પુસ્તકોની મહત્તા અંકાવાનો વખત નજીક આવી લાગ્યો છે. પરદેશી પ્રજાનું લક્ષ પણ જૈન

વચનામૃત.

૨૧૭

પુસ્તકો પર લાગ્યું છે, અનેક વિદ્વાનો જૈન ધર્મનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા છે અને જૈન ધર્મની પ્રાચીનતા સ્વીકારવા લાગ્યા છે. બૌદ્ધ ધર્મથી જૈન ધર્મ જુદો છે એમ હવે નક્કી થયું છે.

જૈન ધર્મ સંબંધી અન્ય ધર્મના લેખકોએ જે જે ભૂલો કરી છે તેનો ઉત્તરો આપવાનો હવે વખત આવી લાગ્યો છે. જૈન વિદ્વાનો પણ હવે સામા ઉત્તરો આપી જૈન ધર્મની સેવા બળવવા તૈયાર થયા છે. જૈન સિદ્ધાન્તોનું જેમ જેમ શ્રવણ-વાચન કરનારાઓને ઉત્તેજન આપવામાં આવશે તેમ તેમ જૈન સિદ્ધાન્તોનો ફેલાવો વધતો જશે.

ધનાદય શ્રાવકોએ યાનરૂપ ચક્ષુ ઉધાડવા માટે પોતાના ધનનો સંદુ-પયોગ કરવો જોઈએ. જેઓ સાધુઓ તથા સાધ્વીઓને જૈન સિદ્ધાન્તો બજાવવા ગણુવામાં સહાય કરે છે તેઓ અનન્તગણું ફળ પ્રાપ્ત કરે છે. જૈન સિદ્ધાન્તોનો ફેલાવો કરનાર સાધુઓ છે, માટે સાધુઓને સહાય આપવાથી સર્વ પ્રકારે જૈન ધર્મની ઉન્નતિ થાય છે. સાધુઓ અને સાધ્વીઓએ અવશ્ય જૈન સિદ્ધાન્તોનું વાચન કરવું અને પ્રમાદ દ્વંષ્ટા ટાળી જૈન ધર્મનો ઉદ્ધાર કરવા કટીબદ્ધ થવું કે જેથી અન્તે અન્ત સુખમય પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરી શકાય.

દીલનું દર્દ ટાળી શકાય છે.

કોઈનું માથું દુઃખે છે તો તેનો નાશ ઔષધથી થાય છે. તેમજ કોઈના પેટમાં દુઃખે છે તો તેનો પણ ઉપાય છે. આંખના રોગો ટાળવાને માટે ધણા દાકતરો અનેક ઉપાયો કરી વિજય પામ્યા છે અને પામે છે તેમજ પામશે. જગતમાં જેટલા રોગો છે તેટલાને નાશ કરવાના ઉપાયો શોધાય છે અને તેમાં ઘણે અંશે વિજય મળે છે. ગ્રન્થિકજ્વર, સન્નિપાત (પ્લેગ)નો રોગ હિંદુસ્થાનમાં શ્રી મુનિ સુંદરસુરિ મહારાજના વખતમાં પંનરમા સૈકમાં હતો તેના પણ પૂર્વે તથા હાલ ઔષધો, મંત્રો વગેરે ઉપાયો શોધાય છે. આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે દરેક રોગનાં ઔષધો તથા તેને નાશ કરવાના ઉપાયો જગતમાં ધણા હોય છે, પણ જ્ઞાનચક્ષુ ખીટ્યા વિના તે જાણાતાં નથી. જે જે મનુષ્યો જે જે કાર્યોને માટે ઉદ્યમ કરે છે તે તે કાર્યોના ઉપાયોને તે શોધી કહાડે છે. બાહ્ય શરીરના રોગોને નિવારવા માટે જેમ ઔષધો છે તેમ મનમાં થતા રાગ, દ્વેષ, ઇર્ષ્યા, અને ચિન્તા આદિ રોગોનો નાશ કરનારાં પણ ઔષધો છે. બાહ્ય શરીર નિરોગી અને મન

૨૧૮

વચનામૃત.

પ્રુત હોય છે તોપણ તેવો મનુષ્ય મનના રોગથી પીડાય છે અને ટાંડીયા થસે છે. હાય, હાય કરતો જ્યાં ત્યાં ભટક્યા કરે છે તેવા મનુષ્યને પુછીએ કે કેમ સુખી છો કે ? ત્યારે તે કહેશે કે ભાઈ સુખ નથી. અરે હું તો બેઠું છું. કોઈ લક્ષ્યાધિપતિ શેઠીયાને પુછો કે કેમ હાલ તમને આનંદ વર્તે છે ? ત્યારે કહેશે કે ભાઈ આનંદનાં સ્વપ્ન પણ આવતાં નથી. મારા ઘેર પુત્ર નથી, અરે મારી લક્ષ્મી કોણ ખાશે ? અન્ય સગાંઓ મારી લક્ષ્મીના વારસ બને તે હું ઇચ્છતો નથી. અરે ! હવે શું કરું ? ક્યાં જઈ ? ધણાં ઔષધો તથા ધણાં મંત્ર કર્યા પણ હજી કંઈ થયું નથી. ઘરમાં સ્ત્રી હાયવરાળ કરે છે, સુખે ખાતી પણ નથી. ક્યાં જઈ, કોને કહું ? અરે ! હવે શું થશે. આ પ્રમાણે બાહ્યથી નિરોગી છતાં દુઃખની અગ્નિને શબ્દધૂમાકાથી જળાવે છે. ક્ષણાણુ ગાડીમાં બેસનારા શેઠિયા કે જેની ઉંમર વીસ વર્ષની લગભગ છે, જેના શરીરે ગૌરતા વ્યાપી રહે છે, ઘોડાઓને મારી ગાડીને ધમધમ દોડાવે છે, પથરને પાટુ મારે તો પથરને તોડી નાખે તેવી તેની શક્તિ છે, લાખો રૂપૈયાનું ધન છે, હજારો સેવકો આજીજી કરે છે, આંખે ચશ્માં ધાલી દેખતાં છતાં પણ ભભકામાં અંજવા ઠાક સજે છે, તેને પુછીએ કે કેમ ભાઈ ! ખાવાનું તો સારી રીતે મળે છે ને ? ત્યારે કહેશે કે એમાં શું પુછવું ! ખૂબ પાન ચાવો છો, ત્યારે કહેશે કે અમારે શી ખોટ છે ? પણ તેનાં મનનાં દુઃખો તપાસીએ તો માલુમ પડશે કે તેને મહાન્ ઇક્ષાકામની ઇચ્છાઓએ ઘેર્યો હોય છે. સરકારમાં સી. આઇ. ઇ., રાવ., સર, નાઇટ, આદિની પદવીઓ મેળવવા સરકારને હજારો રૂપૈયાની સખાવત કરવી કે કેમ તેના વિચારમાં પડ્યો છે. મહારી જ્ઞાતિ મને કેવો કહેશે ? તેની જિંતામાં ખૂબ નિમગ્ન થાય છે; મુખ્ય અમલદારોની કેરી રીતે પ્રસન્નતા મેળવવી તેના સંબંધી અનેક ચિન્તાઓ કરે છે. હજારો રૂપૈયાની લક્ષ્મીના ભોગે પદવીનાં પુચ્છો હવે મળશે કે કેમ તેનો વિશ્વાસ નહીં આવવાથી લક્ષ્મી ઓછી થવાની ચિન્તા કરે છે. શી રીતે માનની ભિક્ષા માગ્ય તેની રીત શિખીને તે મોટાઓનું મન મેળવવા અનેક પ્રકારની આજીજી કરે છે. પદવીની ભિક્ષા મળતાં પોતાના મનમાં કુલાય છે. જ્ઞાતિ, કોમ અને ધર્મીઓના ભલા માટે ઉપર ઉપરથી આપ્યું ન આપ્યું જેવું કહી છત્તરડો વાળે છે. જ્યાં ત્યાં માનની ઇચ્છાઓ માટે દોડે છે, પદવી વગેરેની ઇચ્છાઓમાં વિદ્ધ આવે છે તો ખાનગીમાં ઢોલીઆમાં પડીને અનેક ચિન્તાઓ કરે છે. ઉંઘવા મહેનત કરે છે તો પુરી ઉંઘ પણ આવતી નથી. તેથી તેની તખ્તીયત બગડવાથી શક્તરોનાં ખીરસાં તર થાય છે. આ બધાનું કારણ મનમાં થતી ફેગાટ

વચનામૃત.

૨૧૯

ચિન્તાઓજ જણાય છે. અમુક શેઠને પુછીએ કે કેમ શેઠ ! ખુશીમાં છોને ? ત્યારે કહેશે કે ખુશી ક્યાંથી લાવીએ ! શેઠને મનમાં રોગ થવાથી ખુશી જણાતા નથી. તેના મનનો રોગ તપાસતાં માલુમ પડે છે કે તેને બધાંની લક્ષ્મીને પડાવીને પોતાને હોધ્યાં કરવાનો વિચાર થયો છે. બીજાઓના ભાગ કેવી રીતે પોતાને લેઈ લેવા તેની બાબતમાં ધવલશેઠની માફક અનેક જાતની ચિન્તાઓને કરે છે. બાધઓને કેવી રીતે સમજાવી પોતાની નેમ પુરી પાડવી તેના વિચારમાં તે રાત્રી દીવસ ઉંઘતો પણ નથી, અનેક તર્કટો ઉભાં કરવાના વિચારોમાં પગ ધસતાં છતાં પણ નિન્દ્રાદેવી આવતી નથી, પોતાના કાર્યમાં વિઘ્નો આવતાં તે કપાળે હાથ દેઈ ગરીબ જેવો બની અનેક જાતનો શોક કરે છે. આવી તેના મનના રોગની સ્થિતિમાં તેને સુખતું સ્વપ્ન પણ ક્યાંથી આવી શકે ? ધરમાં વાગુ વગાડી ગાયનોને લલકારતા યુવાનને પુછીએ કે કેમ મહેરબાન તમે બહુ સુખી દેખાઓ છો ? ત્યારે તે કહેશે કે ચાર અમે તો બહુ સુખશબ્દ માત્ર સાંભળીએ છીએ. તેના હૃદયના રોગને તપાસતાં માલુમ પડશે કે તે અનેક પ્રકારના ધંધાઓને શોધવા રાત્રી દીવસ અનેક જણાઓની સાથે વાતોના ગપાટા માર્યા કરે છે. આગળ પાછળના સંયોગોનો વિચાર કરી ગરીબ જેવું મુખ કરી દે છે. ઘડીમાં જાણે બધું પ્રાપ્ત થયું હોય તેવો મુખનો મહેરો કરે છે, ઘડીમાં હાથ કરી નિસાસા નાંખે છે, ઘડીમાં અનેક મનુષ્યોને અન્ય જ્ઞાને પોતાના સ્વાર્થની વાત પુછે છે. ઘડીમાં જાણે તેના મનમાં કાંઈ હોયજ નહીં એવો સ્વજનો આગળ દેખાવ કર્યા કરે છે, પણ એકાંતમાં બેસતાં પાછા તેના તેજ ચિંતાના વિચારો તેને ઘેરી લે છે. કલાકો ને કલાકો તેમાં પસાર કરે છે. કોઈ શિખામણુ આપે કે તું ઘણી ચિંતા કરીશ તો ગાંડો થઈ જઈશ. ત્યારે કહે છે કે અમને ચિંતા શું કરનાર છે. પણ હૃદયમાં જાણે છે કે હું જે કઈ છું તેની અન્યોને ખબર પડે છે. ત્યારે વળી વિચારે છે કે મારી વાત મેં અમુક મનુષ્યોની આગળ કહી હતી અને આ પુરૂષે શી રીતે જાણી. તે વખતે પોતાના સંબંધીઓનો વહેમ કરશે. વળી તેમાંથી અન્ય ચિંતાઓ પ્રગટવાની એમ તે ચિંતાઓના વિચારોને રાત્રી દીવસ કર્યા કરે છે અને અંતે શરીરમાં પણ રોગો પ્રગટાવે છે. આ સર્વતું કારણ મનમાં થતી અનેક આશાઓ છે, અને તેજ દર્દ છે. અમુક શેઠને પુછીએ કે કેમ શેઠ ! આનંદ છેને ? ત્યારે શેઠ કહેશે કે બાધ આનંદનાં કોઈ ઠેકાણે ઝાડ નથી કે જેથી આનંદ પ્રાપ્ત કરી શકીએ. તે શેઠના મનના રોગો તપાસતાં માલુમ પડે છે કે, તેનો એકનો એક પુત્ર છે અને તે મૂર્ખ છે, અનેક પ્રકારના

૨૨૦

વચનાશ્રુત.

અસનોમાં સપડાયો છે, વેશ્યાઓનાં ઘર ભરે છે, ધરના ખૂણા ખાલી કરે છે, દારૂના બાટલા ચડાવે છે, બૈરીને ભારે છે, સદાઓ કરી લક્ષ્મીનો નાશ કરે છે, પોતાનું કહ્યું તે પુત્ર માનતો નથી, પિતાની શિખામણને વિષ જેવી ગણે છે, પોતાના સાસુ બોલે છે, કાંણી ઘોડી ને કરડકણીની પેઠે વૃત્તિ ધારણ કરે છે. સાધુઓ પાસે જવાનો ઉપદેશ આપતાં પિતાને ધિક્કારે છે. આથી પિતાના મનમાં શરીરે નિરોગી છતાં અનેક પ્રકારની ચિન્તાઓ ઉઠે છે. એક પ્રકારનો શોક સ્થિતિમાં અન્ય શોક મનમાં દાખલ થાય છે. આથી પિતાનું મુખ રાંક જેવું દેખાય છે. અનેક પ્રકારના શોકથી તે હૃદયમાં ને હૃદયમાં બળે છે. મનમાં વિચારે છે કે પુત્રજ ન થયો હોત તો સાફ. વળી પરમેશ્વર પાસે અજ્ઞાનપણાથી માગણી કરે છે કે હે પરમેશ્વર! મ્હને કોઈ વખત પુત્ર આપીશ નહીં. શેઠની આવી દુઃખની સ્થિતિનું કારણ તપાસીએ તો તેમના મનમાં થતા શોકનુંજ નામ આપવું પડશે.

પુરશીપર લમણે હાથ દેધ બેસનાર પેલા જીવાનીઆને પુછીએ કે કેમ બાઈ! આનંદમાં છોને? ત્યારે તે ઉપરથી લોકોને આનંદ બતાવવા કહેશે કે અમારે સદા આનંદ છે. પણ તેના હૃદયમાં ઉતરી તપાસ કરીએ છીએ તો અનેક પ્રકારની વાસનાઓથી તેનું ચિત્ત જલવિહીન માછલાની પેઠે દુઃખથી ટળવળે છે, અમુક સ્ત્રીની સુંદરતાથી તેને મેળવવાના અનેક પ્રકારના ઉપાયોને મનમાં ગોઠવે છે, તે સ્ત્રીનો સંબંધ થવા માટે રાત્રી અને દિવસ અનેક પ્રકારની ઝંખનાઓ કરે છે, કોઈપણ બાબતમાં તેનું ચિત્ત લાગતું નથી, અપકીર્તિનો ભય લાગે છે, મરણનો ભય લાગે છે તોપણ તે ખાનગીમાં કાગળો મંગાવે છે અને પાછા લખે છે. ઉપરથી કોઈ પણ ન જાણે તેવો ડોળ કરે છે, કદાપિ કોઈ જાણે એવો વહેમ લાગે છે તો તેને પણ ફસાવવા પ્રયત્ન કરે છે; પોતાની લક્ષ્મીનો ખાનગીમાં વ્યય કરે છે. ઉપરથી એવો ડોળ કરે છે કે જાણે તે બાબતમાં કંઈ પણ જાણતો નથી. મનમાં વારંવાર કામના વિચારોથી બળ્યા કરે છે. આવી તેની સ્થિતિને દેખતાં તેના રોગ માટે ઉત્તમ પુરૂષોને દયા ઉપજે છે. રાજ્ય, લક્ષ્મી, સત્તા, વૈભવ, નોકરી, પદવી, મોટાઇ, કીર્તિ, આહાર, વિહાર અને વિષય સુખો વગેરે બાબતોની ચિન્તાઓ રૂપ ચિતાઓ રાત્રીદિવસ જે મનુષ્યોના મનમાં સળગ્યા કરે છે તેને ક્યાંથી સુખ હોય; અલગત ન હોય. મનમાં થતી ચિન્તા અને શોકની અસર શરીરપર પણ થયા વિના રહેતી નથી.

મનુષ્યોના મનમાં ભય નામનો રોગ હોય છે તેથી મનુષ્ય નિરોગી છતાં પણ સુખથી પરાડુમુખ રહે છે. રાજ્યભય, દેશભય, કીર્તિભય, અપકી-

વચનામૃત.

૨૨૧

તિભય, દેવભય, અકરમાતભય, રોગભય, અને મરણભય આદિ અનેક પ્રકારના ભયથી મનમાં અનેક પ્રકારની ચિન્તાઓ પ્રગટે છે. રાજ્યથી વિરૂદ્ધ કોઇ જાતનું કાર્ય કરનારાઓને સરકાર તરફથી પકડાવવાનો અને સજા પામવાનો ધણો ભય રહે છે. રાજ્યવિરૂદ્ધ કાર્ય છુપાવવાને અનેક પ્રકારના પ્રયત્નો ગોઠવવાની ધુજતા હૃદયે ચિન્તાઓ કરવી પડે છે. તે ચિન્તાઓનો હૃદયમાં ઝોલો તો સજ્જડ સંસ્કાર પડે છે કે તેથી ઉંધમાં પણ ભયનાં સ્વપ્નો આવે છે. ઉંધમાં પણ જરામાત્ર નિરાંત વળતી નથી. અમુક પ્રકારની સ્પતિવાળા અમલદારને પુછો કે તમે આનંદમાં છો? જો કે તેના મનમાં આનંદ ન હોય તોપણ તે આનંદમાં છે એવું જણાવવા ડોકું ધુણાવે છે અને હાસ્ય વદનની પ્રતિનકલ કરે છે પણ જો તેના હૃદયની તપાસ કરવામાં આવે છે તો તેણે ભોક્ષો પાસેથી જે લાંચો લીધી હોય છે તેથી તે બહાર પડશે તો ખરાબ થવાનો ભય રાખે છે. લાંચો તેના પ્રતિપક્ષીઓ ન પકડી પાડે તે માટે અનેક પ્રકારની કુચુક્તિઓ કેળવે છે. દુઃખદ પ્રસંગે સામાન્ય નોકરની દાઢીમાં હાથ ધાલતો માલુમ પડે છે. આ શું મનનો રોગ નથી? અલબત્ત તે મનનો રોગ છે. પોતાની સર્વત્ર કીર્તિ પ્રસરેલી છે, એવા એક આખરદાર પુરુષને પોતાની કીર્તિનો નાશ થાય તેવા પ્રસંગે મનમાં અત્યંત કીર્તિભય ઉત્પન્ન થાય છે, તેની ઉપરની પ્રસન્નતા વેશ્યાના સન્માન જેવી દેખાય છે. કોઇ મુનિરાજ જગતમાં બ્રહ્મચર્યથી પ્રસિદ્ધ છે તેના ઉપર તેના પ્રતિપક્ષી મનુષ્યો બ્રહ્મપણાનો જ્યારે આરોપ મૂકે છે ત્યારે તેઓ પોતાનું બ્રહ્મચર્ય ભોક્ષોને અપહિત જણાવવા કીર્તિભયના લીધે સાક્ષીઓ બતાવે છે, ભોક્ષોની આગળ પોતાનું ખરૂં સ્વરૂપ જણાવવા અનેક પ્રકારના પુરાવા હાજર કરે છે, અનેક પ્રકારની ચિન્તા કરે છે, બરાબર ઉંધ પણ લઇ શકતા નથી, શરીરે પણ દુર્બલ પડી જાય છે. જેમ જેમ જગતની આગળ પોતાના બ્રહ્મચર્યની વાત જણાવે છે તેમ તેમ જગત પણ મુનિની આવી પ્રવૃત્તિના લીધે શંકામાં પડે છે અને પોતાનો હેતુ બરાબર પાર પડેલો ન જોઇ અત્યંત શોકાતુર બને છે. વિચારો કે નિર્દોષી એવા મુનિવરને પણ મનમાં કીર્તિના ભયનો કેવો રોગ લાગ્ય પડી તેમના જીવની ખરાબ દશા કરે છે. રાગ, શોક, અને સાધુ વગેરે પોતાની અપકીર્તિના ભયથી રાત્રી અને દિવસ મનમાં બળ્યા કરે છે, ને ડોક મૃત્યુપર્યંતની અવસ્થાને પામે છે. બંધુઓ! વિચારો કે મનમાં ઉત્પન્ન થતા અપકીર્તિભયરોગથી કેવા કેવા પ્રકારનાં દુઃખ થાય છે. અહો! આ જગતમાં શરીરના રોગો કરતાં મનના રોગોની કેટલી બધી પ્રબળતા છે? અહો દેવતાનો ભય પણ મનુષ્યોના મનમાં અનેક પ્રકારની કુબંધીઓને

૨૨૨

વચનામૃત.

ઉત્પન્ન કરે છે. કેટલાક મનુષ્યો ભૂત, પ્રેત, પિશાચ, ચૂડેલ, અને જન વગેરેનાં ભયથી રાત્રીમાં કંપી ઉઠે છે, કેટલાક તો રાત્રીમાં ભયના ઠેકાણેથી પસાર થતાં ભયના લીધે ઉંચાસવરે કંઈ ગાયન લલકારતા, પગ પછાડતા અને ઘોડા પછાડતા માલુમ પડે છે. કદાપિ તેમ છતાં દેવ ભયથી બીજો છે અને તેના મનમાં થતી ભયની અસરથી તાવ વગેરે રોગના ભોગ થઈ પડે છે. આવા અનેક પ્રકારના દેવ ભયથી મનુષ્યોના મનમાં ચિન્તા, શોક આદિ રોગોનો પ્રવેશ થતાં ઝાંઝવાના જળની પેઠે સુખની પણ આશા બંધાય છે. અર્થાત્ તેવા મનના રોગીઓ સુખથી દૂરને દૂર રહે છે. મનુષ્યોના મનમાં અકસ્માત્ વિજળી વગેરેના ભયરોગ રહેલો છે, જેથી તેની છાતી અનાદિ કાળની ભય સંસ્થાને લીધે ધડકે છે તેથી તે બાહ્યથી નિરોગી છતાં અન્તરમાં રોગી રહે છે. મનુષ્યોના મનમાં અનેક પ્રકારના રોગોના ભય ઉત્પન્ન થાય છે, પ્લેગ આદિ રોગો નજીકના પ્રદેશોમાં સાંભળતાં મનમાં ભય નામના રોગથી કંપારી છૂટે છે અને મનમાં તત્સંબંધી અનેક પ્રકારની ચિન્તાઓ ઉત્પન્ન થતાં ચિત્તની સ્થિરતા રહેતી નથી અને તેથી આનન્દના પ્રદેશથી દૂર રહેવાય છે. આ પ્રમાણે મનમાં રોગ થતાં મનની ખરાબ દશા થાય છે, તેમજ મનુષ્યોના મનમાં અમુક વખતે મરણ થશે એવા મૃત્યુ-ભયથી શરીરમાં કંપારી છૂટે છે. અરે ! શું થશે ? ક્યાં જઈશ ? વગેરે શોકની લાગણીઓ આરે તરફથી ઘેરી લે છે, તેનું મન ઠેકાણે રહેતું નથી, મૃત્યુ-ભયથી થરથર કંપે છે, મૃત્યુના સમાન કોઈ ભય નથી. આ પ્રમાણે મનમાં ઉત્પન્ન થતા ભય રોગના દર્દથી આત્મિક તેમજ પૌદ્ગલિક એ બે પ્રકારમાંનું કોઈ સુખ અનુભવાતું નથી અને ભય રોગની અસરથી શરીરની નિર્બળતા વૃદ્ધિ પામે છે અને શરીરના અમુક રોગો પણ પ્રગટી નીકળે છે. માટે મનમાં ઉત્પન્ન થતા ભય રોગનું ઔષધ કરવાની જરૂર છે.

મનમાં આર્તધ્યાન અને સૌંદર્યાનના વિચારોની શ્રેણિઓ વારંવાર પ્રગટ્યાથી ખરી શાન્તિનો અનુભવ થતો નથી. આત્માનો ખરો આનન્દ મેળવવા માટે બાહ્યના જે જે વિચારો કરવામાં આવે છે તે ખરા ઉપાય તરીકે સિદ્ધ થતા નથી. અમુક ચૈત્ર પોતાના શત્રુઓનો નાશ કરવા અનેક પ્રકારના ઉપાયોમાં ગુંથાય છે, રાત્રી અને દિવસમાં અનેક પ્રકારના પ્રયત્નો ઉભા કરે છે તોપણ તે દીલના દર્દમાં ધસડાય છે, તેનું શરીરખળ ધટે છે, ચિન્તા કરવાથી તેનું શરીર સુકાઈ જાય છે. આ પ્રમાણે ચૈત્ર પ્રતિદિન દિલના દર્દોનો વધારો કરે છે અને તેમજ શારીરિક દર્દોનો પણ વધારો કરે છે અને અન્તે તે મરીને અશુભ અવતાર ધારણ કરે છે.

વિવેકી મનુષ્યો બરાબર વિવેકદૃષ્ટિથી વિચાર કરશે તો માલુમ પડશે કે શરીરના દર્દ કરતાં દીલનાં દર્દ ટાળવાં મહા મુશ્કેલ છે.

દીલનાં દર્દ ટાળવા માટે અધ્યાત્મજ્ઞાનની આવશ્યકતા છે. અધ્યાત્મજ્ઞાનને વેદધર્મ માનનારાઓ આત્મવિદ્યા કહે છે. અધ્યાત્મજ્ઞાનથી આત્મા અને જડ વસ્તુની બિન્નતા પરખાય છે અને તેથી મનમાં થતા રાગ અને દ્વેષને ટાળવાની અનેક યુક્તિઓ સુઝી આવે છે. જે જે પ્રસંગે અમુક અમુક કારણોને લેધને અમુક અમુક જાતની ચિન્તાઓ ઉઠે છે, તેને અમુક અમુક સંયમશક્તિથી ટાળવાનું કાર્ય સહેલું થઇ જાય છે. અનેક વખતે આ પ્રમાણે આવી પડતા કર્મના ઉદયોમાં આત્માની સહનશીલતા ખપમાં આવે છે અને રાગદ્વેષના વિચારોના તરંગો શ્વમી જાય છે. ધારો કે કોઈ મનુષ્યના ઉપર એકદમ અનેક જાતની ઉપાધિ પડી. તે જ્ઞાની હોય તો વિચારે કે ઉપાધિયોનું આવાગમન કર્મના ઉદયથી આવી ઉપાધિયો આવી પડી છે, તે સહન કર્યા વિના છુટકો નથી. આત્મજ્ઞાનના બંજવડે સર્વ પ્રકારની ઉપાધિયોને વેઠ્યા વિના છુટકો થવાનો નથી, મનમાં અનેક પ્રકારની ચિન્તાઓ ક્યાંથી કંઈ વળે તેમ નથી. ઉપાધિઓ ક્ષણિક છે. સદાકાળ કોઇને એક સરખી ઉપાધિ રહેતી નથી અને રહેવાની નથી. જે ઉપાધિઓ આવી છે તે જવાની છે. માટે મારે ડરવાની જરા માત્ર પણ જરૂર નથી. મ્હારે ઉપાધિઓની સામે સમભાવથી ઉભા રહેવું જોઈએ. જગતમાં સર્વ જીવોને કર્મના વશથી ઉપાધિઓ ભોગવવી પડે છે. ઉપાધિ કંઈ આત્માનો મૂળ ધર્મ નથી. આ પ્રમાણે વિચારખળથી તે કર્મની ઉપાધિયો સામે ઉભો રહી યુદ્ધ કરે છે અને મનમાં ચિન્તાનું દર્દ કરતો નથી.

કોઇ લક્ષાધિપતિ શ્રેષ્ઠિવર્ધ હોય, ધર્મશીલ હોય, દયાળુ હોય, અને દાતાર હોય તેના ઉપર કર્મના ઉદયથી આક્રમ્ત આવી પડી હોય, પોતાની વ્યાવહારિક મનાયલી પ્રતિષ્ઠાને હાનિ પહોંચી હોય તેના પ્રસંગે તે શેઠ જે જ્ઞાની હોય તો વિચાર કરે કે, હે ચેતના! ત્હારે જરા માત્ર પણ શોક કરવો જોઈતો નથી. ત્હારા ગુણોનો કાંઈ નાશ થયો નથી. કર્મ પ્રમાણે લક્ષ્મીનું ગમનાગમન રહે છે, પાપકર્મોના ઉદય થતાં લક્ષ્મી જતી રહે છે તેથી કંઈ શોક કરવાનું જરા માત્ર પ્રયોજન જણાતું નથી. બાલ્યલક્ષ્મી અસ્થિર છે. કોઇની પાસે સદાકાળ રહી નથી અને રહેવાની નથી. સ્વપ્નમાં બાસેલા પદાર્થો જેવી લક્ષ્મી અને માન પ્રતિષ્ઠા છે. લક્ષ્મી અને માનપ્રતિષ્ઠા એ કંઈ વસ્તુતઃ આત્માનો ધર્મ નથી. માટે હે આત્મન! તું ત્હારા સ્વભાવમાં રમણુતા કર, બાલ્યના પદાર્થો જાય તો શું ? અને આવે તોપણ શું ? બાલ્ય

૨૨૪

વચનામૃત.

મહાથોમાં હું અને મહાઈ કલ્પવાથી દુઃખના. ખાડામાં ઉતરવું પડે છે. મહારો આત્મા, સર્વ જડ વસ્તુઓથી ભિન્ન છે. તો હવે જડ લક્ષી કીર્તિ આદિ માટે શોક કેમ કરવો જોઈએ? અલખત કદી ન કરવો જોઈએ. જગતમાં મોટા પુરુષોને દુઃખો નડે છે, તેમ મહને પણ કર્મના ઉદયથી દુઃખ પડે તે સમભાવથી ભોગવી લેવું જોઈએ અને આત્માના આનન્દને પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ, એમ જ્ઞાની શેઠ વિચાર કરે છે. દુઃખની વેળામાં જરા માત્ર પણ ગભરાતા નથી. અનેક પ્રકારના દુઃખો સામું આત્મજ્ઞાનમળથી યુદ્ધ કરી શકાય છે.

સુનિવરો કે જે આત્મવિદ્યાના અભ્યાસીઓ છે તેઓ પણ આત્મધ્યાનથી દીલમાં ઉત્પન્ન થતાં અનેક દર્દોનો નાશ કરે છે. મનમાં રાગ અને દ્રેષના વિચારો ઉત્પન્ન કરવા તેજ દીલનું દર્દ કહેવાય છે. મનમાં ઉત્પન્ન થનાર રાગ અને દ્રેષને ટાળવા માટે જ્ઞાન, ધ્યાન આદિ અનેક ઉપાયો છે અને તેથી દીલનાં દર્દ ટળે છે. અનેક આત્માઓ દીલનાં દર્દ ટાળીને સુકિત ગયા, અને જાય છે. ભવિષ્યકાળમાં પણ અનેક આત્માઓ દીલનાં દર્દ ટાળીને સુકિત જશે. આત્મધર્મનું એટલે બધું બળ છે કે તે દીલના દર્દ ટાળી શકે છે. આત્માના બળ વડે મનમાં ઉત્પન્ન થતા રાગદ્રેષનાં દર્દોને ટાળી શકાય છે. આત્માની અનંતિ શક્તિ ખીલવવાના ઉપાયોને આદરવા જોઈએ કે જેથી મનના રોગ ટળે અને સહજ સુખને ભોગવી શકાય.

સદ્ગુણોને પ્રાપ્ત કરવા જોઈએ.

જગતમાં સદ્ગુણોની પ્રાપ્તિ કરવી જોઈએ. દુર્ગુણો તો કાંકરાની પેઠે પગલે પગલે જ્યાં ત્યાં દેખાય છે. અમુકનામાં અમુક દુર્ગુણ છે, અમુક લુપ્ત્યો છે, અમુક કપટી છે છતાં આદિ વિચારોમાં જે મન દોરાઈ જાય તો પછી દુર્ગુણોમાંજ મનનો વ્યાપાર વધતો જાય છે અને તેથી આત્મા પરભવમાં પડતો જાય છે અને તેથી કાકદળિની પેઠે પશ્ચાત્ દરેકના દોષો જોવાનો અભ્યાસ પડે છે અને તેમજ દરેકના દોષો વદવાનો અભ્યાસ વૃદ્ધિ પામે છે. આથી પોતાનામાં રહેલા દુર્ગુણોનો નાશ થતો નથી અને અન્યમાં રહેલા સદ્ગુણો જોવાની ટેવ વધતી નથી. તેથી ફેટલીક વખત મોટા મોટા પુરુષોની સંગતિ કરવાનો ભાવ થતો નથી. એટલાથીજ નહીં પણ કોઈ મનુષ્ય ઈર્ષ સાધુની પ્રશંસા કરે તો ઘૂર્ત સામે મનુષ્ય સાધુમાં રહેલા

वन्दनीभूत.

२२५

મહાવ્રતપાલન આદિ સદ્ગુણોને પડતા મૂકી તેના દોષોને બોલવા મંડી પડે છે. ચાલણી જેમ દાણાને જવા દે છે અને કાંકરાને પોતાનામાં ધારણ કરે છે તેમ દુર્ગુણોને દેખનારાઓ અન્યોમાં રહેલા સદ્ગુણોને પોતાની દૃષ્ટિમાંથી કાઢી નાખે છે અને દુર્ગુણોને દેખી તેને હૃદયમાં ધારણ કરે છે. સુગરીના માળાવડે કેટલાક ગામડીયા ધી ગળે છે. સુગરીના માળામાંથી ધી હેઠળ ચાલ્યું જાય છે અને મેલ સર્વ માળામાં રહે છે. આ પ્રમાણે કેટલાક મનુષ્યો સાધુ વગેરેમાં રહેલા સદ્ગુણોને તો દૃષ્ટિમાં ધારતા નથી પણ કાંઈ તેમનામાં દોષ રહેલો હોય છે તો તેને પોતાની દૃષ્ટિમાં ધારી રાખે છે અને તેથી તેઓને દોષ જોવાનો ખ્યાર વધતો જાય છે. ગમે તે સાધુઓની પાસે જાય છે તો દોષદૃષ્ટિને આગળ કરીને જાય છે. તેથી સાધુઓમાં તેઓની માન્યતા પ્રમાણે તેઓને દોષો નજરે પડે છે, અને સાધુઓમાં રહેલા સદ્ગુણોને તેઓ દેખી શકતા નથી. પોતાની દોષદૃષ્ટિ સાધુઓના સદ્ગુણો પણ પ્રાપ્તેષુ દુર્ગુણોરૂપે તેમના હૃદયમાં અવભાસે છે. કેટલાકને તો પોતાની માન્યતા પ્રમાણે ચાલવાની વૃત્તિ થઇ હોય છે તેથી તેઓ પોતાની માન્યતા પ્રમાણે સાધુઓની ક્રિયા ન દેખે તો પછી સાધુ ખરી ક્રિયા કરતો હોય તોપણ તેઓના સદ્ગુણો તરફ પૂજ્યભાવ ધારણ કરતા નથી. અને તેઓ તેવી દૃષ્ટિના યોગે સાધુઓના સમાગમમાં આવીને કંઈ ઉત્તમ લાભ મેળવવાને શક્તિમાન થતા નથી. કેટલાક તો એક સાધુમાં કાંઈ જાતનો દોષ દેખે છે તો પશ્ચાત્ સર્વ સાધુઓ ખરાબ હોય છે એવી અધમ દૃષ્ટિને ધારણ કરીને સાધુઓમાં રહેલા અનેક સદ્ગુણોને દેખી શકતા નથી અને તે તે સદ્ગુણોને મેળવી શકતા પણ નથી. કેટલાક પોતાની મરજી પ્રમાણે સાધુઓ વતેં ત્યાં સુધી તો તેઓના ગુણો ગાયા કરે છે. અમારા ગુરુ ઉત્તમ છે, યાત્રી છે એમ બોલ્યા કરે છે. પણ કદાપિ સાધુ ગુરુવર્ય, તેવાઓને શિક્ષા કરે છે, અને તેઓની મરજી સાચવતા નથી તો તેઓ સાધુ-ગુરૂની નિન્દા કરવા મંડી જાય છે અને કહે છે કે અમે તો તેમની પાસે કંઈ દેખ્યું નહીં. એમની પાસે જવામાં કાંઈ પણ સાર નથી. એમ દોષદૃષ્ટિને આગળ કરીને ગમે તેમ બોલ્યા કરે છે. આવા સદ્ગુણુ દૃષ્ટિવિનાના પુરૂષો ગમે ત્યાં જાય છે પણ તેઓના મનમાં સદ્ગુણો જોવાની ટેવના અભાવે ગમે તે દોષ બોળી લાવે છે. પ્રથમ કેટલાક ગુણો મેળવ્યા હોય છે પણ પશ્ચાત્ દોષદૃષ્ટિની વૃદ્ધિથી દુર્ગુણો વધતા જાય છે અને સદ્ગુણો ઘટતા જાય છે.

કોઈ વખત કોઈ મનુષ્યો અમુક ગુરૂને પોતાના પ્રાણ કરતાં અધિક

૨૨૬

વચનામૃત.

પ્રિય માને છે અને તેઓના ગુણોજ તેમની આંખે દેખાય છે, પણ પશ્ચાત્ કોઇ જાતના પક્ષમાં પડી જવાથી પોતાના માનેલા ગુરૂના વિરૂદ્ધ પક્ષમાં બળવાથી પૂર્વના ગુરૂપર શ્રદ્ધા રહેતી નથી અને પૂર્વના ગુરૂના દોષો તેની દોષદૃષ્ટિની આગળ ખડા થાય છે અને સદ્ગુણદૃષ્ટિથી સદ્ગુણો જોવાની ટેવને વધારતા નથી. કોઇ વખત કોઇ પક્ષ તરફ અશ્ચય થઇ જાય છે તો પશ્ચાત્ તે તરફની સદ્ગુણ દૃષ્ટિનો મિલકુલ નાશ થાય છે. આવી દૃષ્ટિ-વાળા મનુષ્યો અન્ય મનુષ્યોના સમાગમમાં આવે છે પણ દરેકમાં રહેલા યોગ્ય ધણી સદ્ગુણો દેખી શકવાને બાગ્યશાળી બની શકતા નથી.

સાધુ ગુરૂમાં રહેલા સદ્ગુણો દેખવાને પ્રથમ પોતાની દૃષ્ટિને નિર્મળ કરવી જોઇએ. ધ્રુવડ છતી આંખે પણ પોતાની દૃષ્ટિના દોષો સૂર્યને દેખવાને સમર્થ થતો નથી; તેમજ કેટલાક પુરૂષો સાધુઓની પાસે જાય છે, પણ પોતાની દોષદૃષ્ટિના લીધે સાધુઓના ગુણો દેખવાને સમર્થ થતા નથી. આ-રીસામાં મલીનતા હોય તો અન્ય પદાર્થનું તેમાં પ્રતિબિંબ પડી શકતું નથી. તે પ્રમાણે પોતાની દૃષ્ટિ મલીન હોય તો અન્યોના સદ્ગુણોનો પોતાની દૃષ્ટિમાં ભાસ નથી, તેમાં સાધુઓનો દોષ નથી પણ પોતાની દૃષ્ટિનો દોષ છે. વીતરાગ થયાવિના કોઇ પણ મિલકુલ નિર્દોષ થતો નથી, માટે દરેક વ્યક્તિ-માં સદ્ગુણો અને દુર્ગુણો બન્ને હોય છે; પણ આપણે તો હંસની દૃષ્ટિ ધારણ કરીને દુર્ગુણો તરફ અલક્ષ રાખી સદ્ગુણોનું ખડું માન કરવું જોઇએ. શ્રી મહાવીર સ્વામીના સમવસરણમાં આવેલા પાખંડીઓ શ્રી વીરપ્રભુથી બોધ ન પામ્યા તેનું ખરું કારણ તપાસીએ તો માલુમ પડશે કે પાખંડીઓમાં દોષદૃષ્ટિનું જોર હતું અને સદ્ગુણ જોવાની શક્તિ ખીલી નહોતી અને મિથ્યાત્વ દશાનું જોર હતું તેથી શ્રી વીરપ્રભુમાં પાખંડીઓની શ્રદ્ધા ઠરી નહીં. તે પ્રમાણે હાલ પણ જૈનશાસ્ત્રોના જ્ઞાનના અભાવે કેટલાક મનુષ્યો જ્યાં ત્યાં દુર્ગુણોને પોતાની દોષદૃષ્ટિના પ્રતાપે બોળવા મંડી જાય છે. આવા પુરૂષોને સદ્ગુણો પણ દુર્ગુણોરૂપ દેખાય તો તેમાં કંઈ પણ આશ્ચર્ય નથી. અનાદિ કાળથી દોષદૃષ્ટિથી આપણે સદ્ગુણોને પ્રકટ કરવા સમર્થ થયા નથી અને ભવિષ્યમાં પણ જો આપણે પોતાની સદ્ગુણ દૃષ્ટિને ન ખીલવશું તો કાગ-ડાની પેઠે પોતાના આત્માની નીચ દશા થશે. આ બાબતનો દીર્ઘદૃષ્ટિથી વિચાર કરવામાં આવે તો સદ્ગુણદૃષ્ટિવિના સાધુ અગર શ્રાવકપણું પ્રાપ્ત થઇ શકતું નથી એમ અનુભવ આબ્યા વિના રહેશે નહીં. અને તેમજ દોષદૃષ્ટિનો ત્યાગ કરીને સદ્ગુણદૃષ્ટિ ધારણ કરવી જોઇએ, એમ નિશ્ચય થયાવિના રહેશે નહીં. પોતાની ભૂલ બ્યારે પોતાને દેખાય છે ત્યારે મનુષ્ય

વચનામૃત.

૨૨૭

પારકા દોષ જોવાની ટેવ પર પ્રેમભાવ ધારણ કરી શકતો નથી. તે એમ જાણે છે કે મનુષ્યોમાં દોષ તો કર્મના યોગે છે. જેવા મારામાં દોષ છે તેવા અન્યમાં દોષ છે. કોઈનામાં વિશેષ ગુણ અને અલ્પદોષ હોય છે અને કોઈનામાં અલ્પગુણ ને વિશેષ દુર્ગુણો હોય છે. આપણે તો કોઈના પણ સહગુણો તરફ પ્રેમપૂર્વક લક્ષ આપવું જોઈએ. એમ પોતાના માટે મનુષ્ય વિવેકદૃષ્ટિથી નિશ્ચય કરે છે. ગમે તેના સહગુણોને દેખીને પોતાના આત્મામાં રહેલા તેવા પ્રકારના સહગુણોને પ્રકટ કરવા જોઈએ. આવી સહગુણ દૃષ્ટિ ધારણ કરનાર, સાધુઓ, શ્રાવકો તથા અન્યોમાં પણ રહેલા માર્ગાનુસારિપણના સહગુણો દેખવાને શક્તિમાન થાય છે, અને તેથી તેના હૃદયમાં પણ સહગુણોના સંસ્કાર પડે છે અને તેથી પરભવમાં પણ તે નિમિત્ત પામીને સહગુણોને ત્વરિત પ્રગટાવે છે. સહગુણદૃષ્ટિ પ્રકટાવવાની ઇચ્છાવાળાએ ક્રોધ, ઈર્ષ્યા, અભિમાન, અને સ્વાર્થ વગેરે દોષોનો નાશ કરવા ઉદ્યમ કરવો જોઈએ. જ્યારે હૃદયમાં ક્રોધ પ્રકટે છે ત્યારે સહગુણદૃષ્ટિ તો પાતાળમાં વા આકાશમાં ચાલી જાય છે. ક્રોધના ઉદયે સામાના ગુણો જેવા ઉપયોગ રહેતો નથી. તેમજ મનુષ્યોના મનમાં જ્યારે ઈર્ષ્યા ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે સામા મનુષ્યના અછતા દોષો જેવામાં આવે છે અને જોક્ષવામાં આવે છે. તેમજ ઈર્ષ્યાના જેરે સામા મનુષ્ય ઉપર કલકો મૂકવાના પ્રયત્નો પણ ઘડવામાં આવે છે, તે વખતે સામા મનુષ્યના ગુણો જેવાની દૃષ્ટિને દુરિયામાં હાંકી કાઢવામાં આવે છે. તે વખતે અને તેટલા દોષોનો આરોપ પ્રતિપક્ષીપર મૂકવાની પ્રવૃત્તિ સ્વપ્નમાં પણ પોતાનું કાર્ય કર્યા કરે છે. મનુષ્યોના હૃદયમાં અભિમાન પ્રકટે છે ત્યારે પોતાની મહત્તા આગળ અન્યની મહત્તા દેખી અગર સાંભળી શકાતી નથી. અને તેથી પોતાની મોટાઈ કરવા અને સામાની હલકાઈ કરવા અને તેટલી કપટજળ રચવાનો પ્રસંગ પડે છે. સામા મનુષ્ય સર્વની દૃષ્ટિમાં હલકો દેખાય એવા આંપતા ઉપાયો લેવામાં અને અન્યોને સમજાવવામાં દોષદૃષ્ટિના તાબે થઈ અકાર્ય, ઘાત, અને આળ વગેરે પાપ કરવામાં મનુષ્ય જરા માત્ર આંચકો ખાતો નથી; તેમજ અભિમાન પ્રસંગે સામામાં રહેલા સહગુણો દેખવાની ઝિલકૂઝ દૃષ્ટિ રહેતી નથી. સામાને હલકો પાડવાનો વિદ્યાર્થી બનીને પોતાની સર્વ શક્તિનો તેમાં ઉપયોગ કરવો પડે છે. આવા વખતે અભિમાનના ઉદયે સહગુણ દૃષ્ટિને સાતમા ધીપે વઢાય કરવી પડે છે. મનુષ્યો સ્વાર્થના દોષથી સહગુણ દૃષ્ટિને પોતાના હૃદયમાંથી રળ આપે છે. પોતાના સ્વાર્થ આગળ સામા મનુષ્યોના સહગુણોને જોવાની ઇચ્છા થતી નથી. સ્વાર્થ સાધવામિ યેન-

૨૨૮

વચનામૃત.

કેન પ્રકારેણ-મને તે પ્રકારે હું સ્વાર્થ સાધું. આમ તેના હૃદયમાં સ્વાર્થની હોળી સળગ્યા કરે છે અને તેમાં સદ્ગુણદષ્ટિને ખાળીને ભસ્મ કરે છે. સ્વાર્થ પોતાના સ્વાર્થના લીધે સામા મનુષ્યોના ઉપર અનેક પ્રકારનાં કાવતરાં કરે છે. મનુષ્યોને મારીને તે હાથ પણ ધોતો નથી. સ્વાર્થ મનુષ્યના હૃદયમાં સદ્ગુણદષ્ટિ રહી શકતી નથી. માટે સદ્ગુણદષ્ટિ ધારણ કરવાની ઇચ્છાવાળાએ સ્વાર્થચુદ્ધિનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. પોતાની કીર્તિ, પોતાનો યશ, પોતાની પ્રતિષ્ઠા અને સત્તા, વગેરેમાં સક્ષમપણે સ્વાર્થ વશ્યા કરે છે, તેનું નિરીક્ષણ કરીને સ્વાર્થદષ્ટિને હૃદયમાંથી ભૂતની પેઠે હાંકી કાઢવી જોઈએ. કદાચહી મનુષ્ય પણ સદ્ગુણદષ્ટિ ધારણ કરવાને શક્તિમાન થતો નથી. પોતાને કોઈ જાતનો પક્ષપાત હોય તો પશ્ચાત્ સામા મનુષ્યનો એક ગુણ પણ પોતાના હૃદયમાં ભાસતો નથી. સામા પુરૂષમાં રહેલા સેંકડો સદ્ગુણો પણ કદાચહીના લીધે બિલકુલ જણાતા નથી, કારણ કે તેવા પ્રસંગે દોષદષ્ટિનું જોર અતિશય વૃદ્ધિ પામે છે, માટે સદ્ગુણદષ્ટિની ઇચ્છાવાળાએ કદાચહીનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

કદાચહી મનુષ્યો અન્યોનાં શુભાચરણોને પણ અશુભ રૂપે નિહાળે છે. કદાચહી પોતે જે પક્ષ અંગીકાર કર્યો હોય તેની પુષ્ટિ કરે છે અને અન્ય મનુષ્યોમાં ધણા ગુણો હોય તોપણ તે સદ્ગુણો સામે દેખી શકતો નથી. કદાચહીનો ત્યાગ કર્યા વિના આગમોના આધારે સદ્ગુણો ગ્રહણ કરી શકાતા નથી. સદ્ગુણોને પ્રાપ્ત કરવામાં કોષ પણ વિઘ્નકર્તા છે. મનુષ્યો કોષને વશ થઈને પોતાનામાં સર્વસ્વ કદપી લે છે અને અન્યોમાં જે જે સદ્ગુણો હોય છે તેને તેઓ દેખી શકતા નથી. કોષીના હૃદયમાં વૈર વાળવાની ભાવના વશ્યા કરે છે. કોષીએ જે જે શત્રુઓ કદપ્યા હોય છે તેના સાનુકૂળ સાધનોમાં તેને ગુણો ભાસ્યા કરે છે. જે મનુષ્ય કોષનો ભગાવ્યો તુર્ત જમી જાય છે, જેની પાસે જાય છે તેના જેવો થઈ જાય છે તેવો મનુષ્ય પણ સદ્ગુણોને હૃદયથી પારખી શકતો નથી. તેથી તે સદ્ગુણોને ધારવામાં સમર્થ બનતો નથી. જે મનુષ્ય બીજાઓના ઉપર આળ ચઢાવવાની વૃત્તિને ધારણ કરે છે તેના હૃદયમાં અનેક પ્રકારના કુવિચારો આવે છે અને કુવિચારોથી તેનું મન ઘેરાયલું હોય છે તેથી તે સદ્ગુણોના ઉપર પ્રેમ ધારણ કરી શકતો નથી. જે મનુષ્યના હૃદયમાં અહંકાર પ્રકટ્યો હોય છે તે પણ અન્ય મનુષ્યોમાં રહેલા સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરવા સમર્થ થતો નથી. અહંકારી મનુષ્ય, અન્ય મનુષ્યોની મહત્તાને સહન કરી શકતો નથી, અહંકારી મનુષ્યના મનમાં અન્યોની હલકાઈ કરવાના વિચારો પ્રવાહ પેડે

વચનામૃત.

૨૨૯

વચ્ચા કરે છે. અહંકારી મનુષ્ય પ્રાયઃ અન્યના ગુણોને પણ પોતાની લક્ષુતા થાય તે માટે સહન કરી શકતો નથી. કપટી મનુષ્ય પણ કપટના વિચારોના પ્રવાહમાં તણાય છે અને તે મનમાં શું વિચારે છે તે જણાતું નથી. કપટી અન્યોના સહગુણોને દુર્ગુણો તરીકે વર્ણવી શકે છે. જે મનુષ્યનું હૃદય શુદ્ધ થાય છે તે શાસ્ત્રાધારે સહગુણો ગ્રહણ કરવાને યોગ્ય બને છે. પોતાના આત્મામાં સહગુણોની વૃદ્ધિ કરવાને માટે સહગુણદષ્ટિ ધારણ કરવી જોઈએ. ધણા મનુષ્યો સહગુણોની ઇચ્છા કરે છે અને મનમાં વિચારે છે કે ક્યારે અમે સહગુણોને પ્રાપ્ત કરીશું. સહગુણો પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા થવી એ પણ દુર્લભ છે અને સહગુણોના માર્ગોને ગ્રહણ કરવા એ પણ દુર્લભ કાર્ય છે.

મનુષ્ય માત્રમાં હાલમાં કોઇનામાં એકલા સહગુણો જ હોતા નથી. દુર્ગુણો પણ હોય છે. કોઇના સહગુણોનું નિરીક્ષણ કરીશું અને તેની અનુભવના કરીશું તો સહગુણોને લેઇ શકીશું. કોઇના દુર્ગુણોપરિ દેખવામાં આવશે અને તેના દુર્ગુણોને બારીશું તો દુર્ગુણો વિના અન્યદેશ અપેક્ષાએ દેખી શકાશે નહીં.

આગમોના આધારે સહગુણો અને દુર્ગુણોનું સ્વરૂપ વિચારવું જોઈએ. પોતાની મતિકલ્પના પ્રમાણે સહગુણો અને દુર્ગુણોનું લક્ષણ ન બાંધવું જોઈએ. આગમના રચનાર સર્વજ્ઞ હતા માટે સર્વજ્ઞદષ્ટિના આધારે સહગુણો અને દુર્ગુણોનું સ્વરૂપ સમજવામાં આવે તો મહાન્ લાભ પ્રાપ્ત થઇ શકે છે. સહગુણો ઉચ્ચ ગુણ સ્થાનકની ભૂમિ પ્રાપ્ત કરીને વિશેષતઃ ખીલે છે. અશુભ પરિણામ ટળે અને શુભ-શુદ્ધ પરિણામની વૃદ્ધિ થાય તેમ વર્તવું જોઈએ.

આશ્રવના પરિણામ તથા આશ્રવના હેતુઓ ટળે અને સંવરના પરિણામ તથા સંવરના હેતુઓનો સ્વીકાર થાય તે તે પ્રકારે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આત્મામાં અનેક ગુણો રહ્યા છે. ગુણોને આચ્છાદન કરનાર આવરણોને ટાળવામાં આવે તો સ્વયમેવ તત્ તત્ સહગુણો પ્રકટી નીકળે છે. કીર્તિ અને પ્રતિષ્ઠાની યુક્તિનો ત્યાગ કરીને આત્માના સ્વાભાવિક ગુણોનો આવિર્ભાવ થાય તે તે માર્ગોને અવલંબવા જોઈએ.

કોઇ મનુષ્ય અમુક દેશકાલાદિને અનુસરીને અમુકને ગુણ ના હોય તોએ ગુણ કહે છે. દાખલા તરીકે કેટલાક અનાર્થ લોકો પોતાના કૂળરીવાજ પ્રમાણે ધણા પ્રાણીઓને પર્વ દીવસે મારવાની શ્રદ્ધાને ગુણ કહે છે પણ જૈન ધર્મના આધારે વિચારતાં તે અવગુણ જ છે. તેમજ કેટલાક ધર્મવાળા

૨૩૦

વચનામૃત.

કન્યાને પરણાવવામાં મહાન ધર્મલાભ સમજે છે, ત્યારે જૈન સિદ્ધાન્તો તેનો અસ્વીકાર કરે છે. પોતાના ધર્મની ઉન્નતિ માટે અન્ય મનુષ્યોનો સંહાર કરવામાં કેટલાક અનાર્થ લોકો ધર્મ માને છે, પણ જૈનાગમો તે તેને અધર્મ કહે છે. કેટલાક લોકો પશુચરૂ કરવામાં ધર્મ માને છે પણ પશુનો યજ્ઞમાં ધાત કરવો તે અધર્મ છે એમ જૈનાગમો પ્રતિપાદન કરે છે. દેશકાળના અનુસારે તે તે દેશના મનુષ્યોએ પોતપોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે ભિન્ન ભિન્ન ગુણ અને અવગુણની કલ્પના કરી હોય છે. માટે આપણે તો સર્વજન કથિત આગમોના આધારે સદ્ગુણો અને દુર્ગુણોનું સ્વરૂપ સમજવું જોઈએ.

જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એજ આત્માના સ્વાભાવિક મુખ્ય ગુણો છે. તેથી સિદ્ધાન્તોમાં કહ્યું છે કે જ્ઞાનદર્શનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણ મોક્ષનો માર્ગ છે. જ્ઞાનના પાંચ ભેદ છે, અને એકાવન પણ ભેદ થાય છે. જ્ઞાનના ભેદોને પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. દર્શન ગુણ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. સોળ કષાય અને નવ નોકષાય એમ ચારિત્ર મોહનીયની પચ્ચીશ પ્રકૃતિયોનો નાશ કરવો જોઈએ. પચ્ચીશ પ્રકૃતિયોને ટાળી ચારિત્ર ગુણ પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ. આત્માર્થી મનુષ્યે વિચારવું જોઈએ કે મારામાંથી ચારિત્ર મોહનીયની પચ્ચીશ પ્રકૃતિમાંથી કઈ કઈ પ્રકૃતિઓ મંદ પડી અને હજી કઈ કઈ પ્રકૃતિઓની પ્રબળતા વર્તે છે. ચારિત્ર મોહનીય હઠાવ્યા વિના શ્રાવકના તથા સાધુના ગુણો ખીલી શકતા નથી. જે જે અંશે ચારિત્ર મોહનીયની પ્રકૃતિયોને હઠાવવામાં આવે છે તે તે અંશે ગુણો પ્રકટે છે. જે મનુષ્યો પોતાના આત્માના વર્તન તરફ દૃષ્ટિ દે છે તેઓને સદ્ગુણો પ્રાપ્ત કરવાની કુંચી મળે છે. મનમાં જે જે વિચારો આવે તે યોગ્ય છે કે અયોગ્ય છે એનો પૂર્ણ ખ્યાલ કરવો જોઈએ. જે મનુષ્યો મનમાં ગમે તે વિચારો કરવાની ટેવ પાડે છે. હું સાઈ વિચાઈ કે નહાઈ વિચાઈ છું ? મારા વિચારોથી મને અને દુનિયાને શા લાભ થવાનો છે ? મારા વિચારો શાન્તિને દેનારા છે કે અશાન્તિના દેનારા છે ? તે બાબતનો સૂત્રાનુસારે જે વિવેક દષ્ટિપૂર્વક વિચાર કરે છે તે સદ્ગુણોને પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ થાય છે. પોતાનામાં રહેલા ગુણો અને દોષોને જે ભિન્ન ભિન્ન દેખી શકે છે તે મનુષ્ય સદ્ગુણોનો અધિકારી બની શકે છે.

સદ્ગુણોની જગતમાં કિંમત નથી. સદ્ગુણો ગગનમાં ચઢીને ગાજે છે. સૂર્યના કિરણોની પેઠે સદ્ગુણોનો પ્રકાશ સર્વત્ર પ્રસરે છે. પોતાના માટે

વચનામૃત.

૨૩૧

દુનિયાં શું કહેશે ! દુનિયામાં મારી વાહ વાહ થાવ છે કે નહીં તે તરફ લક્ષ આપવું નહિ. પોતાનામાં સહયુજો કેરી રીતે ખીલી શકે તે તરફ સહા-કાળ લક્ષ આપવું.

જે જે મનુષ્યોની સંગતિ કરવાથી પ્રતિદિન સહયુજોનો વધારો થાય તે તે મનુષ્યોની સંગતિ કરવી જોઈએ. સાધુ મહાત્માની સંગતિ કરવાથી અનેક સહયુજો પ્રકટે છે. શ્રદ્ધાળુ મધ્યસ્થ શ્રાવકોની સંગતિ કરવાથી પણ અનેક પ્રકારના સહયુજો ખીલી શકે છે. દુર્જનોની સંગતિથી મળેલા યુજો પણ ટળી જાય છે. જેટલા વિદ્વાન હોય તેટલામાં સર્વ પ્રકારના યુજોજ હોય એવો નિયમ નથી અને જેટલા ભાષાજ્ઞાનમાં અવિદ્વાન હોય તેટલામાં દુર્ગુણો હોય એવો નિયમ નથી. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ આદિ કષાયો જેમ પાતળા પડે છે તેમ તેમ યુજો ખીલતા જાય છે.

જગત્કર્તૃત્વવાદ ચર્ચા.

જગત્કર્તૃત્વવાદી—પ્રભુએ જગત્તી રચના જીવોના ઉપગાર માટે બનાવી છે. જીવોની પાસે ધર્મ કરાવી અત્યંત સુખ પામવા માટે બનાવી છે.

જૈન—ધર્મ કરાવી જીવોને અનંતસુખ આપવું તે પરોપકાર છે એ તો ઠીક, પરંતુ જે જીવો પાપકૃત્ય કરીને નર્કમાં ગયા તેઓના ઉપર પ્રભુએ શો ઉપકાર કર્યો ? એ જીવને દુઃખી કરવાથી પ્રભુ શું પરોપકારી દરવાનો ? ના, નહીં દરવાનો.

કર્તૃત્વવાદી—એમને નર્કમાંથી કહાડીને સ્વર્ગમાં લઇ જશે.

જૈન—ઠીક; તો તેમને નર્કમાં શા કારણથી જવા દીધા ?

કર્તૃત્વવાદી—પ્રભુ જે કાંઈ જીવની પાસે પાપ પુણ્ય કરાવે છે તે કાંઈ જીવને આધીન નથી. પ્રભુ તો જે ઇચ્છે છે તે કરી શકે છે. જેમ ખાજીર લાકડાની પુતળીને આહે તેમ નચાવી શકે છે; પરંતુ તેમાંનું પુતળીને કંઈ પણ આધીન નથી.

જૈન—જ્યારે જીવને કંઈ આધીન નથી ત્યારે સારા ખોટાનું ફળ પણ જીવને થવું નહીં જોઈએ. જેમ કોઇ સરદાર કોઈનો કરને કહે કે તું અમુક કામ કર, પછી નોકર તે કામ કરે ને તેનું પરિણામ સાંઠે અગર ખરાબ થાય તો તે સરદાર નોકરને શું દંડ દેઈ શકે છે ? ના; કાંઈ પણ દંડ દેઈ શકતો નથી. તેવીજ રીતે ઈશ્વરની આજ્ઞાથી જ્યારે જીવે પાપ પુણ્ય કર્યો

૨૭૨

વચનામૃત.

તો તેનું ફળ જીવને થવું જોઈએ નહીં. અને તેથી જીવને ખરાબ ગતિ પણ થવી જોઈએ નહીં. જે પાપપુણ્ય જીવે કર્યા તેનાં ફળ ઈશ્વર ભોગવનારા થશે અને કદી ઈશ્વરને નિરાંત વળવાની નહીં; અને જીવને ખરાબ ગતિ કદી પણ થવી જોઈએ નહીં.

કર્તૃત્વવાદી—જીવે કરેલાં પાપપુણ્યને અનુસારે પ્રભુ જીવોને દંડ આપે છે તે કારણથી ઈશ્વર અદોષિત કરે છે. જે જેવું કરે તેને તેવું ફળ મળે છે.

જૈન—આ તમારા કહેવા ઉપરથીજ સંસાર તથા જીવ તેમજ પુણ્ય પાપ અનાદિ દરે છે. વળી ઈશ્વર કર્તા નથી તે પણ સિદ્ધ થાય છે. વળી જીવને જે કંઈ આ ભવમાં સુખદુઃખ થાય છે તે પૂર્વ જન્મનાં કરેલાં સુકૃત દુષ્કૃતથી થાય છે, એમ ઉત્તરોત્તર જન્મથી સુખદુઃખ ભોગવવું થાય છે. એમ કરતાં સંસાર તથા જીવ પુણ્ય, પાપ, બંધ, અને મોક્ષનું અનાદિ-પણું સિદ્ધ થાય છે. હવે વિચાર કરો કે જગત્કર્તા ઈશ્વર કેવી રીતે દરે, વળી કર્મ છે તે ઈશ્વરથી સ્વતંત્ર છે કે પરતંત્ર છે? જો કર્મ સ્વતંત્ર હોય તો જગત્કર્તા ઈશ્વર કેમ થાય? અને જો કર્મ પરતંત્ર હોય તો (પરાધીન હોય તો) ઈશ્વરને આ જગતની ઉપાધિ વળગે છે. માટે ઈશ્વર જગત્કર્તા નથી અને જગત્ અનાદિ છે એ વાત સિદ્ધ છે.

કર્તૃત્વવાદી તરફથી પૂર્વપક્ષ.

હવે અન્ય દર્શનીયોએ જેવી રીતે જગતનો કર્તા ઈશ્વર માન્યો છે, તે દેખાડીએ છીએ. જગતનું મૂળ ઉપાદાન કારણ ઈશ્વર છે. એક ઈશ્વર અને બીજી સામગ્રી એ બે પદાર્થ અનાદિ છે. પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, અને વાયુ, આ ચારના પરમાણુ, આકાશ, કાળ, દિશા, આત્મા અને મન. આ નવ વસ્તુ નિત્ય છે અને અનાદિ છે. કોઈની પણ બનાવેલી નથી. તે જગત્કર્તા નીચે મુજબ સિદ્ધ દરે છે.

ઉપજાતિ છંદ.

कर्तास्ति कश्चिज्जगतः सर्वैकः स सर्वगः स स्ववशः स नित्यः ।

इमा कुहेवाकविडम्बनाः स्युः तेषां न येषामनुशासकस्त्वम् ॥

અર્થ:—આ જગત્ પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણોથી દેખાય છે. આ ચારાચર જમતનો રચનાર કોઈ પણ પુરૂષવિશેષ છે. પૃથ્વી, પર્વત, અને સમુદ્ર કાર્ય રૂપ હોવાથી તેનું કારણ કાંઈ પણ હોવું જોઈએ. કારણ કે જે જે કાર્ય છે તે તે કારણ વિના ઉત્પન્ન થઈ શકતાં નથી. જેમકે ઘટ, પટ, દંડ, આગ-

વચનામૃત.

૨૩૬

ગાડી તેમ આ જગત્ કાર્ય દેખાય છે, માટે તેનો કારણભૂત ઈશ્વર અવશ્ય માનવો જોઈએ.

૨. વળી ઈશ્વર છે તે એક છે. જો ઘણા પ્રભુ હોય તો એક કાર્ય કરવામાં સર્વની જુદી જુદી બુદ્ધિ થઈ જાય, ત્યારે કાર્ય ઉત્પન્ન થઈ શકે નહિ. માટે એક ઈશ્વર માનવો જોઈએ. તેથી કોઈ ઈશ્વર પોતાની ઇચ્છાથી ચાર પગવાળાં મનુષ્ય બનાવે, બીજો ઈશ્વર છ પગવાળાં મનુષ્ય બનાવે, ત્રીજો આઠ પગવાળાં મનુષ્ય બનાવે. વળી કોઈ આંખના ઠેકાણે કાન બનાવે, વળી કોઈ કાનના ઠેકાણે આંખ બનાવે, તો એક સરખાં મનુષ્ય બની શકે નહીં માટે એકજ ઈશ્વર હોવો જોઈએ.

૩. ઈશ્વર સર્વવ્યાપી છે. જો સર્વવ્યાપી ન હોય તો ત્રણ જીવનને **एककालावच्छेदेन** એકી વખતે શી રીતે બનાવી શકે? એક કાળમાં સર્વને બનાવી શકે નહિ. જેમ કુંભાર જે ઠેકાણે હોય છે તે ઠેકાણે કુંભ બનાવી શકે છે. પરંતુ દેશાવરમાં કુંભ બનાવી શકતો નથી.

૪. તથા ઈશ્વર સર્વગ્ન છે. સર્વગ્ન ન હોય તો સર્વ કાર્યોનું ઉપાદાન કારણ જાણી શકે નહિ અને ઉપાદાન કારણ જો ન જાણી શકે તો આ વિચિત્ર પ્રકારનું જગત્ શી રીતે બનાવી શકે?

૫. ઈશ્વર પોતાને વશ છે. પોતાની ઇચ્છાથી સર્વને સુખ દુઃખ આપે છે. ઈશ્વર વિના સર્વને સુખ દુઃખ આપવા કોઈ સમર્થ નથી અને જો ઈશ્વરને પરતંત્ર માનીએ તો મુખ્ય કર્તા ઈશ્વર ન રહે.

૬. ઈશ્વર નિત્ય છે. જો અનિત્ય હોય તો તેને એટલે ઈશ્વરને બનાવવાવાળો બીજો ઈશ્વર માનવો જોઈએ. વળી તેને બનાવનાર બીજો એમ માનતાં અનવસ્થા દૂષણ આવે, માટે ઈશ્વર નિત્ય કહીએ છીએ.

જૈની તરફથી ઉત્તર પક્ષ: જગત્ કર્તૃત્વવાદ સ્વંદન.

જૈન—પ્રથમ અનુમાન તમોએ કર્યું તે ખોટું છે. આ અનુમાનથી જ્ઞાતિ ગ્રહણ થતું નથી. વળી તમો કહો કે ઈશ્વર જગત્ કર્તા શરીરવાળો છે કે શરીરરહિત છે? વળી તમો કહો કે અમારી પેઠે શરીરવાળો છે કે પિશ્ચાત્તાદિની પેઠે અદૃશ્ય શરીરી છે? પ્રથમ પક્ષ માનશો તો પ્રત્યક્ષ બાધ આવે છે. બીજો પક્ષ માનશો તો ઈશ્વર દેખાતો નથી, તે ઈશ્વરના માહાત્મ્યથી કે અમારા કમનશીબથી? હવે પ્રથમ પક્ષ માનશો કે ઈશ્વરના માહાત્મ્યથી ઈશ્વર દેખાતો નથી તો તેમાં કોઈ પણ પ્રમાણ નથી. બીજા પક્ષમાં સંદેહની નિવૃત્તિ નહિ થાય. કેમકે ઈશ્વર છે કે નહિ એવો સંશય રહ્યા કરશે. વળી

૨૩૪

વચનામૃત.

ધશ્વરને શરીરરહિત માનશો તો કોઇ પણ કર્મ કરવાને સમર્થ નહિ થાય. જેમ આકાશ અશરીરી હોવાને લીધે તેનાથી જેમ કાંઈ પણ કાર્ય થતું નથી તેમ ધશ્વરથી પણ થવાનું નથી. આકાશ નિત્ય, વ્યાપક અને અક્રિય છે તો તે અકર્તા છે, તેમ ધશ્વર પણ અકર્તા છે. વળી તમે ધશ્વરને એક માનો છો તે પણ ખોટું છે. એક મધપૂડો બનાવવામાં સર્વ માખીઓ એક મતે થઇ મધપૂડો બનાવે છે તો ધશ્વર પરમાત્મા, નિર્વિકાર, નિરૂપાધિક, જ્યોતિઃ સ્વરૂપોનો કેમ એકમત નહિ થાય ? સર્વ પરમાત્માઓનો એક મત થવામાં કાંઇ પણ બાધ દેખાતો નથી. કારણ કે સર્વ સર્વસ છે. શું તમે ધશ્વરોને કીડા કીડી કરતાં પણ અગ્નિની ધારો છો કે જેથી તેમનો એક મત થતો નથી ?

પૂર્વ પક્ષ—ઘણી માખીઓ ભેગી થઇ એક મધપૂડો બનાવે છે તે પણ ધશ્વરના વ્યાપારથી મધપૂડો બને છે.

ઉત્તર પક્ષ—ત્યારે તો ખાતું, પીતું, ચોરી, પરસ્ત્રીગમન કરવું, જૂઠું બોક્ષવું, અને હિંસા કરવી, ઇત્યાદિક સર્વ કામ ધશ્વરના વ્યાપારથી બને છે એમ માનવું જોઇએ અને સર્વ જીવ અકર્તા સિદ્ધ થશે ત્યારે પુણ્ય પાપનું ફળ કોને થવાનું ?

પૂર્વ પક્ષ—કુંભાર, લુહાર અને ચોર ઇત્યાદિ સર્વ સ્વતંત્રતાથી (સ્વાધિનતાથી) પોતપોતાનું કાર્ય કરે છે.

ઉત્તર પક્ષ—ત્યારે બિચારી માખીઓએ શું અપરાધ કર્યો કે તેને સ્વાધિનપણું કહેતા નથી ? વળી અનંત ધશ્વર માનવામાં આવે તો એક જગત્ બનાવવામાં વિવાદ થઇ જાય, તો તે વિવાદને કોણ દૂર કરે ? વળી એક ધશ્વરને દેખી બીજો ધશ્વર અદેખાઇ કરે કે તું મારા તુલ્ય કેમ છે ? આ તમારું માનવું પણ અજ્ઞાન છે. કેમકે ધશ્વર કે સિદ્ધ બુદ્ધ પરમાત્માઓ સર્વ સર્વસ છે. તો સર્વસનું જ્ઞાન એક સરખું થયું અને તેથી એક સરખું જ્ઞાન થવું જોઇએ. વળી ધશ્વરો (પરમાત્માઓ) પવિત્ર છે. અદેખાઇ દોષ રહિત છે, તેથી તેમને ઝધડા સંભવતા નથી. જે ઝધડા કરે તેનામાં ધશ્વરપણું હોય નહિ. માટે ધશ્વર અનંત માનવામાં કોઇ પણ પ્રકારનું દૂષણ નથી. સર્વ જીવો કર્મચક્રી રહિત થાય છે, ત્યારે પરમાત્મપદ પામે છે અને અક્રિય થાય છે. પાછા અહીં આવતા નથી. માટે પરમાત્માઓ કે જે અક્રિય છે તેને જગત્ બનાવવાનું કોઇ પણ કારણ નથી.

૩. તમેઓ કહ્યું કે ધશ્વર સર્વવ્યાપક છે તે પણ યુક્તિયુક્ત નથી. અમે પૂછીએ છીએ કે ઈશ્વર સર્વવ્યાપક જ્ઞાનથી છે કે શરીરથી છે ? જે શરીરથી સર્વવ્યાપક ધશ્વર માનશો તો સર્વ જગાએ ધશ્વરનું શરીર

સમાધ ગયું. બીજા પદાર્થોને રહેવા માટે જગ્યા પણ મળવાની નહિ, માટે ઈશ્વર શરીરે કરી સર્વવ્યાપક ઠરતો નથી. જ્ઞાને કરી સર્વવ્યાપક માનશો તે સિદ્ધ સાધ્ય નથી. વેદોમાં પણ શરીરવાળો માનેલો છે. સનાતન વેદધર્મ વાળા વેદના આધારે ઈશ્વરને સાકાર માને છે.

૪. તમારો માનેલો ઈશ્વર સર્વજ્ઞ પણ ઠરતો નથી, કેમકે જો સર્વજ્ઞ હોત તો જગતકર્તાનું ખંડન કરવાવાળા એમણે કેમ ઉત્પન્ન કર્યા ? વળી કહેશો કે જન્માંતરમાં ઉપાર્જન કરેલાં શુભાશુભ કર્મના અનુસારથી ફળ આપે છે, તો ઈશ્વર સ્વતંત્ર સ્વાધીન ઠરતો નથી. કેમકે કર્મ વિના ઈશ્વર ફળ આપવાને સમર્થ નથી. ત્યારે ઈશ્વરને આધીન કાંઈ પણ રહ્યું નહિ. જેવાં કર્મ કર્યા હશે તેવાં ફળ મળશે. વળી એકાંતથી ઈશ્વર જગતકર્તા નિત્ય માનશો તો તે નવાં નવાં જગત્ રચ્યા કરશે. કારણ કે જગત્ને રચવાનો સ્વભાવ ઈશ્વરમાં નિત્ય છે. વળી કહેશો કે જગત્ને બનાવવાનો સ્વભાવ ઈશ્વરમાં નથી ત્યારે તો કોઈ પણ વખત જગત્ને ઈશ્વર રચી શકે નહિ. વળી જીવોને રચવાનો સ્વભાવ એકાંત નિત્ય માનશો તો સર્વદા જીવો ઉત્પન્ન થયા કરશે, કદી પણ જીવો નાશ પામશે નહિ. વળી તમે ઈશ્વરમાં જગત્ રચવાની તથા નાશ કરવાની એમ બે શક્તિ માનશો તો તે પણ ખોટું ઠરે છે. કારણ કે ઉત્પત્તિ અને નાશ કરનારી પરસ્પર વિરુદ્ધ શક્તિ કોઈ પણ વખત એક ઠેકાણે રહી શકશે નહિ. જે કાળમાં જગત્ રચવા માંડશે તેજ કાળમાં નાશ કરનારી શક્તિ નાશ કરી નાખશે. એમ જ્યારે પરસ્પર બે શક્તિઓનો વિરોધ થયો ત્યારે જગત્ બનશે પણ નહિ, અને તેનો નાશ પણ થશે નહિ. ત્યારે અમારો મત સિદ્ધ ઠરશે. અમારા મત પ્રમાણે સમજવાનું કે આ જગત્ કોઈએ બનાવ્યું નથી. આ જગત્તો કદી પણ પ્રલય થવાનો નથી અને આ જગત્ અનાદિ અનંત છે તે સિદ્ધ ઠર્યું. આ પ્રમાણે વિચારતાં જગત્તો કર્તા ઈશ્વર સિદ્ધ ઠરતો નથી. વળી હે કર્તૃત્વવાદી ! તું જે કહ્યું કે ઈશ્વર સ્વવશ છે; આ વાત પણ તમારી માનવી ખોટી ઠરે છે. જ્યારે જગત્કર્તા ઈશ્વરે જગત્ બનાવ્યું, જીવોને બનાવ્યા, તો તેની વારંવાર ચિંતામાં રહેવાની અને તેને દુનિયામાં આવવું પડે-સેવક શોકની બકિતથી અહીં આવવું પડે, વળી કર્મ પ્રમાણે ફળ આપવું જોઈએ, એ વિગેરેની ખટપટમાં ગુંથાયાથી શું સ્વવશ ઈશ્વર કહેવાશે ? કદિ પણ કહેવાશે નહિ. માટે જો ઈશ્વરને જગત્કર્તા તરીકે માનશો તો કદાપિ સ્વવશ થશે નહિ. વળી હે મતવાદી ! ઈશ્વર નિત્ય છે એમ જો કહીશ તો ઈશ્વર થકી બનેલું ઉપાદાન જે જગત્ તે પણ નિત્ય રહેવું

૨૩૬

વચનામૃત.

નેમ્મએ અને જીવો કદાપિ કાળે મરવા નહીં નેમ્મએ. પણ જીવો મૃત્યુ પામે છે માટે ઈશ્વરને અનિત્યાપત્તિ દૂષણ લાગુ પડશે. દર્શાંત. જેમકે-જો લાલ તંતુ હોય તો તેનું બનેલું વસ્ત્ર પણ લાલ થવું નેમ્મએ. જો કાળા તંતુ હોય તો તેનો બનેલો પટ પણ કાળો થાય છે. તેવી રીતે ઈશ્વર જો નિત્ય હોય તો જગત્ પણ નિત્ય હોવું નેમ્મએ એ દૂષણ આવે છે; અને જો ઈશ્વરને અનિત્ય માનશો તો અનિત્ય ઈશ્વર કાર્યરૂપે થયો તો તેનો બનાવનાર પણ બીજો ઈશ્વર એમ અનવસ્થા દૂષણનો વજ્ર પ્રહાર તમારા મસ્તક ઉપર પડે છે, એમ છએ પક્ષ ખોટા ઠરે છે. ખ્રીસ્તિ, મુસલમાન, વગેરે બીજા લોકો પણ જગત્કર્તા સિદ્ધ કરવાને જેટલી યુક્તિઓ કરે છે તેટલી આકાશના કુલની પેઠે ખોટી ઠરે છે. માટે જીવને બનાવનાર કોઈ નથી એમ માનવું તે સત્ય છે. જેમ ખાણમાં રજ અને કનક અનાદિ કાળથી સંબંધ યુક્ત છે, તેમ આત્મા અને કર્મને અનાદિકાળનો સંબંધ છે, આત્મા અને કર્મનો સંયોગ સંબંધ છે. સંયોગ સંબંધ અનિત્ય છે માટે કોઈ કાળે તે બે વસ્તુઓ એક એકથી જુદી થઈ શકે છે. આત્મા કર્મથી જુદો થતાં પરમાત્મપદ (મહા પદ) પામે છે અને પછી તેને જન્મ મરણ કરવાં પડતાં નથી અને પાછું અહીં આવવું પડતું નથી. જો કર્મ નહિ માનીએ તો કોઈ રાજ, કોઈ રંક, કોઈ સુખી, અને કોઈ દુઃખી દેખાય છે તેનું શું કારણ ? તે કર્મવિના બીજું કહેવાતું નથી. જો કર્મ નહિ માનો તો સર્વ જીવ એક સરખા હોવા નેમ્મએ. સરખા હોય તો સર્વ સુખીજ હોવા નેમ્મએ. વળી તમો કહેશો કે આ દુનિયાને ઈશ્વરે પેદા કરી તે ૧૧ પક્ષથી પણ ખરી ઠરતી નથી. તે નીચે પ્રમાણે:-

૧. આ દુનિયા ઉત્પન્ન થવાનું કારણ શું છે ?
૨. દુનિયા ઉત્પન્ન કરનાર રૂપી છે કે અરૂપી છે ?
૩. દુનિયા ઉત્પન્ન કરનાર ઈશ્વર નિત્ય છે કે અનિત્ય છે ?
૪. દુનિયા ઉત્પન્ન કરનાર ઈશ્વર સર્વસ છે કે અસર્વસ ?
૫. દુનિયા ઉત્પન્ન કરનાર ઈશ્વર પ્રત્યક્ષ દેખાતો નથી તેનું શું કારણ ?
૬. દુનિયા ઉત્પન્ન કરનાર ઈશ્વર કયે ઠેકાણે રહે છે ?
૭. આ દુનિયાને ઈશ્વરે દિવસે બનાવી કે રાત્રીમાં ?
૮. આ દુનિયા ઉત્પન્ન થયા પહેલાં જીવો કયે ઠેકાણે હતા ?
૯. આ દુનિયામાં જીવો કોઈ પશુરૂપે, પંખીરૂપે, મનુષ્યરૂપે, સ્ત્રીરૂપે, અને કોઈ જળચરરૂપે એમ જુદા જુદા આકારવાળા દેખાય છે પણ એક સરખા દેખાતા નથી તેનું શું કારણ ?

વચનામૃત.

૨૩૭

૧૦. આ દુનિયાને ઇશ્વરે એકકાલાવચ્છેદન ઉત્પન્ન કરી કે કેમ ?

૧૧. દુનિયા બનાવનાર ઇશ્વર દયાળુ છે કે કેમ ?

પક્ષપહેલો—દુનિયા ઉત્પન્ન કરવાનું કારણ શું છે ? તેના જવાબમાં તમે કહેશો કે—ઇશ્વરે સર્વ જીવોને સુખી કરવા દુનિયા ઉત્પન્ન કરી તે પણ તમારાથી કહેવાશે નહિ, કારણકે પહેલાં ત્યારે શું જીવો દુઃખી હતા ? જ્યારે દુઃખી હતા ત્યારે તે દુઃખ તેમને ક્યાંથી વળગ્યું ? અને તે દુઃખ વળગવાનું શું કારણ તે કહેવું જોઇએ. તો તે કર્મ વિના ખીજું કંઈ કહેવાશે નહિ, અને જ્યારે કર્મ માનશો ત્યારે કર્મ પણ જીવની સાથે દુનિયા ઉત્પન્ન કર્યા પહેલાંનું ઠર્યું તેથી કર્મ જીવની સંગત છે એમ નક્કી ઠર્યું. અને દુનિયા પહેલાં જીવ અને કર્મ બે વસ્તુઓ સિદ્ધ ઠરી. સારે ખીજું શું ઇશ્વરે બનાવ્યું તે દેખાતું નથી. વળી જ્યારે જીવની સાથે કર્મ છે સારે તેમાં પહેલું કર્મ કે જીવ તેનો પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થશે, ત્યારે પહેલો જીવ યા કર્મ એમાંનું કોઈ પણ કહી શકાશે નહિ. અલબત્ત બંને સાથે છે એમજ કહી શકાશે. જેમ સૂર્ય અને સૂર્યનો પ્રકાશ, જેમ કૂકડી અને કૂકડીનું બચ્ચું, જેમ રાત્રિ અને દિવસ, જેમ ખીજ અને વૃક્ષ, તેમાં પહેલું કોણ છે તે જેમ કહી શકાતું નથી તેમ પહેલું કર્મ યા જીવ કહી શકાય નહિ. જીવ અને કર્મ ઘણા કાળથી સંયોગી છે. તે કાળની આદિ પણ મળી શકવાની નથી, માટે અનાદિ કાળથી જીવ અને કર્મનો સંયોગ છે એમ સિદ્ધ થયું. ત્યારે કર્મના સંયોગથી જીવ દુઃખી થાય છે માટે કર્મ પણ એક પદાર્થ છે તે સિદ્ધ ઠર્યું. કર્મ જૂદા જૂદા પ્રકારનાં સુખ દુઃખો કરે છે માટે જીવ અને કર્મ જે અજીવ રૂપે છે તે, એમ જીવતત્ત્વ અને અજીવતત્ત્વ બે વસ્તુઓ અનાદિ કાળથી સિદ્ધ ઠરી. વળી ઇશ્વરને દયા આવી તેથી દુનિયાની (સૃષ્ટિની) ઉત્પત્તિ કરી, લોકોને સુખી કરવા એવી ઇચ્છા થઇ તે પણ ઇચ્છા ખોટીજ છે. કારણ કે ઇશ્વરમાં જો શક્તિ હોત તો દુનિયા ઉત્પન્ન કર્યા વિના દુઃખનો નાશ કરી શકત. જેને આખી દુનિયા ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ હતી તેને દુનિયા ઉત્પન્ન કર્યા વિના દુઃખ કાપવાની શક્તિ નહોતી કે શું ? જો કદાપિ શક્તિ નહોતી એમ કહેશો તો દુનિયા પણ તેનાથી ઉત્પન્ન થઇ તે વાત ખોટી છે અને તેનાથી જીવોનાં દુઃખ દૂર થવાનાં નથી તો તેનો આ પ્રયાસ લેવો અજ્ઞાન યુક્ત ઠર્યો. વળી દુઃખ છે તે રૂપી છે કે અરૂપી ? નિત્ય છે કે અનિત્ય છે ? સ્વતંત્ર છે કે પરતંત્ર છે ? આ જગતમાં દુઃખ કોણે ઉત્પન્ન કર્યું ? કહેશો કે ઇશ્વરે દુઃખ દુનીયામાં ઉત્પન્ન કર્યું, તો તેને માલુમ નહોતી કે જીવો બિચારા દુઃખી થશે.

૨૩૮

વચનામૃત.

આથી જાણાય છે કે ઈશ્વર સર્વ જ્ઞાની નથી. વળી દુઃખને ઈશ્વરે ઉત્પન્ન કર્યું નથી એમ કહેશો તો દુઃખ સ્વતંત્ર ઈર્થ્યું. જેવો દ્રશ્ય સ્વતંત્ર તેવું દુઃખ પણ સ્વતંત્ર ઈર્થ્યું. ત્યારે દુઃખનો બનાવનાર કોઈ કહેવાશે નહિ અને તે ઈશ્વરથી કદાપિ દૂર થશે નહિ. તો ફેર દુઃખ હતાં ઈશ્વર છે એમ કહેવું તે એક જુદું બોધું ઈર્થ્યું. ઈશ્વર સર્વના દુઃખ હરણ કરે છે એમાં કંઈ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ દેખાતું નથી. કારણ કે દુઃખોને જો ઈશ્વર હરણ કરતો હોત તો આવા બારિક સમયમાં હજારો લોકો રોગથી, અને દુઃકાળથી દુઃખી થાય છે તેવું દુઃખ કેમ લેખ શકતો નથી ? માટે દુઃખને હરણ કરવાની શક્તિ ઈશ્વરમાં નથી એમ સિદ્ધ ઈર્થ્યું. જો દુઃખને હરણ કરવાની શક્તિ તેનામાં નથી તો જગત્ બનાવવાની શક્તિ છે એમ સાથી કહેવાય ? તેનામાં દુનિયા ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ નથી એમ સિદ્ધ ઈર્થ્યું. વળી અમો પૂછીએ છીએ કે દુનિયાને બનાવનાર ઈશ્વર છે એમાં પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ તો ખીલકુલ છે નહિ અને ઇચ્છા વિના કોઈ પણ કામ બની શકતું નથી તો ઇચ્છા ઈશ્વરને સિદ્ધ ઈરી. ઇચ્છા છે તો કર્મ છે એમ સિદ્ધ ઈર્થ્યું. જે કર્મ-સહિત હોય તે પરમાત્મા-ઈશ્વર કહેવાય નહિ. એમ અનેક દૂષણો પ્રાપ્ત થાય છે. માટે ઈશ્વરને દુનિયા ઉત્પન્ન કરવાનું કંઈ કારણ નથી. ઈશ્વર કે જે સિદ્ધ યુદ્ધ પરમાત્મા કર્મ રહિત થયા, તેને કોઈ પણ પ્રકારની ઇચ્છા નથી. તેવા થવાને ઉદ્યમ કરવો એ સત્ય વાત છે. તેમણે જેવી રીતે કર્મને દૂર કર્યો તેવી રીતે તમો કર્મને દૂર કરો. એજ તેમનો અરિહંત અવસ્થાનો ઉપદેશ હતો. રાગદ્વેગ રહિત અરિહંત ભગવાન હતા. તેમણે કેવળજ્ઞાનથી જે તત્ત્વ કથન કરેલાં છે તે સત્ય છે. એમને જૂદું બોલવાનું કાંઈ કારણ નહોતું, માટે તેમનો કથન કરેલ જૈન મત સત્ય છે, એમ માનવું તે સત્ય છે. તેમ માનવાથી આત્મા પરમાત્મપદ પામશે.

પક્ષ બીજો—દુનિયા (સૃષ્ટિ) ઉત્પન્ન કરનાર ઈશ્વર રૂપી છે કે અરૂપી છે ? દુનિયા ઉત્પન્ન કરનાર ઈશ્વર જો રૂપી હોય તો તે દેખાવો જોઈએ અને જો અરૂપી હોય તો તેનાથી આપું જગત્ ઉત્પન્ન થઈ શકે કે કેમ ? જેમકે આકાશ અરૂપી છે તો કોઈ વસ્તુને બનાવી શકતું નથી તેમ અરૂપી ઈશ્વર પણ કોઈ વસ્તુને બનાવી શકવાનો નથી, તેથી અરૂપી પણ ઈશ્વર કહી શકાતો નથી. રૂપી હોય તો એક કાલાવચ્છેદન બનાવી શકવાને સમર્થ નથી. વળી કદાપિ રૂપી ઈશ્વરને માનશો અને તેણે જે દુનિયા બનાવી, તો તે દુનિયામાં રહેનારા પર્વતો, સમુદ્રો, અને નદીઓ, વિગેરે દુનિયા ઉત્પન્ન કર્યા પહેલાં કયે ઠેકાણે રહ્યાં હતાં ? ઈશ્વર હાથમાં ઝાલી

વચનામૃત.

૨૩૯

રહ્યા હતા કે શું ? અને તે પહેલાના સમુદ્રો, પર્વતો હતા એમ કહાય તમે કહેશો તો પ્રાણીઓ પણ તે પહેલાનાં હતાં એમ કહેવામાં શો બાધ આવે છે ? વળી પ્રાણી, પર્વત, સમુદ્ર, અને દુનિયા આદિ પદાર્થો પહેલાં સિદ્ધ થયાં, તો તેજ દુનિયા થઈ તો નવું શું બનાવ્યું. વળી રૂપી ઈશ્વર પણ કહી શકાતો નથી, કેમકે રૂપી હોય તો તે રૂધિર, માંસ, લોહીથી અનેલો હોય છે. તો તે ઈશ્વરને પણ રૂધિર, માંસ લોહી કહેવું જોઈએ. તો તે ખાતો પણ હોવો જોઈએ અને તેમ હોય તો તે શું ખાય છે તે બતાવો. કદાપિ દેવતાની પેઠે શરીરધારી કહેશો તો કર્મવિના શરીર હોય નહિ, ત્યારે તે કર્મના અનુસારે સુખ દુઃખ ભોક્તા થયો તેથી પણ ઈશ્વર સિદ્ધ ઠરતો નથી. વળી અમો જગત બનાવનાર નથી એમ ઈશ્વરને માનીએ છીએ, તો તે કેમ સમજાવવા આવતો નથી. જો તે પ્રત્યક્ષ આવી અમને સમજાવશે તો અમો પણ તેમના ભક્ત બની જઈશું, પણ નિરાકાર ઈશ્વર કદી દેખાવાનો નથી. કેટલાક ભોળા લોકો કહે છે કે અમને પરમેશ્વર દેખાય છે તો તે ખોટું છે, કારણકે કોઈ દેવ યા વ્યંતર દેખાતો હશે. તેથી મુગ્ધ જીવો એમ માને કે અમને પ્રભુ મળ્યો પણ તે ખોટું છે. એ પ્રમાણે વિચારતાં ઈશ્વર રૂપી પણ કહી શકાતો નથી તેમ અરૂપી પણ કહી શકાતો નથી અને જગત્ કર્તા પણ સિદ્ધ ઠરતો નથી.

પક્ષ ત્રિજો—દુનિયા ઉત્પન્ન કરનાર ઈશ્વર નિત્ય છે કે અનિત્ય છે ? દુનિયા ઉત્પન્ન કરનાર ઈશ્વર જો નિત્ય માનીએ તો ઈશ્વરરૂપ ઉપાદાન કારણથી અનેલી દુનિયા રહેવી જોઈએ પણ પૃથ્વી, પર્વત, સમુદ્ર, અને પ્રાણી વગેરે સર્વનો નાશ થતો દેખવામાં આવે છે પણ એકરૂપે વસ્તુ ભાસતી નથી. નિત્યનું લક્ષણ એ છે કે ત્રણ કાળ જેની એક અવસ્થા રહે. વળી જો ઈશ્વરને અનિત્ય માનીએ તો અનિત્ય જે ઈશ્વર તે કાર્યરૂપે થયો એ ખોટું દૂષણ આવે છે; વારંવાર જૂઠ્ઠા જૂઠ્ઠા ઈશ્વર થવાના અને તેની બનાવેલી દુનિયાનો પણ વારંવાર નાશ થવાનો; ત્યારે કોની ભક્તિ કરવી અને કોનું ધ્યાન કરવું કે જેથી આત્મહિત થાય તે કહી શકાશે નહિ એમ નિત્ય અને અનિત્ય એ બે વિકલ્પોથી પણ ઈશ્વર સિદ્ધ ઠરતો નથી.

પક્ષ ચોથો—દુનિયા ઉત્પન્ન કરનાર ઈશ્વર સર્વસ્વ છે કે અસર્વસ્વ ? દુનિયા ઉત્પન્ન કરનાર ઈશ્વર જો સર્વસ્વ હોય તો તેના પેદા કરેલા પ્રાણીઓ તેના ભક્તો વગેરે સર્વ સર્વસ્વ હોવા જોઈએ. જેમ કાગડાથી ઉત્પન્ન થયેલા કાગડાઓ કાગડાના જેવી ચેષ્ટા કરનારા વર્ણુવાળા હોય છે તેમ તેમના ઉત્પન્ન કરેલા મનુષ્યાદિને પણ તેમના જેવું સર્વસ્વપણું મળવું જોઈએ. પણ

૨૪૦

વચનામૃત.

તેમ કંઈ છે નહિ. અર્થાત્ સર્વેષુપણું પોતાનામાં હોય ત્યારે બીજાઓને આપી શકે; એમ અનુમાન થતાં સર્વેષુપણું તેમનામાં નથી એમ સિદ્ધ થાય છે. વળી કદાપિ તમે કહેશો કે તે સર્વેષુ હોતો, પણ પોતાના જેવા બીજાઓને જ્ઞાન આપી કરવા નહિ, એવું તેમનું ધારવું હોય તો તેમ કરતાં તે કપટી દરજે અને પોતેજ પૂજ્ય બનવું એવી અભિલાષા રાખી બીજાઓની પાસે ભક્તિ કરાવવી, એવી ઇછાવાળો ઇશ્વર પોતાના સમાન બીજાઓને કદી કરી શકવાનો નથી અને તેમના જેટલું જ્ઞાન પણ મળી શકવાનું નથી. જગતકર્તા૩૫ સર્વેષુ જે ઇશ્વર હોય તો બીજાઓને પણ સર્વેષુ કરી શકે છે. જેમ ઇચળ ભમરીનો સંગ કરી સંપૂર્ણ ભમરીપણું પામે છે તેમ સર્વ જીવો સર્વેષુ થઈ શકે પણ સર્વેષુ હોય તો કરી શકે. અસર્વેષુ હોય તો શી રીતે કરી શકે ? અસર્વેષુ ઇશ્વર કહેશો તો વદતો વિદ્વાત દોષ આવશે. માટે તે પણ કહી શકાય એમ નથી.

પક્ષ પાંચમો—દુનિયા ઉત્પન્ન કરનાર ઇશ્વર પ્રત્યક્ષ દેખાતો નથી તેનું શું કારણ ? જવાબમાં કહેશો કે દુનિયા ન્યાયયુક્ત ચાલતી નથી માટે દેખાતો નથી, તો અમો કહીએ છીએ કે દુનિયા ન્યાયયુક્ત ચાલે ત્યારે ઇશ્વર દેખાય તેમાં ઇશ્વરે શું નવાઈ કરી ? જ્યારે જ્યારે અન્યાયના રસ્તે દુનિયા ચાલતી હોય ત્યારે તેને સમજાવે. પ્રત્યક્ષ થઈ કહે તો આટલો અધો દુનિયામાં અન્યાય થાય છે તે કેમ રહે ? જેમ કોઈ ચોર ચોરી કરે છે ત્યારે તેને રાજા બોલાવી સજા કરી શિખામણ આપે તો બીજાવાર ચોરી થતી અટકે. તેમ જે દુનિયાને બનાવનાર ઇશ્વર દેખાય તો ઇશ્વરને જે લોકો નથી માનતા તે પણ ઇશ્વરને માને અને દુનિયાના સર્વ મનુષ્યો કે ઇશ્વર કે જે દુનિયા બનાવે છે તેના ભક્ત બની જાય.

કર્તૃત્વવાદી—ઇશ્વરના સર્વ ભક્તો બની જાઓ યા નહિ બની જાઓ તેની ઇશ્વરને કંઈ પણ દરકાર નથી તો પછી તેને અહિં આવવાની શી જરૂર છે ?

જૈન—વાહરે વાહ. ત્યારે દુનિયા બનાવવાનું શું પ્રયોજન ઇશ્વરને છે ? દુનિયા ઉત્પન્ન થાઓ વા ન થાઓ તેની ઇશ્વરને શી દરકાર છે તે બતાવો.

કર્તૃત્વવાદી—મહેરબાન. જરા વિચારો તો ખરા. માફ કહેવું કંઈ મારા ઘરનું નથી પણ શાસ્ત્રનું છે. જેનો જેવો સ્વભાવ હોય તેમ તે કર્યા કરે. ઇશ્વરમાં દુનિયા ઉત્પન્ન કરવાનો સ્વભાવ છે તેથી કરે છે. તેમાં તમને કેમ સમજણ પડતી નથી.

વચનામૃત.

૨૪૧

જૈન—મારા મિત્ર. તમારૂં કહેવું તમારા ધરના શાસ્ત્રનું હોય કે પર-મેશ્વરના ધરના શાસ્ત્રનું હોય પણ જેમાં યુક્તિસર કથન હોય અને અનુ-ભવમાં વાત આવતી હોય તો તે વાત પ્રમાણ છે. તમોએ કહ્યું કે ઇશ્વરનો દુનિયાં રચવાનો સ્વભાવ છે તેથી દુનિયા બનાવ્યા કરે છે. તેના પ્રત્યુત્તરમાં અમો કહીએ છીએ કે ઇશ્વરનો સ્વભાવ નિત્ય છે કે અનિત્ય છે. જે ઇશ્વરનો સ્વભાવ નિત્ય હોય તો તે સદાકાળ નવી નવી હજારો દુનિયા બનાવવાનો, અને કદાપિ કાળે તે થકી નિવૃત્તિ પામશે નહિ અને ઇશ્વરનો સ્વભાવ જે અનિત્ય માનશે તો તે થકી ઉત્પન્ન થયેલી દુનિયાનો પણ નાશ થવાનો અને અનિત્ય સ્વભાવ કાર્ય રૂપે થયો તો તે સ્વભાવનો બનાવનાર પણ બીજો કોઈ હશે. ત્યારે ઇશ્વરના સ્વભાવથી આ દુનિયા ઉત્પન્ન થાય છે, આ વચન મંડૂકજટાવત્ ખોટું હતું. વળી અમો તમને પૂછીએ છીએ કે ઇશ્વરનો સ્વભાવ જ્ઞાનમય છે કે અજ્ઞાનમય છે. જે ઇશ્વરનો સ્વભાવ જ્ઞાનમય હોય તો તે થકી બનેલી દુનિયા જ્ઞાનમય હોવી જોઈએ પણ તેમ દેખાતું નથી. વળી ઇશ્વરનો સ્વભાવ અજ્ઞાનમય છે એમ તો તમારાથી કહી શકાશે નહિ માટે ઇશ્વરનામાં દુનિયા બનાવવાનો સ્વભાવ છે એમ કહેવું તે અસિદ્ધ હતું. વળી અમો પૂછીએ છીએ કે ઇશ્વરનો સ્વભાવ ઇશ્વર થકી બિન્ન છે કે અભિન્ન છે, જડ છે કે ચેતન છે, તેમાંનું તમારાથી કાંઈ પણ કહેવાશે નહિ. કહેશે તો ઉપર્યુક્ત રીતિ મુજબ દ્વપણ આવી ખડાં થશે. વળી ઇશ્વરનો સ્વભાવ દુનિયા બનાવવાનો નથી એમ કેમ નહીં કહેવાય ? માટે ઇશ્વર દુનિયાને બનાવતો નથી એ વાત સિદ્ધ છે.

પક્ષ છટ્ટો—દુનિયા ઉત્પન્ન કરનાર ઇશ્વર કયે ઠેકાણે રહે છે ?

કર્તૃત્વવાદી—આપણે જ્યાં દેખીએ ત્યાં ઇશ્વર છે. સર્વ ઠેકાણે ઇશ્વર રહે છે.

જૈન—વાહ વાહ ! તમારા ઇશ્વરની ખૂબી અવસ્થા આવ્યા વિના રહેવાની નથી. કારણ કે સર્વ ઠેકાણે જે ઇશ્વર રહે છે એમ માનીએ તો અશુચિમાં પણ ઇશ્વર, પાણીમાં પણ ઇશ્વર, સ્ત્રીમાં પણ ઇશ્વર, ત્યારે આખું જગત ઇશ્વરમય થઈ ગયું ત્યારે સ્ત્રી, પુત્ર, પુત્રી, વિદ્યા, મળ, થુંક, પેશાબ, ચોરી, જારી, દંડ, પટ, ઘટ, ચક્ર, કુતરાં, બીલાડાં, અને સર્પ, ઇલાદિ સર્વ વસ્તુ ઇશ્વર બની ગઈ. ત્યારે ઇશ્વર ચંડાળ રૂપ થયો અથવા સર્વ રૂપ થયો તો એવું ઇશ્વરપદ પામવાને માટે કોણ પ્રયત્ન કરે ? માટે ઇશ્વર ક્યાં રહે છે તે તમારાથી કદી કહેવાશે નહિ.

૨૪૨

વચનામૃત.

પક્ષ સાતમો—આ દુનિયા ધૃત્વે દિવસે ઉત્પન્ન કરી કે રાત્રે. જુઓ ચંદ્ર અને સૂર્ય થકી રાત્રિ અને દિવસ એવો વ્યવહાર થઇ શકે છે. જો ચંદ્ર અને સૂર્ય ન હોત તો દિવસ અને રાત્રિ એવો વ્યવહાર થઇ શકે નહિ. હવે ચંદ્ર અને સૂર્યને બનાવનાર જો પ્રભુ બનાય તો રાત્રિ દિવસ જગત્ બનાવ્યા પહેલાં સિદ્ધ થશે નહિ. ત્યારે જગત્ દિવસે તેમ રાત્રે પણ બનાવ્યું સિદ્ધ થતું નથી. ત્યારે અનુક્રમે વિચારી જોતાં આ જગત્ અનાદિ કાળનું છેજ એમ સિદ્ધ થાય છે પણ તેની આદિ નથી માટે તેનો બનાવનાર પ્રભુ માનવો તે જૂઠું ઠરે છે.

પક્ષ આઠમો—આ દુનિયા ઉત્પન્ન થયા પહેલાં જીવો કયે ઠેકાણે હતા ?

કર્તૃત્વવાદી—પ્રભુની પાસે હતા.

જૈન—તે પોતાની પાસે કયે ઠેકાણે રાખતા હતા. શું પોતાના પેટમાં રાખતા અગર કોઇ પેટીમાં રાખતા હતા. વળી આ જગત્ ઉત્પન્ન થયા પહેલાંના જીવો પવિત્ર હતા કે અપવિત્ર હતા. જો પવિત્ર હતા તો ફેર આ દુનિયા શા કારણથી બનાવી અને જો અપવિત્ર હતા તો તે શા કારણથી અપવિત્ર હતા તે બતાવવું જોઇએ. વળી અપવિત્ર એ શું છે તે જણાવવું જોઇએ. કદાપિ તમો કહેશો કે કર્મથકી અપવિત્ર હતા તો તે કર્મ ક્યારે કર્યો અને દુનિયા વિના કયે ઠેકાણે રહી કર્મ કર્યો આ ઉપરથી જણાય છે કે પહેલાં દુનિયા હતી એમ માન્યા વિના છૂટકો થવાનો નથી. ધૃત્વે જીવોને ઉત્પન્ન કદી કરી શકતો નથી. ધૃત્વે જેમ અનાદિ કાળનો છે તેમ જીવો પણ અનાદિ કાળના છે. ધૃત્વે અનાદિથી છે અને જીવો નથી તેમ માનવામાં કંઇ પ્રમાણ નથી. માટે અનાદિ કાળથી આ સંસારમાં કર્મના ચોગે બધ્યા કરે છે. જે જીવને કર્મનો સંબંધ ત્રુટયો તે જીવ પરમાત્મપદ પામ્યો. સર્વ જીવો પરમાત્મપદ (ધૃત્વે) થવાને શક્તિમાન છે.

પક્ષ નવમો.

જૈન—આ દુનિયામાં કોઇ જીવો સ્ત્રીરૂપે, કોઇ પુરુષરૂપે, કોઇ પશુ પંખી રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, તેનું શું કારણ ?

કર્તૃત્વવાદી—જેવી પ્રભુની ઇચ્છા તેવા જીવોને બનાવે છે.

જૈન—મહેરબાન વિચાર તો કરો એમ કેમ હોય. દરેક વસ્તુનો સ્વીકાર ત્યાગ બુદ્ધિપૂર્વક હોવો જોઇએ. એક ઇચ્છા શબ્દ કહો, એટલે તેમાં સઘળું સમાયું એ શી રીતે વાસ્તવિક ગણાશે. ઇચ્છાનુસાર બનાવવું ત્યારે ન્યાય અન્યાય કંઇ રહ્યોજ નહિ ને ? વાંચે એ તો ઠીક, પણ પુરુષ કરતાં સ્ત્રીમાં કોઇ પણ બાબતની ન્યૂનાધિકતા તમારા સમજવા કે દેખવામાં આવે છે ?

વચનામૃત.

૨૪૩

અને આવે છે તો એકને કંઇક ઠીક અને એકને અઠીક, સ્વામી સેવક ભાવપણું બધી પ્રભુએ અન્યાય કર્યો કેમ નહિં કહેવાય ? જરૂર એમજ ગણાય. ઇશ્વરની ઇચ્છા કાંઈ કામ આવતી નથી. અને હોયજ શાની ? સ્ત્રીના કરતાં પુરૂષ પ્રધાન ગણાય છે. તે સર્વ કર્મોત્સારે થાય છે. જીવોને સ્ત્રીરૂપે કે પુરૂષરૂપે ઉત્પન્ન કરનાર ઇશ્વર સિદ્ધ થતો નથી. વળી અમો પૃથ્વીએ છીએ કે ઇશ્વરની ઇચ્છા સારી છે કે ખોટી છે ? જો ઇશ્વરની ઇચ્છા સારી હોય તો સર્વેને સારા બનાવવા જોઈએ પણ તેમ નથી અને બીજા પક્ષને જો માનવામાં આવે તો ઇશ્વરજ કહેવાય નહિ. માટે આ દુનિયામાં કોઈ જીવો સ્ત્રીરૂપે, કોઈ પશુરૂપે, કોઈ મનુષ્યરૂપે થાય છે તેનું કારણ કર્મ છે. જેવાં જેવાં કર્મ કરે તેવાં તેવાં શરીર ધારણ કરે, એમાં કર્મની સુખ્યતા છે. કપટ ધણું કરે તો સ્ત્રીનો અવતાર પામે. સરળતા ધારણ કરે, દયા રાખે તો મનુષ્ય જન્મ પામે. કર્મથકી જીવ સ્ત્રીરૂપે થાય છે, અને કર્મથકી જીવ પુરૂષરૂપે થાય છે એમ જ્યારે સિદ્ધ વાત થઈ ત્યારે ઇશ્વર સ્ત્રીપુરૂષરૂપે બનાવે છે એમ કહેવું તે અજ્ઞાન છે.

પક્ષવદશ્મો—આ દુનિયાને ઇશ્વરે એક કાલાવચ્છેદન ઉત્પન્ન કરી કે કેમ ? એક કાલાવચ્છેદન ઇશ્વર દુનિયાં ઉત્પન્ન કરી શકે નહિ. ઇશ્વર નિરાકાર, જ્યોતિ સ્વરૂપ છે; અનંતજ્ઞાનમય ને અનંતસુખમય છે, અજર અમર પદ્મ બોક્તા છે; કર્મ રહિત છે. તેમને આ સંસારની ઉપાધિમાં પડવું એ કદાપિ કાળે સંભવે નહિ. જેમ આકાશ નિરાકાર છે તો તે કોઈ વસ્તુને ઉત્પન્ન કરી શકતું નથી તેમ નિરાકાર ઇશ્વર પણ કોઈ વસ્તુને બનાવી શકતો નથી. આકાશ પણ અનાદિ કાળનું છે. માટી પથ્થર વિગેરે જે આંખે કરી દેખાય છે તે સર્વ પુદ્ગલ છે તો પુદ્ગલદ્રવ્ય પણ અનાદિ કાળનું છે. કોઈ કોઈને બનાવી શકતું નથી. જીવ તત્ત્વમાં જાણીવાનો ગુણ રહ્યો છે. અજીવ તત્ત્વમાં જડતા ગુણ છે એમ માનવું તેમાં આત્માનું કંઈપણ છે.

પક્ષ અગીઝારમો—દુનિયાને ઉત્પન્ન કરનાર ઇશ્વર દયાળુ છે કે કેમ ?

કર્તૃતત્ત્વવાદી—વાહ વાહ ! ઇશ્વરના જેવો દયાળુ બીજો કોણ ?

જૈન—જ્યારે ઇશ્વરના સરખો દયાળુ બીજો ન હોય તો આટલું દુઃખ દુનિયામાં કેમ રહે તે હું કહું છું. મોટા મોટા પ્લેગ તથા મરકાના રોગ, દુઃકાળનું પડવું તેથી હજારો જીવો અત્યંત દુઃખ પામે છે ત્યારે જો દયા ઇશ્વરનામાં હોત તો કેમ આટલું બધું દુઃખ પ્રાણીઓને પડવા દે ? વળી ઇશ્વર દયાળુ હોત તો સર્વ પ્રાણીઓને સુખી બનાવવા જોઈએ

૨૪૪

વચનામૃત.

પણ કોઈ રાજ, કોઈ રંક રૂપે દેખાય છે. માટે ઈશ્વરને જગત્ બનાવનાર માનવામાં આવે તો તે ઈશ્વર દયાળુ કહી શકાય નહિ.

કર્તૃત્વવાદી—જીવોએ જેવાં જેવાં કૃત્ય કર્યા હોય તે પ્રમાણે સુખ દુઃખ આપે છે માટે ઈશ્વર દયાળુ કેમ નહિ કહેવાય?

જૈન—મહેરબાન વિચાર તો કરો, જ્યારે જીવો કર્મવડે સુખી દુઃખી થાય છે ત્યારે ઈશ્વર સુખી દુઃખી કરે છે એમ કહી શકાય નહિ. શું કર્મ ઈશ્વરના તાબામાં છે કે સ્વતંત્ર છે. જો કર્મ ઈશ્વરના તાબામાં હોય તો સર્વેને સુખી કરવા જોઈએ પણ તેમ નથી. માટે કર્મ ઈશ્વરના તાબામાં નથી. પોતે સ્વતંત્ર છે. જેવાં જેવાં કર્મ કર્યા હોય તે તે પ્રમાણે સુખી દુઃખી થવાય છે. ઈશ્વર મોટા દયાળુ છે અને ઈશ્વરની દયા ઈશ્વરની પાસે રહેવાની. તેનાથી જીવોને કશો ફાયદો થવાનો નહિ અને ઈશ્વરની દયા આકાશના ધ્રુવની પેઠે કોઈના કામમાં આવવાની નહિ.

ઉપર પ્રમાણે અગીઆર પક્ષથી પણ ઈશ્વર જગત્કર્તા સિદ્ધ થતો નથી. માટે ઈશ્વર જગત્કર્તા નથી એમ સિદ્ધ ઠર્યું. ઈશ્વર એક નથી પણ અનેક છે તેનું સત્ય સ્વરૂપ જૈનશાસ્ત્રમાં છે. જેને મુક્તિ માર્ગ પામવાની ઇચ્છા હોય તેણે જૈનશાસ્ત્ર ગુરૂગમથી સાંભળવાં. સર્વજ્ઞ કથિત જૈનતત્ત્વ સત્ય છે અને તીર્થંકર ભગવાન્ના કલ્પા પ્રમાણે ચાલવાથી મોક્ષ મળશે એમ માનવું તેથી આત્મહિત છે.

શાન્ત દશાથી દુનિયાનું અને પોતાનું મહત્ત્વ કરી શકાય છે.

મનુષ્યો શાન્ત દશાથી પોતાના આત્માની ઉન્નતિ કરી શકે છે અને દુનિયાની ઉન્નતિ પણ કરી શકે છે. દરેક બાબતોનો વિચાર કરનારે પ્રથમ પોતાના મનને શાન્ત કરવું જોઈએ. જેનું મન ક્રોધથી ધમધમાયમાન રહે છે તે મનુષ્ય કોઈ પણ શુભ વિચારના અન્તિમ ઉદ્દેશનો પાર પામી શકતો નથી. જેના મનમાં ક્રોધ એકદમ જીલ્લક બાબતોથી ધડી ધડીમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને મગજનું ડેકાર્ણ રહેતું નથી તે મનુષ્યના મનમાં વિવેકપૂર્વક શુભ વિચારો કરવાની શક્તિ પ્રગટતી નથી. ક્રોધથી મનની મલીનતા થઈ જાય છે અને મલીન મનમાં શુભ વિચારો પ્રકટી શકે નહીં. જે મનુષ્યો હિંસક પ્રાણીઓની પેઠે વાતવાતમાં તપી જાય છે અને મનમાં ન કરવાના વિચારો કરે છે, વાણીથી ન બોલવાનું બોલે છે તે મનુષ્યો ભલે ધર્મની સાધના કરતા હોય તોપણ તેઓ ક્રોધાદિકના વશ થઈ નીચ માર્ગમાં ગમન કરે છે.

વચનામૃત.

૨૪૫

ક્રોધે કોઢી પુરવતણું, સંજમ ફલ જાય;

ક્રોધ સહિત તપ જે કરે, તે તો લેખે ન થાય ॥ ૧ ॥

કોટીપૂર્વવર્ષપર્યંત કરેલું તપ પણ એ ઘડીના ક્રોધથી નષ્ટ થઈ જાય છે. આ ઉપરથી અવબોધવાનું કે દરેક બાળતોના પ્રસંગે મનમાં ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય નહીં તેમ પ્રવૃત્તિ કરવાની જરૂર છે. મનુષ્યોને અનેક કારણોવડે ક્રોધ ઉદ્ભવે છે. અને તેથી તેઓ પોતાના હૃદયને ક્રોધાગ્નિથી બાળીને ભસ્મ કરે છે. ક્રોધ કરનારાઓ એમ સમજે છે કે અમારાં ક્રોધથી અમારું શ્રેયસ્ થાય છે પણ આમ વિચારવું અયોગ્ય છે. ક્રોધ ચંડાળના સમાન છે. મોટા મોટા પૂર્વધારીઓને પણ ક્રોધ ચતુર્ગતિમાં ભટકાવે છે. ત્યારે હાલના કાળના મનુષ્યોને તો પોતાના તાબામાં કરે તેમાં શું આશ્ચર્ય? દુનિયામાં સર્વ મનુષ્યો એકી અવાજે કમ્બુલ કરે છે કે ક્રોધ મહા ખરાબ છે આમ સર્વે કમ્બુલ કરે છે પણ ક્રોધનાં કારણો મળે તોપણ ક્રોધ જેઓ કરતા નથી તેમનેજ ધન્યવાદ થતો છે. ઇજન જેમ ઘણી અગ્નિથી ફાટી જાય છે તેમજ ક્રોધ વખત અત્યંત ક્રોધના ઉદયથી હૃદય પણ ફાટી જાય છે. વ્યાકરણ અગર ન્યાય આદિ અનેક શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરીને અદ્વિતીય પંડિત બનવામાં આવે તો પણ ક્રોધના ઉદયથી સત્ય માર્ગનો બોધ પ્રાપ્ત થતો નથી. ક્રોધી મનુષ્ય આગળ પાછળનો બિલકૂલ વિચાર કરી શકતો નથી અને તેથી તે પોતે અશાન્ત રહે છે અને તેના સંબંધીઓને પણ અશાન્ત બનાવે છે. સરોવરમાં પડેલો પાડો જેમ સરોવરને ડોહોળી નાખે છે, તેમ ક્રોધી મનુષ્ય પણ મનુષ્યવર્ગમાં પથરાયેલી શાન્તિને વિખેરી નાખે છે. ક્રોધથી અશાન્ત બનેલો મનુષ્ય તે વખતે ખરાબ વિચારો કરીને અનેક ધોરકર્મ બાંધે છે. અશાન્ત મનુષ્યના સંબંધીઓ પણ અશાન્ત બને છે. જગતના ભલા માટે પ્રયત્ન કરનાર મહાત્માઓએ પ્રથમ ક્રોધને નિવારવો જોઈએ. એક સામાન્ય મનુષ્યના ક્રોધથી દુનિયાનું અને પોતાનું જેટલું અહિત થાય છે તેના કરતાં ક્રોધ મહાત્માના ક્રોધથી જનસમાજ અને પોતાનું વિશેષ અહિત થાય છે. ક્રોધી મનુષ્યો મહદ્ ઉત્તમ ધાર્મિક કાર્યો કરવાને શક્તિમાન થતા નથી. ક્રોધી મનુષ્યો જ્યાં ત્યાં વિષનાં વૃક્ષ વાવે છે, ક્રોધી મનુષ્યોની વાણીમાં અસત્યનો ભરપૂર વાસ હોય છે. ક્રોધી મનુષ્યો પોતાનું અને પરનું ભાવિહિત અવબોધી શકતા નથી. ક્રોધથી લખેલું, છાપેલું, બોલેલું, પ્રાયઃ સત્યથી વિપરીત હોય છે. ક્રોધી પુરુષનો આશય ખરાબ હોવાથી તેનું સત્ય વચન પણ અસત્ય તરીકે ગણાય છે; માટે જેઓ મનમાંથી ક્રોધને દૂર કરી શાન્ત મનથી

૨૪૬

વચનામૃત.

વર્તે છે તેઓજ પોતાનું અને દુનિયાનું બહું કરવા સમર્થ થાય છે. જેઓના મનમાં માન, માયા અને લોભની વાસના હોય છે તેઓ પણ મનને અત્યંત શાન્ત કરવા સમર્થ થતા નથી. માની પુરૂષો રાવણની અને દુર્યોધનની પેઠે જગતમાં અશાંતિ ફેલાવે છે, કપટી પુરૂષો અનેક પ્રકારના પ્રપંચો રચીને દુનિયામાં અશાંતિ ફેલાવે છે. લોભથી સર્વ પ્રકારનાં પાપકૃત્ય થઈ શકે છે. લોભના સમાન અન્ય કોઈ દોષ નથી, લોભી મનુષ્યોનાં હૃદય સદા-કાળ અશાન્ત રહે છે. લોભીઓ ખરાબ વિચારો કરાવે છે અને જગતની શાન્તિનો ભંગ કરે છે. તેઓ કુદરતનો નિયમ તોડીને અન્ય મનુષ્યોની આજીવિકા વગેરેનો નાશ કરે છે તેથી તેઓ મનુષ્યવર્ગને લાભ આપી શકતા નથી. જેઓના મનમાં અને વાણીમાં નિન્દારૂપ વિષ્કાનો વાસ સદાકાળ રહે છે તેઓ પણ પોતાના મનની શાન્તિને જાળવી શકતા નથી અને દુનિયાના મનુષ્યોને પણ અશાન્ત બનાવે છે, અને જેઓ ધર્મોપજ્ઞાથી અધ્ધાઉદીન બાદશાહની પેઠે અન્ય ધર્મવાળાઓને મારી નાખવા પ્રયત્ન કરે છે અને તેઓનું નિકંદન કરવા પ્રયત્ન કરે છે તેઓ પણ શાન્ત દશાને ધારણ કરી શકતા નથી અને અન્યોને પણ સ્વધર્મની શાન્ત દશા અર્પી શકતા નથી. જેઓ વિચાર કર્યા વિના કોઈ પણ ક્લેશની બાબતમાં કુદી પડે છે તેઓ પણ શાન્ત દશાના અધિકારી બની શકતા નથી. જેઓ વૈરને હૃદયમાં ધારણ કરીને પોતાના શત્રુઓનું યુદ્ધ કરવા હિંસા વગેરેના અશુભ વિચારો કરે છે તેઓ પણ હૃદયમાં શાન્ત દશા ધારણ કરી શકતા નથી અને વૈરની ભાવનાથી પોતે સદાકાળ અશાન્ત રહે છે. અનેક મનુષ્યોને અશાન્ત માર્ગમાં તેઓ પાડે છે. કેટલાક તોડફોડના વિચારોથી ધર્મની, જાતિની અને દેશની ઉન્નતિ ધરે છે તેઓ કુમતિના યોગે ખરાબ વિચારો કરી અશાન્ત રહે છે અને તેઓ જગતની શાન્તિ તથા ઉન્નતિને સાધી શકતા નથી. અશાન્ત દશાથી કોઈ પણ મનુષ્ય પોતાના ધર્મની ઉન્નતિ કરવા સમર્થ થતો નથી. મારામારી, ગાળગાળા કરીને કોઈ મનુષ્ય પોતાના ધર્મનો પાયો મજબુત જગતમાં નાખી શકતો નથી. શ્રીમહાવીરપ્રભુ ક્ષાયિકભાવે શાન્ત હતા તેથી તેમણે જૈનધર્મનો જગતમાં મજબુત પાયો નાખ્યો અને તેથી જૈનધર્મ જગતની અશાંતિને હરે છે અને સર્વ મનુષ્યોના હૃદયમાં શાંતિ સ્થાપી શકે છે. શાન્તિના વાહકો રાજ્યની જેવી ઝાંઝોઝલાલી પ્રવર્તારી શકે છે તે પ્રમાણે અશાન્તિધારક વૃષ્ટિયોથી કંઈ પણ બની શકતું નથી. મગજની શાન્તિ જાળવીને વ્યાપાર આદિ કરનારાઓ જેવો પોતાના કાર્યમાં લાભ મેળવી શકે છે તેવા પ્રકારનો લાભ અશાન્ત મનુષ્યો પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. કોઈ

પણુ કાર્ય કરતાં પહેલાં મગજને ખૂબ શાન્ત કરવાની આવશ્યકતા છે. મગજને શાન્ત કરીને કોઇ પણ કાર્યની લાભ હાનિનો વિચાર કરવો જોઇએ.

શાન્ત દશાને ધારણ કરનારા મનુષ્યો પ્રથમ તો શક્તિહીન જેવાં અશાન્ત મનુષ્યોના મનમાં બાસે છે પણ પશ્ચાત્ તેઓની ઉત્તમ શક્તિઓની પ્રતિમા અન્યોને જણાયા વિના રહેતી નથી. મનને શાન્ત રાખીને કાર્ય કરનારા મનુષ્યો પોતાના શત્રુઓને પણ મિત્ર બનાવી દે છે અને દુષ્ટ મનુષ્યોને પણ સજ્જન બનાવે છે. અશાન્ત મનુષ્યો પણ તેઓના સમાગમમાં આવીને પોતાનું કલ્યાણ કરે છે. શાન્તદશા સારા વિચારોને પ્રગટાવે છે.

મૈત્રી, પ્રમોદ, માધ્યસ્થ અને કાર્ણવ્ય. આ ચાર ભાવનાઓનું મનન કરનારાઓ શાન્તદશાને ધારણ કરવા સમર્થ બને છે. જેના હૃદયમાં વિશુદ્ધ પ્રેમ વસે છે. અને જે સર્વ જીવોને પ્રેમથી નિહાળે છે તેજ મનુષ્ય શાન્તિના પગથીયાપર ચડી શકે છે. સર્વ પ્રાણીમાત્રપર જેનો પ્રેમ પ્રગટયો છે તે મનુષ્ય પોતાના હૃદયમાં શાન્તતા ધારણ કરી શકે છે. સર્વ જગત્ના પ્રાણીઓને જે પોતાના આત્મવત્ ગણે છે તેજ મનુષ્યના હૃદયમાં શાન્તદશા દેવીનો વાસ હોય છે. જેઓ કોઇનું પણ અશુભ કરવા સંકલ્પમાત્ર કરતા નથી તેઓ શાન્ત દશાથી પોતાનું તેમજ જગત્નું કલ્યાણ કરી શકે છે. શ્રી મહાવીર ભગવાનનો મુખ્ય સિદ્ધાન્ત એ છે કે રાગ દ્વેષનો નાશ કરીને શાન્ત થવું. શ્રી મહાવીર પ્રભુના પગલે ચાલનારાઓએ શાન્ત દશાને સ્વીકારવી જોઇએ, શાન્તદશાથી જૈન ધર્મની ઉન્નતિ સાધી શકાય છે. શાન્તદશાની પ્રાપ્તિ જે જે અંશે થાય છે તે તે અંશે જૈન ધર્મની આરાધના કરી શકાય છે. પૂર્વે જૈનાચાર્યો શાન્ત દશાથી જૈનધર્મની ઉન્નતિ કરી ગયા. શાન્ત દશાથી અન્ય ધર્મ પાળનારાઓનું પણ પોતાના તરફ આકર્ષણ થાય છે. પોતાનું અને અન્યનું બધું કરવું હોય તો મોક્ષની આવીભૂત શાન્તદશાનું આરાધન કરવું જોઇએ એજ સ્વપરને દ્વિતશિક્ષા છે.

વિચારરાશિ.

૧. ધર્મનો ફેલાવો કરનારા વિદ્વાનો છે. સૂર્યો ધર્મનો ઓધ દેવાને અને તેનો ફેલાવો કરવા શક્તિમાન થતા નથી. જે ધર્મમાં ધર્મના નેતાઓનું પદ સૂર્યાઓ ભોગવે છે તે ધર્મની પડતી થયા વિના રહેતી નથી.
૨. જ્ઞાનવિના ધર્મનું સ્વરૂપ સમજતું નથી. જ્ઞાનવિના ક્રિયાઓમાં રહસ્ય સમજતાં નથી. જે ધર્મમાં જ્ઞાનવિના કુલાચારે ધર્મની ક્રિયાઓ કરવામાં આવે છે તે ધર્મના મનુષ્યો કુવાના દેડકા સમાન છે. પોતાના

૨૪૮

વચનામૃત.

- ધર્મની પ્રશંસા તો દરેક ધર્મવાળાઓ કરે છે અને પ્રત્યેક ધર્મવાળાઓ પોતાપોતાના ધર્મને સત્ય કહે છે પણ સત્યને અપેક્ષાએ સમજ્યાવિના પ્રત્યેક ધર્મવાળાઓ ભૂલ કરે છે. જૈન ધર્મશાસન અપેક્ષાએ સર્વ વસ્તુઓના ધર્મને ગ્રહણ કરે છે માટે સર્વદા સર્વથા જૈનશાસન સર્વ-ધર્મોના સત્યાંશને ગ્રહણ કરે છે તેથી તે મહાન ધર્મ કહેવાય છે.
૩. કોઇના ધર્મની નિન્દા કરવા માત્રથી પોતાના ધર્મનો ઉદય થતો નથી. અન્ય ધર્મ પાળનારાઓ ઉપર દ્વેષ ન પ્રગટવો જોઇએ. કિન્તુ કંઠેના ભાવ પ્રગટવો જોઇએ. જૈનધર્મની ઉન્નતિ કરવી હોય તો જૈન ધર્મનાં તત્ત્વોનો પ્રસાર કરો, જૈનતત્ત્વો જગતને સમજાવો અને સર્વ જીવોને શુદ્ધપ્રેમથી ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવો પણ કોઇના ઉપર દ્વેષ કરો નહિ. અન્ય ધર્મ પાળનારાના ઠેકાણે તમે પણ કોઇ વખત હતા પણ તેઓનું યુદ્ધ ન ચિંતવતાં અન્યોનું બહું કરવા પ્રયત્ન કરો.
૪. આખી દુનિયામાં કયો ધર્મ વિશેષ ફેલાય અને તે શાથી તો તેના ઉત્તરમાં કહેવું પડશે કે જેનામાં સત્ય, દયા અને શુદ્ધપ્રેમ હશે તે ધર્મ જગતમાં ફેલાશે. વિશાલ દૃષ્ટિથી ધર્મનો ફેલાવો થાય છે અને સંકુચિત દૃષ્ટિથી ધર્મનો વાડો વાળી શકાય છે.
૫. મધ્યસ્થ દૃષ્ટિથી જગતના સર્વ ધર્મોનાં તત્ત્વો વિચારો અને પક્ષપાત લાગીને જે જે ધર્મમાં જે જે આશે સત્ય રહ્યું હોય તેનો સ્વીકાર કરો. સમજવાથી સત્ય ધર્મ પ્રાપ્ત થાય છે. રાગ અને દ્વેષની મલીન દૃષ્ટિથી સત્યધર્મનું રહસ્ય સમજી શકાતું નથી.
૬. સત્યતત્ત્વ સમજવાને માટે જ્ઞાનિયોની સંગતિ કરો-સત્યની સિદ્ધિ અને અસત્યને જીતી પાડવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરો.
૭. સ્યાદાદ્ધ ધર્મનું સ્વરૂપ ગુરુગમપૂર્વક સમજવામાં આવે તો સત્ય હાથમાં આવશે અને પક્ષપાતદૃષ્ટિનો નાશ થશે. પૂર્વકાળમાં જૈન ધર્મ જગતમાં સર્વત્ર ફેલાયો હતો તેનું કારણ આજ હતું. જૈન ધર્મનું સ્વરૂપ જે નયોની અપેક્ષાએ પરિપૂર્ણ સમજાય છે તો દુનિયાના સર્વ ધર્મોનું સ્વરૂપ સમજી શકાય છે.
૮. ધર્મનો ફેલાવો કરનારા સાધુઓ છે. સાધુઓ પણ વિદ્વાન હોવા જોઇએ. તેમની ભક્તિ કરવી જોઇએ. સાધુઓ તત્ત્વજ્ઞાનના માર્ગમાં પ્રવેશ કરશે અને જગતના કલ્યાણ માટે સર્વ મનુષ્યોને પોતાના આત્મસમાન ગણી બોધ આપશે ત્યારે જૈન ધર્મનો ઉદય થશે.
૯. પોતાનો ધર્મ સારો છે એમ તો પ્રત્યેક મનુષ્યો કહે છે. પણ પોતાના

વચનામૃત.

૨૪૯

ધર્મની ખુશીઓ વિના તેનો સ્વીકાર થતો નથી. અજ્ઞાની મનુષ્યો પશુઓ જેવા છે તેઓને ગમે તે ધર્મનો વિદ્યાન પોતાના ધર્મમાં લેધ જાય છે. અજ્ઞાનીઓ નાના બાળક જેવા છે તેઓનાથી ધર્મનો ફેલાવો થઈ શકતો નથી અને તેઓ આંખ મીચીને મોક્ષના માર્ગમાં દોડે છે.

૧૦. દયા, પ્રેમ, સત્ય, સમતા, ભક્તિ, સુવ્રત, સર્વત્ર સમાનભાવ, અને વૈરાગ્ય આદિ સદ્ગુણો વિનાનો વિદ્યાન આવળના વૃક્ષસમાન જગતમાં કલેશના કાંઠા વેરે છે. અને જગતમાં પોતાનો ધર્મ ફેલાવી શકતો નથી. સદ્ગુણોથી મનુષ્યોનું ધર્મમાં આકર્ષણ કરી શકાય છે. કોઈ પણ ધર્મના તત્વોની અસત્યતા જે જે અંશે હોય તેને તમે દલીલોથી અસત્ય ઠરાવી શકો તો તે યોગ્ય છે પણ અન્યધર્મીના પર અરુચિ દ્રેષ અને તેની જાતનિન્દા કરવાનો તમને અધિકાર નથી. અન્ય ધર્મીઓની નિન્દા કરવાથી પોતાની તથા પોતાના ધર્મની ઉન્નતિ થઈ શકતી નથી. અન્યધર્મીઓને સત્ય ધર્મ અને અસત્યધર્મનો ભેદ સમજાવો પણ તેઓની જાત નિન્દા કરશો તો આત્માનો ગુન્હો કરશો. કોઈની જાતનિન્દા કરી તેની લાગણી દુઃખવાનો તમને કોઈએ હક્ક આપ્યો નથી. કોઈની જાતનિન્દા કરવી તે એક પ્રકારની હિંસાજ છે.
૧૧. કોઈના ઉપર જીવો ત્યારે મનમાં મૈત્રી ભાવના રાખશો. તમારામાંજ સર્વ સદ્ગુણો છે અને અન્ય સર્વે દોષી છે એવી દૃષ્ટિથી કોઈને દેખશો નહિ. તમો અન્યને જેવા ધારો છો તેવા તમને પણ અન્ય ધારતા હશે. તમો અન્યને દોષી દેખશો તો અન્ય તમને દોષી દેખશે. તમારે દુનિયામાંથી સારૂ ગૃહણ કરવું હોય તો સર્વત્ર ગુણદૃષ્ટિથી ગુણ લેવાનો અભ્યાસ પાડવો.

૧૨. મૂર્ખાઓના વિચારો સાંકડા અને અજ્ઞાનથી ભરપૂર છે. મૂર્ખાઓ વિદ્યાનો માટે ગમે તેવો અભિપ્રાય બાંધે તેથી વિદ્યાનોએ ડરી જવું નહિ. લાખો નિરક્ષર અમળુ મનુષ્યોના અભિપ્રાય કરતાં એક તત્વજ્ઞાની મહાત્માના અભિપ્રાય ઉપર લક્ષ્ય આપવું—મૂર્ખાઓની વાહવાહથી અને તેઓની ભક્તિથી તમે પોતાને મહાન્ ધારશો નહિ. જ્ઞાનિનો અભિપ્રાય અમૂલ્ય છે. રાગ, ષ, સાંકડી દૃષ્ટિ, મમત્વ, દ્રેષ, નિન્દા, કલેશ, અને વૈર આદિ દુર્ગુણો જેનામાં છે તેવા મૂર્ખાઓ પોપટની પેઠે બંધે બંધી ગયા હોય પણ તેઓનું હૃદય ઉચ્ચ હોતું નથી તેઓના વિચાર પ્રમાણે ચાલનારાઓ દુઃખથી સુક્રા થતા નથી.

૧૩. ધર્મી બનાવવાના પહેલાં મનુષ્ય બનો. મનુષ્યપણું સદ્ગુણો વિના કહી

૨૫૦

વચનામૃત.

શકાતું નથી. દરેક બાબતનો વિચાર કરો. પોતાની અકલ ધરાણે મૂકીને અન્યની અકલના દોરાયા ચાલીને પશુ સમાન ન બને. તમારી અકલ કોઇ પણ પ્રકારે કોઇ વસ્તુનો નિશ્ચય કરવા સમર્થ ન થાય ત્યારે તમે જ્ઞાની ગીતાર્થના વચનપર વિશ્વાસ રાખો પણ સામાન્ય અકલવાળા કંઇ કહે તે ઉપર એકદમ અભિપ્રાય બાંધશો નહિ. કોઇ પણ બાબતનો અભિપ્રાય બાંધતાં પહેલાં ચારે બાજુઓથી તપાસ કરશો. સુદત લંબાવશો. ધીરજ રાખશો પણ એકદમ મનમાં આવે તે પ્રમાણે કરી દેશો નહિ. પરીક્ષાપૂર્વક તત્વને ગ્રહણ કરશો.

૧૪. કોઇ પણ મનુષ્ય સંબંધી અભિપ્રાય બાંધતાં પૂર્વે પૂર્ણ વિચાર કરશો. અધુરાને કોઇ પણ બાબતનો અભિપ્રાય આપવાને હક્ક નથી. અધુરાને પરીક્ષાનો હક્ક નથી. અધુરાની દૃષ્ટિ અધુરી હોય છે તેથી તે કોઇ પણ બાબતનું પૂર્ણ સ્વરૂપ વિલોકી શકતો નથી. અધુરાની પણ પરીક્ષા કરવી તે પણ વિચારવા યોગ્ય છે.

૧૫. હજારો મૂર્ખ, કલેશી અને અવિનયી શિષ્યો કરતાં જ્ઞાની સદ્ગુણી અને વિનયી એક શિષ્ય સારો. શિષ્યના ધર્મ સમજ્યા વિના શિષ્ય થવાનો અધિકાર નથી. શિષ્યનો ધર્મ સમજ્યા વિના શિષ્ય થવું તે એક ગુન્હો છે. ગુરૂનો ધર્મ સમજ્યા વિના ગુરૂ થવું તે પણ એક જાતનો ગુન્હો છે.

૧૬. કોઇ પણ પદવી યોગ્ય લેતાં પહેલાં તેના ગુણો પ્રાપ્ત કરવા જોઇએ. પદવીને પ્રાપ્ત કરીને મક્લાશો નહિ કિન્તુ સ્વપરની ઉન્નતિ કરવામાં પ્રવૃત્તિ કરો. ઇર્ષ્યાએ અવનતિનું મૂળ છે. જે મનુષ્ય અન્યને ખાડામાં પાડવા પ્રયત્ન રચે છે તે પોતાને હાથે મશાણુ અને ઘોરને બનાવે છે.

૧૭. પોતાની નિન્દા અને સ્તુતિ તરફ ખેંચેરા બનશો. તમારું સ્વર્ગ તમારા આત્મામાં છે અને નરક પણ તમારા આત્મામાં છે મતલબ કે તમારો આત્મા ઉચ્ચ થશે તો સ્વર્ગમાં જશે અને તમારો આત્મા દુર્ગુણોથી નીચ બનશે તો નરકમાં જશે.

૧૮. લક્ષ્મીમંતોને લક્ષ્મીથી માન મળતું નથી પણ લક્ષ્મીના ત્યાગથી માન મળે છે. કોઇ પણ સ્થાનમાં લક્ષ્મી વાપર્યા વિના અથવા વાપરશો એવું જાણ્યા વિના લક્ષ્મીમંતને કોઈ માન આપતું નથી. ખરી લક્ષ્મી તમારા આત્મામાં છે અને જૂઠી લક્ષ્મી તમારી આંખ આગળ છે. જૂઠી લક્ષ્મીના ઘાસ બનવા માટે મનુષ્યજન્મ નથી પણ ખરી લક્ષ્મીના સ્વામી બનવા માટે મનુષ્યજન્મ છે.

વચનામૃત.

૨૫૧

૧૯. તમે તમારી જે કિમ્મત કરાવો છો તેના કરતાં અધિક કિમ્મત કોઈ કરશે નહિ. તમારી વૃત્તિ જેવા તમે થશો, તમારું ભવિષ્ય, વર્તમાનમાં તમે રચો છો. તમારા ભવિષ્યના નસીબના તમે વર્તમાનમાં સ્વામી છો.
૨૦. આત્મવિશ્વાસ એજ સુખનું મૂળ છે. તમારું હૃદય જેવું છે તેવા તમે છો. દુનિયાના કહેવા ઉપર આધાર રાખશો નહિ. તમારી પરીક્ષાને દુનિયાને શો હક્ક છે. તમારી પરીક્ષા તમે જાતેજ કરી શકો છો.
૨૧. જે લખો તે દુનિયાના ઉદ્ધાર માટે લખો. દુનિયામાં સર્પની જીવંદા ધારણ કરો નહિ. રાક્ષસી વિચારો કરો નહિ. મોટા સદ્ગુણોથી મહાન્ થવાય છે. પણ કોઈનો નાશ કરીને કદી મહાન્ થવાના નથી.
૨૨. સદાકાળ નિર્ભય રહો. નિર્ભય આત્મા સર્વત્ર અભયને દેખે છે. અભય રૂપ તમે છો. શા માટે ભયના વિચારો કરી દુઃખી થાઓ છો ? હું દેહ નથી. મન નથી પણ પરબ્રહ્મ છું. મને કોઈ જાતનો ભય નથી એવી ઉત્તમ ભાવના ભાવો. ગામડાઓમાં ભીતિનાં ચિન્હ ખતાવતાં શેરીઓનાં કૂતરાં બસે છે. અને અન્યોને શંકા પડે છે. નિર્ભયતામાં દુઃખનું સ્વપ્ન છે.
૨૩. દુનિયામાં સત્ય સર્વત્ર છે. સત્ય ધર્મ કોઈના ત્યાં રજીસ્ટર કરી આપ્યો નથી. નાતિ અને જાતિના ભેદોમાં સત્ય ધર્મ નથી. સત્ય ધર્મના સર્વે અધિકારી છે. સત્યને અજ્ઞાન બે ભિન્ન ભિન્ન છે. સત્યની ભાવના કરો. શ્રી કેવલિપ્રભુએ સત્ય ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો છે તે લક્ષ્યમાં ધારો. સત્ય ધર્મના કિરણોનો પ્રકાશ પોતાની મેજે સત્યતાનો નિશ્ચય કરાવી શકશે.
૨૪. સત્યધર્મ આત્મામાં છે તેનો પ્રકાશ કરો. સત્ય સુખ આત્મામાં છે. ક્ષણિક સુખમાં વ્યર્થ જીવન હોમો નહિ. મન વાણી અને કાયાને સ્વસ્થ કરો. આત્માના પ્રકાશથી સર્વને પ્રકાશો. તમારા આત્માની બરાબરી કરનાર કોઈ જડ વસ્તુ નથી. જડ વસ્તુઓના તમે દાસ નથી માટે જડ વસ્તુઓનું મમત્વ દૂર કરો. જ્ઞાનવિના તમારો આત્મા અન્યોનો દાસ છે. તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરો.
૨૫. દુનિયા તમારાથી વિરૂદ્ધ પડે તેથી તમે ગભરાતા નહિ. તમારા આત્માને પવિત્ર બનાવો. તમો પવિત્ર છો તો જગતના ટૂંટી શબ્દોથી તમારું કંઈ છુટું થવાનું નથી.

૨૫૨

વચનામૃત.

૨૬. વ્યાધિ નષ્ટ થતાં વ્યાધિ નષ્ટ થશે. માનસિક નિર્મળતાથી શરીર તંદુરસ્ત રહે છે. મનુષ્યો મનથી ધણા રોગોની ઉત્પત્તિ કરે છે. ભય, શોક, ચિન્તા, અને દીનતા વગેરેના વિચારોને મનમાંથી કાઢી નાખો. અનેક પ્રકારના વ્હેમને દૂર કરો. પશ્ચાત્ ધણા રોગોને આવતા તમે અટકાવી શકશો.
૨૭. સ્વાર્થ યુદ્ધિ ત્યાગીને પરોપકાર કરો. પ્રતિબદ્ધો લેવાની યુદ્ધિ લાગીને તમે દાન વગેરે કરશો તો તેથી તમારું ઉચ્ચ જીવન થશે. અન્યને કંઈ પણ આપનાથી ઉચ્ચ થશે. કંજુસાઈ અને દીનતાના વિચારને દૂર કરો.
૨૮. તમારા માર્ગમાં તમે હાથે કાંટા ન વેરો. તમારો માર્ગ ખુલ્લો કરો. સર્વના ભલા માટે તમારું હૃદય ખુલ્લું કરો. તમારા હૃદયથી સર્વ જીવોને ભેટા અને અન્યનાં અશ્રુઓ દહુવો. તમારા સરલ સત્ય માર્ગમાં આગળ વધો. દુનિયા શું કહેશે ? તે પર લક્ષ્ય ન આપો. ક્લેશના કાંટાઓને પગ તળે દબાવીને તે ઉપર ચાલો. તમે સહનથી સંકટ વેડીને તમારું કાર્ય સાધશો તો અન્તે દુનિયા તમારા કાર્યને પ્રશંસશે.
૨૯. જાહેર હિમ્મત ધારણ કરો. તમારા સત્યને જગતમાં ખદાર લાવો. સત્યની પ્રશ્નણા કરો. સત્યનો પ્રકાશ જાનો રહેશે નહિ, સત્યથી તમારો ઉદ્ધાર થવાનો છે.
૩૦. જગતના ભલા માટે કંઈક ભલું કાર્ય કરો. ભવિષ્યની ચિન્તા ન કરો, તમારી પાસે જે કંઈ સાઈ છે તે સર્વના માટે છે એમ માની તેનું દાન કરો.
૩૧. સર્વ જીવોની સાથે બંધુભાવ ધારણ કરો. તમારા શત્રુઓનું પણ ભલું ચિંતવો.
૩૨. દુનિયામાં કોઈ પણ બાબત માટે બે અભિપ્રાય પડે છે. દુનિયાના બોલવા પર એકદમ વિશ્વાસ ન મૂકો. જાતે તપાસ કરો અને તેની પરીક્ષા કરો. વિચાર કર્યા વિના કોઈ પણ જાતનો અભિપ્રાય બાંધવો નહિ. તેમજ એકદમ કોઈ બાબતનો અભિપ્રાય બદલવો નહિ.
૩૩. હે મનુષ્ય ! તું જે બોલે તે વિચારીને બોલ. ભાષા સમિતિને ઉપયોગ રાખ. વાણીની કિમ્મત છે. યોગ્ય શબ્દો બોલવાની ટેવ પાડ. શસ્ત્રોના ધા રંગય છે પણ શબ્દોના ધા રંગતા નથી. શબ્દોથી જગતમાં મહાન ઉપકાર કરી શકાય છે. શબ્દોની મહત્તા કલ્પવૃક્ષ-

વચનામૃત.

૨૫૩

- કામકુંભ અને ચિન્તામણિ રત્ન કરતાં પણ વિશેષ છે. શબ્દ બ્રહ્મથી પરબ્રહ્મ જાણી શકાય છે. શબ્દોનું સ્વરૂપ સમજવું જોઈએ.
૩૪. મનથી ઉચ્ચ થઇ શકાય છે. મનથી પરમાત્મપદની પ્રાપ્તિ કરી શકાય છે. મનથી શુભ વિચારો કરવાની ટેવ પ્રથમ પાડવી જોઈએ.
૩૫. પરોપકાર સમાન અન્ય કોઈ ઉત્તમ કાર્ય નથી. જે મનુષ્ય પરોપકાર કરી શકતો નથી તે કોઇ રીતે ઉચ્ચ કોટીપર ચઢી શકતો નથી. જે મનુષ્ય પોતાના પ્રતિ થએલા ઉપકારોને અવજોધી શકતો નથી તે અન્યોના પર ઉપકાર કરી શકતો નથી. જે ઉપકાર કરવાને આંચકા ખાય છે તે મનુષ્ય થવાને માટે પણ લાયક નથી.
૩૬. હે મનુષ્ય ! ત્હારી જીંદગી પરપોટા જેવી છે. તારૂ જીવન સુધાર, મહાત્માઓની સંગતિ કર, ધર્મ વિનાની ચતુરાઇ ધૂળ બરોબર છે. ધર્મકાર્યો કરીને અમર થા. જગતમાં કોઇનું યુરૂ કરીને મરીશ નહિ.
૩૭. ઘણો ગંભીર બન. દયાવંત મનુષ્ય ગંભીર બને છે. સાગરની પેઠે ગંભીર હૃદયવાળો થા. ગંભીર થયા વિના ઉત્તમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાનું નથી. ગંભીર મનુષ્ય અન્યોનાં હૃદયો જાણવાને માટે અધિકારી બની શકે છે. ગંભીર ગુણ વિનાનો મનુષ્ય ભૂંડની ચેટાને ધારણ કરે છે.
૩૮. હે મનુષ્ય ! અભિમાનના શિખર પર ચડીશ નહિ. મન, વાણી, કાયા, લક્ષ્મી અને સત્તાવડે અન્યોને દુઃખ દેવા કદી પણ પ્રયત્ન કરીશ નહિ. અભિમાન એ એક જાતનો માનસિક વિકાર છે તેના વશમાં થએલા પોતાના અધિકારથી બ્રહ્મ થાય છે.
૩૯. હે મનુષ્ય ! તું લક્ષ્મીના તોરમાં અન્યોને હલકા ગણીશ નહિ. લક્ષ્મી તારી સાથે આવનાર નથી. લક્ષ્મીના ઘેનમાં ઘેરાયેલ મનુષ્ય અને ગાંડા માણસમાં ફેર જણાતો નથી. લક્ષ્મીથી ગાંડો બનેલ મનુષ્ય અન્યોને હેરાન કરે છે.
૪૦. હે મનુષ્ય ! લક્ષ્મીના માટે તું રાત્રી દીવસ ગદ્ગદૈતરૂં કરે છે તે જોઈને લક્ષ્મી તારી હાંસી કરે છે અને ત્હારી યુક્તિની વિબ્રમતા દેખીને મહાત્માઓના મનમાં પણ કંઈકા ઉદ્ભવે છે.
૪૧. હે લક્ષ્મી ધારક ગૃહસ્થ ! તું લક્ષ્મીથી સંનિપાતિક મનુષ્યની પેઠે વ્યગ્ર કેમ બને છે. લક્ષ્મી મર્યા પછી તારી સાથે એક ડગલું પણ ભરનાર નથી. લક્ષ્મી ચંચળ છે.
૪૨. જે મનુષ્ય લક્ષ્મીનો શુભ માર્ગે સદુપયોગ કરતો નથી તેની લક્ષ્મી અને રમજ્ઞાનની રાખમાં ફેર જણાતો નથી. જગતના બધા માટે લક્ષ્મીનો

૨૫૪

વચનામૃત.

- જે વ્યય કરતો નથી તે મનુષ્ય અને સર્પમાં ફેર શો? લક્ષ્મીથી મોટાઇ મળતી નથી પણ લક્ષ્મીનું દાન કરવાથી મોટાઇ મળે છે.
૪૩. ગૃહસ્થ મનુષ્યોના કલ્યાણ માટે શ્રી વીર પ્રભુએ પરિગ્રહ પરિભાણ વ્રત ઉપદેશ્યું છે.
૪૪. કંજુસ ધનવન્તો અને રાક્ષસોમાં ધણાભાગે થોડો ફેર પડે છે. લક્ષ્મીના દાસ થવા માટે મનુષ્યજન્મ નથી. લક્ષ્મીને દાસી બનાવીને લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરવો જોઇએ.
૪૫. લક્ષ્મીનો મઠ દારૂના ઘેન કરતાં અધિક છે. કારણ કે દારૂની ઘેન તો થોડા કાલ સુધી રહે છે અને લક્ષ્મીની ઘેન તો ધણા કાળ પથેત રહે છે.
૪૬. લક્ષ્માધિપતિયોની મોજશોખ વધ્ય શૃણીપર ચડાવવાને યોગ્ય થએલા મનુષ્યની મોજશોખ બરોબર છે. જે જ્ઞાનથી જેટલો ઉપકાર કરાય છે તેના અનન્તમા ભાગ જેટલો પણ ઉપકાર લક્ષ્મીથી કરી શકાતો નથી.
૪૭. લક્ષ્મીવંતોની માન, પૂજા અને કીર્તિ સન્ધ્યા રંગની પેઠે ક્ષણિક છે. કંજુસ લક્ષ્માધિપતિયો વેઠીયાના કરતાં પણ હીન છે. લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરનાર મનુષ્ય ગૃહાવાસને શોભાવી શકે છે. દુર્વ્યસનોમાં લક્ષ્મીનો દુરુપયોગ કરનારાઓ જગતમાં મોટો ગુન્હો કરે છે. પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરવા જે લક્ષ્મીને વાપરતો નથી તે પુછડીયા તારાની પેઠે જગતમાં બચેકર છે.
૪૮. દાનેશ્વરી લક્ષ્માધિપતિયો કલ્પવૃક્ષની પેઠે શોભે છે. જગતના ભલા માટે તેઓ લક્ષ્મીને ધારણ કરે છે—લક્ષ્મીવિના પણ પશુ પંખીઓ જીવન ગુજારે છે. જ્ઞાન દશાનું જીવન ઉત્તમોત્તમ હોય છે—લક્ષ્મી નથી હોતી ત્યારે મનુષ્યો લક્ષ્મી દાન કરવાના મનોરથ કરે છે પણ બ્યારે લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તેઓ જુદાજ પ્રકારના થાય છે.
૪૯. સર્વ થકી મહાન્ અરિહંતનો ઉપકાર હોય છે. જગતના મહાન્ ઉદ્ધારક અરિહંત છે.
૫૦. જે મનુષ્ય ઉપકારીનો ઉપકાર ભૂલી જાય છે તે નીચે પડે છે. ઉપકાર કરનારની નિન્દા કરવી તેના સમાન અન્ય કોઈ પાપ નથી.
૫૧. લોભના સમાન કોઈ દોષ નથી. સર્વ દોષનું મૂળ લોભ છે. લોભીનું હૃદય કળી શકાતું નથી. લોભીનો વિશ્વાસ રાખી શકાતો નથી.
૫૨. આત્મજ્ઞાનીને એકાન્તમાં ધ્યાન કરવાથી જે સુખ થાય છે તેનું અન્યને સુખ હોતું નથી.

વચનામૃત.

૨૫૫

૫૩. પ્રવૃત્તિ માર્ગમાં પડીને કંચેશથી રહિત જે રહે તેવા પુરુષો અલ્પ હોય છે.
૫૪. પરિચ્છેદ સમાન કોઇ દુઃખપ્રદ નથી. પરિચ્છેદની મમતા એ એક જાતની ક્રાંતી છે. પરિચ્છેદની પ્રવૃત્તિ એ આત્મધ્યાનની પ્રવૃત્તિથી પ્રતિકૂળ છે. પરિચ્છેદનો ત્યાગ કરીને શ્રી મહાવીર પ્રભુએ આત્મધ્યાન કર્યું હતું. બાહ્યત્યાગથી અન્તરના ત્યાગમાં પ્રવેશાય છે.
૫૫. ઉત્તમજ્ઞાન, ઉત્તમધ્યાન, નિરૂપાધિ દશા અને નિર્જન દેશનું સેવન એટલી આખતો ભેગી થાય તો મનુષ્યની જીંદગીમાં અલૌકિક સુખની ખુમારી ભોગવી શકાય છે.
૫૬. જગતમાં સાધુની સંગતિ સમાન અન્ય કોઇની સંગતિ નથી. સાધુ દશાનું જીવન અનુસરવાથી માક્ષનો માર્ગ ખુલે છે.
૫૭. જડ પદાર્થોની મદદથી સુખને ભોગવવા જે પ્રવૃત્તિ કરે છે તે બાળજીવો છે. ઉત્તમ મહાત્માઓ આત્મિક સુખની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન કરે છે.
૫૮. હે મનુષ્ય! જે વિચારો કરે તે આચરણમાં મૂકજે. નહારા વિચારોનો કદાચ્છ કરીશ નહિ. જગતના બધા માટે વિચારોનો પ્રવાહ વહેરાવવા-જે. જગતના અનેક ઉપકારોમાંથી મુક્ત થવા પ્રયત્ન કરજે.
૫૯. યમની સિદ્ધિ થયા બાદ નિયમની સિદ્ધિ થાય છે. પાંચ યમોનું સ્વરૂપ પરિપૂર્ણ સમજીને તે પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ.
૬૦. વૈરાગ્ય, ત્યાગ અને ઉત્તમ આચારનું પરિપૂર્ણ સ્વરૂપ સમજવામાં આવે તો જીવનની ઉત્તમતા કરવામાં પ્રબલ આત્મજળ સદુપાસમાન થઈ શકે.
૬૧. કોઇને પણ પરિપૂર્ણ વિચાર કર્યા વિના હૃદય આપવું નહિ અને હૃદય આપ્યા પશ્ચાત્ ભેદભાવ રાખવો નહિ.
૬૨. દરેક મનુષ્યના હૃદયની યોગ્યતા અને અધિકાર તપાસીને તેની સાથે સંબાધણ કરવું જોઈએ. હૃદયની પરીક્ષા કોઇની પણ કરવી હોય તો ઉત્તમ જ્ઞાન અને ઘણા પરિચયની જરૂર છે. તેમાં પણ વિચારવું જોઈએ કે કરેલી પરીક્ષા તે સમયને માટે છે, કારણ કે ભવિષ્યના વિચારો અને ભવિષ્યના આચારો કોઇના કેવા થશે તે પરિપૂર્ણ કોઇનાથી જાણી શકાય તેમ નથી. વર્તમાન કાળમાં જે દોષી હોય છે તે ભવિષ્યમાં નિર્દોષી બને છે. વર્તમાનમાં પ્રમત્ત હોય છે તે ભવિષ્યમાં અપ્રમત્ત બને છે. વર્તમાનમાં જે મનુષ્ય રોગી હોય છે

૨૫૬

વચનામૃત.

- તે ભવિષ્યમાં વૈરાગી બને છે. વર્તમાનમાં જે વ્યભિચારી હોય છે તે ભવિષ્યમાં બ્રહ્મચારી બને છે. વર્તમાનમાં વૈરી હોય છે તે ભવિષ્યમાં મિત્ર બને છે. કોઈ પણ મનુષ્ય સંબંધી કોઈ પણ જાતનો એકદમ અભિપ્રાય બાંધવો નહિ.
૬૩. દરેક જીવોની સાથે નિષ્કામ સંબંધથી વર્તવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. દરેક જીવોપર નિષ્કામ પ્રેમ ધારણ કરવો જોઈએ.
૬૪. પ્રતિદિન અભિનવજ્ઞાન સંપ્રાપ્ત કરવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. જ્ઞાન સમાન અન્ય કોઈ ઉત્તમ ધન નથી. જ્ઞાનિની મૈત્રી કરવાથી અનેક પ્રકારના સદ્ગુણોનો લાભ મળે છે. સર્વ પ્રકારના દોષોને ટાળનાર જ્ઞાન છે.
૬૫. લઘુતા ધારણ કરનાર મનુષ્ય સર્વ જીવોની સાથે ઉત્તમ સંબંધ બાંધી શકે છે અને લઘુતાથી પ્રભુતા પ્રાપ્ત કરી શકે છે.
૬૬. આત્માની ઉન્નતિ જ્ઞાનથી થઈ શકે છે. અનેક પ્રકારનાં શાસ્ત્રો વાંચી ને વા સાંભળીને તત્ સંબંધી વિષયોનું મનન કરવાની જરૂર છે. કર્તાનો આશય તે વખતનો કાળ ઉત્સર્ગ વા અપવાદ માર્ગ તે વખતના પ્રાસંગિક સંયોગો અને વર્તમાન કાળમાં તત્ સંબંધીના વિચારો ઇત્યાદિ સર્વ બાબત ધ્યાનમાં રાખીને દરેક પુસ્તકો વાંચવામાં આવે તો તે તે ગ્રંથોનું રહસ્ય જાણવામાં સુગમતા થાય.
૬૭. જે મનુષ્યના હૃદયમાં ઉત્તમ પ્રેમ અને ઉત્તમ દયા છે તે મનુષ્ય પોતે પોતાનું ઉચ્ચ જીવન કરે છે અને અન્ય કરોડો મનુષ્યોનું ઉચ્ચ જીવન કરવા સમર્થ થાય છે.

મનુષ્યદેહ રત્નની કિમ્મત.

મુ. વલસાડથી લિ. મુનિ બુદ્ધિસાગર. શ્રી અમદાવાદ મધ્યે સુશ્રાવક શેઠ મણિભાઈ દલપતભાઈ તથા ધર્મશ્રદ્ધાળુ ભાઈ જગાભાઈ દલપતભાઈ ચોગ્ય ધર્મલાભ. વિ. મનુષ્ય જન્મ પ્રાપ્ત કરી કંઈ પણ ધર્મની આરાધના કરી લેશો. મનુષ્યદેહ રત્નવડે જૈન ધર્મની સેવા બજાવી લેશો. મનુષ્યદેવ રત્નની ઉત્તમતા માટે નીચેનું દૃષ્ટાન્ત વાંચશો.

પ્રાતઃકાળ થયો. સૂર્યે પોતાના હસ્તવડે વસુધા દેવીને શૃંગાર સજાવ્યા. માનવોનો પ્રવાહ વહન થવા લાગ્યો. વનસ્પતિઓનાં પુષ્પો વિકાસ બાવને

વચ્ચનામૃત.

૨૫૭

પામ્યાં. પક્ષીઓનો કલરવ મનને આકર્ષવા લાગ્યો. હું જાગૃત થઈ સ્નાનાદિ કરી પ્રભુદર્શન કરી આવ્યો અને સદ્ગુરુના વ્યાખ્યાનનો પણ સમય થયો.

સ્ત્રીઓનાં જુદો-ધર્મ પ્રેમસહિત ઉપદેશાલયમાં પ્રવેશ કરવા લાગ્યાં. પુરૂષો પણ હર્ષભર આલવા લાગ્યા. કેટલાક તો ઉપદેશસ્થાન આગળ મિરાંતુ ગયા. કેટલાક આવતા તે વ્યવસ્થાપૂર્વક પોતપોતાના સ્થાનમાં જેમ કલબલ થાય નહિ, તેમ જગ્યા શોધી લઈ બેસી જતા હતા. સમય થયેલો હોવાથી ગુરુ-વચ્ચનામૃત પીવા સારૂ આતાડપી તૃષાતુરોનાં મન તલપી રહ્યાં હતાં, અને સમય વ્યતીત થઈ ગયો હોવાથી જેમ પ્રાણીમાત્ર વરસાદની વાટ જોઈ રહે તેમ સદ્ગુરુની પધારવાની વાટ જોઈ રહ્યા હતા, એટલામાં તો જ્ઞાનપ્રભા પ્રસારતા શ્રીમદ્ સદ્ગુરુ પધાર્યાં. સર્વે આતાજનો ઉભય કરજોડી ઉભા થઈ ગયા. સર્વેનાં મુખ પ્રકુલ થઈ ગયાં અને સામેના સુંદર આસનપર જઈ તેઓશ્રી ખીરાબ્યા. એ આસન માત્ર કંબળનું હતું. નીચે એક સુશોભિત પાટ હતી. આજીબાજીનો વિભાગ ચંદરવા વગેરેથી શજીગારવામાં આવ્યો હતો. મંગળાચરણ કરી અમૃતધારા વર્ષાવતા ગુરુ કૃપા કરી વ્યાખ્યાન પ્રારંભવા લાગ્યા.

અનાદિ કર્મલિપિ આત્માનો અનંત ભવ પરિભ્રમણ થતાં શુભ સંસ્કારે માનવ જન્મ સાંપડે છે. એ જન્મમાં જ્યારે સુકૃત કરી શકાતું નથી, સત્સંગ થઈ શકતો નથી, આત્મહિત કરનારાં સાધનો બની શકતાં નથી, અને કોઈ મહત્ પુરૂષનો આશ્રય થઈ શકતો નથી ત્યારે આ વ્યવહારની અનેક વિપત્તિઓમાં માનવને વાસના બંધન થતું હોવાથી, જન્મ મરણનું દુઃખ ભોગવવું પડે છે; અનેક દુઃખની પરંપરા સહન કરવી પડે છે; અને મહા મહા હેરાનગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યાં સુધી હાથ પગ સ્વસ્થ છે, સકળ ચક્ષુ આદિ ઇન્દ્રિયો આબાદ છે, વૃદ્ધાવસ્થાની જર્જર દશા આવતી નથી ત્યાં સુધી મનના સંકલ્પો બરોબર વિકાશમાં મુકી શકાય છે, અને ત્યાં સુધી આત્મ અનાત્મ સંબંધીના વિચારો કરી શકાય છે. વૃદ્ધાવસ્થા આવે છે, ત્યારે હાથપગ વડે પ્રભુ પુજન-અર્ચન થઈ શકતું નથી, ઓત્રવડે શાસ્ત્ર શ્રવણ સંભળાતું નથી, અને સત્યાસત્યના વિચારો કરવા શક્તિ રહેતી નથી, માટે મનુષ્ય જન્મની સાદૃશ્યતા કરવા કેમ ઉદ્યમ ન કરવો ?

ગત દિવસના ગુરુ મહારાજના અમૃત સમાન સદુપદેશથી, મને અનેક તર્કવિતર્ક થવા લાગ્યા. અને માનવ જન્મ ફરી શા માટે નહિ મળતો હોય? નિઃસંશય તે જન્મમાંજ સ્વાત્મ સાધન થઈ શકવાની શા માટે શ્રેયતા બતાવી છે ? એ ઉપર એક દૃષ્ટાંત બીજો દિવસે સદ્ગુરુ મહારાજે વ્યાખ્યા-

૨૫૮

વચનામૃત.

નમાં કહી સંભળાવ્યું તે આ પ્રમાણે હતું. ગુર્જર ભૂમિના પશ્ચિમ કિનારા ઉપર એક નાનું ગામ છે. એના ઉત્તર તીરેથી સમુદ્ર પ્રારંભાય છે. સમુદ્ર જળક્ષારનો વિભાગ એ ભૂમિમાં કંઈક અધિકતર હોવાથી બરાબર તે ગામમાં અનાજ વગેરે પાકતું નહતું, પરંતુ સામાન્ય ગરીબ માણસો અનાજ પકવતા અને પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતા. ઠેક સમુદ્ર તટની લગભગ એક ખેતર હતું ત્યાં એક ખેડુત બહુ વાર ખેતી પકવતો, પણ તેમાં કાંઈ મનમાન્ય અનાજ ઉત્પન્ન થતું નહીં. મૂળ આપદાદારું ખેતર એટલે આ બિચારા ખેડુતથી તેને તળતું પણ નહિ, તેમ તેમાં અનાજ પણ બહુ પાકતું નહીં એટલા માટે વખતો વખત બહુ નિરાશ થતો હતો. આવી રીતે એણે ઘણાં વર્ષો વ્યતીત કર્યાં, છેવટે વૃદ્ધાવસ્થા પણ આવી પહોંચી. તેમ લાકડી શિવાય ચાલવાને પણ જરા અશક્તિ આવી પહોંચી, વર્ષાઋતુનાં જળ વર્ષાવતાં વાદળ પણ બંધ થયાં. આકાશ નિર્મળ જણાવા લાગ્યું. પધિકોના માર્ગે ખુલવા લાગ્યા. ઈંદ્ર ધનુષ્ય જાણે ઈંદ્ર દેવે પાછું ખેંચી લીધું હોયની ? મેઘ પણ પોતાની વિજય ફુંદુબી વગાડતો જાણે કંઈ દિશામાં ઉતરી પડ્યો ? વર્ષાવટી શરૂતો પ્રારંભ થયો. ખેતરમાં બાજરીનું વાવેતર હતું તેનો પણ પાક થયો. વચ્ચે માળો બાંધી આ ખેડુત હંમેશાં પંખીઓને ટોવા (ઉડાડવા) સારૂ આવતો હતો. કેટલીક સમુદ્ર કાંકાની કાંકરીઓ લાવી ગશેલમાં રાખી એ પંખીઓને ઉડાડતો. વખતે સુતરની લાંબી વણી કાઢેલી ગશેલમાં મોટા પાશીર ભારના કાંકરા લઇને પણ એ ખેતરને ટોતો હતો. આવા દિવસોમાં એક દિવસ ખેડુત સવારમાં ખેતરમાં આવ્યો. ચારે તરફ દૃષ્ટિ કરી વિચાર કરે છે તો તેને એકદમ અફસોસ થઈ આવ્યો, કારણ કે અનાજનો પાક જોતાં એને માલુમ પડી આવ્યું કે એણીની સાલ અનાજ દશમણુ પણ પાકી શકે તેમ નથી; હવે બાર માસ કેવી રીતે નિર્વાહ કરવો ? પણ એટલા દાણા લઈ તો લેવા એવું નક્કી કરી દીલગીરી છતાં પણ કેટલાક પત્થર લેવા સારૂ સમુદ્ર કાંઠે ગયો તો આજે એને એક આશ્ચર્ય દેખાયું.

કેટલાક ચળકતા પત્થરની એક નાની સરખી ઢગલી જોઈ તેણે વિચાર્યું કે આખા જન્મકાળમાં મહેં આવા પત્થર જોયા નથી અને આજે ક્યાંથી જડી આવ્યા ? હોય ! સમુદ્ર કિનારે આતા અનેક જાતના પત્થર હોય ! પણ આપણે તો તે ઉઠાવી લેવા જોઈએ અને આજને માટે ગશેલમાં તથા ગોફણમાં નાંખવાના પત્થર પૂરતા મળી આવ્યા. ઠીક કહી આશરે કેટલાક પત્થરની ફાંટ ભરી ખેતરમાં ચાલ્યો. માળા પર ચડી લલકારા બંધ શબ્દોના હોકારા કરતો ગોફણમાં પત્થર ફેંકવા લાગ્યો ને છેવટે સર્વ પત્થર સમુદ્ર ભણી ફેંક્યા, તે સર્વ સમુદ્રમાં જઈ પડ્યાં.

વચનામૃત.

૨૫૯

ચળકતો પથર માત્ર એક અવશેષ રહ્યો. તેને પોતાના છોકરાને રમવા ચોખ્ખી માની ફેંકી નહીં દેતાં રાખીજ મૂક્યો. વાચક ગણુને વિદિત હશે કે એવા સ્થાને-એવા ગ્રાહકોને ત્યાં-લેણદાર વાણીઆઓ પોંખાદિ ખાવા સાફ જઈ ચડે છે. એક શેઠ તેના ખેતરમાં ગયા તો તેણે આદરભાવપૂર્વક પોંખ ખવડાવ્યો. શેઠ છૂટીને પોતાના ઘર તરફ આવે છે એટલામાં પેલો ચળકાટ ભર્યો પથર તેણે જોયો. તુરતજ હાથમાં લઈ અવલોકે છે તો તેને માલુમ પડી આવ્યું કે આ કંઈક કિંમતી પથર છે. શેઠે પુછ્યું કે અહ્યા ડોસા, આ પથર તું ક્યાંથી લાવ્યો? ત્યારે તેણે કહ્યું કે શેઠ સાહેબ આ દરિઆને કાંઠે આજે સવારે જ્યારે હું ગયો હતો ત્યારે આમાંના કેટલાક પથર મને મળ્યા અને સર્વે ગોદણુ તથા ગદોલમાં મેં રૂંકી દીધા છે; માત્ર આ એક અવશેષ રહ્યો છે. એને મારા છોકરાને રમવા સાફ રાખેલ છે. શેઠે જાણ્યું કે સમુદ્રને કાંઠેથી જડેલ છે. આમાં કાંઈક અવેરાત જણાય છે પણ આ અપ્યુધ આને જાણી શકતો નથી. માટે હું સમજાવીને તેની પાસેથી છીનવી તો લઉં. આવા વિચાર કરી કહેવા લાગ્યો કે અરે બાઈ તારા છોકરાને પથરનું કામ છે કે ખાવા પીવાનું? જો તને છોકરા સાફ દસ શેર પતાસાં અપાવું તો તું રાજ થાય કે નહિ? પેલો ખેડુત વિચારવા લાગ્યો કે આ પથરનાં દસ શેર પતાસાં આવે જોની કિંમત પણ રૂપીઆ એક કે સવાની થાય પછી શા માટે ના પાડવી, એમ ધારી તે બદલ પતાસાં લેવાની હા પાડી. શેઠે પણ તે પથર લીધો અને તેના કણા મુજબ પતાસાં મોકલી દીધાં.

શેઠ હવે વિચારવા લાગ્યા કે આ જવાહીરની કિંમત મને જડતી નથી એ માટે પાસેના બીજા કોઈ શહેરના ઝવેરી પાસે જઈ, એમ ધારી પાસેના શહેરના ઝવેરી પાસે જઈ કહ્યું કે ઝવેરી સાહેબ! મારા ઘરમાં ધણા દિવસથી કોઈ એક જવાહીર છે અને તેને મારે વેચવાનો ઇરાદો છે, તો તેને આપ ક્યાં સુધીની કિંમતે ખરીદવા ચાહો છો? તેણે તે રત્ન જોઈ વિચાર્યું કે આવું રત્ન આજ સુધી આપણને પ્રાપ્ત થયું નથી. કંઈ વધુ કિંમતનું છે, પણ લાગે છે કે સો રૂપીઆથી અધિક કિંમતનું છે. તેણે સો રૂપીઆ સુધીની કિંમત આપવા બતાવી. વેચવા આવનારે તો દસ શેર પતાસાં બદલ સો રૂપીઆ આવતા જોઈ આપવા ખુશી બતાવી. અંતે ઝવેરીએ સો રૂપીઆ આપી રત્નને ખરીદી લીધું. તે ખરીદનારે અમદાવાદ જવા મોટા શહેરમાં ઝવેરીને દેખાડ્યું. તેણે હજાર રૂપિયા આપી તે જવાહીર ખરીદી લીધું. અમદાવાદથી તે વ્યાપારી મુંબઈ વેચવા ગયો, કારણ કે તેને પણ ખરી કિંમત જણાઈ નહિ, મુંબઈના કોઈ કિંમતકાર ઝવેરીને

૨૬૦

વચનામૃત.

તે રત્ન બતાવ્યું. તે પણ તે રત્ન જોઇને અન્યથા થયો, અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે ધણા વરસોથી વ્યાપાર કરીએ છીએ, તોપણ આવું કોઇ અપૂર્વ રત્ન આપણી ઉમ્મરમાં ઉપલબ્ધ થયું નથી; તોપણ માલુમ પડે છે કે આશરે એ રત્નની એક લાખ રૂપિયા કરતાં અધિક કિંમત છે. માટે તેણે અમદાવાદવાળાને એક લાખ રૂપિયા આપીને વિદાય કર્યો. મુંબાઇવાળો ઝવેરી તુરત ટ્રેનમાં કલકત્તે ઉપડી ગયો, ત્યાં જઇ મોટા ઝવેરીને તે રત્ન દેખાડ્યું તે મોટા ઝવેરી રત્નને જોતાં તુરતજ દિડ્-ગમૂદ થઇ ગયો ને વિચારવા લાગ્યો કે આ રત્ન બહુજ અપૂર્વ છે. ન મૂતો ન ભવિષ્યતિ. આવું રત્ન આપણી ઉમ્મરના કોઇ પણ ભાગમાં આપણે જોયું નથી. તો પણ લાગે છે કે આસરે કરોડ રૂપિયા ઉપર કિંમત હોવી જોઇએ. એમ નિશ્ચય પર આવી તે મુંબાઇવાળાને એક કરોડ રૂપિયાની નોટા આપી વિદાય કર્યો. કલકત્તાવાળો વ્યાપારી લાગલોજ યુરોપ જતી સ્ટીમરમાં બેસી ગયો અને લંડનમાં કોઇ મોટી ઓશીસવાળાને ત્યાં તે રત્ન વેચવા તેણે જાણા દેખાડી, યુરોપીયન વ્યાપારીઓ પણ તેને જોઇ અન્યથા થયા અને પરસ્પર પૂછવા લાગ્યા. છેવટે તેમને માલુમ પડી આવ્યું કે આની કિંમત આશરે એક અબજ કરતાં અધિક છે. પણ ચોક્કસ નિર્ણયપર આવી શકાતું નથી પણ અબજ તો અનુમાન માત્ર થાય છે. કલકત્તાવાળા વ્યાપારીને કહ્યું કે શેઠ સાહેબ! જો કે આ રત્ન આપને વેચવા યોગ્ય છે. આપ વેચવાને માટેજ આવ્યા છો, જો કે હમો આપને કંઇ આપી શકતા નથી. પણ એક અબજ રૂપિયા આપીએ છીએ, આજ્ઞા છે કે કલકત્તાની વાસી મહાશયજી આપ ખુશી થઇ અમારી આપેલી કિંમત સ્વીકારશે. વેચનાર હિન્દીએ વિચાર્યું કે કરોડ બદલ અબજ આવે છે. મને આ મોટા વ્યાપારીઓ કહે છે કે કંઇ પણ આપતા નથી. નજરાણો માત્ર બતાવીએ છીએ. તે ખુશી થઇ તુરત અબજ રૂપિયા લઇ રત્ન આપી ચાલતો થયો. યુરોપના વ્યાપારીઓમાં મોટા ખજાણાટ ઉકેલો કે આવું રત્ન આપણે પણ કદી જોયું નથી અને કિંમત પણ કરી શકતા નથી તોપણ જ્ઞાન સારોપિ સ્વલ્લેખઃ સંદિગ્ધે કાર્ય વસ્તુનિ ॥ માધ કવિ કહે છે કે જેમ માણસ જાતે જાણતો હોય પણ એકલો સ્વકાર્યમાં સંદિગ્ધ થાય છે; માટે અમારાં કરતાં પણ વિશ્વમાં વધારે કિંમત કરનારાઓ છે, તેથી મારા મિત્ર અમેરીકન જોડે આની કિંમત કરાવી આવું. અને વખતે પૂછી આવું અને લાગ મળે તો વેચી પણ આવું. એવો તેઓમાંના એક વિચાર કાઢ્યો. તે પણ અમેરિકા જવા સ્ટીમરમાં બેસી ગયો. સમુદ્રના તરંગોની માળાઓ

વચનામૃત.

૨૬૧

વિચ્છેદી નાંખનાર આગબોટ જેસબંધ ઉપડી; પૃથ્વીના ટાપુઓ જણાતા બંધ થયા. જળ અને આકાશના છેડાઓ ચારે તરફ સંપુટ જેવા જણાવા લાગ્યા. પશુ પક્ષીઓના સંચાર જાણે કંઈ દિશાએ ચાલ્યા ગયા. જોતજોતામાં પાતાળ ભેદી જળમાર્ગે થઇ નિકળતો શ્વેત બરફનો ગિરિ હોય એવા અમેરિકાના ભવનોની શ્વેતપ્રાકાર શ્રેણિ જણાવા લાગી. સ્ટીમર જઇ પહોંચી. ઉતારૂઓ ઉતરી પડ્યા, જોડે આપણો યુરોપિયન વ્યાપારી પણ ઉતર્યો. યોગ્ય સાધનપૂર્વક સ્વમિત્રને ત્યાં જઇ પહોંચ્યો. જતાં પહેલાં તાર પણ આપી દીધો હતો અને મિત્રે પણ ઘટતી રીતે મેળાપીને માન આપી સત્કાર કરી લીધો. પરસ્પર કુશળ સમાચાર પૂછ્યા. બાદ યુરોપિયને પોતાના આવવાની વાત દર્શાવી રત્ન દર્શાવ્યું. અમેરીકને વિલોક્યું અને કંઇ ઝોર પ્રકારની નજર તેને ખેંચી ગઇ. હૃદયમાં સંકલ્પ કરી દીધો કે આ રત્નની પ્રથમ ઝોળખાણ આપવી ઘટતી નથી પણ તેના ખરીદા પછી ખીજી વાત!!! તેણે કહ્યું મારા માનવંતા સાહેબ!!! જે કે આ રત્નની કિંમત કરાવવા તદુપરાંત ધ્યાન પહોંચે તો વિક્રય કરવાને આપ સાહેબ પધાર્યા છો પણ આની કિંમત આપતાં હું બહુજ અચકાઉં છું. મારી હીંદ ખાતાની અમેરીકામાં રહેલી પેઢીઓ, તેનો વ્યાપાર, સ્થાવર તથા જંગમ મીલકત, જેની કિંમત હસ અબજ કરતાં અધિક થાય છે તે સર્વ તમને આપી દ્રક્ત મારાં છોકરાં બેરાં મારા પિતા એટલાં માણસોને તથા મને વર્જિને સર્વ મિલકત આ રત્ન બદલ આપું છું તે કૃપા કરીને સ્વીકારશો અને મિત્રતા ખાતર આ રત્ન મને આપશો તો હું આપનો મોટો ઉપકાર માનીશ. યુરોપિયને ખુશી થઇ તેને વેચી તમામ મીલકત પોતાને સ્વાધીન કરી લીધી.

ન્યારે એક તરફથી અમેરીકન વ્યાપારી પોતાની જીન્દગાનીની તમામ મીલકત ગુમાવી ખેડો ત્યારે આખા દેશમાં એકે અવાજે હાહાકાર થઇ ગયો અને પરસ્પર લોકો કહેવા લાગ્યા કે ગળ્ય થઇ ગયો! અરે! ફલાણાતું મગજ એકદમ ફરી ગયું, ગાંડો થઇ ગયો છે કે શું? એ રત્નમાં શું બાળ્યું કે તેણે બાપદાદાની મીલકતપર પણ પાણી ફેરવી દીધું. એના પિતા પરદેશ ખાતે ગયા છે. છોકરાએ એકલાએ આ સાહસ કર્યું છે. તેઓ આવશે ત્યારે છોકરાને ખુબ ઉપાલંબ આપશે એમ જણાય છે અને તે વખતે તે કહેશે શું?

આ પ્રમાણે ન્યારે વાતચીત થાય છે ત્યાં તેના પિતા પણ આવી પહોંચ્યા. આવતાં પહેલાં તો જનાંપવાદે તે ડોસાના કર્ણ પૂરી દીધા. ડોસાએ વૈયં આણ્યું અને વિચાર્યું કે છોકરો કંઇ તદ્દન નાદાન નથી, મારા કરતાં

૨૬૨

વચનામૃત.

તેની નજર સારી બેસે છે. માટે મને તો અનુમાન થાય છે કે તેણે કાંઈ શીકર કરવા જેવું કીધું નહિ હોય !

વૃદ્ધ વ્યાપારી પિતા, પોતાના ધરબણી જઈ પહોંચ્યા તો પહેરેગીરો પારકા દીઠા. અંદર છોકરાઓ પારકા રમે, અને કમ્પાઉન્ડ આગળ બોર્ડ પણ યુરોપીયન વ્યાપારીનું ટંગાયલું જોયું, એટલામાં તેનો છોકરો ત્યાં આવી પહોંચ્યો. પિતાને પોતાના ભાડે રાખેલ ધરમાં લઇ ગયો અને રત્ન દેખાડ્યું. આશ્ચર્ય થયું. લોક ટોળેટોળાં મળી જોવા લાગ્યું. અને નક્કી કરી બેઠા કે જરૂર છોકરાએ ભગદળ કાઢ્યું. અનિષ્ટ કર્યું. જુઓ આ પ્રત્યક્ષ ! આશ્ચર્ય એ હતું કે રત્ન ખરીદનારના પિતા આકાંક્ષાપૂર્વક એકદમ રત્ન જોઈ અશ્રુ-પાત કરવા લાગી ગયા. સારા સબંધો પણ કહેવા લાગ્યા કે હે તરણ પુરુષ ! આ તારા પિતાને દુઃખકર વ્યાપાર તેં શા માટે કીધો ? તારે તેને પૂછવા સારું તો બે ઘડી રહેવું હતું ? શા માટે આ સાહસ કર્યું ? આવું અયોગ્ય કામ કદી પણ કરવું જોઈએ નહિ. પિતાને પણ લોકો આશ્વાસન આપવા લાગ્યા, હે વૃદ્ધ પુરુષ ! આપશ્રી સર્વ સમજો છો, આપને શિખામણ આપવા યોગ્ય કંઈ નથી, તમો ખીજાને શિખામણ આપો તેવા છો, જે કર્મમાં હોય તે થયા કરે છે, માટે આપ અફસોસ ના કરો. એટલું બોલતામાં ડોસા બોલી ઉઠ્યા કે ભાઈઓ !

હું મારો છોકરો છેતરાયાની શીકર કરતો નથી, પણ યુરો-પિયન વ્યાપારી અને તેની દયાની ખાતર મારો આ શોક છે. આ રત્નની કિંમત એટલી તો અધિક છે કે જો કે હું રત્ન ખરીદનારનો પિતા છું, તેને પણ તેણે રત્નના બદલામાં વેચ્યો હોય તોપણ રત્નની કિંમત થઈ શકે તેમ નથી.

વૃદ્ધ ડોસાનાં આવી રીતનાં વચન શ્રવણ કરી સર્વે લોકો દિડ્-ગમ્મદ થઈ ગયા. અને કહેવા લાગ્યા કે કર્મ અવળું હોય ત્યારે ધરનાં તમામ માણસોને પણ અવળુંજ ઉઠશે. આપણે જાણુતા હતા કે વૃદ્ધ આવી છોકરાને કંઈક ઠપકો દેશે પણ આ તો તેમ ન કરતાં અનુભાવન આપી બેઠો.

ઘડીભરનો આનંદ કુતુહળ જોઈ લોકો વેરાયા. વૃદ્ધ અને તેના છોકરાએ મળી રત્ન લેઈ વિચારી કાઢ્યું કે આ કંઈ રત્ન સામાન્ય નથી પણ પારસમણિ છે. યથાવત્ સન્માનપૂર્વક રત્નને પૂજ્ય માની તેની વિનંતી કરી તેમણે ધર્મિસત મેળવવા માંડ્યું. જે જે સંકલ્પો કરવા લાગ્યા તે ફળવા લાગ્યા અને ધરમાં જેટલું દ્રવ્ય પહેલાં હતું તેટલું બધુંકે તે કરતાં પણ અનંત

વચનામૃત.

૨૬૩

ધણું મેળવી હરકોઇ વાતે સુખી થઇ ગયા, નીરોગી થઇ ગયા, પુત્રવાન થઇ ગયા, ધર્મીય થઇ ગયા અને એકંદર રીતે આનંદ આનંદ છવાઇ ગયો. હાઅ કરનારનુંજ હાસ્ય થઇ રહ્યું. અત્ર તો સત્ય હૃદયોર્મીપૂર્વક આનંદરૂપ હાસ્ય થઇ રહ્યું.

આ પ્રમાણે દૃષ્ટાંત આપી મુનિમહારાજ સર્વ શ્રોતાઓ પ્રત્યે કૃપા કટાક્ષ વર્ષાવતા બોલવા લાગ્યા કે “હે પ્રિય શ્રોતાજનો ! આ દૃષ્ટાંત સાંભળી તમને સમજવવામાં આવે છે તે સાંભળવા આશા છે કે એકાગ્ર ચિત્ત થશો.”

હે ભવ્ય પુરૂષો ! આ સંસારમાં અનેક જીવો અનેક પ્રકારે આજીવિકા ચલાવે છે. સંસારરૂપ સમુદ્ર છે તેમાં નરભવરૂપ પારસમણિ છે, જીવરૂપ ખેતીકાર છે. કોઇ વખત પરિભ્રમણ કરતાં કરતાં મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત થાય છે. પેલા ખેડુતે મનુષ્ય ભવરૂપ પારસમણિની દસ શેર પતાસાંની કિંમત આંકી. અમદાવાદના ઝવેરીએ સો રૂપૈયાની કિંમત આંકી તે પૂર્વે જણાવ્યું. તેનો સાર એ છે કે કોઇ જીવ મનુષ્ય દેહની કિંમત દસ શેર પતાસાંની પેટે ગણી વિષયસુખ ભોગવવા પ્રયત્ન કરે છે. કંઇ પણ તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરતો નથી. વનના રોઝની પેટે મનુષ્યનું શું કર્તવ્ય છે તેને જાણી શકતો નથી. પશુ પંખીની પેટે ફક્ત ખાવા પીવામાં પ્રયત્ન કર્યા કરે છે. પરમાત્મા, આત્મા, કર્મ અને ધર્મનું સ્વરૂપ જરા માત્ર પણ જાણવા ઇચ્છા કરતો નથી. અસાર પદાર્થો માટે લડાઇ ટંટા કરે છે. જીવહિંસા, જૂઠું, ચોરી, અને વ્યભિચારઆદિ પાપ કર્મોને સેવે છે. અજ્ઞાનતાના યોગે કોઇનું બહું કરવા પ્રયત્ન કરતો નથી. તે મનુષ્યભવરૂપ રત્નને રાગદ્વેષરૂપ સંસારમાં ફેંકી દે છે. નર જીવોનો અવશેષ ભાગ મોજમઝામાં ગાળી તેને પુરી કરી દે છે. એવા મૂઠ જીવો પેલા ખેડુતના જેવા મૂઠ સમજવા. જે જીવો મનુષ્ય ભવ પામીને ધન, પુત્ર, અને કલત્રાદિમાં આસક્તિ રાખે છે, સાંસારિક ક્ષણિક સુખના સ્વાર્થ માટે સદાકાળ ધંધારોજગારમાં વિહાના કીડાની પેટે રાચીમાચી રહે છે, ઝીઝો અને પુત્રોનાં સુખ ભોગવવા માટેજ જીવન ધારણ કરે છે, ગમે તેમ કરીને પૈસો પેદા કરવો, કુદેવ, કુચુરૂઓ અને કુધર્મમાં આસક્ત થવું, ધન માટે યત્ન કરાવવા અને તેમાં પશુઓ હોમવાં, મલીન દેવીઓની ઉપાસના કરી શત્રુઓને મારી નાંખવાનો ઉદ્ધમ કરવો, પોતાના સુખને માટે હજારો પ્રાણીઓનો નાશ કરવો, ધર્મને વિષય સુખ માટે આરાધવો, વિષય ભોગ ભોગવવા માટે શરીરની સફલતા માનવી, જ્ઞાન માર્ગથી દૂર રહેવું, પરભવ, દેવલોક અને નરક વગેરે ન માનવાં,

૨૬૪

વચનામૃત.

ઇલાદિ જે કુવિચારો અને કુઆચારોને ધારણ કરે છે તે મનુષ્ય, ભવરૂપ રત્નની સૌ રૂપેયા જેટલી કિંમત આંકે છે.

મનુષ્યો, સ્વાર્થના માટે કુધર્મનું સેવન કરે છે અને મહારા. તહારા. પણાની બુદ્ધિ ધારણ કરી આ મારો દેશ અને આ પારકો દેશ એવી કલ્પના કરે છે, પોતાના સુખને માટે ગુરૂઓ, અને રાજા વગેરેનો પણ તિરસ્કાર કરે છે, જેઓ જેમાં જન્મ્યા તેનેજ પોતાનો દેશ માની પોતાનો આત્મારૂપ જે સ્વદેશ છે તેનું જ્ઞાન કરતા નથી, જેઓ ધન, દેશ, અને પુત્રાદિકની ઉન્નતિનેજ ખરી ઉન્નતિ માને છે, જેઓ રાગ અને દ્વેષમાં ફસાઇ જઇ જ્યાં ત્યાં લ. ડાઇઓ કરે છે, જેઓ ખરા દેવ અને ખોટા દેવને જાણી શકતા નથી, જેઓ તન, મન, અને ધનથી વૈષયિક સુખ ભોગવવા પ્રયત્ન કરે છે, જેઓ પર પ્રાણીનાં દુઃખ દેખી દયા લાવતા નથી, જેઓ ધર્મ કરે છે પણ તેમાં કાંઇ પણ સમજતા નથી, જેઓ ધર્મની ક્રિયા સંસારનાં સુખ માટે કરે છે, જેઓ દૃષ્ટિ રાગથી પોતાના ધર્મનેજ સત્ય માની ખરા ધર્મ સમજવા પ્રયત્ન કરતા નથી, જેઓ ખરા ધર્મને અસત્ય માને છે અને કુદેવ, કુગુર, અને કુધર્મની ભક્તિ કરે છે, નીતિનો આચાર પાળે છે-તોપણ દુનિયાની કીર્તિને માટે અને દુનિયાના ઇષ્ટ પદાર્થો માટે ધર્મ સેવે છે, જપ, તપ, અને ભક્તિ પ્રમુખ કરે છે પણ જેઓ ઓષ સંસ્થાથી કરે છે, અજ્ઞાન કષ્ટ તપ કરે છે, મિથ્યાત્વ ધર્મની ક્રિયાઓ કરે છે, ધર્મને જહાને થોડી ઘણી લક્ષ્મી ખરચે છે જેમાં થોડું સત્ય રહેલું છે અને ઘણું અસત્ય રહેલું છે એવા શાસ્ત્ર જેઓ વાંચે છે, અને ધારે છે, તેવા મનુષ્યો, ભવરૂપ રત્નની કિંમત -કંઇક ધર્મના લીધે-લાખ રૂપૈયાની આંકે છે.

જેઓ અરિહંત દેવને દેવ તરીકે જાણે છે, જિનાશાપાલક પંચ મહા-વ્રતધારક ગુરૂને ગુરૂ તરીકે માને છે, વીતરાગના કહેલા ધર્મને ધર્મ તરીકે માને છે, જેઓ નવ તત્ત્વને જાણી તેની શ્રદ્ધા કરે છે, જેઓ નરક, સ્વર્ગ, પુણ્ય, પાપ, જીવ, અજીવ, મોક્ષ, પરમાત્મા અને કર્મ આદિની શ્રદ્ધાને સમજીને ધારે છે, જેઓ ખરાને ખરૂં જાણે છે પણ કર્મના ઉદ્વેગથી તે પ્રમાણે વર્તી શકતા નથી, જેઓ દેવ ગુરૂ અને ધર્મની ભક્તિ કરે છે, જેઓ ધર્મ કરનારાઓને સહાય આપે છે, જેઓ મોક્ષમાં જવાની ઇચ્છા ધારણ કરે છે, જેઓ સાંસારિક સુખને દુઃખરૂપે જાણે છે, જેઓના રાગદ્વેષ મન્દ પડ્યા છે, જેઓને અધ્યાત્મ સુખ ઉપર પ્રેમ લાગ્યો છે, જેઓ અપેક્ષાથી પ્રભુનાં વચનો સમજી શકે છે, જેઓ પોતાના આત્માને તારવા માટે વૈરાગ્ય ધારણ કરે છે, જેઓના હૃદયમાં દયા છે તેઓ મનુષ્યભવરૂપ રત્નની કરોડ રૂપિયા જેટલી કિંમત આંકી દે છે એમ અત્ર સામાન્યપણે સમજવું.

વચનામૃત.

૨૬૫

જેઓ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો નાશ કરવા પ્રયત્ન કરી તેની મન્દતા કરે છે, જેઓ બાર વ્રતને ધારે છે, જેઓ દેવ, ગુરુ અને ધર્મની આરાધના કરે છે, જેઓ સંસારમાં રહ્યા છતાં પણ જળકમળની પેઠે નિર્લેપ રહે છે, જેઓ પાઠશાળાઓ અને જૈન ગુરુકુળો સ્થાપે છે, જેઓ સંસારને અંધન તુલ્ય ગણે છે, જેઓ યથાશક્તિ ધર્મ કરે છે, જેઓ પાપ કાર્યોનો દેશથી ત્યાગ કરે છે, જેઓ વીતરાગનાં શાસ્ત્ર સાંભળી આત્માની ઉન્નતિ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, જેઓ દાન, શીયલ, તપ અને ભાવનાતું યથાશક્તિ સેવન કરે છે, જેઓ ધર્મની સર્વ ક્રિયાઓ સમજીને કરે છે, જેઓને સાંસારિક સુખ છે તે વિષના સરખું લાગે છે, જેઓ અન્ય જીવોના આત્માને પોતાના જેવા ગણી દુઃખ દેવા પ્રયત્ન કરતા નથી, જેઓ શ્રદ્ધા, વિવેક અને ક્રિયામાં સ્થિર હોય છે, જેઓ અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી યોગજ્ઞાન વડે આત્માની ઉન્નતિ કરવા દૃઢ સંકલ્પ કરે છે, જેઓ જગતનો ઉદ્ધાર કરવા સંસાર સુખનો ત્યાગ કરવા ઇચ્છા ધારણ કરે છે, જેઓ ગંભીરતા, વિનય, વિવેક, પ્રેમ અને બ્રાતુભાવ આદિ સદ્ગુણોને ધારણ કરે છે તેવા મનુષ્યો, ભવરૂપ રત્નની કિંમત અખજ રૂપેયા જેટલી આંકે છે એમ સમજી લેવું.

જેઓ પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરવાને અને પરમાત્માનાં દર્શન કરવાને સંસારનો ત્યાગ કરે છે, જેઓ એકેન્દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિય પર્યંત સર્વ જીવોને પોતાના આત્મા સમાન લેખી સર્વની દયા પાળવી આદિ પંચ મહાવ્રતને ધારણ કરે છે, જેઓ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની આરાધના કરે છે, જેઓ જગતનો ઉદ્ધાર કરવા ધર્મના વિચારો ધારે છે, જેઓ મન, વાણી અને કાર્યાથી અન્યોતું બહું કરવા પ્રયત્ન કરે છે, જેઓ આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનનો ત્યાગ કરે છે, જેઓ સત્ય ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે, જેઓએ સાંસારિક સુખનો ત્યાગ કર્યો છે, જેઓ યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિને સેવે છે, જેઓ રાગ દ્વેષનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, જેઓ અહં મમત્વભાવનો ત્યાગ કરે છે, જેઓ સન્નિવહાનંદ સ્વરૂપમય પોતાના આત્માને જાણે છે, જેઓ કોઈનું પણ પુરુષ ધૃષ્ટતા નથી, જેઓ આત્મદેશને પોતાનો માની માયારૂપ દેશને પર માની તેનો ત્યાગ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, જેઓ મોહ, માયા, કામ અને અજ્ઞાન આદિ દુર્ગુણોનો નાશ કરવા સદાકાળ જ્ઞાન ધ્યાનમાં રમણતા કરે છે, જેઓએ કનક, કાન્તા અને ધર વગેરેનો અનન્ત સુખ માટે ત્યાગ કર્યો છે, જેઓએ અનન્ત સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે સર્વની મમતા ત્યજી છે, જેઓ અપ્રમાદ દશામાં રહે છે, જેઓ ઉપરના ગુણસ્થાન કે આત્મશક્તિથી ચડ્યા કરે છે, જેઓ

૨૬૬

વચનામૃત.

અધ્યાત્મ જ્ઞાનવડે શુદ્ધોપયોગમાં રમે છે, જેઓ આત્માની પરમાત્મ સત્તાને પ્રગટ કરવા ક્ષણે ક્ષણે ઉપયોગમાં રહે છે, તેવા મનુષ્યો આ મનુષ્યભવરૂપ પારસમણિની કિંમત અનંત ગણી આંકે છે.

આ ઉપનયથી સમજવું કે આ દેહની અનંત ગણી કિંમત છે જેનામાં જોટલી યુદ્ધિ છે તેટલી તેની કિંમત આંકી તે વડે સ્વયુદ્ધિ પ્રમાણે કાર્યો કરે છે. ખરેખર પરમાત્મપદની પ્રાપ્તિ માટે મળેલા મનુષ્ય ભવને મૂઢ પુરૂષો હારી જાય છે. જેની અંતર ચક્ષુ ખીલી છે એવા જ્ઞાની પુરૂષો, મનુષ્ય ભવની અનંત ગણી કિંમત આંકી પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરે છે. આ દૃષ્ટાંતથી હૃદય સાધ્ય વસ્તુનો વિવેક પ્રગટાવી આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ માટે ઉદ્યમ કરવો. જ્ઞાન, દર્શન, ચરિત્ર, અનંત સુખ અને અનંત વીર્ય શુભ્રમય આત્મા છે; તે શુભ્રો પ્રગટ કરવા માટેજ મનુષ્ય દેહ રૂપ પારસ-મણિનો ઉપયોગ કરવો. એ પ્રમાણે જેઓએ ઉપયોગ કર્યો છે તેઓ સિદ્ધ-યુદ્ધ પરમાત્મા થયા અને થશે, બન્ય હોવાએ પણ તે પ્રમાણે સાધ્યની સિદ્ધિ માટે પ્રયત્ન કરી અનંત સુખની પ્રાપ્તિ કરવી એજ મનુષ્યભવરૂપ રતનના દૃષ્ટાંતની સફલતા જાણવી. જૈન ધર્મના ઉદ્ધાર માટે મનુષ્ય દેહ વડે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જૈનોનો ઉદ્યમ કરવા આત્મભોગ આપવો જોઈએ. વારંવાર મનુષ્ય જન્મ પ્રાપ્ત થનાર નથી, માટે ઉપર્યુક્ત દૃષ્ટાંતનું મનન કરી ધર્મમાં લક્ષ્ય ધારવું. ઓં શાન્તિઃ ૩

ધર્મનું સંક્ષિપ્ત રહસ્ય.

શાસ્ત્રં बोधाय दानाय धनं धर्माय जीवितम् ।

वपुः परोपकाराय धारयन्ति मनीषिणः॥

અર્થ—જ્ઞાની મનુષ્યો શાસ્ત્ર, બોધને અર્થે ધારણ કરે છે અને યુદ્ધિ-શાળી પુરૂષો ધન દાનાર્થે ધારણ કરે છે અને શરીર પરોપકાર માટે ધારણ કરે છે. દુનિયામાં શાસ્ત્ર અનેક પ્રકારનાં છે. વળી અનેક પ્રકારની બાષા-ઓથી શાસ્ત્ર રચાયાં છે, વળી પ્રત્યેક શાસ્ત્રો પોતપોતાનાં વિષયોને પ્રતિપાદન કરે છે, દુનિયાના પદાર્થોના વર્ણન અર્થે પણ અનેક શાસ્ત્ર રચાયાં છે, તે સર્વ શાસ્ત્રો વાંચતાં વાંચતાં આયુષ્ય પણ પૂર્ણ થઇ જાય, તોપણ જગતના શાસ્ત્રોનો પાર આવે નહિ, ત્યારે અનેક બાષાનાં અનેક શાસ્ત્રોમાંથી પ્રથમ

વચનામૃત.

૨૬૭

કોનું વાંચન કરવું જોઈએ. વળી દુનીઆમાં અનેક પ્રકારની જાહેર ખબરો આપનાર માસિક પત્રો તથા સપ્તાહિક પત્રો, તથા પ્રતિદિન નિકળતાં પત્રો પ્રગટ થતાં દેખાય છે. વળી ધર્મતત્ત્વની પણ વ્યાખ્યા કરનાર અનેક શાસ્ત્રો મોજુદ છે અને દરેક ધર્મના પ્રવર્તકો પણ પોતપોતાના ધર્મનો ફેલાવો કરવા માટે કમર કશી તન મન ધનથી પ્રયત્ન કરે છે. અપનાં બોર મીઠાં એ કહેવતને અનુસરી સર્વ પોતપોતાના ધર્મ ગ્રંથોનું જ એકાંત પ્રતિપાદન કરે છે. ધર્મ પણ દુનિયામાં અનેક છે. ત્યારે કયો ધર્મ સત્ય અને કયો અસત્ય, તેનો નિર્ણય કરવા પણ બહુ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. પણ વિચારો કે થોડું જીવન છે, યુદ્ધિ અલ્પ છે, સર્વ શાસ્ત્રો વાંચી શકાય તેમ નથી, ત્યારે હવે કેમ કરવું જોઈએ? ત્યારે આવી ગંભીર શંકાસ્પ અસાનને દૂર કરનાર શ્રી સર્વસુ મહાવીર સ્વામી કહે છે કે સર્વ જગતના પદાર્થો નવતત્ત્વમાં સમાર્પિત જાય છે. નવતત્ત્વની બહિર કોઈ વસ્તુ નથી. જે એ નવતત્ત્વનું જ્ઞાન કરવામાં આવે તો સર્વ દુનિયાના શાસ્ત્રોનો અંતરભાવ તેમાં થયો એમ જણાયા વિના રહેશે નહિ. સર્વ પગ હસ્તિના પગમાં સમાય છે, તેમ સર્વ દુનિયાનો સારાંશ નવતત્ત્વોમાં સમાય છે. નવતત્ત્વનું જેટલું વર્ણન કરીએ તેટલું ન્યૂન છે. ત્યારે મનમાં વિચાર થશે કે આમનું વચન પ્રમાણુ છે. નવતત્ત્વના કથન કરનાર શ્રી વીરપ્રભુ આત્મ હતા. તેમાં શું પ્રમાણુ? તેના પ્રત્યુત્તરમાં કહે છે કે શ્રી વીરપ્રભુએ સમસ્ત રાગદ્વેષનો જય કર્યો છે, તેથી તે વીતરાગ કહેવાય છે. વળી તેઓ કેવળજ્ઞાન ધારી હતા, તેથી સર્વ વસ્તુઓના સ્વરૂપને સારી રીતે જાણતા હતા. હવે સમજવાનું કે જે સર્વસુ હોય, તથા વીતરાગ હોય તે તત્ત્વનું સ્વરૂપ જેવું હોય તેવું કહે, એ પ્રમાણુ સિદ્ધ છે. હવે વિચારો કે જગતના દૃશ્ય અને અદૃશ્ય પદાર્થોનું સ્વરૂપ પણ જે પોતાની જ્ઞાન દૃષ્ટિથી જાણી રહ્યા છે, તેમની કેવી અદ્ભુત શક્તિ? વળી સર્વ પદાર્થોનું સ્વરૂપ પોતાની વાણી વડે ભવ્ય જીવેને જ્ઞાનાર્થે પ્રકાશ્યું, તેથી તેમનો કેટલો ઉપકાર? હવે આગળ વિચારતાં જિજ્ઞાસા થશે કે નવતત્ત્વ કયાં તો તેને સંક્ષેપમાં બતાવવા ગાથા કહે છે:—

જીવાજીવાપુર્ણ પાવાસવસંવરોય નિજ્જરણા ॥

બંધોમુલ્લવોય તહા નવતત્ત્વાહુંતિ નાયવ્વા ॥ ? ॥

અર્થ—જીવતત્ત્વ, ખીજું અજીવ તત્ત્વ, ત્રીજું પુણ્ય તત્ત્વ, ચોથું પાપ તત્ત્વ, પાંચમું આશ્રવ તત્ત્વ, છઠું સંવર તત્ત્વ, સાતમું નિર્જરા તત્ત્વ, આઠમું બંધતત્ત્વ અને નવમું મોક્ષ તત્ત્વ. આ નવ તત્ત્વના સ્વરૂપને સમ્યક્ પ્રકારે જાણવું

૨૬૮

વચનામૃત.

જોઇએ. દ્રવ્ય પ્રાણુ અને ભાવ પ્રાણુને જે ધારણ કરે છે, તેને જીવ કહે છે. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય, અને ઉપયોગ, એ જીવના ભાવ પ્રાણુ છે. પાંચ ઈન્દ્રિયો, ત્રણ બળ, અને શ્વાસોશ્વાસ તથા આયુષ્ય એ દશ દ્રવ્ય પ્રાણુ છે. એકેન્દ્રિય જીવોને ચાર પ્રાણુ હોય છે. બેરેન્દ્રિય જીવોને છ પ્રાણુ હોય છે, તથા ત્રીન્દ્રિય જીવોને સાત પ્રાણુ હોય છે, ચતુન્દ્રિય જીવોને આઠ પ્રાણુ હોય છે, અસંજી પંચેન્દ્રિય જીવોને નવ પ્રાણુ હોય છે અને સંજી પંચેન્દ્રિય જીવોને દશ પ્રાણુ હોય છે. જીવતત્ત્વની અંદર દુનિઆમાં રહેલા સર્વ જીવોનો સમાવેશ થાય છે. સિદ્ધ અને સંસારી એ બે પ્રકારના જીવોનો સમાવેશ પણ જીવતત્ત્વમાં થાય છે. વિદ્યાના કીડાથી તે ધન્દ્ર પર્યંત મોટા જીવોનો સમાવેશ પણ જીવ તત્ત્વમાં થાય છે. જીવવિચાર, નવતત્ત્વઅંશ, જીવાભિગમસૂત્ર, અને પત્રવણાસૂત્ર, વગેરે ગ્રંથોમાં જીવોનું સ્વરૂપ અને તેની સ્થિતિ બહુ સક્ષમ રીતે વર્ણવી છે. પૂર્વોક્ત જીવતત્ત્વના ચૌદ ભેદ થાય છે, તેમજ તેના પાંચસે' ત્રેસઠ ભેદ પણ થાય છે. વળી સર્વ જીવોમાં જ્ઞાન સ્વરૂપ ચેતના છે, તેથી ચેતનાની અપેક્ષાએ સર્વ જીવ એક પ્રકારે છે. ત્રસ અને ચાવર ભેદમાં જીવોનો સમાવેશ થાય છે, માટે તેની અપેક્ષાએ જીવ બે પ્રકારના સમજવા. વળી દુનિઆમાં કેટલાક જીવો સ્ત્રી વેદી છે. કેટલાક પુરૂષ વેદી છે. અને કેટલાક નપુંસક વેદ વાળા છે જ્યાં જીવો ત્યાં જગતમાં ત્રણ વેદ પૈકી ગમે તે વેદવાળા જીવો છે, માટે તે અપેક્ષાએ, જીવ ત્રણ પ્રકારના જાણવા. વળી દુનિઆમાં ચાર પ્રકારની ગતિ છે. ૧ દેવગતિ, ૨ મનુષ્યગતિ, ૩ તિર્યચગતિ, અને ૪ નરકગતિ. સર્વ સામાનિક જીવો કર્મના યોગે ચાર ગતિમાં પરિભ્રમે છે. જ્યાં સુધી જીવના પ્રદેશોની સાથે કર્મ લાગ્યાં છે, ત્યાં સુધી જીવ ચાર ગતિમાંથી ગમે તે ગતિમાં હોય છે. વિશેષ પુણ્ય દેવગતિ અને મનુષ્ય ગતિમાં અવતરી ભોગવું પડે છે અને તિર્યચ તથા નરકમાં વિશેષ પાપ ભોગવાય છે. ચાર ગતિની અપેક્ષાએ. જીવો ચાર પ્રકારના છે, પૃથ્વિકાય, અપકાય, તેજકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાય, એ છકાયની અપેક્ષાએ જીવો છ પ્રકારના છે. વીતરાગ પ્રભુનાં વચનો એવાં છે કે અપેક્ષાએ જોતાં પરસ્પર કોઇ પણ વચનોનો વિરોધ આવતો નથી, સ્વાદ્વાદ મુદ્રાએ મુદ્રિત ભગવદ્ વાણીની એવી સંઘટના છે કે તે કોઇ પણ સ્થળે રખાવના પામતી નથી. હવે અજીવ સંબંધી વિવેચન કરે છે.

જેનામાં જીવનું લક્ષણ નથી, અર્થાત્ જીવથી વિપરીત તે અજીવ કહેવાય છે, શુભ, વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શયુક્ત પૌર્ણલિક કર્મ આત્મ પ્રદેશોની સાથે લાગે છે, તેને પુણ્ય તત્ત્વ કહે છે, અને અશુભ, વર્ણ, ગંધ, રસ,

વચનામૃત.

૨૬૯

અને સ્પર્શયુક્ત પૌર્ણિક સ્કંધો આત્માસંખ્ય પ્રદેશોની સાથે લાગે છે, તેને પાપતત્ત્વ કહે છે. શુભાશુભ કર્મ જે દ્વારા આવે છે તેને આશ્રવ તત્ત્વ કહે છે. શુભાશુભ કર્મ જે દ્વારા શૈકાય છે તેને સંવર તત્ત્વ કહે છે. પૂર્વોપાર્જિત કર્મનું બાહ્ય અભ્યંતર તપશ્ચરણથી નિર્જરવું તેને નિર્જરા તત્ત્વ કહે છે. ચાર પ્રકારે કર્મનું આત્માની સાથે બંધાવવું તેને બંધત્ત્વ કહે છે. હવે તે બંધાએલ કર્મનું આત્માથી દૂર થવું તેને મોક્ષ તત્ત્વ કહે છે. આ નવ તત્ત્વની બહિર્ કોઈ પણ વસ્તુ હવે રહેતી નથી એમ અનુભવથી માલુમ પડે છે. જેણે આ નવ તત્ત્વનું સ્વરૂપ સમ્યક પ્રકારે જાણ્યું, તેણે સર્વ જાણ્યું. કારણ કે નવ તત્ત્વના સમ્યક બોધથી કોઈ જાણવાનું અવશેષ રહેતું નથી. ચોપાનીયાં, અને માસિકા આદિ સર્વનું સાર સમજે તો નવ તત્ત્વમાં છે, નક્કી સમજે કે, જ્યાં નવ તત્ત્વનું સમ્યક વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે તેજ સત્યજ્ઞાન સમજવું. નવ તત્ત્વનો વિસ્તાર સૂત્રોમાં વિશેષથી કરવામાં આવ્યો છે. આત્માર્થી ભવ્ય જીવોએ નવતત્ત્વનું સ્વરૂપ ગુરુગમદ્વારા સમજવું જોઈએ; નવ તત્ત્વમાં સંવર તત્ત્વનો આદર વિશેષથી કરવો. આશ્રવનો ભાગ કરવો, વ્યવહારથી પુણ્ય તત્ત્વ આદરવા લાયક છે, પાપ તત્ત્વનો ભાગ કરવો યોગ છે. જિનેશ્વર કથિત સ્વાદ્વાદજ્ઞાનજ બોધ હેતુ છે. સારમાં સાર જગતમાં જિનેશ્વર કથિત ધર્મનું સાધન જાણવું, વીતરાગ ભગવતની આજ્ઞા ઉપાદેય છે. જિનેશ્વર ભગવાનની આજ્ઞામાં ધર્મ છે, માટે વીતરાગ કથિત વ્યવહાર માર્ગ પ્રમાણે વર્તન કરી, નિશ્ચય દષ્ટિ હૃદયમાં ધારણ કરવી. મનુષ્ય જન્મ પામી હે ચેતન ! તું સમજે તો સમજ કે, ધર્મજ્ઞ આદરવા લાયક છે. ધર્મથીજ સત્ય સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. માટે સંવર રૂપ ધર્મમાં લક્ષ રાખવું.

મનનીય વિચારો.

સજ્જનને ઓળખીને તેની સંગતિ કરવી. દુર્જનને ઓળખી તેનો પકડાયો પણ ક્ષેવો નહિ.

સ્નેહી પણ ઓછા કરવા, અને ધણા કરવા હોય તોપણ સજ્જનનેજ કરવા.

ગમે તેવી લાલચ મળતી હોય તોપણ દુર્જનનો સંગ કરવો નહિ.

આપણે ખાસ જે જે કાર્ય કરવાનાં છે, તેમાં પ્રમાદ કરવો નહિ.

સહજ વાત કરતાં અથવા કારણસર કોષનો જુરસો આવે, તોપણ તેને સમાધાન પ્રમાણે શેકવો અને તેજ કોષના જુરસાને અંતરમાંજ દાખી દેવો.

૨૭૦

વચનામૃત.

કોધના આવેશમાં આવી ગમે તેમ બોલી વિરોધ વધારવો નહિ; એજ નિરપાધ પદ પ્રાપ્ત કરનારા સાધકોનું કર્તવ્ય છે.

તત્કાળના અથવા થોડા વખતના સ્નેહિ મનુષ્યોનો પૂર્ણ ભરોસો રાખવો નહિ, પણ તેની સ્નેહિ કે સ્વાર્થ બુદ્ધિની કોઈ યુક્તિ પ્રયુક્તિથી પરિક્ષા કરી લેવી અને પછી શુદ્ધ પ્રેમ જણાય તો ઉત્તરોત્તર ધીત ક્રમથી સ્નેહમાં તથા વિશ્વાસમાં વધારો કરવો અને તેના શુદ્ધ સ્નેહનો ઉપકાર કરવા લક્ષ્ય રહેવું.

સ્ત્રીઓના ચરિત્ર અગમ્ય છે, માટે સ્ત્રીઓના સંપર્કથી ચેતી ચાલવું. પુરૂષે પરસ્ત્રી સાથે પ્રેમ બાંધવો નહિ. પરસ્ત્રીના પાસમાં પડેલા બીચારા જીવો સર્વ અધોગતિ ભાક્ષ થયા છે, થાય છે અને થશે. જેમ કુકડાના બચ્ચાંઓને બીલાડીથી ભય રહે છે, તેમ બ્રહ્મચારીને સ્ત્રીના સ્ત્રી-રથી ભય રહે છે.

બ્રહ્મચર્યરૂપ કલ્પવૃક્ષની સાચવણી નવ વાડ વિના થતી નથી. બ્રહ્મચારી પુરૂષે નવ વાડ અવશ્ય જાળવવી.

આશ્વા એજ જગતમાં સર્વ દુઃખનું મુળ કારણ છે, આશારૂપ પાસમાં સપડાતા જીવો મૃગની ભાક્ષ દુઃખી થાય છે.

જેને આશ્વારૂપ પિશ્ચાચિની વળગી, તેને સુખ શાંતિ મળતી નથી.

પ્રવૃત્તિ તેજ દુઃખનું મૂળ છે, જ્યાં જ્યાં જેટલી પ્રવૃત્તિ તેટલીજ ત્યાં અસ્થિરતા જાણવી.

નિર્વૃત્તિ માર્ગમાં ધર્મ સમાયક્ષો છે.

પરદૂષણ જોવામાં જેટલી મનોવૃત્તિ તેટલોજ પરાભવ જાણવો.

પરભાવમાં દુઃખ છે, અને સ્વસ્વભાવ રમણતામાં સુખ છે.

સમયે સમયે જે વિચારીને વાણી વહે છે, તેને ઉપાધિનો પ્રસંગ આવતો નથી.

પંચમ કાળમાં કૃષ્ણ પક્ષિયા જીવોની બહુલતા છે, તેથી ધર્મની આ-રાધના વિરલા જીવો કરી શકે છે.

વ્યવહારમાં વર્તી નિશ્ચય દૃષ્ટિ હૃદયમાં ધારણ કરવી.

આહાર તેવો ઉદ્દગાર, આ કહેવત જાણવા યોગ્ય નથી. ન્યાયવૃત્તિથી ઉપાર્જન કરેલા ધનથી જે આહાર ગ્રહણ કરવામાં આવે છે, તે સદ્બુદ્ધિનો લાયક બને છે.

વચનામૃત.

૨૭૧

યોગ્યતા જોયા વિના હૃદયની વાત કોઈની પાસે કહેવી નહીં.

સુખ દુઃખ આવે હર્ષ વા વિષાદને જ્ઞાની પુરષો ધારણ કરતા નથી.

સુખ દુઃખમાં સંભાવ રાખનારની બલીહારી છે, જેણે સુખમાં જીંદગી ગાળી છે, તેને દુઃખનું બાન હોતું નથી, તેથી તે ગરીબ લોકો પર પડતાં દુઃખ જાણી શકતો નથી, એવા સુખી લોકો બીજાના દુઃખની વેદના જાણવા અસમર્થ રહે છે.

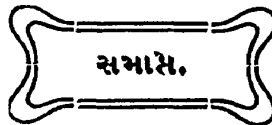
દુઃખ વિના સુખની પ્રાપ્તિ નથી.

જેને બાહ્ય સુખમાં ધ્વંષા છે, તે અંતર સુખથી દૂર રહે છે.

જેને અંતરમાં સુખની ધ્વંષા છે, તે બાહ્ય વસ્તુમાં દુઃખજ દેખે છે.

શ્રી જીનેશ્વર ભગવાનની વાણી એજ મોક્ષ માર્ગની દીપિકા છે, બાકી પોતાની ધ્વંષા પ્રમાણે ચાલવું, કથવું, તે સર્વ અજ્ઞાન દશા છે.

આત્માના સદ્ગુણો ખીલવવા માટે મનુષ્ય જન્મ છે.



સમાપ્ત.

श्रीमद् बुद्धिसागरजी ग्रन्थमाला. ग्रन्थाक ११.



गुणानुराग कुलक.



आवृत्ति ३ ७.

ગુણાનુરાગ.

જગતમાં કોઈના કોઈ ગુણુ ખીલ્યા હોય છે અને કોઈનામાં કોઈ ગુણુ ખીલ્યા હોય છે. અનેક દોષોનો નાશ થતાં અનેક ગુણો ખીલે છે. કોઈ પ્રાણીમાં ગુણો વિશેષ હોય છે અને દોષો થોડા હોય છે, તેમ કોઈનામાં દોષો વિશેષ હોય છે અને ગુણો થોડા હોય છે. વિવેક દષ્ટિધારકે દોષોને ટાળી ગુણો ગ્રહણ કરવા. જેનામાં એક પણુ ગુણુ હોય તો તેની પ્રશંસા કરવી. દોષોની નિંદા કરવી નહીં. સમ્યક્ત્વધારી ગુણોને ગ્રહણ કરે છે; તેની દષ્ટિએ ગુણો દેખાય છે. કોઈનામાં અવગુણુ દેખી આશ્ચર્ય પામવું નહિ; કારણ કે અવગુણો તો અનાદિકાળના છે; ગુણોને દેખી આશ્ચર્ય પામવું.

સદ્ગુણોને દેખનાર જીવ ખરેખર મુક્તિમાર્ગે સમ્મુખ થાય છે. કદાચ અને દષ્ટિરાગમાં ફસેલા જીવો ખીળના ગુણોને પણુ દોષરૂપે ગણે છે. આત્માર્થી જીવોમાં સદ્ગુણુ દષ્ટિનો ગુણુ ખીલવાથી તેમની દિવ્ય આંખે સત્ય દેખાય છે.

સદ્ગુણુદષ્ટિધારકો, સદ્ગુણી પુરૂષોના ગુણોનું બહુમાન અને પ્રશંસા કરે છે; માટે આવા ઉત્તમ ગુણુની ખીલવણી માટે સાધુઓએ, સાધ્વીઓએ, શ્રાવકોએ અને શ્રાવિકાઓએ સદ્ગુણુદષ્ટિ ધારણ કરવી.

દરેક ધર્મ પાળનારાઓ જો સદ્ગુણુ દષ્ટિ ધારણ કરશે તો તેમના આત્માની ઉન્નતિ કરશે અને અન્તે અનન્ત આનન્દમય પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરશે.

સર્વ આત્માઓની સદ્ગુણુદષ્ટિ ખીલો એજ આશી:-ૐ શાન્તિઃ ૩.

મુનિ બુદ્ધિસાગર.

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી કૃત ગુણાનુરાગ ગ્રન્થનું વિવેચન.

ગુણાનુરાગથી થનાર તીર્થકરને મંગલાચરણુમાં
નમસ્કાર કરે છે.

સયલ કલ્હાણ નિલયં, નમિડણં તિત્થનાહ પયકમલં;
પરગુણગહણસરૂવં, મળામિ સોહગ્ગ સિરિ જણયં. ॥ ૧ ॥

સકલ કલ્યાણના આશ્રયરૂપ, તીર્થનાથ ભગવાનના પદકમલને નમસ્કાર કરીને સૌભાગ્ય લક્ષ્મીને આપનાર પરગુણ ગ્રહણસ્વરૂપને કહું છું—તીર્થકર ભગવાનના આત્માએ પૂર્વ જન્મોમાં પરગુણોના સામી દૃષ્ટિ કરી હતી. પરના અવગુણો દેખતાં અને જાણતાં છતાં પણ કોઈની આગળ તે પ્રકાશ્યા નહોતા. તેમ કરવાથી પોતાને તથા પરને કંઈ લાભ નથી, તેમ ભગવાનના આત્માએ પૂર્વ ભવમાં જાણ્યું હતું; પરના ગુણમાં લક્ષ રાખી પોતે ભગવાન તીર્થકર થયા, માટેજ તેમને નમસ્કાર કરવો ઉચિત છે. તેઓશ્રી કેવલજ્ઞાનથી સર્વના દોષો જાણતા હતા, તોપણ કોઈની આગળ કોઈનો દોષ કહેતા નહોતા; તેમજ દોષીને તું દોષી છે એમ કહેતા નહોતા. કોઈના આત્માને ખોટું લાગે એવું કેવલજ્ઞાન થયા છતાં પણ બોલતા નહોતા. જ્યાં લાંથી પણ સદ્ગુણ દૃષ્ટિથી ગુણો લેવા. હજારો અવગુણ મૂકીને મનુષ્યમાં રહેલો એક પણ ગુણ લેવો, કારણ કે ગુણી થવું હોય તો ગુણ દેખવાનીજ રેવ પાડવી, એમ ભગવાન સમવસરણુમાં બેસી કહેતા હતા. એવા ભગવાનનું સ્મરણ અને નમન કર્યાથી આત્મામાં સદ્ગુણો પ્રગટે છે, માટે તેમને નમસ્કાર કરવો યોગ્ય છે. જ્યાં લાં ગુણ દેખવાથી ગુણદૃષ્ટિ ખીલે છે અને અવગુણ દૃષ્ટિનો નાશ થાય છે.

આઠ કર્મ એજ અવગુણ છે. વિચારો કે આઠ કર્મ કોને નથી લાગ્યાં? જેને આઠ કર્મ લાગ્યાં છે તેટલા અવગુણી છે. સારે અવગુણી પોતે અવગુણ દેખે છે અને પ્રકાશે છે, તેથી કંઈ આત્મકલ્યાણ થતું નથી. માટે ભગવાનને નમસ્કાર કરી ભગવાને જેમ પૂર્વભવોમાં ગુણાનુરાગ ધાર્યો હતો, તેમ ગુણાનુરાગ ધારણ કરવો જોઈએ.

૨૭૬

ગુણાનુરાગ.

ઉત્તમ ગુણાનુરાગથી સર્વ પદવીઓ મળે છે.

ગાથા.

ઉત્તમ ગુણાનુરાગો, નિવસઈ હિયંમિ જસસ પુરિસસસ

આતિત્યરપયાઓ, ન દુલ્લહા તસસ રિદ્ધિઓ ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ—જે પુરૂષના હૃદયમાં ઉત્તમ ગુણાનુરાગ હોય છે, તે બ-
વ્યાત્મા તીર્થંકરની સર્વોત્તમ પદવી પ્રાપ્ત કરે છે; તેને કોઈ પણ પ્રકારની
રૂઢિઓ દુર્લભ નથી. સર્વ પ્રકારની ઉત્તમ પદવીઓનું કારણ ગુણાનુરાગ છે.
કોઈ પણ પદાર્થની પ્રાપ્તિમાં તેના ઉપર થતો રાગજ પ્રથમ હેતુભૂત છે. રાગ
જે પ્રકારનો છે, પ્રશસ્યરાગ અને બીજો અપ્રશસ્યરાગ. અપ્રશસ્યરાગ છે
તે ક્ષણિક પદાર્થોપર થાય છે. અપ્રશસ્યરાગથી આત્માની ઉન્નતિ થતી
નથી. બાહ્યદુનિયાના પદાર્થો કે જે ક્ષણિક છે, તેના ઉપર, બ્રાંતિથી પોતાના
માની, રાગ ધારણ કરવાથી આત્મા પ્રતિદિન ક્રોધાદિક શત્રુઓના વશમાં પડે
છે અને કર્મની વર્ગણાઓ ગ્રહણ કરે છે, રજોગુણ અને તમોગુણમાં પ્રવેશ
છે, સત્ત્વગુણને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, મિથ્યાત્વભાવને ધારણ કરે છે, સુખને
બહલે અપ્રશસ્યરાગથી દુઃખ પેદા કરે છે અને તેને જરા માત્ર શાંતિ મળતી
નથી, માટે સ્વપ્ન સમાન ક્ષણિક પદાર્થમાં રાગ કરવાની કંઈ જરૂર નથી.

જગતમાં સત્ત્વ આનંદમય આત્માઓ છે. આત્માના અનંતગુણો છે.
કામ ક્રોધાદિ અવગુણોને ભૂલી જઈ, જ્યાં દેખવું ત્યાં આત્માના સંતોષ,
સમતા, વિવેક અને જ્ઞાન આદિ ગુણોને દેખવા. બાળક કે વૃદ્ધ હોય પણ ગમે
ત્યાં ગુણ હોય તેને જોવા, ગુણનો રાગ કરવાથી અવગુણ ઉપર ચિત્ત જશે
નહિ. પ્રથમ સાધક અવસ્થામાં ગુણના રાગની જરૂર છે. ગુણના રાગના
ઉત્તમ સંસ્કારો પાડવાથી ફરીથી થનાર જન્મમાં તે તે ગુણો સ્વયમેવ આ-
ત્મામાં પ્રગટે છે. સાધનો પણ ગુણાનુરાગને વધારનાર પ્રાપ્ત થાય છે. જે
જે રૂઢિઓ દુર્લભ હોય છે તે પણ ગુણાનુરાગીને સહેજે મળે છે. ગુણા-
નુરાગી અન્ય ઉપર સારાભાવથી જુએ છે તેથી તેના ઉપર પણ અન્ય
જીવો સારા ભાવથી જુએ છે, “જેવી કરણી તેવી પાર ઉતરણી,”
“જેવું વાવશો તેવું લણશો.” તાત્પર્યાર્થ કે ગુણાનુરાગથી ઉત્તમ પદવીઓ
મળે છે. જરા તે પ્રમાણે વર્તી જુઓ.

ગુણાનુરાગીને ગ્રંથકાર સદા નમસ્કાર કરે છે.

ગાથા.

તે ધન્ના તે પુન્ના, તેસુ પળામો હવિજ્જ મહનિચ્ઙં;

જેસિં ગુણાનુરાગો, અકિત્તિમો હોઈ અણવરયં. ॥ ૩ ॥

ગુણાનુરાગ.

૨૭૭

ભાવાર્થ—જેઓને હમેશાં અકૃત્રિમ ગુણાનુરાગ રહે છે, તેઓને ધન્ય છે. જેઓ પુણ્યવંત છે, તેઓને મારા સદા પ્રણામ હોજો. ગુણાનુરાગ કરવાથી ધન્યવાદ પ્રાપ્ત થાય છે. અકૃત્રિમ અનુરાગ કરવો ઘટે છે. ઉપર ઉપરથી સ્વાર્થ વા કપટયુક્તિથી કેટલાંક ગુણાનુરાગનો ડોળ ધારણ કરે છે, અને સ્વાર્થ સરે છે, એટલે અપવાદ બોલવા મંડી જાય છે. કેટલાંક પુરૂષો કોઈ પણ પ્રકારની સ્વાર્થયુક્તિ વિના માર્ગાનુસારીપણાથી ગુણોનો રાગ ધારે છે, તેવા પુરૂષોને ધન્યવાદ ઘટે છે. જે પુરૂષો શત્રુ થઈને માર માર કરતા આવેલા પુરૂષોના પણ છતાં ગુણનો રાગ ધારે છે, પ્રાણાંતે શત્રુના પણ અવગુણો બોલતા નથી, તેઓને સદાકાળ નમસ્કાર થાઓ. જેની સાથે પ્રેમ હોય તેના ગુણનો તો રાગ થાય, પણ જેના ઉપર પ્રેમ ન હોય અને પ્રતિપક્ષી હોય, તેના ગુણોનો રાગ થવો એ કાંઈ સામાન્ય વાત નથી. કોઈ પોતાની નિંદા કરવા મંડી જાય છે, ત્યારે આપણે તેના દોષો પ્રકાશીએ છીએ, ચીડાઈએ છીએ, તેનું યુરું કરવા બાકી રાખતા નથી, તેના ગુણો પણ અવગુણ રૂપે બાસે છે, એમ વિચાર કરતાં સમજશે. આ ઉપરથી કહેવાનું કે અવગુણીમાં પણ કોઈ ગુણ હોય વા શત્રુમાં પણ કોઈ ગુણ હોય તો તેનો રાગ કરવો તે કંઈ સામાન્ય ગુણ કહેવાય નહીં, સદાકાળ ગુણાનુરાગ એક સરખો ધારણ કરવો જોઈએ. વિશેષ શું? ગુણાનુરાગમાં સર્વ સમાય છે તે જણાવે છે.

બહુ બણવા વગેરેથી શું? ફક્ત એક ગુણાનુરાગ ધારણ કરવા યોગ્ય છે.

ગાથા.

કિં बहुणा भणिणं, किंवा तविण किंवा दाणेणं;

इकं गुणानुरायं, सिकखह सुख्खाण कुलभवणं. || ૪ ||

ભાવાર્થ—ધણું બણવાથી, ઉગ્ર તપ કરવાથી કે અતિ દાન દેવાથી કંઈ વળવાનું નથી; સર્વ સુખોનું સ્થાન એવા ગુણાનુરાગને શીખો, અર્થાત્ ગુણાનુરાગ ધારણ કરવાની ટેવ પાડો, અનેક વિદ્યાનો અભ્યાસ કર્યો હોય તોપણ અભિમાન-નિંદાદિક દોષો જતા નથી. વાદાય વિદ્યાધ્યયનં ચ મેડમૂત્ ઇત્યાદિ દોષોનો નાશ ગુણાનુરાગ વિના થતો નથી. વિદ્વાનો પરસ્પર એક બીજાની વિદ્વતાનું ખંડન કરે છે. કોઈ વિદ્વાન્ પ્રેરેસર થઈને પણ જ્યાં ત્યાં દોષો ગ્રહણ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, ગુણાનુરાગ વિનાનો

૨૭૮

ગુણાનુરાગ.

વિદ્વાન્ પોતાની વડાઈ અને પરની હલકાઈ કરવા અનેક પ્રકારના ડોળ કરે છે, પણ વિદ્વાન્ હોય અને ગુણાનુરાગી હોય તોજ દૂધમાં સાકર ભળવા બરાબર છે. ગુણાનુરાગી વિદ્વાન્ દૃષ્ટિદોષમાં ફસાતો નથી તેથીજ તેવો વિદ્વાન્ વીતરાગના ગુણોને ગ્રહણ કરી શકે છે. કારણ કે તેને “મહારૂ તે સારૂ લાગતું નથી, પણ સારૂ તે મહારૂ” એ ખરૂં લાગે છે. ગુણાનુરાગી વિદ્વાન્, વીતરાગનાં વચ્ચેનાં સત્ય જાણી શકે છે અને તેનો આદર કરી શકે છે. જૈનધર્મનાં અહમુત રહસ્યોને ગુણાનુરાગી વિદ્વાન્ સહજે છે. બહુ તપશ્ચર્યા કરનારાઓ પણ ગુણાનુરાગ વિના એક ખીજના ગુણુ સાંખી શકતા નથી. ક્રોધાગ્નિમાં સંતપ્ત રહે છે, તપનું અછરણ ક્રોધ એ કહેવતની સિદ્ધિ ગુણાનુરાગ વિના થાય છે. જો ગુણાનુરાગ પ્રગટે છે તો તપશ્ચર્યાનું ફળ એસે છે. ક્રોધની શાંતિ થાય છે. સદ્ગુણની રચિ ધારણ કરનાર, પોતે સુખી થાય છે. તપશ્ચર્યાની અનેક લખિષ પ્રાપ્ત કર્યા છતાં પણ ખીજના ગુણુ દેખવાથી ક્રોધને શ્રાપ આપી શકાતો નથી; ઉલટો ગુણાનુરાગથી તપશ્ચર્યા ગુણુ ખીલે છે.

ગુણાનુરાગ વિના દાનથી પણ અન્ય સદ્ગુણો પ્રાપ્ત થતા નથી. ગુણાનુરાગી દાનેશ્વરી લઘુતાને ધારણ કરે છે, ધૃષ્ટિ આદિ દોષોનો તે નાશ કરી શકે છે, જગતમાં દાનને આપતો છતો પણ દાની મનમાં મલકાતો નથી. ગુણાનુરાગથી દાન ગુણુ પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામે છે. માટે ગુણાનુરાગની અત્યંત આવશ્યકતા છે.

કર્તા ગુણાનુરાગ વિના ધમ કરણીની નિષ્ફળતા જણાવે છે.

जइवि चरासि तव विउलं, पढूसि सुयंकरिसि विविहकढाईं;

न धरासि गुणानुरायं, परेसु ता निफफलं सयलं ॥ ५ ॥

ભાવાર્થ—જો કે તું ભારે ઉગ્રતપ કરે અને શાસ્ત્રો ભણે તથા અનેક પ્રકારનાં કષ્ટો સહન કરે, પણ તેથી તું અનેક સદ્ગુણોથી ઉચ્ચ થવાનો નથી, કારણ કે તું ગુણાનુરાગ ધારણ કરતો નથી. પરના ઉપર ગુણાનુરાગ વિના તપ, વિદ્યા અને ધર્મકષ્ટો પણ કંઈ ફળ આપતાં નથી. ગુણાનુરાગ વિના અન્યની તપ શક્તિપર ધૃષ્ટિ આવે છે, તેમજ અન્ય પુરુષોએ શ્રુતજ્ઞાન મેળવ્યું હોય છે તોપણ તેપર રાગ થતો નથી, તેથી શ્રુતજ્ઞાનરૂપ ગુણુ આત્મામાં પ્રગટ થતો નથી. વિવિધ પ્રકારનાં કષ્ટો પણ ગુણાનુરાગ વિના કર્મનો નાશ કરી શકતાં નથી. જ્યારે વસિષ્ઠ ઋષિપર વિશ્વામિત્રનો ગુણાનુરાગ પ્રગટ્યો ત્યારે વસિષ્ઠના સર્વ ગુણો વિશ્વામિત્ર દેખી

ગુણાનુરાગ.

૨૭૬

શક્યા. એક તરફ ગુણાનુરાગ અને બીજી તરફ બાહ્યતપ બંનેને તોલવામાં આવે તો બાહ્યતપ ગુણાનુરાગને પહોંચી શકે નહિ; માટે ગુણાનુરાગ ધારણ કરવો એજ હિતશિક્ષા છે.

ગુણાનુરાગ વિના અધઃપતન થાય છે.

સોઝ્ઞ ગુણુકરિસં, અન્નસ્સ કરેસિ મન્નઙ્ગરં જહ્વિ;

તા નૂણં સંસારે, પરાહ્વં સહસિ સન્વત્થ. ॥ ૬ ॥

ભાવાર્થ—પરના ગુણુનો ઉત્કર્ષ શ્રવણ કરીને જો તું ઈર્ષ્યા ધારણ કરીશ તો તું સર્વત્ર પરાજય પામીશ. પરના ગુણુ સાંભળી શા માટે અદેખાઈ કરવી જોઈએ; અદેખાઈ કરવાથી તો ઉલટા આત્મામાં તેવા ગુણુ પ્રગટી શકતા નથી. કૌરવોએ પાંડવોની અદેખાઈ કરવામાં કાંઈ બાકી રાખી નથી, પણ તેમના જેવા ગુણુ તે પ્રાપ્ત કરી શક્યા નહિ. તેમજ શ્રીપાલ રાજાની અદેખાઈ પણ ધવલ શેઠે ઘણી કરી, તેથી ધવલ કંઈ સુખી થયો નહિ, પણ ઉલટો મૃત્યુ પામ્યો. મહાત્માઓના ગુણુની અદેખાઈ કરી કોણ પુરૂષો સુખી થાય છે અને થવાના છે; ઈર્ષ્યાળુ પુરૂષો સદાકાળ પારકાના ગુણુ દેખી ચિત્તમાં બળ્યા કરે છે, તેને સુખે ઉધ આવતી નથી. ઈર્ષ્યાળુ મનુષ્ય કદી ઉચ્ચ ગુણુનો ધારક બનતો નથી, ઉલટો તે ડુંગ્રીને ધારણ કરનાર બને છે. જ્ઞાની પુરૂષો એમ કહે છે કે પરના ગુણુ સાંભળી ખુશ થાઓ, પરમાં અણુ જેટલો ગુણુ હોય તેને પર્વત સમાન ગણીને તેની સ્તુતિ કરો એજ આ જગતની અંદર ઉચ્ચ થવાનું પગથિયું છે. મત્સરી પુરૂષ અધ્યાત્મ માર્ગ સમુખ થઈ શકતો નથી, કારણ તે બાહ્યદૃષ્ટિથી દેખી શકે છે, અંતર દૃષ્ટિથી દેખતાં ઈર્ષ્યાદોષ રહેતો નથી, કારણ કે અંતરાત્મા પોતાના આત્મા સમાન અન્ય આત્માને ગણે છે. અંતરાત્મા, દોષ અને ગુણુનો યથાર્થ નિર્ણય કરી શકે છે, તેથી તે દોષમાં સપડાતો નથી; માટે ઈર્ષ્યા દોષ નાશ કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ખરેખર ઈર્ષ્યાદોષથી જીવો કષ્ટો પામ્યા, પામે છે અને પામશે. ઈર્ષ્યાદોષના સદ્ભાવથી જીવો, ભૂતકાળે પરાજય પામ્યા, સાંપ્રતકાળમાં પામે છે અને ભવિષ્યમાં પામશે.

ગુણીજનનો લેશ માત્ર પણ દોષ જોવો નહિ.

ગુણવંતાણ નરાણં, ईसाभर तिमिर पूरिओ भणसि;

जइ कहवि दोसलेसं, ता भमसि भवे अपारंमि. ॥ ૭ ॥

૨૮૦

ગુણાનુરાગ.

ભાવાર્થ—અરે આત્મનું! જો તું ગુણીજનોના લેશ માત્ર દોષને ઇર્ષ્યાથી કહીશ તો ખરેખર અપાર એવા સંસારમાં પરિભ્રમણ કરીશ. ઇર્ષ્યાથી અંધ બનેલા પુરૂષો ધ્રુવકની પેઠે જ્યાંયાં સદ્ગુણરૂપ સૂર્યને દેખ્યા વિના પરિભ્રમણ કરે છે; સજ્જન પુરૂષોની અંદર સરસવ જેટલો દોષ હોય તો મેરૂ પર્વત જેટલો કહી બતાવે છે અને ઇર્ષ્યાળુઓ અછતાં આળ પણ ગુણીજનો પર મુકવા અચકાતા નથી. ગુણી પુરૂષોના ગુણ દેખવાને ઇર્ષ્યાળુઓની સદ્ગુણ દષ્ટિ અંધ થયેલી હોય છે. ધતુર ભક્ષકની પેઠે તેઓ ગુણોને પણ વિપરીત-પણે દેખ્યા કરે છે. ઇર્ષ્યાળુઓ કોઈની પ્રશંસા સાંભળે છે તો તે ઉપર લક્ષ નહિ રાખતાં, સામા પુરૂષોની અંદર કયા દુર્ગુણો છે તેજ જોવામાં ધ્યાન રાખ્યા કરે છે. સમકીર્તિજીવ પરના સદ્ગુણો જોવામાંજ દષ્ટિ રાખે છે, ત્યારે તેઓ (ઇર્ષ્યાળુઓ) પરના અવગુણો દેખવામાં દષ્ટિ રાખે છે. જેમ કાગડો ચાંદાં દેખે છે તેમ ઇર્ષ્યાળુ પારકા અવગુણ દેખે છે. ઇર્ષ્યાબળથી અંધ બનેલો પુરૂષ અનેક અવગુણોને ધારણ કરતો છતો તથા અષ્ટકર્મોની વર્ગણાને ગ્રહણ કરતો છકો ચોરાશીલાખ જીવયોનિમાં પરિભ્રમણ કરે છે.

ગુણ કે દોષ એ બેમાંથી જેનો અભ્યાસ થાય તે
પરભવમાં પ્રાપ્ત થાય છે.

जं अगमसेई जीवो, गुणं च दोषं च इत्थं जम्ममि;
तं परलोए पावइ, अभ्भासेणं पुणो तेणं. ॥ ८ ॥

ભાવાર્થ—આત્મા આ ભવમાં ગુણ કે દોષ એ બેમાંથી જેનો અભ્યાસ કરી શકે છે તે પરલોકમાં પામે છે; જો આ ભવમાં સદ્ગુણોનો વિશેષ અભ્યાસ કરવામાં આવે છે તો પરભવમાં વિશેષતઃ સદ્ગુણો ખીલી શકે છે અને દોષોને વિશેષતઃ સેવવામાં આવે છે તો પરભવમાં દોષોજ પ્રગટે છે. જે પ્રકારના ગુણોનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે તે પ્રકારનો ગુણ પ્રકટી શકે છે. એક મનુષ્ય આ ભવમાં ધૈર્ય અને વિનય એ બે ગુણોનો વિશેષ અભ્યાસ કરતો હોય અને કંજુસાધ દોષને સેવતો હોય તો પરભવમાં અવતાર લેતાં તેનામાં ધૈર્ય અને વિનય ગુણ પ્રગટે છે, પણ કંજુસાધ હૃદયમાં આવે છે. કોઈ મનુષ્ય આ ભવમાં દયાવંત હોય અને લોભદોષનું વિશેષતઃ સેવન કરતો હોય, તો પરભવમાં દયાવંત થાય છે, પણ લોભી વિશેષ દેખવામાં આવે છે. કોઈ આ ભવમાં પરાપકારી વિશેષતઃ હોય પણ મૈથુનની ઇચ્છા વિશેષ હોય, તો પરભવમાં (અવતાર

ગુણાનુરાગ.

૨૮૧

પામતાં) પરોપકારનો ગુણ સ્વભાવે ખીલે છે, પણ કામની ઇચ્છાથી તે કામી અર્થત ગણાય છે. આ ભવમાં જે ચારિત્ર પાળવાનો વિશેષ અભ્યાસ હોય, ચારિત્ર ઉપર વિશેષ રાગ હોય, તો પરભવમાં તે પુરૂષને ચારિત્ર ત્વરિત પ્રાપ્ત થાય છે. કોઈ મનુષ્યને આ ભવમાં સાધુ થવાનો વિશેષ ગુણાનુરાગ હોય છે તો પરભવમાં સાધુ થવાની તીવ્રેચ્છા ધરાવે છે અને તે સાધુ થઈ શકે છે. જે આ ભવમાં સમ્યક્ત્વધર્મ ઉપર વિશેષતઃ ગુણાનુરાગ હોય છે તો પરભવમાં તેને સમ્યક્ત્વગુણ વિશેષતઃ પ્રાપ્ત થાય છે. જે આ ભવમાં જૈન સાધુ ઉપર અરૂચિ થાય છે તો પરભવમાં સાધુ ઉપર અરૂચિ ઉત્પન્ન થાય છે. જે આ ભવમાં દેવની પ્રતિમા ઉપર દ્રેષ થાય છે, તો પરભવમાં દ્રેષના અભ્યાસથી પ્રતિમા (મૂર્તિ) ઉપર દ્રેષ થાય છે; પ્રતિમાનું ખંડન કરવાની યુક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. આ ભવમાં અનેક પ્રધ્નરના મનુષ્યોમાં બિન્ન બિન્ન ગુણો દેખવામાં આવે છે, તેનું કારણ તેઓએ પૂર્વ ભવોમાં તે તે સદ્ગુણોનો વિશેષતઃ અનુરાગ કરી તે તે ગુણોને સેવેલા હોવા જોઈએ. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે ભવ્યાત્માઓએ સદ્ગુણોનો વિશેષતઃ રાગ કરવો જોઈએ. દેવ, ગુરૂ, ધર્મ, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, ધ્યાન અને સમાધિ આદિગુણો ઉપર તીવ્ર ગુણાનુરાગ કરવો, કે જેથી પરભવમાં તે ગુણો વિશેષતઃ ખીલી શકે. અંતે સંપૂર્ણપણે ખીલતાં પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત થાય.

ગુણી પણ પરદોષ વદતાં છતાં નિર્માલ્ય ગણાય છે.

જો જંપડ પરદોસે, ગુણસમયભરિઓવિ મચ્છરભરેળ;

સો વિડસાળમસારો, પલાલ પુંજઞ્વ પઢિભાડ. ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—જેકડો ગુણથી ભરેલો એવો પણ કોઈ મનુષ્ય ઇર્ષ્યાભરથી પારકાના દોષો બોલે તો તે આટલો બધો ઉચ્ચ છતાં પણ પંડિત ગુણી પુરૂષોમાં અસાર પલાલપુંજની પેઠે શોભે છે.

આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે પરની અંદર છતાં વા અછતા દોષોને બોલવાથી હલકાઈ પ્રાપ્ત થાય છે, પણ કંઈ આત્મલાભ થતો નથી. જ્ઞાનિ પુરૂષો કહે છે કે પોતે લાખો ગુણથી ભર્યાં હોય, તોપણ જે પારકાના દોષ બોલવાની ટેવ ન ગઈ તો તે સર્પની પેઠે ભયંકર લાગે છે, પલાલપુંજની પેઠે અસાર લાગે છે. મનુષ્ય સર્વ અંગે સુંદર હોય પણ જે નાકે આઠું હોય છે તો તે ખરાબ લાગે છે. તેવીજ રીતે ગમે તેવો જ્ઞાની હોય, પ્રતિ-

૨૮૨

ગુણાનુરાગ.

હિત હોય, તોપણ પરના દોષ બોલવાથી ખરાબ લાગે છે. એ એમ માને છે કે હું સારું કરું છું, પણ તેથી તે પોતાનું અને પરનું અહિત કરે છે, કારણ કે અવગુણ બોલવાથી પોતાનું તો પ્રત્યક્ષ અહિત થાય છે તેવીજ રીતે અન્ય પુરૂષો તેની કહેલી વાત સાંભળીને અશ્ચિવાજા બને છે. તેથી તેઓ ગુણોને પણ લેઈ શકતા નથી. એક સરોવરમાં પેટેલો પાડો, પાણી ડહોળી નાખે છે તેથી પોતે પણ નિર્મળ જળ પી શકતો નથી અને અન્ય પણ. જોને પણ જળ પીતાં વિદ્ધ કરે છે, તેથી પાડો ગાંડો ગણાય છે. તેવી રીતે જ નામના મનુષ્યમાં પચ્ચીસ ગુણ છે અને એક દોષ છે. ક નામનો પુરૂષ જ નામના પચ્ચીસ ગુણો સાસું જોતો નથી અને એક દોષ દેખી જગતમાં જ્યાં ત્યાં નિંદા કરતો ફરે છે, તેથી પરિણામ એ આવે છે કે તે જની સાથે વેર ઝેર બાંધે છે. જનો દોષ દૂર કરી શકતો નથી, પચ્ચીસ ગુણ લેઈ શકતો નથી અને અન્ય પુરૂષોને પચ્ચીસ ગુણ લેવામાં વિદ્ધ નાખે છે, માટે તે વિદ્ધસંતોષી લેખાય છે. ક એમ ધારે છે કે રમેને કોઈ જનો રાગી બને ? માટે તે એક દોષને ઉઘાડે છે; પણ જના પચ્ચીસ ગુણોથી સર્વ મનુષ્યો એક દોષ છતાં પણ આકર્ષાય એમાં આશ્ચર્ય નથી. કની ધારેલી ધારણા નિષ્ફળ જાય છે અને લોકમાં તે નિંદક ગણાય છે, માટે આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે ગુણી પુરૂષ પણ અન્યના અવગુણ બોલતો ખરાબ લાગે છે, તો દુર્ગુણીનું તો શું કહેવું; તે સંખ્યો સમજી શકશે.

દુષ્ટ ભાવથી છતાં વા અછતા દોષો ગ્રહણ કરવાથી પાપાત્મા બને છે.

જો પરદોસે ગિળ્હર, સંતાસંતેવિ દુઢ્ઢભાવેળં;

સો અપ્પાળં વંધર, પાવેળ નિરત્થણ્ણાવિ. ॥ ૧૦ ॥

ભાવાર્થ—દુષ્ટભાવથી જે આત્મા, પરના છતાં વા નહિ છતાં દોષોને ગ્રહણ કરે છે તે પાપ વડે પોતાના આત્માને નિરર્થક બંધનમાં નાંખે છે. પરમાં દોષ હોય તોપણ કહેવાની કંઈ પણ જરૂર નથી. ધારો કે જ નામના પુરૂષમાં પંચ મહાવ્રતમાંના ચાર છે અને એક વ્રત નથી. અર્થાત્ તે વ્યભિચારી છે. ટ નામનો પુરૂષ તે જાણે છે અને આખા શહેરમાં તેની ફજોતી કરવા જ્યાં ત્યાં બકબકાટ કરે છે. આથી તે પાપ કર્મથી ટ નામનો પુરૂષ બંધાય છે, પણ કંઈ તે કર્મથી છુટતો નથી; ત્યારે નાહક તેણે નિંદા કરી એમ સિદ્ધ થયું. ટ નામના પુરૂષના નિંદાના

શુણ્યાનુરાગ.

૨૮૩

બોલથી તે લોકોમાં નિંદક ગણાય છે. તેને ગની સાથે વૈર થાય છે. ગ નામનો પુરૂષ તો દોષી હતો અને વાટે જતાં કછઓ બોલવાની પેઠે તે ક્લેશમાં ઉતરતાં રાગદ્રોષથી લેપાય છે અને તેનું અધઃપતન થાય છે. નિંદાના શબ્દો બોલવાથી ગ સુધરતો પણ નથી, ઉલટો બગડે છે. સુધારવાની રીતિ તો એ છે કે ત્હેની આગળ તેવા શુણ્યાનું વર્ણન કરવું. ખાનગીમાં ત્હેને બોધ કરવો, બોધથી તેનો આત્મા સુધરે છે. એવું બધી સ્ત્રીઓએ અને પુરૂષોએ પારકી નિંદા કરવાની ટેવ વારવી. નિંદક દોષોને બોલે તો પોતે પાપ કર્મથી બંધાય છે અને પરને પણ પાપ કર્મમાં સાહાયી થાય છે.

કષાયાગ્નિના હેતુઓનો ત્યાગ બતાવે છે.

તં નિયમા મુત્તવ્વં, જત્તો ઉપજ્જણ કસાયમ્મી;

તં વચ્છું ધારિજ્ઞા, જેણોવસમો કસાયણં.

॥ ૧૧ ॥

સાવાર્થ—જેથી કષાયરૂપ અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય તેવું કાર્ય અવશ્ય સામ્યું જોઈએ, અને જેથી કષાયો દબાઈ જાય તેવું કરવું જોઈએ. કોષ, માન, માયા, લોભ, ઈર્ષ્યા, અને કામ વગેરે કષાયોનો ઉત્પાત થાય એવા હેતુઓનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. પોતાને કષાયો ઉત્પન્ન થાય અને પરજીવોને કષાયો ઉત્પન્ન કરાવે એવા નિંદા વગેરે દોષોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, શુણ્યાનુરાગથી કષાયો ટળે છે. અર્થાત્ તેઓનું પ્રશસ્યપણે રૂપાંતર થાય છે. માટે જે જે હેતુઓથી કષાયો ટળે તે તે હેતુઓ આદરવા જોઈએ. સમતાને આદરવાથી કષાયોનો નાશ થાય છે. રાગમાં પણ નહિ પડવું તેમ દ્રોષમાં પણ નહિ, આવી દશાને સમતા કહેવામાં આવે છે. આ દશા ઉચ્ચ છે અને તેના પહેલાંની ગુણાનુરાગની દશા છે. શુણ્યાનુરાગથી નિંદા-ચાડી વગેરે અનેક દોષો નાશ પામે છે, તેથી કષાયો પણ મંદ પડે છે. માની પુરૂષો કહે છે કે શુણ્યાનુરાગ ધારણ કરવાથી કષાય કેવી રીતે શાંત થાય તે તમારા અનુભવમાં આવશે. કષાયાગ્નિને ક્ષમા જળથી શાંત કરવો. પરના અવશુષ્ઠ ન બોલવાથી પરને પણ પોતાના નિમિત્તથી કષાયરૂપ અગ્નિ ઉત્પન્ન થતો નથી. શુણ્યાનુરાગનું એ ફળ છે.

કર્તી, સર્વ પ્રયત્નથી નિંદા છોડી દેવાનું બતાવે છે.

જહ્ ઇચ્છહ્ ગુરુપત્તં, તિહુયણમજ્ઞાંમિ અપ્પણો નિયમા;

તા સવ્વપયત્તેણં, પરદોસવિવજ્જણં કુણહ.

૨૮૪

શુભાનુરાગ.

ભાવાર્થ—જો ત્રણ ભુવનમાં હે આત્મનું તહારે શુદ્ધ એવું પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા હોય તો સર્વ પ્રકારના ઉચ્ચમથી પારકા દોષ જોવાના તથા જોલવાના છોડી દે. પરના દોષો જોવાની તથા જોલવાની જ્યાં સુધી ઇચ્છા છે, ત્યાં સુધી માર્ગાનુસારિનાં લક્ષણો પણ પ્રાપ્ત થતાં નથી, તો સમ્યક્ત્વની શી વાત ? સમ્યક્ત્વવંત આત્મા પોતાના દોષો જુએ છે અને તેનો નાશ કરવા પ્રયત્ન કરે છે. લાખો વા કરોડો ઉપાય કરીને પણ પારકા દોષ જોલવાની ટેવ ત્યાગવી જોઈએ, પારકા દોષ જોલવાની ટેવ વાર્યો વિના ઉત્તમ થઈ શકાતું નથી. પુરૂષના ધર્મો તરફ જોતાં પણ એમ જણાય છે કે પારકા દોષો જોલવા એ પુરૂષને છાજે નહિ. માટે પ્રાણાંતે પણ પરના દોષો જોલવા નહિ.

ભારે કર્મી જીવોની પણ નિંદા કરવી નહિ, તો અન્યજીવોની તો કેમ કરાય; તે પુરૂષોન્મ લેહોદ્ધાર જણાવે છે.

ચંડહા પસંસણિજ્ઞા, પુરિસા સવ્વુત્તમુત્તમા લોણ;

ઉત્તમ ઉત્તમ ઉત્તમ, મજ્ઞિમ ભાવાય સવ્વેસિં. ॥ ૧૩ ॥

જે અહમ અહમ અહમા, ગુરુકમ્મા ધમ્મા વજ્ઞિયા પુરિસા;

તે વિય ન નિંદણિજ્ઞા, કિંતુ દયા તેસુ કાયવ્વા. ॥ ૧૪ ॥

ભાવાર્થ—ચાર પ્રકારના મનુષ્યો પ્રસંસવા યોગ્ય છે, સર્વોત્તમોન્મ, ઉત્તમોન્મ, ઉત્તમ અને મધ્યમ. આ ચાર ભેદવાળા મનુષ્યોની તો સદાકાળ સ્તુતિ કરવી જોઈએ. તેઓના શુભાનું અનુકરણ કરવા ઉદ્યમ કરવો. તેઓના શુભોમાં ચિત્તવૃત્તિ પરાવવી જોઈએ. ચાર પ્રકારના પુરૂષોનું ધ્યાન ધરતાં આત્મા ઉચ્ચ થતો જાય છે અને નીચ દોષોથી વિમુક્ત થાય છે. અધમ અને અધમાધમ એ જે તો ધર્મથી હીન અને ભારે કર્મી જીવો હોય છે. આવા ભારે કર્મી જીવોની પણ નિંદા કરવી નહિ. પરંતુ તેઓ ઉપર કરૂણા બુદ્ધિ ધારવી જોઈએ.

અધમ અને અધમાધમ જીવોનાં આચરણ ખરાબ હોય છે, તેઓની સંગતિ હિતાવહ નથી, તોપણ તેઓની નિંદા ન કરવી જોઈએ. કેટલાક એમ કહેશે કે તેઓને લોકમાં હલકા પાડવા નિંદા કરવી જોઈએ. આના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે—ત્રણ કાળમાં હલકો પાડવાથી કોઈ સુધર્યો નથી અને સુધરવાનો નથી. વૈદ્યો વા દાકતરો જો એમ વિચાર કરે કે આપણે રોગીઓને હલકા પાડવા તેઓની નિંદા કરવી જોઈએ, કે જેથી ફરીથી રોગોમાં

ગુણાનુરાગ.

૨૮૫

ફસાય નહીં. શું આમ કરવાથી રોગીઓ રોગથી મુક્ત થવાના ? ના કહી નહીં. ઉલટું રોગીઓની સંખ્યામાં વધારો થવાનો. તેવીજ રીતે મનુષ્યો એમ વિચારે કે દોષીઓની આપણે જગજગદેર નિંદા કરીશું એટલે દોષીઓ દોષથી રહિત થવાના, પણ આમ કરવાથી પેલા દાકતરોની પેટે થવાનું અને દોષીઓના દોષ દૂર થઈ શકશે નહિ. દાકતર વા વૈદ્યોની ફરજ છે કે રોગ અને રોગના હેતુઓને અટકાવી રોગીઓની પ્રેમ ભાવથી સારવાર કરવી, રોગીઓને આશ્વાસન આપવું, રોગીઓને ગમે તે રીતે નિરોગી કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, એજ દાકતરોની ફરજ છે. દાકતરોમાં રોગ મટાડવાની શક્તિ હશે તો રોગીઓ આપણ કરતા કરતા તેઓની પાસે આવવાના અને પોતાની સર્વ હકીકત કહેવાના, હવા પણ કરવાના અને પથ્થ પણ પાળવાના, અંતે નિરોગી પણ થશે. તેવીજ રીતે દોષીઓ પણ અમે દોષી છીએ એમ જાણે છે, પણ જે તેઓની નિંદા કરે છે, તેની પાસે તો તે જતા નથી, ઉલટા તેનું પણ પુર કરવા પ્રયત્ન કરે છે. ઢેડને અડનારો આઠાણ પણ અબડાય તેમ દોષીઓના દોષ બોલનારા પણ તે તે દોષોના પ્રસંગે સપાટામાં આવી જાય છે. દોષીઓની નિંદા કરનારાઓએ સમજવું કે અન્યની નિંદાનાં બાણોમાં ડુંકવાથી ભંગીપણું પ્રાપ્ત થવાનું, અને દોષીઓને નિર્દોષ કરી શકવાના નથી. તમારામાં નિંદા કરવાનો દોષ કાઢી નાંખો, તમે નિંદા કોઇની પ્રાણીતે પણ નહીં કરો. એવી ઉત્કૃષ્ટ દશામાં રહેશે ત્યારે દોષીઓ પણ, તમારૂં વર્તન શુદ્ધ પ્રેમવાળું જોઈ, તમે ઉપદેશ નહિ આપો તોપણ પોતાનું વર્તન સુધારવાના પ્રયત્ન કરશે, અને તેના ઉપાયો તમને પુછશે. પોતાના સર્વ દોષોની હકીકત તમને કહેશે. તેઓ દોષથી મુક્ત થશે. એમ ખાતરી રાખશો. ગંગાના જળે ગંદકીવાળા જળની નિંદા ન કરવી જોઈએ પણ મલીન જળ પોતાનામાં ગંગાનું જળ ભળવશે એટલે મલીન જળ પણ નિર્મળ બની જશે. કોઇના પણ દોષોની નિંદા ન વદનારા તીર્થંકરો આદિ ઉત્તમ પુરૂષો છે, તેઓની સંગતથી હજારો જીવો દોષ મુક્ત થાય છે. દોષ બોલનારાઓને ભલામણ કે તમે પણ તીર્થંકરના જેવી યોગ્યતા મેળવો તો તુરંત હજારો લાખો દોષીઓને તમે નિર્દોષી બનાવી શકશો. પણ હે નિંદકો ! તમે પોતાનામાં રહેલા મેરૂપવંત જેટલા મોટા દોષો જોતા નથી, કોઇની આગળ કહેતા નથી, રખેને કોઇ જાણે તો પ્રાણ જાય એમ વિચારો છો અને અન્યના દોષો જોવા તથા કહેવા મંડી જાઓ છો, વિચારો ! આ તમારી કેવી અધમતા ! માટે યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરો, ગંભીર બનો, અધમ અને અધમાધમ મનુષ્યોની પણ નિંદા કરવાનું કર્મ છોડી દોઃ—

૨૮૬

શુભાનુરાગ.

કર્તા-સર્વોત્તમ આદિનાં લક્ષણ કહે છે.

પદ્મં ગુભઢ જુવ્વણ, વંત્રીણં સુરહિસાર દેહાણં;
 જુવ્વણં મજ્જગઓ, સવ્વુત્તમ રૂપવંતીણં. ॥ ૧૫ ॥
 આજમ્મ બંભયારી, મળવયકાણ્હિં જો ધરઈ સીલં;
 સવ્વુત્તમત્તમો પુણ, સો પુરિસો સવ્વ નમણિજ્જો. ॥ ૧૬ ॥
 એવં વિહ જુવ્વણઓ, જો રાગીહુજ્જ કહવિ ઇગ સમયં;
 બીય સમયંમિ નિંદઈ, તં પાવં સવ્વભાવેણં. ॥ ૧૭ ॥
 જમ્મંમિ તમ્મિ ન પુણો, હવિજ્જ રાગો મળંમિ જસ્સ કયા;
 સોહોઈ ઉત્તમુત્તમ, રૂવો પુરિસો મહાસત્તો. ॥ ૧૮ ॥
 પિચ્છઈ જુવ્વ રૂવં, મળસા ચિંતેઈ અહવ સ્વળમેગં;
 જો ના મરઈ અકજ્જં, પથ્થિજ્જંતો વિ ઇત્થીહિ. ॥ ૧૯ ॥
 સાહૂવા સઢ્ઢોવા, સદાર સંતોસ સાયરો હુજ્જા;
 સો ઉત્તમો મળુસ્સો, નાયવ્વો થોવ સંસારો. ॥ ૨૦ ॥
 પુરિ સથ્થેસુ પવટ્ટઈ, જો પુરિસો ધમ્મઅત્થ પમુહેસુ;
 અન્નુજ્જવાવાહં, મજ્જિમરૂવો હવઈ एसो. ॥ ૨૧ ॥

ભાવાર્થ—જેના અંગોઅંગમાં યૌવન તનમન નાચી રહ્યું છે, અને સુગંધથી અંગ પહેકી રહ્યું છે, અને અત્યંત રૂપવંતી સ્ત્રીઓમાં વસવા છતાં જે બ્રહ્મચર્ય પાળી શીલવંત રહેા છે, તે સર્વોત્તમ ઉત્તમ જાણુવો; તે પુરુષ સદા વંદનીય છે.

રૂપવંતી યૌવનવન્તી સ્ત્રીઓની સાથે સંગત થતાં જે કદાચ મનમાં લાલુ-ભર હોય, પણ અકાર્યમાં ઝંપલાતા પહેલાં વૈરાગ્યથી મનને પાછું ખેંચી લે અને અકાર્યનો પશ્ચાત્તાપ કરે, આત્મભાવથી ખરેખરી રીતે અંતરમાં પશ્ચાત્તાપ કરે, અને ફરીથી તે જન્મમાં સ્ત્રીઓ પ્રતિ રાગભાવ ન થાય, વૈરાગ્ય ભાવમાં વર્તે તે ઉત્તમોત્તમ જાણવંત પુરુષ જાણુવો. રૂપવંતી યૌવનાવસ્થાવાળી સ્ત્રીની લાલુવાર ધમ્મ કરે, ભોગવવાની અભિલાષા કરે, સ્ત્રીઓએ પ્રાર્થના કરાયેલો પણ અકાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરે નહિ. સાધુ હોય તો સાધુ તરીકેનું સ્વકીય બ્રહ્મચર્ય સાચવે, આવક હોય તો આવક તરીકેનું સ્વકીય અચર્ય વ્રત સાચવે, તે સાધુ તથા આવકને ઉત્તમ પુરુષ જાણુવા.

ગુણાનુરાગ.

૨૮૭

ધર્મ અર્થ અને કામને પરસ્પર હાનિ ન થાય, તેવી રીતે જે વસ્તુ તે મધ્યમ પુરૂષ ગણાય છે. સ્ત્રીઓનું તે પ્રમાણે સમજી લેવાય.

પૂર્વોક્તા ઉત્તમ પુરૂષોના બહુમાનથી થતાં ક્ષણ.

एएसिं पुरिसाणं, जइ गुणगहणं करेसि बहुमाणं;

तो आसन्नसिवसुहो, होसि तुमं नस्थि संदेहो. ॥ ૨૨ ॥

ભાવાર્થ—એ ચાર પ્રકારના મનુષ્યોનું બહુમાન કરીશ, તેમજ તેઓના ગુણોનું ગ્રહણ કરીશ તો હે આત્મન! અલ્પકાળમાં તું મોક્ષનાં સુખનો ભોક્તા બનીશ, એમાં સંદેહ નથી. બ્રહ્મચર્ય વ્રતનું દૃષ્ટાંત આપી પુરૂષોનું વર્ણન કર્યું, તેથી ઉપલક્ષણદ્વારા અન્ય વ્રતો અને ક્ષમાદિ અન્ય ગુણોનું પણ ગ્રહણ કરવું, તથા તેઓના ગુણોનું બહુ માન કરવું. અહો! જગતમાં સાધુઓ તથા સાધ્વીઓને ધન્ય છે કે જે પરોપકારને માટે જીવનને ગાળે છે. શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓ ગુણાનુરાગથી એમ ચિંતવે કે અહો! આપણે છકાયનો કુટો કરીએ છીએ, આરંભ કરીએ છીએ. માટે આપણાથી સાધુ અને સાધ્વીઓ અનંતગુણ ઉચ્ચ છે, આત્મભોગ આપીને ગૃહસ્થોને ઉપદેશ આપે છે, દુઃખ વેદીને પણ ગામો ગામ વિહાર કરે છે, કર્ણાત્યુદ્ધિથી ગૃહસ્થોને સાધુ વ્રતો અર્પે છે, પુસ્તકો લખાવી સુધારે છે, ગામોગામ ધર્મનું વર્ણન કરે છે, સાધુ અને સાધ્વીઓ જ્ઞાન અર્પી અજ્ઞાનનો નાશ કરે છે. બાહ્યવ્રતો પણ એવાં છે કે તે સ્વપર હિતસાધક છે. તે વ્રતોનું મ્હારામાં કંઈ ઠેકાણું નથી. સાધુ અને સાધ્વીની નિંદા કરવાથી ખરેખર પરભવમાં સાધુપણું પ્રાપ્ત થનાર નથી; ઉચ્ચ ક્ષ્યાદિ ગુણો મળનાર નથી. એમ સમજીને શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓ નિંદા કરવાની ટેવ દૂર કરે છે. નિંદા દોષને વારનાર મુક્તિ પામે એમાં સંદેહ નથી.

કતા-પાસધ્યાદિકની પણ નિંદાનો ત્યાગ બતાવે છે.

पासध्याइसु अहुणा, संजमसिदिलेसु मुकजोगेसु;

नो गरिहा कायन्वा, नेव पसंसा सहामज्जे. ॥ ૨૩ ॥

ભાવાર્થ—હાલમાં ચારિત્ર્યોગ પાળવામાં શિથિલ થઇ ગયેલાઓની પણ સભામાં નિંદા વા પ્રશંસા કરવી યોગ્ય નથી. તાત્પર્યાર્થ કે તેવાઓના સંબંધમાં મધ્યસ્થ ભાવ ધારણ કરવો. જેઓએ ચઢતે ભાવે ચારિત્ર લીધું હોય પણ કર્મના ઉદયથી પાછા પડી જઈ, પંચમહાવ્રતમાં દોષ લગાડ્યા હોય, બ્રહ્મચર્યનો ભંગ કર્યો હોય, જુદું બોલતા હોય, આત્મસમાધિમાં

૨૮૮

ગુણાનુરાગ.

ન રહેતા હોય, રાગદોષ કરતા હોય, તેવાઓની પણ પ્રાણાંતે ઉત્તમ ચારિત્ર-
ધારકોએ તથા ભક્ત વા પંડિતનામ ધરાવનારાઓએ નિંદા કરવી નહિ.
ચારિત્રમાં ચડતા અને પડતા પરિણામ ધણી વખત થયા કરે છે. જે ચડે
છે તેજ પડે છે, અને જે પડે છે, તેજ ચડે છે. કેટલાક સાધુનાં વ્રતો
લેવા કે પાળવા સમર્થ નથી, પોતે સાધુ થતા નથી, સાધુ થાય તેને અટ-
કાવે છે, છતાં ગમે તે સાધુના દોષો બોલવા મંડી જાય છે અને જ્યારે કોઈ સાધુ
તેને (નિંદક આવકને) ઠપકો આપે ત્યારે કહે છે કે અમારે શું છે? અમે
તો છૂટા છીએ, અમે તો વેશ્યાના ઘેર પણ જઈએ, તમોએ મારું મુંડાવ્યું
છે માટે તમને નિંદીશું. ત્યારે સાધુ મહારાજ તેને કહે છે કે, હે આવક
નામધારક! તારે પણ આવકના ગુણો પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ. આવકના
એકવીશ ગુણોમાંથી અને આવકના બાર વ્રતોમાંથી તમારામાં કેટલાં છે?
તમારામાં કેટલા દોષ છે? એનો વિચાર કરો છો કે નહિ? ત્યારે આવક
કહે છે કે ઘોળે હુગડે કાઢ હોય. અમારે હેમાંનું કંઈ નથી. ત્યારે સાધુ
મહારાજ કહેશે કે, તને અમને કહેવાનો કંઈ અધિકાર નથી, તને કોણ
કહેવા આવ્યું છે? તારા ઘેર આવીએ ત્યારે વહોરાવીશ નહિ, બોલે તારે
મહારે કંઈ સંબંધ છે? જા તહાં થાય તે કરી નાખ, અમારે હવે ક્યાં
દોકરી દીવો લેવો દેવો છે. દેવગુરૂની નિંદા કરે તે સાતમી નરકે જાય.
ગુરૂની નિંદા કરતાં કુળનો ક્ષય થઈ જાય છે, અનુભવી જોજો. આ પ્રમાણે
નિંદા કરવાથી ચર્ચા ઉત્પન્ન થાય છે. શિથિલસાધુઓને પણ ખાનગીમાં
સમજાવી સુધારવા, પણ નિંદા તો કરવી નહિ. પણ પંખીઓને પણ પાંજ-
રાપોળામાં રાખી તેમનું હિત કરીએ છીએ, ત્યારે ઉત્તમ પણ શિથિલ એવા
સાધુઓની નિંદા કરવી તે યોગ્ય નથી. તેમ તેઓની પ્રશંસા પણ કરવી
યોગ્ય નથી. તેવા ઉપર મધ્યસ્થતા રાખવી.

કર્તા કહે છે કે તેવાઓને માર્ગ બતાવવો અણ નિંદવા નહિ.

કાઠણ તેમુ કરુણ, જડ મન્નડ તો પયાસણ મર્મ;

અહ રુસડ તો નિયમા, ન તેસિ દોસં પયાસેહ. ॥ ૨૪ ॥

ભાવાર્થ—પાસથાદિક પર કરુણા કરીને જો તેઓ માને એમ
લાગતું હોય તો સત્યમાર્ગ પ્રકાશવો, તેઓ ગુસ્સો કરે એમ લાગતું હોય
તો ગુણાનુરાગીઓએ તેના દોષો પ્રકાશવા નહિ. મહાત્માઓ ઉપદેશ છે કે
દોષીઓને ઉપદેશ હિતકર લાગશે, એમ જણાય તો ઉપદેશ આપવો. જાહેર
ઉપદેશ કરતાં ખાનગી ઉપદેશથી દોષીઓ (પાસથા) વગેરે વિશેષતઃ સુધરે

ગુણાનુરાગ.

૨૮૬

છે. દોષીઓ ઉલટા ઉપદેશ દેનારને મારવા આવે, ત્હેના દોષો પ્રકાશે એવા અણીના મામલામાં પણ દોષીઓના દોષો પ્રકાશ કરવાનો વિચાર માત્ર પણ કરવો યોગ્ય નથી, કારણ કે એમ દોષ પ્રકાશવાનો વિચાર માત્ર પણ નહીં કરવાથી હૃદય શાંત રહે છે, અંતે આપણા ઉત્તમ સદ્ગુણો અને મધ્યસ્થ દૃષ્ટિ જોઈને પેલા દોષીને કંઈક અસર થાય છે. દોષોથી આ સંસાર ભર્યો છે. દોષોને જોવા જતાં પાર આવવાનો નથી. જ્યાં ત્યાં દોષોનો પ્રકાશ કરનારા કરોડો માણસથી પણ એક દોષીને નિર્દોષ કરી શકાતો નથી અને એક કે જો પ્રાણીને પણ કોઈના છતાં (વિઘ્નમાન) દોષોને બોલતો નથી. ઉલટા ગુણાનુરાગ ધારણ કરે છે તેવો એક માણસ બોદ્યા વિના પણ તેના ગુણોથી કરોડો મનુષ્યોને અસર કરી દોષોથી મુક્ત કરે છે. અહો! આ કેટલો બધો ચમત્કાર! એક ન્હાના બાળકના મુખપર કાળો ડાઘો પડ્યો હોય છે તેને કહીએ કે છોકરા ત્હાં મુખ કાળું છે. ત્યારે તે ખીજવાશે અને ઉલટા કહેશે કે ત્હાં મુખ કાળું છે. છોકરાને પણ આવી શિક્ષા કડવી લાગે છે, અને સામો દોષ દેવા બોલે છે, પણ જો તે છોકરાને દર્પણ આપીએ તો પોતાની મેળે મુખપર લાગેલો ડાઘ ખરાબ લાગવાથી કાઢી નાખશે. આ દૃષ્ટાંત ખરાબર મનન કરવા લાયક છે. મનુષ્યોના દોષ કાઢવાને માટે કદી જાત ટીકાથી ઉપદેશ આપવો નહિ. કિંતુ દર્પણની પેઠે તેને સત્સમાગમ, જ્ઞાનોપદેશ, અને આત્મજ્ઞાન વગેરેનો ઉપદેશ આપવો. દોષી જાણે કે ખાસ આ મહાનેજ કહે છે, મારી નિંદાજ કરે છે, એમ લાગે તેવી રીતે ઉપદેશ આપવો નહિ; યોગ્ય ઉપદેશ આપવો અન્યથા મૌન રહેવું.

**કળિકાળમાં અદ્ય ધર્મગુણનું પણ બહુ માન કરવું
એમ કતારી કહે છે.**

**સંપદ્ દૂસમ સમય, દીસદ્ થોવોવિ જસસ ધમ્મગુણો;
બહુમાણો કાયવ્વો, તસસ સયા ધમ્મબુદ્ધીય. ॥ ૨૬ ॥**

ભાવાર્થ—પંચમઆરામાં (કળિકાળમાં) વર્તમાન સમયમાં જે પુર-
ણમાં અદ્ય પણ ધર્મગુણ દેખાય તેનું હમેશા ધર્મબુદ્ધિથી બહુ માન કરવું,
કારણ કે અદ્ય પણ ધર્મગુણનું બહુ માન પોતાના આત્માને ઉચ્ચ કરે છે,
વર્તમાન સમયમાં ગમે તેવો ધર્મી હોય તોપણ અદ્ય કર્મના ઉદયમાં તે છે
તેથી દોષિતો ગણાવાનો—કર્મ દોષ વિના નિર્મળ ગુણવંત કોઈ સાધુ પણ
મળી શકવાના નથી, ત્યારે કેમ કરવું? તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે ગુણ દૃષ્ટિથી

૨૯૦

ગુણાનુરાગ.

ગુણો જોવા, ગુણો લેવા અને દોષો તરફ લક્ષ્ય આપવું નહિ. ગુણાનુરાગ કદી મૂકવો નહિ. એજ આ કાળમાં તરવાનો પ્રથમાવસ્થામાં મુખ્ય ઉપાય છે. આ કાળમાં જે ગુણાનુરાગી હોય તેને પણ ધન્યવાદ ઘટે છે, કારણ કે ગુણાનુરાગી પુરુષોનો હાલમાં પ્રાયઃવિરહ દેખાય છે, ગુણાનુરાગમાં પણ કંઈ નથી એમ કેટલાક કહી તેનો મતિ પ્રમાણે અર્થ કરી વિરહ વિચારમાં આશ્રય ખેંચી જાય છે. પરના ગુણને સાંભળતાંજ કેટલાકને તો ઉલટી આવ્યા જેવું થાય છે. દુઃખમ કાળમાં ગુણાનુરાગ પ્રાપ્ત થયો તો અલ્પકાળમાં મુક્તિ મળશે એમ સમજવું. ક્રિયાસ્થિતિની આગળ જ્ઞાનસ્થિતિની પ્રશંસા કરીએ તો ક્રિયાસ્થિતિ કંઈ પણ નિંદા કર્યા વિના રહેશે નહિ, મનમાં પણ ખબડયા કરશે. તેમજ જ્ઞાનવાદીની આગળ ક્રિયાસ્થિતિ વર્ણન કરીશું તો તેવુંજ બનવાનું. ધર્મના જૂના વિચાર ધારણ કરતા હશે તેની આગળ પણ સુધારાવાળા હીન લાગશે. દોષ મૂકીને ગુણ લેવો વા ખોલવો દુર્લભ જણાશે. હાલમાં તો અલ્પ પણ ધર્મગુણનું બહુ માન કરવાની આવશ્યકતા છે. કારણ કે અલ્પ પણ ધર્મગુણ ધારણ કરનારા વિરલા છે. સર્વ ગુણ વીતરાગમાં છે, માટે જેટલા ગુણ તેટલા લેવા. દોષને જોવા નહિ, તેમ ખોલવા પણ નહિ.

કત્તા કહે છે કે-સ્વ કે પરગચ્છતા સાધુઓની
નિંદા કરવી નહિ.

जउं परगच्छि सगच्छे, जे संविग्गा बहुस्सुया मुणिणा;
तेसिं गुणाणुरायं, मा मुंचमु मच्छरप्पहओ. ॥ २६ ॥

ભાવાર્થ—હે આત્મન! પારકા કે પોતાના ગચ્છમાં જે સંવિગ્ન અને વિદ્વાન મુનિરાજો હોય, તેઓના પર મત્સરથી હણાએલો એવો તું ગુણાનુરાગ છોડીશ નહિ.

પ્રાયઃ કેટલાક પોતાના ગચ્છને વખાણે છે, અને પરગચ્છતા વિદ્વાન વા મૂર્ખ સર્વ સાધુઓના છતાં વા અછતાં દોષો ખોલતા મંડી જાય છે. કેટલીક વખત તો ઇર્ષ્યાથી કેટલાક વિદ્વાન સાધુઓ જાણી જોઈને અન્ય વિદ્વાન કે જે અન્ય ગચ્છના વા સંઘાડાના હોય, વા પોતાનાથી ભિન્ન વિચારવાળા હોય તેઓનું મૂળમાંથી ખોદી કાઢવા માટે અનેક જતનનાં આગ ચઢાવે છે. ગમે તે રીતે પણ તહેને શ્રાવકોની આગળ હલકો પાડવા ચુકતા નથી; શાસ્ત્રના પાઠ પણ કુચુક્તિથી આડા ધરીને સામા સાધુઓને હલકા પાડવા શ્રાવકોની આગળ આડું અવળું સમજાવી ઉશ્કેરણી કરાવે છે. ત્યારે અન્ય ગચ્છના કે જેની સામાચારી ભિન્ન છે તેઓ પણ તેઓથી ઉતરતા

ગુણાનુરાગ.

૨૯૧

નથી. અર્થાત્ તે પણ સામા સાધુઓની ક્રિયા, આચાર, તેમના દોષો પ્રકાશવા તેમના પક્ષના બંડોની આગળ કમરકસીને ઉદ્ધમ કરે છે. સામાસામી ખંડનમંડન છાપવવામાં આવે છે. શ્રાવકો પણ સામાસામી ખંડનમંડન કરે છે. સાધુઓનો પક્ષ પકડે છે. મ્હાઈ તે સાઈ કરવા મંડી જાય છે. વ્યાખ્યાનમાં પણ ગમે તે રીતે નિંદા કરાય છે. ત ગચ્છાવાળા સાધુઓ કહે છે કે જ્ઞ ગચ્છવાળા તો બીલકૂલ બ્રહ્માચારી છે, સ્ત્રી સંગી છે, અમુકની સાથે અમુક રીતે વર્તતા હતા. ત્યારે જ્ઞ ગચ્છવાળા હવે ત ગચ્છવાળાની નિંદા કરવા બાકી રાખતા નથી. અમુક સાધુની કોઈ સ્તુતિ કરે તો સામો નિંદક દૂધમાંથી પોરાની પેટે એક બે દોષ કાઢવાનોજ. અમુક સાધુની કોઈ વિદ્વતા વખાણુ તો સામો સાધુ તેનું ખંડન કરવાનો. અમુક સાધુ પરાપકારથી પુસ્તક બનાવે તો સામા પક્ષવાળા નિંદા કર્યા વિના રહે નહિ, પોતાના રાગી વા પોતાના ગચ્છના શ્રાવકો કરવા સાડ રાત્રી દીવસ શ્રાવકોને મીઠાં વચન કહે અને કોઈ અન્ય ગચ્છી સાધુ પાસે આવે તો ત્હેના સામું પણ જોવાય નહિ, એક શેરીનું કૂતર જોમ અન્ય શેરીના કૂતરાને મળે અને તેની અવસ્થા થાય, તેવી અવસ્થા થાય. આમ ધણા લોકો ગચ્છોની હાલના કાળમાં દશા વર્ણવે છે. જો આમાંનો કેટલોક ભાગ ખરો હોય તો ખરેખર ગુણાનુરાગને દેશવેશ અપાયો છે એમ સમજી લેવું.

સાધુઓના ગચ્છોની આવી દશા દેખીને કેટલોક નવો પંથ કાઢે, અને સાધુઓના કુસંપનો લાભ લેઈ તેવા પંથો ચાલી શકે, અને જૈન સનાતન સંધના ધર્મો નાશ પામે તેમાં ગચ્છના આચાર્યો તથા સાધુઓનો દોષ છે.

સંપ્રતિકાળમાં પ્રાયઃ ગુણાનુરાગને બદલે દોષદષ્ટિ વધી પડી છે. શ્રાવકોમાં પણ તેવી દશા પ્રાયઃ દેખવામાં આવે છે, નવા પંથ કાઢનારાઓ પણ ફક્ત જૂનાને નિંદે છે, સાધુ અને સાધ્વીઓને નિંદે છે, અને આકું-અવળું સમજાવે છે; પણ ગુણાનુરાગની દષ્ટિ વિશેષતઃ દેખવામાં આવતી નથી. નવાં પંથવાળાઓ સનાતન પંથવાળાઓનું દરેક કૃત્ય મૂળમાંથી ખોદી કાઢવા પ્રયત્ન કરે છે, એટલુંજ નહિ; પણ નવા પંથના રાગથી અનેક પાખંડ કરી મત વધારવા ધારે છે, સાધુઓએ તથા શ્રાવકોએ પરસ્પરના ગચ્છોના વિદ્વાન્ સાધુઓ પર ગુણાનુરાગ ધારણ કરવો જોઈએ. પરગચ્છના વિદ્વાનોની કોષની આગળ નિંદા કરવી નહિ, તેઓ યુર કરે તોપણ તેઓના છતા વા અછતા દોષોનો પ્રકાશ કરવો નહીં. પરગચ્છની સાથે પણ વિજ્ઞાન દષ્ટિ રાખી ભાતુભાવ ધારણ કરવો, પોતાના ગચ્છના વિદ્વાન્ સાધુઓની પણ કદી પ્રાણ્તાંતે નિંદા કરવી નહિ. શ્રાવકોએ પણ ભિન્ન ભિન્ન ગચ્છવાળાઓ

૨૯૨

ગુણાનુરાગ.

ઉપર ગુણાનુરાગ ધારણ કરવો, જે ગુણાનુરાગ ધારણ કરવામાં નહિ આવે તો સાધુવર્ગ વા ગચ્છનો નાશ થશે, તેમાં સંશય નથી, કારણ કે નિંદકોની તથા તેમના ધર્મની પડતી થયા વિના રહેતી નથી, પોતાના ગચ્છના વિદ્વાન સાધુઓ વા મૂર્ખ સાધુઓની પણ છતા વા અછતા દોષની નિંદા કરવી નહિ, એટલું જ નહિ; પણ દુનિયાના ગમે તે મનુષ્યની સાધુએ નિંદા કરવી નહિ. સ્વદર્શની હોય વા પરદર્શની હોય તોપણ કોઈના છતા વા અછતા દોષો પ્રકાશવા નહિ.

સાધુઓ કોઈના પણ દોષો પ્રકાશે નહિ, અને ગુણાનુરાગ ધારણ કરે તો ધર્મમાં ધણા મનુષ્યોને દાખલ કરી શકે, ગુણાનુરાગની દૃષ્ટિ ખીલવા દાણે કાણે પ્રયત્ન કરવો. પરની નિંદા કરવાથી જગતમાં મોટી લકાઈ થઈ છે, ઇતિહાસો પણ તે બાબતની સાક્ષી આપે છે. પરસ્પર બિન્ન ધર્મવાળાઓની નિંદા કરવાથી ઉલટા તેઓ સામા ધર્મ ઉપર દ્રેષ ધારણ કરે છે, તેથી ધણા કાળ પર્યંત સત્યધર્મના કપાસક તે બની શકતા નથી.

સ્વધર્મના સત્ય વિચારો દર્શાવવા, પરધર્મના જે સત્ય વિચારો હોય તે પણ યુક્તિથી મધુર વચ્ચે જણાવવા. સત્ય ધર્મનું સ્થાપન કરવું અને અસત્ય કે જે ધર્મથી કરોડો મનુષ્યો દુર્ગતિમાં પડે તેનું અનેક સિદ્ધાંતોની યુક્તિઓથી ખંડન કરવું તેથી ગુણાનુરાગ નાશ પામતો નથી. કોઈની જાતિ નિંદા કરવી નહીં-સત્યધર્મ તેજ ખરેખરો ગુણ છે, માટે તેના ઉપર અનુરાગ કરવો, અન્ય ધર્મમાં રહેલાં મનુષ્યોની છતા વા અછતા દોષ પરત્વે જાત ટીકા કરવી નહિ, અન્ય વ્યક્તિની જાત ટીકા, દોષો બોલી કરવી નહિ. એમ કરવાથી અન્ય ધર્મનાં મનુષ્યો પણ સત્ય ધર્મવાળાના સહવાસમાં આવશે, અને સત્યધર્મ ગ્રહણ કરશે.

કોઈ સ્વધર્મ બંધુઓની મત્સરથી નિંદા કરવી નહીં. હમેશ નિંદાનું બાપણ નહિ કરવાથી મનુષ્ય જૈન ધર્મની ઉન્નતિ કરી શકે છે, સદ્ગુણ દૃષ્ટિથી ધર્મની વા દેશની ઉન્નતિ થઈ શકે છે.

કર્તા કહે છે કે ગુણિઓનું બહુ માન કરતાં તે તે ગુણો સુલભ થાય છે.

ગુણરચનમંડિયાણં, बहुमाणं जो करेइ सुद्धमणो,

सुलहा अन्नभवंमिय, तस्सा गुणा हुंति नियमणं ॥ २७ ॥

ભાવાર્થ—ગુણરત્નોથી વિભૂષિત પુરુષોનું જે શુદ્ધ મનવાળો છતો બહુ માન કરે છે. તેને અવશ્ય તે તે ગુણો પરભવમાં સુખથી પ્રાપ્ત થાય છે.

ગુણાનુરાગ.

૨૯૩

ગુણીના ગુણ આવતાં તે તે ગુણો પોતાનામાં પ્રગટી શકે છે, સદ્ગુણો ઉપર રાગ થયા વિના ગુણીજનોનું બહુ માન થતું નથી. જ્યારે સદ્ગુણો ઉપર રાગ થાય છે ત્યારે તેવા સદ્ગુણો પ્રાપ્ત કરવા ઉદ્ધમ પણ થાય છે. સાધુઓની સેવા પણ થાય છે, પણ જો ગુણાનુરાગ ન હોય તો કોઈ પણ ગુણ માટે પ્રયત્ન થઈ શકે નહીં. આ ભવમાં જે સાધુઓ અને સાધ્વીઓ નજરે દેખાય છે. તેઓએ અવશ્ય પૂર્વભવમાં સાધુ ધર્મ ઉપર ગુણાનુરાગ ધારણ કરેલો હોવો જોઈએ. આ ભવમાં જે બ્રહ્મચારી છે, તેઓએ અવશ્ય પૂર્વભવમાં શીલગુણાનુરાગ કરેલો હોવો જોઈએ. આ ભવમાં જેઓ ધ્યાન અને સમાધિને આદરે છે, સમાધિમાં રહે છે. તેથી સિદ્ધ થાય છે કે પૂર્વ-ભવમાં તેઓએ ધ્યાન અને સમાધિનો અભ્યાસ આદરેલો હોવો જોઈએ, તેથી પૂર્વભવના સંસ્કારથી આ ભવમાં તેઓને તેપર પ્રીતિ થાય છે. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર ધર્મના જે જે સદ્ગુણો જેનામાં વિશેષતઃ દેખવામાં આવે છે તેનું કારણ કે તે તે ગુણોનો રાગ કરી પૂર્વભવમાં તદ્દત્ત ગુણ ધારકોએ અભ્યાસ કરેલો હોવો જોઈએ. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે ગુણાનુરાગ પરભવમાં વિશેષ પ્રગટવા માટે મદદગાર થાય છે. પૂર્વોક્ત-સિદ્ધાંત પરિપૂર્ણ હૃદયમાં ઉતારીને હવે આ ભવમાં પણ ગુણોનોજ રાગ કરીશું, અને ગુણીઓનું બહુ માન કરીશું. જેનામાં જેટલા ગુણો ખીલ્યા તેટલા ગુણો તરફ દૃષ્ટિ રાખીશું અને આ ભવમાં તે તે સદ્ગુણોમાં ચિત્તનો સંયમ કરીશું તો ખરેખર તે તે સદ્ગુણો પ્રાપ્ત થયા વિના રહેશે નહિ. ચર્ચ-માનકાલ સુધારો નામનો અસ્મદીય કૃત ગ્રંથ વાંચવામાં આવશે તો દોષ તરફ થતું વલણ દૂર થયાં વિના રહેશે નહિ, તેમજ અસ્મદીયકૃત સમાધિશતક તથા પરમાત્મજ્યોતિ વાંચવામાં આવશે તો સદ્ગુણ દૃષ્ટિની ખીલવણી થશે, અને દોષદૃષ્ટિનો નાશ થશે. ગુણાનુરાગનું પ્રાપ્ત્ય ક્ષણે ક્ષણે વૃદ્ધિ પામશે, અને તેથી આત્મા સદ્ગુણોના માર્ગે તરફ ચાલતો મોક્ષપુરી પહોંચશે.

કર્તા સૂરિ કહે છે કે-ગુણાનુરાગ ધારણ કરતો જીવ
મોક્ષ પામે છે.

एयं गुणाणुरायं, सम्मं जो धरइ धरणिमज्जंमि;

सिरिसोमसुंदरपयं, सो पावइ सव्वनमणिज्जं. ॥ २८ ॥

ભાવાર્થ—જે આત્માર્થી પુરૂષ ૩૬૦ રીતે જગતમાં ગુણાનુરાગ ધારશે તે તે આખંતર ભક્તીયુક્ત ઉત્તમ પદને પામશે, એમ કવિ કહે છે. આ

૨૬૪

ગુણ્યુતરાગ.

ગાથામાં કર્તાનું નામ છે, ગુણ્યુતરાગ ધારણ કરવા ખામી રાખવી નહિ, કારણ કે તેથી ઉત્તરોત્તર મોક્ષ મળે છે એમ આચાર્યો અને વીતરાગ ભગવાનનાં સિદ્ધાંતો જણાવે છે. જેમ જ્યાં જ્યાં ગુણ્યુતરાગ ધારવામાં આવે તેમ તેમ દોષદૃષ્ટિ ટળતી જાય છે. નિંદા કરવા જે જીભલડી ઉઘમ કરે તેા પુર્ત જીભલડીને વશમાં રાખવી, પ્રત્યક્ષ વા પરોક્ષપણે કોઈની નિંદા કરવી નહીં. નિંદા કરવાથી ધણાં પાપ થાય છે. અત્ર ભજન સંગ્રહ પ્રથમ ભાગમાંથી નિંદાવિષયક ભજન લખવામાં આવે છે.

(હડી રમતમાં પડીરે સન્તો, હડી રમતમાં પડી. એ રાગ.)

નિન્દા પદ.

પાપ કર્મ બહુ भारीરે નિન્દા, પાપ કર્મ બહુ भारी;
 મનમાં જોજો વિચારીરે નિન્દા, પાપ કર્મ બહુ भारी.
 નિન્દકની દૃષ્ટિ છે અવલી, ગુણ અવગુણ દેખાય;
 પાપીમાં પાપી છે નિન્દક, મરી નરકમાં જાયરે. નિન્દા. ૧
 ચાંદાં દેખે કાગડો જેમ, નિન્દક દેખે દોષ;
 ધતુર ભક્ષકની પેટે ઇ, શું કરવો ત્યાં રોષરે. નિન્દા. ૨
 ચાડી ચુગલી નિન્દક કરતો, કલંક ચઢાવે શીર;
 ચંડાઢથી પળ નિન્દક પાપી, ધોતો પરનાં ચીરરે. નિન્દા. ૩
 ક્રિયા કાણડ નિન્દકનાં સંતો, લેખે નહિ ગણાય;
 નામ દેડને નિન્દા કરતો, મુક્તિપુરી નહિ પાયરે. નિન્દા. ૪
 સાધુ સન્ત વૈરાગી ત્યાગી, જોગી ભોગી ફકીર;
 નિન્દા પરતળી પરહરશો, પામશો ભવજલ તીરરે. નિન્દા. ૫
 નિન્દામાંહી સહુ લપટાયા, બચીયા કોડક સન્ત;
 નિન્દક માથે નથી શિંગડાં, વાળીથી ઓલસંતરે. નિન્દા. ૬
 અદેસાઈની પુત્રી નિન્દા, મુક્તિ માર્ગે પ્રતિકૂલ;
 લાસચોરાશીમાં મટકાવે, નાસી માથે ધૂલરે. નિન્દા. ૭
 સમકીતી નિંદા નવી કરશે, કરશે ગુણનું ગાન;
 શ્વાનદંતને કૃષ્ણ વસાળે, ગુણનું કર બહુ માનરે. નિન્દા. ૮

ગુણાનુરાગ.

૨૯૫

સર્વ ગુણો જાણો જિનવરમાં, બાકી દોષી હોય;
 નિજમાં અવગુણ પોઠ ભરી છે, જુવે ન તેને કોયરે. નિન્દા. ૯
 કર્મવશે સૌ દોષે ભરીયા, કરો ન નિન્દા ભાઈ;
 બુદ્ધિસાગર ગુણને ગાતાં, જગમાં હોવે વઢાફરે. નિન્દા. ૧૦

નિંદાથી આવી અધમ દક્ષા થાય છે, એવું જાણી નિંદાની ટેવ લાગ કરવા ક્ષણે ક્ષણે ઉપયોગ રાખવો, અને ગુણાનુરાગ ધારણ કરવા ક્ષણે ક્ષણે ઉપયોગ રાખવો. અશુભ અધ્યવસાયથી (અશુભ પરિણામથી) નિંદા થાય છે, અને શુભ પરિણામથી ગુણોનો રાગ થાય છે. પરિણામે બંધ એ વાક્યને અનુસરી જોતાં અશુભ પરિણામે અશુભ કર્મબંધ અને શુભ પરિણામે શુભ કર્મબંધ જાણી ગુણાનુરાગ ધારણ કરવો.

इति श्री सुरत बंदरे चातुर्मास्यां योगनिष्ठ मुनि बुद्धिसागरेण
 गुणानुराग ग्रन्थस्य गुर्जरभाषया विवरणं कृतम्.

गुणानुराग शास्त्रस्य, प्राकृता विवृतिः कृता;
 भव्यानामुपकारार्थम्, बुद्धयब्धिमुनिना शुभा.

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः







श्रीमद् बुद्धिसागरजी ग्रन्थमाळा. ग्रन्थाक १९.



श्रावकुधर्म स्वरूप.



प्रथमभाग.



आवृत्ति पीछ.

શ્રાવકધર્મ.

—

શ્રાવક નામ માત્રમાં પણ કેટલું રહસ્ય છે? શ્રાવક નામ ધરાવનારમાં બ્યાવહારિક અને નીતિના કયા કયા ગુણો અવશ્ય હોવા જોઈએ? મુખ્ય આચારો કયા છે? તે આ લઘુગ્રન્થ મારફતે દરેક શ્રાવકે સદા યાદ રાખવાની જરૂર છે.

શાસ્ત્રકારો કહે છે કે જે શ્રાવકને સાધુ દશા પ્રાપ્ત કરવાની અહ નિશ્ચ ભાવના થતી નથી, તેણે શ્રાવકપણું પ્રાપ્ત કર્યું છે એમ કહી શકાય જ નહીં. શ્રાવકધર્મ જાણ્યા વિના અને જાણી આચારમાં મૂક્યા વિના શ્રાવકપણું તો શું પણ મનુષ્યપણું પણ નિરર્થક છે, માટે શ્રાવક કુળમાં જન્મી પોતાનું સ્વરૂપ ભુલી જંગલમાં પડતાં બચવા માટે દેવેન્દ્રસૂરિ રચિત શ્રીધર્મરત્ન પ્રકરણ ગ્રન્થમાં વિસ્તારથી વર્ણવેલ શ્રાવકસ્વરૂપના એકવીશગુણ કંઠસ્થ રહે તે માટે તે ઉપર ટુંકમાં વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે.

ધર્મના અર્થાં શ્રાવકોએ (મનુષ્ય માત્રે) વધુ નહીં તો એકે એક ગુણને અવશ્ય પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. શુદ્ધ ભૂમિકામાં ચિતરવા ધારેલ ચિત્ર શુદ્ધ અને પવિત્ર થાય છે, તે માટે અધિકાર પ્રમાણે ગુણો અવશ્ય મેળવવા જોઈએ.

કદાચ દરેક ગુણો ન પ્રાપ્ત થઈ શકે તો થોડા કે અમુક પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત થયા હોય કે થતા હોય તો તે કોઈ રીતે તુકશાનકારક નથી, પણ આ ગ્રન્થમાં જણાવેલા ગુણોથી વિપરીત વર્તન થવું યા કરવું, એ તો શ્રાવકપણાને ઘટતું નથી એમ પ્રત્યેકે સમજવું.

શ્રી શાન્તિ: ૩.

—

શ્રાદ્ધ ધર્મ સ્વરૂપ

યાને

શ્રાવક ધર્મ સ્વરૂપ.

પ્રથમ ભાગ.

મંગલાચરણમ્.

નત્વા શ્રીમન્મહાવીરં ગુરું ધર્મોપદેશકમ્ ॥

શ્રાદ્ધધર્મસ્વરૂપં વૈ રચ્યતે બોધહેતવે ॥ ૧ ॥

શિષ્યપ્રશ્ન—હે સદ્ગુર મહારાજ ! શ્રાવકનો ધર્મ શું છે, તે મહેને કૃપા કરી સમજાવશો ?

ગુરુ—હે શિષ્ય ! શાસ્ત્રોમાં શ્રાવકનો ધર્મ સારી રીતે બતાવ્યો છે અને તે તારે અવસ્ય જાણવો જોઈએ.

શિષ્યપ્રશ્ન—તે જાણવાથી શું લાભ થાય ?

ગુરુ—શાસ્ત્રોમાં શ્રાવકનો ધર્મ જેવો કહ્યો છે, તેવો જ પાળે તે અદ્ય-કાળમાં મુક્તિપદ પામે.

શિષ્યપ્રશ્ન—શ્રાવક શી રીતે જોગખી શકાય ?

ગુરુ—શ્રાવકને યોગ્ય કહેલા સદ્ગુણો તથા શાસ્ત્રમાં કહેલા આચારોને યથા-શક્તિ પાળે તે ઉપરથી આ શ્રાવક છે એમ જોગખી શકાય છે.

શિષ્યપ્રશ્ન—કયારે શ્રાવકપણું પ્રાપ્ત થાય ?

ગુરુ—નિશ્ચયથી ચોથું અગર પાંચમું ગુણકાણું પ્રાપ્ત થાય ત્યારે શ્રાવકપણું પ્રાપ્ત થાય છે. અનન્તાનુબંધી ચારકપાય, સમકિતમોહનીય, મિત્ર-મોહનીય અને મિત્યાત્વમોહનીય એ સાત પ્રકૃતિયોનો ઉપશ્ચમ, ક્ષયો-પશ્ચમ વા ક્ષાયિકભાવ એ ત્રણમાંથી ગમે તે ભાવ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે ચતુર્થ ગુણસ્થાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. ચોથા ગુણકાણાને અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિગુણસ્થાનક કહે છે. ચોથા ગુણકાણે અવિરતિ શ્રાવકપણું પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રી નેમિનાથ તીર્થંકરના શ્રાવક શ્રીકૃષ્ણ હતા, તેઓ

૩૦૦

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ આવક હતા; તેમજ શ્રી ચોવીશમા તીર્થકર શ્રીવીર પ્રભુના શ્રેષ્ઠિક રાજા, અવિરતિ આવક હતા. જ્યારે અપ્રત્યાખ્યાની કષાયનો ઉદય ટળે છે ત્યારે દેશવિરતિ પાંચમું ગુણહાણું આવકને પ્રાપ્ત થાય છે અને તેથી તે વિરતિ આવક કહેવાય છે.

પ્રશ્ન—અવિરતિ આવક અને વિરતિ આવક એ બેમાં મહાન કોણ ?

ઉત્તર—અવિરતિ આવક કરતાં વિરતિ આવક મહાન છે.

પ્રશ્ન—કોની સેવા કરવાથી આવકપણું પ્રાપ્ત થાય છે ?

ઉત્તર—શ્રી સદ્ગુરની સેવા કરવાથી આવકપણું પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્રશ્ન—શ્રી સદ્ગુર પાસે જન્મને બળ્ય જીવોએ શું કરવું જોઈએ ?

ઉત્તર—શ્રી સદ્ગુરને પ્રશ્ન પુછવા જોઈએ. ધર્મતત્ત્વ સંબંધી જ્ઞાન કરવા માટે મનમાં જે જે શંકાઓ હોય તેનો ખુલાસો કરવો જોઈએ. શ્રી સદ્ગુરની દેશના સાંભળવી જોઈએ. ગુરને પ્રશ્ન પુછવાથી તથા તેમની દેશના સાંભળવાથી અનેક પ્રકારના ફાયદા થાય છે. જીવો શ્રી રાયપલેણી સૂત્ર. શ્રી કેશિકુમાર મુનિવચ્ચની પાસે પ્રદેશી રાજા ગયો હતો તે પ્રથમ તો અત્યંત નાસ્તિક હતો, દેવલોક, સ્વર્ગ, પુણ્ય, પાપ, મુક્તિ અને આત્મા વગેરે કંઈ જાણ નહિ એમ માનતો હતો, હિંસાકર્મ વગેરેમાં આસક્ત હતો સાધુઓને તે પાખંડી-દોંગી માનતો હતો. પણ કેશિકુમાર મુનિરાજને પ્રશ્ન પુછતાં તેના મનની શંકાઓ ટળી ગઈ અને આત્માદિ તત્ત્વની દૃઢ શ્રદ્ધા થઈ અને તેણે કેશિકુમારને ધર્માચાર્ય તરીકે માન્યા. પ્રદેશી રાજાએ આવકનો ધર્મ અંગીકાર કર્યો. આ ઉપરથી સુષો જોશે કે મુનિગુરને પ્રશ્ન પુછવાથી સમ્યક્ તત્ત્વની દૃઢ શ્રદ્ધા થાય છે.

પ્રશ્ન—શું શું જાણવાથી આવકધર્મ પ્રાપ્ત થાય છે ?

ઉત્તર—નવતત્ત્વ, ષડ્દ્રવ્ય, કર્મસ્વરૂપ, સાતત્ય, સમભંગી, નિક્ષેપ, ગુણ-સ્થાનક, આરત્રત, પંચમહાત્રત, પંચભાષ્ય, દેવ, ગુર અને ધર્મ વગેરે તત્ત્વોનું સ્વરૂપ, જાણવાથી આવકધર્મ પામી શકાય છે. નવતત્ત્વ જાણ્યા વિના સમ્યક્ જ્ઞાન થતું નથી. કાલ, સ્વભાવ, નિયતિ, કર્મ અને ઉદય એ પાંચ કારણથી કાર્ય થાય છે; એમ જે જાણે છે તે આવક થઈ શકે છે. જીવેશ્વરે જે કહ્યું છે તે સત્ય છે, એમ જે દૃઢ શ્રદ્ધા ધારણ કરે છે તે આવક થઈ શકે છે. ઉપશમાદિ નિશ્ચય સમ્યક્તત્ત્વને તો કેવલજ્ઞાની વિના અન્ય કોઈ જાણી શકે નહિ. નિશ્ચય સમ્યક્તત્ત્વને કોઈ હાલ પોતે જાણી શકે નહીં. નિશ્ચય સમકિત

આવક ધર્મે સ્વરૂપ.

૩૦૧

ગુણ અરૂપી છે તે હ્રસ્વસ્થના જ્ઞાનથી જાણી શકાય નહીં, બ્યવહાર અદ્વારૂપ સમ્યક્ત્વને તો પોતાની અદ્વાથી તરતમ યોગે જાણી શકાય છે. તત્ત્વજ્ઞાન વિના અદ્વારૂપ બ્યવહાર સમ્યક્ત્વ ગુણ પ્રાપ્ત થતું નથી, માટે આવક ધર્મે જાણવા માટે પ્રથમ જૈન તત્ત્વોનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. જૈન તત્ત્વોનું શ્રવણ સદ્ગુરુ મુખથી કરવું જોઈએ. શ્રી ભગવતી સ્ત્રમાં આવકને લઘ્વઘ્ન, ગર્હીયઘ્ન, લઘ્વધાર્થો ગૃહીતાર્થોઃ અર્થને પામેલા અને અર્થને ગ્રહણ કરેલા એવા કલા છે. શૃણોતિ ધર્મે ગુરુસકાશાત્ સ આવકઃ ગુરુ પાસેથી જે તત્ત્વ સાંભળે છે તે આવક કહેવાય છે. દેવ ગુરુ અને ધર્મે તત્ત્વનું જ્ઞાન થયા વિના અદ્વા થઈ શકતી નથી અને અદ્વા વિના આદ્યપણું પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી, માટે પ્રતિદિન જૈન શાસ્ત્રોનું ગુરુ પાસે શ્રવણ કરવું જોઈએ.

પ્રશ્ન—આવક થવા માટે અન્ય કયા કયા ગુણો ધારણ કરવા જોઈએ ?

ઉત્તર—ઉત્કૃષ્ટ એકવીસ ગુણને ધારણ કરવા જોઈએ.

પ્રશ્ન—એકવીસ ગુણ કયા કયા છે તેમજ તે પ્રત્યેકનું સંક્ષેપમાં સ્વરૂપ સમજાવશો ?

ઉત્તર—શ્રી ધર્મરતનપ્રકરણમાં નીચે પ્રમાણે આવકના એકવીસ ગુણ લખ્યા છે. તત્પાઠઃ

ધમ્મપરયણસ્સ જુગો, અરુલુદ્ધો રુવવં પગહસોમો;

લોગપિઓ અવકૂરો, ભીરુ અસદ્દો સુદગ્ગિલ્લણ્ણો. ૧

લજ્જાલુઓ, દયાલુ, મજ્જત્યોસોમદિઠ્ઠિ ગુણરાગી;

સકહ સુપરલ્લજુત્તો, સુદીહદંસી વિસેસન્ન. ૨

વુઢ્ઠાણુગો, વિણીઓ, કયણ્ણુઓ પરહિયત્થકારી ય;

તહ ચેવ લઘ્વલલ્લ્લ્લો, ઇગ્ગીસગુણેહિં સંપન્નો. ૩

અશુદ્ધ, રૂપવાન, શાન્તપ્રકૃતિવાળો, લોકપ્રિય, અકૂર, પાપભીર, નિષ્કુ-
પટી, હાક્ષિણ્યવાન, લજ્જાળુ, દયાળુ, મધ્યસ્થસૌમ્યદષ્ટિવાળો, ગુણાનુરાગી,
સત્કથક, સુપક્ષયુક્ત, દીર્ઘદર્શી, ગુણુદોષજ્ઞ, વૃદ્ધજનને અનુસરનાર, વિનીત, કૃતમ્,
પરોપકારી અને લખ્ખસક્કયવંત; એ એકવીસ ગુણને જે મનુષ્ય ધારણ કરે
છે તે ધર્મરતનને પાત્ર થઈ શકે છે.

૩૭૩

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

? પ્રથમ અશુદ્ધ ગુણ.

સુદોષ્ટિ અ ગંભીરો, ઉત્તાણમઈ ન સાહ્ય ધર્મ્મ;
સપરોપયારસત્તો, અસુદો તેણ રૂહ જુગ્મો. ?

શુદ્ધ એટલે અગંભીર અર્થાત્ ઉછાંછળી તુચ્છ યુદ્ધિવાળો જે હોય તે ધર્મ સાધી શકે નહીં. જે અશુદ્ધ અર્થાત્ ગંભીર હોય છે તે સર્વ જોએલું તથા દેખેલું હૃદયમાં રાખે છે, મોટું પેટ રાખે છે, અર્થાત્ સર્વ મનમાં રાખે છે. ગંભીર મનુષ્ય એકદમ લાભાલાભનો વિચાર કર્યા વિના જે કંઈ જોએલું વા દેખેલું હોય તત્સંબંધી બકબકાટ કરે નહીં, મને તેવું જાણ્યું હોય તોપણ અનર્થકારક હોય તો તે અન્યને કહે નહીં, ક્રોધ, લોભ, માન અને માયા આદિ દોષોના વશ થઈ કોઈની વાત કોઈને કહી દે નહીં, તે ગંભીર ગુણુવાળો સમજવો. તુચ્છ યુદ્ધિવાળો મનુષ્ય કોઈના મર્મોને ઉધાડા પાડે છે, કોઈના દોષોનું કથન કરે છે, તેથી તે સ્વપરનું હિત કરી શકતો નથી અને ઉછાંછળી યુદ્ધિના યોગે તે જ્યાં ત્યાં અશાન્તિ કરનાર થઈ પડે છે. તુચ્છ યુદ્ધિવાળો મનુષ્ય જરા વાતમાં છેડાઈ જાય છે અને તેથી સામાનાં છતાં વા અછતાં છો. જ્યાં ત્યાં બેલવા મંડી જાય છે. ખાનગી (ગુપ્ત) વાતોને તથા કૃત્યોને પણ તે ઉધાડાં પાડી દે છે તેથી તે પોતાના આત્માનું હિત કરી શકતો નથી. તુચ્છ યુદ્ધિવાળો મનુષ્ય કોણ જાણે કંઈ વખતે શું કરશે તેનો પણ નિશ્ચય થતો નથી.

તુચ્છ યુદ્ધિવાળો અનેક સંકટોનાં વાદળોં મનરૂપ આકાશમાં ઉભાં કરે છે, તુચ્છ યુદ્ધિવાળો મનુષ્ય પોતાનું તથા પોતાના સંબંધીઓનું બહું કરવા સમર્થ થઈ શકતો નથી. તુચ્છ યુદ્ધિવાળો મનુષ્ય સંસારવ્યવહારમાં પણ પ્રતિષ્ઠા પામી શકતો નથી અને તેવો મનુષ્ય જગતમાં ઉચ્ચ પદનીપર ચઢી શકતો નથી. તુચ્છ યુદ્ધિવાળો મનુષ્ય સર્પની પેઠે ભયંકર લાગે છે. તે પોતાના કુટુંબને પણ શાન્તિમાં રાખી શકતો નથી. તુચ્છ યુદ્ધિવાળો મનુષ્ય પોતાના સંબંધીના દોષો વદીને તેની હેલના-નિન્દા કરાવે છે અને તેથી ક્રોધ વખતે કોઈના પ્રાણનો નાશ પણ થાય છે. તુચ્છ યુદ્ધિવાળાને ક્રોધ પોતાના હૃદયની ખાનગી વાત કહી શકતું નથી, અનેક દોષોને આકર્ષનાર તુચ્છ યુદ્ધિજ છે; માટે મનુષ્યોએ તુચ્છ યુદ્ધિનો ખરા અંતઃકરણથી ત્યાગ કરવો જોઈએ અને ગંભીર ગુણને ધારણ કરવો જોઈએ.

ગંભીર ગુણુ ધારણુ કરવાથી થતા ફાયદા.

ગંભીર ગુણુ ધારણુ કરવાથી પોતાના આત્માને અને અન્યના આત્માને જ્ઞાન્તિમાં રાખી શકાય છે. ગંભીરતાથી મનુષ્ય પોતાના આત્માને ઉચ્ચ દશા તરફ ખેંચે છે અને દોષોને ઢાંકી ગુણો પ્રહવા સમર્થ થાય છે. ગંભીર પુરૂષ, અન્ય મનુષ્યોનો વિશ્વાસ મેળવી શકે છે અને તે અન્ય મનુષ્યોનાં હૃદય જેવા સમર્થ થાય છે, દરેક ધર્મમાં સદ્ગુણો અને દોષો કયા કયા અંશે છે તે જોઈ શકે છે, પણ તે ગંભીર હોવાને લીધે કોઈને અપ્રિય થઈ પડતો નથી. ગંભીર મનુષ્ય હજારો વાતોને મનમાં રાખી શકે છે અને તે કોઈના દોષો પ્રકાશિતો નથી; તેથી તે સર્વત્ર માનનીય થઈ પડે છે. કોઈના દોષોની મનઃતાના લીધે ગંભીર મનુષ્ય હૃદયની શુદ્ધિ કરે છે અને તેથી તે યોગ્ય શબ્દોને વિચાર કરી બોલે છે. ગમે તેવા પ્રસંગોમાં પણ કોઈનાં તે હિંદ્ર ઉધાડતો નથી તેથી તે સર્વનો મિત્ર બની શકે છે. ગંભીરતાના પ્રતાપથી વૈરીયો પણ ગુણો ગાવા માંડે છે અને તેથી તે પોતાનું અને પરનું બહુ કરવા સમર્થ થાય છે. ગંભીરતાના પ્રતાપે વૈરીના પણ દોષ બોલતો નથી ત્યારે તે સાધુસન્તોના છતા અગર અછતા દોષોને તો કેમ બોલી શકે ? અર્થાત્ બોલેજ નહીં.

મનુષ્ય પોતાના ગંભીર ગુણથી હૃદયને ધર્મયોગ્ય બનાવે છે. ગંભીર મનુષ્યના હૃદયમાં ધર્મ ઠરી શકે છે. માટે સર્વ ગુણોમાં પ્રથમ નંબરવાળા ગંભીરગુણને મનુષ્યોએ ધારણુ કરવો જોઈએ. જ્યારે ગંભીર ગુણુ વિના શ્રાવકપણું હોઈ શકતું નથી, ત્યારે ગંભીર ગુણુ વિના સાધુપણું તો ક્યાંથી હોઈ શકે ? અર્થાત્ ન હોઈ શકે. ગંભીર ગુણુવંત સાગરની ઉપમાને ધારણુ કરે છે; સાગરના મધ્ય ભાગમાં શું રહ્યું છે તે ઉપરથી જોતાં માલુમ પડે નહીં, તેમ ગંભીર પુરૂષના હૃદયમાં શું રહ્યું છે તેની અન્ય સામાન્ય મનુષ્યોને ખબર પડતી નથી. ગંભીર પુરૂષનું હૃદય વિશાળ હોય છે તેથી તે જે સાંભળે છે તે હૃદયરૂપ સમુદ્રના તળીએ મૂકે છે; તે કારણુ વિના અને લાભ વિના કોઈ વાતને એકદમ કહેતો નથી તેથી તે સંસાર વ્યવહારમાં પણ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે અને ધર્મ રત્ન માટે પણ યોગ્ય ગણાય છે. ગંભીર પુરૂષના હૃદયને કોઈ કળી શકતું નથી. જગતમાં ઉચ્ચ પદની પર તે આવે છે અને તે મનની જ્ઞાન્તિદશા રાખી શકે છે, માટે ધર્મરતનના અર્થાત્તોએ ગંભીર ગુણુને અવશ્ય ધારણુ કરવો.—

૩૦૪

આવક ધર્મ રવરૂપ.

૨ દ્વિતીય-રૂપવાન ગુણ.

સંપુર્ણગોવંગો, પંચાદિયસુંદરો સુસંઘવનો;

હોઈ પમાવહેજ, રમોય તહ રૂવવં ધમ્મે. ૨

સંપૂર્ણ અંગોપાંગવાળો પાંચ ઇન્દ્રિયોથી સુંદર દેખાતો અને સારા આંધાવાળો હોય તે રૂપવાન ગણાય છે. તેવો પુરૂષ ધર્મ પાળવામાં સમર્થ થાય છે. અખંડિત અંગવાળો પંચેન્દ્રિયથી શોભતો મનુષ્ય વિશેષતઃ ધર્મરતને યોગ્ય થાય છે. પહેલા સંઘવણ વાળોજ ધર્મ પામી શકે એવો અર્થ કરવો નહીં, કારણ કે સર્વ સંસ્થાન અને સર્વ સંહનનોમાં ધર્મ પામી શકાય છે. સારા આંધાવાળો હોય તે તપ સંયમાદિક અનુશાન કરવામાં સમર્થ રહી શકે છે એમ આ વિશેષણ આપવાનો અભિપ્રાય છે; એવો પુરૂષ, તીર્થની ઉત્તર તિરુ કારણ થઈ શકે છે.

નંદિયેણ અને હરિ કેશિણ વગેરે કુરૂપવાન છતાં ધર્મ પામ્યા છે, એમ કહી રૂપવાનપણાનો દોષ ન બતાવવો જોઈએ, કારણ કે તેઓ પણ સંપૂર્ણ અંગોપાંગાદિકે કરી યુક્ત હોવાથી રૂપવાનજ ગણી શકાય છે અને આ વાત પણ પ્રાયિક છે; કારણ કે અન્ય ગુણોનો સહભાવ હોય તો પછી કુરૂપણ હોય અથવા કોઈ બીજા અસુક ગુણોનો અભાવ હોય તેથી કંઈ દોષ આવતો નથી. કહ્યું છે કે, ચોથા ભાગે ગુણેહીન હોય તો મધ્યમ પાત્ર અને અર્ધગુણેહીન હોય તો અધમ પાત્ર જાણવા. શરીર મજબૂત બનાવવું કે જેથી શરીર દૃઢ થવાથી ધર્મની સાધના બરાબર થાય એમ છેવટનો લેખક તરફથી સારાશ સમજવો.

૩ ત્રીજો સૌમ્ય સ્વભાવ ગુણ.

પર્યઈ સોમ સહાવો, ન પાવકમ્મ પવત્તણ પાયં,

હોઈ સુહસેવાણિજ્જો, પસમનિમિત્તં પરેસિપિ. ૩

સ્વભાવે શાન્ત સ્વભાવવાળો ધણું કરીને પાપકર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરતો નથી અને સુખે સેવી શકાય છે અને અન્યોને પણ શાન્તિનો નિમિત્તભૂત બની શકે છે. જેનો બયાનક આકાર ન હોય તેની પાસે અન્ય મનુષ્યો જઈ શકે છે. તે મનુષ્ય કોઈ પામશે એમ અન્યોના મનમાં વિચાર આવતો નથી,

શ્રાવક ધર્મ સ્વરૂપ.

૩૦૫

તેમજ તે પોતે પણ એકદમ ક્રોધથી ધમધમાયમાન થઇ શકતો નથી. શાન્ત સ્વભાવવાળો એકદમ વિચાર્યાવના પગલું ભરતો નથી, તેથી તેવા મનુષ્યની દુનિઆમાં ઘણી કિમ્મત થાય છે. અને તે ઉચ્ચ પદવીપર ચઢે છે અને અન્યોને પણ પોતાના સહવાસથી ફાયદો કરે છે. શુચ્યવણુ ભરેલ કામોમાં પણ શાન્તસ્વભાવવાળો શુચ્યવાતો નથી. પોતાના શાન્ત સ્વભાવના લીધે અન્ય-મનુષ્યોના સંસર્ગમાં રહીને પણ ધારેલ કાર્ય સિદ્ધ કરે છે. તે એકદમ ક્રોધને શાપ આપી શકતો નથી. સર્વ મનુષ્યોના ભલા માટે તે શુભ વિચારો કરી શકે છે. ચંદ્રમાપર જેમ સ્વાભાવિક પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ તેનાપર અન્ય મનુષ્યોનો સ્વાભાવિક પ્રેમ થાય છે. ગમે તેવા કલેશના વાતાવરણમાં પણ તેની પ્રકૃતિ શાન્ત દેખાય છે.

તેથી તે અન્યોને પણ આશ્રય કરવા યોગ્ય થાય છે. હિંસા, ચોરી, વગેરે દુષ્ટ કાર્યોમાં તે પ્રવૃત્તિ કરી શકતો નથી. લોકોને તે અત્યંત વલ્લભ લાગે છે. તે પોતાના આત્માના ઉદ્ધાર માટે યોગ્ય બોધને ધારણ કરી શકે છે. સત્યાસત્યનો વિચાર અને તેટલો કરી શકે છે, માટે સ્વભાવે શાન્ત સ્વભાવવાળો મનુષ્ય ધર્મરત્નના યોગ્ય અને છે.

૪ ચોથો લોકપ્રિય ગુણ.

इह परलोयविरुद्धं, न सेवए दाणविणय सीलद्वौ

લોયપ્પિઓ જણાણં, જણેઢ ધર્મમિંમિં બહુમાણં.

૪

જે પુરૂષ, દાતાર, વિનયવંત, શીલવંત હોય છે તે આ લોક અને પર-લોક વિરુદ્ધને સેવતો નથી તેથી તે લોકોમાં પ્રિય થઈ પડે છે અને મનુષ્યોનું ધર્મમાં બહુ માન ઉત્પન્ન કરે છે.

“આલોકવિરુદ્ધ કાર્યો નીચે પ્રમાણે છે.”

સર્વ ક્રોધની નિન્દા કરવી અને તેમાં પણ વિશેષતઃ શુણ્યવન્ત સાધુઓ, મહાત્માઓ વગેરેની નિન્દા કરવી અને ભોળે ભાવે ધર્મ કરનારની હાંસી કરવી, તેમજ જગતમાં પૂજનીય પુરૂષોનું અપમાન કરવું, તેમજ ઘણા લોકથી જે વિરુદ્ધ હોય તેની સોબત કરવી, તેમજ દેશ, કૂળ, જાત, વગેરેના જે શ્રેષ્ઠ આચારો હોય તેનું ઉલ્લંઘન કરવું, ઉદ્ભટ વેષ પહેરવો, ભલા મનુષ્યને કષ્ટ પડતાં રાણ થવું, પોતાનું સામર્થ્ય છતાં ભલા મનુષ્યનું દુઃખ ન ટાળવું,

૩૦૬

શ્રાવક ધર્મે સ્વરૂપ.

સમજ્યા વિના ગમે તે બાબતનો ગમે ત્યાં બકવાદ કરવો; ઇત્યાદિ કાર્ય લોક વિરુદ્ધ જાણવાં.

પરલોકથી જે જે કાર્યો શાસ્ત્રધારે વિરુદ્ધ ગણાય તે પરલોક વિરુદ્ધ કાર્ય જાણવાં. તેવાં કાર્ય કરવાથી અશ્રદ્ધા આદિ દોષોનું આવાગમન થાય છે અને આત્મા, પાપકર્મથી બંધાય છે.

“ ઉભયલોકવિરુદ્ધ કાર્યો નીચે પ્રમાણે છે. ”

જીગર, માંસ, દારૂ, વેશ્યા, શિકાર, ચોરી અને પરસ્ત્રીગમન, આ સાત વ્યસનો આ જગતમાં અતિ પાપી પુરુષોમાં હમેશ રહે છે.

વ્યસની મનુષ્ય ધર્મ પણ, સારા મનુષ્યોમાં નિંદાય છે અને મૃત્યુ બાદ દુર્ગતિમાં જાય છે.

એ સાત વ્યસનોથી આ જીવમાં પણ દુઃખ થાય છે અને પરબલમાં પણ નરકાદિગતિમાં દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે; માટે ઉભયલોક વિરુદ્ધ એવાં સાત વ્યસનોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. એ સાત વ્યસનોના ત્યાગથી લોકોમાં પ્રિય થવાય છે.

લોકપ્રિય થએલ મનુષ્ય, સર્વ મનુષ્યોને પોતાના તરફ ખેંચે છે અને અન્ય મનુષ્યોને ઉપકારક થઈ પડે છે. લોકપ્રિય મનુષ્ય જગતમાં ઉત્તમ કાર્ય કરવા માટે સમર્થ બને છે. જગતમાં લોકપ્રિય મનુષ્ય જ્યાંસાં ધર્મનો ફેલાવો કરવા સમર્થ થાય છે. લોકપ્રિય મનુષ્ય ધર્મગુરુનો પ્રેમ મેળવી શકે છે. લોકપ્રિયપર સર્વ લોકો વિશ્વાસની નજરથી જુએ છે. લોકપ્રિયગુણ ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છાવાળાએ કદી કટુકવાણી વદતી નહીં. લોકપ્રિયતા, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ પ્રમાણે જે ઉપાયોથી પ્રાપ્ત કરી શકાય તે તે ઉપાયોનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ. કીર્તિઆદિની મુખ્ય વાંચાવડે જે લોકપ્રિય થવા માગે છે, તે ઉત્તમ સિદ્ધાન્ત કથિત નિષ્કામ વૃત્તિથી દૂર જાય છે.

દાન આપવું તે પોતાની સ્વભાવિક દ્રવ્ય સમજીને દાન આપવું, તેમજ વિનય એટલે યોગ્ય પુરુષનો ભક્તિ અને બહુમાનથી મન, વચન, અને કાયાથી સત્કાર કરવો, શીલ એટલે સદાચારમાં તત્પર રહેવું. શુભ આચારો પાળવાથી મનુષ્ય, લોકોમાં માનનીય થઈ પડે છે. આ સઘળું ખરા અન્તઃકરણથી કરનાર ખરી લોકપ્રિયતા મેળવી શકે છે; જે કરવું તે આત્માના ગુણો ખીલવવા માટેજ કરવું.

દાન, વિનય આદિ ગુણોમાં તત્પર થનારે મારા વિષે લોકોનો પ્રેમભાવ વધે છે નહીં તે જોવા જરા માત્ર લક્ષ આપવું નહીં, તેણે તો લોકોની

આવક ધર્મ સ્વરૂપ

૩૦૭

પ્રિયતાના શબ્દોનું શ્રવણ કરવા જરા માત્ર કાનને મહેનત આપવી નહીં. દાન, વિનય, સદાચારમાં પ્રવર્તવું એ મહાઈ કર્તવ્ય છે અને એ કરવું જોઈએ, એમ નિશ્ચય કરી પ્રયત્ન કરવો. એમ તેની પ્રવૃત્તિથી તે લોકમાં પ્રિય થઈ પડે છે અને તે ધર્મરતનને યોગ્ય થાય છે. સંભાવતથી પ્રત્યેક પ્રાણી સહેજે વશીભૂત થાય છે. દાન ક્રિયાથી વૈરો બૂલાય છે, દાનથી અન્ય મનુષ્યો અંધુતુલ્ય થાય છે, માટે દરરોજ દાન કરવું. લોક પ્રિય મનુષ્યથી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવો પણ ખુશી થાય છે અને સ્વપરના આત્માની ઉન્નતિ કરવા તે સમર્થ થાય છે. લોકપ્રિય થએલામાં પ્રાયઃ કૂરતા રહેતી નથી અર્થાત્ તે અકૂર અને છે તે હવે જાણાવે છે.

૫-પાંચમો અકૂર ગુણ.

કૂરો કિલિઠભાવો, સમ્મં ધમ્મં ન સાહિં તરહ્ ॥

ઇય સો ન ઇત્થ જોગો, જોગો પુણ હોઈ અકૂરો ॥ ૫ ॥

કૂર (કિલિઠ) પરિણામી હોય છે તે ધર્મને સમર્થપણે સાધવા સમર્થ થઈ શકતો નથી. તેથી તેવો કૂર પુરૂષ અત્યંત શુદ્ધ ધર્મમાં યોગ્ય નથી, પણ જે અકૂર છે તેજ યોગ્ય જાણવો.

ધર્મી, ક્ષેત્ર, વૈરઆદિથી કિલિઠ પરિણામવાળો હોય તે સમ્યગ્રીત્યા ધર્મ સાધવાને યોગ્ય થઈ શકતો નથી.

વૈર કૂરતારૂપ છે. ક્રોધથી વૈર ઉત્પન્ન થાય છે. વૈરી મનુષ્યો દાવ સાધીને પ્રતિપક્ષીઓનાં મસ્તક ઉડાવી દે છે. વૈરથી સામાના ઉપકારો તરફ લક્ષ રહેતું નથી. વૈરી વિશ્વાસનો ધાત કરે છે. વૈરથી સંસારમાં ધણા કાળ પર્યંત જીવો પરિભ્રમણ કરે છે. વૈરથી મનુષ્યનું હૃદય અશુદ્ધ અને છે અને તેથી તે ધર્મના સંસ્કાર પામવા માટે યોગ્ય બનતું નથી. વૈરવાળો મનુષ્ય, અકૂર બની શકતો નથી. તેના હૃદયમાં દયાનો વાસ હોતો નથી. તેમજ ધર્મી અને ક્ષેત્રથી જેનું હૃદય સંતૃપ્ત રહે છે, તે ર પરિણામવડે કૂર હિંસાકર્મ વગેરેમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે અને તેમાં પ્રસંગે પોતાનો પણ નાશ થાય છે. કિલિઠ પરિણામથી દયાભાવ, બ્રાતૃભાવ, સર્વ જીવોની સાથે એકતા રાખતી, સર્વ મનુષ્યોના બલામાં ભાગ લેવો, વગેરે સન્માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ થઈ શકતી નથી. દ્વેષાદિથી કિલિઠ પરિણામી મનુષ્ય, દયાનાં ઝરણાંની નદીઓને

૩૦૮

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

પ્રવાહ સર્વત્ર પ્રસારી શકતો નથી. કિલ્લ પરિણામી મનુષ્ય, સહજ વાતમાં મહાન ક્લેશનું યુદ્ધ આરંભે છે, જ્યાં ત્યાં વૈર ઝેરનાં બી રોપે છે અને તેનાં ફલ ભવોભવમાં પોતે ભોગવીને દુઃખ પામે છે. કૂરપરિણામ ધારક, પોતાના દોષોને પોતે દેખી શકતો નથી.

ગુરૂ પણ કૂર મનુષ્યને ઉપદેશ આપતાં બય પામે છે કારણ કે જે તે મનો ઉપદેશ કૂર મનુષ્યના મનમાં ન રચ્યો તો ગુરૂને પણ ઉપાધિ કરે છે, માટે કૂરપણાનો ત્યાગ કરી અકૂરભાવ પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ.

અકૂરભાવથી મનુષ્યોનું બહુ કરી શકાય છે. વૈરની પરંપરાનો નાશ કરવો હોય તો અકૂરભાવ ધારણ કરવો જોઈએ. અકૂર પરિણામથી દુષ્ટ મનુષ્યોનું પણ બહુ કરી શકાય છે. અકૂર પરિણામથી અન્ય મનુષ્યોનો પ્રેમ મેળવી શકાય છે. અરૂ પરિણામથી વૈરીઓનાં વૈર નાશ કરી શકાય છે અને ધર્મરતનની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી શકાય છે, માટે મનુષ્યોએ આવક-પણું પ્રાપ્ત કરવા અકૂર પરિણામ ધારણ કરવો જોઈએ. અકૂર મનુષ્ય પાપ-કર્મથી બીજો છે, માટે અકૂરગુણ કલા પછી પાપમીરુતા ગુણને વર્ણવે છે.

૬. છટ્ટો પાપમીરુ ગુણ.

इह परलोयावाए, संभावंतो ने वट्टए पावे ॥

बीहड़ अजसकलंका, तो खलु धम्मरिहो भीरू ॥ ६ ॥

આ લોક ને પરલોકના સંકટો વિચારીનેજ પાપમાં પ્રવર્તતો નથી અને અપયશના કલંકથી ડરતો રહે છે તે બીરૂ કહેવાય છે; એવા પ્રકારનો બીરૂ પુરૂષ, ધર્મને યોગ્ય ગણાય છે.

આ લોકના અપાય એટલે, રાજ તરફથી થતી ધરપકડ, લોકમાં હેલના, લોકોને ધિક્કાર અને પરલોક અપાય (નરકગતિ ગમનાદિકને) માનતો છતો હિંસા જૂઠું વગેરે કાર્યોમાં પાપબીરૂ મનુષ્ય, પ્રવેશ કરતો નથી. પાપબીરૂ, જે જે હેતુઓથી પાપ આવે તે તે હેતુઓથી બ્હીતો રહે છે અને તે તે હેતુઓને આદરતો નથી. પાપના કાર્યમાં ગમે તે લાલચથી પણ મૂકતાં ડરે છે અને તે પાપીઓની સંગતિથી પણ ડરે છે. ગમે તેવા ક્લેશપ્રસંગોમાં પણ અન્યનું યુરૂ કરતાં બય પામે છે. કારણ કે તે જાણે છે કે અન્યનું

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

૩૦૯

અશુભ કરતાં પોતાના હૃદયમાં જે અશુભ પરિણામ છે તેજ પોતાનું પુર કરે છે અને તેથી ખરાબ અવતારો ધારણ કરવા પડે છે.

પાપકર્મથી બહીનાર મનુષ્ય પાપીઓની અપેક્ષાએ શરવીર ન ગણાય પણ તે ધર્મીઓની અપેક્ષાએ શરવીર ગણાય છે. પાપીઓ પાપથી ભય પામનારાઓને કેટલીક વખત પ્રવૃત્તિ માર્ગમાં હઠાવી દે છે અને પાપભીરને પોતાના તાબામાં રાખે છે. પાપીઓ લડાઇ, ટંટા, મારામારી, હિંસા કર્મ વગેરેથી ડરતા નથી તેથી તેઓ પાપભીરોની સાથે યુદ્ધ વગેરેમાં ફાવી જાય છે અને પાપભીરો રંકપ્રજા તરીકે સદાકાળ પાપીઓના પંજમાં ફસાય છે અને તેથી કોઈ વખતે તેઓ ધર્મનો બચાવ કરવા પણ સમર્થ થતા નથી, તેથી મુસલમાનના જેરથી કેટલાક હિન્દુઓ મુસલમાન થઇ ગયા તેમ પોતાના કુટુંબને પણ અન્ય ધર્મ સ્વીકારવાની ફરજ પડે છે. આમ કોઈ આશંકા કરી પાપભીરપણાને ઉડાવે તેને ઉત્તરમાં કહેવાનું કે પાપભીરપણું પણ અમુક અપેક્ષાઓ લેઇને છે, તેથી પૂર્વોક્ત દોષાપત્તિનું કલંક ઉડી જાય છે. ધર્મ રક્ષણ આદિ માટે, હૃદયમાં પાપનો ભય રહે તોપણ, બાહ્યથી અમુક સ્થિતિએ વર્તવું પડે છે અને ધર્મની રક્ષા માટે શરવીર થવું પડે છે, વગેરે અનેક અપેક્ષાઓ ઉત્સર્ગ અને અપવાદ માર્ગમાં સમજતાં, પાપભીર થવામાં જે જે અપેક્ષાએ શરવીર રહેવાનું છે, તેમાં કોઈ જાતનો બાધ આવતો નથી. શ્રી મહાવીર સ્વામીના આવક ચેડા મહારાજે પોતાની ક્ષત્રિય ધર્મની નીતિ સાચવવાને માટે ઘેર યુદ્ધ કર્યું હતું અને તેમાં પોતાની જામે લડવાને ચમરેન્દ્ર આવ્યા હતા તોપણ તે ડર્યા નહોતા. કુમારપાળ, ભરતરાજ, બાહુબલિ વગેરેના દાખલા મોજુદ છે. વિશેષ માટે જૈન શૈલીના જ્ઞાતાને પુછી ખુલાસો કરવો. પાપભીર બનવાથી અકાર્યો થતાં અટકે છે. પાપભીર, અન્યાય નવા કદી પ્રવૃત્તિ કરતો નથી, તેમજ તે રાજ્યના કાયદાઓ કે જે પ્રજાના ભલા માટે કર્યા છે તેને માન આપી વર્તે છે; રાજ્યવિરુદ્ધ કૃત્ય કરવામાં પાપભીર ડરે છે. અનીતિના કાર્યોમાં તે માર્યું મારતો નથી અર્થાત્ પ્રવૃત્તિ કરતો નથી, તેથી નીતિ માર્ગમાં તેને સહેજે પ્રવેશ થાય છે. પાપના ભયથી તે દેવ, ગુરૂ અને ધર્મવિરુદ્ધ કાર્ય કરી શકતો નથી. પાપના ભયથી તે સાધુ મહાત્માઓને કદી પીડી શકતો નથી, તેમજ અછતાં આળ કોઇના ઉપર મૂકી શકતો નથી. પાપના ભયથી તે લીધેલાં વ્રત ભાંગી શકતો નથી. વિનાકારણે પાપભીર, કોઈ પણ જીવનો ઘાત કરવા અશુભ પ્રવૃત્તિ આદરતો નથી. પાપના ભયથી તે દેવ, ગુરૂ અને ધર્મની નિન્દા કરતાં તેમજ હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વ્યભિચાર વગેરેમાં

૩૧૦

આવક ધર્મે સ્વરૂપ.

પ્રવૃત્તિ કરતાં અચકાય છે. કદાપિ પ્રમાદથી કોઈ પાપ થઈ ગયું હોય છે તો તેના મનમાં અત્યંત ભય રહે છે. એવો પાપભીરૂ મનુષ્ય, આવક ધર્મે રત્નને યોગ્ય બને છે.

પાપભીરૂ હોય છે તે શકપણું કરતો નથી, માટે હવે અશઠ નામનો સાતમો ગુણ કહે છે.

૭ સાતમો અશઠ ગુણ.

અસઠો પરં ન વંચઈ, વીસસણિજ્ઞો પસંસણિજ્ઞો ય ॥

ઝઝમઈ ભાવસારં, ઝચિઓ ધમ્મસ્સ તેણે સો ॥ ૭ ॥

અશઠ પુરૂષ અન્યને છેતરતો નથી—તેથી તે વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય અને પ્રશંસા કરવા યોગ્ય બને છે અને ભાવપૂર્વક ઉદ્ધમ કરે છે માટે તે ધર્મને યોગ્ય ગણાય છે.

નિષ્કપટી મનુષ્ય અન્યને વંચતો નથી તેથી તે વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય બને તેમાં કંઈ પણ આશ્ચર્ય નથી. કપટી પુરૂષ કદાપિ કોઈનો અપરાધ ન કરે તોપણ તે પોતાના દોષના જોરે સર્પની પેઠે અન્યોને વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય થતો નથી. અશઠ પુરૂષનું લક્ષણ કહે છે.

॥ શ્લોક ॥

યથા ચિત્તં તથા વાચો, યથા વાચસ્તથા ક્રિયા ॥

ધન્યાસ્તે ત્રિતયે યેષાં, વિસંવાદો ન વિદ્યતે. ॥ ૧ ॥

જેવું ચિત્ત હોય તેવી વાણી હોય અને જેવી વાણી હોય તેવું આચરણ (ક્રિયા) હોય. એ રીતે ત્રણ બાબતોમાં જે પુરૂષોને અવિસંવાદ હોય તેઓને ધન્ય છે.

અશઠપુરૂષ ધર્માતુષ્ઠાનમાં સહભાવપૂર્વક વર્તે છે. ધણા લોકો અન્યના ચિત્તને ચમત્કાર કરનાર મળી આવે છે, પણ જેઓ પોતાના ચિત્તને રંજન કરે છે એવા તો અદ્યપણ હોઈ શકે છે. શકપણું લાગ્યાવિના કદાપિકાળે ધર્મપાત્ર બની શકાતું નથી. અન્યોને અનેક પ્રકારના બનાવટી આડંબરોથી ખુશી કરી શકાય છે, પણ આત્મા તો સસ બનાવેલીજ સંતુષ્ટ થાય છે, માટે અશકપણું તેજ જગતમાં આદરવા યોગ્ય છે.

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

૩૧૧

શઠત્વથી થતા કુફાયદાઓ.

શઠપણથી લુચ્ચાર્ધ, ઢોંગ, છગકપટ વગેરેની વૃદ્ધિ થાય છે. શઠપણથી જ્યાં ત્યાં લોકોમાં અપમાન થાય છે. શઠમનુષ્ય પોતાના સ્વાર્થને માટે ગમે તેવા મિત્રને પણ છેતરતા આંચકો ખાતો નથી. શઠમનુષ્ય નાતજાતમાં અગર સમાજોમાં પણ લુચ્ચાઇના લીધે માનનીય થઈ પડતો નથી. શઠમનુષ્ય ઉપરથી બહુ સારો લાગે છે પણ પેટમાં પેસીને તે અન્તે પગ લાંબા કરે છે. શઠમનુષ્ય અન્યોને દુઃખના ખાડામાં નાખે છે. શઠમનુષ્યની વાણી મીઠી હોય છે અને હૃદય ઝેરી હોય છે. શઠમનુષ્યની વાણી સર્વત્ર જુદા જુદા પ્રકારની હોય છે અને મન જુદા પ્રકારનું હોય છે. તે કૃત્રિમપ્રેમ દેખાડીને અન્યના પ્રાણ, ધન, પ્રતિષ્ઠા અને કીર્તિને ચુસી લે છે. ગમે તે અવસ્થામાં તે પોતે ઠરીને બેસતો નથી અને અન્યોને ઠરીને બેસવા દેતો નથી. તે દેવ, ગુરુ, મિત્ર, કુટુંબ, રાજ્ય વગેરે સર્વેની સાથે શઠભાવે વર્તે છે, તેથી તે હૃદયની શુદ્ધિ કરી શકતો નથી. નિષ્કપટભાવ થયા વિના હૃદયની શુદ્ધિ થતી નથી અને હૃદયની શુદ્ધિ થયા વિના બાહ્યધર્મની ક્રિયાઓ ઝેરની પેઠે ખરાબ ફળ આપનારી થાય છે. કપટથી ભક્તિ ફળતી નથી. કપટથી ગુરુની સેવા ફળ આપતી નથી. કપટથી કોઈ મહાત્માનો આશીર્વાદ ફળતો નથી. કપટથી ચારિત્રની સફળતા થતી નથી. કપટથી કોઈ મિત્ર બનતો નથી. કપટથી જ્યાં ત્યાં અવિશ્વાસનું સ્થાન બની શકાય છે. કપટથી ધર્મોપદેશવશુ પણ સમ્યક્ પણું પરિણમતો નથી. શઠતાથી અનેક મનુષ્યોની હિંસા થાય છે. શઠતાથી અનેક મનુષ્યોની આંતરડીઓ દુઃખવામાં આવે છે અને તેથી તે ખરાબ આશીર્વાદને પામે છે. શઠતાથી સત્ય બોલાતું નથી. શઠતાથી ચોરી થાય છે. શઠમનુષ્યની ઉપરની શાન્તતા હિંમના જેવી વાણુ કાઢનારી થાય છે. શઠમનુષ્યની વાણી પ્લેગની પેઠે અશાન્તિ ફેલાવે છે. શઠતારૂપ અશુદ્ધ વિચારોથી પોતાના આત્માનેજ પ્રથમ છેતરવામાં આવે છે અને પોતેજ તેથી દુઃખી થાય છે. શઠ મનુષ્યની હુશિયારીથી તેને તુર્તમાં કંઈ ગુણ દેખાય છે પણ વિષમિશ્રિત અજની પેઠે અન્તે તેનો આત્મા ચારે તરફથી દુઃખોવડે ઘેરાય છે. મનમાં, વાણીમાં અને કાયામાં રહેલું શઠપણું બવોભવ દુઃખની પરંપરા લાવે છે અને અન્ય જીવોને પણ વૈરઝેર વગેરેની ઉત્પત્તિ કરાવે છે, તેથી અન્ય જીવો પણ દુઃખી થાય છે; માટે શઠતાનો નાકના મેલની પેઠે ખરા અંતઃકરણથી ત્યાગ કરવો જોઈએ અને અશઠપણું ધારવું જોઈએ.

અશઠ ભાવથી થતા કુફાયદાઓ.

મન, વચન અને કાયાથી ધારેલું અશઠપણું પોતાના આત્માની નિ-

૩૧૨

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

ર્મજતા કરે છે અને અન્યના આત્માઓને પણ નિર્મજતામાં નિમિત્તભૂત બને છે. અશઠ ભાવથી થોડું પણ કરેલું ધણું ફળ આપે છે. અશઠભાવથી કપટ પરિણામનો નાશ થાય છે અને ધણા મિત્રોને મેળવી શકાય છે. સમાજોમાં, કુટુંબમાં, રાજ્ય વ્યવહારમાં પણ અશઠ મનુષ્ય પ્રખ્યાતિ પામે છે અને તેના બોલને સર્વ લોકો શ્રદ્ધાથી માન્ય કરે છે. અશઠ મનુષ્યનું પ્રમાણિકપણું સર્વત્ર ફેલાય છે. તેની સરલતાથી હજારો સંકટોનો અન્તે વિલય થાય છે. અશઠપણાથી પોતાના આત્માનું હિત થાય છે અને પરજીવેના આત્માનું પણ હિત કરી શકાય છે. અશઠભાવથી જ્યાં ત્યાંથી સત્યનું તેના પ્રતિ આકર્ષણ થાય છે. સંસાર વ્યવહારમાં તેની પ્રતિષ્ઠા પડે છે અને તેથી તે ગમે તે ધંધો સુખે ચલાવી શકે છે. હજારો મનુષ્યો તેના બલામાં ઉભા રહે છે અને સંકટો પડતાં ગમે ત્યાંથી તેને અણુધારી સહાય મળી આવે છે. ધર્મ ગુરૂને પણ તેના બોલવા ઉપર વિશ્વાસ આવે છે, તેથી ધર્મગુરૂ પણ તેને અંતઃકરણથી ઉપદેશ આપે છે. સરલ પુરૂષ, શ્રી શ્રીપાલ રાજાની પેઠે, અનેક પ્રકારના સંકટોમાંથી પસાર થાય છે અને શઠમનુષ્ય, ધવલશેઠની પેઠે, ગમે તેવી કપટ પ્રવૃત્તિઓની જાળો રચે અને ગમે તેવા હુન્નિયારીથી દાવપેચો રમે તોપણ તે દુઃખના ખાડામાં ઉતરે છે; માટે અશઠભાવને સદાકાળ હૃદયમાં ધારવો કે જેથી ધર્મની યોગ્યતા પામી શકાય. અશઠમનુષ્ય સુદાક્ષિણ્ય ગુણને ધારણ કરવા સમર્થ થાય છે માટે અશઠ ગુણ પછી સુદાક્ષિણ્ય ગુણને હવે કહે છે.

૮ આઠમો સુદાક્ષિણ્ય ગુણ.

उवयरइ सुदखिवन्नो, परेसिमुज्झियसकज्जवावारो ॥

तो होइ गम्भवक्को, णुवत्तणीओ य सव्वस्स ॥ ८ ॥

સુદાક્ષિણ્ય ગુણવાળો પોતાનો કામ ધંધો મૂકીને અન્યને ઉપકાર કરે છે. તેથી તેનું વાક્ય સર્વે કપ્પલ રાખે છે તથા સર્વે મનુષ્યો તેને અનુસરીને ચાલે છે. અન્ય મનુષ્યોના બલા માટે તેઓની પ્રાર્થનાને સ્વીકારીને પરાપકાર કરતો છતો આત્માની ઉચ્ચદશા કરી શકે છે. અન્યના બલા માટે પોતાના તન, મન, ધનને હોમનાર આત્મભોગી મનુષ્ય સર્વત્ર પૂજ્ય થઈ પડે છે. સુદાક્ષિણ્યપણાથી પોતાના આત્માનું બહુ થાય છે અને અન્યના આત્માનું પણ બહુ કરી શકાય છે. મનુષ્યોની પાસે વિદ્યા હોય, લક્ષ્મી

હોય, સત્તા હોય તોપણ તે સુદક્ષિણ ગુણ વિના શોભી શકતા નથી. પરાપ-
કારી મનુષ્ય, પરાપંકારનું રહસ્ય જાણે છે અને તેથી તેના ઉપર ઉપકાર
કરનારાઓના ગુણ જાણવા તે સમર્થ થાય છે. સુદક્ષિણ ગુણ ખરેખર
પરને ઉપકાર કરનાર હોવાથી પરાપકારરૂપજ જાણાય છે. પોતાના શ્રેય માટે
તો આપું જગત પ્રયત્ન કરે છે, પણ અન્યની સુપ્રાર્થનાઓને જે સફળ
કરે છે, તેવા પુરૂષોજ દુનિયાના ઉપકારનું દેવું પાછું વાળવા સમર્થ થાય
છે. અન્ય વસ્તુઓ જેમ મનુષ્યોને ઉપકાર કરે છે તેમ મનુષ્યોએ પણ સુ-
દક્ષિણ ગુણથી અન્યને ઉપકાર કરવો જોઈએ. પાણી, પૃથ્વી, વાયુ, અગ્નિ,
વનસ્પતિ વગેરે પણ અન્યોને પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરી ઉપકાર કરે છે, ત્યારે
મનુષ્યોએ તો વિશેષતઃ અન્ય મનુષ્યોની સુપ્રાર્થનાઓ સ્વીકાર કરી, નિષ્કામ-
પણે પોતાનાં કાર્ય તજીને પણ ભણું કરવું જોઈએ. સુદક્ષિણ ગુણવાળો
મહાન્ પદ્ધતિએ ચઢી શકે છે. જગતમાં સુદક્ષિણ ગુણનું અવલંબન કરનાર
અનેક સદ્ગુણોને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. સુદક્ષિણ ગુણથી અનેક મનુ-
ષ્યોને પોતાનાં કરી શકાય છે. અને મહાન્ પુરૂષોની તથા દેવતાઓની
કૃપા મેળવી શકાય છે, માટે શ્રાવક ધર્મની યોગ્યતા અર્થે સુદક્ષિણ ગુણ
પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ.

સુદક્ષિણ ગુણવાળો, લજ્જા ગુણને ધારણ કરી શકે છે, માટે સુદા-
ક્ષિણગુણ પછી લજ્જા ગુણનું કથન કરવામાં આવે છે—

૯ નવમો લજ્જાગુણ.

લજ્જાલુઓ અકર્જ્જં, વજ્જઈ દૂરેણ જેણ તણુયંપિ ॥

આયરઈ સયાયારં, ન મુયઈ અંગીકયં કહાવિ ॥ ૯ ॥

લજ્જાવાળો પુરૂષ નાનામાં નાના અકાર્યને તજ દે છે, તેથી તે સદા-
ચારને આદરે છે અને જે અંગીકાર કરે છે તે કોઈ પણ પ્રકારે મૂકતો નથી.
સત્યુરૂપો પર્વત જેવા મોટા દુઃખથી મૃત્યુ પામે તોપણ અકૃત્યને કદાપિ
કરતા નથી. લજ્જાગુણ પુરૂષો સારા વ્યવહારને સદાકાળ આચરે છે અને
તેમાં કોઈ પણ જાતની શરમ રાખતા નથી. લજ્જાગુણ મનુષ્ય અકાર્ય બામ-
તોમાં પડતાં શરમાય છે, એટલુંજ નહિ પણ તે પોતાની વ્રતદશા રાખતા
સદાકાળ પ્રવૃત્તિ કરે છે. સર્વ પ્રકારના દુર્ગુણોનું ધર હોય પણ જે લજ્જા-
ગુણ હોય તો સર્વ પ્રકારના ગુણોનું ધર તે બને છે. લજ્જાગુણ મનુષ્ય કોઈ પોતાને

૩૧૪

શ્રાવક ધર્મ સ્વરૂપ.

કંઈ પણ ઠપકો ન આપે એવી કાળજી રાખે છે. લજ્જાળુ પુરૂષ સાધુ પુરૂષોના સામો થતો નથી અને મોટા પુરૂષની વાતને સ્વીકારી શકે છે. લજ્જાળુ પુરૂષ બૂલ આવે છે તો ખીજાઓની આગળ મુખ દેખાડતાં પણ શરમાઈ જાય છે; આવો લજ્જાળુ પુરૂષ અંગીકાર કરેલી પ્રતિજ્ઞાને ત્યાગે નહીં એ બનવા યોગ્ય છે, માટે શ્રાવકધર્મની યોગતા પ્રાપ્ત કરવા માટે લજ્જાળુ ગુણને ધારણ કરવો જોઈએ. લજ્જાળુ પુરૂષ દયાનું પાલન કરવા સમર્થ થાય છે. માટે હવે દયા ગુણને વર્ણવે છે.

૧૦. દશમો દયા ગુણ.

મૂલ ધમ્મસ્સ દયા, તયણુગયં સવ્વમેવગુણઢાણમ્ ॥

સિદ્ધં જિણિંદ સમયે, મગ્ગિજ્જઈ તેણિહ દયાલુ ॥ ૧૦ ॥

ધર્મનું મૂળ દયા છે અને દયાને અનુકૂળ સઘળું અનુક્રાંત જૈન શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે; માટે દયાગુણનું ભાગવા યોગ્ય છે.

આચારાંગ સૂત્રમાં શ્રીમહાવીરે નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે:—

સેષેમિ જે અદ્યા જેય પડુપન્ના જે આગમિસ્સા અરહંતા ભગવંતો તે સઘ્વે પવમાદ્ધક્ખંતિ एवं भासंति एवं पन्नवंति एवं परवन्ति सध्वे पाणा, सध्वे भूया, सध्वे जीवा, सध्वे सत्ता, न हंतव्वा, न अज्झावे-यव्वा, न परितावेयव्वा, न उद्देवेयव्वा, एस धम्मे सुद्धे निइए सासए समिच्चलोयं खेयन्नेहि पवेइए धत्थादि.

જે તીર્થંકરો જૂતકાળમાં થયા, જે હાલ વર્તે છે અને જે આવતા કાળમાં થશે તે સર્વે આ રીતે બોલે છે, જણાવે છે, વર્ણવે છે અને પ્રરૂપણ કરે છે કે, સર્વ પ્રાણુ, સર્વ જૂત, સર્વ જીવ, અને સર્વ સત્ત્વોને હણવા નહિ, તેમના પર હુકમત ચક્રાવર્તી નહીં; તેમને પરિતાપ કરવો નહીં અને તેમને ઉપદ્રવ કરવો નહીં. આવો પવિત્ર અને નિત્ય ધર્મ, લોકોના હુખને જાણનાર શ્રી મહાવીર ભગવાને બતાવ્યો છે.

દયાની રક્ષા માટેજ બાકીનાં વ્રતો છે. કહ્યું છે કે:—

શ્લોક.

અર્હિસૈવ મતા મુખ્યા સ્વર્ગમોક્ષપ્રસાધની ॥

अस्याः संरक्षणार्थं च न्याय्यं सत्यादिपालनम् ॥ ૧ ॥

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

૩૧૫

સ્વર્ગ અને મોક્ષને સાધનારી મુખ્યપણે દયાજ મનાઈ છે, દયાને માટે સત્યાદિ વ્રતનું પાલન છે.

દયાના ધણા બેદ છે. સર્વ જીવોનું જે સ્વરૂપ જાણી શકે છે તે સ્વપર દયાનો અધિકારી બને છે. પદ્મનં નાળં તમો દયા, પ્રથમં જ્ઞાનં તત્તો દયા પ્રથમ જ્ઞાન અને પશ્ચાત્ દયા સૂત્રોમાં પ્રતિપાદન કરી છે.

મનુષ્યો વગેરે જીવોનાં દુઃખો નિવારણ કરવા માટે પ્રથમ દયાની જરૂર છે. દયા વિના, કોઇનું પણ બહું કરી શકાતું નથી. કેટલાક દયા, દયા પોકારે છે પણ દયાનું સાત્ત્વ સ્વરૂપ નહીં જાણવાને લીધે સત્યદયાથી પરાઙ્મુખ રહે છે. દયાના પરિણામવડે પ્રથમ પોતાના હૃદયની શુદ્ધિ થાય છે અને તેથી સર્વ જીવો પર દયાનો ભાવ પ્રસરે છે. સર્વ જીવોનો હું ઉદ્ધાર કરું, સર્વ જીવોને સુખ આપું, સર્વ જીવોનું યથાશક્તિવડે દુઃખ ટળું; ઇત્યાદિ દયાના પરિણામથી આત્માની ઉચ્ચતા પ્રાપ્ત થાય છે અને અન્ય જીવોને પણ ઉચ્ચ કરી શકાય છે. સર્વ પ્રકારના ધર્મોમાં દયા ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે. દયાળુ મનુષ્ય કોઈના મનની લાગણીને દુઃખવતો નથી, દયાળુ મનુષ્ય કોઈની નિન્દા કરતો નથી, કારણ કે હિંસાના પરિણામ વિના નિન્દા થઈ શકતી નથી. દયાળુ મનુષ્ય કોઈના ઉપર વૈર કરતો નથી, કારણ કે હિંસાના પરિણામ વિના વૈર યુદ્ધિ ઉત્પન્ન થતી નથી. દયાળુ પુરૂષ કદાપિકાળે કોઈનો વિશ્વાસઘાત કરતો નથી, કારણ કે હિંસાના પરિણામ વિના વિશ્વાસઘાત થતો નથી. હિંસાના પરિણામથીજ વિશ્વાસઘાત થાય છે. દયાળુ પુરૂષ કોઈને આળ દેતો નથી, કારણ કે હિંસાના પરિણામથીજ આળ દેવાય છે. દયાળુ પુરૂષ વ્યાપાર વગેરેમાં લોકોને ઠગતો નથી, કારણ કે વ્યાપાર વગેરેમાં હિંસાના પરિણામથીજ ઠગાઈ થાય છે. દયાળુ પુરૂષ કોઈને ઠગો દેતો નથી, કારણ કે હિંસાના પરિણામ વિના ઠગો દેવાતો નથી. દયાળુ પુરૂષ કદાપિકાળે કોઈ પણ મનુષ્યનું યુરું ધ્વંષિતો નથી, કારણ કે હિંસાના પરિણામથીજ કોઈનું યુરું ધ્વંષિય છે. દયાળુ પુરૂષ કોઈનું અપમાન કરતો નથી, કારણ કે અન્યનું અપમાન કરવાથી તેને દુઃખ થાય છે અને વખતે મરી પણ જાય છે; તેથી હિંસાની સિદ્ધિ થાય છે. અન્યનું યુરું કરવાની ઇચ્છા તેજ એક પ્રકારની હિંસા સમજવી. દયાળુ પુરૂષ કોઈને કડવું વેણ કહેતો નથી, કારણ કે અન્યને કડવું વેણ કહેવાથી તેનો આત્મા દુઃખાય છે અને તેનો આત્મા ક્રોધ વગેરે હિંસાના પરિણામોને ધારણ કરે છે. દયાળુ પુરૂષ કોઈના છતા અગર અછતા દોષોને કહેતો નથી, કારણ કે હિંસાના પરિણામથીજ અન્યના દોષોને પ્રગટ કરાય છે. દયાળુ પુરૂષ ગમે તે મનુષ્ય જાતિને

૩૧૬

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

તિરસ્કાર આપતો નથી, કારણ કે તિરસ્કારથી અન્યનું મન દુઃખાય છે અને એનો આત્મા સદાકાળ બળ્યા કરે છે. શરીરના ધા રંગે છે પણ વચનના ધા રંગતાં નથી. દયાળુ પુરૂષ અન્યને શ્રાપ આપતો નથી, કારણ કે હિંસાના પરિણામ વિના શ્રાપ દેવાતો નથી. દયાળુ પુરૂષ કોઈની નિન્દા સાંભળતો નથી, કારણકે અન્યની નિન્દાને સાંભળવાથી કોઈ વખત જેની નિન્દા કરવામાં આવે છે તેની લાગણી દુઃખાય છે. દયાળુ પુરૂષ કોઈની જૂઠી સાક્ષી બરતો નથી, કારણ કે હિંસાના પરિણામ વિના જૂઠી સાક્ષી પુરાતી નથી. દયાળુ પુરૂષની ચક્ષુમાંથી દુઃખી મનુષ્યોને દેખી અશ્રુઓ ખરે છે. લુલા, આંધળા, ગરીબ વગેરેને દેખી તેના મનમાં દયાનો ઝરો વહેવા માંડે છે. અજ્ઞાન વગેરે દોષોથી મનુષ્યો પીડાય છે. માટે દયાળુ પુરૂષ અન્ય મનુષ્યોમાં રહેલા અજ્ઞાન, દ્રૃષ્ટ, ક્રોધ, શોક વગેરે દોષોનું મટાડવા ખરા દયાના પરિણામથી કાર્ય કરે છે. દયાળુ પુરૂષ કોઈના ઉપર તહોમત મૂકતો નથી, કારણ કે હિંસાના પરિણામ વિના તહોમત મૂકાતું નથી. દયાળુ પુરૂષ અન્ય જીવોના ઉપસર્ગોને પણ દયાનો પરિણામ રાખી સહન કરે છે. દયાળુ પુરૂષ આત્મભોગ આપીને અન્યોનો ઉદ્ધાર કરી શકે છે. તેથી આવકધર્મની પ્રાપ્તિ માટે દયા ગુણને સેવવો જોઈએ, કેમકે દયાળુ પુરૂષ માધ્યસ્થત્વ ગુણ ધારણ કરવા શક્તિમાન થાય છે.

૧૧ અગીઆરમો માધ્યસ્થ સૌમ્યદષ્ટિ ગુણ.

મજ્જત્થસોમદિઠી, ધમ્મવિચારં જહટિયં સુગહ ॥

કુણહ ગુણસંપઓગં, દોસે દૂરં પરિચ્ચય્હ ॥ ૧૧ ॥

માધ્યસ્થ અને સૌમ્ય દષ્ટિવાળો પુરૂષ યથાર્થ ધર્મ વિચારને સાંભળે છે. તેમજ ગુણોની સાથે જોડાઈ દોષોનો દૂરથી ત્યાગ કરે છે. મધ્યસ્થ એટલે કોઈપણ દર્શનમાં પક્ષપાતરહિત અને પ્રદેષ નહિ હોવાથી સૌમ્ય દષ્ટિ જેની છે તે માધ્યસ્થ સૌમ્ય દષ્ટિવાળો પુરૂષ જાણ્યો. માધ્યસ્થ દષ્ટિવાળો સર્વ ધર્મ-વાળાઓની સમાજોમાં સર્વનું કથન સાંભળે છે અને તત્સંબંધી સર્વનું કહેવું કંઈ કંઈ દષ્ટિની અપેક્ષાએ સત્ય છે તેનો ખરાબર વિચાર કરે છે અને કોઈના કહેવાપર રાગ અગર દ્રૃષ્ટ કર્યા વિના સત્યને ગ્રહણ કરે છે. માધ્યસ્થ દષ્ટિવાળો પુરૂષ સત્ય અને અસત્યનો તોડ કરવા સમર્થ થાય છે. તેવો મનુષ્ય જગતમાં અનેક પંથોનાં ધર્મ સંબંધી પુસ્તકોને વાંચે છે પણ ન્યાય

શ્રાવક ધર્મે સ્વરૂપ.

૩૧૭

દષ્ટિથી સત્યનું ગ્રહણ કરે છે. મહાઈ તે સાચું એવી માન્યતા ધારણ કરતો નથી પણ સાચું તે મહાઈ એવી માન્યતાને ધારણ કરે છે. અને ધર્મ સંબંધી બિન બિન માન્યતાઓ સાંભળવામાં આવે પણ તેથી એકદમ કોઈની નિન્દા કરવા એસી જતો નથી, તેમજ કોઈની માન્યતા સંબંધી વિચાર સાંભળીને તેના પર દ્વેષ કરતો નથી, તેથી તેની મુખાકૃતિ પણ શાન્ત દેખાય છે અને તેનું વચન પણ નિષ્પક્ષપાતપણાથી સર્વને અસર કરે છે. માધ્યસ્થ દષ્ટિથી તેના હૃદયમાં સત્ય વિવેક સ્ફુરી આવે છે અને તેથી તે ન્યાયયુક્તિથી યુક્તિપુરસ્કર સ્વતન્ત્ર વિચારોને દર્શાવી શકે છે. માધ્યસ્થ દષ્ટિવાળો પુરૂષ દરેક ધર્મમાં જે જે અંશે સત્ય રહ્યું હોય છે, તે જોવા શક્તિમાન થાય છે. માધ્યસ્થ દષ્ટિથી રાગદ્વેષના પક્ષમાં પતન થતું નથી, પણ સત્યના સમ્મુખ ગમન થાય છે. માધ્યસ્થ દષ્ટિવાળો સત્યને શીઘ્ર ગ્રહણ કરી શકે છે. બ્યારે ત્યારે પણ માધ્યસ્થદષ્ટિ પ્રાપ્ત કર્યા વિના સમ્યક્ત્વ રતની પ્રાપ્તિ થતી નથી; કેટલીક વખત પ્રથમથી કોઈના પર દ્વેષ બંધાઈ જાય છે તો તેમાં રહેલા ગુણો પણ અવગુણો તરીકે બાંસે છે. કેટલીક વખત કોઈના ઉપર એકાન્ત રાગ બંધાઈ જાય છે તો તેના દુર્ગુણો પણ ગુણ તરીકે બાંસે છે અને તેથી માધ્યસ્થ દષ્ટિથી જે દેખવાનું હોય છે અને તેથી જે પદાર્થનો નિશ્ચય થાય છે તેની ગંધ પણ અનુભવમાં આવતી નથી. અમુક મારા કૂળની માન્યતા ખરી છે આવો તે માન્યતા ઉપર પ્રથમથીજ એકાન્ત રાગ થવાથી તેના કરતાં અન્ય ઉચ્ચ માન્યતાઓ કોઈ જણાવે છે તો તેના પર રૂચિ પેદા થતી નથી. પ્રથમથીજ અમુક વ્યક્તિપર રાગ બંધાઈ જાય છે તો પશ્ચાત્ અનેક સુપ્રમાણો આપવામાં આવે તોપણ અન્ય વસ્તુની પ્રિયતા બાસતી નથી. રાગદષ્ટિથી કોઈ પણ પદાર્થ જોતાં તેમાં વસ્તુતઃ જેવો ધર્મ રહ્યો છે તેવો જણાતો નથી, માટે મનુષ્યોએ રાગ અને દ્વેષ વિનાની માધ્યસ્થ-દષ્ટિથી સર્વ બાબતનો વિચાર કરવો. રાગ અને દ્વેષ વિનાની દષ્ટિથી વિચાર કરતાં મુખની આકૃતિ શાન્ત રહે છે, હૃદય પણ શાન્ત રહે છે અને વિવેકનો પ્રકાશ વધતો જાય છે. જગતમાં માધ્યસ્થ દષ્ટિવાળો પુરૂષ સર્વના સંબંધમાં આવે છે અને સર્વ લોકોના મન પર તે સારી અસર કરી શકે છે. જગદ્વ્યવહારમાં તે ઉચ્ચ દષ્ટિવાળો બને છે અને તેથી તે શ્રાવક ધર્મને યોગ્ય થાય છે, માટે બધા મનુષ્યોએ માધ્યસ્થ દષ્ટિ અને સૌમ્ય ગુણને હૃદયમાં ખીલવવા સદાકાળ પ્રયત્ન કરવો. આવો પુરૂષ ગુણાનુરાગ ગુણ ખીલવવા અધિકારી બને છે, માટે માધ્યસ્થ ગુણ કહ્યા બાદ ગુણાનુરાગ ગુણ કહે છે.

૩૧૮

શ્રાવક ધર્મ સ્વરૂપ.

૧૨. ચારમો ગુણાનુરાગગુણ.

ગુણરાગી ગુણવન્તે, બહુમન્નદ્ નિર્ગુણે ઉવેદેઃ ॥

ગુણસંગહેપવત્તદ્, સંપત્તગુણં ન મદ્લેઃ ॥ ૧૨ ॥

ગુણાનુરાગી પુરૂષ ગુણવંતોનું બહુ માન કરે છે અને નિર્ગુણોની ઉપેક્ષા કરે છે. ગુણના સંગ્રહમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે અને પામેલા ગુણને મલીન કરતો નથી. ગુણાનુરાગી યતિ અને શ્રાવકોના ગુણોને દેખવા સમર્થ થાય છે. ગુણીઓના ગુણનું બહુ માન કરવું એનો અર્થ એવો થતો નથી કે જે દુર્ગુણીઓ હોય તેની નિન્દા કરતી. “શત્રુમાં પણ ગુણો હોય તો કહેવા અને ગુરૂમાં પણ દોષ હોય તો તે કહી બતાવવા.” આનું કોઈ તરફથી કહેવામાં આવે તો તે સત્ય નથી, કેમકે ગમે તે મનુષ્યોમાં દોષો હોય પણ તે કહેવા યોગ્ય નથી, તેથી વિવેકવંતોએ સમજવું કે નિર્ગુણીઓની પણ કદી નિન્દા કરતી નહીં. ગુણાનુરાગી પુરૂષ પોતે સંકિષ્ટ ચિત્તવાળો નહીં હોવાથી તેવાઓની પણ નિન્દા કરતો નથી. કહ્યું છે કે:—

॥ શ્લોક ॥

સન્તોષ્યસન્તોઽપિ પરસ્ય દોષા, નોક્તાઃ શ્રુતા વા ગુણમાવહન્તિ ॥

વૈરાગિ વક્તુઃ પારિવર્ધયન્તિ, શ્રોતુશ્ચ તન્વન્તિ પરાં કુબુદ્ધિમ્ ॥ ૧ ॥

છતા કે અછતા પારકા દોષ કહેતાં કે સાંભળતાં કરો ગુણ થતો નથી. તેઓને કહી બતાવતાં વૈરની વૃદ્ધિ થાય છે અને સાંભળતાં કુબુદ્ધિ આવે છે. એક મનુષ્યમાં સર્વ પ્રકારના ગુણો મળી શકતા નથી. સાધુ અગર શ્રાવક વર્ગમાં જે જે ગુણો જે જે અંશે હોય તેને દેખી સાંભળી પ્રમોદાભાવના ધારણ કરવી. અવગુણો સાંભળવામાં અગર કહેવામાં કંઈ પણ અતુરાર્થ નથી પણ ગુણો જોવામાં અગર કહેવામાં અતુરાર્થ છે. વીતરાગવિના છદ્મરથ જીવોમાં સર્વ ગુણો હોતા નથી. જીવો અન્યના ગુણોની પ્રશંસા કરી તે તે ગુણોને પ્રાપ્ત કરે છે અને અન્યના દુર્ગુણોને કહી તે તે પ્રકારના દુર્ગુણોને પામે છે. કોઈ પણ જીવમાં કોઈ ગુણ પામવો તે મહા આશ્ચર્યની વાત છે, કહ્યું છે કે:—

આવક ધર્મ રવરૂપ.

૩૧૮

ગાથા.

કાલંમિ અણાઈ અણાઈ, દોસેહિ વાસિઈ જીવે ॥

જં પાવિયઈ ગુણોવિહુ,તં મન્નઈ મો મહચ્છરિયં ॥ ૨ ॥

અનાદિકાળથી અનાદિ દોષોવડે વાસિત થએલા આ જીવમાં જો કોઈ ગુણ લાભે (પ્રગટે) તો મહાઆશ્ચર્ય માનવું જોઈએ. તેમજ જણાવ્યું છે કે,

ગાથા.

ભૂરિગુણા વિરલચ્ચિય, એકગુણોવિ હુ જણો ન સન્વથથ ॥

નિદ્દોસાણવિ મદં, પસંસિમો થોવદોસેવિ ॥ ૩ ॥

ધણા ગુણવાળા તો વિરલા નીકળી શકે પણ એકએક ગુણવાળો મનુષ્ય પણ સર્વત્ર મળી શકતો નથી. જે નિર્દોષ હશે તેવું કદ્યાણુ છે. પણ અમો તો જેઓ ધણા દોષો છતાં યોગ્ય ગુણોવાળા છે તેમની પણ પ્રશંસા કરીએ છીએ.

ગુણરાગી મનુષ્ય, સંસારી જીવોની કર્મથી થએલી દરાને વિચારતો છતો નિર્ગુણોને પણ નિન્દાતો નથી. જે નિન્દા કરે છે તે સાધુપુરૂષ ગણાતો નથી, કેમકે આવક ધર્મના લાયક બની શકતો નથી તો સાધુ ધર્મના લાયક તો ક્યાંથી બની શકે? અર્થાત્ નજ બની શકે. ગુણાનુરાગી જે જે ગુણો પ્રાપ્ત કરે છે તેને મલીન કરતો નથી, ઉત્તરા પ્રાપ્ત કરેલા ગુણોનો પ્રકાશ વધારતો રહે છે. ગુણાનુરાગી પુરૂષમાં અનેક સદ્ગુણોનો વાસ થાય છે. ગુણાનુરાગી કોઈની ઈર્ષ્યા કરતો નથી, તેમજ કોઈને હલકો પાડવા કોઈના ઉપર આળ કે તહોમત ચઢાવતો નથી. ગુણાનુરાગી શત્રુઓને પણ મિત્ર તરીકે ફેરવી નાખે છે. ગુણાનુરાગી દેવ, ગુરૂ અને ધર્મતત્ત્વને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. ગુણાનુરાગીમાં અનેક દોષ હોય છે તોપણ તે અલ્પકાળમાં ટળી જાય છે અને તેનો આત્મા શુદ્ધ થાય છે. ગુણાનુરાગીનું ચિત્ત કોઈનામાં અનેક દોષો હોય છે છતાં તે પર ન ચોટતાં તેના ગુણુપર ચોટે છે. ગુણાનુરાગી અલ્પકાળમાં મુકિત પામવાની યોગ્યતાને પ્રાપ્ત કરે છે. આ કાળમાં જ્યાં ત્યાં નિન્દાનાં બણુમાં ડુંકનાર તો ધણા મળી આવે છે, પણ કોઈના એક પણ સદ્ગુણ તરફ દૃષ્ટિ દેનાર તો લાખો વા હજારોમાંથી એક મળી આવવો દુર્લભ છે. ગુણાનુરાગી પુરૂષનાં દર્શન થવાં દુર્લભ છે. કલ્પવૃક્ષોની પેઠે ગુણાનુરાગી પુરૂષો સર્વત્ર માનનીય થઈ પડે છે. સમાજમાં, નાતજાતમાં, કુટુંબમાં, વગેરે સર્વત્ર ગુણાનુરાગી મહાન્ ઉચ્ચપદ ભોગવે છે.

૩૨૦

આવક ધર્મ સ્વરૂપ:

તેના મનમાં ગુણોનેજ વધારવાની જિજ્ઞાસા વધે છે. ગુણાનુરાગી ગુણુવડે નીચ જાતમાં જન્મેશે હોવા છતાં ઉચ્ચ કહેવાય છે અને ઉચ્ચ જાતમાં જન્મેશે પણ ગુણાનુરાગ વિના નીચ કહેવાય છે. ગુણુને ગાનાર, ખેલનાર, ગ્રહનાર મનુષ્ય ઉચ્ચ છે અને દોષને કહેનાર, ગ્રહનાર મનુષ્ય કાગડાની પેઠે નીચ છે, ગુણાનુરાગી સર્વ જીવોની સાથે ભાતૃભાવ રાખી શકે છે અને તે સર્વ જીવોને પણ પોતાના આત્માના જેવા પોતાના પ્રસંગમાં આવતાં બતાવે છે. ગુણાનુરાગીની આંખે ગુણોજ દેખાય છે. તેના હૃદયની ઉચ્ચતા ક્ષણે ક્ષણે વૃદ્ધિ પામે છે. ગુણાનુરાગીના મનમાં તથા વચનમાં અમૃત વસે છે. ગુણાનુરાગી ગમે તેવા પ્રસંગોમાં પણ પોતાના આત્માને દુર્ગુણના ખાડામાં ધકેલી દેતો નથી. ગુણાનુરાગી ગુણ તથા દોષ બેને દેખે છે, જાણે છે, છતાં દુર્ગુણો તરફ તેનું લક્ષ રહેતું નથી, પણ દ્વંદ્વ ગમે તેના સદ્ગુણો તરફ તેનું લક્ષ રહે છે. ગુણાનુરાગી ચંદ્રમાની પેઠે જગતમાં પ્રિય થઈ પડે છે અને તેના તરફ લોકોનું સ્વાભાવિકરીતે વલણ ખેંચાય છે. ગુણાનુરાગી ધર્મદારમાં પ્રવેશ કરે છે અને હજારોને કરાવે છે. ગમે તેવો રૂપવંત પુરુષ હોય પણ નાકે ચાકું પડ્યું હોય તો તે શોભતો નથી. ગમે તેવો વિદ્વાન હોય, ગમે તેવો વક્તા હોય, ગમે તેવો ઉચ્ચ હોય, પણ જો તે ગુણાનુરાગી ન હોય તો તે જગતમાં શોભા પામી શકતો નથી. શ્રીકેવલી પ્રભુ સર્વસદૃષ્ટિથી સર્વ મનુષ્યોના ગુણો અને દોષોને જાણે છે છતાં પણ કોઈના દોષોને પ્રકાશતા નથી, (જ્યારે મનુષ્ય, પૃચ્છા કરે છે ત્યારે જોવાં કર્મ કર્યા હોય છે તે તે વ્યક્તિને કહે છે.) નિર્ગુણી હોય તે ગુણીને ઓળખી શકતો નથી. ગુણાનુરાગ વિના ગમે તેવો મનુષ્ય જગતમાં શાંતિને પામી શકતો નથી, અને અન્યને શાંતિમાં સહાયક બની શકતો નથી, માટે ગુણાનુરાગ ધારણ કરવો કે જેથી આવક ધર્મની યોગ્યતા મળે. ગુણાનુરાગ સંબંધી વિશેષ હકીકત વાંચવી હોય તો અસ્મદ્વીયકૃત ગુણાનુરાગ કુલક વિવેચન વાંચવું. ગુણાનુરાગી સત્કથા કરનારો હોય છે માટે ગુણાનુરાગ પશ્ચાત્ સત્કથનગુણનું વિવેચન કરાય છે.

૧૩. તેરમો સત્કથન ગુણ.

નાસઈ વિવેગચયણં, અસુહકહાસંગકલુસિયમણસ્સ ॥

ધમ્મોવિવેગસારુત્તિ, સકહો હુજ્જ ધમ્મથ્થી ॥ ૧૩ ॥

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

૩૨૧

અશુભ કથા પ્રસંગથી કલુષિત મનવાળાનું વિવેકરત્ન, નાશ પામે છે. ધર્મ તો વિવેક સાર છે. માટે ધર્માર્થી પુરૂષે સત્કથા કરવી જોઈએ.

હૈય, રોય અને ઉપાદેયના સમ્યગ્જ્ઞાનને વિવેક કહે છે. સારી અને ખોટી વસ્તુનું જે જ્ઞાન થાય છે તે વિવેક રત્ન ગણાય છે. અશુભ વાર્તાઓથી વિવેક રત્નની નષ્ટતા થાય છે. જે વાતો કરવાથી પોતાનું શુભ ન થાય અને ઉલટી અનેક પ્રકારની પોતાને તથા અન્યને હાનિ પ્રાપ્ત થાય તેને અસત્ કથાઓ (વિકથાઓ) કહે છે; ધણા લોકો ચૌટામાં કાઈની દુકાને બેસીને નકામા આડાઅવળા તડાકાઓ માર્યા કરે છે અને પોતાના જીવનની નિષ્ફળતા કરે છે અને અન્યોને તેઓ ઉપાધિરૂપ થઈ પડે છે. 'નવરો પડ્યો નખોડ વાળે' એ કહેવત અનુસારે નવરા બેસી રહેલા ગમે તે વર્ણના મનુષ્યો અનેક પ્રકારની નિન્દા—ઈર્ષ્યાગર્ભિત આડીઅવળી વાર્તાઓ ચલાવે છે અને તેથી તેઓ ધણાઓના શત્રુઓ બને છે. વિના પ્રયોજને કેટલાક અન્ય મનુષ્યોના બોલવાપર તથા વર્તનપર ટીકાઓ કર્યા કરે છે, તેમાં તેઓનું કાંઈ વળતું નથી અને સામાજીને પોતાના પ્રતિપક્ષી બનાવે છે. જે નકામી કુથલી કરે છે તે પોતાનું તથા પરનું કલ્યાણ કરી શકતો નથી. કેટલાક હવામાંથી વાતો ઉપજાવી કાઢી એકી વખતે ગમે તે બાબતમાં એક મોટી બંધકરતા ઉપજાવે છે અને તેમાં હજારો જીવોનું કેટલીક વખત અકલ્યાણ થાય છે. કેટલાક રાજ્ય સંબંધી અશુભ વાર્તાઓને કરે છે અને તેથી પોતે અનેક પ્રકારના સંકટમાં સપડાય છે. અસત્ કથા કરનારો પ્રાયઃ ધણા લોકોમાં અપ્રિય થઈ પડે છે. અસત્ કથા કરનાર કદાપિ સત્કથા કરે છે, તોપણ તેનાપર એકદમ વિશ્વાસ આવતો નથી. પોતાના આત્માને અને પરના આત્માને ન્યાયપુરસ્કર જે વાતો કરવાથી લાભ થાય છે તેવી કથાઓ કરવાનો અભ્યાસ પાડવો જોઈએ. જે વાતોમાં પોતાનો અધિકાર નથી અને જે વાતો કરવાથી અંશ માત્ર પણ પોતાનું ભલું થવાનું નથી તેવી અસત્ વાતોને વિવેકી પુરૂષ કદાપિ કાળે કરતો નથી. કેટલીક વખત તો કલેશકારક વાતો કરવાથી નાતજાત અને આખી સમાજમાં અશાંતિ ફેલાય છે, માટે ગૃહસ્થ મનુષ્યોનો ધર્મ છે કે નીતિના વ્યાપાર આદિને અનુસરી યોગ્ય વાર્તાલાપ કરવો, તેમજ મોટા મોટા સત્પુરૂષોના ઉચ્ચ ચરિત્રની કથાઓ કરવી, કે જે કથાઓ સાંભળીને અન્ય લોકો પણ પોતાનું જીવન ચરિત્ર સુધારે અને ધર્મના માર્ગમાં દોરાય. અસત્ (ખરાબ) વાર્તાઓ કરનારાઓના મનમાં એવી તો ખરાબ વિચારોની અસર થાય છે કે તેઓ સત્પુરૂષો વા સાધુઓની પાસે જઈને પણ એવીજ વાર્તાઓ બોલીને તેઓને કંટાળો

૩૨૨

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

આપે છે અને તેઓ સાધુઓની પાસેથી કંઈ પણ ધર્મતત્ત્વ ગ્રહણ કરી આવતા નથી. પુરૂષો અને સ્ત્રીઓમાં નકામી કુચલી કરવાની ટેવો વધી પડવાથી તેઓ જેઓની વાતો કરે છે તેઓને અન્યાય આપે છે અને તેઓનાં દીલ દુઃખવે છે અને પોતાનું હૃદય મલીન બનાવે છે. પ્લેગના દરદી વગેરે પાસે રહેવાથી જેમ કોઈ વખતે ખરાબ હવાનો સ્પર્શ થાય છે, તેમ એવા અસત્કથા કરનારાઓની પાસે રહેવાથી કોઈ વખત અસત્કથા કરવાનો દોષ લાગે છે. ધર્મની કથાઓનો સત્ કથામાં અન્તર્ભાવ થાય છે. ગુરૂની નિન્દાની વાત, દેવની નિન્દાની વાત, ધર્મની નિન્દાની વાત, કોઈના ઉપર કલંક ચઢે તેવી વાત, કોઈની પાયમાલી થઈ જાય; તેવી વાત ઇત્યાદિ વાર્તાઓને અસત્ કથાઓ કહેવામાં આવે છે; શ્વાભાષારે કોઈ પણ તત્ત્વના બોધ માટે કથાઓ કરવામાં આવે છે તેને સત્કથા કહે છે. દેવ, ગુરૂ અને ધર્મ સંબંધી જે જે કથાઓ કરવામાં આવે છે તેને સત્કથાઓ કહે છે. માર્ગાનુસારના ગુણો વગેરેની પ્રાપ્તિ જેનાથી થાય એવી કથાઓને પણ સત્કથાઓ કહેવામાં આવે છે; એવી સત્કથા કહેનારાઓ સદ્ધર્મરત પામવા યોગ્ય થાય છે. સત્કથા કરનાર પોતાના ઉચ્ચવર્તનના યોગે સુપક્ષયુક્ત અને છે, માટે હવે સુપક્ષયુક્તને વર્ણવે છે:—

૧૪ ચૌદમો સુપક્ષયુક્તપણારૂપગુણ.

અણુકૂલ ધમ્મસીલો—સુ સમાયારોય પરિયણો જસ્સ ॥

एस सुपखखो धम्मं, निरंतरायं तरइ काज्जं ॥ १४ ॥

જેનો પરિવાર અનુકૂળ, ધર્મશીલ અને સદાચારયુક્ત હોય તે સુપક્ષ કહેવાય છે. તેવો પુરૂષ નિર્વિદ્ધપણે ધર્મ સાધી શકે છે.

અનુકૂળ પરિવાર, ધર્મનાં કાર્ય કરતાં ઉત્સાહ ધરાવનાર અને મદદકાર રહે છે. ધર્મ કરતાં છતાં અનુકૂળ પરિવાર, કદી વિદ્ધ નાખતો નથી. જેના પક્ષમાં ધણા મનુષ્યો હોય છે તેઓ ધર્મનાં અનેક કાર્યો કરી શકે છે અને તેઓને કોઈ વિદ્ધ નાખી શકતું નથી. સુપક્ષવાળો ધર્મનાં મહાન કાર્યો કરી શકે છે. સુપક્ષવાળો અનેક ધર્મની સંસ્થાઓને ઉભી કરી શકે છે અને લાખો મનુષ્યોને ધર્મના માર્ગે ચઢાવી શકે છે. સુપક્ષવાળો જે જે કાર્ય ઉપાડે છે તે પાર પાડી શકે છે. સુપક્ષવાળાની સામે પડતાં ફળોનો પણ

આવક ધર્મે સ્વરૂપ.

૩૨૩

ખીઠે છે અને તેઓ પણ તેના ઉલટા સદ્ગુણો ગાવા મંડી જાય છે. અનેક પ્રતિપક્ષીઓ છતાં સુપક્ષવાળો પોતાના ઉભતિ માર્ગે સુખે ગમન કરે છે. માટે સુપક્ષગુણની પણ આવશ્યકતા છે. સુપક્ષગુણવાળો દીર્ઘદર્શિત્વ ગુણને પ્રાપ્ત કરે છે માટે હવે દીર્ઘદર્શિત્વ ગુણને કહે છે.

૧૬ પંદરમો દીર્ઘદર્શિત્વગુણ.

આઢવડ્ દીઠદંસી, સયલં પરિણામસુંદરં કજ્જં ॥

વહુલાભમપ્પકેસં-સલાહણિજ્જં વહુજણાણં ॥ ૧૬ ॥

દીર્ઘદર્શી મનુષ્ય જે જે કાર્ય, પરિણામે સુંદર હોય, બહુ લાભ અને અદ્ય કલેશવાળું હોય, અને ઘણા મનુષ્યોને પ્રશંસવા યોગ્ય હોય તે કરે છે. દીર્ઘદર્શી પુરૂષ વિચાર્યા વિના કોઈ કાર્યને એકદમ આરંભતો નથી. તે જે જે કાર્ય કરે છે તેનો ભવિષ્ય સંબંધી બહુ લાભનો વિચાર કરે છે. વિશેષતઃ આગામિકાળે જે જે કાર્યોથી સુખ અને લાભ, મળે તેનોજ આરંભ કરે છે. તે લાંબી દૃષ્ટિ પહોંચાડ્યા વિના કોઈ પણ કાર્ય કરતો નથી. દીર્ઘદૃષ્ટિ પુરૂષના કાર્યને સર્વ લોકો વખાણે છે અને તેની દૃષ્ટિના આધારે અન્ય પુરૂષો પણ ચાલે છે. સંસારવ્યવહારનાં દરેક કાર્યોમાં તે લાભાલાભ વિચારીને પગલું ભરે છે. અનેક પ્રકારના સંકટમાં ગુંથાયો હોય છે છતાં તે દીર્ઘદૃષ્ટિથી ભવિષ્યનાં કાર્યનો નિર્ણય કરે છે. તેવો પુરૂષ પારિણામિકી યુદ્ધિવડે સર્વ કાર્ય કરી શકે છે; તેથી લોકોમાં પ્રખ્યાતિપણાને મેળવે છે. કેટલીક વખત એવું અને છે કે, કેટલાક લોકો વિચાર્યા વિના એકદમ કોઈ કાર્યને કોધ, અને ઇર્ષ્યા આદિના વેગથી આરંભે છે અને તેમાં અલાભ થાય છે ત્યારે પશ્ચાત્તાપ પામે છે. પોતાનો આધકાર, બળ, સહાય, ભવિષ્યમાં લાભ, કાર્યની પૂર્ણતાનાં સાધનો, આગુઆગુના સંયોગો, અને વિદ્વનો નાશ કરવાના ઉપાયો, વગેરે બાબતોનો વિચાર કરી કાર્ય કરવું જોઈએ; દરેક કાર્યમાં મનુષ્યો કેટલા હેતુઓથી ફાવે છે તેનો વિચાર કરવાની ટેવ પાડવી કે જોઈ દીર્ઘદૃષ્ટિપણાનો ગુણ ખીલી શકે. કોઈ પણ વસ્તુ સંબંધી તેના પરિણામનો પ્રથમથીજ વિચાર કરવો જોઈએ અને પશ્ચાત્ તેનો નિર્ધાર કરવો જોઈએ. સહસાતકારે કોઈ કાર્ય કરવામાં આવે છે તો પશ્ચાત્ અનેક આપદાઓનું સ્થાનશ્રૂત પોતે બને છે. દરેક બાબતનો ભવિષ્યના પરિણામ સંબંધી ખૂબ વિચાર કરવો અને તેમાં દીર્ઘદૃષ્ટિ પુરૂષોની સલાહ લેવી. દીર્ઘદૃષ્ટિવાળો પુરૂષ, જે જે કાર્ય કરે છે

૩૨૪

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

તે તે કાર્યો અન્ય લોકો પ્રશંસે છે અને તેને સાચાશી આપે છે. દીર્ઘદષ્ટિ પુરૂષ ભવિષ્યકાલ સંબંધી અનેક લાભોને પ્રાપ્ત કરે છે અને ભાવિ અનેક દુઃખોની પેલી પાર ઉતરી જાય છે; તેવા ગૃહસ્થો, વ્યાપાર, ગમનાગમન અને વિદ્યા વગેરેમાં ભવિષ્યકાળ સંબંધી પૂર્ણ વિચાર કરી વર્તે છે; કોઈના કહેવાથી એકદમ ભવિષ્યનો વિચાર કર્યા વિના કોઈપણ કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરતા નથી. રાજ્યવ્યવહાર, વ્યાપાર અને હુન્નર, આદિ અનેક કાર્યોમાં મોટા મોટા પુરૂષો પણ તેની સલાહ લે છે, તેથી દીર્ઘદર્શી પુરૂષ, જગત્તત્ત્વવહારમાં પણ ઉચ્ચ પદવીનો ભોક્તા બને છે. તે અનેક પુરૂષોને પોતાના વિચાર પ્રમાણે ચલાવી શકે છે. દીર્ઘદષ્ટિવાળો પુરૂષ ધર્મનાં કાર્યો પણ દીર્ઘદષ્ટિથી વિચાર કરીને કરે છે, તેથી તે ધર્મરત્ન યોગ્ય ગણાય છે. દીર્ઘદર્શી પુરૂષ વિશેષજ્ઞ ગુણ પ્રાપ્ત કરવાને માટે અધિકારી બની શકે છે, માટે દીર્ઘદર્શિત્વ ગુણ કહ્યા બાદ વિશેષજ્ઞ ગુણ કહે છે.

૧૬ સોલમો વિશેષજ્ઞ ગુણ.

વત્સૂળં ગુણદોસે લલ્લલ્લે અપલ્લલ્લવાયભાવેણ ॥

પાયેણ વિસેસન્નૂ, ઉત્તમધમ્મારિહો તેણ ॥ ૧૬ ॥

વિશેષજ્ઞ પુરૂષ અપક્ષપાત ભાવથી વસ્તુઓના ગુણ દોષોને જાણી શકે છે, માટે ઘણું કરીને તેવો પુરૂષજ્ઞ ઉત્તમ ધર્મયોગ્ય ગણાય છે. મધ્યસ્થ ભાવથી દરેક દ્રવ્યોને વિશેષપણે જાણે છે અને તેની શ્રદ્ધા કરે છે.

કોઈપણ બાબતમાં વિશેષજ્ઞ મનુષ્ય પડે છે તો તેનો તે પૂર્ણ નિર્ણય કરે છે. સિદ્ધાન્તોમાં કહેલાં તત્ત્વોને તે સારી રીતે જાણે છે અને તેથી પક્ષપાત વિના સત્ય વાતનો નિર્ણય કરીને અન્ય મનુષ્યોને પણ તે માર્ગે દોરે છે. પક્ષપાત વિનાનો જે વિશેષજ્ઞ હોય તેજ વિશેષજ્ઞ જાણુવો. પક્ષપાતી, વસ્તુની બરાબર પરીક્ષા કરી શકતો નથી અને તે પોતે જે વાત માની લીધી હોય છે તેનું સમર્થન કરે છે. તે પક્ષપાતથી ગમે તેવો પક્ષ લે છે તેનેજ સિદ્ધ કરી બતાવે છે, માટે પક્ષપાતરહિત વિશેષજ્ઞ ગુણ પ્રાપ્ત કરવાની આવશ્યકતા છે એમ અત્ર સમજવું. પક્ષપાતી પોતે સત્યથી દૂર રહે છે અને અન્યોના હાથમાં પણ સત્ય આવવા દેતો નથી. કહ્યું છે કે:-

॥ શ્લોક ॥

આગ્રહી વત નિનીષાતિ યુક્તિ, તત્ર યત્ર મતિરસ્ય નિવિષ્ટા ॥

પક્ષપાતરહિતસ્ય તુ યુક્તિ, યત્ર તત્ર મતિરેતિ નિવેશં ॥ ૧ ॥

આવક ધર્મે સ્વરૂપ.

૩૨૫

ખેદની વાત છે કે આગ્રહી મનુષ્ય જ્યાં તેની મતિ ખેડી હોય છે ત્યાં યુક્તિને ખેંચી લેઈ જાય છે, પણ નિષ્પક્ષપાત મનુષ્યની મતિ તો જ્યાં યુક્તિ હોય ત્યાં તણાય છે, માટે પક્ષપાતરહિત વિશેષજ્ઞ ગુણવંત પુરૂષ જગત્માં ધર્મતત્ત્વનો પરીક્ષક બને છે. શ્રીવીરપ્રભુએ પણ જણાવ્યું છે કે- પક્ષપાત ત્યાગીને સત્ય તત્ત્વને ગ્રહણ કરે, શ્રીહરિભદ્રસુરિ કે જેમણે ચૌદશે ચૌમાલીશ ગ્રંથો બનાવ્યા છે તે કહે છે કે:—

॥ શ્લોક ॥

પક્ષપાતો નમે વીરે, ન દ્વેષઃ કપિલાદિષુ ॥

યુક્તિમદ્ વચનં યસ્ય, તસ્ય કાર્યઃ પરિગ્રહઃ ॥ ૧ ॥

મને શ્રીવીરપ્રભુપર પક્ષપાત નથી. તેમ સાંખ્યતત્ત્વપ્રભુતા કપિલ વગેરે પર દ્વેષ નથી; જેનું વચન યુક્તિવાળું છે, તેનું વચન ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. શ્રીહરિભદ્રસુરિ પૂર્વે વેદધર્મી હતા પશ્ચાત્ અપક્ષપાત ભાવથી જૈનધર્મનાં તત્ત્વો, યુક્તિથી વિચારતાં તેમના હૃદયમાં ઉતર્યા, તેથી તેમણે જૈનધર્મ અંગીકાર કર્યો હતો. રાગદ્વેષને દૂર કરી નિષ્પક્ષપાત ભાવથી જેઓ શાન્ત-પણે અધિકાર પ્રમાણે તત્ત્વોનો વિચાર કરે છે તેઓ વિશેષજ્ઞ બને છે. વિશેષજ્ઞ બનવું એ કંઈ સામાન્ય વાત નથી, તેમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી જરૂર છે, સદ્ગુરુની ઉપાસનાની જરૂર છે, તેમજ તીલ્લુ યુદ્ધિની પણ જરૂર છે, તેમજ ઉત્સાહથી તર્કશક્તિ ખીલવવાની પણ જરૂર છે. અને જેમ જેમ સત્ય સમજાય તેમ તેમ અસત્ કદાગ્રહ, ત્યાગવાની પણ જરૂર છે.

વિશેષજ્ઞ ગુણ પ્રાપ્ત કરવાની આવશ્યકતા છે.

પોતાની મેળે સત્ય તત્ત્વનો નિશ્ચય કરતાં પોતાના હૃદયની તે વસ્તુ-ઓના નિશ્ચયમાં સાક્ષી થાય છે. અન્ય મનુષ્યો તેને ભરમાવે છે તો પણ પોતે વિશેષજ્ઞ બનવાથી ભ્રમતો નથી અને અન્યોને પોતે સત્ય તત્ત્વના માર્ગપર ખેંચી લાવે છે અનેક અજ્ઞાનિયોને બોધ આપી સત્ય માર્ગમાં લાવે છે, તત્ત્વોને સારી રીતે તે જાણતો હોવાથી અન્ય મનુષ્યોને સારી રીતે સમજાવે છે. પોતાના કુટુંબને પણ તે સારી રીતે સમજાવી શકે છે તેથી તેઓનો પ્રેમ, વિશેષજ્ઞપર સારી રીતે બંધાય છે. વિશેષજ્ઞ સત્ય અને અસત્યનો સારી રીતે નિર્ણય કરે છે અને સત્ય તત્ત્વને ગ્રહણ કરે છે. વિશેષજ્ઞ જે નિશ્ચય કરે છે, તેજ નિશ્ચયને અન્ય પુરૂષો અવલંબે છે. દરેક વસ્તુમાં રહેલ નિત્યત્વ અને અનિત્યત્વ ધર્મ સમજવાને માટે વિશેષજ્ઞ યોગ્ય

૩૨૬

આવક ધર્મે સ્વરૂપ.

છે. અનેકાન્તનયથી સર્વ પદાર્થોનું સ્વરૂપ સમજવાને માટે વિશેષતઃ ગુણની આવશ્યકતા છે અને તેથી ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે. જે ગુરૂપાસે તત્ત્વનો અભ્યાસ કરતો નથી, અનેક અપૂર્વ શાસ્ત્રોને સાંભળતો નથી, તે વિશેષતઃ બની શકતો નથી માટે ગુરૂપાસે અનેક શાસ્ત્રોનું શ્રવણ કરવું, તેમજ અનેક પુસ્તકોને અધિકાર પ્રમાણે વાંચવાં અને તે ઉપર પૂર્ણ મનન કરવું કે જેથી વિશેષતઃ ગુણ પ્રાપ્ત થાય.

વિશેષતઃગુણની પ્રાપ્તિ માટે વૃદ્ધાનુગ થવાની જરૂર છે. વૃદ્ધ પુરૂષોને અનુસરવાથી ધણું જાણી શકાય છે, માટે હવે વૃદ્ધાનુગ ગુણનું વિવેચન કરે છે.

૧૭ સતરમો વૃદ્ધાનુગ ગુણ.

વૃદ્ધો પરિયણબુદ્ધી, પાવાયારે પવત્તઈ નેવ ॥

વૃદ્ધગુણોવિ એવં, સંસગકિયા ગુણા જેણ ॥ ૧૭ ॥

વૃદ્ધ મનુષ્ય પાકી બુદ્ધિવાળો હોવાથી પાપાચારમાં પ્રવર્તતો નથી, તેથી વૃદ્ધને અનુસરીને ચાલનાર પણ પાપાચારમાં પ્રવર્તતો નથી, કારણ કે સોબત પ્રમાણે ગુણો આવે છે.

પરિપક્વ બુદ્ધિવાળાને વૃદ્ધ પુરૂષ કહે છે, કારણ કે તેવો પુરૂષ અનેક અનુભવોવડે ધડાયલો હોય છે. વૃદ્ધ પુરૂષોનું લક્ષણ નીચે પ્રમાણે જણાવું.

॥ શ્લોક ॥

તપઃશ્રુતઘૃતિધ્યાન વિવેકયમસંયમૈઃ ॥

યે વૃદ્ધાસ્તેઽત્ર શસ્યન્તે, ન પુનઃ પલિતાદુરૈઃ ॥ ૧ ॥

જેઓ તપ, શ્રુત, ધૈર્ય, ધ્યાન, વિવેક, યમ અને સંયમવડે વધેલા હોય તેજ અત્ર વૃદ્ધ જાણવા અને તેજ વખણાય છે, પણ ઘોળા વાળવડે વૃદ્ધપણું કંઈ ગુણો વિના આવી જતું નથી. વળી કહ્યું છે કે—

॥ શ્લોક ॥

સત્તત્ત્વનિકષોદ્ભૂતં વિવેકાલોકવર્ધિતમ્ ॥

યેષાં બોધમયં તત્ત્વં, વૃદ્ધા વિદુષાં મતાઃ ॥ ૧ ॥

અસા તત્ત્વરૂપ કસોદીથી પ્રગટેલું અને વિવેકરૂપ પ્રકાશથી વૃદ્ધિ પામેલું જ્ઞાનમય તત્ત્વ જેઓએ પ્રાપ્ત કર્યું હોય, તેજ વૃદ્ધો પંડિતોને માનવા યોગ્ય છે. વળી કહ્યું છે કે—

શ્રાવક ધર્મ રવરૂપ.

૩૨૭

॥ શ્લોક ॥

પ્રત્યાસાત્તિં સમાયાતૈ વિષયૈઃ સ્વાંતરંજકૈઃ ॥

ન ધૈર્યં સ્વલિતં યેષાં તે વૃદ્ધાઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥ ૧ ॥

પ્રાપ્ત થએલા મન હરનાર વિષયોવડે જેવું હૃદય રખલાયમાન થાય નહીં તે વૃદ્ધો જાણવા. વળી કહ્યું છે કે—

॥ શ્લોક ॥

દેયોપાદેયાવિકલો વૃદ્ધોઽપિ તરુણાગ્રણીઃ ॥

તરુણોઽપિ યુતસ્તેન વૃદ્ધૈર્વૃદ્ધ ઇતીરિતઃ ॥ ૧ ॥

જે વૃદ્ધ છતાં પણ હેય, જેય અને ઉપાદેયના જ્ઞાનથી હીન હોય તે તરુણોનો સરદાર જાણવો. કારણ કે તે અવિવેકી અગ્ર તરુણના જેવું આચરણ કરે છે તેમજ તરુણ છતાં પણ જેય, હેય અને ઉપાદેયના જ્ઞાન સહિત હોય તેને વૃદ્ધોવડે વૃદ્ધ કહેવાય છે.

એવા પ્રકારનો વૃદ્ધ પુરૂષ પાપાચારમાં પ્રવર્તે તો નથી, કારણ કે તે યથાવસ્થિત તત્ત્વનો જાણકાર હોય છે, ઉત્તમ ગુણવંત પુરૂષોને અનુસરી આશનાર ખરેખર ગુણવંત અને છે, તેવો મનુષ્ય વિશેષજ્ઞ અને છે અને તે દરેક કાર્યના અનુભવોને સારી રીતે જાણી શકે છે. વૃદ્ધ પુરૂષોની સોબતથી સારી અસર થયા વિના રહેતી નથી. કહ્યું છે કે—

॥ ગાથા ॥

ઉત્તમગુણસંસંગી, સીલદરિદંપિ કુળઈ સીલદ્વં, ॥

જહમેરુ ગિરિ ચિલ્લગં, તળંપિ કળગત્તળમુવેઈ ॥ ૧ ॥

ઉત્તમ ગુણવંત પુરૂષની સોબત, ઉત્તમ સ્વભાવહીનને પણ સારા સ્વભાવવાળો બનાવી દે છે. મેરૂપર્વતને વળગેલું તણખલું પણ જેમ સુવર્ણપથ્થાની શોભાને ધારણ કરે છે તેમ અત્ર સમજી લેવું.

સંકટ પડતાં પણ ધૈર્યતા રાખીને વૃદ્ધ પુરૂષોને અનુસરવું કે જોઈ વિપત્તિઓનો પણ નાશ થઈ જાય. વિદ્વાન્ અનુભવી ગીતાર્થ સાધુઓ વગેરેનો વૃદ્ધમાં સમાવેશ થાય છે. જેણે પોતાના આત્માને વૃદ્ધવાણીરૂપ પાણીથી પખાલ્યો નથી તે રંક જનનો પાપમેલ શી રીતે દૂર થઈ શકે ? અર્થાત્ દૂર ન થઈ શકે.

૩૨૮

શ્રાવક ધર્મ સ્વરૂપ.

વૃદ્ધને અનુસરનારા મનુષ્યોની હથેલીમાં સંપદા આવે છે. વૃદ્ધોપદેશ આગળોટ સમાન છે. વૃદ્ધપણથી પ્રાપ્ત થએલ વિવેકરૂપ વજ્ર મનુષ્યોમાં રહેલ મિથ્યાત્વાદિક પર્વતોને તોડવા સમર્થ થાય છે. સૂર્યનાં કિરણોની માફક વૃદ્ધ સેવાથી મનુષ્યોનું અજ્ઞાનરૂપ અધિકાર ક્ષણવારમાં વિલય પામે છે. વૃદ્ધસેવામાં તત્પર રહેનારા મનુષ્યો સઘળી વિદ્યાઓમાં કુશળતા મેળવે છે અને વિનય-ગુણમાં તો અનાયાસે કુશળતા પ્રાપ્ત કરે છે. જ્ઞાન ધ્યાનાદિકથી રહિત છતાં પણ જે પુરૂષ વૃદ્ધને પૂજે છે તે સંસારરૂપ અટવીને ઉલ્લંઘી જાય છે. તીવ્ર-તપ કરતો થકો અને સકળ શાસ્ત્ર ભણતો થકો પણ જે વૃદ્ધોની અવજા કરે છે તે કશું કલ્યાણ મેળવી શકતો નથી. લોકમાં એવું કોઇ ઉત્તમ ધામ નથી, તથા જગતમાં અખંડ એવું કોઈ સુખ નથી, કે જે વૃદ્ધસેવા કરનાર મેળવી શકે નહીં. જેને પામીને મનુષ્યોની સ્વપ્નમાં પણ દુર્ગતિ થતી નથી તે વૃદ્ધસેવા સદાકાલ વિજયવન્તી રહે.

વૃદ્ધ પોપટના ઉપદેશને જેમ જીવાન પોપટોએ નહોતો માન્યો તો તે-થી તેઓ જાળમાં ફસાયા અને અન્તે વૃદ્ધ પોપટના ઉપદેશથી છૂટ્યા. તેમ ભવ્ય મનુષ્યોએ જ્ઞાનાદિકમાં વૃદ્ધ એવા પુરૂષોની સલાહ તેમજ ઉપદેશને અનુસરી ચાલવું. તેવા વૃદ્ધોની પાસે બેસી અનેક અનુભવોની વાતો સાંભળવી, કમઠે તેવા વૃદ્ધ પુરૂષોની વાતોમાં અમૂલ્ય ઉપદેશ રહસ્ય રહ્યું છે. તેઓએ પોતાની જીંદગીમાં જે જે અનુભવો મેળવ્યા હોય છે તે સર્વે પ્રસંગોપાત્ત જણાવે છે અને તેથી કોઇ વખત વિદ્યુતની પેઠે સેવા કરનારાઓના મનમાં અસર થાય છે. દરેક બાબતમાં જ્ઞાનદ્વારા અનુભવ પામેલા વૃદ્ધો જીવતા શા-સ્ત્રોની પેઠે મનુષ્યોને ઉપકાર કરે છે. દરેક કાર્ય કરવામાં લાભ અને અલાભ શો સમાયો છે તે વૃદ્ધ પુરૂષોની સેવાથી જાણવા મળે છે. વકીલની પરી-ક્ષામાં પાસ થતાં પણ જેમ અન્ય વકીલ પાસે રહી ધંધાનો અનુભવ મેળવવો પડે છે તેમ દરેક વિદ્યામાં હુશિયાર થએલાને પણ તે તે કાર્યોમાં પરિપક્વ બુદ્ધિવાળા વૃદ્ધ પુરૂષોની સેવા કરવી પડે છે. જે કાર્યને જે પુરૂષો કરે છે તેઓ તે કાર્યના અનુભવી ગણાય છે, તેથી તે તે કાર્યના તેઓ વૃદ્ધ ગણાય છે. ચારિત્રની બાબતમાં પણ જેણે જ્ઞાનપૂર્વક ચારિત્ર લેઈ પાળ્યું હોય છે, તેને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ પ્રમાણે ચારિત્ર સંબંધી પરિપક્વ બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી તે ચારિત્રમાં વૃદ્ધ પુરૂષ ગણાય છે. ચારિત્ર સંબંધી અનેક પુસ્તકો વાંચીને પણ તેવા પુરૂષોની સેવા કરવાથીજ, પૂર્ણ અનુભવ મળે છે. દરેક બાબતોમાં વૃદ્ધની સેવા કરનાર વિજયવંત નીવડે છે, તેથી વૃદ્ધાનુગ પુરૂષ અનેક ગુણોને ધારણ કરવા સમર્થ થાય છે અને તેથી તે ધર્મરતનને યોગ્ય બને છે.

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

૩૨૯

વૃદ્ધ પુરૂષોને અનુસરનાર સહેજે વિનયગુણ મેળવી શકે છે. વિનય વિના વૃદ્ધ પુરૂષોની સેવા થઈ શકતી નથી, તેથી વિનયગુણની આવશ્યકતા સિદ્ધ હરે છે, માટે હવે અઢારમા વિનયગુણને કહે છે.

૧૮ અઢારમો વિનયગુણ.

વિણઓ સવ્વગુણાણં, મૂલં સન્નાણ દંસણાણં ॥

સુખસ્સય તે મૂલં, તેણ વિણઓ ઇહ પસત્થો ॥ ૧૮ ॥

જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર વગેરે સર્વ ગુણોનું મૂળ વિનય છે અને વિનય તે સુખનું મૂળ છે, માટેજ અત્ર વિનય પ્રશંસવા યોગ્ય છે. આઠ પ્રકારના કર્મોનો નાશ કરીને સુકિતમાં લેઈ જાય છે માટે તેને વિનય કહે છે. જૈન-શાસ્ત્રો વિનયનું તેવું ઉત્તમ સ્વરૂપ જણાવે છે.

વિનયના ભેદ.

દર્શનવિનય, જ્ઞાનવિનય, ચારિત્રવિનય, તપવિનય અને ઔપચારિક વિનય એ વિનયના પાંચ ભેદ જણાવા.

દ્રવ્યાદિક પદાર્થોની શ્રદ્ધા કરતાં દર્શનવિનય ગણાય છે. તેઓનું જ્ઞાન મેળવ્યાથી જ્ઞાનવિનય ગણાય છે. ચારિત્રમાં પ્રવૃત્તિ કરતાં ચારિત્રવિનય ગણાય છે. ધૃતિ નિરોધરૂપ તપમાં પ્રવૃત્તિ કરતાં તપવિનય ગણાય છે. સુત્રોએ સમકિતીનો વિનય કરવો. જ્ઞાનીનો વિનય કરવો. ચારિત્રીનો વિનય કરવો. તપસ્વીનો વિનય કરવો.

ઔપચારિક વિનયના બે ભેદ છે (૧) પ્રતિરૂપ યોગચુંજનરૂપ વિનય, (૨) દ્વિતીય અનાશાતના વિનય.

પ્રતિવિનય ત્રણ પ્રકારનો છે. કાયિક, વાચિક અને માનસિક; તેમાં કાયિક વિનય આઠ પ્રકારનો છે. વાચિક વિનય ચાર પ્રકારનો છે અને માનસિક વિનય બે પ્રકારનો છે.

કાયિક વિનયના આઠ પ્રકાર નીચે મુજબ છે. ગુણવાન પુરૂષ આવે ભારે ઉઠીને સામા જવું તે અમ્યુત્થાનવિનય, તેના સામું હસ્ત જોડી ઉભા રહેવું તે અંજલિચ્છ્ર વિનય, તેમને આસન આપવું તે આસનપ્રદાન વિનય, તેમની ચીજ વસ્તુ લેઈ કેકાણે રાખવી તે અમિગ્રહ વિનય, તેમને વંદન કરવું તે કૃતિકર્મ વિનય, તેમની આજ્ઞા સાંભળવા તૈયાર રહેવું તે

૩૩૦

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

શુશ્રૂષા વિનય, તેમની પાછળ જવું તે અનુગમન વિનય અને પગથી વગેરે તેમનાં જે જે કાર્ય કાયાવહે સાધવા યોગ્ય હોય તે સાધવાં તે સંસાધન વિનય જાણવો.

વાચિક વિનયના ચાર પ્રકાર નીચે મુજબ છે. હિતકારી બોલવું, અપ જેટલું બોલવું, મધુર બોલવું, અનુસરતું બોલવું.

માનસિક વિનયના બે બેદ નીચે મુજબ છે. ખરાબ વિચારનો વિરોધ કરવો, અને શુભ ચિંતવના કરવી.

પરાનુવૃત્તિમય પ્રતિરૂપ વિનય છે. અપ્રતિરૂપ વિનય કેવળજ્ઞાનાને હોય છે. અનાશાતના વિનયના આવન બેદ છે.

તીર્થંકર, સિદ્ધ, કૂળ, ગણ, સંધ, ક્રિયા, ધર્મ, જ્ઞાન, જ્ઞાની, આચાર્ય, સ્થવિર, ઉપાધ્યાય અને ગણી એ તેર પદની આશાતનાથી દૂર રહેવું. તેમની ભક્તિ કરવી, બહુ માન કરવું, તેમજ પ્રશંસા કરવી એમ ચારને તેરે ગુણતાં આવન બેદ થાય છે.

આવા પ્રકારનો વિનય કરવાથી આત્મા ઉચ્ચ કોટીના પગથીયા પર ચઢતો જાય છે અને હૃદયની શુદ્ધિ વધારે છે, આવો ઉત્તમ વિનય ખરેખર ધર્મનું મૂળ છે. કહ્યું છે કે:—

॥ શ્લોક ॥

વિળઓ સાસણે મૂલં, વિળીઓ સંજઓભવે ॥

વિળઆઓ વિળ્પમુક્કસ્સ, કઓ ધમ્મો કઓ તવો ॥ ૧ ॥

વિનય, સાસનમાં મૂળ જેવો છે. વિનય, સંયત થાય છે, વિનય રહી તને ધર્મ ક્યાંથી હોય ? તેમજ તપ ક્યાંથી હોય ? અલખત ન હોય. વળી કહ્યું છે કે.

॥ ગાથા ॥

વિળયાનાળં, નાળાઓ દંસણં દંસણાઓ ચરણં તુ ॥

ચરણાહિંતોમુલ્લ્લ્લો મુલ્લ્લે મુલ્લં અળાબાહં ॥ ૧ ॥

વિનયથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. જ્ઞાનથી દર્શન પ્રાપ્ત થાય છે, દર્શનથી ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય છે, ચારિત્રથી મોક્ષ પ્રાપ્ત છે અને મોક્ષ થતાં અનન્ત અવ્યાખાધ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

જગતમાં જે વસ્તુઓ ધન સત્તાથી મળતી નથી તે વસ્તુઓ વિનયથી મળે છે. સામાન્ય કહેવત છે કે વિનય વૈરીને વશ કરે છે. વિનયથી અનેક કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે. ગમે તેવાં કાર્ય કરવાં હોય તો તે વિનયથી

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

૩૩૧

કરી શકાય છે. સંસારવ્યવહારમાં પણ જે માતા, પિતા, વડીલો અને શિક્ષકો વગેરેનો ઉપકાર સમજી તેમનો વિનય સાચવી શકતો નથી તે લોકોત્તર ધર્મ ગુરૂનો ઉપકાર જાણીને તેનો બરાબર વિનય કરવાને શક્તિમાન થતો નથી. સંતપુરુષોનો વિનય કરવો જોઈએ કારણકે તેઓ જગતને ઉપકાર કરનારા હોય છે. સાધુઓનાં દર્શન થતાં એ હાથ જોડી તેમને ઉભા થઈ વંદન કરવું. તેઓનો વિનય કરનારની ઉત્તમગતિ થયા વિના રહેતી નથી. વિનય વિના ધર્મનો યોગ મળી શકતો નથી. વિનય વિના જ્ઞાન મળતું નથી. માટે વિનયની આવશ્યકતા છે. વિનયવંત પુરૂષ, આવક ધર્મને પામવા યોગ્ય અને છે માટે બંધુઓ અને બહેનોએ વિનયગુણને અહણુ કરવો. કૃતઃ ગુણુવાળો, વિનય કરી શકે છે. જે કરેલા ગુણુને જાણતો નથી તે વિનય કરવા તત્પર થતો નથી, તેથી વિનયગુણની પ્રાપ્તિ માટે કૃતઃ ગુણની આવશ્યકતા છે. ઇત્યાદિ હેતુથી ઓગણીશ્મો કૃતઃગુણ જણાવે છે.

૧૯ ઓગણીસમો કૃતઃગુણ.

बहु मन्त्रं धम्मगुरुं, परमुवयारित्तित्त बुद्धीण ॥

તત્તો ગુણાણુ વુદ્ધી, ગુણારિહો તેણિહ કયન્નૂ ॥ ૨૬ ॥

કૃતઃ મનુષ્ય, તત્ત્વચુદ્ધયા પરમ ઉપકારી શ્રી ધર્મગુરૂને ગણી તેમનું બહુ માન કરે છે, તેથી ગુણોની વૃદ્ધિ થાય છે માટે કૃતઃ મનુષ્ય ગુણુ યોગ્ય છે.

કૃતઃ પુરૂષ, ધર્મદાતા આચાર્યાદિકને પરમ ઉપકારી જાણી બહુ માન આપે છે. જગતમાં સર્વથી મોટો ઉપકાર, સમ્યક્ત્વ સદ્ગુરૂનો છે.

તે આ આગમના પરમ વાક્યને વિચારે છે કે:-હે આયુષ્માન્ શ્રમણો ! જગતમાં ત્રણ જણુનો બદલો વાળવો મુશ્કેલ છે. માઆપનો, સ્વામીનો અને સમકિતદાતા ધર્માચાર્યનો.

કોઈ પુરૂષ, પોતાના માઆપને સાંજ સવાર શતપાક અને સહસ્રપાક તેલથી મર્દન કરી સુગંધી ગંધોદકથી નવરાત્રી, સર્વાલંકારથી શણગાર કરાવી, પવિત્ર વાસણમાં પિરસેલું અદાર શાક સહિત મનોરૂ ભોજન જમાડી, જીવતાં સુધી પોતાની પીઠ ઉપર ઉપાડતો રહે, તેટલાથી પણ તે માઆપનો બદલો વાળી શકતો નથી, પણ જે માઆપને શ્રી કેવલજ્ઞાનિકથિત વીતરાગ ધર્મને સમજાવી તેમાં સ્થાપન કરે તોજ માઆપનો બદલો વાળ્યો કહી શકાય.

૩૩૨

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

કોઈ ધનાઢ્ય પુરૂષ, કોઈ દરિદ્રી (ગરીબ) ને ટેકા આપી ઉઘો ચઢાવે, ધનવાન કે બુદ્ધિવાન કરે, એવામાં તે ધનવાન કોઈ કર્મના ઉદયથી નિર્ધન થઈ જાય અને તે પેશે દરિદ્ર કે જે તેના આશરથી ધનપતિ થયો છે, તેની પાસે આવે ત્યારે તે પૂર્વનો દરિદ્ર પણ પશ્ચાત્ ધનાઢ્ય અનેલો પોતાના ઉપકારી શેઠને પોતાનું સર્વસ્વ આપી દે, તોપણ તેનો અલ્લો વાળી શકતો નથી; પણ જે તે દરિદ્રી, તે સ્વામીને કેવલિભાષિત ધર્મનો ઉપદેશ આપી વીતરાગ ધર્મમાં સ્થાપન કરે તોજ તેનો અલ્લો વાળી શકે.

કોઈ પુરૂષ, શ્રમણ (સાધુ) પાસેથી એકપણ આર્યધાર્મિક સુવચન સાંભળી કાલ યોગે મરણ પામી કોઈપણ દેવલોકમાં દેવતાપણે ઉપજે ત્યારે તે દેવ, તે ધર્માચાર્યને દુકાળવાળા દેશથી સુકાલવાળા દેશમાં મૂકે અગર અટવીમાંથી ખેંચીને વસ્તીવાળા પ્રદેશમાં આણે અગર લાંબા વખતના રોગથી મુક્ત કરે તોપણ તે ધર્માચાર્યનો અલ્લો વાળી શકતો નથી. પણ જે તે, તે ધર્માચાર્યને કેવલજ્ઞાની કથિત ધર્મ કહીને તથા સમજાવીને તેને વીતરાગ ધર્મમાં સ્થાપન કરે તોજ તેનો અલ્લો વાળી શકે છે. વાચક મુખ્ય ઉમાસ્વાતિજી પણ તેજ પ્રમાણે કહે છે.

॥ શ્લોક ॥

દુઃપ્રતિકારૌ માતાપિતરૌ, સ્વામી ગુરુશ્ચ લોકેઽસ્મિન્ ॥

તત્ર ગુરુરિહામુત્ર ચ, મુદુષ્કરતરપ્રતીકારઃ ॥ ૧ ॥

આ લોકમાં માતા, પિતા, સ્વામી અને ગુરુ એ દુષ્પ્રતિકાર છે તેમાં પણ ગુરુ તો અહીં અને પરબ્રહ્મમાં અતિશય દુષ્પ્રતીકારજ છે.

સમ્યક્ત્વદાતા સદ્ગુરુનો તો કરોડો ભવમાં પણ, કરોડો ઉપાય કરતાં પણ પ્રત્યુપકાર થઈ શકતો નથી.

કૃત્ત્વ પુરૂષોનું એજ લક્ષણ છે કે તેઓ નિત્ય ગુરુના પૂજનાર હોય છે. કારણકે તેજ મહાત્મા છે, તેજ ધન્ય છે, તેજ કૃત્ત્વ છે, તેજ કુલીન અને ધીર છે, તેજ જગત્માં વંદનીય છે, તેજ તપસ્વી છે અને તેજ પંડિત છે, કે જે સુગુર મહારાજનું નિરંતર દાસપણું, ત્રેષપણું, સેવકપણું તથા કિંકરપણું કરતો થકો પણ શરમાય નહીં. કૃત્ત્વ પુરૂષ પોતાના પરાપકારીઓની સદાકાળ સ્તુતિ કરે છે. કૃત્ત્વ પુરૂષ, પોતાના ઉપકારીઓને નમે છે અને તેથી તે પરાપકાર કરનારાઓને કદી ભૂલી જતો નથી, કૃત્ત્વ પુરૂષ, પોતાના આત્માને ઉચ્ચ કરવા સમર્થ થાય છે માટે બંધુઓ અને બહેનોએ કૃત્ત્વ ગુણ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, કૃત્ત્વ મનુષ્ય પરાપકાર કરવા સમર્થ થાય છે માટે કૃત્ત્વ ગુણ કહ્યા બાદ પરહિતાર્થકરત્વગુણ ને કહે છે.

૨૦ વીસમો પરોપકાર ગુણ.

પરહિય નિરઓ ધન્નો, સમ્મં વિન્નાય ધમ્મ સમ્ભાવો ।

અન્નેવિં ઠવ્ઠ મગ્ગે, નિરીહચિત્તો મહાસત્તો ॥ ૨૦ ॥

પરહિતમાં આસક્ત રહેનાર મનુષ્યને ધન્ય છે. સમ્યક્ પ્રકારે જાણ્યાં છે ધર્મતત્ત્વના સદ્ભાવને તે જોણે એવો વિદ્વાન પુરૂષ અન્યોને પણ ધર્મ માર્ગમાં સ્થાપન કરે છે. તે નિઃસ્પૃહ મહા સત્ત્વવાન રહી અન્યોને સારી રીતે ઉપકાર કરી શકે છે.

ગીતાર્થ થએલ પુરૂષ અન્ય અભણ જનોને સદ્ગુરુ પાસે સાંભળેલ આગમના વચનોના ઉપદેશથી શુદ્ધ ધર્મમાં સ્થાપે છે, અર્થાત્ પ્રવર્તાવે છે અને ધર્મ જાણકારોમાં જે સીદ્ધાંતા હોય તેમને સ્થિર કરે છે. આ સાધુ અને શ્રાવકને સરખી રીતે લાગુ પડતા પરહિત ગુણના વ્યાખ્યાન પદ્ધતી સાધુની પેઠે શ્રાવકને પણ પોતાની ભૂમિકાના અનુસારે અન્યોને લૌકિક-રીત્યા ભાષણ વગેરેથી બોધ દેવાની સંમતિ આપી છે. શ્રાવક જેવું ગુરુ પાસે સાંભળે તેવું કુરુબ વગેરેની આગળ સમજાવે. પોતે કહે કે મને ગુરુએ આમ બોધ આપ્યો છે. તેમના ઉપદેશાનુસાર હું તમને કહું છું એમ ઉપદેશ દેતાં બોલે. પાટ વગેરે પર બેસીને સાધુની પેઠે શ્રાવકોની આગળ ઉપદેશ આપે નહીં, પણ પાટપર બેઠા વિના પોતે જે ગુરુ પાસે સાંભળેલું હોય તે અન્યને સમજાવે, આમ મારા સમજવામાં છે. વિશેષ ખુલાસા માટે ગીતા-ચોંને પુછી રૂબરૂ નિર્ણય કરવો.

પારકાના હિતમાં આસક્ત મનુષ્ય, પરોપકારની અને પરોપકારીઓની કિંમત સમજી શકે છે અને પરોપકારવડે અનેક જીવોનું બહું કરી શકે છે. પરોપકાર વિના સન્ત, પૂજ્ય અગર તીર્થંકરત્વ મળી શકતું નથી. પરોપકારી મનુષ્ય દાતાર હોઈ શકે છે, તેમજ દયાવાન તો પ્રથમથી હોય છે, તેમજ તે અન્યના માટે શુભ વિચાર કરનાર હોય છે, તેમજ તે આસ્તિક હોય છે, તેમજ તે દુઃખીનાં દુઃખ જાણનાર હોય છે; તેથી પરોપકારી મનુષ્ય મેધ, સૂર્ય, નદીઓ, પૃથ્વી અને સમુદ્ર વગેરેની ઉપમાને ધારણ કરે છે. જગતમાં ધર્મની પ્રાપ્તિ માટે પરોપકાર એ સડક જેવો સિદ્ધો રસ્તો છે. પરોપકારથીજ જલ્દી ધર્મ પામી શકે છે અને તે જલ્દી ધર્મનો ફેલાવો કરી શકે છે. પરોપકારી ધન, સત્તા, જ્ઞાન, ઉપદેશ, મન, વાણી અને કાયાવડે જ્યાં જાય છે ત્યાં ઉપકારજ કરતો રહે છે. પરોપકાર વિના ધન, સત્તા અને જ્ઞાન, વગેરેની

૩૩૪

શ્રાવક ધર્મ સ્વરૂપ.

કંઈ કિંમત નથી. મનુષ્યોએ ધર્મની યોગ્યતા માટે પરાંપકાર કરવાની ટેવ રાખવી. દરરોજ થોડામાં થોડો પણ પરાંપકાર તો કરવો જોઈએ. સામે બદલો લેવાની બુદ્ધિ વિના નિરુદ્ધ બાવથી પરાંપકાર કરનારાઓ ઉત્તમ પરાંપકારી ગણાય છે. પરાંપકારી મનુષ્યો ગમે તેવા દીન થઈ જાય તોપણ તેઓ ઉત્તમ ગણાય છે. જગતમાં સ્વાર્થનો ત્યાગ કર્યા વિના પરાંપકાર કરવા કોઈ સમર્થ થતું નથી. સ્વાર્થ ત્યાગીને તેમજ ધન, આયુષ્ય, જ્ઞાન વગેરેનો ભોગ આપીને કોઈ વખત પરાંપકાર કરનારાઓને માથે ઉલટી ઉપાધિ આવે છે, તોપણ તેઓ અપમાન-તિરસ્કારની દરકાર રાખ્યા વિના ઉપકાર કરે છે, જેઓએ જગત ઉદ્ધારને માટે ધરખાર, કુટુંબ, લક્ષ્મી, પુત્ર, સ્ત્રી તથા વૈભવ પદાર્થોનો ત્યાગ કર્યો છે અને સઘળું જીવન મનુષ્યોના બલા માટે ધર્મોપદેશમાં અર્પણ કર્યું છે એવા મુનિ વર્ગને સદાકાળ નમસ્કાર થાઓ. જેઓ જ્ઞાનોપદેશવડે મનુષ્યોનાં માનસિક દુઃખો ટાળીને તેઓને સહજ જ્ઞાંતિ જણાવે છે, અનુભવાવે છે, ધર્મબોધિ બીજ અર્પે છે એવા પરાંપકારી ગુરૂને મ્હારો નમસ્કાર થાઓ. આપણા જીવનની ઉચ્ચતામાં આજ લગી અસંખ્ય ઉપકારો અન્યથી થયા છે તો આપણે અન્યોના ઉપકારોને જેવા લીધા છે તેવા યથાશક્તિ પાછા ઉપકાર વાળવા જોઈએ. મનુષ્યોની પાસે જે જે શક્તિયો છે તે ઉપકાર કરવાને માટે છે, તેથી ઉપકાર કરવાથી અન્યનું બહું કરતાં પહેલાં પોતાનું બહું થાય છે. ઉપકારી મનુષ્ય અન્યોને ઉપકાર કરે છે તેમાં કદાપિ અન્યોને ઉપકારનું ફળ બેસે કે ન બેસે તેનો નિશ્ચય નથી પણ ઉપકાર કરનારને તો અવશ્ય ફળ થાય છે. જ્ઞાની બનવું સહેલ છે પણ ઉપકારી બનવું મુશ્કેલ છે. ઉપકારી મનુષ્ય જગત જીવોને તારવા માટે સમર્થ થાય છે અને પૂજ્ય બને છે, ઉપકારી મનુષ્ય ધર્મની યોગ્યતા પામે છે. જે પરાંપકાર ગુણવંત હોય છે તેજ લખ્ધલક્ષ્યગુણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. માટે પરાંપકાર ગુણાનન્તર લખ્ધ લક્ષ્ય ગુણને કહે છે.

૨૧ એકવીસમો લબ્ધલક્ષ્ય ગુણ.

લઘ્વેહ લઢ્ઢલઘ્વો, સુહેળ સયલંપિ ધમ્મ કાગિજ્જં ॥

દઘ્ઢલો સુસાસણિજ્જો, તુરિયંવ સુસિઘ્ઢિવઝો હોહ ॥ ૨૧ ॥

લખ્ધ લક્ષ્ય મનુષ્ય સુખે કરીને સઘળું ધર્મ કર્તવ્ય અવબોધી શકે છે. તે ડાહ્યો અને સુશાસનીય હોવાથી જલ્દી સુશિક્ષિત થાય છે.

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

૩૩૫

લબ્ધ લક્ષ્ય પુરૂષ દરેક આત્મામાં સાવધાનતા રાખે છે અને જલ્દી હંશિયાર થાય છે. જે આત્મની વિધાનો અભ્યાસ કરે છે, તેમાં વિજયી નીવડે છે. અનેક ધર્મસૂત્રનાં રહસ્યોને તે જાણી શકે છે. એક વસ્તુના જ્ઞાનથી અનુમાનભળ વડે અનેક વસ્તુઓનું જ્ઞાન કરવા તે સમર્થ અને છે, માટે ધર્મની પ્રાપ્તિમાં લબ્ધ લક્ષ્ય ગુણની આવશ્યકતા છે. લબ્ધલક્ષ્ય મનુષ્ય ધર્મ તત્ત્વોના અભ્યાસમાં ખૂબ હોડે ઉતરી જાય છે અને ધર્મની પ્રાપ્તિને માટે તે પ્રત્યેક વિચાર બરાબર લક્ષ્ય રાખીને કરે છે, માટે બંધુઓએ અને બહેનોએ લબ્ધ લક્ષ્ય ગુણની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

આ પ્રમાણે એકવીસ ગુણોનું કિંચિત્ વર્ણન કર્યું. તેવા ગુણોને ધારણ કરનારાઓ આવક ધર્મને યોગ્ય અને છે.

સંપૂર્ણ ગુણો જેનામાં હોય તે ઉત્તમ પાત્ર જાણવા અને એ ગુણોના ચોથા ભાગે હીન તે મધ્યમ જાણવા અને અર્ધ ભાગે હીન હોય તે જઘન્ય-પાત્ર જાણવા અને તેથી વધુ હીન હોય તે દરિદ્રપ્રાયઃ અર્થાત્ અયોગ્ય સમજવા. ધર્મના અર્થોઓએ ઝોછામાં ઝોછા એક ગુણની પ્રાપ્તિ માટે તે અવશ્ય પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જેમ પવિત્ર ચિત્ર શુદ્ધ ભૂમિકામાં સારૂ ઉઠે છે, તેમ આવા ગુણોવડે યોગ્ય હોય તેનામાં ધર્મની ઉત્પત્તિ થાય છે. આવકોએ આવકોના ગુણો પ્રાપ્ત કરવા જોઈએ. પોતાનામાં પૂર્વાક્ત કહેલા ગુણો ન હોય અને સાધુઓની પંચાતમાં પડવું એ કંઈ યોગ્ય નથી. આવક ધર્મના ગુણોને આવકોએ પ્રાપ્ત કરવા જોઈએ. જેઓ પોતાનો અધિકાર પૂર્ણ મેળવવા અધિકાર પ્રમાણે કહેલા ગુણો પ્રાપ્ત કરે છે તેઓને ધન્યવાદ થતો છે. આવક ધર્મના ગુણોને ખીલવ્યાથી ખીલી શકે છે ગુણવિનાનો ઘટાટોપ કંઈ બપમાં આવતો નથી માટે પૂર્વાક્ત ગુણોની પ્રાપ્તિ માટે અપ્રમાદી ચર્ધ ઉદ્યમ કરવો કે જેથી ધર્મની પ્રાપ્તિ અને તેથી પરમાત્મપદ લોધી શકાય. આશા છે કે બન્ધો ગુણોને પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરશે.

શ્રાદ્ધધર્મસ્વરૂપે વૈ, સદ્ગુણા વર્ણિતા મયા ॥

શ્રાદ્ધાનામુપકારાર્થે બુદ્ધયન્ધિમુનિના મુદા ॥ ૧ ॥

ઈતિ શ્રાદ્ધધર્મ સ્વરૂપાધિકારે આવક ગુણવર્ણન સમાપ્ત.

લેખક. મુનિ બુદ્ધિસાગર.

(મુ. મુંબાઈ વાલકેશ્વર ઉપાશ્રય, ચૈત્ર સુદી ૫ મંગળ, સંવત ૧૯૬૭.)



શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી ગ્રન્થમાળા. ગ્રન્થાઢ્કુઃ ૨૦.



શ્રાવકધર્મ સ્વરૂપ.



દ્વિતીય ભાગ.



આવૃત્તિ ખીજી.

શ્રાવકધર્મ.

(૨)

શ્રાવકના એકવીશ ગુણો ઉપર “શ્રાવકધર્મ સ્વરૂપ” ના પ્રથમ ભાગમાં વિવેચન કર્યું છે તેમ આ બીજા ભાગમાં ભાવશ્રાવકના સત્તર ગુણ વિષે ધર્મરત્ન પ્રકરણના પાઠપૂર્વક વિવેચન કર્યું છે.

ખરા શ્રાવક કોણ કહેવાય ? ભાવશ્રાવક એટલે શું ? એ આ અંથનો મુખ્ય વિષય છે, તેમાં નીચલી બાબતો યોગ્ય વિવેચનપૂર્વક સમાવી છે.

શ્રાવક અને સાધુ મુનિરાજોનો સંબંધ કેવો હોય છે, ઉત્તમ શ્રાવકે (માખાપ સમાન, ભાતુ સમાન, મિત્ર સમાન, શોક્ય સમાન, એ) ચાર પ્રકારમાંથી કયો પ્રકાર સેવવો જોઈએ, કયો પ્રકાર ઉપયોગી અને આદેય છે, વિરતિ અને અવિરતિ શ્રાવકનો તત્કાલત, શ્રાવકના બેઠ, ભાવશ્રાવક એટલે ખરા શ્રાવકનાં મુખ્ય લક્ષણો, આર વૃત્તનાં નામ, ઉપદેશ કોણ આપી શકે, વાચના માટે કેવા જીવો અયોગ્ય છે, ઉપસર્ગના પ્રકાર, ભાવશ્રાવક કેવા સ્થાને રહે, કેવો વેશ પહેરે, કેવાં વચનો વહે, કેવા ઘરમાં પ્રવેશે, કયા અકાર્યો ન કરે, સ્વાધ્યાય આદિ ક્રિયાઓ મુનિરાજો પાસે કેવી રીતે કરે, ગુરુ પાસે કેવી રીતે બેસે, પ્રત્નો કેવા વિનયે પુછે, ઉપજતા વિકલ્પોને કેવી રીતે શમાવે, આજીવિકા કેવી રીતે ચલાવે. ભાવશ્રાવકને મુખ્ય પાંચ પ્રકારની કષ્ટ રૂચિ હોય, જીન વચન ઉપર કેવી પ્રીતિ હોય, સાધુ મુનિરાજો ઉપર કેવી ભક્તિ અને શ્રદ્ધા હોય, ક્રિયાગત છ દિગો કયાં, વગેરે બાબતો આ અંથમાં આવી છે. દરેક વિષયો એવા છે કે અન્યોના અન્યો લખાય, પણ આ નાનો અન્ય હર વખત વાંચી મનન કરી શકાય તે હેતુથી આ પ્રકારે રચના કરવામાં આવી છે.

ઉપલી બીનાઓસહ ભાવશ્રાવકના સત્તરગુણો ઉપર વિવેચન આ અંથમાં છે. તે દરેક ગુણ ખરા શ્રાવકમાં હોવાજ નોંધએ એમ ધ્યાનપૂર્વક મનન કરનાર પોતેજ નિશ્ચય કરશે, તે સાથે તેવા ગુણોએ યુક્ત હોય તેવા શ્રાવક સાધુપદ ગ્રહણ કરે તો કેવું સામર્થ્ય દાખવી શકે, કેવી ઉન્નવળતા ધારી શકે, તે સહેજે સમજાય તેમ છે. ખરા શ્રાવકે સાધુ યવાની શા માટે ભાવના રાખવી જોઈએ, તે સર્વ બાબતોનો નિશ્ચય વાંચકો પોતેજ કરી શકશે, કેમકે હુંકમાં પણ આવી દરેક બાબતો ઉપર યોગ્ય વિવેચન આ અંથમાં સમાયું છે. ॥ ૐ શ્રી શાન્તિ: શાન્તિ: શાન્તિ: ॥

શ્રાદ્ધધર્મસ્વરૂપ

યાને

શ્રાવક ધર્મ સ્વરૂપ.

ભાગ બીજો.

પ્રથમ ભાગમાં વર્ણવેલ શ્રાવકના પૂર્વોક્ત એકવીશ ગુણને જે ધારણ કરે છે; તે માવશ્રાવક પર્ણ પામવાને માટે યોગ્ય ગણાય છે. શ્રાવક શબ્દનો અર્થ નીચે પ્રમાણે જાણવો.

શ્લોક.

શ્રદ્ધાલુતાં શ્રાતિ શૃણોતિ શાસનં, દાનં વપેદાશુ વૃણોતિ દર્શનમ્ ॥
કુન્તત્યપુણ્યાનિ કરોતિ સંયમં; તં શ્રાવકં પ્રાહુ રમી વિચક્ષણાઃ ॥૧॥

જે શ્રદ્ધાલુતાને અંગીકાર કરે, શાસનને સાંભળે, દાનને આપે અને દર્શનને વરે, પાપોને છેદે અને સંયમને કરે તેને વિચક્ષણો શ્રાવક કહે છે.

સ્થાનાંગ સૂત્રમાં શ્રાવકના બેઠે બીજી રીતે કહ્યા છે, તત્પાઠ:-

ચરુચિદ્ધા સમણોવાસગા પશ્ચત્તા તંજહા. અમ્માપિય સમાણે, માય-સમાણે, મિત્ત સમાણે, સવત્તિસમાણે, અહવા ચરુચિદ્ધા સમણોવાસગા પશ્ચત્તા, તંજહા, અભ્યંસસમાણે, પઢાગસમાણે, સ્નાણુસમાણે, સ્વરંટસમાણે, પતેન્ન સાધુનાશ્રિત્ય દુટ્ટવ્યાસ્તેચામીષાં ચતુણ્ણાં મધ્યે કસ્મિન્નવતરન્તીતિ ?

અમણેષાસક (શ્રાવક) ચાર પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ રીતે; આ બાપ સમાન, માતૃસમાન, મિત્રસમાન, અને શેક્ય સમાન.

આ બાપ સમાન શ્રાવકો હોય છે તે સાધુ વર્ગની પ્રેમથી ભક્તિ કરે છે. આ બાપ પોતાના પુત્રોના હિદ્દો ઢાંકે છે, અને ગુણો પ્રગટ કરે છે, પુત્રોની ઉન્નતિ માટે સહકાર પ્રયત્ન કરે છે, પોતાના પુત્રોને કારણ પ્રસંગે એકાન્તમાં શિખામણ આપે છે, પુત્રોની ઉન્નતિ દેખી ખુશ થાય છે, પુત્રો પર અત્યંત સ્નેહ ધારણ કરે છે, પુત્રો માટે મરી મથે છે, તેમ કેટલાક શ્રાવકો સાધુઓ આશ્રમી આશ્રમ જેવા હોય છે. સાધુઓને પંચાચાર પાળ-

૩૪૦

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

વામાં તનમન અને ધનથી સહાય કરે છે. પરમ પ્રેમથી સાધુની ભક્તિ કરે છે. સાધુઓના દુર્ગુણો ઠેરઠેર બોલતા નથી; પણ તેઓમાં જે જે સદ્-ગુણો હોય છે, તેને સર્વત્ર ફેલાવે છે. સાધુઓની કોઈ નિન્દા કરે છે, તો તેને વારે છે. સાધુઓને ચારિત્રમાં સ્થિર કરવામાં પૂર્ણ મદદ કરે છે—સાધુઓ પ્રતિ અત્યંત સ્નેહભાવ દર્શાવે છે, તેવા માતા-પિતા સમાન આવકો, સાધુ વર્ગની સદાકાળ વૃદ્ધિ ઇચ્છે છે. સાધુ વર્ગની ઉન્નતિ કરવા સદાકાળ પ્રયત્ન કરે છે. સાધુ વર્ગપર કદાપિ કાળે તેવા આવકો દેષ કરતા નથી. પડતા એવા સાધુને ગમે તે ઉપાયોવડે ટોકણે લાવે છે. કોઈ સાધુ ગુરૂની નિન્દા હેલના કરે છે, તો તેને શિક્ષા-શિખામણ આપી અટકાવે છે.

સાધુઓને વંદે છે, પૂજે છે, અને તેમની સેવા કરે છે. કેટલાક આવકો બાધ સમાન હોય છે—બાધ જેમ અત્યંત સ્નેહ રાખે છે—દુઃખમાં સહાય કરે છે—હૃદયમાં ભેદ ભાવ ધારણ કરતા નથી. તેમ સંકટ ઉપસર્ગ આવે છતાં તન, મન અને ધનથી મદદ કરે છે, ગુણોના સામુ જીવે છે અને દોષોને ઢાંકે છે. બ્રાત્ર સમાન આવકો દરરોજ સાધુઓ પાસે આવે છે. ધર્મ કથાઓ સાંભળે છે. સાધુઓના દુઃખે દુઃખી થાય છે. બ્રાતા સમાન આવકો સાધુઓના દોષોને ઢાંકે છે અને ગુણોનો સર્વત્ર ફેલાવો કરે છે. સાધુઓને સંકટ વખતમાં પ્રાણ અર્પણે પણ સહાય કરે છે, કોઈ સાધુઓના પ્રતિ-પક્ષીઓ સાધુની હેલના કરે છે, તો તેનું તેઓ નિવારણ કરે છે. સાધુના ઉપર પૂર્ણ પ્રેમ રાખે છે. સાધુઓની શોભા વધારવામાં અનેક યોગ્ય ઉપાયોને સેવે છે. સાધુઓનાં છતાં દૂષણોને પણ ઢાંકે છે અને તેઓ એકાન્તમાં અત્યંત પ્રેમથી યોગ્ય સલાહ આપે છે. બ્રાત્રસમાન આવકો સાધુઓનો કદી વિશ્વાસઘાત કરતા નથી. સાધુ વર્ગની સેવામાં પોતાના પ્રાણને પણ હિસાબમાં ગણતા નથી. બ્રાત્રસમાન આવકો, સાધુના મનમાં થતાં આર્ત-ધ્યાન અને શૈદ્રધ્યાનને પણ બનતા ઉપાયથી નિવારે છે. સાધુઓને પંચાચાર પાળવામાં ખરા જીગરથી સહાય કરે છે. ગમે તેવા સંયોગોમાં પ્રાણોત્તે પણ સાધુઓના પ્રતિપક્ષી બનતા નથી, અને પ્રાણ જતાં પણ સાધુઓના છતાં અગર અછતા દોષોની નિન્દા કરતા નથી. બ્રાત્રસમાન આવકો, પૂજ્ય ગુરૂ સાધુઓની સેવા, ભક્તિ, પૂજા, અહુ માન કરવામાં કોઈ પ્રકારે ન્યૂનતા રાખતા નથી. ગુરૂઓના વિનયમાં અલ્પ આદરવાળા છતાં મુનિ ગુરૂપર અત્યંત સ્નેહ રાખે છે અને મુનિ ગુરૂનો કદાપિકાળે પરાભવ થવા દેતા નથી.

કેટલાક આવકો, શ્રી મુનિ ગુરૂ પ્રતિ મિત્ર ભાવની દૃષ્ટિથી વર્તે છે. મુનિ વર્ગપર તે અનન્ય દૃષ્ટિથી જીવે છે. મુનિગણુ જો કોઈ ધાર્મિક કાર્યની સ-

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

૩૪૧

લાહ પોતાને ન પુછે તો જરા રીસ કરે છે; પણ મુનિવર્ગપર અત્યંત પ્રેમભાવને ધારણ કરે છે. સાધુ ગુરૂની ખાનગી વાતને તે જાણે છે અને ખરા વખતે તત્ત, મન અને ધન વડે મુનિ સદ્ગુરૂને સહાય આપવારૂપ ભક્તિને સાચવે છે. મુનિ ગુરૂની છાનામાં છાની વાતને જાણવાનો તે અધિકારી અને છે, અને ગમે તેવા કારણ પ્રસંગે પણ મુનિના ઉપરનો પ્રેમ ત્યાગતો નથી. મુનિના દુઃખે દુઃખી થાય છે. મુનિ ગુરૂનાં દર્શન કર્યા વિના તેને ચેત પડતું નથી. મુનિ ગુરૂને પંચાચાર પાળવામાં બનતી વૈયાવચ્ચ કરે છે. ગંભીર મનનો થઈ મુનિ ગુરૂનાં વચનોને અન્યોની આગળ પ્રકાશતો નથી. ધર્મ કાર્યમાં મુનિ ગુરૂની સલાહ લેઈ વર્તે છે, પોતાના આત્માના કષ્ટાણુચે મુનિ ગુરૂની પાસે જઈ તત્વનો બોધ ગ્રહણ કરે છે, અને પોતાના અધિકાર પ્રમાણે ધર્મ માર્ગને ગ્રહણ કરે છે. પોતાના મનમાં ઉદ્ભવતી શંકાઓને પુછીને નિઃશંક મન કરે છે. મુનિ ગુરૂના ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ ધારે છે. મુનિ ગુરૂની આગ્રા મસ્તકે ચડાવે છે અને પોતાના મનમાં કંઈ પણ છાતું રાખી ભેદ ભાવ ધારણ કરતો નથી. મનમાં જુદું અને વાણીમાં જુદું એમ શંકપણું તે ધારણ કરતો નથી. શ્રી ગુરૂથી કદાપિ કાળે પ્રાણાન્તે પણ ભિન્નતા ધારણ કરતો નથી. મુનિ ગુરૂપર સહોદર કરતાં પણ તે વિશેષ સ્નેહ ભાવને ધારે છે. કેટલાક આવકો શોક્ય સમાન હોય છે. તેઓ સાધુઓના છિદ્ર જેવા અનેક પ્રપંચો રચે છે. તેઓ શોક્યની પેઠે સાધુઓ ઉપર અદેખાઈ કરે છે. સાધુની એક સરખવ જેટલી બૂલને લોકોના મુખે મેરૂ પર્વત જેવડી કરી બતાવે છે. સાધુઓની હેલના કરવા પોતાના મનમાં ધવલ શેઠની પેઠે જે જે પ્રપંચો ગોઠવવા પડે તે ગોઠવે છે. આડી અવળી સાધુઓની જુઠી નિન્દાની વાતોને ફેલાવે છે. તેવા શોક્ય સમાન આવકો સાધુઓ ઉપર અનેક પ્રકારનાં આજ ચઢાવે છે. દૂધમાંથી પોરા કાઢવાની પેઠે તે સાધુઓના ગુણોને પણ અવગણી તરીકે લોકોની આગળ દેખાડે છે. વાતવાતમાં સાધુઓને કોષ થાય તેનાં માર્મિક વચનો બોલે છે; તેવા શોક્ય જેવા આવકો પોતાની પક્ષપાત જુદીને અનુસારે સાધુઓની નિન્દા થાય તેવી વાત કહે છે. આહાર-વિહાર ઉપદેશ વગેરેમાં સાધુઓના દોષ કાઢે છે. જિનકલ્પી જેવા સાધુઓના આચારોને બતાવી, ભોળા લોકોને આડે માર્ગે દોરી સાધુઓથી વિમુખ કરે છે. સાધુઓના મુખે હા જી હા કરે છે અને પૂંઠ પાછળ ફાવે તેમ નિન્દા કરે છે. સાધુઓની પૂજા, ભક્તિ, થતી દેખીને તેવા આવકો શોક્યની પેઠે મનમાં બળ્યા કરે છે. હજારો ગુણો મુકીને સાધુમાં રહેલા એક દોષને જ્યાં ત્યાં બોલ્યા કરે છે, અને નિન્દાથી પોતાના આત્માને બારે કરે છે. શોક્યની

૩૪૨

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

દષ્ટિથી સાધુઓમાં ગમે તે દોષો જોવા કરે છે. અમુક સાધુ તો પાખંડી છે. અમુક સાધુ તો ધૂર્ત છે, અમુક સાધુને તો વન્દન પણ ન કરવું જોઈએ, અમુક સાધુ તો ક્રિયા કરતો નથી, અમુક સાધુ તો ઉદ્ધત છે; એગ જ્યાં ત્યાં પોતાના સંબંધી મનુષ્યોની આગળ તેવા શોડ્ય જેવા આવકો લવ્યા કરે છે. શોડ્ય જેવા આવકો બદ્ધ સાધુઓની પાસે બેસીને આડી અવળી વાતો કરીને પછી તે સાધુની પુંઠ પાછળ ફગેતી કરે છે. સાધુ વર્ગનો નાશ થાય તવા માર્ગોને હાથમાં ધરે છે. સાધુઓને અપમાન બરેલા અપદોષી બોલાવે છે. સાધુઓના છતાં વા અછતાં દોષોને તે કહે છે. સાધુવર્ગ પર અરશ્મિ થાય, અને પોતાનું ધાર્યું થાય તેવું શ્રુત તન્ત્ર રચવાને પણ ચુકતા નથી. કુળાચારથી ઉપર ઉપરથી સાધુનો વિનય કદાપિ સાચવે છે, પણ તેવા શોડ્ય જેવા આવકો સાધુનું મૂળમાંથી ખોદી કાઢે છે, માટે તેવા આવકો અયોગ્ય જાણવા. ગુરૂ મહારાજે ઉપદેશોથી સત્પર્યે જોના મનમાં તાદશ્યભાવે પરિશ્રમે તે આરીસા સમાન સુઆવકો શાસ્ત્રમાં કહ્યા છે.

પુવનથી ધ્વજા જેમ આડીઅવળી હાલ્યા કરે છે. પણ સ્થિર રહેતી નથી, તેની પેઠે જે આવકો અન્ય કુબુદ્ધિધારકોના બમાવ્યાથી ભરી જાય, ધડીમાં ગુરૂના વચનપર અદ્વાવાળો થાય, અને ધડીમાં કોઈ બમાવે તો ભરી જાય, અને મનમાં નાસ્તિક બની જાય, ધડીમાં હા જ હા કરે અને ગુરૂનું કહેવું માની લે, અને ધડીમાં કોઈ તેને બમાવે તો તેનું કહ્યું પણ મૂર્ખ સાચું માને; પણ ગુરૂના ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ ધારણ કરે નહીં. તેવા આવકો પતાકા સમાન જાણવા. એવા આવકો પ્રાયઃ મૂઠ હોય છે, પોતાની બુદ્ધિથી કોઈ પણ સત્યનો નિશ્ચય કરતા નથી, તેવા આવકો શૂન્ય હૃદયના હોય છે. અલ્પ બુદ્ધિવાળા હોવાથી તેઓ ગમે તેવા આડે રસ્તે ચડી જાય છે, એવા મૂઠ આવકો લક્ષ્મીવંત હોય તોપણ તેઓ ધર્મ બુદ્ધિમાં ન્યૂન હોવાથી ગાડ-રીયા પ્રવાહની પેઠે હા જ હા કરનાર હોય છે; તેવા આવકો મિથ્યાત્વીઓના પાશમાં કદાપિ ફસાઈ જાય છે. પોતાની બુદ્ધિથી તેવા આવકો સત્યતત્ત્વનો નિશ્ચય કરી શકતા નથી. પ્રાયઃ તેવા આવકો મૂઠ હોવાથી ગુરૂઓના ઉપદેશનો સૂક્ષ્મસાર સમજવાને માટે પણ લાયક બનતા નથી. તેવા મૂઠ આવકો પોતાનું કર્તવ્ય કર્મ સમજવાને માટે આધિકારી બની શકતા નથી. તેમજ તેવા મૂઠ આવકો-સુગુરૂ અને કુગુરૂનો ભેદ પણ સમજી શકતા નથી. તેવા મૂઠ આવકો મનની ચંચળતાના લીધે ધર્મતત્ત્વમાં સ્થિર રહેતા નથી. તેમજ ગુરૂપર પૂર્ણ અદ્વા ધારણ કરવાને માટે પણ પૂર્ણ અધિકારી બનતા નથી. મૂઠ આવકોની ધર્મ સંબંધી અદ્વા ક્યાં સુધી સ્થિર રહેશે તેનો પણ નિશ્ચય થતો નથી. તેવા મૂઠ આવકો શ્રીગુરૂના ઉપદેશના પરમાર્થને પૂર્ણપણે પરખવા

આવક ધન સ્વરૂપ.

૩૪૩

લાયક થતા નથી. પોતાના કુટુંબ તથા માતિ વર્ગને પણ તે ધર્મમાં સ્થિર કરી શકતા નથી અને પોતે પણ ધર્મમાં સ્થિર રહી શકતા નથી.

જે ગીતાર્થે ગુરુએ સમજાવ્યા છતાં પણ પકડેલા હાંતે છોડે નહીં, તે સ્થાણ સમાન આવક જાણુવો. તેવો આવક અભિમાની હોવાથી પોતાની હઠ ખેટી છે; એમ જાણુતો છતાં પણ છોડતો નથી. તેવો આવક ગુરુ પાસેથી સત્ય તત્ત્વને વિશેષતઃ ગ્રહણ કરવા સમર્થ થતો નથી. તેવો આવક જો કે મુનિ ગુરુપર દ્રેષ યુદ્ધિ ધારણ કરતો નથી, પણ ગુરુ પાસેથી વિશેષ લાભ મેળવી શકવા સમર્થ થતો નથી. કોઈ વખત તેવો આવક કદાપિ હાંતો ત્યાગ કરી, પોતાની ભૂલ કસુલ કરી ગુરુની પાસેથી વિશેષ લાભ મેળવવા પણ સમર્થ થાય છે. કારણ કે, તે સાધુઓ પર દ્રેષ કરતો નથી, તેથી ઉચ્ચ માર્ગે પર ચડવાને યોગ્ય બને છે.

ગુરુ મહારાજ સાચું કહે તોપણ જે આવક કહે કે તમે તો ઉન્નતિ પતાવો છો, નિન્હવ છો, મૂઢ છો, મન્દધર્મી છો. એ રીતે ગુરુને ખરડે તે ખરંટ સમાન આવક જાણુવો. જેમ વિદ્યા વગેરે અશુચિદ્રવ્યને અડનાર (સ્પર્શનાર) ને તે ખરડે છે. તેમ જ આવક પોતાને શિખામણ આપતા એવા ગુરુને ખરડે તે ખરંટ સમાન આવક જાણુવા. ખરંટ સમાન આવકો ગુરુને પાખંડી કહીને ખોલાવે છે. આ તો ઉત્સવ ભાષક છે, સાધુ ગુરુ નથી પણ કુગુરુ છે, એની સંગતિ કોઈ કરશે નહિ એમ ખોલે, લખે, છપાવે ઇત્યાદિ પોતાનાથી બનતું અશુભ કર્યા વિના ચુકતા નથી. તેવા આવકો ભોક્ષને એમ સમજાવ છે કે, એવા ગુરુની સંગત કરશે તો પાપના ભોક્ષતા બનશે, આવા આવકો બ્યાં ત્યાં સાધુ ગુરુની હેલના કરતા ફરે છે, સાધુ ગુરુને માનનારાઓને ભમાવ છે અને કહે છે કે, તમે એની સંગતિ છોડી દો. એ સાધુ તો મહાધૂર્ત છે. ખરંટ જેવા આવકો સાધુ ગુરુની રૂબરૂ પણ મહાભોહનીય કર્મ બંધાય તેવાં વચનો ઉચ્ચારે છે, અને છતાં વા અછતાં આળ, માથે ચઢાવીને ગુરુને ખરડે છે. ગુરુ શિખામણ તેવા ખરંટ આવકોને આપે છે તો ઉલટા તેઓ “વાનરે જેમ સુધરીનો માળો વિખેરી નાંખ્યા તેની પેઠે” સાધુઓનું મૂળમાંથી ખોદી કાઢવા જરા પણ બાકી રાખતા નથી. આવા ગુરુ તો સંપે પિશાચ કરતાં ભૂંડા છે, મહા પાપી છે એમ ખોલી કસેજ કરે, કરાવે, નિંદા કરે, કરાવે, દ્રેષ કરે, સાધુઓનું પુર કરવા અનેક પ્રયત્નો રચે. તેવા ખરંટ અને ભોક્ષ સમાન આવકો, નિશ્ચયથી મિથ્યાત્વી જાણુવા. તોપણ તે જિન-મન્દિર દર્શન વગેરે ધર્મની કેટલીક ક્રિયાઓ કરે છે; તેથી વ્યવહારથી આવક કહેવાય છે, પણ શોક્ય અને ખરંટ જેવા આવકો, માર્ગાનુસારીપણું જામવાને મારે અધિકારી જણાતા નથી. આવકનો ચાંદ્રો કરે તેથી તે કંઈ

૩૪૪

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

ઉત્તમ ગુણોને પ્રાપ્ત કરવા અધિકારી બની શકતો નથી. શોક્ય અને ખરેખર જેવા આવકો, પોતે પણ સમ્યક્ત્વ પામી શકતા નથી, અને પોતાની સોખત કરનારાઓને પણ પોતાની કુસંગતિનું ફળ આપે છે. તેવા મિથ્યાત્વી આવકો-કેટલાક અનિન્દક માર્ગાભિમુખ એવા મિથ્યાત્વીઓ કરતાં પણ ખુરા નળુવા.

આવકના ગુણોવડે ભાવ આવકત્વ પ્રકરે છે. અવિરતિ આવક-શ્રીદેવ-ગુરુ અને ધર્મની પૂર્ણ શ્રદ્ધા ધારણ કરે છે, પણ વિરતિપણું અંગીકાર કરી શકતો નથી. વિરતિ આવકનો નીચે પ્રમાણે અધિકાર છે:—

ગાથા.

સંપત્ત દંસણાઈ-પડિદિયહં જડજણા મુળેઈય.

સામાયારિં પરમં-જો સ્વલુ તં સાવયં વિતિ ॥ ૧ ॥

પરલોગહિયં સમ્મં-જો જિણવયણં મુળેઈ ઉવડત્તો.

અડિતિવ્વકમ્મ વિગમા-ઉક્કોસો સાવગો ઇત્યં ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ:—જે સમ્યક્ત્વ પામી, પ્રતિ દિવસ યતિજન પાસેથી ઉત્તમ સંભાચારી સાંભળે તેનેજ આવક કહે છે. તેમજ જે પરલોકમાં હિતકારી એવા જિન વચનને સમ્યગ્રીત્યા ગુરુ પાસેથી ઉપયોગપૂર્વક સાંભળે તે અતિ તીવ્રકર્મોના નાશ થવાથી, ઉત્કૃષ્ટ આવક નળુવો.

નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ એ ચાર પ્રકારે આવકનું સ્વરૂપ નળુવું. કોઈપણ સચેતન વા અચેતન પદાર્થનું આવક એવું નામ પાડવું તે નામ આવક-પુસ્તકમાં અગર ચિત્રમાં હોય તે સ્થાપના આવક-જે દેવગુરુ આદિની શ્રદ્ધાથી રહિત હોય અથવા આજીવિકાર્યે આવકનો આકાર ધારણ કરનાર હોય તે દ્રવ્ય આવક નળુવો. શાસ્ત્રોમાં કહેલા એવા ગુણોને જે ધારણ કરે છે-યથાશક્તિ-દેવ-ગુરુ અને ધર્મનું ઉપયોગપૂર્વક જે આરાધન કરે છે તે ભાવ આવક નળુવો.

ભાવ આવકનાં લિંગ કહે છે:—

કયવયકમ્મો^૧ તહસીલવંચ^૨ ગુણવંચ^૩ ઝજ્જુવવહારા^૪

ગુરુમુસ્સૂસો^૫ પવયણ^૬ કુસલો, સ્વલુ સાવગો ભાવે ॥ ૧ ॥

૧ વ્રતની ફરજો બળવનાર હોય, ૨ શીળવાન હોય, ૩ ગુણવાન હોય, ૪ ઝજ્જુ વ્યવહારી હોય, ૫ ગુરુની સુશ્રૂષા કરનાર હોય, ૬ અને પ્રવચનમાં ક્ષણ હોય. તેજ ભાવ આવક કહેવાય છે.

૧. પ્રથમ કૃતવ્રતકર્મતું સ્વરૂપ.

તથ્યાયળ્ળણ જાળળ-ગિલ્ળણ પહિસેવળેસુ ઉજ્જુત્તે ॥

કયવયકમ્મોચ્ચહા-માવત્થો તસ્સિમોહોદ્ધ ॥ ૧ ॥

ભાવઆવક-વ્રતોતું સ્વરૂપ સાંભળે છે, અને બરાબર તેને નિશ્ચય કરી જાણે છે. પશ્ચાત્ વ્રતોને ગ્રહણ કરે છે, અને તેને બરાબર પાળે છે, એ ચાર બાબતમાં કૃતવ્રતકર્મો આવક, ઉદ્યમવાન હોય છે. તેવો આવક વિનય અને બહુમાનપૂર્વક ગીતાર્થ શ્રુત પાસેથી વ્રતતું સ્વરૂપ સાંભળે છે. વિનય એટલે શ્રુતના સામે ઉડીને જવું, શ્રુત આવે ત્યારે ઉભા થઈ પગે લાગવું, શ્રુતને વાંદવા અને શ્રુતનાપર બહુ પ્રીતિ ધારણ કરવી તે બહુમાન જાણવું. વિનય અને બહુમાનપૂર્વક, ગીતાર્થ શ્રુત પાસે વ્રતોતું સ્વરૂપ સાંભળતાં શ્રુતના બોધની હૃદયમાં અસર થાય છે. અને જ્ઞાનવરણીય કર્મ ખરે છે. કોઈ ધર્મ હોય છે તે ઉપરથી વાંદણાં વગેરે દેખ વિનય પૂર્વક પરિજ્ઞાનને માટે સાંભળે છે પણ મનમાં શ્રુતપ્રતિ બહુમાન ન હોય, કારણ કે તે બારે કર્મો હોય છે. તેવા જીવો સાંભળીને આત્માર્થપણું પામી શકતા નથી. ખીજે હૃદયમાં શ્રુત બહુમાન કરે-પણ માંદો હોય ઈત્યાદિ શક્તિ વિકલતાથી વિનય કરતો નથી. ત્રીજે કલ્યાણના સમૂહને તુર્ત પામનાર હોવાથી સુદર્શન શેઠની માફક વિનય અને બહુમાન પૂર્વક શ્રુત ઉપદેશને સાંભળે છે.

કોઈ બારે કર્મો વિનય અને બહુ માન રહિત હોય છે અને તે ઉપદેશને સાંભળે છે, પણ આગમ પ્રમાણે આલનાર શ્રુતને એવા વિનય બહુમાન હીન જનને કંઈ પણ સંભળાવવું નહીં.

શ્રી સ્થાનાંગસૂત્રમાં ચાર જથ્થા વાચના દેવાને અયોગ્ય કહ્યા છે તે નીચે મુજબ:—

૧ અવિનીત, ૨ વિકૃતિ રસિક, ૩ અવિજ્ઞેષિત પ્રાભૂત અને ૪ અતિ-કષાયી. અવિનીતને ઉપદેશ આપનાર ફેકટ કલેશ પામે છે. વિનય વિના જે જે સાંભળવામાં આવે છે તે તે સમ્યક્ષણે પરિણમતું નથી. વિનયવંતને પણ અધિકાર પ્રમાણે વિભાગ પાડીને મધુરવાણીથી જ્ઞાનાદિકની વૃદ્ધિ કરે એવો ઉપદેશ આપવો. સૂત્ર અને તેના અર્થથી સંયુક્ત હોય છે તે ગીતાર્થ કહેવાય છે. ઉપદેશ દેવાનો અધિકાર ગીતાર્થ શ્રુતનો છે. ગીતાર્થ વિના અન્ય કદાપિ અસત્ય પ્રવચણ કરી શકે અને દ્રવ્યક્ષેત્ર કાળ અને બાવ.

૪૪૬

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

પૂર્વકે આતાને અધિકાર તપાસ્યા વિના ઉપદેશ આપે, તેથી પોતાને તથા આતાને લાભ થઈ શકે નહીં, માટે ગીતાર્થે ગુરૂ પાસેથીજ ઉપદેશ સાંભળવો.

ઉપદેશ સાંભળ્યા બાદ અણુવ્રતના બેઠતું જ્ઞાન કરે. આવકવ્રતના બંઠતું જ્ઞાન કરે. પ્રથમવ્રત સાંભળનારને પહેલાં મહાવ્રતોનું સ્વરૂપ બતાવવામાં આવે છે ત્યાર બાદ તે ન સ્વીકારી શકે તો અણુવ્રતનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવે છે. યતિવ્રત લેવામાં અસમર્થને સાધુએ આવકવ્રતની દેશના દેવી. આવકે વ્રતોનું ગુરૂગમપૂર્વક સૂક્ષ્મ જ્ઞાન કરવું. બારવ્રતનું સામાન્ય અને વિશેષ પ્રકારે સ્વરૂપ સમજવું. બાર વ્રતનાં નામ નીચે મુજબ જાણવાં.

૧ સ્થૂલપ્રાણાતિપાત વિરમણ, ૨ સ્થૂલમૃત્વાવાદવિરમણ, ૩ સ્થૂલ અદ્વત્તાદાન વિરમણ, ૪ સ્વદાર સંતોષ અને પરસ્ત્રીવિરમણ વ્રત, ૫ પરિગ્રહ પરિમાણ, ૬ દિક્ પરિમાણ, ૭ ભોગોપભોગવિરમણવ્રત, ૮ અનર્થદ્વન્દ્વ-વિરમણ વ્રત, ૯ સામાયિક વ્રત, ૧૦ વેશાવગાશિકવ્રત, ૧૧ પૌષધોપલાસવ્રત, ૧૨ અતિથિ સંવિભાગવ્રત. પહેલાં પાંચ અણુવ્રત—અને છેવટનાં ચાર શિક્ષાવ્રત જાણવાં.

એ બારવ્રતનું સ્વરૂપ વર્ણવતાં ગ્રંથ ગૌરવતા થાય, માટે અત્ર વિશેષતઃ સ્વરૂપ વર્ણવ્યું નથી. વિશેષ જિજ્ઞાસુએ ગુરૂ પાસેથી બાર વ્રતનું સ્વરૂપ ધારવું. એ બારવ્રતોને ગુરૂની પાસે ટુંકા વખત માટે અથવા યાવજીવ પર્યંત આવક અંગીકાર કરે છે. કપટી પુરૂષને ગુરૂએ વ્રત આપવાં નહિ, કદાચ હઠાસ્થપણાથી શકપણું નહીં જોળખાવાથી ગુરૂ તેને વ્રત આપે છતાં ગુરૂ તો નિર્દોષ જણાશે, કેમકે ગુરૂના પરિણામ શુદ્ધ છે. શુભ આશયથી કાર્ય કરવાથી દોષ લાગતો નથી. પરિણામ છતાં પણ ગુરૂ પાસે વ્રત લેવાથી વ્રત પાલનની દૃઢતા થાય છે. રોગ અને ઉપસર્ગો આવી પડતાં પણ આવકો અહેલ વ્રતોને અરાખર પાળે છે.

દિવ્ય, માનુષ્ય, તિર્યક અને આત્મસંવેદની, ઉપસર્ગો પ્રત્યેક ચાર ચાર પ્રકારના છે. ચારને ચારે ગુણતાં ઉપસર્ગના સોળ ભેદ થાય છે. હાસ્ય, પ્રદેષ, ઇર્ષ્યા અને માયા એ ચાર ભેદે દિવ્ય ઉપસર્ગ જાણવા. હાસ્ય, પ્રદેષ, ઇર્ષ્યા અને કુશળ પ્રતિસેવના એ ચાર ભેદે મનુષ્યના ઉપસર્ગો જાણવા. બયથી, દેષથી, ભોજનાર્થત્વથી અને બચ્ચાં તથા સ્થાનને રાખવાના હેતુથી એ ચાર પ્રકારે તિર્યકના ઉપસર્ગો જાણવા. કામદેવની માફક અનેક પ્રકારના ઉપસર્ગો આવતાં છતાં પણ અડગ રહીને ભાવ આવક અહીત વ્રતોને પાળે છે.

૨. દ્વિતીય શીલવંતનું સ્વરૂપ.

આયયણં શ્ચ નિસેવઈ, વજ્જઈ પરગેહ પવિસણમકજ્જે ॥

નિચ્ચમણુબ્બઢવેસો, ન મળઈ સવિયારવયણાઈ ॥ ૧ ॥

પરિહરઈ બાલકીલં, સાહઈ કજ્જાઈ મહુરનીઈણ ॥

इयच्छन्विहसीलजुओ-विन्नेओ सीलवंतो त्थ ॥ २ ॥

બીજા લક્ષણને ધારણ કરનાર ભાવ શ્રાવક જ્યાં શીલવંત, બહુશ્રુત અને ચારિત્રના આચારવાળા ધણા સાધર્મિયંધુઓ રહેતા હોય તેને આચત્તન કહે છે. તે સ્થાનને સેવનારો હોય છે, તેઓ ભાવ શ્રાવક કારણ વિના બીલ્લોની પક્ષીઓમાં રહેતો નથી અર્થાત્ ચોરોના સ્થાનમાં રહેતો નથી. ઇત્યાદિ દુષ્ટ સ્થાનનો ત્યાગ કરે છે. જ્યાં સમકિત અને ચારિત્રનો નાશ થાય એવી વિક્ષા થતી હોય તે બહુ દુષ્ટ અનાયતન જાણવું. તે વગર પ્રયોજને ધર-ધણીની આજ્ઞા સિવાય અન્યના ધરમાં પ્રવેશ કરતો નથી. તેના ધરમાંથી કંઈ જતું રહે છે; તો તેના પર ખાલી આશંકા આવે છે.

ભાવશ્રાવકે દેશકાળને અનુસરીને સારો યોગ્ય વેષ ધારણ કરવો. અને રાગદ્વેષની ઉત્પત્તિ રૂપ વિકાર થાય તેવી વાણી બોલવી નહીં. મૂર્ખ જનને આનન્દ દેનારાં એવાં જૂગડું વગેરે અકાર્ય વર્જવાં. એ પાંચમું શીલ જાણવું. મનુષ્યોની સાથે કામ પડે છતે ભાવશ્રાવક મધુર વાણીથી બોલે છે એ છઠું શીલ જાણવું. પૂર્વોક્ત છ પ્રકારના શીલથી જે યુક્ત હોય તે અત્ર શ્રાવકના વિચારમાં શીલવંત જાણવો.

૩. ત્રીજું ગુણવત્ત સ્વરૂપ.

ગુણો ધણા પ્રકારના છે તોપણ પાંચ ગુણોવડે અત્રગુણવત્ત સ્વરૂપ દર્શાવવામાં આવે છે.

ગાથા.

સજ્ઞાણ કરણંમિય, વિણણંમિય નિચ્ચમેવજ્જુત્તો ॥

સખ્વત્તજામિનિવેસો-વહઈરૂઠં સુતુ જિણવયણે ॥ ૩ ॥

ભાવ શ્રાવક સ્વાધ્યાયમાં-ક્રિયાનુષ્ઠાનમાં અને વિનયમાં નિત્ય તત્પર હોય છે, સર્વ બાબતોમાં કદાચ્છ રહિત હોય છે. અને જિન વાણીમાં સારી રચિ ધારણ કરે છે.

૩૪૮

શ્રાવક ધર્મ સ્વરૂપ.

૧. સ્વાધ્યાય—ભાવશ્રાવક પ્રતિદિન અપૂર્વ શ્રુતનું ગ્રહણ કરે છે, પઠન કરે છે, વાચન, પૃચ્છના, પરાવર્તના, અનુપ્રેક્ષા, અને ધર્મ કથા એ પ્રાંચ પ્રકારનો સ્વાધ્યાય જાણવો. ગુરૂ પાસે અભ્યાસ કરતાં, પલાંડી, ઝોડી-ગણ, પાદપ્રસારણ અને વિકથા તથા હાસ્યનો ત્યાગ કરવો. આસન કે શય્યામાં રહી પુછવું નહીં, પરંતુ ગુરૂ પાસે આવીને ઉત્કટાસને ખેસી બે હાથ જોડી પુછવું. નિર્દોષપણે પદચ્છેદપૂર્વક શ્રાવકે સૂત્રનું સ્મરણ કરવું તે પરાવર્તન જાણવું. અનુપ્રેક્ષા એટલે અર્થનું ચિન્તવવું, જિનાગમમાં કુશળ એવા ગુરૂએ સંભળાવેલા સૂત્રોના અર્થ સંબંધી વિચાર કરવો. એકાગ્ર મનથી તત્સંબંધી રહસ્યો વિચારવાં.

ગુરૂની કૃપાથી જે શુદ્ધોપદેશ સમજાયો હોય, ગુરૂએ જે જે તત્ત્વો સમજાવ્યાં હોય તેમજ પોતાને અને અન્યોને ઉપકારક હોય તે કેવળ ધન વગેરે આજીવકાનો ત્યાગ કરીને યોગ્ય જનોને સમજાવવાં. ભાવશ્રાવક ધર્મનાં તત્ત્વોના બોધવડે આજીવિકા ચલાવતો નથી. જેના વડે આત્માનું કલ્યાણ થાય તે વડે પોતાની આજીવિકા ચલાવવાથી પરમાર્થ યુક્તિનો નાશ થાય છે, અને દોઢા માટે ધર્મકથા કરનારની પેટે વર્તવાથી લોકોમાં ધર્મ કથાના નામે રળીખાનાર ગણાય છે. માટે ભાવશ્રાવક સ્વાર્થ યુક્તિનો ત્યાગ કરીને ધર્મ કથા કરે છે. અમે તે યોગમાં જોડાયેલા તે મનુષ્ય સમય સમય પ્રતિ અસંખ્યાત ભવનાં પાપ ખપાવે છે અને સ્વાધ્યાયમાં ઉપયોગી રહ્યો થકો મનુષ્ય તેથી પણ અધિક ભવનાં પાપ ખપાવી શકે છે. સ્વાધ્યાયથી પ્રશસ્તધ્યાન રહે છે. સ્વાધ્યાય ઉત્તમ તપ છે. સ્વાધ્યાયથી સર્વ પરમાર્થ તત્ત્વોનું જ્ઞાન થાય છે.

૨. ક્રિયાનુષ્ઠાન—તપ, નિયમ અને વન્દન વગેરે કરવામાં ભાવશ્રાવક નિત્ય ઉદયમંત રહે છે. બાર પ્રકારે તપ જાણવું. રસ્તે ચાલી થાકેલા તપસ્વી તથા લોચ કરનાર સુનિને ધી વગેરે દેવાની બાબતના અભિગ્રહને નિયમ કહે છે. રસ્તે ચાલી થાકેલા જ્ઞાન, જ્ઞાન બજુનાર, ‘લોચ કરનાર’ તેમજ તપસ્વી સાધુને ઉત્તર પારણે દીધેલું જ્ઞાન બહુ ફળવાળું થાય છે.

વંદના એટલે જિન પ્રતિમા તથા ગુરૂને વન્દન કરવું, જિન પૂજ કરવામાં ભાવશ્રાવક નિત્ય તત્પર રહે છે.

૩. વિનય—શુભીજનો પ્રતિ અબ્યુત્થાન વગેરે વિનય જરૂર પતાવવો જોઈએ. પાસે આવેલા દેખીને ઉઠીને ઉભા થઈ બે હાથ જોડવા, ગુરૂ-વર્ય આવતા જોઈને તેમની સાથે જવું, અને મસ્તકે અંજલી બાંધવી અને પોતે પોતાના હાથે આસન આપવું. ગુરૂજન બેઠા પશ્ચાત્ બેસવું, તેમને વ-

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

૩૪૯

ન્હન કરવું, તેમની બહુ પ્રેમથી ઉપાસના કરવી અને ગુરુ જન્ય ત્યારે વળાવવા જવું. ભાવઆવક એ આઠ પ્રકારે વિનયને સેવે છે.

૪. અનભિનિવેશ—જે કદાચહ રહિત હોય છે તે ખીતાર્યનું વચન સત્ય કરી માને છે, મોહનું જોર ટળવાથી અભિનિવેશ (કદાચહ) રહેતો નથી. કદાચહી મનુષ્ય પોતાના કદાચહથી સત્પુરુષોના વચનનો તિરસ્કાર કરીને મોહની વૃદ્ધિ કરે છે, કદાચહ રહિત હોય છે તે સત્રોનાં રહસ્યોને સારી રીતે સમજી શકે છે, ધર્મ સંબંધી ઉપદેશને કદાચહ ત્યાગીને હૃદયમાં ધારણ કરે છે, કોઈ બાબત ખોટી સમજ્યા પછી તેને પકડી રાખતો નથી. ખોટી બાબતનો કદાચહ કરીને પક્ષ પાડતો નથી. જે જે પદાર્થો જે જે અંશે સત્ય સમજાય છે તે તે અંશે તે તે બાબતોનો સ્વીકાર કરે છે. એકદમ કોઈ બાબતને દષ્ટિરાગથી માની લેષ મહાપુરુષ પકડનારની પેઠે હડ કરતો નથી. જ્ઞાત્રમાં કંઈ છે કે, મોહનો ઉછાળો ટળતાં કોઈ બાબતમાં આચહ રહેતો નથી, કોઈ બાબતમાં પ્રથમ જુદો અભિપ્રાય-ચહ બંધાયો હોય અને પાછળથી કોઈ સાચું સમજાવે તો તુર્ત કદાચહને છોડી દે છે. ભાવઆવક તીર્થંકર-ગણધર અને ગુરુનું વચન તહત્તિ કરીને કબુલ રાખે છે.

૫. જિનવચનરૂચિ—સાંભળવામાં અને કરવામાં શ્રદ્ધાપૂર્વક જે ઇચ્છા થાય છે તેને રૂચિ કહે છે. સુશ્રુષા, ધર્મરાગ અને યથાશક્તિ ગુરુ અને દેવનું નિયમપૂર્વક વૈયાવૃત્ય કરવું એ સમ્યગ્ દષ્ટિનાં ચિન્હ છે.

પાંચ ગુણ અન્ય આ પ્રમાણે છે. સત્ર રૂચિ, અર્થ રૂચિ, કરણ રૂચિ, અનભિનિવેશ રૂચિ, અને પાંચમી અનિષ્ટિતોત્સાહતા એ પાંચ ગુણે ગુણવાન્ હોય.

૪. ચોથું ઋજુવ્યવહારગુણ સ્વરૂપ.

उज्जुववहारो चउहा—जहत्यभणणं अवंचिगा किरिया ॥

हुंतावायपगासण—मिच्छीभावोय सम्भावा ॥ ४ ॥

ઋજુ વ્યવહાર ચાર પ્રકારે છે. યથાર્થ ભણન, અવંચકક્રિયા, છતા અપરાધનો પ્રકાશ અને ખરો મૈત્રીભાવ.

સરળ આશનું તે ઋજુવ્યવહાર કહેવાય છે, પરને ઠગવાની બુદ્ધિથી ધર્મને અધર્મ અને અધર્મને ધર્મ કહી ભાવ આવકો વફતા નથી પણ સાધુને મધુર બોલે છે. કય વિકચના સાટાઓમાં પણ ઓછું અધિક મૂલ્ય

૩૫૦

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

કહેતા નથી. રાજસભામાં ખોડું ખોલી કોઈને દૂષિત કરતા નથી. મન, વચન, અને કાયાની ક્રિયાઓ તે અન્યને વાંચવા માટે કરતા નથી. ધર્મની ક્રિયાઓમાં પણ હેતરવાની યુદ્ધિ ધારણ કરતા નથી. પોતાના અપરાધો ને ને થયા તે તે અપરાધોનો પ્રકાશ કરીને પછીથી તે અપરાધોને ન કરવા માટે પ્રતિજ્ઞા કરે છે. બાવશ્રાવકો ખરા બાવથી નિષ્કપટ મૈત્રી-બાવને ધારણ કરે છે, સર્વ જીવોની સાથે પરમાર્થ યુદ્ધિથી મૈત્રી બાવને ધારણ કરે છે જગતના સર્વ જીવોને પોતાના મિત્ર સમાન જાણે છે. બાવ-શ્રાવકો કોઈ પણ જીવની સાથે વૈરભાવ ધારણ કરતા નથી. શ્રી શ્રીપાલરા-જની પેઠે સર્વત્ર મૈત્રી બાવને ધારે છે. શકતા કરીને જોયો મિત્ર કરવા ઇચ્છે છે તેઓ પાપ કરીને ધર્મ કરવા ઇચ્છે છે, કોઈ પણ પ્રકારના સ્વાર્થ વિના સર્વ જીવોની સાથે મિત્રતા રાખતાં ચિન્તા, શોક વગેરે માનસિક પીડાઓ ઉત્પન્ન થતી નથી. નિષ્કપટ બાવથી મૈત્રી કરનારા બાવશ્રાવકો, રાજ, પ્રધાન વગેરે અનેક મનુષ્યોને પ્રિય થઈ પડે છે. (નિષ્કપટ બાવથી મૈત્રી કરનારા બાવશ્રાવકો, સર્વત્ર વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય થાય છે.) તેઓની પરમાર્થ, મૈત્રીથી દુસ્મનો પણ તેમના ઢાસ જેવા બને છે અને તે સર્વત્ર પૂજનીય થઈ પડે છે, મન, વચન અને કાયાથી એમ સરલતા ધારણ કરનારા બાવશ્રાવકો સત્ય ધર્મને આરાધી શકે છે, ગુરુનો વિશ્વાસ તથા પ્યાર મેળવી શકે છે, ગુરુની કૃપાના ધરબૂત તેઓ બને છે, તેઓના ઉપર તેમના પ્રસંગમાં આવેલાને અવિશ્વાસ કદી આવતો નથી. તેવા શ્રાવકોનું સર્વત્ર સર્વથા પ્રમાણિકપણું પ્રસરે છે. પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરે છે, અને અન્યોને પણ ઉચ્ચ પદવી પર ચઢાવી શકે છે.

૫. પાંચમું ગુરુસેવા સ્વરૂપ.

સેવાઈ કારણેણય-સંપ્રાયણભાવઓ ગુરુજણસ્સ ॥

સુસ્સુસણં કુળંતો-ગુરુ સુસ્સુઓ હવઈ ચણહા ॥ ૧ ॥

ગુરુજનની સેવા વડે, અન્યોને તેમાં પ્રવર્તાવવા વડે, ઔપધાદિક આ-પવા વડે, તથા ચિત્તના ભાવે ગુરુજનની સુશ્રૂષા કરતો થકો આશ પ્રકારે ગુરુ સેવક હોય છે.

મા બાપ વગેરે પણ ગુરુ ગણાય છે પણ અત્ર ધર્મના પ્રસ્તાવથી આઆર્થ ઉપાધ્યાય સાધુ પ્રસ્તુત છે માટે તેમને ઉદ્દેશીનેજ ગુરુ સેવકની વ્યાખ્યા કરવી. ગુરુનું લક્ષણ કહે છે:-

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

૩૫૧

શ્લોક:

ધર્મજ્ઞો ધર્મ કર્તાચ-સદા ધર્મપ્રવર્તકઃ ॥

સત્ત્વેભ્યો ધર્મશાસ્ત્રાણાં-દેશકો ગુરુ રુચ્યત ॥ ૧ ॥

ધર્મનો જાણી, ધર્મનો કરનાર, સદા ધર્મનો પ્રવર્તાવનાર, ધર્મશાસ્ત્રોનો મનુષ્યોને ઉપદેશ દેનાર ગુરુ ગણાય છે. ગુરુના બદલે ગુરુજન કહ્યા તે બહુ પાણી સમજાવવાને માટે જ. તેથી જે કોઈ ગુરુ લક્ષણથી ભક્ષિત હોય તે સર્વ ગુરુજન ગણાઈ શકે છે.

આવક, શ્રીસદ્ગુરુના ધ્યાનયોગમાં વિદ્ય નહીં નાંખતાં વખતસર તેમની સેવા કરે છે. ગુરુની સેવામાં મીઠા મેવા માને છે. ગુરુની સેવા ચાકરી કરવામાં કદી પાછી પાની કરતો નથી. ગુરુની સેવા કરવામાં અત્યંત ઉત્સાહને ધારણ કરે છે. ગુરુની સેવામાં તન મન અને ધનનો વ્યય કરે છે.

તેમજ ગુરુના ગુણનું વર્ણન કરીને અન્યોને પણ સેવામાં પ્રવર્તાવે છે. ગુરુ સેવામાં જે રહસ્ય સમાયતું હોય છે તે અન્યોને ન્યાયયુક્ત રીતે વગેરેથી સમજાવે છે. ગુરુના ખરા ગુણો બોલીને અન્યોને ગુરુના રાગી બનાવે છે. ગુરુને ઔષધ અને ભૈષજનું દાન કરે છે. ગુરુને સંયમ સાધવામાં મદદગાર બને છે. અન્યો પાસે પણ ઔષધ ભૈષજ વગેરે ગુરુને અપાવે છે. અન્ન, પાન અનેક જાતનાં ઔષધ, રત્નેહરણ્ય, સુખવસ્ત્રિકા, કંઠભૂષ, વસ્ત્ર, પાત્ર, પુસ્તક, પાનાં, અનેક જાતનાં ઉપાશ્રયો, દંડાદિક ધર્મના ઉપકરણો, પાટ, અને પાટલા વગેરે જે જે ધર્મસાધન હેતુઓ હોય તેનું દાન કરે છે અને અન્ય મનુષ્યોને પણ પૂર્વોક્ત વસ્તુઓનું દાન દેવામાં પ્રેરણા કરે છે. મન, વચન અને કાયાએ પ્રતિદિન મુનિયોની ઉત્તમ સેવા કરે છે, તે આવતા ભવેમાં નિરોગી થાય છે. આવક સદા ગુરુનું બહુ માન રાખે છે અને તેમના અભિપ્રાયને અનુસરીને ચાલે છે.

૬. છઠું પ્રવચન કુસલ સ્વરૂપ.

સુત્તે અત્યેય તદા, ઉસ્સગ્ગવવાય ભાવ વવહારે ॥

જો કુસલત્તં પત્તો, પવયણ કુસલો તઓ છદ્દા ॥ ૬ ॥

સૂત્રમાં, અર્થમાં, તેમજ ઉત્સર્ગમાં, અપવાદમાં, ભાવમાં અને વ્યવહારમાં જે કુશળતાને પામ્યો હોય તે છ પ્રકારે પ્રવચન કુસલ ગણાય છે,

૩૫૨

શ્રાવક ધર્મ રવ૩૫.

શ્રાવક દશવૈકાલિક સૂત્રના છજીવણિયા અધ્યયન સુધીનું સૂત્ર અને અર્થ થકી શ્રાવકને પણ અદ્વૈત શિક્ષા રૂપે રહેલ છે, પંચસંમલ, કર્મપ્રકૃતિ વગેરે શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરે. સુગુરની પાસે સૂત્રનો અર્થ સાંભળે.

જિન સિદ્ધાંતોમાં પ્રસિદ્ધ એવા ઉત્સર્ગ અને અપવાદને જાણે, સારાંશ કે કેવળ ઉત્સર્ગ વા કેવળ અપવાદ માર્ગને નહીં પ્રકટતાં-ઉત્સર્ગ અને અપવાદને ઉચિત અવસર ઓળખી આદરે. ઉચ્ચાની અપેક્ષાએ નીચું કહેવાય છે. અને નીચાની અપેક્ષાએ ઉચું કહેવાય છે, જેટલા ઉત્સર્ગ તેટલા અપવાદ માર્ગે જાણવા. વિધિસારધર્મોત્થાનમાં ભાવશ્રાવક બહુ માન ધારણ કરે છે. દેવ ગુરુ વન્દનાદિકમાં હમેશાં પ્રીતિ અને ભક્તિને ધારણ કરે છે. સામગ્રી ન હોય તોપણ વિધિ આરાધવાના મનોરથોને ભાવશ્રાવક ઓડો નથી અને તેથી ભાવ માત્રથી પણ તે આરાધક થાય છે. ભાવશ્રાવક, દેશકાળને અનુરૂપ ગીતાર્થના વ્યવહારને જાણે છે. આ દેશ આખાદ કે દરિદ્રતાવાળો છે. કાળમાં સુકાળ વગેરે આદિ શબ્દથી સુલાભ, દુલાભ, ભક્તિભાવ વગેરેને જાણી શકે છે. કહેવાનો સારાંશ કે, ઉત્સર્ગ અપવાદના જાણુ અને ગુરુલાધવમાં નિપુણ એવા ગીતાર્થોએ દેશકાળ અને ભાવ જોધને જે વ્યવહાર સારો આવર્યો હોય તેને રૂપે નહીં આતું વ્યવહાર કુશળ-પણું તે છડો ભેદ જાણવો. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર વગેરે સર્વ ભાવોમાં જે કુશળ હોય તે પ્રવચન કુશલ શ્રાવક જાણવો.

આ પ્રમાણે ભાવશ્રાવકનાં ક્રિયાગત એટલે ક્રિયામાં રહેલાં આ છ લિંગ (ચિન્હ) જાણવાં. આ પ્રમાણે ક્રિયાગત છ લિંગને ધારણ કરે છે તે ભાવશ્રાવક ગણાય છે. શ્રાવક થવા માટે સદાકાળ એ છ લિંગની પ્રાપ્તિ કરવી જોઈએ, ગુણુ વિનાનો ઘટાટાપ ખપમાં આવતો નથી. આ છ લિંગથી ભાવ શ્રાવકપણું પ્રાપ્ત થતાં મુક્તિનો સમ્મુખ ગમન કરી શકાય છે. મુક્તિના સમ્મુખ ગમન અને મુક્તિની પ્રાપ્તિ માટે જે શ્રાવક તરિકે નામ માત્રથી કહેવાતા હોય તેઓએ આ છ ક્રિયાગત લિંગોની પ્રાપ્તિ માટે સદ્ગુરુગમપૂર્વક ખરા અંતઃકરણથી પ્રયત્ન કરવો, પોતાનો અધિકાર, તપાસવો, શ્રાવકનો અધિકાર પ્રાપ્ત કરવા બનતા ઉપાયો કરવા. ભાવશ્રાવકના આવા ગુણો પ્રાપ્ત થતાં મનુષ્યો ઉચ્ચ ભૂમિકાના અધિકારી થાય છે. તેમનો આત્મા દોષોનો ટાળી ગુણનો પ્રકાશક બને છે. આ ભવમાં પણ શાંતિની વાનગી પામી પરભવમી પણ ઉચ્ચ ગુણસ્થાનકભૂમિપર ચઢીને મુક્તિગૃહમાં પ્રવેશ કરે છે. ગુણો માટે કાળજી હોય છે તો ગુણો પ્રાપ્ત થાય છે. ભાવશ્રાવક થનારાઓને શિખામણ કે તેઓએ આ ગુણોને વાંચી

શ્રાવક ધર્મ સ્વરૂપ.

૩૫૩

પારકી પંચાયતમાં પડવું નહીં અને અન્યોની આગળ પાછળ ટીકા કરવા મંડી જવું નહીં. પોતાનામાં તે ગુણો કેવી રીતે પ્રગટે તે માટે એકાગ્ર ચિત્તથી ઉદ્યમ કરવો. જે મનુષ્ય પોતાનામાં એ છ ગુણો લાવે છે તે અન્યોને પણ આરીસાની પેઠે સુધારવા હેતુભૂત થાય છે. તેમના આચરણની અન્યોના ઉપર સારી અસર થાય છે. હવે ભાવશ્રાવકના સત્તર ગુણ (લક્ષણ) ને કહે છે:—

ગાથા.

ઈતિ દિયત્યસંસાર વિસય આરંભ ગેહ દંસણઓ ॥

ગઢુરિગાઈપવાહે પુરસસરં આગમપવિત્તી ॥ ૧ ॥

દાણાઈજહાસત્તી પવત્તણં વિહિ અરત્તદુદ્ધેય ॥

મજ્જત્થમસંવદ્ધો પરત્થકામોવભોગીય ॥ ૨ ॥

વેસા ઇવ ગિહવાસં પાલઈ સત્તરસયપયનિવદ્ધંતુ ॥

ભાવગયભાવસાવગ લલ્લવળમેયં સમાસેણ ॥ ૩ ॥

સ્ત્રી, ઇન્દ્રિય, અર્થ, સંસાર, વિષય, આરંભ, ધર, દર્શન, ગાડરીયો પ્રવાહ, આગમ પુરસ્સર પ્રવૃત્તિ, યથાશક્તિ દાનાદિકની પ્રવૃત્તિ, વિધિ, અરક્તદ્વિષ્ટ, મધ્યસ્થ, અસંબદ્ધ, પરાધિકામોપભોગી. તેમજ વેશ્યાની પેઠે ધરવાસને પાળનાર એમ સત્તર ભાવ શ્રાવકનાં લક્ષણ જણાવ્યાં.

ભાવ શ્રાવકનો પ્રથમ ગુણ,

ઈતિ અણત્યભવણં, ચલચિત્તં નરયવત્તિણી મૂયં ॥

જાળંતો હિયકામી, વસવત્તી હોઈ નહુ તીસે ॥ ૧ ॥

ભાવશ્રાવક સ્ત્રીપર થતા મોહને ગુણકારક જાણે નહીં, સ્ત્રીના રૂપ રંગમાં આસક્ત થાય નહીં વિષયની વાસનાના ત્યાગનિમિત્તે સ્ત્રીને નરકની ખાણ છે એમ ક્રૂર વૈરાગ્ય માટે થતા મોહને નિવારવા અર્થે વિચારે; પરંતુ મનમાં એવો નિશ્ચય ન કરે કે સ્ત્રી માત્ર નરકની ખાણ છે. અપેક્ષાએ આ વાત સમજવાની છે. મોહનાવશ્યથી સ્ત્રીમાં જે વિષયરાગ ઉત્પન્ન થાય છે તેને યોગ્ય જાણે નહિ. ભાવશ્રાવિકા પણ આ પ્રમાણે પુરૂષ પ્રતિ વિચાર કરે,

૩૫૪

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

સાંસારિક વિષય સુખની આન્તિમાં જીવન વહન કરવું એ કંઈ માનવ બવનું ફળ નથી. શારીરિક વિષય સુખની દશા ક્ષણિક છે, ક્ષણિક સુખના સ્વાર્થમાં ઉત્તમ જીવગીતો વ્યર્થ નાશ કરવો એ કંઈ સત્ય વિવેક ગણાય નહીં.

મોહના વશે પુરૂષો સ્ત્રીઓમાં ફસાય છે અને મોહના વશે સ્ત્રીઓ પુરૂષોમાં ફસાય છે, વિષયની બુદ્ધિથી એક બીજાનો રાગના યોગે સંબંધ બાંધવો તે સ્વાર્થ સંબંધ ગણાય છે. વિષયના સ્વાર્થ પર્યંત એવો સ્ત્રી પુરૂષનો રાગ સંબંધ ટકી શકે છે પણ પશ્ચાત્ વિષય સ્વાર્થના નાશે તે સંબંધ ટકી શકતો નથી. બાવશ્રાવક પ્રજ્ઞેત્વત્તિ આદિ હેતુથી મોહની સ્ત્રીના સંબંધમાં આવે છે પણ જળકમળની પેઠે નિર્લેપ રહે છે. બાવશ્રાવકો ખરેખર કારાગ્રહ સમાન સ્ત્રી સંબંધથી છૂટા થવાને મનોરથ કર્યા કરે છે. બાવશ્રાવિકાઓ પણ તે પ્રમાણે કરે છે.

ભાવશ્રાવકનો દ્વિતીય ગુણ.

ગાથા.

ઇંદ્રિયચવલ તુરંગે, દુગ્ગદમગ્ગાણુ ધાવિરેનિચ્છં ।

ભાવિય ભવસ્સરૂવો, રંભઇસન્નાણરસીહિં ॥ ૨ ॥

ઇંદ્રિયો રૂપ ચંચળ અશ્વો દુર્ગતિ માર્ગે પ્રતિ ધાવનારા છે. સંસારના સ્વરૂપની ભાવના કરનારો ભાવશ્રાવક તે ઇન્દ્રિયો રૂપ અશ્વોને યાનરૂપ રસીથી વશમાં રાખે છે. સ્પર્શેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, ચક્ષુરિન્દ્રિય, અને શ્રોત્રેન્દ્રિય એ પાંચ ઇન્દ્રિયોનું સ્વરૂપ દ્રવ્ય અને ભાવથી સમજવું. નિવૃત્તિ અને ઉપકરણ એ બે બેદ ઇન્દ્રિયોના થાય છે. નિવૃત્તિ એટલે આકાર તે બાહ્યથી વિચિત્ર હોય છે, વિષયનું ગ્રહણ કરવા સમર્થ હોય તે ઉપકરણેન્દ્રિય કથાય છે. કારણ કે નિવૃત્તિ રૂપ ઇન્દ્રિય છતાં ઉપકરણેન્દ્રિયનો ઉપધાત થયો હોય તો વિષયનું ગ્રહણ થતું નથી.

ઉપકરણેન્દ્રિય પણ દ્રવ્યેન્દ્રિયનો દ્વિતીય બેદ અવબોધવો. ભાવેન્દ્રિયનું સ્વરૂપ તો આ પ્રમાણે છે. લબ્ધિરૂપ અને ઉપયોગરૂપ-તે તે ઇન્દ્રિયાવરણોના ક્ષયોપશ્ચમનો જે લાભ થાય તે ભાવેન્દ્રિય લબ્ધિ જાણવી. તત્તત્ત ઇન્દ્રિયાવરણ ક્ષયોપશ્ચમ રૂપે લાભની પ્રાપ્તિ થએ છતે દ્રવ્યેન્દ્રિયોની પ્રાપ્તિ થાય છે. દરેક ઇન્દ્રિયો પોતપોતાના વિષયનો વ્યાપાર કરે તે ભાવેન્દ્રિય

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

૩૫૫

ઉપયોગ જાણવો. ઇન્દ્રિયનો એક વખતે એક ઉપયોગ હોય છે તેથી એક ઇન્દ્રિયવડે જાણી શકાય છે માટે ઉપયોગના હિસાબે એકેન્દ્રિય હોય છે.

ત્યારે દ્વીન્દ્રિય વગેરેના બેદો કેમ પડે છે તેના ઉત્તરમાં જાણવાનું કે શેષ ઇન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ જીવોના એકેન્દ્રિયાદિક બેદો પડે છે. તેમજ લબ્ધિની અપેક્ષાએ સર્વે પંચેન્દ્રિય છે. જે માટે બહુલાદિકને શેષ ઇન્દ્રિયોનો પણ ઉપલંબ જણાય છે. તેને તત્તત્ ઇન્દ્રિયાવરણુક્ષયોપશમનો સંભવ જણાય છે. પંચેન્દ્રિય મનુષ્યની પેડે બહુલ વૃક્ષ વિષયને ઉપલંબ કરે છે છતાં આજીવનિન્દ્રિયોના અભાવે તે પંચેન્દ્રિય ગણાતો નથી. જેમ કુંભાર સુધી રહ્યો હોય છતાં કુંભ બનાવવાની શક્તિવાળો હોવાથી તે કુંભાર ગણાય છે તેમ તે બહુલવૃક્ષાદિ આજીવ ઉપાધિના અભાવે લબ્ધેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ પંચેન્દ્રિય ગણાય છે.

મોહના યોગે ઇન્દ્રિયો પોતપોતાના વિષયો ગ્રહણ કરવામાં તત્પર બની જાય છે. શરીરરૂપ રથ છે તેમાં આત્મારૂપ રાજા બેઠેલ છે. મનરૂપ સારથી ઇન્દ્રિયોરૂપ ઘોડાવડે રથને હાંકે છે, અને ઇષ્ટસ્થાન પ્રતિ પ્રયાણ કરે છે. ઇન્દ્રિયોરૂપ ઘોડાઓ બહુ ચપલ હોય છે તો તે ચાર કપાયરૂપ ખાડામાં રથને નાંખી દેવામાં વાર લગાડતા નથી. મનરૂપ સારથી પણ ખેભાન હોય છે તે ઇન્દ્રિયોરૂપ ઘોડાઓને ઉન્માર્ગે હાંકે છે. અને જ્ઞાનરૂપ રસી (દોરી) ને તણ દે છે. આત્મારૂપ રાજા પણ જે મોહરૂપ ઘેનમાં ઘેરાયેલો હોય છે તો શરીર રથને સારથી કયા ટેકાણે હાંકી જાય છે તેનું જ્ઞાન રાખી શકતો નથી. શરીર રથ પણ દ્રઢ હોવો જોઈએ, તેમાં ખેસનાર આત્મારૂપ રાજા પણ જ્ઞાની અને સાવધાનતાવાળો હોવો જોઈએ. તેમજ મનરૂપ સારથીને આદેશ કરનાર હોવો જોઈએ અને મનરૂપ સારથીને પોતાના વશમાં રાખનાર હોવો જોઈએ. મનરૂપ સારથી પણ ઇન્દ્રિયોરૂપ ઘોડાઓપર કાણુ રાખનાર હોવો જોઈએ. જે આત્મા અને મન એ બે ઉચ્ચ જ્ઞાનથી સંસ્કાર પામેલા હોય છે તો ઇન્દ્રિયરૂપ અશ્વોને વશ કરી શકાય છે. આત્મારૂપ રાજાએ મનરૂપ સારથી કંઈ તરફ શરીર રથને શા માટે હાંકે છે તેની સંભાળ રાખવી જોઈએ. ઇન્દ્રિયોરૂપ અશ્વો જ્યાં રથને ખેંચી જાય ત્યાં જવું ન જોઈએ. ઇન્દ્રિયોરૂપ અશ્વોના ઉપર કાણુ મુકવો જોઈએ. ઇન્દ્રિય અશ્વો મન સારથીની પ્રેરણા વડે ચાલે છે. માટે આત્માએ મનરૂપ સારથીને ક્ષણ માત્ર પણ છુટો ન મુકવો જોઈએ. મનરૂપ સારથીના ભરોંસાપર રથને ચલાવવા ન દેવો જોઈએ. સારથી રથ અને ઘોડાનો માલીક આત્મારૂપ રાજા છે. જે તે મનરૂપ સારથીને વશ કરે તો રાગદ્વેષના અભાવે ઇન્દ્રિયોરૂપ અશ્વોની

૩૫૬

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

પ્રવૃત્તિ તેને અંધનકારક થાય નહીં. સર્પની બે ઢાઢીઓ પાડી નાંખ્યા પછી સર્પ કાઢને કરડે છે તો ઊંચે ચઢતું નથી. તેમ મનમાંથી રાગ દ્રેષને દૂર કરતાં સાંસારિક વિષયોથી આત્મા અંધાતો નથી.

ઈન્દ્રિયોદ્ધારા વિષયોને ગ્રહણ કરતાં રાગ અને દ્રેષથી લેપાયમાન થવું નહીં. કલ્પેન્દ્રિયથી અનેક પ્રકારના શબ્દો સાંભળતાં રાગદ્રેષ કરવો નહીં. રાગદ્રેષ વિના શ્રોતેન્દ્રિયદ્ધારા શબ્દો સાંભળીને વિવેકપૂર્વક શબ્દોનું જ્ઞાન કરવું. ધર્મ સંબંધી શબ્દોમાં પ્રશસ્ય રાગ થાય છે તો તે આદરવા યોગ્ય છે. જ્ઞાની પુરૂષો શબ્દોને જડ સમજે છે અને તેથી તે કલ્પેન્દ્રિયદ્ધારા શબ્દોને સાંભળી તત્ત્વભાગ ગ્રહણ કરે છે. ખરાબ શબ્દોની અસર મનપર થવા દેતા નથી. ભાવ શ્રાવકો દરેક વસ્તુઓને દેખે છે. પણ રાગદ્રેષ વિના સર્વ પદાર્થોને વિવેક દૃષ્ટિથી દેખી તેઓનું સમ્યગ્જ્ઞાન કરે છે. નાકવડે સુંગંધી અને દુર્ગંધી યુક્ત પદાર્થોને જાણવા જોઈએ. પણ તેમાં રાગ દ્રેષવાળું મન કરીને સુંઝાવું જોઈએ નહીં. ભાવશ્રાવકો સમજાવે સર્વ પદાર્થોને સુંઘે છે પણ તેમાં સુંઝાતા નથી. ભાવ શ્રાવકો અનેક પ્રકારના પદાર્થોના રસોને આસ્વાદે છે. પણ તેમાં લેપાતા નથી. ભાવશ્રાવકો સ્પર્શેન્દ્રિય દ્વારા અનેક પદાર્થોને સ્પર્શે છે, સ્પર્શનું જ્ઞાન કરે છે. પણ સ્પર્શમાં પ્રતિકૂળ કે અતુકૂળ બુદ્ધિની કલ્પના કરતા નથી. મનમાં પણ બાહ્ય પદાર્થો સંબંધી પ્રતિકૂળતા કે અતુકૂળતાને વસ્તુતઃ જોતા નથી. મનમાં બાહ્ય પદાર્થો સંબંધી રાગ કે દ્રેષને ધારણ કરતા નથી. ઇન્દ્રિયોના ક્ષયોપશમથી ઇન્દ્રિયો પોતપોતાનું કાર્ય કરવાનીજ. તેમાં ઇન્દ્રિયોના વ્યાપારને અટકાવવાથી કરો ક્ષયદો થતો નથી. એમ કહેવામાં પણ અત્યંત વિચાર કરવાનો છે. પ્રારબ્ધકર્મ યોગે ઇન્દ્રિયો બાહ્ય પદાર્થોના ભોગ સમ્મુખ થાય છે તોપણ જ્ઞાનમગ્નવડે મનની નિર્લેપતા કરવાથી પંચેન્દ્રિય વિષયોથી વિશેષતઃ નિર્લેપમાં રહી શકે છે. મન વશ રાખવાથી તૃષ્ણા, ભય, ખેદ, ચિન્તા, અતઃક્રોધ વગેરે દોષોનો નાશ થાય છે અને તેથી ઇન્દ્રિયોની પ્રવૃત્તિ પણ હલ અહાર થતી નથી, અને તેથી ઇન્દ્રિયોની સ્વસ્થતા જળવાઈ રહે છે અને નિયમિત વિષયોને ગ્રહણ કરતાં સંતોષ ગુણની ઉત્પત્તિ થાય છે તેથી જ્ઞાન, પરોપકાર વગેરે સદ્ગુણો ખીલી શકે છે. ઇન્દ્રિયોદ્ધારા વિષયોને ગ્રહણ કરતાં અન્ય જીવોને કાંઈ પણ પ્રકારની પીડા થઈ શકે છે માટે દરેક ઇન્દ્રિયોદ્ધારા સમપરિણામે વિષયોને જાણવાની પ્રવૃત્તિ હિતકારક સમજાય છે. ઇન્દ્રિયોદ્ધારા દરેક પદાર્થો જાણી શકાય છે. પદાર્થના જાણવામાં દોષ નથી પણ તે પદાર્થોમાં રાગદ્રેષ કરવો તે દોષ છે માટે રાગદ્રેષને ત્યાગતાં પંચેન્દ્રિય વિષયોને જીતી શકાય

શ્રાવક ધર્મ સ્વરૂપ.

૩૫૭

છે. મન જેવા પ્રકારનું ચાચ છે તેવા પ્રકારના વિષયો ભાસે છે. ઇન્દ્રિયો કરતાં મનની શક્તિ વિશેષ છે. આત્મા જે મનને વશમાં રાખે તો ઇન્દ્રિયો આગ્રાની બહાર પ્રવૃત્તિ કરતી નથી. ભાવશ્રાવકો મનને વશ કરીને ઇન્દ્રિયો ઉપર કાબુ મેળવે છે. પ્રબલ પ્રારબ્ધતા યોગે તેઓ કદાપિ યોગ્ય કર્મના દાસ જેવા બને છે તોપણ અનંતરથી તેઓ વિષયોની લાલસાવાળા ન હોવાને લીધે ભોગાવલી કર્મનો ઉદય ટળતાં વિષયપર વિનય મેળવી શકે છે અને તેઓ તેથી સાધુ થવાને અધિકારી પણ બને છે. ઇન્દ્રિયોના વિષયમાંથી સુખશુદ્ધિ ટાળવાને માટે તત્ત્વજ્ઞાનની ભાવના તેવા ભાવ-શ્રાવકો કરે છે.

ભાવશ્રાવકનો તૃતીય ગુણ.

સયલાણત્યનિમિત્તં, આયાસ કિલેસ કારણમસારં ।

નાહણ ધર્મં ધીમં, નહુ લુમ્મહ તંમિ તણુયમ્મિ ॥ ૩ ॥

સકળ અનર્થોનું કારણ, આયાસ અને કલેશનું કારણ એવું અસાર ધન જાણીને શુદ્ધિમાન શ્રાવક તેમાં લેશ માત્ર પણ લોભ કરતો નથી. કહ્યું છે કે:-

॥ શ્લોક ॥ ૨

અર્થાનામર્જને દુઃખ, મર્જિતાનાં ચ રક્ષણ ॥

આયે દુઃસ્વં વ્યયે દુઃસ્વં ધિગર્થાઃ કષ્ટસંશ્રયાઃ ॥ ૧ ॥

અર્થોને પેદા કરતાં દુઃખ છે. સુવર્ણ મોતિ વગેરે પદાર્થોનું રક્ષણ કરવામાં પણ દુઃખ છે. તે વસ્તુ આવે છતે દુઃખ છે અને નાશ થએ છતે દુઃખ છે. માટે કષ્ટના આશ્રય રૂપ (અર્થોત કષ્ટ વડે સાધ્ય) લક્ષ્મી જૂત મનાયલા પદાર્થો ધિકારવા લાયક છે. લક્ષ્મીથી રાજ્ય તરફથી આયાસ (ખેડ) નો બચ રહે છે. શું મને રાજ્ય તરફથી ઉપાધિ તો નહીં આવે ? મારા ધનને અગ્નિ બાળી નાંખશે કે શું ? શું સગાં વહાલાઓ ધનને પચાવી તો નહિ પાડે ? શું ચોરો લુટી તો નહિ જાય ? જમીનમાં દાટેલું ધન કોઈ કદાપિ હરણુ તો નહિ કરે ? મળેલું ધન રહેશે કે નહિ રહે ? ધનની કેવી રીતે વ્યવસ્થા કરવી ? ઇત્યાદિક અનેક જાતના ધન સંબંધી મનમાં પ્રશ્નો ચાચ છે અને તેથી મનમાં અનેક પ્રકારની ચિંતાઓ થયા કરે છે અને તેથી સુખપૂર્વક ઉદય પણ આવતી નથી. ધન માટે શારીરિક, વાચિક અને

૩૫૮

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

માનસિક અનેક પ્રકારનાં સંકટો વેડવાં પડે છે. અનેક દુઃખો વેઠી ધન ભેંચું કરવામાં આવે છે તોપણ તેથી સુખ તો મળતું નથી અને ઉલટી ઉપાધિની પરંપરા તો વધતી જાય છે. આજ સુધી કયા લક્ષ્મીપતિને ખરું સુખ પ્રાપ્ત થયું છે ? ઉત્તરમાં કહેવું પડશે કે કોઈને પણ નહીં. લક્ષ્મી વડે કોઈને ખરું સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી. લક્ષ્મી છતાં મનમાં અપદ્મીર્તિના યોગે દુઃખ થાય છે. લક્ષ્મી છતાં પ્રતિજ્ઞાના યોગે દુઃખ થાય છે. લક્ષ્મી છતાં મરણના ભયથી મનમાં દુઃખ થાય છે. લક્ષ્મી છતાં ક્રોધ કરવાથી મનમાં સંતાપ ઉદ્ભવે છે અને તેથી અનેક દુઃખ પ્રગટે છે. લક્ષ્મી છતાં ઇર્ષ્યા, દ્રેષ, સ્વર્નિદાશ્રવણ, પોતાના ઉપર આજ દાન વગેરેથી લક્ષ્મીવંતો દુઃખ સાગરમાં ડુબી ગએલા જણાય છે.

લક્ષ્મીરૂપ પદાર્થોમાં કંઈ સુખનાં ઝરણાં નીકળતાં નથી, મૂર્ખાઓને જે પદાર્થો લક્ષ્મીરૂપ બાસે છે તેજ પદાર્થો, યાનિયોને લક્ષ્મી રૂપ જણાતા નથી. લક્ષ્મી છતાં પણ તાવ, શૂળ વગેરે રોગોથી પૈસાદારો પીડા પામે છે. લક્ષ્મી છતાં દૃઢાવસ્થાના દુઃખથી પૈસાદારો પીડાય છે. ઘોડાગાડીમાં બેસી હવા ખાનાર અને લક્ષ્મીના મદમાં છાકી ગએલા પૈસાદારોના મનમાં શોક, ભૂતની પેઠે વાસ કરી દુઃખ આપે છે, અને રૂઝિરતે પણ બાળી ભરમ કરે છે. લક્ષ્મીવંતો લક્ષ્મીના દાસ બનીને તેના વડે ખરું સુખ ચાકરની પેઠે મેળવી શકતા નથી. લક્ષ્મીવંતો ધનના લોભે અનેક પ્રકારના દુષ્ટ પ્રપંચોને સેવે છે. પણ તેઓ સ્વપ્નમાં પણ ખરા સુખનો લેશ માત્ર અનુભવ કરી શકતા નથી. લક્ષ્મીવંતો પોતાને ભ્રમથી ઝાડ અને ડુંગરપર ચઢેલા મનુષ્યની પેઠે ઉચ્ચ માની લે છે. ક્રોધાધિપતિઓ હોવા છતાં લક્ષ્મીવંતો અજ્ઞાનરૂપ અંધકારમાં આડાઅવગા અથડાય છે. ધનના અર્થોઓ જડ લક્ષ્મીને માટે શું શું કદ નથી વેઠતા ? અર્થાત્ અનેક પ્રકારનાં કષ્ટોને વેઠે છે. પ્રાણનો નાશ કરે છે. તોપણ ધનના મમત્વથી કદી ઠંકાણું ફરી ખરા સુખના ભોગી બની શકતા નથી. માટે ખરા સુખનું સાધન ધન ગણાતું નથી.

જન્મ જરા અને મરણ તથા વ્યાધિયોને ધન, અટકાવી શકતું નથી. અને પરમવમાં સાથે આવતું નથી. અનેક પ્રકારના કલેશને ધનના સ્વાર્થે મનુષ્યો કરે છે. એવા જડ ધનને કુતરાં પણ સુંઘતાં નથી. છતાં મૂઠ મનુષ્યો ધનનેજ સાર ભૂત માને છે પણ વસ્તુતઃ જ્ઞાન દૃષ્ટિથી વિચારતાં સત્ય સુખનું કારણ તે જણાતું નથી. ક્ષણિક ધનથી ક્ષણિક સુખ મળે છે. પણ તે તરવાર ઉપર ભાગેલા મધુ સમાન જણાયું. ભાવશ્રાવકો આ પ્રમાણે ધનનું સ્વરૂપ જાણે

શ્રાવકે ધર્મસ્વરૂપ.

૩૫૯

છે તેથી લક્ષ્મીનેા સાત ક્ષેત્રમાં સદુપયોગ કરે છે. અસાર ધનપર ભાવશ્રાવકો મમત્વ ભાવ ધારણ કરતા નથી. અર્થાત્ એવા ધન ઉપર લોભ કરતા નથી. પુણ્યના યોગે ન્યાયથી વેપાર કરતાં જે ધન પ્રાપ્ત થાય છે તેના વડે સંસાર વ્યવહાર ચલાવે છે. પણ ધનપર મમત્વ રાખતા નથી. લક્ષ્મીરૂપ બાહ્ય વસ્તુઓને સાંસારિક વ્યવહાર હેતુભૂત બાણીને તેમાં રાખથી રંગાતા નથી. ભાવ શ્રાવકો આવી દશાને ધારણ કરે છે અને તેથી ધનનો ત્યાગ કરીને વખત આવે સાધુની દીક્ષા ગ્રહે છે. પૂર્વથી તેઓની આવી દશા થતાં સાધુ થયા પછી પણ કોઈ પદાર્થોમાં લોભાતા નથી. માટે ભાવ શ્રાવકોએ ધન છતાં ધનનો લોભ ત્યાગવો જોઈએ.

ભાવ શ્રાવકનો ચોથો ગુણ.

દુઃકરૂં દુઃખફલં, દુઃખાણુર્વાંધિં વિઢંબનારૂં ॥

સંસારમસારંજાણિજ્ઞ, ન રઈં તર્હિં કુણઈ ॥ ૪ ॥

સંસારને દુઃખરૂપ, દુઃખફળ, દુઃખાણુબંધિ, વિઢંબનારૂપ અને અસાર અવગોષિને તેમાં ભાવશ્રાવક રતિને ધારણ કરતો નથી.

અતુર્ગતિ રૂપ સંસારમાં સર્વત્ર સર્વથા જન્મ, જરા અને મૃત્યુનાં દુઃખો વ્યાપી રહ્યાં છે. દુઃખની પરંપરા રૂપ સંસાર છે. અતુર્ગતિ રૂપ સંસારમાં સર્વત્ર દુઃખના હેતુઓ છે. સંસાર અનેક દુઃખનો હેતુભૂત હોવાથી બળતા અગ્નિ સમાન છે. સંસારમાં નાટકીયાની માફક દેવતા, મનુષ્ય તિર્થંકર અને નારકીનાં રૂપો ધારણ કરવાં પડે છે. એવા આ સંસારમાં કોણુ સાર માની શે? અર્થાત્ કોઈ જ્ઞાની માની શે નહીં. સંસારમાંથી નીકળવાનો ભાવ શ્રાવક મનોરથ કરે. ભાવ શ્રાવક સંસારને કેદખાના જેવો સમજી તેમાંથી નીકળવાના વિચારો કર્યા કરે. વ્યાધિની જળમાં પકડાયેલા પાંખી જેમ રાત્રી દિવસ તેમાંથી નીકળવાના ઉપાયો શોધ્યા કરે છે, તેમજ ભાવ-શ્રાવક પણ સંસારમાંથી મુક્ત થવાના ઉપાયો શોધ્યા કરે છે. આવા પ્રકારનો ભાવશ્રાવક વખત આવે દીક્ષા અંગીકાર કરવા ચૂકતો નથી, અને તેની આવી ઉત્તમ દશાથી સાધુની દીક્ષા અંગીકાર કરી સમ્યગ્સૂત્રીલા પાળે છે. માટે ભાવશ્રાવકપણું પ્રાપ્ત કરવા પુરૂષો અને નારીઓએ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ એજ ઉત્તમ હિતશિક્ષા છે.

૩૬૦

શ્રાવક ધર્મ ૨૧૩૫.

ભાવશ્રાવકનો પાંચમો ગુણ.

खणमित्तसुहे विसए, विसोवमाणे सयावि मर्नंतो ॥

તેસુ ન કરેઈ ગિદ્દિં, ભવભીરુ મુણિયતત્તથો ॥ ૫ ॥

ભાવાર્થ—ક્ષણ માત્ર સુખકારક અને વિષની ઉપમાને ધારણ કરતા એવા વિષયોને સદાકાળ માનતો છતો ભવભીરુ તત્ત્વજ્ઞ ભાવશ્રાવક તેમાં આસક્તિ કરે નહીં.

ભોગવિલાસ ભોગવતાં મીઠા હાગે છે પણ પરિણામે કિંપાકના ફળની પેઠે દારૂણ દુઃખને આપનારા બને છે. વિષયો દાદર, અને ખુબલીની માફક પ્રથમ સુખકર હાગે છે પણ પશ્ચાત્ દુઃખ રૂપજ અનુભવાય છે. મધ્યાન્હ કાળે દેખાતા ઝાંઝવાના પાણીની પેઠે વિષયોથી કદી સુખ થતું નથી. જે મનુષ્યો વિષયોમાં સુખની યુદ્ધિ ધારણ કરે છે તેઓ ખરેખર ઠગાય છે. દુનિયામાં મહાન્ ચક્રવર્તિ રાજાઓ થઈ ગયા અને તેઓએ અનેક પ્રકારના વિષયો ભોગવ્યા પણ અન્તે તેઓને સુખ મળ્યું નહીં અને હાથ ધસતા હાથ હાથ કરતા પરભવમાં આલ્યા ગયા. જે વિષયોની પ્રાપ્તિ માટે મનુષ્ય અનેક પ્રકારનાં સંકટો વેઠે છે અને તેને ભેગા કરે છે પણ તે વિષયો કંઈ મનુષ્યના સંકટની કિમ્મત આંકી શકતા નથી. વિષયોમાં જે સુખ હોત તો તેઓને રાગથી ભોગવનારા કદી હાથ વરાળ કરતજ નહીં. અનેક વિષય ભોગ વિલાસી પુરૂષો, મનમાં દુઃખી થાય છે. અનેક પ્રકારના રોગોથી સડે છે તેથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે વિષય પદાર્થોથી મનની ચિન્તાઓનો નાશ થતો નથી તેમજ તેઓનાથી રોગ ટળતો નથી પણ ઉલટો વધે છે. જે વિષયોમાં કાંઈને સુખ ભાસે છે તેજ વિષય પદાર્થોમાં કાંઈને દુઃખ ભાસે છે. જે વિષયો કાંઈને રાગ કરનારા હોય છે તેજ વિષયો, કાંઈને દેષજનક હોય છે, જડ જેવા વિષયોમાં સુખની યુદ્ધિ કરાય છે તેજ અજ્ઞાન છે. ભાવશ્રાવકો, ભોગાવલીકર્મના ઉદ્ધે ભોગવિલાસને કરે છે પણ અન્તરૂથી સુખ યુદ્ધિ તેમાં ધારણ કરતા નથી. તેથી તેઓ જલપંકજની પેઠે અન્તરૂથી નિર્લેપ રહેવા સમર્થ થાય છે. તત્ત્વોને સમ્યગ્રીત્યા જાણનારા એવા ભાવશ્રાવકો વિષયોમાં મોહ પામતા નથી, તેથી તેઓ વખત આવે સાધુ થાય છે અને સાધુપણમાં વિષયોથી દૂર રહી શકે છે અને મુક્ત થવા ભાગ્યશાળી બને છે. વિષયમાં નિર્મોહી એવો શ્રાવક તીવ્રારંભનો ત્યાગ કરી શકે છે માટે હવે પાંચમા ગુણ બાદ છઠ્ઠો ગુણ કહે છે.

શ્રાવક ધર્મ સ્વરૂપ.

૩૬૧

ભાવશ્રાવકનો છઠ્ઠો ગુણ.

વજ્જઈ તિવ્વારંભં—કુણઈ અકામા અનિવ્વહંતોડ ।

થુણઈ નિરારંભજર્ણ—દયાલુઓ સવ્વજીવેસુ ॥ ૬ ॥

ભાવાર્થ—સર્વ જીવોપર દયાળુ એવો ભાવશ્રાવક—તીવ્રારંભનો ત્યાગ કરે છે. નિર્વાહ ન થતાં ઈચ્છા વિના આરંભ કરતો છતો નિરારંભી મનુષ્યોને વખાણે છે. સ્થાવર અને જંગમ જીવોનો જેમાં ધાણ નીકળી જાય એવા તીવ્રારંભને ભાવશ્રાવક વર્જે છે અને કદાપિ ગૃહસ્થાવાસમાં આજીવિકાના અર્થે અન્યવ્યાપારના અભાવે ખરકમાદિક કરવાં પડે તો અકામપણે અર્થાત્ મન્દઈચ્છાથી તેમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે અને નિરારંભી સાધુઓની પ્રશંસા કરે છે. ધન્ય છે એવા મહા મુનિયોને કે જે મનથી પણ પરને પીડા કરતા નથી અને આરંભથી દૂર રહી આત્માનું કલ્યાણ કરે છે. દયાળુ ભાવશ્રાવક મનમાં વિચારે છે કે કોડો જીવોને જે દુઃખમાં સ્થાપે છે તેમનું જીવંતર શું સદાકાળ રહેનાર છે? ભાવશ્રાવક તીવ્રારંભને વર્જતો છતો અનર્થદંડમાં પણ પ્રવૃત્તિ કરતો નથી. આરંભમાં મુંઝાયા વિના ભાવ શ્રાવક વર્તે છે. વખત આવે આરંભનો ત્યાગ કરીને સાધુપણું અંગીકાર કરે છે. આ ગુણ પ્રાપ્ત કરવા માટે મનુષ્યોએ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તીવ્ર આરંભમાં પ્રવૃત્તિ ન કરનાર શ્રાવક ગૃહવાસને પાશ્વની સમાન માને છે. માટે એ છઠ્ઠો ગુણ કહ્યો. બાદ હવે સાતમા ગુણને કહે છે.

ભાવશ્રાવકનો સાતમો ગુણ.

ગિહ્વાસં પાસં પિવ—મન્નંતોસઈં દુરિલ્લવોતંતમિ;

ચારિત્તમોહણિજ્ઞં નિજ્જિણિડ ઉજ્જમં કુણઈ ॥ ૭ ॥

ભાવાર્થ—ગૃહવાસને પાશ્વની પેઠે માનતો થકો દુઃખિત થઈ તેમાં વાસ કરે છે, અને ચારિત્ર મોહનીય કર્મ જીતવાનો ઉદ્ધમ કરે છે. ભોગાવહી કર્મના તીવ્ર ઉદ્ધે ગૃહાવાસમાં વસે છે તોપણ ગૃહાવાસમાં સુખની ખુદ્ધિ ધારણ કરતો નથી. સંસાર બીરૂ ભાવશ્રાવક માતા પિતા વગેરેના પ્રતિબંધથી દીક્ષા લેઈ શકતો નથી. તોપણ તે ચારિત્રની ભાવના કરતો છતો સંસારમાં પડી રહે છે. અને ચારિત્ર મોહનીયને ટાળવા પ્રયત્ન કરે છે,

૩૬૨

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

ચાર કષાયના સોળ ભેદ અને નવ નોકષાય એ પચ્ચીસ ચારિત્ર મોહનીયના ભેદ કહેવાય છે. આવક ચારિત્રમોહનીયને જીતવા દરરોજ પ્રયત્ન કરે છે. આત્મજ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને તપ વગેરેથી કષાયના વેગોને જીતે છે. ચારિત્ર મોહનીયના ઉછાળાની સાથે યુદ્ધ કરે છે. ખાર ભાવનાવડે કષાયોને મન્દ કરે છે. કષાયોનું સ્વરૂપ નિવારીને તેને જીતવાના ઉપાયો શોધે છે. ચારિત્ર મોહનીયને મનમાં ઉત્પન્ન થતાંજ નિવારવાને પ્રયત્ન કરે છે. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ વગેરે ચારિત્રના નાશકારક દોષો હઠાવવાને પોતાના આત્માને ઉપયોગ વધારે છે. ચારિત્રથી મુક્તિ થાય છે એમ શ્રદ્ધા કરે છે. શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે:—

શુદ્ધ ચારિત્ર ધરવાસમાં વસનારને સંભવતુ નથી. ભાવશ્રાવક ચારિત્ર-ધારક મુનિયોને ત્રિકાલ વન્દના કરે છે, ચારિત્રધારક મુનિયોના ગુણો જ્યાં ત્યાં ગાયા કરે. કદી પ્રાણાન્તે પણ ચારિત્રધારકની નિન્દા કરે નહીં. દેવેન્દ્રો પણ ચારિત્રધારક મુનિયોને વન્દન કરે છે. કોઈ સાધુની હેલના વા અપમાન કરે નહીં. આવી રીતે વર્તે તો ભાવશ્રાવક કોઈ વખત ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અને ગૃહવાસનો ત્યાગ કરી શકે છે, ગૃહવાસને પાશ સમાન માનનાર ભાવશ્રાવક સાધુપણું અંગીકાર કરી સારી રીતે પાળી શકે છે. માટે ભાવ શ્રાવકપણું પ્રાપ્ત કરવા પુરૂષો અને સ્ત્રીઓએ ઉદ્યમ કરવો જોઈએ. ગૃહવાસને પાશ સમાન જિનમતની શ્રદ્ધા વિના માની શકાતો નથી, માટે આસ્તિકતા ગુણ પ્રાપ્ત કરવાની આવશ્યકતા છે. તેથી તે આઠમા ગુણને કહે છે.

ભાવશ્રાવકનો આઠમો ગુણ.

અત્યિક્ક ભાવકલિઓ—પ્રભાવના વજ્રવાયમાર્ઈદિ;

ગુરુમત્તિજુઓ ધીમં—ધેરેઈ રૂપ દંસણં વિમલં ॥ ૮ ॥

ભાવાર્થ:—આસ્તિક્ય ભાવ સંયુત અને સદ્ગુરૂની ભક્તિ સહિત ભાવ-શ્રાવક પ્રભાવના અને વર્ણુવાદ વગેરે વડે નિર્ભળ દર્શનને ધારણ કરે છે.

ભાવશ્રાવકને આ પ્રમાણે દૃઢ શ્રદ્ધા હોય છે કે જિન જિનમત અને જિનમતસ્થિત એ ત્રણને મુકીને તમામ જન્મત સંસાર વધારનાર છે. પ્રભાવના એટલે ઉન્નતિ. તન મન અને ધનની શક્તિ પ્રમાણે જૈન દર્શનની પ્રભાવના રાખે છે અને શક્તિ ન હોય તો તેના કરનારને મદદ કરે છે.

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

૩૬૩

તથા તે પ્રભાવના કરનારનું બહુ ગાન કરે છે. દેવગુરુ અને ધર્મની પ્રશંસા કરે છે. સદ્ગુરુની બહુ ભક્તિ કરે છે તેમજ વિનય અને બહુમાનથી દેવ-ગુરુની સેવા પૂજા કરે છે. પોતાના ધર્માચાર્યની સેવામાં અહર્નિશ તત્પર રહે છે. તેમની વૈયાવચ્ચમાં ખામી રાખતો નથી. જૈત્ય બંધાવવાં, તીર્થયાત્રા, અને સાધર્મી બંધુઓની ભક્તિ વગેરેમાં મસ્ત રહે છે. જૂના પુસ્તકોનો ઉદ્ધાર કરે છે. નવીન પુસ્તકો લખાવે છે. સાધુ અને સાધ્વીઓને ભણવામાં સહાયકર છે. જૈનતત્ત્વોની પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખે છે. પોતાની અલ્પબુદ્ધિથી કોઈ બાબત ન સમજાય તો શંકા રાખતો નથી. જે જિનેન્દ્રોએ કહ્યું છે તેજ સત્ય છે એમ મનમાં દૃઢ શ્રદ્ધાનો નિશ્ચય કરે છે. મિથ્યાત્વના હેતુઓને છોડે છે અને સમકિતના હેતુઓને અંગીકાર કરે છે. સમ્યક્ત્વ શુદ્ધ હોય તો અવિરત છતાં પણ તીર્થંકર નામકર્મ આંધે છે. સમકિત રત્ન પ્રાપ્ત થતાં સંસાર સમુદ્રની પેલી પાર ઉતરી શકાય છે. જે જીવે સમ્યક્ત્વ અન્તર્મુક્તિ પર્યંત પણ સ્પર્શે છે તે જીવોને અર્ધપુદ્ગળ પરાવર્તન કાળ જેટલો સંસાર બાકી રહે છે. સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ માટે સમકિતના સહસ્રં જોલની સેવના કરવી. ચક્રવર્તિનું પદ પામવું સહેલું છે પણ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ ઘણી દુર્લભ છે, સમકિતી મનુષ્ય કુતર્કવાદીઓના વિચારોથી મુંઝાતો નથી અષ્ટાદશ દોષ રહિત વીતરાગ સર્વેશ્વ દેવ પંચમહાવ્રતધારક તત્ત્વોપદેશક શ્રી સદ્ગુરુ અને શ્રી અરિહંતે કહેલો ધર્મ એ ત્રણ તત્ત્વોની ભાવ શ્રાવકો પૂર્ણ શ્રદ્ધા ધારણ કરે છે. જૈન સિદ્ધાંતોનું પ્રતિદિન શ્રવણ કરી જૈન ધર્મની શ્રદ્ધાને ધારણ કરે છે. સમકિતી ભાવ શ્રાવક ગાડરીઆ પ્રવાહનો ત્યાગ કરે છે માટે આઠમા ગુણ બાદ નવમા ગુણને કહે છે.

ભાવ શ્રાવકનો નવમો ગુણ.

॥ ગાથા ॥

ગઢ્ઠરિગપવાહેણં । ગયાણુગઈયંજણં વિયાણંતા ।

પરિહરણ્ણોગસન્નં । સુસમિલ્લિવયકારઓ ધીરો ॥ ૯ ॥

ભાવાર્થ:—ગાડરીઆ પ્રવાહવડે ગતાનુગતિક લોકને જાણીને ધીર સુસમીક્ષિતકારક, એક ગાડરની પાછળ બીજું ત્રીજું એમ સર્વ ગાડરો ચાલ્યા કરે છે, એક ગાડર ખાડામાં પડે છે તો અન્ય ગાડરો કુવામાં પડે છે. પણ કાંઈ વિચાર કરતાં નથી. કીડી મકોડીનો પ્રવાહ પણ તેવો સમ-

૩૬૪

શ્રાવક ધર્મ સ્વરૂપ.

જવે. અજ્ઞાન મનુષ્યે ગાડરીયા પ્રવાહની પેઠે એકની પછી એક જોડાય છે. સમક્રીતિ મનુષ્ય ગતાનુગતિકની પ્રવૃત્તિને પકડતો નથી. તે તો વિચાર કરીને પ્રવૃત્તિ વા નિવૃત્તિ માર્ગમાં પ્રવેશ છે. લોક રૂઢીને તાબે થતો નથી. વિવેક દૃષ્ટિથી વિચાર કરીને કરવાનું હોય છે તે કરે છે. અજ્ઞાનીની આ-ખોનાં ચક્ષુમાં ચડાવીને જોતો નથી. પરિપૂર્ણ વિચાર કર્યા વિના કોઈ પણ વસ્તુનો હેય ઉપાદેયરૂપ નિશ્ચય કરતો નથી. ધર્મ ક્રિયાઓના રહસ્યોનો પરિપૂર્ણ વિચાર કરી તેમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે. ગાડરીયા પ્રવાહના તાબે થઈ હૃદય શૂન્ય બનતો નથી. વિવેક દૃષ્ટિથી સર્વ બાબતોમાં પગલું ભરે છે. કોઈના ધન, સત્તાના તેજમાં અંજાઈ જઈને પારકાના અશુભ વિચારોનો દાસ બનતો નથી. સાતનય ચાર નિક્ષેપવડે દરેક વસ્તુઓના ધર્મનો વિચાર કરી જે જે નયની અપેક્ષાએ જે જે વાત સત્ય હોય તે તે નયની તે તે અપેક્ષાએ સત્ય માને છે. આવા ઉત્તમ ગુણને ધારણ કરનાર શ્રાવક જિના-ગમને આગળ કરી સ્વધર્મની ક્રિયાઓ સ્વાધિકારે અને યથાશક્તિથી કરે છે. માટે નવમા ગુણ બાદ દશમા ગુણનું વિવેચન કરાય છે.

ભાવ શ્રાવકનો દશમો ગુણ.

નથિય પરલોચ મગ્ગે, પમાણમન્નં જિનાગમ્મસુત્તું ।

આગમ પુરસ્સરં ચિય-કરેઝ તો સન્વકિરિયાઓ ॥ ૧૦ ॥

ભાવાર્થ:—પરલોકના માર્ગમાં જિનાગમ મૂકીને અન્ય પ્રમાણુ નથી. માટે ભાવશ્રાવક ખરેખર જૈન સિદ્ધાંતોને અનુસરીનેજ ધર્મની સર્વ ક્રિયાઓને કરે છે.

પરલોક એટલે મોક્ષ, તેના માર્ગમાં અર્થાત્ જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્ર રૂપ મોક્ષ માર્ગમાં તીર્થંકરના સિદ્ધાંતને મૂકીને અન્ય પુરાવો નથી. મોક્ષ માર્ગની આરાધનામાં સર્વજ્ઞની વાણીજ પ્રમાણુભૂત છે. જગતમાં રાગ દ્વેષથી અસત્ય વચન બોલાય છે. રાગ દ્વેષ રહિત વીતરાગને જુદું બોલવાનું કંઈ પણ પ્રયોજન નથી. હાલ પિસ્તાળીશ આગમ વગેરે જે જે જૈનધર્મનાં પુસ્તકો હોય તેનું બહુ માન કરવું અને આગમના આધારે સર્વ ધર્મની ક્રિયાઓ કરવી જોઈએ. હાલના કાળમાં આગમો વિના અન્ય કોઈ આધાર પ્રમાણમાં નથી. આગમાનુસારી ક્રિયાઓને અધિકાર પ્રમાણે આદરવી પણ કદાપી કોઈ ક્રિયાનો છેદ કરવો નહીં. કેટલાક યુદ્ધિમાં જે ગમ્ય થાય છે

શ્રાવક ધર્મ સ્વરૂપ.

૩૬૫

તેને માને છે, આકીનું સધળું જૂઠું માને છે. એવા સ્વભતિમાન્ય આગ્રહીઓ જૈન સિદ્ધાંતોનાં સૂક્ષ્મ તત્ત્વો કે જે છદ્મસ્થ મનુષ્યની યુદ્ધિમાં ગમ્ય થાય નહીં તેવાં તત્ત્વોની તેવાઓ શ્રદ્ધા ધારણ કરી શકતા નથી. અલ્પયુદ્ધિથી મનુષ્યો કોઈ પણ પદાર્થોનું પરિપૂર્ણ જ્ઞાન કરવાને શક્તિમાન થતા નથી. અલ્પયુદ્ધિ રૂપ દર્પણમાં સર્વ પદાર્થોનો પરિપૂર્ણ ભાસ પડે નહીં, માટે અલ્પયુદ્ધિ ગમ્ય સિદ્ધાન્તો કરવાની હિંમત સર્વથા કેમ થઈ શકે? જિનેન્દ્રોને કેવલજ્ઞાન હતું. કેવલજ્ઞાનમાં સર્વ પ્રકારના પદાર્થો ભાસતા હતા માટે તીર્થંકરો કથિત આગમોજ મોક્ષ માર્ગમાં પ્રમાણભૂત માનવાં જોઈએ. પોતાની યુદ્ધિરૂપ દર્પણમાં જિનાગમનો પૂર્ણ ભાસ થાય નહીં તેમાં પોતાની યુદ્ધિનો દોષ છે પણ જિનાગમનો દોષ નથી. ઇંગ્લીશ વગેરે ભાષાઓ ભણીને મનુષ્યો ખીએ. એમ. એ. અને તોપણ તેથી કંઈ સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી. જિનાગમોને જાણીને તેની શ્રદ્ધા કરવાથીજ સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. કદાપિ અજ્ઞાનના યોગે જેને સિદ્ધાન્તોમાં પરમાર્થો ન સમજાય તેમાં પોતાની અજ્ઞાનતાનો દોષ સમજવો પણ તેથી જૈનાગમોપર આક્ષેપ કરવો ઘટતો નથી. જૈનાગમોનાં રહસ્યો ગુરૂગમ-પૂર્વક સમજવાં જોઈએ. અને જૈનાગમોને અનુસરીને ધર્મની ક્રિયાઓને આધકાર પ્રમાણે યથાશક્તિ આદરવી. જે તીર્થંકર પ્રણીત આગમ ન હોત તો દુઃષમ કાળથી મતિહીન બનતા ભવ્ય જનોના સંસારમાં શા હાલ થાત? કલિકાળમાં જૈનાગમનો એક ખરો આધાર છે. જૈનાગમ અનુસારે દેવગુરૂ વન્દન, દેવ પૂજા, અને પ્રતિક્રમણ વગેરે સર્વ ક્રિયાઓને ભાવશ્રાવકો કરે છે. જૈનાગમ પુરસ્સર ધર્મ ક્રિયા કરનાર ભાવશ્રાવક, ખરેખર દાનાદિયતુર્વિધ ધર્મને સમ્યક્પણે સેવી શકે છે માટે દશમે ગુણ કહ્યા બાદ દાનાદિક ધર્મ વિશિષ્ટ અગ્યારમા ગુણને કહેવો જોઈએ.

ભાવશ્રાવકનો અગ્યારમો ગુણ.

અનિગૂર્હિતો સત્તિ—આય અવાહાઈ જહ બહું કુણઈ ।

આયરઈ તહા સુમઈ—દાણાઈ ચઝવિહં ધમ્મં ॥ ૧૧ ॥

ભાવાર્થ:—શક્તિ ગોપવ્યા સિવાય તેમજ પોતાના આત્માને અપાધા ન થાય, જેમ જળુ થાય તેમ સુમતિ ભાવશ્રાવક. દાનાદિક ચાર પ્રકારના ધર્મને આદરે છે.

પોતાના આત્માની શક્તિ પ્રમાણે ભાવશ્રાવક, ચતુર્વિધ ધર્મને કરે છે. વધુ ધનવાળો હોય તો અતિ તૃષ્ણાવાળો થતો નથી. અલ્પ લક્ષ્મી હોય તો ધણો ઉદાર થતો નથી. કારણ કે અલ્પલક્ષ્મી છતાં ધણો ઉદાર થાય તો સર્વ સંપત્તિનો અભાવ થાય અને તેથી ગૃહસંસાર ચલાવતાં અનેક જાતની મુશ્કેલીઓ નડવાથી ધર્મને પણ સાધી શકે નહીં. ભાવશ્રાવકે શ્રાવક પ્રમાણે દાન કરવું. નકામા કુલણુજીની પેઠે કુલાઈ જઈને કુપાત્રમાં લક્ષ્મીનું દાન કરવું હિતાવહ જણાતું નથી. શ્રાવક પ્રમાણે દાન કરનાર યવું અને શ્રાવક પ્રમાણે ખર્ચ રાખનાર થવું. અને શ્રાવક પ્રમાણે ભંડારમાં દ્રવ્ય સ્થાપનાર થવું, યથાશક્તિ જ્ઞાનક્ષેત્રમાં ધન વાપરવું. દાનગુણના ધણા ભેદ છે. અભયદાન, સુપાત્રદાન, ઉચિતદાન, અનુકંપાદાન અને કીર્તિદાન. એ પંચ દાનમાં અભયદાન અને સુપાત્રદાન. મુક્તિ અને સ્વર્ગલોકને આપવા સમર્થ થાય છે. સુપાત્રમાં દાન દેવાથી આત્માની ઉચ્ચ દશા થાય છે. ભક્તિ અને બહુ માનપૂર્વક હર્ષોલ્લાસ વધતાં દાન કરવાથી ધણું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. પરિણામિક બુદ્ધિવાળો શ્રાવક-શીયળને પણ યથાશક્તિ આદરે છે. તપને પણ આદરે છે. તેમજ દરેક ધર્માનુષ્ઠાનોમાં ભાવની અધિકતાને ધારણ કરે છે. દાનાદિક ચતુર્વિધ ધર્મના અનુક્રમના પૂર્ણ રહસ્યને જાણે છે અને ચાર પ્રકારના ધર્મનું ચઢતે ભાવે સેવન કરે છે.

જ્ઞાનદાન, અભયદાન અને ધર્મોપકરણદાન એ ત્રણ પ્રકારનું દાન કહ્યું છે. જિનેશ્વર કથિતસિદ્ધાન્તોનું જે જ્ઞાન તેના દાન સમાન અન્ય કોઈ દાન નથી. આજીવિકા માટે અનેક પ્રકારના હુત્તર વગેરેનું જે જ્ઞાન તે ખરેખર સંસાર હેતુબૂત હોવાથી અજ્ઞાનજ છે. જિનવાણીનું દાન તેજ સત્યદાન છે. જ્ઞાનદાન આપનારા સુનિવરો જગત્ને આંખો આપી શકે છે. જૈન આગમોનું જ્ઞાનદાન આપનારોજ ખરેખર અભયદાન દેવાને સમર્થ થાય છે. જ્ઞાનચક્ષુનું દાન દેવાથી જગત્ લોકો સર્વ વસ્તુઓને સારી રીતે દેખી શકે છે અને તેથી પોતાની ઉત્તતિના માર્ગોને સ્વયમેવ શોધી લે છે. જ્ઞાન વિનાનો મનુષ્ય સત્ય તત્ત્વને દેખી શકવાને સમર્થ થતો નથી. જ્ઞાનચક્ષુથી સત્ય માર્ગમાં ચાલી શકાય છે. જ્ઞાનદાન દેવાથી કરોડો મનુષ્યો જૈન તત્ત્વને જાણી આત્મ કલ્યાણ કરી શકે છે, ભાવશ્રાવક અન્ય મનુષ્યોને જ્ઞાન અને અભય આદિ દેવામાં યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરે છે શીયલથી કાયા મજબુત રહે છે. મગજ પણ થાકી જતું નથી અને લાંબા વખત સુધી એક વસ્તુ સંબંધી વિચાર કરી શકાય છે અને તેથી સમયની શક્તિ પણ વૃદ્ધિ થાય છે. ભાવશ્રાવક પોતાનાં સંતાનોને બાળલગ્નની હોળીમાં નાંખતો નથી, સ્વદારા સંતોષ રાખતો

શ્રાવક ધર્મ સ્વરૂપ.

૩૬૭

છતો અન્ય સ્ત્રીઓનો લાગ કરે છે. વિશેષતઃ મૈથુનની પ્રવૃત્તિમાં પડતો નથી અને તેથી તે સ્ત્રીરીતો મજબુત બાંધો જાળવી રાખીને વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ સારી રીતે ધર્મ વર્ણને સાધી શકે છે. બ્રહ્મચર્યને યથાશક્તિ ધારણ કરનાર ભાવશ્રાવક પોતાના મગજની આરોગ્યતાને જાળવી રાખે છે, અને તેથી તે મનમાં ઉત્પન્ન થતી અનેક ઇચ્છાઓને દાબી દેવામાં સમર્થ બને છે. અયોગ્ય ઇચ્છાઓને દાબી દેવી તેજ વસ્તુતઃ તપ કહેવાય છે. મગજની આરોગ્યતાથી વિચારો પણ ઘડી ઘડીમાં ફરી જતા નથી અને તેથી મજબુત મન કરી શકાય છે અને મજબુત મન થતાં ધારેલા વિચારો કરતાં ખરાબ ઇચ્છાના વિચારો એકદમ મનમાં ઉત્પન્ન થઈ શકતા નથી અને તેથી ભાવશ્રાવક વૈષયિક ઇચ્છાઓનો નિરોધ આદિ તપશ્ચર્યા પાળવા સમર્થ બની શકે છે. મનને નિયમિત સ્થિતિમાં લાવવાથી તપશ્ચર્યા ગુણ પ્રતિદિન ખીલતો જાય છે અને તેથી પૌદ્ગલિક વસ્તુઓ સંબંધી ઇચ્છા ઉતરવાથી આત્મા પોતાના સ્વરૂપ તરફ વળે છે અને તેથી અઠ્ઠાવીશ લખિંધયો પૈકી ગમે તેવી લખિંધયો મેળવવા સમર્થ થાય છે પોતાના આત્માના ગુણોમાં પરમ વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થવાથી દરેક ધર્મ ક્રિયાઓ કરતાં તેનો ભાવ વધે છે અને ભાવના ઉલ્લાસને ધારણ કરતો છતો ગુણ સ્થાનકનાં પગથીયાંપર ચઢતો જાય છે અને દોષરૂપ મેલનો અનુક્રમે નાશ કરતો જાય છે, તપશ્ચર્યાથી મનની સ્થિરતા વૃદ્ધિ પામે છે અને તેથી ધર્મ બાબતોમાં અપૂર્વ ભાવની જગૃતિ થાય છે અને તેથી તે વખત આવે ભાગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરી સાધુ થઈ કરોડો મનુષ્યોને તારવા સમર્થ થાય છે અને પોતે પણ તરે છે, માટે ઉત્તમ એવો અગ્યારમો ગુણ પ્રાપ્ત કરવા નરનારીઓએ પ્રયત્ન કરવો જઈએ. આ પ્રમાણે દાનાદિકમાં જે પ્રવૃત્તિ કરે છે તે ધર્મ ક્રિયાઓમાં લાજ ધારતો નથી માટે અગ્યારમો ગુણ કહ્યા બાદ બારમા ગુણનું વર્ણન કરે છે.

ભાવશ્રાવકનો બારમો ગુણ.

હિયમણવજ્જં કિરિયં—ચિંતામણિરયણ દુલ્લહં લહિજં;

સમ્મં સમાયરંતો—નય લજ્જઈ મુદ્ધ હસિઓવિ ॥ ૧૨ ॥

ભાવાર્થ—ચિંતામણિ રત્નની પેઠે દુર્લભ હિતકારી નિર્દોષ ક્રિયા પામીને તેને આચરતો થકો મૂઢ જનના હસવાથી ભાવશ્રાવક લજ્જનયમાન થતો નથી.

હિત એટલે આ ભવમાં અને પરભવમાં કલ્યાણ કરનાર અને અન-વધ (પાપરહિત) જિનપૂજન વગેરેને સમ્યગ્રીત્યા પ્રતિક્રમણ વગેરેને આચ.

૩૬૮

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

રતો થકો ભાવશ્રાવક મૂઢોના હસવાથી લજ્જામયમાન થતો નથી. જેઓએ જૈનધર્મની ક્રિયાઓનું રહસ્ય જાણ્યું નથી. તેઓ ધાર્મિકક્રિયા કરનારાઓને હસી કાઢે એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી, ધર્મની ક્રિયાઓથી અનુ એવા લોકોની હાંસીથી ભાવશ્રાવકો ધર્મ ક્રિયા કરતાં શરમાતા નથી. તેમજ કાઠનાથી ડરી જમને ધર્મ ક્રિયાઓથી પરાડ્મુખ પણ રહેતા નથી, ધાર્મિક ક્રિયાઓનાં રહસ્યો જાણીને તતતત ક્રિયાઓને પ્રેમથી આદરે છે. અમુક બાપાના પ્રેક્ષકો વગેરે કેટલાક સુધરેલાનો કંઈકો રાખનાર ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરતાં અમારી અન્ય સુધરેલા લોકો મશ્કરી કરશે. એવું જાણી ધર્મની ક્રિયાઓને આચરવાથી દૂર રહે છે. એમ પણ જીવે જીવે કારણથી ધર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરતાં શરમાય છે અને તેથી તેઓ મૂઢ લોકોની ટીકાથી ડરકુમીઆં જેવા બની જાય છે. આવા પ્રકારના શ્રાવકો ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં પ્રવૃત્તિ કરી શકતા નથી. ધર્મની ક્રિયા કરવામાં લજ્જા રાખે છે તે ખરેખર મૂર્ખ છે. પોતાના હિતને તે સમજી શકતો નથી. ભાવશ્રાવકો વખતસર ધાર્મિક ક્રિયાઓને આદરભાવથી આચરે છે. કાઠ ધર્મનું પૂતળું, ભગત વગેરે શબ્દોથી ચીડવે તોપણ તે ધાર્મિક ક્રિયાઓનાં રહસ્યોને પૂર્ણપણે સમજીને ક્રિયાઓને આચરે છે. ચિન્તામણિ રત્ન કરતાં પણ અનન્ત ગુણ અધિક એવી ધર્મ ક્રિયાને સમજીને તેમાં આદરભાવથી પ્રવૃત્તિ કરે છે કેટલાક લોકો સમ્મુચ્છિમની પેઠે અથવા ગાડરીયા પ્રવાહની પેઠે ધાર્મિક ક્રિયાનું ઉદ્દેશપૂર્વક મૂળ રહસ્ય જાણ્યા વિના તેમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે. તેથી તે ધાર્મિક ક્રિયા વડે સાધ્ય તત્વને સાધી શકતા નથી, માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓનું ઉદ્દેશપૂર્વક મૂળ રહસ્ય જાણવું જોઈએ અને ધર્મ ક્રિયા કરતાં કાઠ પણ લજ્જા આદિ કારણથી જરા માત્ર સંકોચાવું જોઈએ નહીં. ભાવશ્રાવકો સમ્યગ્જ્ઞાનથી તત્ત્વને જાણીને પશ્ચાત્ આદરવા યોગ્યને આદરે છે. પોતાના અધિકારે પ્રાપ્ત લયેહું ચારિત્ર ઉચ્ચ કરવા પ્રયત્ન કરે છે. દેશ વિરતિ ધર્મ ક્રિયામાં પ્રવૃત્તિ કરીને આત્મ કલ્યાણ કરે છે, સિદ્ધાન્તોના આધારે ધાર્મિક ક્રિયાઓને આદરવી જોઈએ. ભાવશ્રાવકો યથાશક્તિ ક્રિયામાં આદર કરે છે પણ અન્ય મનુષ્યોની નિન્દા કરતા નથી. ક્રિયાનું અજીણું નિન્દા છે. જે ક્રિયાવાદી હોય છે તે પ્રાયઃ નિન્દા કરનારો હોય છે. માટે ભાવશ્રાવકોએ ધાર્મિક ક્રિયાઓને કરતાં નિન્દા વગેરે દોષોની ઉત્પત્તિ ન થાય તેમ ઉપયોગ રાખવો એમ વસ્તુતઃ સિદ્ધિ હરે છે. આત્માની શુદ્ધિ માટે ભાવશ્રાવકો ધર્મક્રિયા કરે છે તેથી તે રાગદ્વેષથી દૂર રહે છે માટે ખારમો ગુણ કહ્યા બાદ હવે ભાવશ્રાવકના તેરમા ગુણને કહે છે.

શ્રાવક ધર્મ સ્વરૂપ.

૩૬૯

ભાવશ્રાવકનો તેરમો ગુણ.

દેહદ્વિર્દે નિવંધન-ધનસયનાહારગેહમાર્ગસુ;

નિવસદ્ અરત્તદુષ્ટો-સંસારગણસુ ભાવેસુ ॥ ૧૩ ॥

ભાવાર્થ:—શરીરસ્થિતિ હેતુભૂત ધન, સ્વજન, આહાર, અને ગૃહ વગેરે સાંસારિક ભાવામાં ભાવશ્રાવક અરત્તદ્વિષ્ટ થઇને રહે છે.

દેહની રક્ષણતા કરનારા પદાર્થોમાં, ભાવશ્રાવક રાગ ધારણ કરતો નથી. તેમજ દેહને પ્રતિકૂળ એવા પદાર્થોમાં દ્રેષ પણ કરતો નથી, શરીરની સુખાકારી રહે એવા પદાર્થોપર રાગ ધારણ કરવાથી કાંઈ વિશેષ ફળ પ્રાપ્ત થતું નથી, તેમજ દેહને પ્રતિકૂળ જણાય એવા પદાર્થોપર દ્રેષ ધારણ કરવાથી પણ કાંઈ વિશેષ ફળ પ્રાપ્ત થતું નથી. દેહને જે પદાર્થ હાલ સાતુકૂળ હોય છે તે કેટલાક દિવસ પશ્ચાત્ દેહને પ્રતિકૂળ લાગે છે, અને જે પદાર્થો પ્રતિકૂળ લાગે છે તેજ પદાર્થો પ્રસંગ પામીને સાતુકૂળતાને પામે છે. વસ્તુતઃ જ્ઞાનદષ્ટિથી વિચારીએ તો જડ પદાર્થોમાં સાતુકૂળ અને પ્રતિકૂળ યુક્તિ કરવી તે યોગ્ય નથી. જડ પદાર્થોમાં સાતુકૂળત્વ કે પ્રતિકૂળત્વ, વસ્તુતઃ જોતાં નથી. મનમાં જેવી કલ્પના થાય તેવું પરવસ્તુમાં સાતુકૂળત્વ વા પ્રતિકૂળત્વ ભાસે છે. મનની કલ્પનાથી વાસ્તવિક સુખની પ્રાપ્તિ થતી નથી. ભાવશ્રાવકો આજીવિકાના મદદકારોમાં પણ અરત્તદ્વિષ્ટ ભાવને ધારણ કરે છે. ભાવશ્રાવકો પુત્ર, પુત્રી, સગાંબહાલાં, ધન, આહાર, ધર, ઘોડા, ગાડી, વાડી, અને શસ્ત્ર વગેરે અનેક પદાર્થોપર રાગ અગર દ્રેષભાવને ધારણ કરતા નથી. જળમાં કમલ રહે છે પણ તે જેમ જળથી લેપાતું નથી તેમ ભાવશ્રાવકો સંસાર વ્યવહારમાં રહે છે પણ તેથી લેપાતા નથી. આવો અરત્તદ્વિષ્ટ ભાવ પ્રાપ્ત થવો દુર્લભ છે. કેટલાક પોતાની મેજે માની લે તો ભલે માની લે, પણ વસ્તુતઃ તેવી દશા પ્રાપ્ત કરવી મહા દુર્લભ છે. તેમજ અરત્તદ્વિષ્ટ ભાવ પ્રાપ્ત કર્યા વિના ભાવ શ્રાવકત્વ પ્રાપ્ત કરવું પણ મહા દુર્લભ છે. એકદમ આવી અરત્તદ્વિષ્ટ દશા પ્રાપ્ત કરી શકાતી નથી. અતુભવજ્ઞાન જેમ જેમ વૃદ્ધિ પામે છે તેમ તેમ આવી દશામાં પ્રવેશ થતો જાય છે. સંસારના પદાર્થો પાસે રહેવું તેમ છતાં તેમાં રાગ કે દ્રેષથી લેપાતું નહીં એ કાંઈ સામાન્ય વાત નથી. અરત્તદ્વિષ્ટભાવ પ્રાપ્ત કરવા માટે અધ્યાત્મજ્ઞાનની અત્યંત આવશ્યકતા છે. તેમજ જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યની પણ અત્યંત આવશ્યકતા છે. ધર્મક્રિયા કરવાની પણ આવશ્યકતા છે. જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય અને અધ્યાત્મજ્ઞાનના અભ્યાસથી ભાવશ્રાવકો અરત્તદ્વિષ્ટગુણ પ્રાપ્ત કરવાને અધિકારી બને છે. અને જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યવડે રાગાદિક મનમાં ઉત્પન્ન થતાંજ અટકાવે છે. તેઓ વિચારે છે કે

૩૭૦

શ્રાવક ધર્મ સ્વરૂપ.

દુનિયાની કોઈ પણ વસ્તુ ખરેખર આત્માની સાથે આવનાર નથી. આત્મા દુનિયાના સકળ પદાર્થો તજીને પરભવમાં ચાલ્યો જાય છે. દુનિયાની વસ્તુઓમાં અહં મમત્વ ભાવની કલ્પના જૂઠી છે. ભાવશ્રાવકો, સંસાર વ્યવહારને ઉચિત એવાં દુનિયાનાં કાર્યો કરે છે પણ અન્તરથી તો તેઓ ન્યારા રહે છે, અર્થાત્ બાહ્યકાર્યોમાં રાગ વા દ્વેષથી સુંઝાતા નથી. કોઈના ઉપર વૈર કરતા નથી. કોઈના ઉપર રાગ કરતા નથી. કોઈનું ઉંધું વાળવા પ્રવૃત્તિ કરતા નથી. કોઈની મસ્કરી કરીને ક્લેશ ઉત્પન્ન કરતા નથી. કોઈની સાથે વૈરની પરંપરાને વધારતા નથી. ભાવશ્રાવકો પોતાના ગુણુસ્થાનકની હદ પ્રમાણે અરક્તદિષ્ટભાવને ધારણ કરીને જૈન ધર્મની આરાધના કરે છે અને તેથી તે વખત આવે સાધુની દીક્ષા અંગીકાર કરીને સર્વ વિરતિરૂપ ઉત્તમ ચારિત્ર પાળવાને સમર્થ બને છે અને કર્મોનો ક્ષય કરે છે. માટે તેરમા ગુણુસ્થાનકને પ્રાપ્ત કરવા માટે પુરૂષો અને બહેનોએ ઉદ્યમ કરવો જોઈએ. જે શ્રાવક, અરક્તદિષ્ટ ભાવને ધારણ કરે છે તેજ મધ્યસ્થ ગુણુને પ્રાપ્ત કરી શકે છે માટે તેરમા ગુણુનું વર્ણન કર્યા બાદ ચૌદમા ગુણુનું વર્ણન કરે છે.

ભાવશ્રાવકનો ચૌદમો ગુણ.

ઉવસમસારવિચારો—બાહિજ્ઞઙ નવ રાગ દોસેહિં;

મઙ્ગલ્યો હિયકામી—અસગ્ગહં સન્વહાચયઈ ॥ ૧૪ ॥

ભાવાર્થ—ઉપશમસાર વિચારવાળો ભાવશ્રાવક રાગદ્વેષથી પરભવ પામતો નથી. હિતકામી મધ્યસ્થ ભાવશ્રાવક સર્વ પ્રકારે કદાચહનો ત્યાગ કરે છે. રાગાદિ કષાયોને દબાવવા તેને ઉપશમ કહે છે. ઉપશમભાવવડે જે ધર્મોદિકતું સ્વરૂપ વિચારે છે તે કોઈ પણ પક્ષમાં પડતો નથી. મેં ધણા લોકો સમજ્યા આ પક્ષ સ્વીકાર્યો છે અને ધણા લોકોએ મારા પક્ષને પ્રમાણ કહ્યો છે માટે તે માનેલા પક્ષને હવે કેમ તજી દઉં એમ વિચારીને પોતાના અસત્ પક્ષના અનુરાગમાં પડતો નથી અને તેથી તે ભાવશ્રાવક અમારો આ શત્રુ છે, કેમકે તે અમારા પક્ષનો દ્વેષક છે માટે સામાને હલકો પાડી તેની પ્રતિજ્ઞા ધટાડું એવી દ્વેષ ભાવનાને તે કરતો નથી. પોતે જે પક્ષ પકડ્યો હોય તે ખોટો હોય તોપણ પુષ્ટિ કર્યા કરે એવી કદાચહી માણસોને ટેવ હોય છે. પણ જે મધ્યસ્થ હોય છે તે તો જ્ઞાનદષ્ટિથી સર્વ બાબતનું મનન કરી સત્ય સિદ્ધાન્તને અંગીકાર કરે છે. મનમાં હિતની ઇચ્છાને ધારણ કરી સત્યને અવલંબે છે. પરસ્પર ગમ્મણમાં પડેલા મતભેદોનું સૂક્ષ્મ દષ્ટિથી મનન કરે છે. ગીતાર્થ ગુરૂના ઉપદેશનું સમ્યગ્રીત્યા પાન કરવાને તે સમર્થ થાય છે. આગમયુક્તિથી ધર્મતત્ત્વોને સમજે છે. લોહઆહક વાણીયાની પેઠે મેં

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

૩૭૧

અહું તે સાચું એવું માનતો નથી. જે મધ્યસ્થ હોય તે ભાવશ્રાવકત્વ પામવાને યોગ્ય ગણાય છે. જે કોઈ દષ્ટિરાગથી એકાન્ત કદાચક્ર કરે છે તે ભાવશ્રાવકપણું પામવાનો અધિકારી બનતો નથી. પરદેશી રાજ્યએ મધ્યસ્થ દષ્ટિથી જે કેશીકુમારનો બોધ સાંભળ્યો તો સમકિત પામ્યો. જૈન શાસ્ત્રોમાં અનેક બાબતોના પાઠો આવે છે તેમાં કોઈ પાઠ સંબંધી પોતાની બુદ્ધિથી કદાચક્ર પકડી લેવામાં આવે તો ઉત્સૂત્ર બોલવાનો મહાન્ દોષ પ્રાપ્ત થાય છે. માટે ભાવશ્રાવકો સર્વથા પ્રકારે અસહચક્રનો ત્યાગ કરે છે. જે મધ્યસ્થ હોય છે તે અસંબદ્ધગુણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે માટે હવે ચૌદમા ગુણ બાદ પંદરમા ગુણનું વર્ણન કરે છે.

ભાવશ્રાવકનો પંદરમો ગુણ.

ભાવંતો અળવરયં-સ્વળભંગુરયં સમત્યક્ત્યૂર્ણં;

સંબદ્ધોવિ ધળાઈસુ-વજ્જઈ પહિવંધસંબંધં ॥ ૧૫ ॥

ભાવાર્થ—સર્વ વસ્તુઓની ક્ષણબંધુરતાને પ્રતિદિન ભાવતો છતો, બાહ્ય થી ધનાદિકમાં જોડાયેલો છતો પણ અન્તરથી પ્રતિબંધનો ત્યાગ કરે છે.

જગતમાં સર્વ વસ્તુઓ ક્ષણબંધુર છે. ક્ષણે ક્ષણે વસ્તુઓનાં રૂપ બદલાય છે. શરીર પણ સદાકાળ એક સરખું રહેતું નથી. શરીરમાં અનેક પ્રકારના રોગ બર્ષા છે. શરીરની ઉત્પત્તિ થઈ છે તો તેનો એક દિવસ નાશ થાય છે. જે બાહ્યાવસ્થામાં શરીર હોય છે તે યુવાવસ્થામાં ફરી જાય છે અને જે યુવાવસ્થામાં હોય છે તે વૃદ્ધાવસ્થામાં ફરી જાય છે. કેટલાકોનાં શરીર સ્મશાનમાં ફટાયાં અને કેટલાકોનાં શરીર સ્મશાનમાં બળ્યાં. જે મોટા ચોક્કાઓ પૂર્વે હતા તેઓનાં શરીરની ખાખ પણ હાલ મળતી નથી, વૈરાગી ભાવશ્રાવક આવી શરીરની ક્ષણબંધુરતા ભાવતો છતો અન્તરથી શરીરપ્રતિ મમત્વ ધારણ કરતો નથી. કુંડુંબ, હાથી, ઘોડા, ધન, હવેલી, દુકાન, અને બગીચા વગેરેનો બાહ્યથી સંબંધ રાખતો છતો પણ અન્તરથી ન્યારો રહે છે. દુનિયાની વસ્તુઓનો લાભ થાય છે તોપણ હર્ષ થતો નથી અને સ્વજન, ધન વગેરેનો કદાપિ નાશ થાય છે તો શોકસાગરમાં ડુબી જતો નથી. નવવિધ પરિચ્છેદમાં પણ બાહ્યથી તે સંબંધવાળો દેખાય છે, પણ અન્તરથી તો કાંસાના પાત્રની પેઠે નિર્લેપ રહે છે. ભાવશ્રાવક, અન્તરથી ઉત્તમ અપ્રતિબદ્ધતાને ધારણ કરતો છતો બાહ્યમાં વિષ્ટામાં મગ્ન બૂંડની પેઠે મુંઝાતો નથી. બાહ્ય પદાર્થોના સંબંધથી આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન તે કરતો નથી. બાહ્યપદાર્થોની પ્રાપ્તિ માટે હાથવરાળ કરી અનેક પ્રકારની ચિન્તાઓ કરી દીન બની જતો નથી. બાહ્ય વસ્તુઓનો સંયોગ એજ ઇષ્ટ કર્તવ્ય છે એમ મનમાં નિશ્ચય કરતો

૩૭૨

શ્રાવક ધર્મે સ્વરૂપ.

નથી. અન્તરથી અપ્રતિબદ્ધ હોઈ બાહ્યતા પ્રતિબંધને પણ ભાવશ્રાવક વખત આવે છતે તે તજીને ભાગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરે છે. ભાવશ્રાવકો શરીરને ધોષે છે તે ધર્માદિની પુષ્ટિ માટેજ સમજવું. સંસારમાં જે જે પદાર્થોના સંબંધ થાય છે તે તે ક્ષણિક છે એમ નિશ્ચય થવાથી ભાવશ્રાવક સંસારમાં આસક્તિ કરતો નથી. ગૃહસ્થાવાસના અધિકાર પ્રમાણે સાંસારિક ઉચિત સંબંધોના વ્યવહારને દેશકાળ પ્રમાણે સાચવે છે, પણ તેનું હૃદય જે જેવામાં આવે તો અપ્રતિબદ્ધ દેખાય છે. ભાવશ્રાવકની આવી ઉત્તમદશાથી રાગદ્વેષના પરિણામ બહુ હુખા પડી જાય છે. ધાવમાતા જેમ બાળકને ખેલાવે છે પણ અન્તરથી તેને સંબંધ હોતો નથી, તેવી રીતે ભાવશ્રાવક પ્રતિબંધ સંબંધનો ત્યાગ કરે છે અને તેથી અવસર આવે તેવો ભાવશ્રાવક દીક્ષા અંગીકાર કરે છે તો સાધુ થયા બાદ વાયુની પેઠે અપ્રતિબદ્ધતાએ વિચરે છે અને મૂર્છારૂપ પરિવ્રજમાં ફસાતો નથી. ઉત્તમ એવો ભાવશ્રાવકનો પંદરમો ગુણ પ્રાપ્ત કરવા મનુષ્યોએ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. પ્રતિબંધ સંબંધને ત્યાગ કરનાર સંસારમાં પરના અનુરોધવડે ફક્ત કામભોગમાં પ્રવર્તે છે. માટે પંદરમો ગુણ કલ્યાણ બાદ હવે સોળમા ગુણને કહે છે.

ભાવ શ્રાવકનો સોઝમો ગુણ.

સંસાર વિરત્તમણો-મોગુવમોગો ન તિત્તિહેવસિ ।

નાઉં પરાણુરોહા-પવત્તણ કામમોણસુ ॥ ૧૬ ॥

ભાવાર્થ:—સંસારથી વિરક્ત મનવાળો ભોગોપભોગને તૃપ્તિહેતુશ્રુત નથી. એમ જાણીને ફક્ત વરના અનુરોધથી (સ્વજનાદિની દાક્ષિણ્યતાથી) કામભોગોમાં પ્રવર્તે છે.

ભાવશ્રાવક એમ જાણે છે કે આ સંસાર અનેક દુઃખથી ભરપૂર છે. પ્રથમ તો સંસારમાં ગર્ભાવાસનું દુઃખ સુખથી કથ્યું ન જાય તેવું છે. વૃદ્ધાવસ્થાનું દુઃખ તેમજ રોગ અને ક્ષુધા વગેરેથી થતાં દુઃખોનો પાર આવે તેમ નથી. આત્માર્થી મનુષ્ય અસાર એવા સંસારથી વિરક્ત થાય છે, અને ભોગ અને ઉપભોગના પદાર્થોને તૃપ્તિના હેતુશ્રુત માનતો નથી. જે એકવાર ભોગવવામાં આવે છે તેને ભોગ કહે છે અને જે વારંવાર ભોગવવામાં આવે છે તેને ઉપભોગ કહે છે. આહાર, ઔષધ વગેરે ભોગ પદાર્થો છે. ધર, શય્યા, અને વસ્ત્ર વગેરે ઉપભોગ પદાર્થો છે. ભોગ અને ઉપભોગ પદાર્થોથી ઈર્ષ, ચન્દ્ર, ચકવર્તિ જેવાંઓને કદી સુખ થયું નથી અને ભવિષ્યમાં થનાર નથી. ભોગ અને ઉપભોગના પદાર્થોને ભોગવનારાંઓ ઉલટા તે તે પદાર્થોથી કેટલીક વખત દુઃખ થાય છે. આ અસાર સંસારમાં ભોગ અને ઉપભોગવડે સુખ લેવા મનુષ્યો

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

૩૭૩

રાત્રિ દીવસ ઉદય કરે છે, પણ અંતે બિચારા ચાકીને કહે છે કે અરે ! અમને કંઈ પણ સુખ મળ્યું નહીં. દુનિયામાં અનાદિકાળથી જીવ આહારનું બક્ષણ કરે છે તેનો જો દગલો કરવામાં આવે તો પર્વતો સહિત પૃથ્વીથી પણ વધી પડે. સમુદ્ર કરતાં આ જીવે અધિક જળનું પાન કર્યું તોપણ હજી તેથી તૃપ્તિ થઈ નથી અને બવિષ્યમાં થવાની નથી. આ જીવે કુલ, ફળ વગેરે પણ ધણાં પૂર્વકાળમાં વાપર્યા અને હજી વાપરે છે તોપણ તેથી તૃપ્તિ થઈ નથી અને થવાની નથી. દેવતાઓ ધણા કાળ પર્યંત ભોગો ભોગવે છે તોપણ તેનાથી અનંતે બ્રહ્મ થાય છે અને શોક વગેરેથી દુઃખના સાગરમાં ડુબકીઓ મારે છે. ભોગને માટે આત્મા છે કે આત્માને માટે ભોગ છે ? આત્મા ભોગને ભોગવવાથી કદી શાન્તિ પામનાર છે ? શું આજ સુધી કોઈએ બાહ્યના ભોગોથી નિત્ય શાન્તિ પ્રાપ્ત કરી છે ? અલખત કહેવું પડશે કે બાહ્ય પદાર્થોને ભોગરૂપ કદપીને મિથ્યા પ્રયત્ન કરાય છે. ભોગને ભોગવવામાં સુખ છે, સુખ છે, એમ માનીને સો વર્ષ પર્યંત તેઓને ભોગવ્યા કરો અને અંતે અનુભવથી તમારે કહેવું પડશે કે ભોગોથી સુખ થયું નથી અને હવે થશે નહીં. ભોગ પદાર્થો કંઈ મનુષ્યોને સુખ આપવા ઉત્પન્ન થયા નથી અને તેમનામાં મનુષ્યોને સુખ આમવાનું સામર્થ્ય પણ નથી, તેમ છતાં મૂઠ જીવો, કૃતરૂં જેમ હાડકાને (અસ્થિને) કરડે અને લોહી નીકળે છે તોપણ મૂકવું નથી તેમ ભોગપદાર્થોમાં રાત્રીમાચીને રહે છે, અને તેમાંજ પોતાનું અમૃદ્ય જીવન હારે છે. બાવશ્રાવક તત્ત્વોનું સમ્યક્ સ્વરૂપ જાણે છે તેથી ભોગ અને ઉપભોગના પદાર્થોમાં રાગ કરતો નથી. ઉત્તમ એવો બાવશ્રાવક સર્ગાંબહારના વગેરેના અનુરોધથી કામભોગમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે. સારાંશ કે કામભોગમાં પોતે સુખપ્રુદ્ધિ ધારણ કરતો નથી. આવે બાવશ્રાવક આત્માની ઉચ્ચ દક્ષા કરવા સમર્થ થાય તેમાં જરા માત્ર આશ્ચર્ય નથી. બાવશ્રાવક આવી દક્ષાને પ્રાપ્ત કરીને જગતમાં અન્યોને ઉત્તમ જનની પેઠે સુધારવા સમર્થ થાય છે, તેવા પ્રકારનો બાવશ્રાવક કહેણી કરતાં રહેણીથી કરોડગણી અસર, અન્ય મનુષ્યો ઉપર કરે છે. જગતમાં કંઈની કરનારાઓ તો ધણા મળી આવે છે, પણ રહેણીમાં રહેનારા લાખ-માંથી નવ જેટલા પણ નીકળી શકતા નથી. સોળમા ગુણને ધારણ કરનાર બાવશ્રાવક, પોતાના કુટુંબને તથા નાતને પણ પોતાના ગુણોવડે આકર્ષે છે અને પોતાના ગુણોની સુગંધિવડે આસપાસના લોકોને સુગંધિત કરે છે. આવે શ્રાવક જ્ઞાનચર્યની પૂર્ણ દક્ષા પ્રાપ્ત કરવાને અધિકારી અને છે. પોતાના જળવડે જ્યારે વખત આવે તે શ્રાવક સાધુની દીક્ષાને અંગીકાર કરે છે

૩૭૪

શ્રાવક ધર્મ સ્વરૂપ.

ત્યારે અકામી અને અભોગીપણાની દશાને પ્રાપ્ત કરી લોકોમાં ચારિત્રના નમુના તરીકે પ્રસિદ્ધિને પામે છે. ગુણ ગગનમાં ચઢીને ગાજે છે તેમજ અવગુણ પણ ગગનમાં ચઢીને ગાજે છે. સોળમાં ગુણને પ્રાપ્ત કરનારો મનુષ્ય ભાવશ્રાવકપદનો અધિકારી બનીને અન્યોને પણ ભાવશ્રાવકનું પદ પ્રાપ્ત કરાવી શકે છે. એક સુધરે છે તો તે હજારોને સુધારે છે. તેમજ એક બગડેલો હજારોને બગાડે છે. એક ઉચે ચઢેલો હજારોને ઉચે ચડાવે છે. અને એક પડતો મનુષ્ય, હજારોને પાડવા સમર્થ થાય છે. આવા ઉત્તમ ગુણને ધારક ભાવશ્રાવક સંસારમાં રહ્યા છતાં પણ પ્રાયઃ સંસારથી લેપાતો નથી અને તેથી તે ગૃહાવાસનો ત્યાગ કરવાની બુદ્ધિથી ગૃહસ્થાવાસનું પાલન કરે છે. આજ હેતુને અનુસરીને સોળમાં ગુણ કલ્યાણાદ ભાવશ્રાવકના સત્તરમાં ગુણને કહે છે.

ભાવશ્રાવકનો સત્તરમો ગુણ.

વેસન્વ નિરાસંસા, અજ્ઞં કલ્હં ચયામિ ચિંતંતો;

પરકીર્યંપિ વ પાલ્હ, ગેહાવાસં સિદ્ધિલ ભાવો ॥ ૧૭ ॥

ભાવાર્થ—વેશ્યાવત્ પરિત્યક્ત આસ્થા બુદ્ધિવાળો અને શિથિલ ભાવવાળો આજ અગર કાલ સંસારને છોડીશ એમ વિચાર કરતો, છતાં પરાયાની પેઠે ગૃહાવાસનું પાલન કરે છે.

જેમ વેશ્યા, કામુક મનુષ્ય પાસેથી વધારે લાભનો અસંભવ ગણીને અદ્ય લાભ મેળવતી છતી વિચારે છે કે આજ કે કાલ એને તજીશ એમ નિશ્ચય કરીને મંદ આદરથી તેને સેવે છે. તેમ ભાવશ્રાવક પણ આજ કે કાલ ધરવાસને તજવો છે એવો સત્ય મનોરથ રાખીને પરાયાની પેઠે તેને પાળે છે. ગૃહાવાસમાં મંદ આદરવાળો રહે છે. ક્યારે પાપારંભના હેતુભૂત ગૃહાવાસને તજીને સંવરમયી દીક્ષાને અંગીકાર કરીશ ? ક્યારે હું શરીરપર પણ મમત્વ ભાવરહિત થયો છતાં ગુરના ચરણની સેવા કરતો છતાં નિર્દોષ આહારથી શરીર પોષીને નિવૃત્તિ સાધક બનીશ ? ક્યારે હું સુવર્ણની પેઠે મારા આત્માને ઉજ્જવલ તપ ચરણ કરણરૂપ અગ્નિમાં નાખીને સંપૂર્ણ મળથી રહિત કરીશ ? આવી ઉત્તમ દીક્ષાના મનોરથની ભાવના ભાવતો થકા પોતાના અધિકાર પ્રમાણે દીક્ષા લેવાના ઉપાયો કરે છે. પાંચરામાં પૂરેલા પંખીની માફક ભાવશ્રાવક સંસારગૃહવાસમાંથી છૂટવાના ખરા જીગરથી અનેક ઉપાયો કરે છે. તે ભાવશ્રાવક વેશ્યાની માફક ઉપરનો પ્રેમ દેખાડીને કુટુંબનું પ્રતિપાલન કરે છે તેથી તે ખરી રીતે જોતાં ઉદાસીનપણે સાંસારિક ક્રિયાઓને કરતો જાય છે. જેને ચારિત્રની સાથે ચિત્ત લાગ્યું છે તેનું પ્રાણાનતે પણ તેનાથી ચિત્ત છૂટતું નથી. ભાવશ્રાવક દીક્ષા લેવાને માટે તદ્દપી

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

૩૭૫

રહે છે, અનેક ક્ષણોથી કોઈ તેને સંસારમાં સુખ દેખાડે તોપણ તેનું ચિત્ત તેમાં ચોંટતું નથી. જેમ જેમ સંસારમાં રાગના હેતુઓને તે વિશેષતા દેખે છે તેમ તેમ તેનામાં વૈરાગ્યભાવ સ્ફુરતો જાય છે. ભાવશ્રાવકના મનમાં દીક્ષા લેવાની અત્યંત ઉત્કંઠા રહે છે. જેના મનમાં દીક્ષા લેવાનો ભાવ નથી તે શ્રાવક તરીકે ગણી શકાતો નથી. જેના મનમાં અહર્નિશ સાધુની દીક્ષા લેવાનો ભાવ વર્તે છે અને આજ અગર કાલ દીક્ષા અંગીકાર કરીશ; આવી ઉત્તમ ભાવના ભાવવાળાને ભાવશ્રાવક તરીકે જાણવો. આવો ઉત્તમ શ્રાવક વખત આવે છતાં જેવું મનમાં તેવું આચારમાં મૂકવાને કદી ચૂકતો નથી. અર્થાત્ તે ભાગવતી દીક્ષાને અંગીકાર કરે છે. આવો ઉત્તમ ભાવશ્રાવક ખરેખર સાધુ થવાને યોગ્ય છે. સત્તરમા ગુણને પ્રાપ્ત કરીને અનેક શ્રાવકોએ સાધુપદ અંગીકાર કર્યું-કરે છે અને ભવિષ્યમાં કરશે. નરનારીઓએ સત્તરમા ભાવશ્રાવકના ગુણને પ્રાપ્ત કરવા ખરા અંતઃકરણથી પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

આ પ્રમાણે ભાવશ્રાવકોના સત્તર ગુણોનું સ્વરૂપ જાણવું.

અત્ર કોઈ પૂછશે કે સ્ત્રી અને ઇન્દ્રિયવિષય એકજ બાબત છે. અરક્તદ્રિષ્ટ, મધ્યસ્થ અને અસંબદ્ધ, એ ત્રણ પણુ એકજ બાબત છે તથા ધર અને ધરવાળા પણુ એકજ બાબત છે એમાં કોઈ તફાવત દેખતો નથી, માટે પુનરકંત દોષ કેમ ન ગણાય ? તેનો ઉત્તર કે એ વાત સાચી છે, પણ દેશવિરતિ વિચિત્ર હોવાથી એકજ વિષયમાં પરિણામ નાનાપણું છે. એક પરિણામના પણુ જુદા જુદા વિષયભેદ પડે છે. માટે સર્વ ભેદનો નિષેધ કરવા માટે વિસ્તારથી કહેવાની જરૂર હોવાથી અત્ર પુનરકંતપણું નથી, એમ વ્યાખ્યાનની ગાથાઓથી જાણાવ્યું છે. માટે સૂક્ષ્મશુદ્ધિથી વિચારીને ખીજું સમાધાન લાગે તો તે પણુ કરી લેવું.

ગાથા.

इय सत्तरस गुणजुत्तो-जिणागमे भावसावगो भणिओ,

एस उण कुसल जोगा-लहइ लहुं भावसाहुत्तं ॥ १८ ॥

આ પ્રમાણે સત્તર ગુણ યુક્ત, જિનાગમમાં ભાવશ્રાવક કહ્યો છે, અને તે કુશળ યોગવડે ત્વરિત ખરા સાધુપણાને દીક્ષા અંગીકાર કરી પામે છે.

સત્તરગુણ સહિત શ્રાવક સાધુ થવાને યોગ્ય બને છે. ભાવ માટે સાધુરૂપ કાર્ય પ્રતિ ભાવશ્રાવકત્વ હેતુભૂત છે, માટે સત્તર ગુણ સહિત ભાવશ્રાવક ખરેખર ભાવ સાધુ કાર્ય પ્રતિ દ્રવ્યસાધુ પણાને યોગ્ય કહેવાય છે. માટીનો પિણ્ડ તે દ્રવ્ય ઘડો છે તેમ સત્તર ગુણ સહિત ભાવશ્રાવક તે દ્રવ્ય સાધુતાને યોગ્ય બને છે, અને અન્તે વખત આવે દ્રવ્ય સાધુરૂપ ભાવશ્રાવક શ્રી વીર

૩૭૬

આવક ધર્મ સ્વરૂપ.

પ્રભુએ કહેલી પંચમહાવ્રતરૂપ દીક્ષાને અંગીકાર કરીને ભાવસાધુપણું પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ થાય છે.

પુરૂષો અને બહેનોએ ભાવશ્રાવકપણું પ્રાપ્ત કરવા સદ્ગુરુની ઉપાસના-પૂર્વક ઉપયુક્ત ગુણોને હૃદયમાં પ્રગટાવવા જોઈએ. સાધુની દીકાઓ ન કરતાં ગ્રહસ્થ જૈનોએ શાસ્ત્રમાં કથ્યા મુજબ ભાવશ્રાવકના ગુણોને પ્રગટાવવા ખરેખર પોતાના અધિકાર પ્રમાણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ભાવશ્રાવકોજ સાધુ થવાના અધિકારી છે. ભાવશ્રાવકો જેવા ઉચ્ચ થશે, તેવાજ સાધુઓ ઉચ્ચ બનવાના છે. પોતાનામાં જે જે ગુણો ન પ્રગટ્યા હોય તે તે સતત ઉદ્યમથી પ્રગટાવવા. શાસ્ત્રોમાં શ્રાવકોને શ્રમણોપાસક કહ્યા છે. સાધુઓની જે સેવાભક્તિ કરનારા જે ભક્ત હોય તેને શ્રમણોપાસક (શ્રાવકો) જાણવા. સાધુનો વેષ પહેરીને સાધુના પંચમહાવ્રત પાળ્યા વિના ભાવસાધુપણું પ્રાપ્ત થતું નથી એમ શ્રાવકોએ સ્મરણમાં રાખવું જોઈએ. શ્રાવકોએ પોતાના અધિકાર પ્રમાણે ધર્મ, અર્થ, કામ, અને મોક્ષ એ ચારે વર્ગનું આરાધન કરવું જોઈએ. અત્યંત પ્રેમ અને ઉત્સાહથી શ્રાવકધર્મ પ્રાપ્ત કરવા માટે શ્રી સદ્ગુરુની દરરોજ ઉપાસના કરવી જોઈએ. ચક્રવર્તિ શહેનશાહ અને ઇન્દ્રનો વિનય જે કરવામાં આવે છે તેના કરતાં અધિક લોકોત્તર વિનયથી સદ્ગુરુની સેવાભક્તિ કરવી જોઈએ. પોતાની હદનું કદી ઉલ્લંઘન ન કરવું જોઈએ. શ્રી સદ્ગુરુની ઉપાસના કરવામાં ખામી ન રાખવી જોઈએ. ઉત્તમ એવા શ્રાવકો આ પ્રમાણે વર્તતા છતાં સર્વવિરતિ ગુણુસ્થાનક પ્રાપ્ત કરવાને બાગ્યશાળી બને છે અને અનંત સુખમય પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરે છે. ઐ શાન્તિ:

મુખર્ષિ વાલુકેશ્વર. સં. ૧૯૬૭ ચૈત્ર વદી ૫.

શ્લોક.

શ્રાદ્ધધર્મ સ્વરૂપે વૈ, ગુણાઃ શ્રાદ્ધસ્ય વર્ણિતાઃ

મોહમર્યાં સ્થિતિં કૃત્વા, બુદ્ધચન્દિમુનિના મુદા ॥ ૧ ॥

इति श्री परम गुरु सुखसागर महाराज शिष्य मुनि बुद्धिसागर
विरचितश्राद्धस्वरूप ग्रंथः समाप्तः ॥

ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ



વચનામૃત શુદ્ધિપત્ર.

પૃષ્ઠ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૫	૨૭	તાન્વત	તાવન્ત
૧૨	૨૯	તરંગાદિ	રાગાદિ
૨૦	૨૧	અગ્ની	અગ્ની
૨૩	૧૫	અન્ય	અન્યત્ર
”	૩૧	યેવેકે	યેવેકે
૨૪	૮	લોક;	લોક;
૨૭	૨૯	શિષ્ય	શિષ્ય
૩૧	૪	જ્ઞાનથી	જ્ઞાનની
૩૯	૫	તેને	તેનો
૪૫	૩	સંચય	સંચય
૪૮	૨૮	તારા	તારો
૫૦	૫	રાગી	રાગી
૫૪	૧૪	ગ્રહણ	ગ્રહક
”	૩૨	વસ્તુઓને	વસ્તુઓનો
૬૨	૧૬	આશ્રય	આશ્રવ
૬૩	૪	૨૪	૦
”	૭	ક્ષતા	ક્ષેતા
”	૧૯	અતે	અને
૬૬	૨૫	અદ્યો	અદ્યો
૬૯	૨૬	કરીકે	તરીકે
૭૧	૧૦	ચરિત્ર	ચારિત્ર
૫	૨	ભાતુભાવ	ભ્રાતુભાવ
૭૬	૭	પોરિશી પોરિશી	પોરિશી
૯	૨૮	ઉતરાધ્યયના	ઉતરાધ્યયનના
૯૧	૨૮	સાધુ વ્ય પૂજા	સાધુ દ્રવ્ય પૂજા
૯૮	૧૯	વિષ	વિષ

૨

પૃષ્ઠ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૧૦૪	૨૬	હતું	હતું
૧૦૫	૧૩	પદાર્થની	પદાર્થથી
૧૧૪	૨૪	રક	રંક
૧૧૬	૮	દશમાં	દશમાં
૧૨૧	૩	ગ્રહણ છે	ગ્રહણ કરે છે
૧૨૬	૨	કરી	કરી
૧૩૮	૪	પણ મુક્તિ	પણ અન્યને મુક્તિ
૧૩૯	૧૫	એક એવ આત્મ	એકાત્મ
૧૪૦	૫	યાશ	નાશ
”	૧૪	અનુપત્તિ	અનુપપત્તિ
૧૪૧	૧૩	આદ્ર શકતું	આદ્ર કરી શકતું
૧૪૨	૨૭	શંકરવિજય	શંકર દિગ્વિજય
૧૫૪	૩૨	હૃદયનાં	હૃદયમાં
૧૬૮	૮	ચતી નથી	ચાય છે
૧૭૨	૨૭	જીનેન્દ્ર	જીનેન્દ્ર
૨૦૪	૨૩	ભર	ભર
૨૦૬	૧૮	ગૃહસ્થાશ્રમમાં	ગૃહસ્થાશ્રમમાં
૨૦૬	૨૩	અને મંત્રી	મંત્રી અને
૨૦૭	૩૦	ગત્તા	જગત્તા
૨૧૩	૨૬	ગયાં હતાં	ગયા હતા
૨૧૫	૩૦	ચરિત્ર	ચારિત્ર
૨૧૯	૮	નિન્દા	નિન્દા
૨૪૯	૨૮	પ	શેષ
૨૪૯	૨૮	નિન્દા	નિન્દા
૨૫૫	૧૭	જે	ને
”	૩૨	રાગી	રાગી
૨૫૬	૨૬	દેવ	દેહ
૨૬૭	૧૭	આત્મ	આત્મ

૩

શુભાશુરાગકલક શુદ્ધિપત્ર.

પૃષ્ઠ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૨૭૮	૨૦	ધમ	ધર્મ
૨૮૭-૯૦	૨૩-૧૬	કતા	કર્તા
૨૯૦	૨૪	બોલતા	બોલવા

આવકધર્મ સ્વરૂપ લા. ૧ લો શુદ્ધિપત્ર.

૩૦૨	૧૪	છિ ૧	છિદ્રો
૩૦૮	૧૧	અ ૨	અકુર
૩૨૧	૧૨	શત્રુઓ	શત્રુઓ
૩૨૪	૮	બને	બને
૩૨૫	૧૭	ભાવથી	ભાવની
૩૨૬	૧૦	ચળ	ળય
૩૩૪	૨૬	લલ્લો	લલ્લો

આવકધર્મ સ્વરૂપ લા. ૨ નો શુદ્ધિપત્ર.

૩૪૧	૨૪	તેનાં	તેવાં
૩૫૦	૨	વાંચવા	વંચવા
૩૫૮	૪	દે	કે
„	૨૧	કોધા	કોડા
૩૬૩	૨૭	કારક,	કારક લોક સંજ્ઞાને પરિહરે છે.
૩૬૮	૨૩	થયેલું	થયેલું
૩૬૯	૫	ભાવામાં	ભાવમાં
૩૭૨	૨૦	વરના	પરના
૩૭૩	૧૬	આમવાનું	આપવાનું

મુચ્ચના.—હસ્ત-દીર્ઘ અને ટુટેલ કે પડી ગયેલા ટાઇપની શુદ્ધો સુત્રોએ ઉપયોગ રાખી સુધારી લેવી, તેમજ શુદ્ધિપત્રકમાં જણાવેલી સહો સુધારી લેઈ, વાંચવું.

૪

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી ગ્રન્થમાળા-પ્રગટ થયેલ ગ્રન્થો.

ગ્રન્થાંક.	કો.	ર.	આ.	પા.
૦. ભજનપદ સંગ્રહ ભાગ ૧ લો	૦	૮	૦	
૧. અધ્યાત્મ વ્યાખ્યાન માળા	૦	૪	૦	
૨. ભજનપદ સંગ્રહ ભાગ ૨ જો	૦	૮	૦	
૩. „ ભાગ ૩ જો	૦	૮	૦	
૪. સમાધિ સતકમ્	૦	૮	૦	
૫. અનુભવ પચ્ચિશી	૦	૮	૦	
૬. આત્મ પ્રદીપ	૦	૮	૦	
૭. ભજનપદ સંગ્રહ ભાગ ૪ થો	૦	૮	૦	
૮. પરમાત્મ દર્શન	૦	૧૨	૦	
૯. પરમાત્મ જ્યોતિ	૦	૧૨	૦	
૧૦. તત્ત્વ ચિંતુ	૦	૪	૦	
૧૧. ગુણાનુસાગ (આવૃત્તિ ત્રીજી)	૦	૧	૦	
૧૨. ૧૩. ભજનપદ સંગ્રહ ભાગ ૫ મો તથા જ્ઞાનદિપીકા... ..	૦	૬	૦	
૧૪. તીર્થયાત્રાનું વિમાન	૦	૧	૦	
૧૫. અધ્યાત્મ ભજન સંગ્રહ.	૦	૬	૦	
૧૬. ગુરુબોધ	૦	૪	૦	
૧૭. તત્ત્વજ્ઞાન દિપીકા	૦	૬	૦	
૧૮. ગહ્લવી સંગ્રહ... ..	૦	૩	૦	
૧૯. શ્રાવકકથર્મે સ્વરૂપ ભાગ ૧ લો (આવૃત્તિ ત્રીજી.)	૦	૧	૦	
૨૦. „ „ „ ભાગ ૨ જો (આવૃત્તિ ત્રીજી.)	૦	૧	૦	
૨૧. ભજનપદ સંગ્રહ ભાગ ૬ ઠી	૦	૧૨	૦	
૨૨. વચનામૃત	૦	૧૪	૦	
૨૩. યોગદીપક	૦	૧૪	૦	

ગ્રન્થો નીચલા સ્થળેથી વેચાણ મળશે.

૧. અમદાવાદ—જેન બોર્ડિંગ-ઠે. નાગોરીશરાહ.
૨. મુંબઈ—મેસર્સ મેઘજી હીરજીની કં.-ઠે. પાયધુણી.
૩. „ —શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાનપ્રસારક મંડળ-ઠે. ચંપાગલી.
૪. પુના—શ્રી. વીરચંદ કૃષ્ણજી.-ઠે. વૈતાલ પેઠ.

